

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR'DE
EDEBİ VE KÜLTÜREL ÇEVRE (1962-2016)

TURGAY GÖKGÖZ

2502140002

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : TURGAY GÖKGÖZ Numarası : 2502140002
Anabilim Dalı / DOĞU DİLLERİ VE
Anasanat Dalı / Programı : EDEBİYATLARI / ARAP DİLİ Danışmanı : PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK
Tez Savunma Tarihi : 25.12.2018 Saati : 13:00
Tez Başlığı : " Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ABDULLAH KIZILCIK		Kabul
2- PROF. DR. MEHMET YAVUZ		Kabul
3- PROF. DR. ALİ BULUT		KABUL
4- DOÇ. DR. KERİM AÇIK		KABUL
5- DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ		
2- PROF. DR. AHMET TURAN ARSLAN		

ÖZ

TURGAY GÖKGÖZ

BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR’DE EDEBİ VE KÜLTÜREL ÇEVRE (1962-2016)

“Bağımsızlık Sonrası Cezayir’de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)” başlıklı doktora tezinde bağımsız olmasından XXI. yüzyıla değin modern Cezayir edebiyatının nasıl bir yol izlediğı ve hangi aşamalardan geçtiğı verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ülkede 1950’li yıllarda meydana gelen devrim hareketi ile 1962 yılında bağımsızlığın elde edilmesi gibi faktörlerin, 1970’li yıllardaki sosyalist akımın, göç ve kimlik sorunu gibi toplumsal sorunların özellikle de 1990’lı yıllardan sonra İslami kesimin seçimi kazanmasıyla beraber Cezayir’de yaşanan ve “Kara On Yıl” olarak adlandırılan iç savaşın öncelikle toplumsal yaşama neticede edebi hayata nasıl yansıdığını anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Cezayir Edebiyatı, Mağrip Edebiyatı, Öykü, Roman, Cezayir.

ABSTRACT

TURGAY GOKGOZ

LITERARY AND CULTURAL ENVIRONMENT IN POST – INDEPENDENCE ALGERIA (1962-2016)

In this doctoral thesis “Post-Independence Literary and Cultural Environment in Algeria (1962-2016)” we tried to reveal the course that the Modern Algerian literature has followed, and the phases that it has gone through from its independence to 21st Century. In addition to that we tried to show effects of factors such as revolution and independence, the socialist movements in 70's, social issues such as immigration and identity problems, first and foremost on the social life and in turn on the literary life itself, especially in the post 90's, when the civil war - also called the Dark Decade - that came to place in Algeria as a result of the elections won by the Islamists.

Keywords: Algerian Literature, Maghreb literature, Novel, Story, Algeria

ÖNSÖZ

Cezayir, üç yüz yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış, 1830 yılında ise Fransa'nın ilk olarak ülkenin batısında bulunan Sidi Ferruh'a sonrasında da başkent Cezayir'e asker çıkartmasıyla işgal sürecine girmiştir. Neticede 1848 yılında Cezayir, resmi olarak Fransız toprağı sayılmaya başlanmıştır. Yüz otuz yıl süresince Fransız sömürgeciliğine maruz kalan Cezayir'de, bölge halkının anadili olan Arapça'dan koparılması ile bu işgal, sadece fiziksel boyutta değil aynı zamanda kültürel boyutta da yaşanmıştır. Bu nedenle Cezayirliler bu asimilasyona karşı çıkarak Cezayirli kimliğini, Müslümanlıklarını ve anadilleri olan Arapça'yı daima korumaya çalışmışlardır. Sömürgeciler, Fransızca'yı öyle bir empoze etmiştir ki yeri geldiğinde 1938 yılında Cezayir'de Arapça'nın resmi dil olmaktan çıkarıldığı görülmektedir. Bütün bu nedenlerden ötürü Cezayir, 1789 yılında doğu Arap ülkelerinde filizlenen “Nahda” (Uyanış) hareketine doğal olarak geç kaldığı görülmektedir.

5 Mayıs 1931 tarihinde kurulan Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'nin halkı örgütlemesi ve ülke genelinde sürdürmüş olduğu eğitim ve gazetecilik faaliyetleriyle halkı bilinçlendirmesi Cezayir benliğinin hayatta kalmasını sağlamıştır. Bu süreç 1954 yılında Cezayir'de Fransızlara karşı devrim hareketinin başlaması ve 1962 yılında gerçekleşen bağımsızlığa değin sürmüştür. Ancak her ne kadar bağımsızlık kazanılmış olsa da Fransa, Cezayir üzerinden ellerini hiçbir zaman çekmemiştir. 1992 yılında başlayan “Kara On Yıl” döneminde de izlerini bırakmış ve günümüze kadar pek çok alanda Cezayir'i kendisine bağımlı kılmıştır.

“Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)” adlı tezde öncelikle şiir, sonrasında öykü, roman, tiyatro, çocuk edebiyatı ve dilbilim gibi nesir türlerinde modern Cezayir edebiyatının genel hatlarını çizdikten sonra söz konusu türlerin önde gelen temsilcilerinin hayatları, edebi kişilikleri, eserleri ve ilgili dönemde Cezayir'de ortaya çıkan kültürel faaliyetler hakkında bilgi vermeyi amaçladık.

Bu çalışmamız esnasında ilk günden beri yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, fikirleriyle ve rehberliğiyle her zaman doğru yolu gösterip bu mesleği daha çok sevmemi sağlayan çok değerli danışman hocam Sayın **Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK**'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Ayrıca tezin her aşamasında yardımlarını gördüğüm bölümümüz öğretim üyelerine, **Prof. Dr. Ali BULUT**'a ve **Dr. Abdulsattar el-Hajhamed**'e yardımlarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Cezayir'de bulunduğum süre zarfında fikirlerine başvurduğum ve katkılarını gördüğüm Sayın **Prof. Dr. Said Bûtacîn**, **Prof. Dr. Fatma Dâvud**, **Prof. Dr. Muhammed Melyâni**, **Prof. Dr. Muhammed Zimri** ve **Doç. Dr. Nassima Sa'îdi**'ye minnettarım.

Ayrıca, yardımlarını ve desteklerini gördüğüm lisansüstü öğrencilerinden **Mahmut Benras**, **Abdessamed Taibi**, **Muhammed el-Beyati**, **Necdet Öz** ve **Derya Kaya**'ya çok teşekkür ederim. Bu çalışmamızın hazırlık ve saha araştırması safhasında bir aylık süresince Cezayir'e araştırma yapmak için gitme imkanı tanıyan İstanbul Üniversitesi ÖYP (Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı) birimine ve çalışmalarım esnasında kaynaklarından istifade ettiğim Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'ne gerçekten çok teşekkür ederim. Bu zorlu çalışma süreci boyunca her zaman yanımda olan aileme de sonsuz teşekkür borçluyum.

Turgay GÖKGÖZ

İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xvi
EKLER.....	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZAYİR'E GENEL BİR BAKIŞ

1.1. CEZAYİR ADININ ETİMOLOJİSİ	9
1.2. CEZAYİR'İN COĞRAFİ YAPISI.....	9
1.2.1. Stratejik Önemi.....	9
1.2.2. Yeryüzü Şekilleri ve İklim	10
1.3. NÜFUS	12
1.4. ETNİK YAPI	13
1.4.1. Araplar	13
1.4.2. Berberiler	13
1.4.3. Türkler.....	16
1.5. DİNİ YAPI.....	18
1.5.1. Müslümanlar.....	18
1.5.1.1. İbadiler	18
1.5.2. Yahudiler.....	19
1.5.2.1. Yerli Yahudiler	19
1.5.2.2. Avrupalı Yahudiler	20
1.5.3. Hristiyanlar.....	20
1.6. CEZAYİR TARİHİ	21
1.6.1. Erken Dönem Cezayir.....	24
1.6.2. Osmanlı Dönemi (1514-1830).....	24
1.6.2.1. Beylerbeyliği Dönemi (1516-1587).....	24
1.6.2.2. Paşalar Dönemi (1587-1671).....	25
1.6.2.3. Dayılar Dönemi (1671-1830)	25
1.6.3. Fransız Sömürge Dönemi (1830-1962)	25
1.6.4. Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Sonrası (1954-).....	28
1.7. CEZAYİR DIŞ POLİTİKASI.....	30

İKİNCİ BÖLÜM
BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR’DE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYATI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. KÜTÜPHANELER	32
2.1.1. Cezayir Ulusal Kütüphanesi.....	32
2.1.2. Cezayir Üniversitesi Merkez Kütüphanesi	33
2.1.3. Özel Kütüphaneler	33
2.1.4. Okul Kütüphaneleri	33
2.1.5. Halk Kütüphaneleri.....	34
2.2. MATBAA	34
2.3. EĞİTİM	36
2.3.1. Geleneksel Eğitim Kurumları.....	36
2.3.1.1. Sıbyan Mektepleri.....	38
2.3.1.2 Câmiler	39
2.3.1.3. Zaviyeler.....	39
2.3.1.4. Medreseler	40
2.3.2. Modern Eğitim Sistemi	40
2.3.2.1. Dil ve Eğitim	40
2.3.2.2. Milli Eğitim	42
2.3.2.2.1. Okul Öncesi Eğitim.....	42
2.3.2.2.2. Temel Eğitim	42
2.3.2.2.3. Lise Eğitimi	43
2.3.2.2.4. Yükseköğretim	43
2.3.3. Cezayir’de Eğitim Politikaları ve Stratejileri	44
2.3.4. Okuryazarlık	45
2.4. İLMİ VE EDEBİ CEMİYETLER.....	45
2.4.1. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti (Cem‘iyyetu’l- Ulemâ’i’l- Muslimîni’l-Cezâiriyyîn).....	45
2.4.2. Cezayirli Yazarlar Birliği (İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Cezâiriyyîn).....	48
2.4.3. Câhiziyye Kültür Cemiyeti (Cem‘iyyetu’l-Câhiziyyeti’s-Sekâfiyye) ..	48
2.5. BASIN	49
2.5.1. Arap Dünyasında Matbuat	49
2.5.2. Cezayir’de Basın	50
2.5.2.1. Bağımsızlık Öncesi Cezayir Gazeteciliği.....	50
2.5.2.2. Bağımsızlık Sonrası Cezayir Gazeteciliği.....	54
2.5.2.2.1. 1962-1965 Arası Dönem	54
2.5.2.2.2. 1966-1988 Arası Dönem	55
2.5.2.2.3. 1989-1992 Arası Dönem	55
2.5.2.2.4. 1993-2002 Arası Dönem	56
2.5.2.2.5. 2003-2009 Arası Dönem	56
2.5.3. Günümüz Cezayir Gazeteleri	57

2.5.3.1. Arapça Gazeteler.....	57
2.5.3.1.1. el-Haber	57
2.5.3.1.2. eş-Şurûk.....	58
2.5.3.1.3. el-Mesâ'	58
2.5.3.1.4. eş-Şurûku'l-Yevmî.....	58
2.5.3.2. Fransızca Gazeteler	58
2.5.3.2.1. Le Quotidiend'Oran	58
2.5.3.2.2. Le Soir d'Cezayir.....	58
2.5.3.2.3. el-Vatan	59
2.5.3.2.4. el-Mucâhid.....	59
2.5.3.3. İngilizce Gazeteler	59
2.5.3.2.1. The North Africa Journal.....	59
2.5.4. Dönemin Belli Başlı Gazetecileri	60
2.5.4.1. Nureddin Ebû (1921-1996)	60
2.5.4.2. Yahia Bilaskri (1952-).....	60
2.5.4.3. Tâhir Câvût (1954-1993).....	61
2.5.4.4. 'Umer Belhouchet (1954-)	63
2.5.4.5. Salima Ghezali (1958-)	64
2.5.4.6. Nasîra Bellûle (1961-).....	64
2.5.4.7. Hatîce b. Kinne (1965-).....	65
2.5.4.8. Hafîze Mîmî (1965-)	66
2.5.4.9. Fazîle Fârûk (1967-).....	66
2.5.4.10. Kemal Dâvud (1970-)	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR'DE GÖRÜLEN İLMİ VE EDEBİ FAALİYETLER İLE ÖNDE GELEN TEMSİLCİLERİ

3.1. MODERN ARAP EDEBİYATI	68
3.2. KUZHEY AFRİKA (MAĞRİP) EDEBİYATI.....	79
3.3. MODERN CEZAYİR ŞİİRİ	85
3.3.1. XIX. Yüzyıl Sonundan 1925 Yılına Kadar Olan Şiir (Dinî Şiir)	89
3.3.2. 1925-1936 Yılları Arasında Şiir	91
3.3.3. 1936 - 1945 Yılları Arasında Şiir	92
3.3.4. 1945 - 1954 Yılları Arasında Şiir	93
3.3.5. 1954 - Devrim Şiiri.....	95
3.3.5.1. Şiir Akımlarının Ortaya Çıkışı	99
3.3.5.1.1. Serbest ve Aruz Vezinleriyle Yazan Eğilim	99
3.3.5.1.2. Serbest Şiire Meyil Edenler ve Aruz Veznine Karşı Olanlar	99
3.3.5.1.3. Nesri Şiir Akımı (Nesri Kaside)	100
3.3.5.2. 'Amudî Olmayan (Serbest) Şiir ve Ortaya Çıkış Etkenleri	100
3.3.6. 1962-1968 Yılları Arası Duraklama Dönemi.....	105

3.3.7. 1968-1975 Yılları Arasında Durgunluktan Kurtuluş ve Uyanış	107
3.3.8. 1970'li Yıllar Şiirde İdeolojik Egemenlik	107
3.3.9. 1980'li Yıllar ve Şiirin Değişimi.....	108
3.3.10. Modern Cezayir Şiirinin Önde Gelen Temsilcileri.....	111
3.3.10.1. Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî (1881-1965)	111
3.3.10.2. Tâhir b. el-'Ubeydî (1886-1968)	112
3.3.10.3. İbrâhîm Ebu'l-Yakzân (1888-1973).....	113
3.3.10.4. Tayyib el-'Ukbî (1890-1960)	116
3.3.10.5. Muhammed el-Lekânî b. es-Sâ'ih (1895-1970).....	118
3.3.10.6. Muhammed el-Hâdî Senûsî ez-Zâhirî (1900-1974).....	120
3.3.10.7. Mustafa b. Tilimsânî (1900-1963)	121
3.3.10.8. Mûsâ el-Ahmedî Nevîvât (1900-1999)	122
3.3.10.9. Muhammed el- 'Îd Al Halîfe (1904-1979).....	124
3.3.10.10. Ebu'l-Hasan Ali b. 'Umer İbn Sâlih (1906-?)	129
3.3.10.11. Ahmed Sahnûn (1907-2003)	131
3.3.10.12. es-Sıddîk Sa'dî (1907-1970).....	133
3.3.10.13. eş-Şeyh Mufdî Zekeriyâ (1908-1977).....	134
3.3.10.14. 'Abdurrahman b. el-'Akkûn (1908-1995)	136
3.3.10.15. Zuheyr ez-Zâhirî (1908-1999)	138
3.3.10.16. Na'im en-Na'imî (1909-1973).....	141
3.3.10.17. Muhammed eş-Şebûkî (1915-2005).....	142
3.3.10.18. Muhammed el-Ahdar 'Abdulkâdir es-Sâ'ihî es-Sağîr (1933-)	143
3.3.10.19. Muhammed b. 'Abdurrahman el-Mes'âdî (1912-1968).....	147
3.3.10.20. Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî el-Kebîr (1918-2005).....	148
3.3.10.21. Ahmed el-Ğavâlimî (1920-1996).....	150
3.3.10.22. Ebu Bekr b. Mustafa b. Rahmûn (1921-1984)	152
3.3.10.23. 'Abdullah Şireyyid (1921-2010).....	156
3.3.10.24. 'Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1996)	159
3.3.10.25. 'Abdulkâdir b. el-Kâdî (1925-2004)	160
3.3.10.26. Ahmed 'Arve (1926-1992)	161
3.3.10.27. Hâlid b. Yatû (1926-)	165
3.3.10.28. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah (1930-2013).....	166
3.3.10.29. Muhammed Sâlih Bâviye (1930-).....	170
3.3.10.30. Sâlih Harfî (1932-1998)	170
3.3.10.31. Cemâl 'Amrani (1935-).....	172
3.3.10.32. Muhammed b. Sâlim (1939-?).....	173
3.3.10.33. 'Atiyye el-Ezher (1943-)	174
3.3.10.34. Mebrûke Mesûd Bûsâha (1943-)	176
3.3.10.35. Cemâl et-Tâhirî (1947-1999).....	178
3.3.10.36. 'Abdullah Hammâdî (1947-)	179
3.3.10.37. Hamrî Bahrî (1947-).....	181

3.3.10.38. Habîb Tanğûr (1947-)	183
3.3.10.39. Mustafa Muhammed el-Ğûmârî (1948-)	183
3.3.10.40. Ahmed Hamdî (1948-)	187
3.3.10.41. ‘Abdulâlî Rezzâkî (1949)	189
3.3.10.42. Mahmûd b. Meryûme (1949-2013)	191
3.3.10.43. Lahdar Aykûs (1950-)	193
3.3.10.44. ‘Ammâr b. Beşîr (1952-)	194
3.3.10.45. Ahlâm Mustegânimî (1953-)	195
3.3.10.46. Ahmed ‘Âşûrî (1953-)	198
3.3.10.47. Tefîk Salimî (1954-)	199
3.3.10.48. Zeyneb el-A‘vec (1954-)	199
3.3.10.49. Rûkiye Hecrîs (1954-)	200
3.3.10.50. Beşîr Acrûd (1954-)	201
3.3.10.51. Kemal ‘Acâlî	202
3.3.10.52. ‘Ayyâş Yahyâvî (1957-)	203
3.3.10.53. ‘Âşûr Fennî (1957-)	204
3.3.10.54. Beşîr Kaytûn (1957-)	205
3.3.10.55. Sa‘îd Musredî (1954-)	205
3.3.10.56. ‘Abdul‘azîz Ğarmûl (1958-)	206
3.3.10.57. Yâsîn b. ‘Ubeyd (1958-)	208
3.3.10.58. Fatih ‘Îlâk (1958-)	208
3.3.10.59. el-Ahdar Fellûs (1959-)	209
3.3.10.60. ‘İzzeddîn Mîhûbî (1959-)	210
3.3.10.61. Şerif el-Mîhûbî (1959-)	212
3.3.10.62. Sa‘îd Hâdif (1960-)	214
3.3.10.63. ‘Alî Mulahî (1961-)	215
3.3.10.64. Cîlâlî Necârî (1962-)	215
3.3.10.65. ‘Ammâr b. Miryâş (1964-)	216
3.3.10.66. Nâsır Luhişî (1964-)	218
3.3.10.67. ‘Abdulkerîm Kazîfe (1964-)	219
3.3.10.68. Mecîd A‘tûş (1964-)	219
3.3.10.69. Rîma ‘Îlâk (1964-)	220
3.3.10.70. Rebî‘ Celtî (1964-)	220
3.3.10.71. Nevari Kammaz (1965-2010)	221
3.3.10.72. el-Fîrûzî (el-Ezher) ‘Acîrî (1967-)	221
3.3.10.73. Râviye Yahyâvî (1968-)	222
3.3.10.74. Habîbe Muhammedî (1968-)	223
3.3.10.75. Sâmiye Aliyev (1969-)	223
3.3.10.76. Nâsira Muhammedî (1969-)	223
3.3.10.77. Mes‘ude La‘rît (1970-)	224
3.3.10.78. Yûsuf Vağlîsî (1970-)	225

3.3.10.79. Munira Sa‘de Halhâl (1970-)	227
3.3.10.80. Mey Ğûl (1970-)	228
3.3.10.81. Şehrazat b. Yûnus (1972-)	228
3.3.10.82. Riyâd b. Yûsuf (1973-)	229
3.3.10.83. Şefika Va‘îl (1974-)	230
3.3.10.84. Muhammed el-Ahdar Sa‘dâvî (1975-)	230
3.3.10.85. ‘Abdulhalîm Muhâlefe (1980-)	231
3.3.10.86. Beşîr b. el-Hâdî (1980-)	231
3.3.10.87. Hanîn Şebşûb ‘Umer (1985-)	232
3.3.10.88. ‘Abdullah el-‘Aşî	233
3.3.10.89. el-Ahdar Fanġûr	233
3.3.10.90. ‘Îsâ Lehîlih	234
3.3.10.91. Nûreddîn La‘râcî	235
3.3.10.92. ‘Usmân Lusîf	235
3.3.10.93. Hadde Necâh	235
3.3.10.94. Nâdiye Nevâsır	236
3.3.10.95. Muhammed Ebu’l-Kâsım Hammâr	237
3.4. CEZAYİR’DE KISA ÖYKÜ	238
3.4.1. I. Merhale: Öykünün Başlangıcı	238
3.4.1.1. Makale Tarzı Öykü	241
3.4.1.2. Betimleyici Öykü	241
3.4.1.3. Cezayir’de Kısa Öykünün Gelişimi	244
3.4.1.3.1. Arapçılık Akımı	244
3.4.1.3.2. Batıcılık Akımı	245
3.4.2. II. Merhale: 8 Mayıs 1945 Olayları Sonrası Öykü	248
3.4.3. III. Merhale: Bağımsızlık Sonrası Öykü	251
3.4.4. Cezayir Öyküsünün Önde Gelen Temsilcileri	257
3.4.4.1. Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî (1890-1967)	257
3.4.4.2. Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî (1899-1956)	260
3.4.4.3. Ahmed Rıdâ Hûhû (1907-1956)	262
3.4.4.4. Ahmed b. ‘Âşûr (1907-?)	264
3.4.4.5. Ahmed b. Ziyâb (1914-2009)	265
3.4.4.6. Muhammed Mesâyif (1924-1987)	266
3.4.4.7. Muhammed Sâlih es-Sıddîk (1926-)	267
3.4.4.8. ‘Abdullah Halîfe er-Rakîbî (1928-)	268
3.4.4.9. ‘Usmân Sa‘dî (1930-)	269
3.4.4.10. ‘Abdalmecîd eş-Şâfi‘î (1933-1973)	270
3.4.4.11. Ebu’l-‘Îd Dûdû (1934-2004)	270
3.4.4.12. ‘Abdumelik Murtâd (1935-)	272
3.4.4.13. Zuhûr Vennîsî (1937-)	273
3.4.4.15. ‘Umer b. Kîne (1944-)	274

3.4.4.16. Ahmed Mennûr (1945-)	276
3.4.4.17. Muhammed ‘Abdullah el-‘Alî ‘Ar‘âr (1946-)	278
3.4.4.18. Ahmed Bûdşîşî (1951-)	278
3.4.4.19. Cîlâlî Hallâs (1952-)	279
3.4.4.20. Bâdîs Fûğâlî (1955-)	280
3.4.4.21. Râbah Haddûsî (1955-)	282
3.4.4.22. Muhammed Emîn ez-Zâvî (1956-)	284
3.4.4.23. Sa‘îd Bûtâcîn (1958-)	286
3.4.4.24. Zehra Dîk (1959-)	286
3.4.4.25. Riyâd Vattâr (1968-)	287
3.4.4.26. Beşîr Mufdî (1969-)	287
3.4.4.27. Rebî‘a Zenâtî	288
3.5. CEZAYİR’DE ROMAN	288
3.5.1. Fransızca Yazılmış Cezayir Romanı	288
3.5.1.1. Birinci Merhale (1945-1954)	295
3.5.1.2. İkinci Merhale (1954-1958)	295
3.5.1.3. Üçüncü Merhale (1958-1962)	295
3.5.2. Arapça Yazılmış Cezayir Romanı	303
3.5.3. Modern Cezayir Romanın Önde Gelen Temsilcileri	313
3.5.3.1. Şukrî Hûca (1891-1967)	313
3.5.3.2. Mâlik b. Nebî (1905-1973)	314
3.5.3.3. Mevlûd Fir‘avn (1913-1962)	315
3.5.3.4. Mevlûd Ma‘merî (1917-1989)	316
3.5.3.5. Mustafa Leşraf (1917-?)	318
3.5.3.6. Muhammed Dîb (1920-2003)	318
3.5.3.7. Mâlik Haddâd (1927-1978)	323
3.5.3.8. ‘Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1996)	325
3.5.3.9. Kâtip Yâsin (1929-1989)	330
3.5.3.10. Albert b. Susan (1935-)	332
3.5.3.11. et-Tâhir Vattâr (1936-2010)	333
3.5.3.12. Âsiye Cebbâr (1936-2014)	337
3.5.3.13. Mâlik ‘Allûle (1937-2015)	341
3.5.3.14. Muhammed Nâsır (1938-)	342
3.5.3.15. Murad Bûrbûn (1938-)	346
3.5.3.16. ‘Abdulkâdir ‘Allûle (1939-1994)	346
3.5.3.17. Nebîl Fâris (1940-2016)	347
3.5.3.18. Reşîd Bûcedra (1941-)	350
3.5.3.19. Leylâ Sebbâr (1941-)	356
3.5.3.20. Melîke Mukaddem (1943-)	358
3.5.3.21. Rîdâ b. Smaya (1944-)	361
3.5.3.22. Fatma Gallaire (1944-)	362

3.5.3.23. Bektâş Mirzâk (1945-)	364
3.5.3.24. Reşîd el-Mîmûnî (1945-1995)	365
3.5.3.25. Rabâh Bil'amri (1946-1995)	367
3.5.3.26. Fâtîha Berezak (1947-)	368
3.5.3.27. Ahmed Zîtûnî (1949-)	369
3.5.3.28. İsmâîl Ğamûkât (1951-)	369
3.5.3.29. 'Abdurrahman Lûnes (1952-)	370
3.5.3.30. Ahlâm Mustegânimî (1953-)	371
3.5.3.31. Muhammed Mişlâh (1953-)	375
3.5.3.32. Vâsînî el-A'rac (1954-)	377
3.5.3.33. Yasmina Khadra (1955-)	381
3.5.3.34. 'İzzeddîn Celâvecî (1962-)	383
3.5.3.35. Fatma Ğûlî	386
3.6. CEZAYİR'DE TİYATRO	387
3.6.1. I. Merhale (1926-1936)	391
3.6.2. II. Merhale (1934-1939)	393
3.6.3. III. Merhale (1939-1945)	394
3.6.4. IV. Merhale (1945-1954)	395
3.6.5. V. Merhale (1956-1962)	402
3.6.6. VI. Merhale (1962-1973)	403
3.6.7. Bağımsızlık Sonrası Cezayir Tiyatrosu	405
3.6.7.1. Halk Tiyatroları	411
3.6.7.2. Klasik Tiyatro	411
3.6.7.3. Devrimci Realist Tiyatro	412
3.7. CEZAYİR'DE ÇOCUK EDEBİYATI	413
3.7.1. Bağımsızlık Öncesi Nesil	413
3.7.2. Bağımsızlık Sonrası Nesil	416
3.7.3. Cezayir Çocuk Edebiyatı'nın Başlıca Temsilcileri	421
3.7.3.1. Muhammed el-'İd Al Halîfe (1904-1979)	421
3.7.3.2. Ahmet Cellûl el-Bedevî (1906-1999)	421
3.7.3.3. Muhammed el-Ahdar 'Abdulkâdir es-Sâ'ihî es-Sağîr (1933-)	422
3.7.3.4. 'Abdulvahhâb Hakkî (1933-2005)	422
3.7.3.5. Cemâl et-Tâhirî (1947-1999)	423
3.7.3.6. Mustafa Muhammed el-Ğûmârî (1948 -)	423
3.7.3.7. 'Abdulâlî Rezzâkî (1949-)	423
3.7.3.8. Muhammed es-Sâlih Harzullah (1950-)	424
3.7.3.9. Cîlâlî Hallâs (1952 -)	424
3.7.3.10. Muhammed Dahv (1953-)	424
3.7.3.11. Muhammed Erzakî Furâd (1953-)	425
3.7.3.12. es-Sa'id el-Meşrevî (1954-)	425
3.7.3.13. Râbah Haddûsî (1955-)	425

3.7.3.14. ‘Umer Vifāk (1960 -)	426
3.7.3.15. Huseyin ‘Abrūs (1960-)	426
3.7.3.16. et-Tâhir Yahyâvî (1958-).....	427
3.8. CEZAYİR’İN ÖNDE GELEN DİLBİLİMCİLERİ	427
3.8.1. ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih (1917-2017)	429
3.8.2. ‘Abdulcelîl Murtâd	433
3.8.3. Muhammed Bâÿ bi’l-Âlim (1930-2009).....	434
3.8.4. Havletu Tâlib el-İbrâhîmî (1954-)	435
3.8.5. Sâlih bi’l-‘Îd	436
SONUÇ	438
KAYNAKÇA.....	444
EKLER.....	472
ÖZGEÇMİŞ	482

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

آ, ا, ي : â	ا, ا, ا : a, e	أ, و, ئ : 'a
ي : î	ي : i, i	ع : 'e
و : û	و : u, ü	غ : ğ

1-Şemsî ve kamerî harfler okundukları gibi gösterilmiştir. el-Hayât, es-Sekâfe vb.

2-Nisbet yâ'sı 'î' şeklinde gösterilmiştir. el-'Arabî vb.

3-Kelime sonlarındaki med harflerinden sonra gelen harf-i tariflerde okunuşlar esas alınmıştır. fî'l-Edeb vb.

4-Kelime sonlarındaki kapalı â'ler vakıf halinde 'a' veya 'e', vasıl halinde 't' olarak gösterilmiştir. Medresetu'l-Hadîse, el-Mektebe v.b.

5-Arapça tamamlamalara transkripsiyon sistemi uygulanırken; Türkçe tamlamalar, Arapça tamlama şeklinde olsalar dahi transkripsiyonsuz verilmiştir. Servet-i Fünun, Fecr-i Âti vb.

6-Terkip halindeki isimler bitişik yazılmıştır. Abdullah, Nasrallah vb.

7-Arapça tamlamaların sonundaki i'rab alameti gösterilmiştir. er-Râbitatu'l-Kuttâbu'l-Urduniyye vb.

EKLER

Resim 1: Ebu'l-Kasım Sa'dullah

Resim 2: Muhammed el-Îd Al Halîfe

Resim 3: Muhammed el-Hâc Sâlih

Resim 4: 'Abdulhamîd b. Haddûka

Resim 5: et-Tâhir Vattâr

Resim 6: Muhammed Dîb

Resim 7: Mevlûd Ma'merî

Resim 8: Kâtip Yâsin

Resim 9: Tâhir Cāvût

Resim 10: Mevlûd Fir'avn

Resim 11: Ahlâm Mustegânimî

Resim 12: Vâsînî A'rac

Resim 13: Âsiye Cebbâr

Resim 14: Melike Mukaddem

Resim 15: Leyla Sebbâr

Resim 16: Muhammed Mûlsehûl

Resim 17: Reşîd Bûcedra

Resim 18: 'Îzzeddîn Celâvecî

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.e.	: Aynı eser
aş.	: Aşağı
b.	: bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Diğ.	: Diğerleri
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
H.	: Hicri
İ.A.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Km.	: Kilometre
M.Ö.	: Milat
Ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
T.y.	: Yayın Tarihi Yok
vs.	: Ve sair
Y.y.	: Yayın Yeri Yok
Y.y.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayın
Yuk.	: Yukarı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda Cezayir'i fethetmesinin ardından bölge üç yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Bu nedenle Osmanlı döneminde Cezayir'in eğitim ve kültürel yapısı, İstanbul'daki eğitim öğretim tarzının devamı niteliğindeydi. Nitekim Başkent Cezayir ile birlikte Zığriye, Milyâne, Jijel, Vahrân ve Tilimsân gibi şehirler eğitim öğretim faaliyetlerinin merkezi durumundaydı. Âlimlerin evleri, özel kütüphaneler, mescitler, zaviyeler ve medreseler başlıca eğitim yerleriydi. Medreseler de ilkokul, ortaokul-lise ve yüksekokul kademelerine ayrılmıştı. Bu arada “Dâru'l-Muallime” adlı kız öğretmen okulları da bulunmakta olup sosyal bilimlerin yanı sıra dikiş-nakiş, ev ekonomisi ve aile bilgisi gibi dersler okutulmaktaydı. Avrupa'da yapılan istatistiklere göre XVIII. yüzyılda Cezayir'in Kostantîne şehrinde doksan ilkokul, altmış civarında ortaokul ve lise, yedi tane yüksek okul bulunmaktaydı. Cezayir şehrinde ise seksen ilkokul ve on iki yüksek okul mevcuttu¹.

XIX. yüzyılın başlarına doğru Cezayir'de bir kültür ortamının bulunduğu ve kültürel çalışmaların üst seviyelere çıktığı, ayrıca Cezayir şehri için de “Küçük İstanbul” tabirinin kullanıldığı ifade edilmektedir. Fransız senatörlerinden Eugene Comb, işgal öncesindeki Cezayir eğitim öğretiminin işgal sonrasına nazaran daha iyi olduğuna dikkat çekmektedir. Yine Cezayir'de önemli bilimsel enstitülerin olduğu, büyük hocalar tarafından buralarda çeşitli ilimlerin okutulduğu ve ne yazık ki bu eğitimin Fransızlar tarafından tahrip edildiği de belirtilmektedir. Üstelik ümmilik oranının işgal sonrasında Fransızlar'ın izlediği siyaset yüzünden arttığı da bilinmektedir².

¹ Sabri Hizmetli, “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXXII, Ankara, 1991, s. 15-16.

² Metin Parıld, “Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika'da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **Bilimname**, Sayı: XVIII, 2010/1, s. 117-120.

1830 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Fransa'nın sömürge arayışında olması sonucunda Cezayir işgal edilmiştir. Bu süreç esnasında hem Fransa'dan hem de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden getirilen insanların Cezayir topraklarına yerleştirilmesiyle Cezayirliler ikinci sınıf vatandaşlığa itilmiş ve bir cahilleştirme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu sebeple de işgal öncesine nispeten okuma yazma oranları düşmüştür. Cezayirlilerle Fransızların okuduğu okullar ayrı tutulmuş ayrıca halkın Arapça'dan ziyade Fransızca öğrenmesi istenmiş ve bütün sömürgeci uygulamalar bu doğrultuda yapılmıştır.

Fransız işgali altındaki Cezayir topraklarında uygulanan bu emperyalist yaklaşım çerçevesinde Cezayir toprakları sömürülmüş ve halk asimile edilmeye çalışılmıştır. İşgalle birlikte Cezayir kültürünü yok etme ve cahilleştirme politikası yürütülerek düşünemeyen bir toplum oluşturulması hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle Arap dilinin ortadan kaldırılması ve yerine Fransızca'nın egemen hale getirilmesi istenmiştir. İşgal sonrasında yapılan ilk icraatlardan birisi de Avrupa'dan getirilen insanların yerli halkın topraklarına yerleştirilmesi şeklinde izlenen iskan politikasıdır. Bu politikaya göre Cezayir'e gelen göçmenlerin çoğunluğunun Fransız olmak suretiyle Cezayir'in kapıları bütün Avrupalılara açılacaktır. 1831'de Cezayir'deki koloni sayısı üç bini geçerken 1837'de on yedi bin ve 1891'de beş yüz otuz bine ulaşmıştır. 1911 yılında ise bu rakam yedi yüz elli bini bulmuştur³. Cezayir'de Fransız vatandaşlığına geçen Yahudilerle birlikte ise bu rakam bir milyonu aşmıştır. İşgal genişledikçe Fransa, Avrupa'dan gelen göçmenlere yer bulmak için Cezayir halkının elindeki mülkiyete el koymaya başlamıştır⁴. Cezayir'e gelen bu insanlara eğitim ve yargı gibi hususlarda da çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştır. Cezayir'de yaşam her geçen gün Avrupalılar için kolaylaşırken yerel halk için ise adeta bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştür. Cezayirliler açlık, hastalık, ağır vergiler

³ Ferhat Deniz, **Cezayir Nereye: Geliyorum Diyen İslam Devrimi**, Denge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23-26.

⁴ Sinasi Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu (1954-1962), **Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2007, s. 25, 27, 29.

ve iktisadi sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Neticede insanlar çareyi iş bulmak için komşu ülkelere ve Fransa'ya gitmekte bulmuştur. Bu amaçla ülkelerini terk edenlerin sayısı 1954 yılında iki yüz on dört bin altmış dört kişiye ulaşmıştır⁵. Cezayir'in gerçek sahibi olan yerel halk artık bir yurttaş değil sadece birer teba olarak görülmeye başlanmıştır. 1881-1919 yılları arasında uygulanan “Yerli Kanun” (Code de l'indigénat) ile beraber Cezayir halkının insan haklarından ve medeni haklardan mahrum edildiği de görülmektedir⁶.

Fransa'nın Cezayir'i işgali; iktisadi ve dini olmak üzere iki sebepledir. İzlediği politikanın amacı ise Afrika kıtasında bir Fransız devleti inşa etmektir. Mareşal Bugeaud'un sekreterinin şu sözü aslında her şeyi özetlemektedir: “*Fransızlaşmadıkça Cezayirliler Fransa'nın hakimiyetini kabul etmeyecekler; Hristiyanlaşmadıkça da asla Fransızlaşmayacaklar*”⁷.

Bütün bu olumsuz şartların etkisiyle Cezayir edebiyatında ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. Ortaya çıkan çalışmaların Fransız diliyle kaleme alındığı ve Arapça yazılan eserlerin ise sanatsal bir biçime kavuşmadığı dikkati çekmektedir. Nitekim Cezayir'in Ortadoğu'da başlayan Nahda⁸ hareketine de geç kaldığı görülmektedir.

⁵ Davut Dursun, “Cezayir (Sömürge Dönemi), **DİA**, C.XXXII, 1991, s. 490; Gençosman Önal, “Cezayir'in Bağımsızlık Sürecinde Fransa'nın Yürüttüğü Siyasetce Uygulamalar” **Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2008, s. 57.

⁶ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 135; Şinasi Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, c.VI, Sayı:12, Zonguldak, 2010, s. 290.

⁷ Deniz, **a.g.e.**, s. 23.

⁸ Geniş anlamı ile *nahda*, Orta Doğu'da ve Arap dünyasında modernleşme sürecinin başlangıcı olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve Avrupa'nın iktisadi, siyasal, entelektüel ve toprak üstünlüğünün güçlü baskı oluşturduğu XVIII. yüzyılın sonlarından, XX. yüzyıla değin Osmanlı yönetimindeki modernizasyon dönemini kapsar. Detaylı bilgi için bkz.: Ecehan Somuncuoğlu, “On Dokuzuncu Yüzyılda *Nahda* Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları” **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 3, Sayı 1, Mart 2015, s. 105.

Bu çalışma esnasında araştırma yapabilme ve kaynak temin edebilme adına Cezayir'in Tilimsân şehrine gidilmiş olup ülkenin en iyi üniversitesi konumunda olan Tilimsân Ebû Bekr Bilkayd Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümü hocalarıyla istişare edilip değerli görüşlerinden ve fikirlerinden istifade edilmiştir. Bu şehirde bulunan Tilimsân Halk ve Muhammed Dîb kütüphanelerinden önemli kaynaklar temin edilmiştir. Ayrıca başkent Cezayir'de bulunan ve ülkenin en büyük kütüphanesi konumunda olan el-Mektebetu'l-Vataniyye'ye gidilmiş ve çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Musteğânim Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde görevli olan - çevirmen ve gazetecilik yönüyle de tanınan - Sayın Prof. Dr. Sa'îd Bûtacîn'la görüşülüp Cezayir edebiyatının bağımsızlıktan bugüne kadar olan tarihi gelişimi hakkında bilgi edinilip çeşitli kaynaklar tedarik edilmiştir. Bunun yanı sıra Vahrân şehrindeki araştırmalar esnasında kaynakların eski basım olmasından ötürü bulunmasında güçlük yaşanmış ve bu nedenle de çeşitli sahalardan kaynaklar temin edilebilmiştir. Bu esnada Musteğânim Üniversitesi'nin çok değerli hocalarından merhume Prof. Dr. Fatma Davud'un hocanın tarafımıza yolladığı pek çok kaynak ile sağladığı bilginin bu çalışma için gerçekten ciddi bir önem arz ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Bununla beraber 27.12.2017 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki bölümümüze ziyaret gerçekleştiren 'İzzeddîn Celâvecî ile modern Cezayir edebiyatının tarihine ilişkin bir görüşme de gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca çalışma süresince başvurulana Vâsînî el-A'rac'ın *İtticâhâtü'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî'l-Cezâir*, Ebu'l-Kâsım Sa'dullah'ın *Dirâsât fî'l-Edebi'l-Cezâiri'l-Hadîs*, Şireybit Ahmed Şireybit'in *Tatavvuru'l-Bunyeti'l-Fenniyyeti fî'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Mu'âsıra*, 'Abdullah er-Rakîbî'nin *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Kasîra*, 'Abdumelik Murtâd'ın *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fî'l-Karni'l-İşrîne* ve *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, Muhammed el-Hâdî es-Senûsî ez-Zâhirî'nin *Şu'arâ'u'l-Cezâir fî'l-'Asri'l-Hâdir*, Sâlih Mefkûde'nin *Ebhâs fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, Ahmed Mennûr'un *el-Edebu'l-Cezâirî bi'l-Lisani'l-Feransî* ve *Melâmihi*

Edebiyye, Bâdis Fûğâlî'nin *Mu'cemu'l-Kassâsi'l-Cezâiriyyîn fî'l-Karni'l-İşrîne*, Râbah Haddûsî, 'A'îşe Bennûr, et-Tâhir Huseynî, Fadîle b. Sehâde ve Âmâl b. Sehâde'nin *Mevsû'atu'l-'Ulemâ' ve'l-Udebâ'u'l-Cezâiriyyîn*, Âdil Nuveyhiz'in *Mu'cemu Â'lâmi'l-Cezâir min Sadri'l-İslâm Hatta'l-'Asri'l-Hâdir*, er-Râb'î Selâme, Muhammed el-Îd Tâverte, Âmmâr Veys ve 'Azîz Li'kâşî'nin *el-Mevsû'atu's-Şi'ri'l-Cezâirî*, Melîke Harâmisiyye'nin *Kadâyâ Şi'ri's-Semâniyyât*, Ahmed 'Allâve el-Vehbî'nin *Melâmihu'l-Mesrahi'l-Cezâirî*, Mîrâs el-Îd'in *el-Mesrahu'l-Cezâirî Neş'etuhu ve Tetavvuruhu*, Hamdi Sakkut'un *The Arabic Novel (Bibliography and Critical Introduction 1865-1995)* ve S. Moreh'in *Modern Arabic Poetry 1800-1970* gibi eserlerin bu çalışmada en çok istifade edilen kaynaklar arasında yer aldığını belirtmek gerekmektedir.

Ülkemizde modern Cezayir edebiyatıyla ilgili olarak yapılan akademik çalışmaların sayısına bakıldığında zaman birkaç çalışmanın ötesine geçilememiştir. Bu çalışmalar ise şu şekildedir: Ahmet Hamdi Can, "Modern Cezayir Edebiyatı ve et-Tâhir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi; Mariam Dali, "Ahlâm Mustegânimî'nin Zâkiretu'l-Cesed Adlı Romanı", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Sevdâ Yaşlak, "Abdulhamîd Haddûka ve Ğâden Yevm Cedîd Adlı Romanı", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

"Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)" adlı çalışmada ise öncelikle şiir akabinde öykü, roman, tiyatro, çocuk edebiyatı ve dilbilim gibi nesir türleri ile modern Cezayir edebiyatının genel hatları çizildikten sonra söz konusu türlerin önde gelen temsilcilerinin hayatları, edebi kişilikleri, eserleri ve dönem içerisindeki Cezayir kültürel yaşamını etkileyen amiller hakkında mümkün mertebe bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu vesileyle ülkemizde bâkir bir alan olan modern

Cezayir edebiyatı hakkında yapılacak çalışmalara bir zemin olması hedeflenmiştir.

Bu bağlamda bölümümüz öğretim üyelerinden Doç. Dr. Ömer İşhakoğlu'na ait olan “*Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-1918)*” adlı doktora tezinin edebi çevreleri çalışma hususunda bir yönelim sergilemeye sevk etmede önemli bir faktör olduğunu belirtmek gerekmektedir. Modern Cezayir edebiyatına yönelinmesinin nedeni ise Osmanlı Dönemi içerisinde hem Suriye, Irak, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerin edebiyatlarına ilişkin benzer çalışmaların daha önceden yapılmış olması hem de kaynak temin edebilme ve araştırma yapabilme adına siyasi istikrara sahip bir Arap ülkesinin belirlenmesinin gerekliliğidir. Bu noktada da günümüz Arap edebiyatına bakıldığında Cezayir edebiyatının özellikle roman türünde ön plana çıkmış olması ve ülkemizde de ne yazık ki bu alana dair yapılan akademik çalışmaların yok denecek kadar az oluşu hasebiyle modern Cezayir edebiyatına yönelik bir çalışmanın yapılması gerekliliği kaçınılmaz olmuştur.

Tez konusunun kapsamı ise Cezayir'in bağımsızlığını elde ettiği 1962 yılı ile çalışmamıza başladığımız 2016 yılı arasındadır. Bu dönemin seçilmesinin nedeni hem Osmanlı dönemi Cezayir'inde edebi ve kültürel hayata dair bir çalışmanın önceden yapılmış olması hem de bağımsızlık sonrası Cezayir edebiyatını Türk okuyucusuna tanıtarak gelecekte yapılacak olan çalışmalara zemin hazırlamaktır.

Üç bölüme ayırdığımız “*Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)*” adlı tezin birinci bölümünde Cezayir adının etimolojisi, Cezayir'in tarihi, coğrafyası, nüfusu, toplumsal ve dini yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümünde Cezayir'in önde gelen kütüphaneleri, matbaacılık, geleneksel ve modern eğitim sistemi, Cezayir'deki eğitim politikaları ve stratejileri, okuryazarlık, ilmi ve edebi cemiyetler, bağımsızlık öncesi ve

sonrası gazetecilik, günümüz gazeteleri ile başlıca gazeteciler gibi ülkemizde daha önce üzerinde durulmamış önemli konular ele alınmıştır.

Üçüncü bölümünde ise özet bir şekilde modern Arap edebiyatı ve Mağrip edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra modern Cezayir edebiyatındaki şiir türünün bağımsızlık öncesindeki halinden başlanılarak bağımsızlık sonrasına dek nasıl bir gelişim çizgisinde ilerlediği ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca, klasik dönem diyebileceğimiz şairlere ve şiirlerine, özellikle de 1954 yılından itibaren gelişmeye başlayan serbest şiir türünü nazmeden şairlere ve bu türün örneklerine, Cezayir edebiyatının en önde gelen şairlerine ve şiirlerine biyografi kısımlarında çevirileriyle birlikte yer verilmiştir.

Nesir türüne gelindiği zaman ise öykü türü bağımsızlık öncesindeki başlangıç noktasından bağımsızlık sonrasında geçirmiş olduğu merhalelere değin ele alınmış ve bu türün en önde gelen temsilcileri ve eserleri hakkında bilgiler vermeye çalışılmıştır. Roman türüne bakıldığında Fransızca romanın devrim yıllarında yavaş yavaş sanatsal forma yaklaşmasıyla 1945-1962 yılları arasında Fransızca yazılan Cezayir romanının etkisinden de detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Bağımsızlık sonrasında ise Arapça kaleme alınan Cezayir romanı kendisini ancak 1970'li yıllarda bulabildiği görülmekte ve sanatsal bağlamda ilk örneklerini verebildiği anlaşılmaktadır.

Tiyatro türü incelendiğinde ise Cezayir'deki tiyatro faaliyetlerine ilişkin olarak ülkemizde yapılmış müstakil bir çalışma ne yazık ki tespit edilememiştir. Bu nedenle Cezayir'in Tilimsân şehrinde bulunan Muhammed Dîb kütüphanesinde yer alan özellikle Cezayir tiyatrosu ile ilgili kaynaklara yönelinmiş ve Cezayir'de tiyatronun başlangıcının nasıl olduğu ve günümüze değin hangi merhalelerden geçtiği mümkün mertebe ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu türün en önemli mümessilleri hakkında yeri geldikçe dipnotlarda detaylıca bilgi verilmiştir.

Çocuk edebiyatı türündeki araştırmalar esnasında özellikle Cezayir'de yapılan akademik tezlerden istifade edilmiştir. Bunların yanı sıra

Prof. Dr. Kenan Demirayak'ın danışmanlığını üstlendiği, Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Köşeli'nin kaleme aldığı “*Arap Çocuk Edebiyatı*” adlı doktora tezi bu türün gelişimi ve temsilcileri hakkında bilgi edinilmesi hususunda epeyce yardımcı olmuştur.

Dilbilim çalışmalarıyla ilgili bölümde ise Arap dilbilimi hususunda, bu türün babası olarak addedilen Cezayirli dilbilimci ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih ile diğer önemli temsilcilerden olan Muhammed Bâi bi'l-Âlim, Havletu Talib el-İbrâhîmî, Salih bi'l-Îd ve ‘Abdulcelîl Murtâd gibi şahısların biyografileri ve çalışmaları hakkında mümkün mertebe bilgi verilmiştir.

Tezin esas kısmını oluşturan üçüncü bölüm kaleme alınırken her ne kadar bağımsızlık sonrası edebiyata ve edebiyatçılara yoğunlaşmış olunulsa da ilgili yazarların doğum tarihlerine bakıldığında kimi yazarların XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında dünyaya geldiği yani bağımsızlıktan sonra yaşamlarını yitirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığı zaman bağımsızlık öncesindeki XX. yüzyıl Cezayir edebiyatına dair de hatırı sayılır bir oranda bilginin aktarıldığını ifade etmek gerekmektedir. Öncelikle bu çalışma esnasında yapılan ilk araştırmalardan birisi çeşitli koleksiyonların taranıp Cezayir'in önde gelen edebiyatçılarını belirlemek ve bu doğrultuda tespit edilen isimlerin eserlerine ulaşabilmek olmuştur. Bunu yaparken de kimi zaman birincil kaynaklara ulaşılmış kimi zaman ise kaynakların eski basım olmaları hasebiyle ulaşılamaması durumunda çeşitli araştırma eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca özellikle şiir, roman ve öykü türlerinde ise Ahmed Mennûr, ‘Abdulmelik Murtâd, Ebu'l-Kâsım Sa'dullah ve Vâsinî el-A'rac gibi önemli isimlerin yapmış olduğu çalışmalardan istifade edilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmada gerek birincil kaynaklar gerekse araştırma kaynaklarının ışığında hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası XX. yüzyıl Cezayir edebiyatında gerçekleştirilen edebi ve kültürel faaliyetlere ve bu faaliyetlerin oluşmasına tesir eden amiller ile sonuçlarına dair akademik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZAYİR'E GENEL BİR BAKIŞ

1.1. CEZAYİR ADININ ETİMOLOJİSİ

Cezayir ismi, Arapça “*el-Cuzuru*” kelimesinden türemiş olup “*el-Cezîratu*” kelimesinin kırık çoğuludur. “Adalar” anlamına gelmekte olup başkent Cezayir limanının girişindeki dört adaya atfen verilmiştir⁹. Aynı zamanda kesilmeye uygun deve anlamındaki “*el-Cezûru*” kelimesinin çoğulu olarak da karşımıza çıkmaktadır¹⁰. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Cezayir’i fethedinceye dek Cezayir için “*el-Mağribu’l-Evsat*” tabiri kullanılmaktaydı. XVI. yüzyıldan sonra ise ülke için Cezayir ismi kullanılmaya başlanırken bu dönem öncesinde günümüzde başkent Cezayir olarak anılan bölge için ise Cezayir ismi kullanılmaktaydı¹¹.

Cezayir şehrinin tam karşısında zamanında dört tane ada mevcuttu. Bu dört ada ile sahil arasındaki boşluklar mühendis Mûsâ el-Endulusî tarafından genişliği yirmi beş metre, uzunluğu iki yüz yirmi metre ve yüksekliği ise dört metre olan bir kaldırımla doldurulmuştur. Böylece şehir ile adalar birleşik duruma gelirken dönemin Kaptan-ı Derya’sının karargahı da burada bulunmaktaydı. Neticede Cezayir ismi fetih sonrasında ülke için kullanılmaya başlanmıştır¹².

1.2. CEZAYİR’İN COĞRAFİ YAPISI

1.2.1. Stratejik Önemi

⁹ Kurul, **el-Mu‘cemu’l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 120; Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevheri, **es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhi’l-‘Arabiyye**, C.II, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1998, s. 613; İbrahim Güner, **Türk – Coğrafya Dergisi**, Sayı: 37, İstanbul, 2002, s. 28.

¹⁰ Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, **Lisânu’l-‘Arab**, c.IV, Dâru’l-Sadr, Beyrut, s. 133; Jamie Stokes, **Encyclopedia of the Peoples of Africa and The Middle East**, Facts On File, New York, 2009, s. 17.

¹¹ Ahmet Tevfik el-Medenî, **Hazihi Hiye el-Cezâir**, ‘Âlemu’l-Ma‘rife, Cezayir, 2010, s. 23.

¹² ‘Abdurrahman b. Muhammed el-Cîlâlî, **Târîhu’l-Cezâiri’l-‘Âmmi**, C.I, Mektebetu Şeriketi’l- Cezâiriyye, Cezayir, s. 33.

XIX. yüzyılda uluslararası rekabetin boy gösterdiği yerlerden birisi de Cezayir olmuştur. Ticari ve stratejik bir üs durumunda olması bakımından tarih boyunca önemini koruyan Cezayir, genişliğinin de tesiriyle Afrika’da ve Akdeniz’de iktisadi ve siyasi hâkimiyet tesis etmek bakımından her zaman önemli bir nokta da olmuştur.

VII. yüzyıldan itibaren başlayan İslam fetihleri neticesinde bölge uzun yıllar Müslüman devletlerin egemenliği altına girmiştir. Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetinde Cezayir, Tunus ve Trablus’u kapsayan bölgeye Mağrip adı verilmiştir. Bu eyaletlerin içinde stratejik üs olması bakımından en önemli eyalet Cezayir idi. Osmanlı buradaki hâkimiyetini XVI. yüzyılda Oruç Reis ile sağlamış ve bu hâkimiyet tam üç yüz on iki yıl boyunca devam etmiştir. Cezayir bu süre içerisinde iktisadi, siyasi, idari, askeri ve kültürel alanda pek çok gelişme kaydetmiştir¹³.

1.2.2. Yeryüzü Şekilleri ve İklim

Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, Afrika’nın kuzeybatısındaki Mağrip ülkelerinin en büyüğüdür (2,381,743 km²). Doğusunda Tunus ve Libya, batısında Fas ve İspanyol sahrası, güneyinde ise Moritanya, Mali ve Nijer gibi ülkeler yer almaktadır. Kuzeyinde 965 km olan bir Akdeniz kıyısı bulunmakta olup ülkenin adının da kıyılardaki kayalardan geldiği düşünülmektedir. Başkent

Cezayir ve Oran şehri de kıyıda yer almaktadır. Cezayir, yüzölçümü açısından ise Cezayir dünyada onuncu, Afrika kıtasında ise ilk sırada yer almaktadır¹⁴.

Yeryüzü şekilleri bakımından ise Cezayir, Kuzey bölgesi ve Güney bölgesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuzey bölgesi ülke yüzölçümünün %16’sını kaplamaktadır (Yaklaşık 381.000 km²). Nüfusun % 96’sı, illerin

¹³ Sevda Özkaya, “Cezayir’in Siyasi ve İktisadi Önemi ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Cezayir’in Fransa Tarafından İşgalindeki Rolü” **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Ocak 2016, s. 120.

¹⁴ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 132; Stokes, **a.g.e.**, s. 17; (Çevrimiçi) <http://nufus.mobi/dunya/nufus/cezayir> 22.10.2017.

yirmi altısı, tarıma elverişli arazilerin neredeyse tamamı ile bütün büyük şehirler ve yaşamaya elverişli yerler bu bölgededir. Buradaki yer şekillerini kuzeydeki Atlas dağları ile güneyde ona paralel uzanan Sahra Atlasları olarak adlandırılan sıra dağlar ve bunların arasında kalan kurak ve bozkırlarla kaplı yüksek ovalar oluşturmaktadır. Bölgenin denize yakın kısımlarında ise Akdeniz ikliminin karasal tipi görülmektedir.

Cezayir'in iklimi ve topoğrafyası oldukça çeşitlidir. Nüfusun çoğunluğu, ülkenin en yüksek yağış alan ve en verimli toprakları olan dik eğimli kıyı bölgelerinde yaşamaktadır. Ülkenin başlıca şehirleri olan Oran, Kostantîne ve başkent Cezayir, tepe olarak bilinen bu kıyı şeridinde bulunmaktadır. Kıyısal şeridin iç kesiminde yaklaşık 300 ile 1300 metre arasında değişen yüksekliğe sahip kurak yayla platosu bulunmaktadır. Atlas Dağlarının güney yamacındaki Sahra Çölü, ülkenin güney ve batı sınırlarına kadar neredeyse bin kilometre boyunca uzanmaktadır. Cezayir sınırlarının yüzde sekseninden fazlası bu Sahra Çölü alanında yer almaktadır. Çölün derinliklerinde ise Cezayir'in en yüksek noktası olan 9.800 metrelik zirveyi de içeren bir yayla platosuna sahip olan Ahağğar Dağı bulunmaktadır¹⁵.

Beş ile ayrılmış olan Güney Bölgesi yaklaşık olarak iki milyon kilometrelik bir alana sahiptir. Rüzgarla süpürülmüş çıplak çöllerle kaplı olan bu bölgede yer yer kumullu çöller ve taşlık arazilerle kaplı bazı kuru vadiler görülmektedir. Özellikle doğu sınırı yakınlarındaki Hâsi Mes'ûd ve Acile ile daha kuzeyde yer alan Hâsirremel yörelerinde çok zengin petrol ve doğalgaz yatakları içeren tortul örtü formasyonları bulunmaktadır. Neticede bütün bu sahada şiddetli bir çöl ikliminin egemen olduğu söylenebilir¹⁶.

Ülkenin Güney Bölgesi, Sahra Çölü'ne kadar uzanır ve yüzölçümünün %82'sini oluşturmaktadır. Ülkenin orta ve güney bölümlerini oluşturan Sahra Çölü uçsuz bucaksız kumlarla kaplıdır. Çöl toprakları aslında sulandığında ve drene edildiğinde verimli topraklar haline

¹⁵ A.e., s.17.

¹⁶ Sırrı Erinç, "Fiziki ve Beşeri Coğrafya" **DİA**, C.VII. s.484.

gelebilir. Eğer böyle bir işlem yapılırsa Cezayir'in tarım potansiyeli gerçekten inanılmaz boyutlara ulaşabilir.

Bağımsızlığından itibaren Cezayir iktisadı tamamen devlet tarafından yönlendirilmektedir. Ülkenin % 82'si tarım yapılamayacak alanlar ile kaplıyken % 12,8'si çayır ve otlaklar, % 2'si ise ormanlardan oluşmaktadır¹⁷.

1.3. NÜFUS

2016 yılı tahminlerine göre Cezayir nüfusu 40.375.954'tür¹⁸. Şehirde yaşayanların oranı % 66 iken kırsal kesimde yaşayanların oranı ise % 34'dür. Ülkenin resmi dini İslam'dır. Nüfusun % 99,8'i Müslüman (Sünni-Maliki), % 0,2'si Hristiyan ve Yahudi'den oluşmaktadır¹⁹. Nüfusun % 99'undan fazlası Cezayir yüzölçümünün %12'sini kaplayan kıyı şeridinde ve yüksek platolarda hayatını sürdürmektedir.

Cezayir, genç bir nüfusa sahip bir ülkedir. 2013 yılındaki belirlemelere göre nüfusun % 45,9'u 24 yaşın altında ve % 41,4'ü ise 25-54 yaşları arasındadır. Dünya Sağlık Örgütü ve BM İnsani Gelişmişlik Endeksi tarafından ortalama yaşam süresinin 71 ila 73 arasında olduğu belirtilmektedir.

Cezayir nüfusunun % 99'unu Arap-Berberi kökenliler oluşturmaktadır. Berberilerin ülke nüfusunun % 15-20'sini oluşturduğu düşünülmektedir. Söz konusu nüfusun daha çok ülkenin Kâbiliye, Bicâye ve Tîzî Vizû bölgelerinde toplandıkları görülmektedir. Cezayir'de İslam dini ile Berberi gelenekleri bir arada yaşamaktadır²⁰.

¹⁷ Ramazan Özey, **Dünya ve Ülkeler Coğrafyası**, Öz Eğitim Yayınları, 2001, İstanbul, s. 95-96.

¹⁸ (Çevrimiçi) <http://nufus.mobi/dunya/nufus/cezayir> 03.07.2017.

¹⁹ Kayseri Ticaret Odası, Dış Ticaret Birimi, **Cezayir Ülke Raporu**, s. 1.

²⁰ T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Cezayir ülke Raporu 2014**, s. 7.

Arapça, Cezayir'in resmi dili olmasına rağmen hem Fransızca hem de Berberi dilleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Nüfusun yaklaşık yüzde 20'si anadil olarak Berberice'yi kullanmaktadır²¹.

1.4. ETNİK YAPI

1.4.1. Araplar

Arapların Mısır'ın ardından Kuzey Afrika ülkelerine göçü 642 yılına dayanmaktadır. 476 yılında yıkılan Batı Roma İmparatorluğu'na ait bu bölgedeki bir kısım toprak Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nu yenen Araplar, bölgede Berberiler karşısında büyük bir zorlukla karşılaşmışlardır. Hassân b. el-Numan'ın Emevi Halifesi 'Abdumelik'e gönderdiği raporda şu ifadeler yer verilmiştir. *“Afrika'yı fethetmek kolay iş değildir; bir kabile yok edilir edilmez yerini hemen başka bir kabile alıveriyor”*. Nitekim Araplar 688 yılında Berberilerin bozgununa uğrayarak Bingazi'ye kadar çekilmek zorunda kalmışlardır²².

Bu zorlu mücadeleler VII. yüzyıldan XII. yüzyıla dek sürmüştür. Tarikatların, cemaatlerin ve özellikle camilerin etkisiyle Berberiler arasında İslamiyet yayılmıştır. Aynı zamanda Arapça da bölgede egemen hale gelmiştir. Buna rağmen Berberi dili günümüze dek varlığını korumuştur²³.

1.4.2 Berberiler

Berberiler, Nil Nehri'nin batısında yaşayan ve Kuzey Afrika'ya özgü ve ilgili dilleri konuşan etnik bir topluluktur. Berberi kelimesi, bu halkın kendisini tanımlamak için kullandığı bir kelime olmayıp Kuzey Afrika'daki Berberi nüfusunu tanımlamak için fatihler ve tacirler tarafından kullanılan Latince “Barbar”, Yunanca “Barbaroi” veya Arapça “Barbar” gibi aşağılayıcı terimlerden türetilmiştir. Berberlerin birçoğu kendilerini

²¹ Stokes, a.g.e., s.17.

²² Fuad Carım, *Cezayir'de Türkler: Oruç Reis, Barbaros Hayreddin Paşa, Hasan Ağa, Veli Dede, Barbaros Hasan Paşa, Aydın Reis, Salih Paşa, Uluc Ali Paşa*, Sanat Basımevi, 1962, s. 13.

²³ Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu (1954-1962)”, s. 11.

Berberice’de “Özgür Adam” anlamına gelen “Amazigh” kelimesi ile tanımlamaktadır²⁴.

Kabile toplulukları halinde göçebe şeklinde yaşayan yerli halka Libyalılar denmekteydi²⁵. Bilimsel tahminlere göre Berberilerin Orta Asya kökenli olabileceği düşünülmektedir. M.Ö. 2000 yılından itibaren Orta Asya’yı terk ettikleri ve dalgalar halinde Kuzey Afrika’ya yerleştikleri tahmin edilmektedir. Tarihçiler, Berberi toplumunun çok sıkı ve güçlü bir örgütlenme biçimine sahip olduklarını ve bu sayede de günümüze kadar gelebildiklerini ifade etmektedirler²⁶.

Bölgenin yerli halkı olarak kabul edilen Berberiler hakkında çok az bilgiye sahibi olunsada M.Ö. 208-148 tarihleri arasında Numidia devletini kurdukları ve 692 yılında Emeviler’in egemenliğine girerek Müslüman oldukları bilinmektedir²⁷.

Kuzey Afrika topraklarının tarihi incelendiği zaman Fenikeliler, Romalılar, Araplar, İspanyollar, Osmanlılar ve Fransızların bu topraklara geldikleri, egemen oldukları ve sonunda terk etmek mecburiyetinde kaldıkları görülmektedir. Ancak Berberiler buradaki varlıklarını her daim sürdürmüşlerdir.

Bugün Berberilerin Cezayir’de yaşadıkları bölgeye Kâbiliye denilmektedir. Konuştukları dile ise Kâbil dili ya da Kâbilce denilmektedir. Bunun yanı sıra Berberice olarak da adlandırılmaktadır. Cezayir’deki ünlü Curcuna, Barbors ve Atlas dağları bölgesi Berberilerin genellikle yaşadığı sahalardır. Berberiler Cezayir nüfusunun üçte biri ile dörtte birini oluşturmaktadırlar. Fas’ta ise nüfusun % 50’sinden fazlası Berberilerdir. Libya, Tunus, Nijer, Nijerya, Mısır ve Mali gibi ülkelerde de Berberiler yaşamaktadır.

²⁴ Stokes, **a.g.e.**, s. 112.

²⁵ Nasıruddin Sa’idüni, “İslami Dönem” **DİA**, C.VII. s. 485.

²⁶ Ataöv, **a.g.e.**, s. 132.

²⁷ **A.e.**, s. 132.

Berberiler dünyanın en eski halklarından. XVI. yüzyılın başında İspanyol işgaline ve sonrasında ise Osmanlı işgaline isyan eden topluluk yine Berberilerdir. Bu yüzden yüksek tepelerde yaşamaya gereksinim duymuşlardır. 1830'da Cezayir'de başlayan Fransız işgaline en büyük direniş yine Berberilerden gelmiştir²⁸. Dini bakımdan ise Berberi toplumu önce Hristiyanlaştırılma sonrasında ise Müslümanlaştırılmaya ve Araplaştırılmaya uğraşmıştır. Nitekim Arap egemenliği sonrasında İslamiyet yaygın bir din olarak benimsenmiştir²⁹.

Berberiler, Müslüman hükümdarlarının dinine katılmayı azınlık statüsünden kaçınmak adına avantajlı bulmuşlardır. Nitekim İslamiyet, Berberi toplumu ile uyumlu bir yapıya sahipti ve İslam'a geçiş, Berberilere bir kimlik ve aidiyet duygusu sağlamıştır. X. ve XI. yüzyıllar arasında Arap-Berberi hanedanlarının yönetimlerinin devamında Cezayir, Fas ve Tunus gibi ülkeler ortaya çıkmıştır. Günümüzde Mağrip, Arap dünyasının bir parçası kabul edilmekle birlikte Berberi nüfusunun kalıcı etkisi, doğudaki İslam topraklarına ayrı bir kültürel kimlik kazandırmaktadır³⁰.

Akdeniz kıyısındaki bölgeler tarih sahnelerine daha erken çıkmış iken Sahra'nın güneyindeki alanlar hakkında yazılı belgeler bulunamamaktadır. Cezayir'in yerli halkı olan Berberilerin, eski zamanlardan beri Batı Mısır'dan Fas'a kadar ki sahada yaşadıkları bilinmektedir. Berberi dilinin kökeni ise tam olarak bilinmesede Afro-asyatik dil ailesine mensup olduğunu söyleyebiliriz³¹.

1980'lerin başında Cezayir'de Berberi Baharı olarak bilinen siyasi ve kültürel bir hareket ortaya çıktı. Berberi Baharı, Berberi dillerinin eğitimde kullanımını yasallaştırmak ve Berberi tarihinin ve edebiyatının öğretilmesi amacıyla bir dizi protestodan oluşmaktaydı. Hareket, Cezayir'in

²⁸ M. Şehmus Güzel, **Cezayir ve Berberiler**, Doruk Yayınları, Ankara 1997, s. 74-75.

²⁹ Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu (1954-1962)", s. 11.

³⁰ (Çevrimiçi) <http://education.stateuniversity.com/pages/19/Algeria-HISTORY-BACKGROUND.html> 21.06.2017.

³¹ (Çevrimiçi) <http://education.stateuniversity.com/pages/19/Algeria-HISTORY-BACKGROUND.html> 21.06.2017; (Çevrimiçi) https://www.turkcebilgi.com/afro-asyatik_diller 22.10.2017.

Kâbiliye bölgesindeki bir üniversitede Berberi şiiriyle ilgili konferans vermeye çalışan Berberi Mevlûd Ma‘merî’nin tutuklanmasının ardından başladı. 1990’larda çeşitli protesto gösterileri düzenlendi ve 2001’de sokak protestoları esnasında polis tarafından gözaltında tutulan Berberi bir öğrenci hayatını kaybetti. 2004’te Berberiler cumhurbaşkanlığı seçimlerini boykot etme tehdidinde bulundular ve aynı yıl Berberilerin anadili olan Tamazight, ilk kez resmi olmayan bir devlet dili olarak tanınmaya başlandı³².

Berberlerin kökenleri akademisyenler arasında yoğun tartışmaların konusudur. Berberilerin kendi kökenlerini belirlemeye yönelik yeni çabaları, bu argümanları başka bir karmaşık boyuta taşımıştır. Berberlerin kökenlerini tespit edebilmenin başlıca engeli, Berberi dilindeki ilk yazılı kaynakların oldukça geç tarihli olmasıdır. Berberilerin sözlü tarihi oldukça zengin anlatılara sahip olmasına rağmen, mevcut eski tarihî kaynaklar hep yabancı tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Yunan yazar Herodot, M.Ö.I. yüzyılda yaşayan Roman yazar Seneca ve XV. yüzyıl tarihçisi olan İbn Haldun gibi çeşitli yazarlar, Berberilerin kökenleri hakkındaki kendi spekülâtif teorilerini ortaya atmışlardır. Arap yazarları genel olarak Berberleri Ortadoğulu hatta Arap kökenli olarak kabul etmektedirler. Bazı modern araştırmalar, Berberiler ve Kenanlılar arasında çeşitli dil benzerliklerinin olduğunu belirtmektedir. Fenikeli veya Kenanlı tacirlerin Kuzey Afrika kıyılarında birkaç koloni kurdukları bilinmektedir. Ayrıca, Arap yazarlar Berberilerin Yemen’deki çeşitli kabilelerle de bağlantılı olduğunu iddia etmektedirler³³.

1.4.3. Türkler

Cezayir’de özellikle XVII. asırda Türk sayısında bir artış gözlenmiştir. Sultan IV. Mehmet’in 1680 yılında Anadolu’daki yetkili kişilere yollamış olduğu ferman vesilesiyle “Tecnid” denilen bir uygulamayla bu bölgeye asker olarak giden Türklere bazı imtiyazlar tanındığı

³² Stokes, **a.g.e.**, s. 21-22.

³³ **A.e.**, s. 21-22.

anlaşılmaktadır. Bu sebeple de Cezayir'deki Türk nüfusunun arttığı ortaya çıkmaktadır. Fermanda şu ifadeler yer almaktadır:

“Muhakkak ki Cezayir’de cihad için gayret gösteren halk asıl itibariyle Araptır. Şimdiki hali ise çoğunluk olarak Anadolu ve Rumeli halkıdır ve onların Cezayir’de bulunmalarına önem verilmektedir. Sultanın halkı olarak küffâra karşı cihat etmektedirler. Bunlar cihadımızda bizlere yardımcı olmaktadırlar. Bu insanlar sonuna kadar desteğimizi hak etmektedirler ve kapılarımız bu insanlara sonuna kadar açıktır”.

XVIII. asrın sonlarına doğru uzun süren savaşlar, depremler, kıtlık ve veba salgınları gibi unsurlar yüzünden Türk nüfusu azalmıştır. İlk zamanlarda İzmir, Bursa, Denizli, Diyarbakır ve Kazdağı bölgelerinden Cezayir’e yoğun bir şekilde göç olduğu anlaşılmaktadır. Lakin XIX. asırdan itibaren Anadolu’dan ziyade Girit, Arnavutluk, Kıbrıs ve Ege adalarından insanların bölgeye göç ettiği görülmektedir.

Cezayir’de Türkler her zaman önemli bir konumdaydı. Toplum içerisinde baskın ve belirleyici yönleri sahiplerdi. Anadolu’dan göçlerin azalmasıyla birlikte siyasi alanda Giritlilerin ve Arnavutların ön plana çıktıkları sonrasında da Boşnakların etkin oldukları görülmektedir. Kaldı ki XVII. asırda Cezayir siyasi hayatında önemli rolü olan üç paşa da Boşnak’tır³⁴. Fransız Büyük Elçiliği verilerine bakılacak olunursa Cezayir’de bulunan Türk sayısı şu an itibariyle iki milyondur. 1953 yılındaki nüfus araştırmasına göre ise Cezayir nüfusunun dörtte birini Türkler oluşturmaktaydı. Oxford Üniversitesi’nin 2008 yılına ait yaptığı bir çalışmada ise Türklerin ülke nüfusunun %5’ini oluşturduğu görülmektedir. Muhtelif diğer kaynaklarda ise kırk milyon nüfusa sahip olan Cezayir’de en az üç milyon Türk’ün yaşadığı anlaşılmaktadır³⁵.

³⁴ Ahmet Gedik, “XIX. Yüzyılın Başlarında Cezayir Şehrinde Sosyal ve Ticari Hayat”, **Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İzmir, 2013, s. 25-28.

³⁵ (Çevrimiçi) <http://www.kamudannethaber.com/yazarlar/suayip-ozcan/cezayir-turkleri/530/> 21.06.2017.

1.5 DİNİ YAPI

1.5.1. Müslümanlar

Cezayir'in resmi dini İslâm'dır. Halkın % 99'u İslam dinine mensuptur. Kalan % 1'lik kesim ise Katolik Hristiyanlarla az sayıdaki Yahudilerden oluşmaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğu Sünni, Sünnilerin de geneli Maliki, az bir kısmı ise Hanefidir. % 0.5 oranında da İbadî nüfusu bulunmaktadır³⁶.

1.5.1.1. İbadiler

Harici fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu olan İbadiyye, adını 'Abdullah b. İbâz'dan almıştır. Kuzey Afrika'da ve Umman'da Ebâziyye şeklinde söylenirken modern yazarlar İbadiyye halini kullanmaktadırlar. İfrîkiyye ve Mağrib İbadiliği VIII. asrın başlarında Selâme b. Sa'îd tarafından ortaya atılmış ve buradan da Batı Trablus ve çevresine yayılmıştır. Ebu'l-Hattâb'ın idaresindeki İbadiler başta Batı Trablus sonrasında ise Nefzâve, Verfecûme ve Berberi kabileleriyle Kayrevan'ı zapt etmişlerdir (758). Bugünkü Bingazi'nin yer aldığı Berka'nın batı sınırından Cezayir'in doğusuna dek bütün Trablus bölgesi (bugünkü Libya) İbadiler'in hakimiyetine geçmiştir.

Kuzey Afrika İbadiliği, Tâhert Rüstemi'nin imamlığı etrafında birleşmiş ve bu imamlık zaafllara uğradığından yıkılmıştır. XI. asırda ise Kuzey Afrika İbadileri, İbâzî'nin başkanlık ettiği bir meclisten oluşan sistem ortaya koymuşlardır. Ancak XII. yüzyıldan sonra Kuzey Afrika İbadiliği gittikçe gerilemeye başlamış ve bunun üzerine de önce Cezayir'in Vercelan bölgesindeki İbâzîlere katılmışlar sonradan da Mîzâb bölgesine göç etmişlerdir. Bu İbadiler günümüzdeki Kuzey Afrika İbadiliğini temsil etmektedirler. Bunun yanı sıra Tunus'ta bulunan Cerbe adasında ve Libya'daki Cebelinefûse'de Vehbiyye ve Nukkâriye kollarına ayrılarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

³⁶ (Çevrimiçi) <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0836.htm> 03.07.2017.

Umman nüfusunun %40-45'i İbadi'dir. Umman sultanı Kâbus b. Sa'îd b. Teymûr da İbadi mezhebinden olup 1749 yılından itibaren yönetimi elinde bulunduran hanedanın temsilcisidir. Özellikle son yıllarda Umman Kültür Bakanlığı tarafından İbadiyye kaynaklarını yayımlanması hususunda gayret gösterilmektedir. Sayısı çok fazla olmamakla birlikte Hadramut İbadilerinin yanı sıra Zengibar'da da İbadilerin sayıca daha çok olduğunu söyleyebiliriz.

İbadilik, Kuzey Afrika'nın özellikle Berberi kabileleri arasında yaygındır. Günümüzde İbadilerin sayısı tam olarak bilinmese de iki veya üç milyon civarında olduğu düşünülmektedir³⁷. Cezayir nüfusunun da % 0.5'i İbadidir. İbadiler'in, Haricilerin hayatta kalan tek kolu olduğu söylenebilir³⁸.

1.5.2. Yahudiler

Osmanlı döneminde Cezayir toplumundaki Yahudi nüfusu düzenli bir şekilde artış göstermiştir. Başta İtalya ile İber Yarımadası olmak üzere Avrupa'nın muhtelif yerlerinden gelen Yahudilerin sayısının artmasının temel nedeni Avrupa'daki Engizisyon Mahkemesi'nin faaliyetleri ve Osmanlı'nın Cezayir'de tesis etmiş olduğu güven ortamıdır. Yahudiler Kostantîne, Vahrân, Mudeya, Bû Sa'âda ve Tilimsân gibi şehirlere yerleşmişler ve daha çok ticaret ile zanaatkarlıkla uğraşmışlardır.

Cezayir Yahudileri'ni ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar yerli ve Avrupa'dan gelen Yahudilerdir³⁹.

1.5.2.1. Yerli Yahudiler

Bunlar, M.Ö. XVIII. asırda Cezayir'e göçen ve kültürleri ile inanışlarını olduğu gibi koruyan Yahudilerdir. Bu topluluğa sonrasında Tunus, Fas ve Tilimsân gibi yerlerden gelen çeşitli Yahudiler de katılmışlardır. Cezayir Yahudileri Arap ve Müslüman fethinden önce de bu

³⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, "İbâziyye" **DİA**, C. XIX. s. 256-261.

³⁸ (Çevrimiçi) <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0836.htm> 03.07.2017.

³⁹ (Çevrimiçi) <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/13572-ANTIK-CAGLARDAN-GUNUMUZE-Afrika-Yahudileri-1.aspx> 11.06.2017.

topraklarda varlığını sürdürürken Cezayir tarihi boyunca her daim belirgin siyasi ve ticari roller oynamışlardır⁴⁰.

1.5.2.2. Avrupalı Yahudiler

Bu topluluk ise, M.Ö. XVIII. asırdan itibaren İtalya, İngiltere, Fransa ve Kuzey Avrupa gibi bölgelerden göç eden Yahudilerden oluşmaktadır. Özellikle 1492 yılında İspanya'dan göç eden Yahudiler ile birlikte sayıları iyice artmıştır.

Osmanlı Devleti'nin egemenliği süresince Yahudiler hep azınlık olarak kalmışlardır. Bu topluluğun başında Yahudi asıllı bir yönetici bulunmuş ve devlet otoritesi ile siyasi mevzularda arabuluculuk yapmıştır. Osmanlı döneminde başkent Cezayir'de Yahudilerin Müslüman halkla uyum içerisinde yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir⁴¹.

Fransız egemenliği süresince Cezayir Yahudileri'nin büyük ölçüde toplandıkları kuzey bölgelerinde son derece özgür bir şekilde yaşadıkları görülmektedir. 1870 Cremieux Kararnamesi'yle Fransız vatandaşlığına geçmişler ve yerel bakımdan da siyasi yaşamda önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Müslüman nüfusla daha iyi ilişkiler kurmuş olsalar da Fransız kültürünün etkisi altında kalmışlardır.

1962 yılına gelindiğinde ise bağımsızlıktan hemen sonra kitlesel halde ülkeyi terk ettikleri görülmektedir. Yüz on beş bin Cezayir Yahudisi kısa süre içinde İsrail'e ve Fransa'ya göç etmiştir. Geriye kalan birkaç binin çoğunluğu da günümüze kadar ülkeyi terk etmiştir. Bugün Cezayir şehrinde sadece birkaç yüz Yahudi bulunmakta ve gene bir avuç kadarı da diğer şehirlerde yaşamaktadır⁴².

1.5.3. Hristiyanlar

⁴⁰ Philip C. Naylor, **Historical Dictionary of Algeria**, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006, s. 234; (Çevrimiçi) <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/13572-ANTI-K-CAGLARDAN-GUNUMUZE-Afrika-Yahudileri-1.aspx> 11.06.2017.

⁴¹ Gedik, **a.g.e.**, s. 37-38.

⁴² (Çevrimiçi) <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/13572-ANTI-K-CAGLARDAN-GUNUMUZE-Afrika-Yahudileri-1.aspx> 11.06.2017; Stokes, **a.g.e.**, s. 21.

2016 tahminlerine göre Cezayir nüfusu 40.375.954'dür. Ülkenin % 99'dan fazlasını Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır. Kalan nüfusu oluşturan topluluklar ise, Hristiyanlar, Yahudiler ve Ğadarda'da ikamet eden küçük bir İbadi cemaatidir. Cezayir'deki Hristiyan sayısının resmi olmayan tahminlere göre otuz bin ila yetmiş bin arasında değıştiğı tahmin edilmektedir. Güvenlik ve özellikle de iç çatışmalar nedeniyle Hristiyanlar 1990'ların ortalarında başkent Cezayir, 'Annâbe ve Oran kentlerinde toplanmışlardır. Hristiyan liderlere göre, Protestanlar ülkedeki en büyük Hristiyan nüfusa sahiptir. Çoğu Evanjelist Kâbiliye bölgesinde yaşamış, Metodist ve diğler Protestan mezheplerin üyeleri ile Katolikler de varlıklarını çeşitli yerlerde sürdürebilmişlerdir. Bir başka dini lidere göre ise ülkede yaklaşık bin ila bin beş yüz Mısırlı Kıpti Hristiyan mevcuttur⁴³.

1.6. CEZAYİR TARİHİ

Bugünkü nüfusunun % 99'unu Arap ve Berberi halklarının oluşturduğu Cezayir, VII. asra değıin tamamen Berberilerin yaşadığı bir coğrafyaydı. İslamiyet'in Arap yarımadasından yayılmaya başladığı VI. asrın sonlarından itibaren Kuzey Afrika, Müslümanların Avrupa'ya ulaşabilmeleri için bir güzergâh oluşturmuş ve bölge fethedilmeye başlanmıştır. Böylelikle Libya, Fas, Tunus ve Cezayir gibi ülkeler Arapların hakimiyetine girmiş ve bölgedeki Arap nüfusu artmıştır. Berberi diyarı olarak bilinen bu coğrafya Emevilerin egemenliğine girmiştir. Emeviler'in etkinliğini kaybetmesi ile Abbasiler İslam dünyasının halifeliğini almış ve Mağrip coğrafyasına hükmetmeye başlamışlardır. Neticesinde Abbasi halifesi ile Berberi Hanedanlıklarının mücadelesi başlamıştır.

XIII. yüzyıla kadar süren istila, işgal ve iç kargaşalar XV. yüzyıl sonlarına dek devam etmiştir. Özellikle Coğrafi Keşiflerin başlaması ile birlikte İspanya ve Portekiz'in deniz aşırı ülkelere ulaşması ve Osmanlı'nın da Akdeniz'de aktif olma arzusu Osmanlı'yı ve İspanya'yı karşı karşıya getirmiştir. XVI. yüzyılın başında ise İspanyollar Haçlı Seferlerini

⁴³ (Çevrimiçi) https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010_5/168258.htm 11.06.2017.

başlatmış, Ferdinand'ın ölümünden sonra Oruç Reis birçok Cezayir kasabasını ele geçirerek kendini sultan ilan etmiş, kendisinden sonra da bölge yönetimini kardeşi Hayreddin'e bırakmıştır. Barbaros'un Cezayir'i Osmanlı Sultanı'nın himayesine sunması ve Kaptan-ı Derya olması ile Cezayir siyasal olarak önemli bir konuma gelmiştir⁴⁴. Barbaros Hayreddin Paşa'ya Kaptan-ı Derya'lık verilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki çıkarları gözetilmiş ve devleti tehdit eden düşman deniz filoları da etkisiz hale getirilmiştir. Nitekim Cezayir, Osmanlı Devleti'nin Batı'daki en uç toprağı durumuna gelmiştir. 1830 yılına dek Osmanlı toprağı olan bu ülke, Fransız işgaline uğramış ve 1847 yılında ise tam olarak Fransız idaresine girmiştir. Ayrıca bu tarihe değin Fransızlarla mücadele içerisinde olan Emir 'Abdulkâdir de teslim olmak zorunda kalmış ve beş yıl süreyle Fransa tarafından alıkonulmuştur. Sonrasında Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve ölene değin Şam'da yaşamını idame ettirmiştir⁴⁵.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı himayesinde kalan Cezayir ve Mağrip coğrafyası, Osmanlı'nın zayıflamaya başlaması ve bölgedeki etkinliğini kaybetmesi ile elinden çıkmıştır. Fransa ise sömürgeci bir dış politika izlemiş ve daha kolay siyasal ve iktisadi çıkar elde edebileceğı bölgelere yönelmiştir. Bu nedenle de Kuzey Afrika'yı kendisi için hedef belirlemiştir. Cezayir, 1830'dan 1962'ye kadar Fransız himayesinde kalmıştır. Fransızlar ülkeyi özellikle I. ve II. Dünya Savaşları'nda Ortadoğu'ya ulaşmak ve asker temini için kullanmıştır⁴⁶.

Cezayir, tarihinde pek çok istila yaşamıştır. Fenikeli tüccarlar (M.Ö. 900-146) Kartaca'yı kurdular (günümüzde Tunus) ve Kuzey Afrika sahili boyunca küçük yerleşim yerleri meydana getirerek genişlettiler. Ardından, Berberi bölgesini Roma işgali izledi. 429'da, sekiz yüz bin Vandal'dan oluşan bir Germen kabilesi İspanya'dan Afrika'ya geçti ve Kartaca'yı yağmaladı. 533'te, Doğu Romalılar (429 ila 536) Vandal krallığını baskına

⁴⁴ Cihan Taşgın, **Cezayir Tarihi ve Dış Politika**, İstanbul Fikir Enstitüsü Yay. Ocak, 2015, s. 1.

⁴⁵ Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)", s. 290-291.

⁴⁶ Taşgın, **a.g.e.**, s. 1.

uğrattı. Osmanlılar (1554-1830) Cezayir’i fethedip uzun seneler yönettiler. Ardından Fransızlar (1830-1962) Cezayir’i ele geçirdi ve ülkeyi ilhak ettiler. Tüm istilacılar arasında en ciddi etkiye sahip olanı Müslüman fetihleri ve Fransız işgalidir⁴⁷. Fransa, 1830 yılında Cezayir limanını ve etrafını ele geçirmiş, ülkeyi tamamen ele geçirmesi ise 1847 yılını bulmuştur. İşgal ettiği topraklarda askeri bir yönetim uygulamış ve 1847 yılında Cezayir’i resmen Fransız toprağı ilan etmiştir. Askeri idare 1870 yılına dek devam etmiştir. Bu tarihe kadar Fransa’dan ve diğer Avrupa ülkelerinden getirmiş olduğu göçmenleri Cezayir’e yerleştirmeye çalışmıştır. Fransa, I. Dünya Savaşı yaklaşırken Cezayir halkını silah altına almaya başlamış ve buna karşı gelenleri de Suriye’ye sürgüne göndermiştir. Savaş boyunca silah fabrikalarında Kuzey Afrikalı işçiler çalıştırılmıştır. Yüz elli beş bin Cezayirli ise savaşta Fransızlar adına yer almış ve bunun sonucunda da yirmi beş bin Cezayirli yaşamını yitirmiştir.

Savaş esnasında Cezayir milliyetçiliğı uyanmaya başlarken 1914 senesinde “Genç Cezayirliler” Derneğı kurulmuş ve ülkedeki siyasi tartışmalara katkı sağlanmıştır. Cezayir halkı nazarında Osmanlı ülkesi adeta bir sığınma yeri olmuş ve “Çanakkale Zaferi” Cezayirliler için de bir kurtuluş umudunun oluşmasını sağlamıştır. Türk halkının Kurtuluş Savaşı’nı başlatması Cezayir halkında da ciddi bir mutluluk yaratmış ve “Kemal Paşa” adı kulaktan kulağı yayılır olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir milliyetçiliğı ‘Abdulhamîd b. Bâdîs, Ahmed Messali Hac ve Ferhat Abbas gibi önemli isimlerin doğmasını sağlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir’de çeşitli değişiklikler olmaya başlamış ve Kasım 1954’te ülkenin kendi kurtuluş mücadelesi başlamış, sekiz yıl sürmüş ve 1962 yılında sona ermiştir⁴⁸.

Cezayir tarihi hakkında detaylı malumat için aşağıdaki taksimata bakılabilir:

⁴⁷ (Çevrimiçi) <http://education.stateuniversity.com/pages/19/Algeria-HISTORY-BACKGROUND.html> 21.06.2017.

⁴⁸ Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, s. 290-291.

1.6.1. Erken Dönem Cezayir

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Cezayir’de yerleşik ilk topluluk Berberilerdir ve günümüzde de Cezayir’de Kabiller, Tuaregler, Şaviler ve Mozabitler gibi birçok kolu yaşamaktadır. M.Ö.2000 yılında Fenikeliler tüm Mağrip bölgesini ele geçirmiş ve onlardan sonra ticaret merkezlerine Kartacalılar egemen olmuştur. Sonradan burası M.Ö.I. yüzyıla dek Kartacalıların egemenliğinde kalmış ardından da Romalıların hakimiyetine geçmiştir. Romalılar kendi kültürlerini yaymak isterken Berberiler dağlara çekilmiş ve korunabilmişlerdir. M.S.455 yılında Cezayir’e Vandallar, M.S.533 yılında ise Doğu Roma egemen olmuştur. VII. yüzyıldan itibaren ise bölge Arap egemenliğine geçmiş olup zamanla burada yaşayan halklar İslam’ı seçerek Araplaşmışlardır⁴⁹.

1.6.2. Osmanlı Dönemi (1514-1830)

1505 yılında Mers el-Kebir’i, 1509 yılında ise Oran şehrini işgal eden İspanyollar, Cezayir’de dini baskı uygulamaya başlayınca Cezayir’in önde gelen kabile reisleri Osmanlı Devleti’nden yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı donanması Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa liderliğinde Cezayir’e gelmiş ve 1516 yılında İspanyol işgalini sona erdirmiştir. Fakat Oran şehri 1792 yılına dek İspanyollar’da kalmıştır. 1830 senesindeki Fransız işgaline dek Cezayir’deki Osmanlı egemenliği Beylerbeyi (1516-1587), Paşalar (1587-1671) ve Dayılar (1671-1830) tarafından sağlanmıştır⁵⁰.

1.6.2.1. Beylerbeyliği Dönemi (1516-1587)

Barbaros Hayreddin Paşa ile başlayan bu dönem 1587 yılına dek sürmüştür. Bu dönem içerisinde Fas’ın bir bölümü ile Tunus Osmanlı

⁴⁹ Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu”, s. 10; T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Cezayir ülke Raporu 2014**, s. 1-5.

⁵⁰ T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Cezayir ülke Raporu 2014**, s. 1-4.

idaresine geçmiştir. Bu esnada İspanya'dan göçen Yahudiler de Cezayir'e yerleştirilmiştir⁵¹.

1.6.2.2. Paşalar Dönemi (1587-1671)

Paşaların görevlerinden endişe duyan Divan-ı Hümayun Garp Ocaklarını üçe bölerek her birinin başına üçer yıllığına görevlendirilen paşalar atamıştır. Zamanla paşalar yönetimin yeniçerilere geçmesine neden olmuşlardır. Fransızlarla edilen mücadeleler, yeniçerilerin ayaklanmaları, paşalar, halk ve kuloğulları arasındaki çatışmalar bu ocakların zayıflamasına sebep olmuştur.

Cezayir ve batı eyaletleri, korsanlığın gelişmiş olduğu yerlerdi. Merkez tarafından atanmış paşalar kendi çıkarlarını gözeterek eyaletlere hak eden kişileri değil en fazla para veren kişileri atamışlardır. Bu nedenle yeniçeriler, ocağın yönetimini ele geçirmişlerdir⁵².

1.6.2.3. Dayılar Dönemi (1671-1830)

Osmanlı Devleti ocakların idaresini birbirinden ayırarak Cezayir, Tunus ve Libya'nın idaresini devletin birliğini güvence altında tutabilmek için tek bir kişinin elinde bırakmak istememiştir. Fakat bu durum tersine dönmüş ve buraya gelen paşalar devleti değil kendi çıkarlarını düşünür olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan itibaren yeterli donanması ve gücü olmaması nedeniyle Ocak üzerinde yeterli otoriteye sahip olamamıştır. Bir il konumunda olan Cezayir'in bağılılığı sembolik vaziyette kalmıştır⁵³.

1.6.3. Fransız Sömürge Dönemi (1830-1962)

1827 senesinde Fransa'nın Cezayir'e yönelik işgal amaçlı saldırılarının başladığı esnada ülke, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet durumunda olup yönetimde Dayı Hüseyin Paşa bulunmaktaydı.

⁵¹ Sönmez, *Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu*, s. 13.

⁵² A.e., s. 13.

⁵³ A.e., s. 14.

Bu dönemde Fransa hükümeti, Bacri ve Busnak adlı Cezayirli iki Yahudi'den beş milyon Frank ve bir miktar da hububat borç almıştı. Fransa krallık idaresine geçince yeni yönetimin bu borçları tanıdığını fakat herhangi bir ödeme yaptığı görülmemektedir. Bunun üzerine söz konusu iki Yahudi alacaklarının tahsili için Dayı Hüseyin Paşa'ya müracaat etmişlerdir. Harekete geçen Hüseyin Paşa da bazı Fransız gemilerine el koymuştur. Bunun üzerine de Fransa bu olayı savaş ilanı kabul ederek 16 Haziran 1827 tarihinde askeri hareket başlatıp Cezayir sahillerini abluka altına almıştır.

Bütün bunlar yaşanırken İstanbul yönetimi (Babıali) Yunan isyanıyla uğraştığı için olaylara müdahale edememiştir. Ancak buna rağmen Fransa, Cezayir'i kısa bir sürede işgal edememiştir. 14 Haziran 1830 tarihinde General Bourmont komutasında yeni bir donanma ve otuz yedi bin kişilik takviye birlik gönderilmiş ve bu sayede 5 Temmuz 1830'da başkent Cezayir işgal edilebilmiştir. Fakat meşhur Emîr 'Abdulkâdir komutasında bir gerilla savaşı başlatıldığından Fransa, Cezayir'in tümünü ele geçirememiştir. Emîr 'Abdulkâdir'in işgal kuvvetlerine karşı direnişi 1947'ye kadar sürmüş ve Fransa'nın ülkenin tümü üzerinde hakimiyet sağlaması bu direnişin sona ermesinden sonra olmuştur. 22 Temmuz 1834 tarihinde ise Fransız Kuzey Afrika Genel Valiliği kurulmuştur.

Bu genel valiliğin işi daha çok ülkenin batısında Emîr 'Abdulkâdir, doğusunda da Ahmed Bey'in liderliğinde bağımsızlık savaşı veren gerilla güçleriyle uğraşmak olmuştur. 1847'ye dek süren bu mücadelelerde Fransızlar çok sayıda kayıplarda vermişlerdir.

Fransız işgal güçleri Cezayir halkının direnişini kırmak için askeri, siyasi, dini, kültürel ve iktisadi her tür baskıyı uygulamışlardır. Bunları kısaca sıralamak gerekirse:

- Halkın sahip olduğu Müslüman ve Arap kimliğini yok etmek için baskı uyguladılar, Arapça ve Berberice yerine Fransızca'yı hakim kılmak için uğraştılar.
- Dini yönden Hristiyanlığı hakim kılmak için yoğun bir misyonerlik

faaliyeti başlattılar.

- İşgale karşı direnen kabilelerin arazilerine el koymak suretiyle iktisadi baskı uyguladılar.
- Halka hizmet veren vakıfların gayrimenkullerine el koymaya başladılar.
- Ülkenin en güzel yerlerinde sömürge yerleşim birimleri oluşturup buralara Avrupalıları yerleştirdiler.
- Avrupa'dan göçü teşvik amacıyla yerli halktan gasp edilen araziler göçmenlere bedava dağıtıldı.

Fransa, ülkenin yerli halkını yönetmek maksadıyla “Arap Büroları” adı verilen askeri merkezler oluşturdu. Bu yönetim anlayışı 1870 yılına dek devam etti. 1870’te sivil yönetime geçilip Cezayir, Fransa İçişleri Bakanlığı’na bağlandı. Bu gelişmenin ardından 1871’de Muhammed el-Mukrani’nin etrafında toplanan 200 kabile ülkenin tamamına yayılan bir ayaklanma başlattı. 1881’de ise Sidi Şeyh liderliğinde ikinci bir ayaklanma başlatıldı. Sömürge yönetimi her iki isyanı bastırabilmek için ülkenin her tarafını kan gölüne çevirdi ve binlerce insan vahşice öldürüldü. İkinci ayaklanma ancak 1884’te bastırılabilirdi ve üç yıllık süre zarfında çok sayıda insan katledildi. Bu isyan bahane gösterilerek 1881-1919 yılları arasında “Yerli Kanunu” adı verilen bir takım kanunlar uygulandı. 1919’a kadar devam eden bu kanunlar Fransızlara ayrıcalık tanırken Cezayirlileri bütün insan haklarından mahrum bırakmaktaydı. Bu politika Cezayirlileri aynı zamanda iktisadi olarak da zorluyordu. Nitekim bu uygulama çok sayıda Cezayirli’nin ülkelerini terk etmesine neden olmuştur.

Fransa’nın uyguladığı baskı politikası Cezayir halkını kendi ülkesinde ikinci sınıf vatandaş durumuna sokmuştu. Bu muamele yüzünden ülkenin asıl sahibi durumundaki kalabalık kitleler fakirleştiler ve büyük sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Neticede bu acımasız uygulamalar ülke halkının sürekli olarak tepkilerine ve protestolarına neden olmaya başladı.

Cezayirliler işgale karşı tepkilerini belirtmek için zaman zaman muhtelif sivil teşkilatlar kursalarda bu kurumlar genellikle kısa ömürlü

oldular. Ancak bunların arasında ‘Abdulhamîd b. Bâdîs⁵⁴’ın önderliğinde 1931 yılında kurulan Müslüman Alimler Cemiyeti (Cem‘iyetu’l-‘Ulemâ’i’l-Muslimîn) kalıcı oldu ve halk arasında büyük bir etki uyandırdı. Bu topluluk ülkede bir milli kültür hareketinin oluşumu ve Cezayirlilerin benliklerini koruması adına teşkilatlanabilecekleri bir örgütlenme başlattı. Nitekim Cezayir’deki muhtelif sivil teşkilatların faaliyetleri şu şekilde sonuç verdi: II. Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra 5 Ağustos 1945’te Cezayir’de gerçekleştirilen törenlere katılanların Cezayir bayrağı taşımaları nedeniyle işgal kuvvetleri silahlı saldırılar gerçekleştirdi ve en az kırk beş bin kişi hayatını kaybetti.

Gereken hazırlıklar yapıldıktan sonra 1 Kasım 1954’de bir bildiriyle halk işgale karşı silahlı ayaklanmaya çağırıldı. Cezayir’de 1 Kasım 1954’te başlayan ayaklanma 19 Mart 1962’de ateşkes ilan edilene kadar yaklaşık sekiz yıl boyunca devam etti. Bu süre içerisinde bir buçuk milyon Cezayirli şehit oldu⁵⁵.

1.6.4. Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Sonrası (1954-)

Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi, 1950 yılından sonra ufak çaplı halk hareketleri ile başlamış, ardından da Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin (FLN) daha önemli bir rol oynamaya başlaması ile bağımsızlık savaşına dönüşmüştür. Fransız yönetiminin şiddet kullanarak bu durumu çözmeyi istemesi savaşın ağır bir şekilde sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır. Fransızların işgal dönemi içerisinde Cezayir’e getirmiş oldukları insanlar zamanla Cezayirlileşirken bir kısmının ise Fransa ile birleşme arzusunda olması da bu savaşın çok daha vahim bir hale gelmesine neden olmuştur. 1958 yılında Charles de Gaulle, Fransa’da iktidara gelmiş ve Cezayir konusunda Fransız kamoyunun kendisine yaşattığı baskılara rağmen siyasi bir çözüm bulmayı tercih etmiştir. Böylece Cezayir ile barışçıl yollardan çözüm arayışına girilmiş, bu bağlamda da Birleşmiş

⁵⁴ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Turgay Gökgöz, “Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli Bir Âlim: ‘Abdulhamîd b. Bâdîs”, *al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 2017-2, Sayı:4, s. 178-191.

⁵⁵ (Çevrimiçi) <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/31/107/> 06.09.2017.

Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Cezayir halkının kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu kararı çıkmıştır. Bu karar çıkmış olsa bile Cezayir Bağımsızlık Savaşı 1962'de sona erebilmiştir. Bu savaş neticesinde bir milyondan fazla Cezayirlinin öldüğü ifade edilmektedir. 5 Temmuz 1962 tarihinde resmen bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından 12 Eylül 1962 tarihinde de BM Güvenlik Konseyi kararı ile BM üyeliği kabul edilmiştir. Bağımsız Cezayir'in ilk devlet başkanı Ahmed b. Bella'dır. 1962-1991 yılları arasında Ulusal Kurtuluş Cephesi tek başına iktidarda kalmıştır⁵⁶. Bağımsızlık sonrasında ülkedeki bütün bilgi birikimine sahip olan ve iktisadi ortamı ellerinde bulunduran Fransızlar ile kendileriyle işbirliği halinde olan Cezayirliler (Harkis) devlet arşivlerini de alarak Cezayir'den kaçmışlardır. Bu durum ülkeyi ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Nitekim bu dönemde bağımsızlık mücadelesinin en önemli kişilerinden olan Ahmed b. Bella ülkenin ilk cumhurbaşkanı olarak 1962'de görevine başlamış ve hemen bir yıl sonrada ise iktisadi alanda merkezi planlamaya dayalı ve sosyalizme oldukça yakın bir yönetim tarzı belirlenmiştir. Fas ile olan sınır anlaşmazlıkları yüzünden gerçekleşen Kum Savaşı ve Kabil ayaklanması ile birkaç yıl belirsiz bir dönem oluşmuştur. Bu dönemin ardından askeri darbe ile Savunma Bakanı Albay Houari Boumedienne 1965 yılında cumhurbaşkanı olmuş ve Fransızlara bırakılan petrol üretimi millileştirilmiştir. 1976 yılında gerçekleşen referandum sonucunda devletin yönetim şeklinin sosyalizm, dininin ise İslam olduğu kabul edilmiştir. 1979 yılında cumhurbaşkanlığına Albay Chadli Bendjedid gelmiş ve iktisatta kısmi bir liberalleşme sağlanmıştır. 1986 yılında ise tamamen serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Ancak gerek işsizlik gerekse yoksulluk gibi etmenler nedeniyle 1988 yılının Ekim ayında ülke çapında yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği grev ve protestolar gerçekleşmiştir⁵⁷. 5 Ağustos 1988'de Cezayir gençliği sokaklara dökülmüştür. Beş gün süren bu gösterilerin bağımsızlık sonrasındaki en büyük siyasi ve toplumsal olay olduğunu söylemek mümkündür. Bu olaylarda yaklaşık olarak beş yüz kişi yaşamını

⁵⁶ Taşgım, **a.g.e.**, s. 1.

⁵⁷ T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Cezayir ülke Raporu 2014**, s. 1-5.

yitirmiş ve binden fazla insan yaralanmıştır. Bu olayların sebepleri arasında temel tüketim maddelerinin fiyatlarının artması ve işsizlik sorunu gösterilebilir. 1988 senesindeki bu hadiseler ülkedeki tek partili otoriter cumhuriyet rejiminin toplum üzerindeki etkisinin zayıfladığını göstermiştir. Ayaklanma sonrasında Bin Cedit, rejimin demokratikleşmesini sağlamıştır⁵⁸. 1991 yılındaki seçimler Cezayir siyasi tarihindeki ikinci kırılmadır ki 1989 yılında kurulan İslami Kurtuluş Cephesi (FIS) İran tarzı bir İslami yönetimi talep etmiş ve sokaklarda propagandalar yapmıştır. Bu propagandalar sonucunda 1990 yılında yapılan yerel seçimlerde kırk sekiz bölgenin otuz ikisini FIS kazanmıştır. Ancak bu seçim sonuçları diğer siyasal topluluklar tarafından kabul edilmemiş ve 1995 yılına dek sürecek olan siyasal çatışma ortamı da böylelikle başlamıştır. 1991 yılında yapılan genel seçimlerde de FIS'in kazanması bu çatışma ortamının devamına ve ordunun yönetime el koymasına zemin hazırlamıştır. Bu durum 1992-2002 yılları arasında Cezayir'de suikastların ve siyasi istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olmuş ve bu dönem “Kara On Yıl” olarak adlandırılmıştır. Bugün ise bölgedeki en önemli sorunlardan birisi el-Kaide yapılanması ve 2010 yılında fitili tutuşturulan Arap Baharı'nın oluşturmuş olduğu ortamdır⁵⁹.

1.7. CEZAYİR DIŞ POLİTİKASI

Cezayir Devleti'nin dış politikadaki en temel sorunu Kuzey Afrika'daki siyasal iktidarın sağlanması konusudur. Uzun yıllar Fas ile yaşanan Batı Sahra sorunu, bunun yanı sıra bölgesel güç olma arzusu ve haliyle de Fransa'dan bağımsız bir dış politika gütmeye hedefi devlet için en önemli konular arasındadır.

Nitekim günümüzde siyasal etkinliği az ama iktisadi anlamda güçlü olabilen devletler dış politikada enerji kartını çok iyi bir şekilde kullanabilmektedirler. Bunun en önemli örnekleri arasında Gazprom'u dış

⁵⁸ Levent Baştürk, “1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu”, **Ortadoğu Dergisi**, Eylül-Ekim 2016, C. VIII, Sayı: 76, s. 1-3.

⁵⁹ Taşgın, **a.g.e.**, s. 2.

politika unsuru olarak kullanmaya başlayan Rusya ve bir zamanlar Kaddafi yönetimindeki Libya gösterilebilir. Cezayir’de 1999 yılından itibaren yönetimde bulunan ‘Abdul‘aziz Bûteflika, dış politika ve iktisadi dönüşüm açısından tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Genel olarak Cezayir dış politikasında daha çok liderlerin kişisel yapılarına göre bir politikanın izlendiği de görülmektedir. Bağımsızlık sonrasında da daha Arap milliyetçisi bir dış politika izlenmiş, Çadli⁶⁰ döneminde ülke çıkarlarına dayalı bir dış politika belirlenmiştir. Bu dönemde uluslararası arenada ön planda durulmaya çalışılmış ve kimi krizlerde de arabulucu olunmuştur. Çadli, Arap dünyasında da etkili bir dış politika uygulamıştır. Özellikle Filistin konusunda ve Arap birliğinin tesisi hususunda önemli rol oynamıştır. Bugün “OPEC”⁶¹ üyesi olan Cezayir 2010 verilerine göre petrol çıkarımında Afrika’da ikinci, Ortadoğu’da dördüncü, dünyada ise onuncu sıradadır. Bu nedenle Cezayir’in dış politika konusunda enerjiyi bir araç olarak kullanması kaçınılmaz bir durumdur⁶².

⁶⁰ Orta dereceli demokratik reformları başlatan Cezayirli siyasetçi Chadli Bendjedid (14 Nisan 1929'da Bouzédéa, Cezayir'de dünyaya geldi, 6 Ekim 2012'de vefat etti), yeni bir ulusal anayasa ilan etmiş ve çok partili yasama seçimlerini teşvik etmeye teşebbüs etmiştir. Cezayir cumhuriyetinin üçüncü başkanı (1979-92). Bendjedid, Cezayir bağımsızlığı savaşı patlayana kadar Fransız ordusunda görev yaptı (1954). Ahmed Ben Bella tarafından kurulan antkolonyal Ulusal Kurtuluş Cephesine (FLN) katıldı ve FLN saflarına yükseldi. Fransa'nın bağımsızlığı kazanıldıktan sonra, Bendjedid Oran bölgesinde askeri şef oldu (1964-78). Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Chadli-Bendjedid> 02.08.2017.

⁶¹ Petrol İhraç Eden Ülkeler

⁶² Taşgım, **a.g.e.**, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR'DE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYATI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. KÜTÜPHANELER

2.1.1. Cezayir Ulusal Kütüphanesi

Ülkenin Kültür Bakanlığı'na bağlı olan Cezayir Ulusal Kütüphanesi 1982'den beri halka açık olarak hizmet vermektedir. İlk olarak 1835 yılında kurulan kütüphane, ülkedeki en eski kültürel kurumdur. Kütüphanenin ilk dört yöneticisi gerçekten sıradışı kimselerdir. Bu yöneticilerden ilki *L'Algérien, Historique, Pittoresque et monumentale* gibi çalışmaların da yazarı olan Adrian Berbsrugger'dir. Kendisi 1835-1869 yılları arasında hizmette bulunmuştur. Diğer bir yönetici olan Oscar MacCarthy, hem bir coğrafyacı hem de bir kaşif olup 1869-1890 yılları arasında Ulusal Kütüphane'de hizmette bulunmuştur. Biyolog Emile Maugas ise 1890-1916 yılları arasında kütüphaneyi yönetmiştir. Son olarak Cezayir tarihine dair çalışmalarıyla tanınan Gabriel Esquer ise 1916-1948 yılları arasında görev yapmıştır.

Cezayir Ulusal Kütüphanesi her alana dair çalışmayı bünyesinde barındırmasına rağmen kütüphane daha çok beşeri bilimler alanında öne çıkmaktadır. Kütüphanede Stephen Gsell (1864-1932) ve Pierre Savorgrand (1852-1905) adlı iki bağışçının özel koleksiyonları bulunmaktadır. Ulusal Kütüphanenin Cezayir, Fas ve Tunus'u kapsayan Mağrip koleksiyonunda ise yaklaşık olarak yetmiş bin cilt eser mevcuttur. Ayrıca kütüphanede XVII, XVIII ve XIX. yüzyıl Cezayir tarihine ait kitaplarında yer aldığı görülmektedir¹.

Diğer yandan kütüphanede çoğu Arap diline ait olan teoloji, gramer, tiyatro, coğrafya, tıp ve astronomi gibi çok çeşitli alanlarda yaklaşık üç bin beş yüz yazma

¹ Robert Wedgeworth, **World Encyclopedia of Library and Information Services**, American Library Association, Chicago, 1993, s. 44-45.

eser bulunmaktadır. Söz konusu yazma eserler XI ila XIII. yüzyıllar arasına ait olduğu için gerçekten değerlidir. 1958 yılında kütüphanede dört yüz bin cilt eser mevcutken, 1966 yılında altı yüz bin, 1976 yılında ise yedi yüz bin cilde ulaşılmıştır. 1981 yılı itibariyle de ulusal kütüphanede yedi yüz altmış beş bin sekiz yüz elli cilt kitap olup bunlardan yüz seksen bir bin yedi yüz otuz dokuzu Arapça'dır².

2.1.2. Cezayir Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Cezayir Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 1881 yılında tesis edilmiştir. 1962 yılında bağımsızlığın elde edildiği gün Fransızlar tarafından yakılmış ancak sonrasında tekrar kullanıma açılmıştır. Kaynak eserlerin bulunduğu önemli kütüphaneler arasında yer almaktadır. Cezayir'de bulunan diğer önemli kütüphaneler ise Mektebetu Dâri'l-Arşîfi'l-Merkezî ile Mektebetu'l-Belediyye'dir³.

2.1.3. Özel Kütüphaneler

Hemen hemen her bakanlık, firma, banka ve kurumun kendi özel amaçları için kullandıkları kütüphanesi veya dokümantasyon merkezi vardır. 1975-1976 yıllarında yapılan ulusal bir araştırmaya göre ülkede üç yüz tane özel kütüphanenin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Zaviyelerdeki kütüphanelerde de bazı zengin ailelerin özel koleksiyonları yer almaktadır. Bu arşivler içerisinde işgal sırasında Fransızlardan geriye kalabilen yazma eserlerde bulunmaktadır⁴.

2.1.4. Okul Kütüphaneleri

Cezayir'de zamanla daha da fazla ilköğretim ve ortaöğretim okulunun öğrenci ve öğretmenlerine hizmet veren kütüphaneler ile donatıldığı görülmektedir. Söz konusu kütüphanelerin Ulusal Kütüphane tarafından desteklendiğini söylemek mümkündür. Ancak 1980'lerin ortasından beri bu tür kütüphanelerin sayısı ve büyüklüğüne dair herhangi bir istatistiğe ulaşılamamaktadır.

² Wedgeworth, a.g.e., s. 45.

³ Sa'îdûnî, a.g.e., C.VII, s. 497.

⁴ A.e., C.VII, s. 497.

2.1.5. Halk Kütüphaneleri

Cezayir’de on iki tane şehir kütüphanesi bulunmaktadır. Bunların en eskisi ve en büyüğü 1951 yılında açılmıştır. 1976 yılında altmış sekiz bin yüz seksen iki eser mevcutken, 1982 yılına gelindiğinde ise bu sayının seksen bin yüze ulaştığını söylemek mümkündür⁵. Halk kütüphaneleri arasında Kostantîne, Tilimsân⁶ ve Vahrân’daki kütüphaneler de mevcuttur⁷.

2.2. MATBAA

Matbaacılığın başlangıcı 1000’li yılların başında Çin’deki basım faaliyetlerine kadar uzanmaktadır. 1400’lü yılların ortalarında ise Avrupa’da meydana gelen teknik gelişmeler neticesinde modern matbaanın temelleri atılmıştır. Bu sayede bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılması açısından devrim niteliğinde olan bir teknolojik gelişim yaşanmıştır⁸.

Avrupa’da yoğun bir yayım faaliyetlerine girişildiği bu dönemde, ilk defa 1514’de Arapça bir eser ve 1559’da ise Türkçe bir eserin basımı gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devlet’inde ilk matbaa ise 1492’de İspanya’dan gelen Yahudiler tarafından Selanik’te tesis edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’ne azınlık matbaalarının haricinde yurt dışında basılan kitapların da geldiği görülmektedir⁹.

Osmanlı Devleti’nde kurulan ilk matbaa olarak zikredilen İbrahim Müteferrika Matbaası’nın ise Türk-Osmanlı coğrafyasında bir Müslüman devletin kendi kültürüne ait olan ve kendi kültürünün ihtiyaç duyduğu eserleri basmak üzere tesis ettiği ilk matbaa olduğu söylenebilir¹⁰.

Müteferrika matbaası, Lale Devri’nde (1718-1730) Batı ile olan ilişkilerin geliştiği bir zamanda kurulmuştur. İlk kitap basımı 1729 yılında yapılmış olup

⁵ Wedgeworth, **a.g.e.**, s. 45.

⁶ Bu çalışmamız esnasında Tilimsân halk kütüphanesi ziyaret edilmiş ve kütüphanede yer alan Cezayir edebiyatına dair önde gelen araştırma eserlerine başvurulmuştur.

⁷ Saidûni, **a.g.e.**, C.VII, s. 497.

⁸ “Basım”, **Anabritannica**, Ana Yayıncılık, C.III, İstanbul, 2004, s. 438.

⁹ Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 1995, s. 112.

¹⁰ Hidayet Nuhoglu, “Osmanlı Matbaacılığı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. XIV, Ankara, 2002, s. 929.

Müteferrika'nın ölümüne değin toplam yirmi üç ciltten oluşan on yedi kitabın on iki – on üç bin nüsha arasında basımı yapılmıştır¹¹.

İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaa uzun bir süre atıl durumda kalmış ancak zaman zaman kitap basımı gerçekleştirilmiştir. Bu durum Sultan II. Mahmud devrine kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak bu dönemde Sultan II. Mahmud'un reformları matbaaya tekrar işlerlik kazandırılmıştır. Tab'hane-i Amire'de 1824-1840 yılları arasında dini bilimler, fen bilimleri, edebiyat, sözlük, mantık, tarih, coğrafya ve kaside gibi çeşitli türlerde toplam yüz kırk üç ciltte, yüz on yedi eserin basımı yapılmıştır. Basımı yapılan bu eserlerin altmış yedisi Türkçe, otuz sekizi Arapça ve iki tanesi de Farsça'dır¹².

Aynı dönemde, Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın reform çalışmaları bağlamında basım faaliyetlerine başladığı görülmektedir. 14 Kasım 1821 tarihinde Bulak Matbaası resmi olarak açılmıştır. Bu matbaa da Müteferrika matbaasının basım geleneği çerçevesinde yayım hareketlerini devam ettirmiştir. Burada basılan kitaplarda İstanbul baskılı kitapların tesiri görülmektedir. Bulak Matbaası'nda basılan kitapların bibliyografyaları 1832 yılında Hammer, 1834'de Reinaud, 1842'de Bianchi ve sonralarda ise başkaları tarafından tanzim edilmiştir. 1985 yılında Hsu Cheng-Hsiang'ın hazırlamış olduğu bir doktora tezine göre 1822-1851 tarihleri arasında Bulak matbaasında beş yüz yirmi altı, diğer Mısır matbaalarında ise kırk dört kitap olmak üzere toplamda beş yüz yetmiş kitabın basıldığı saptanmıştır. Bunların iki yüz elli dokuzu Türkçe, iki yüz elli beşi Arapça ve on dördü ise Farsça'dır. Kırk iki kitabın ise dili ise belirlenememiştir¹³.

Cezayir'de ise basılan ilk derginin adı *Estafte d'Alger* olup 14 Haziran 1830 tarihinde ülkenin Cezayir'in batısında bir körfez olan Sidi Ferruch¹⁴'a ayak basan Fransız askerleri tarafından basılmıştır. Aynı zamanda bu matbaa, iki yıl sonra ise *Moniteur Algerian* adlı Arapça ve Fransızca olarak yayımlanan bir dergi içinde kullanılmıştır. Önemli bir husus vardır ki Arapça metin taşbaskıdır. Hemen hemen

¹¹ Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *DİA*, C. XXI, 2000, s. 326.

¹² Necdet Öz, "Tab'hane-i Amire ile Takvimhane'nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824-1840)" **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2012, s. 120-123.

¹³ Turgut Kut, "Bulak" *DİA*, C.VI, s. 388.

¹⁴ Fransız askerlerinin Cezayir işgalini ilk olarak başlattıkları yerdir.

yüzyıl geçtikten sonra İslami reform hareketinin önderi olan İbn Bâdîs, Kostantîne’de Cezayir Matbaasını kurabilmiştir. Bu matbaa Matba‘a’tu’ş-Şihâb olarak da bilinmekteydi¹⁵.

2.3. EĞİTİM

2.3.1. Geleneksel Eğitim Kurumları

Osmanlı döneminde Cezayir’deki eğitim ve kültürel hayat adeta İstanbul’dakinin devamı gibiydi. Başkent Cezayir ile Zığriye, Milyâne, Jijel, Vahrân ve Tilimsân gibi şehirler eğitim öğretim çalışmalarının yürütüldüğü önemli şehirlerin başında gelmekteydi. Medreselerdeki eğitim ilk, orta, lise ve yüksekokul gibi kısımlardan oluşmaktaydı. Bunun yanı sıra “Dâru’l-Muallime“ adı verilen kız öğretmen okullarında sosyal bilimlerin yanı sıra dikiş-nakış, ev idaresi ve aile bilgisi gibi dersler de okutulmaktaydı¹⁶.

Eğitim, köylerde küçük mekteplerde ve zaviyelerde, şehirlerde ise mescitlerde ve medreselerde verilmekteydi. Bu mahallerde Kur’an’ın ezberlenmesinin yanı sıra Arapça ve fıkhi ilimler de öğretilmekteydi. Özellikle Sahra ve Vahrân’daki zaviyelerde büyük fakihler yetişmiştir. En önemlilerinin ise Sîdî Mansûr, ‘Abdurrahman Yellulî, Ali b. Şerîf, Meccâce ve Kaytana zaviyeleri olduğu söylenebilir. Şehirlerdeki medreseler ise Arapça ve Fıkıh alanlarında öne çıkmaktaydı. En önemli medreseler ise Cezayir, Tilimsân, Mâzîne, Kostantîne ve Bicâye’de yer almaktaydı¹⁷.

Medrese talebelerinin neredeyse tamamı bursluydu. Ortaokul ve lise öğrenimi mescitlerde ve medreselerde yürütülürdü. Ortaöğrenim öğrencileri ise genelde Tunus şehrindeki Zeytûne Camisi ile Kayravan’daki Mescidu Abâdile, ‘Ukbe b. Nâfi Camisi, Mazûne Medresesi ve İbn Ali eş-Şerîf zaviyesine gelirlerdi¹⁸.

¹⁵ Masrah Mawlid, *The Encyclopedia of Islam*, E.J. BRIL, C.VI, Leiden, 1989, s. 798.

¹⁶ Sabri Hizmetli, “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXII, Ankara, 1991, s. 15-16.

¹⁷ Nasıruddîn Sa‘îdûnî, “Cezayir Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, C.VII, 1991, s. 496.

¹⁸ Hizmetli, *a.g.e.*, s. 16.

Fransız işgaliyle birlikte Arapça öğretimi gerileme yaşamış, fıkıh öğretimi ise Kabail ve Sahra gibi yerlerde devam edebilmiştir. Cem‘iyyetu’l-Ulemâ’i’l-Muslimîn ve Hizbu’ş-Şâ‘b tarafından tesis edilen medreselerin Arapça’nın muhafaza edilmesinde büyük bir tesiri bulunmaktadır¹⁹. İşgal esnasında önceleri sadece Fransızca olan eğitim bağımsızlıktan sonra hem Arapça hem de Fransızca olmuştur²⁰. Cezayir’deki köy mescitleri birer mektep ve enstitü görevi görürken mücahitler için de bir kışla olmuş, sonraki nesiller için ise bir bilgilenme merkezi vaziyetinde kalmıştır.

1830-1890 yılları arasında Fransız emperyalizmi geleneksel medrese sistemine savaş açmıştır. İşgalci kuvvetler bu mekteplere ağır darbe indirmiş ve Fransız okullarına dönüştürmüşlerdi. Nitekim 1892 yılına gelindiğinde ise Cezayir’deki Fransız okullarının sayısı oldukça artmıştır. 1904 yılında Arapça eğitim veren mektep ve Kur’an kursu açmak Fransız idaresinin iznine bağlanmıştır. Fransızlara göre “*Cezayir eyaleti, dilimiz orada milli bir dil olmadıkça ve halk arasında Fransızca’nın Arapça’nın yerini alması hususunda elimizden geleni yapmadıkça gerçek anlamda Fransızlara ait olmayacaktır*”²¹.

1882’den itibaren Avrupalılar ve Yahudiler için ilköğretim zorunlu iken Müslüman mektepleri ancak genel valinin takdirine bağlı olarak açılabilirdi. 1892’de okul çağındaki Avrupalıların eğitilmesi için Müslümanlara nazaran tam beş kat daha fazla para harcanmıştır. Oldukça az sayıda Müslüman öğretmen eğitildiğinden Avrupalı öğretmenlerin okullarda eğitim verdiği görülmektedir. Müfredat tamamen Fransızca idi ve hiçbir Arapça çalışma bulunmamaktaydı. 1870’de Müslüman çocukların yalnızca yüzde beşinin herhangi bir okula gidebildiği tahmin edilmektedir.

İlk ve orta dereceli mekteplerde Fransızlar ve Müslümanların bir arada okumaları sonucunda az da olsa bir başarı elde edilebilmiştir. Ancak ve ancak 1920’den sonra ise kısmi bir iyileşme sağlanmıştır. 1949’da Fransız ve Müslüman ilkokulları tamamen birleştirilmiş ve 1958 yılında tüm çocukların sadece yüzde on

¹⁹ 1958 yılında kırk üç medresede 14,472 öğrenci bulunmaktadır

²⁰ Sa‘îdünî, **a.g.e.**, C.VII, s. 496.

²¹ Metin Parıldi, “Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika’da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **Bilimname**, s.XVIII, 2010/1, s. 117-120.

ikisi okula gidebilmiştir. Nitekim az sayıda Müslüman ise ilkokulun ötesine geçebilmiştir²².

1913 yılına gelindiğinde ise ilk modern Arap okulunun açılmasına karşın bu kurum Fransızlar tarafından kapatılmıştır. Fransız idaresi 8 Mart 1938 tarihinde Arapça'yı Cezayir'de yasaklamış, Fransızca'yı resmi dil yapmıştır. İzlenen bu siyaset çerçevesinde ilmi açıdan da Arapça'dan uzaklaşmıştır. Pek çok sebep yüzünden Fransızca, Arapça karşısında galip gelmiştir. Cezayirlilerin okumasına müsaade edilmemiş ve çeşitli şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartlardan biri ise Fransızlara hizmet edebilmiş olmak denilebilir.

Ülkenin işgalinden itibaren Fransızlar tarafından Arapça'ya savaş açılmıştır. Arapça kesinlikle yazı dilinden çıkartılmıştır ve Arapça'nın yetersiz bir dil olduğu da ileri sürülmüştür. Ayrıca, Tunus'ta da Arapça'nın çocukların eğitimi hususunda herhangi bir yararının olmadığı savunulmuş ve bu dile ilerleyen yaşlarda başlanması gerektiği düşünülmüştür. Kamuoyundan gelen tepkiler nedeniyle bu uygulama hayata geçirilememiştir²³.

2.3.1.1. Sıbyan Mektepleri

İlkokul düzeyinde eğitim veren Sıbyân Mektepleri, Osmanlı toplumsal yaşamında var olan en yaygın eğitim-öğretim kurumlarıdır. Bu mekteplere başlama yaşı ebeveyn ve hocasına göre değişmekteydi. Dört yaşında olduğu gibi on yaşında da başlanılabiliirdi.

Mektebe getirilen çocuğa ilk olarak besmele öğretilir sonraki günlerde ise elifba cüzünden Arap harfleri harekelendirilerek ezber yaptırılırdı. Sonrasında ise 'Amme ve Tebâreke cüzleri okutulurdu. Kur'an-ı Kerim, ilmiyal ve matematik başlıca dersler arasındaydı. Müslüman örf ve adetleri çocuklara verilmeye çalışılır ve mektebi başarıyla bitirmek için Kur'an-ı Kerim'i en az bir defa hatmetmek gerekirdi²⁴.

²² (Çevrimiçi) <http://education.stateuniversity.com/pages/19/Algeria-HISTORY-BACKGROUND.html> 30.06.2017.

²³ Parıld, a.g.e., s. 117-120.

²⁴ Gedik, a.g.e., s. 126-27.

2.3.1.2 Câmiler

Osmanlı devletinde camiler sadece namaz kılınan mahaller olmayıp aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in ezberlendiği ve insanların sorunlarının da konuşulduğu mekanlar olarak addedilirdi. Her mahallede kesinlikle bir cami bulunduğu gibi yöneticiler tarafından da camilere çok ehemmiyet gösterilirdi.

Osmanlı yönetiminde Cezayir'de camiler çok yaygın olan ibadethanelerdi. Başkent Cezayir'de el-A'zam Cami sadece dini, siyasi ve sosyal açıdan değil aynı zamanda ciddi bir eğitim-öğretim kurumu olarak da önemli bir işlevi bulunmaktaydı. Söz konusu cami için müftü, vekil, iki imam, on dokuz öğretmen ve on sekiz müezzinden oluşan bir ekip kurulmuştu. Ancak el-A'zam Camisi, Mısır'daki el-Ezher ve Tunus'taki Zeytûne gibi bir eğitim-öğretim kurumuna dönüşmemiştir²⁵.

el-A'zam Camisi gibi bir diğer önemli cami ise Şeyhu'l-İslam'ın çalışma yeri olarak kullandığı el-Hanefî Câmisi'dir. Kimi araştırmacılara göre, 1830 yılında Başkent Cezayir'de eğitim-öğretim veren on üç hutbe camii, beş vakit namazın kılındığı yüz dokuz camii, otuz iki türbe ve on iki zaviye bulunmaktaydı²⁶.

2.3.1.3. Zaviyeler

Genelde şeyh ve dervişlerin yaşadığı bu küçük kapsamlı tekkeler için kullanılan zaviyelerin daha çok Anadolu'da ve Mağrip bölgesinde yer aldığı görülmektedir²⁷. Zaviyeler Cezayir'de özellikle hem kırsal bölgelerde eğitim-öğretimin yapıldığı hem de farklı kültürlerle sahip olan Müslümanların bir araya geldikleri mekanlar arasındadır. Cezayir'de XIII. asırda yayılmaya başlayan zaviyeler Osmanlı döneminde zirveye ulaşmıştır.

Osmanlı döneminde Cezayir'deki zaviyelerin iki kısma ayrıldığı görülmektedir. İlki herhangi bir tarikata bağlı olmayan müstakil zaviyelerdir. İkincisi ise bir tarikata mensup olan zaviyelerdir²⁸.

²⁵ A.e., s. 127-128.

²⁶ A.e., s. 127-128.

²⁷ M. Baha Tanman- Sevgi Parlak, "Tekke", *DİA*, C.XXXX., 1991, s. 371.

²⁸ Gedik, a.g.e., s. 128.

2.3.1.4. Medreseler

Mağrip bölgesinde medreseler Muvahhidîler döneminde tesis edilmeye başlanmıştır. Yükseköğretim çalışmalarını camiler karşılayamadığından medreseler ortaya çıkmış ve Fransızlar Cezayir’i işgal ettiği zaman medreseler sayesinde okuma yazma oranının yüksek olduğuna tanık olmuşlardır. Kimi araştırmacılar, bu işgal sırasında Cezayir’in çeşitli şehirlerinde beş bin beş yüz seksen üç öğrencinin eğitim aldığını ve toplamda iki yüz yirmi dokuz okulun mevcut olduğunu ifade etmektedirler²⁹.

Fransız işgalinden yaklaşık bir asır sonrasında ise sömürgecilerin izlemiş olduğu politikalar neticesinde halkın kendi değerlerinden uzaklaşmış olduğu görülmektedir. 1929-1930 yılları arasına ait olan bir istatistiğe göre ortaokul ve liselerde dört bin yedi yüz elli iki Avrupalı öğrenci eğitim alırken sadece iki yüz doksan altı Cezayirli öğrenci bulunmaktaydı. Üniversitede ise iki bin on üç Avrupalı öğrenci varken Cezayirli öğrenci sayısı sadece ve sadece doksan yedi idi.

İlköğretimde Avrupalı ve Cezayirli çocuklar farklı farklı okullarda eğitim görmekteydi. Arapça’ya bir yabancı dil muamelesi yapılmakta olup sadece ortaokullarda seçmeli ders olarak öğretilmekteydi³⁰.

2.3.2. Modern Eğitim Sistemi

2.3.2.1. Dil ve Eğitim

Cezayir’de günümüzde eğitim ücretsiz ve on altı yaşına kadar zorunludur. Sekiz-on dört yaş grubu arasında ise okullaşma oranı %85’in üzerindedir. GSMH’nin % 4,5’i eğitim için ayrılmaktadır. Nitekim Cezayir’de otuz dört üniversite ve çeşitli teknik üniversiteler mevcuttur. Resmi dil Arapça olmasının yanı sıra halk arasında kullanılan “el-Luğatu’l-Darice” denilen yerel bir halk dili de günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Fransızca, sekiz yaşından itibaren tüm okullarda yabancı dil olarak okutulur. Özellikle toplum içerisinde Fransızca eğitim veren özel okullar sayesinde toplumun

²⁹ A.e., s. 129.

³⁰ Mâzin Salâh Mutabbakânî, ”Cem‘iyyetu’l-Ulemâ’i’l-Muslimîn”, **DİA**, C.VII, 1991, s. 337.

varlıklı kesimi ve Berberiler arasında Fransızca'nın Arapça'dan öncelikli bir yerde tutulduğu ve kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda resmi dilin Arapça olmasına rağmen Fransızca'nın da ciddi bir tesiri bulunmaktadır. Bazı araştırmalara göre Cezayirlilerin %70'i Fransızca'yı okuyup anlayabilmekte ve konuşabilmektedir.

Berberice ise ülkede ciddi oranda kullanılan diğer bir dildir. Cezayir'de 2002 yılında Berberice konuşulan diller arasında sayılmış ancak resmi dil olarak addedilmemiştir. Bu dilin Kabil, Şavi, Tasalit ve Mozabit gibi birçok lehçesi mevcuttur³¹.

Fransız işgali sonrasında sömürge yönetiminin izlemiş olduğu politikalar neticesinde Cezayir halkının kendi değerlerinden oldukça uzaklaştığı pek çok kereler belirtildi. II. Dünya Savaşı öncesinde 6-14 yaş grubu bir milyon yüz elli bin çocuk arasından okula gitme imkanı bulabilenlerinin sayısı bu rakamın onda biri bile değildi. 1950'de Cezayir ilkokullarında doksan yedi bin dört yüz, Avrupalı öğrenciye karşılık seksen iki bin sekiz yüz altmış dört Cezayirli talebe, ortaokul ve liselerde ise on beş bin yüz yetmiş yedi Avrupalı öğrenciye karşılık sadece üç bin iki yüz on dört Cezayirli öğrenci okumaktaydı. İlköğretim aşamasında Cezayirli ve Avrupalı çocuklar ayrı ayrı okullarda eğitim almaktaydı. Fransızca resmi dilken halkın ana dili olan Arapça'ya yabancı dil muamelesi yapılmaktaydı³².

Fransızların 1881 ve 1919 yıllarında eğitimde yapmış oldukları çalışmalar halk için yeterli değildi. Nitekim okullar kesinlikle Cezayirlilerin ihtiyaçlarını karşılamamaktaydı ve bu kurumlarda Arapça ile İslami derslere verilen önem oldukça azdı. Otuz saatlik bir ders programında Arapça'ya sadece üç veya dört saat ayrılırken diğer bütün dersler Fransızca işlenmekteydi.

1944 reformlarıyla birlikte Arapça eğitimi daha iyi bir hale getirilse de yeterli olmamıştır. Ayrıca bu gelişim Fransızlar sayesinde değil reform isteyen ulema sayesinde olmuştur. 1899 yılında Arapça zorunlu hale getirilebilmişken 1947 yılında yabancı dil vaziyetine düşmüştür. Germaine Tillion³³, 1958 yılında Müslüman erkek

³¹ T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Cezayir ülke Raporu 2014**, s. 7-8.

³² Mutabbakânî, **a.g.e.**, C.VII, s. 337.

³³ Etnolog Germaine Tillion, 1907'de Fransa'nın Haute-Loire bölgesinde Katolik bir ailenin kızı olarak doğmuştur. Bir süre psikoloji eğitimi aldıktan sonra o yılların en önde gelen etnoloğu olan Marcel Mauss'un Sorbonne ve College de France'ta vermiş olduğu dersleri takip etti. 1934-1940

çocukların sadece beşte biri ile kız çocuklarının ise on altıda birinin eğitim gördüğünü ifade etmektedir.

Fransız yönetiminin yeni okullar açmaya ve Cezayir halkının eğitime önem vermeye başlaması bağımsızlık için isyan edilmesinin sonucunda olmuştur. Savaştan önce yerli halkın ne eğitimiyle ne de sosyal, politik ve ekonomik alanlardaki sorunlarıyla ilgilenilmiştir. Hükümet ancak isyan çıktığı zaman halkı kendi tarafına çekmek adına reformlar yapmaya başlamıştır³⁴.

2.3.2.2. Milli Eğitim

2008 yılı Milli Eğitim Yasası'nın 27. maddesi uyarınca Cezayir Ulusal Eğitim Sistemi şu seviyelere ayrılmıştır: Okul öncesi eğitim; ilköğretim ve alt orta öğretimden oluşan temel eğitim ile genel ve teknik orta öğretim.

2.3.2.2.1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, beş ila altı yaş arasındaki çocuklar için okul öncesi ve anaokullarında çocuklara yönelik sunulan derslerle sağlanmaktadır. Okul öncesi eğitim zorunlu olmasa bile hükümet, 2008 yılındaki anayasa hükümlerine uygun olarak ulusal eğitimi özel sektör de dahil olmak üzere diğer aktörlerle birlikte daha erişilebilir bir hale getirmek için çalışmaktadır³⁵.

2.3.2.2.2. Temel Eğitim

Cezayir'de ilk ve ortaokulları kapsayan temel eğitim dokuz yıl sürmektedir. Eğitimin bu aşaması altı ila on altı yaşları arasındaki tüm çocuklar için zorunlu olduğundan bu merhale eğitimin en büyük alt bölümüdür. Temel eğitim tüm öğrencilere eğitimlerine devam etmelerini sağlayabilecek bilgi ve temel becerileri kazandırma amacını taşımaktadır. Bir sonraki seviyede ise, mesleki eğitime, öğretime devam etme veya istihdama doğru yönlendirme söz konusudur.

arasında Kuzey Afrika'daki Berberi kabilelerin birkaç yüzyıla uzanan sözlü tarihlerini araştırdı. 19 Nisan 2008 tarihinde yaşamını yitirdi. (Çevrimiçi) <http://www.metiskitap.com/catalog/author/2370> 11.08.2018.

³⁴ Elem Eyryce, "Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi" **Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2008, s. 115-116.

³⁵ Kishore Singh, "Report of the Special rapporteur on the right to education" **United Nations General Assembly, Human Rights Council**, 29 June 2015, s. 6.

İlkokuldaki eğitim beş yıl sürer. İlkokulu bitirmek ise final sınavının geçilmesiyle sertifika alınmasına bağlıdır. İlköğretimden ortaokula ilerleme, bu sınava ve sürekli olarak var olan çeşitli değerlendirmelere dayanmaktadır.

Ortaokullarda, dört yıllık süren bir eğitim verilir. Ortaokulun tamamlanması final sınavı ile teyit edilir ve bu öğrenciler ortaöğretim diploması (brevet d'enseignement moyen) almaya hak kazanırlar. Ortaokulların dördüncü yılında mezun olan öğrenciler yetenekleri doğrultusunda lise eğitimine devam eder. Liseye kabul edilmeyen öğrenciler on altı yaşına geldiğinde mesleki eğitim alabilir veya herhangi bir kurumda istihdam edilebilirler³⁶.

2.3.2.2.3. Lise Eğitimi

Lise eğitimi, genel ve teknik olmak üzere iki kısımdan oluşur ve üç yıl sürer. İlk yıl, bir sanat dalı ile bir bilim ve teknoloji şubesine ayrılmış çekirdek müfredattan oluşur. İkinci yılın başlangıcından itibaren eğitim, öğrencilerin çalışmalarını yeniden yönlendirme imkanı veren köprü sistemi ile bağlantılı olarak genel bir oryantasyona ve teknik yönlendirmeye ayrılır. Lise eğitiminin tamamlanması da lise sertifikası (baccalauréat de l'enseignement secondaire) ile teyit edilir. Bu sertifikayı alan öğrenciler yüksek öğretime geçebilirler. Bunu alamayan öğrenciler ya mesleki eğitim alabilir ya da istihdam edilebilirler³⁷.

2.3.2.2.4. Yükseköğretim

Cezayir’de yükseköğretim 4 Nisan 1999 tarihli ve 99-05 sayılı kanunu tadil eden ve güncellenen 23 Şubat 2008 tarih ve 08-06 sayılı kanun tasarısı ile düzenlenmiştir. Yasaya göre, yükseköğretim üç seviyeye ayrılmıştır. İlki, bir lisans derecesi ile sonuçlanır. Ortaöğretim sertifika sınavına giren adaylara açıktır ve öğrencilerin çeşitli çalışma alanlarındaki disiplinlerde bilgi kazanmasına, bunları derinleştirmesine ve çeşitlendirmesine imkân vermektedir. İkinci seviye, akademik eğitim ve kariyer odaklı eğitim kurslarından oluşur. Neticede yüksek lisans derecesi ile sonuçlanır. Araştırma temelli üçüncü seviye, doktora derecesinin kazanılması ile tamamlanır. Yükseköğretim aynı zamanda hizmet içi ve ileri eğitim sağlar. Ayrıca,

³⁶ Singh, **a.g.e.**, s. 6-7.

³⁷ **A.e.** s. 7.

99-05 sayılı kanun uyarınca birinci ve ikinci kademedeki yükseköğrenim özel kuruluşlar tarafından da sağlanabilir. Ancak henüz Cezayir’de özel bir üniversite mevcut değildir³⁸.

Cezayir Üniversitesi ülkedeki yükseköğretimin merkezi olarak addedilmektedir. 1881 yılında tesis edilmiş olup günümüzde özellikle edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında öne çıkmaktadır. Ayrıca zengin bir kütüphanesi de bulunmaktadır. Cezayir’de bulunan diğer üniversiteleri şu şekilde saymak mümkündür: Câmi’atu’l-Cezâirî’t-Tiknikîyye, Câmi’atu Vahrân li’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye, Câmi’atu Vahrân li’t-Teknûlûciyâ, el-Câmi’atu’l-İslâmiyye bi’Kostantîne. Ayrıca Kostantîne, ‘Annâbe, Stîf, Bâtine, Tîzî Vizû, Buleyde, Tilimsân ve Sidi Bi’l-‘Abbâs. Çeşitli yüksek okullar ve enstitüler de faaliyetlerini sürdürmektedirler³⁹.

2.3.3. Cezayir’de Eğitim Politikaları ve Stratejileri

2003 yılında hükümet eğitim kalitesini artırmak için eğitim sisteminde bir reform gerçekleştirdi. Bu reform öğretim yöntemlerinin elden geçirilmesi, öğretim elemanlarının kalitesinin iyileştirilmesi ve okul müfredatının yeniden yapılandırılması ile şekillendirildi. Yeni öğretim yöntemleri talebeyi katılımcı olmaya sevk eden etkileşimli dersleri içermektedir. Öğrencilerin test usulüne dayalı sınavlar için ezberledikleri bilginin sınanmasına dayanan geleneksel öğretim modeli, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak dahil olduğu bir öğretim modeli ile yer değiştirmektedir.

Eğitim hakkını garanti altına almak ve geliştirmek için tasarlanan bir dizi politika ve yöntem geliştirilmiştir. Eylem planı hükümetin özellikle yüksek kalitedeki teknik ve mesleki eğitimle ilgili olarak ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak için ulusal eğitim sisteminin kalitesini geliştirme konusundaki kararlılığını teyit etmektedir. 2007-2016 yılları arasında ulusal okuma-yazma stratejisinin uygulanması da bir diğer olumlu gelişmedir⁴⁰.

³⁸ A.e. s. 7-8.

³⁹ Sa’îdûnî, a.g.e., C.VII, s. 497.

⁴⁰ Singh, a.g.e., s. 9.

2.3.4. Okuryazarlık

Cezayir Okur Yazarlığı Derneği ve Ulusal Eğitim Ofisi'nin çalışmaları dahil olmak üzere hükümetin okur yazarlığın sürdürülmesine dair mücadelesi devam etmektedir. 1998'de 15 ila 24 yaşları arasındaki okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 13,43 iken, 2014'te % 3,52'ye gerilemiştir. 15 yaşın üzerindeki kişilerde ise 2014 yılında okuma yazma bilmeyen oranı ise % 15,15 idi.

Sivil toplum dernekleri de cehaletle mücadelede önemli bir rol oynamakta olup okuryazarlık oranının yükseltilmesine büyük katkıda bulunmaktadır. Cezayir Okuryazarlık Derneği, ülkedeki okur yazarlık faaliyetlerini geliştiren ve 130 binden fazla gönüllüsü olan bir sivil toplum kuruluşudur. 1990 yılında kuruluşundan bu yana, bir milyon altı yüz seksen bir bin kişinin okuma ve yazmayı öğrenmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca, 18 ila 35 yaşları arasındaki yirmi üç binden fazla kadının da okuma ve yazmayı öğrenmesini ve eğitilmesini sağlamıştır. Birlik, 1997'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Uluslararası Okur Yazarlık Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır.

Ulusal Eğitim Ofisi ve Cezayir Okuryazarlık Derneği tarafından ortaklaşa hazırlanan okuryazarlık programı ile hem mevcudun niteliğini yükseltmek hem de okuma yazma bilmeyenlerin oranı azaltılmaya çalışılmaktadır⁴¹.

2.4. İLMİ VE EDEBİ CEMİYETLER

2.4.1. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti (Cem'iyetu'l-Ulemâ'i'l-Muslimîni'l-Cezâiriyyîn)

5 Mayıs 1931 tarihinde tesis edilen, siyasal ve kültürel hususiyetlerde taşıyan Cezayirli Müslüman Alimler Birliği esasında dini bir cemiyettir. Cezayir'in Araplaşması hususunda çok önemli bir rolü mevcuttur. Cemiyetin ilk başkanı 'Abdulhamîd b. Bâdîs'tir⁴² ve her zaman için şunu vurguladığı görülmektedir: “İslam dinim, Arapça dilim ve Cezayir vatanımdır”. Reformistlerden pek çok isim bu cemiyete katılarak Muhammed 'Abduhu ve Cemâleddîn el-Afgânî gibi pek çok

⁴¹ A.e. s. 11.

⁴² (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2016/5/15/جمعية-الجزائريين-المسلمين-العلماء> 29.06.2017.

isimden etkilenmişlerdir. Ayrıca İslamiyet ve Arapça hususundaki konularda Şekîb Arslan'ın düşüncelerine de ilgi göstermişlerdir.

Cezayirli Müslüman Alimler Birliği, *eş-Şihâb* Dergisi ile *el-Basâ'ir* gazetesini yayımlamaktaydı. Cemiyet, insanları Arapça öğrenmeye ve Arapça gazete oluşturmaya davet etmekteydi. Fransız güçleri bu cemiyetin düşüncelerini sınırlamak adına söz konusu gazete ve derginin yayımlanmasını durdurmak istemiştir. Bu cemiyet pek çok sayıda özel dini okul kurmuş ve ülkenin kurtarılması ile dilin ve dinin savunulmasını görev edinen mücahitler yetiştirmiştir. Buradan mezun olan mücahitler, Fransız kültürüne karşı Arap kültürünün ayakta kalması hususunda ciddi mücadeleler vermişlerdir. Şeyh 'Abdulhamîd b. Bâdîs'in vefatı sonrasında cemiyetin başkanlığını el-Beşîr el-İbrâhîm⁴³'i üstlenmiştir.

Cezayirli Müslüman Alimler Birliği, özellikle Cezayir halkının okuma yazma bilmeme durumunu ortadan kaldırmak ve halkın bilinçlenmesini sağlamak adına tesis edilmiş kültürel ve fıkri bir harekettir. Nitekim eğitim için okullar kurmuş, ibadetlerin yerine getirebilmesi için mescitler yaptırmıştır. Cezayir halkına barışçıl yollardan seçim vasıtasıyla mücadelenin nasıl yapılacağını öğretmiştir.

Cemiyet içerisinde görev almış kişiler şu şekildedir: Şeyh 'Abdulhamîd b. Bâdîs, Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî, Muhammed el-Emîn, et-Tayyib el-'Ukbî⁴⁴, Mubârek el-Mîlî, İbrâhîm Buyûd, el-Mevlûd el-Hâfızî, Mevlây b. eş-Şerîf, et-Tayyib el-Mehâcî, Hasen et-Trablusî, 'Abdulkâdir el-Kâsımî, es-Sa'îd el-Yecrî ve Muhammed el-Fadîl el-Vertilanî⁴⁵.

Cezayir'de I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayirli alimler tarafından İslami reformların gerçekleştirilmesi hususunda çağrılar yapılmıştır. Bu reformlar aracılığıyla İslam dininin hem daha iyi anlaşılması hem de Cezayir kimliğinin Fransız asimilasyonu karşısında muhafaza edilebilmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden de insanlara eğitim verebilmek maksadıyla medreseler tesis edilmiştir. Bu medreseler aracılığıyla da - 19 Ekim 1892 tarihinde çıkarılmış bir kanunla açılmasına imkan

⁴³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 111.

⁴⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 116.

⁴⁵ 'Abdulğafûr eş-Şerîf, "Mevkıfu Cem'ıyyeti'l-Ulemâ'i'l-Muslimîne'l-Cezâiriyyine mine's-Sevratî't-Tahrîriyyeti min Hilâl Cerîdeti'l-Basâ'ir (1954-1956)", **Cezayir III. Üniversitesi İletişim ve Siyaset Bilimleri Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2011, Cezayir, s. 18,55-56.

sağlanan - Kur'an kurslarının eğitiminin de daha iyi bir duruma getirilmesi hedeflenmiştir.

1930 yılında Cezayirli Müslümanların sadece % 7'sinin kamu okuluna gidebilme imkanı vardı. Bu reform hareketini savunanlar kamu okuluna gidemeyen çocuklara Arapça ve İslam'a dair bir eğitim vermeyi hedeflemekteydi. Kısa süre sonra Fransızlar bu okullardan rahatsızlık duymuş ve bu kurumları gözetim altına almışlardır. Fransa'nın bu okullara müdahale edebilme durumunun oluşması ve sonrasında II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve 1940 yılında İbn Bâdîs'in vefatıyla cemiyet güç kaybetmeye başlamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında İbrahimî'nin ev hapsinden kurtuluşu ve milliyetçilik hareketinin yeniden canlanmasıyla medreselerin sayısında büyük bir artış olmuştur⁴⁶.

Cemiyetin himayesinde 1947 yılının sonuna kadar yaklaşık olarak kırk ücretsiz okul ve yaklaşık altı bin talebe bulunmaktaydı. 1952'ye kadar öğrenci sayısı altı bin beş yüz kırk beş erkek ve üç bin iki yüz elli yedi kız öğrenci olmak üzere toplam olarak dokuz bin sekiz yüz ikiye, okul sayısı ise elli beşe çıkmıştır. Diğer kuruluşların maddi destek verdiği ücretsiz okullar da aynı oranda artmakta idi. Bütün bu hareket, 1954 yılında yaklaşık yüz on okul ve yirmi bin öğrenciyle zirve noktasına ulaşmıştır. Kasım 1954'te Cezayir devrimi başladığında ülkede Birlik kurumlarının on beş tanesi de dahil olmak üzere toplam on dokuz ücretsiz okul yıkıcı faaliyetlere destek verdiği suçlamasıyla kapatıldı ve yöneticileri ev hapsine alındı. Her şeye rağmen ise 1956'da ülke çapında toplam doksan bir okul ve on altı bin altı yüz yetmiş dokuz öğrenci sayısına ulaşılabildi. Okulların üçte ikisi Cezayir'de Fransız yönetimine karşı çıkan örgütlerle bağlantılıydı⁴⁷.

Cezayirli Müslüman Alimler Birliği XXI. yüzyılda da varlığını sürdürmektedir.

⁴⁶ Eyryce, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁷ John Damis, "The Free-School Phenomenon: The Cases of Tunisia and Algeria", **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press Vol. 5, No. 4 (Sep., 1974), s. 445.

2.4.2. Cezayirli Yazarlar Birliği (İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Cezâiriyyîn)

Cezayirli Yazarlar Birliği, 06/2012 tarihli Cezayir'deki Üniversiteler Kanununa tabi olan ve yazarlarla ilgilenen ayrıca devlete bağlı olmayan bir kurumdur. 28 Ekim 1963 tarihinde tesis edilmiştir. Bağımsızlıktan hemen sonra Cezayir yazarlarının bir kısmı el-Mucâhid gazetesinde Cezayir'le ilgili kültürel bir tartışmayı başlattılar. Bu tartışmaya Arapça, Berberice ve Fransızca dillerinde kaleme alınan pek çok metin katıldı. Özellikle de elit kesim ile bütün siyasi ve fikri akımlar bu tartışmalara müdahil oldu. Bu tartışmaların sonucunda Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kurulması düşüncesi ortaya çıktı. Üyelerini ise şu şekilde saymak mümkündür: Beşîr Hâc Ali, Ahmed Tâlib el-İbrâhîmî, Mufdî Zekeriyâ ⁴⁸, Muhammed el-İd Al Halîfe ⁴⁹, Muhammed el-Mîlî, Mâlik Haddâd ⁵⁰, eş-Şeyh 'Abdurrahman el-Celâlî, Tevfik el-Medenî, Murâd Bûrbûn ⁵¹, Kâtip Yâsin ⁵², 'Abdullah Şireyyid ⁵³, Sâlih Harfî ⁵⁴, Muhammed Sâlih Ramadân, Ahmed Safta ve Cemâl 'Amrânî ⁵⁵.

2.4.3. Câhiziyye Kültür Cemiyeti (Cem'ıyyetu'l-Câhiziyyeti's-Sekâfiyye)

Câhiziyye Kültür Cemiyeti, 5 Ekim 1988 tarihinde büyük romancı et-Tâhir Vattar, merhum şair ve mütefekkir Yûsuf Sebtî gibi edebiyatçıların, kültür adamlarının ve üniversite hocalarının girişimiyle İçişleri Bakanlığı'na başvuru yaparak kurulan ilk cemiyettir. et-Tâhir Vattâr, uzun seneler boyunca evinin kapılarını kültür adamlarına açmış ve zamanla bir cemiyet kurmanın zorunlu hale geldiğini fark etmiştir. Buna binaen cemiyetin kurulmasına dair yapılan davete başta edebiyatçılar olmak pek çok kesim icabet etmiştir.

⁴⁸ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 134.

⁴⁹ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 124.

⁵⁰ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 323.

⁵¹ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 346.

⁵² Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 330.

⁵³ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 156.

⁵⁴ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 170.

⁵⁵ (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/اتحاد_الكتاب_الجزائريين 03.08.2017.

Cemiyetin kurucu üyelerini şu şekilde sıralamak mümkündür: et-Tâhir Vattâr, Yûsuf Sebtî, ‘Usmân Beydî, Ahmed Mennûr, Ca‘fer Bûzeyd, ‘Abdulkâdir Bûzeyd, ‘Abdulhamîd Bûrây, Vâsinî el-A‘râc, Zeynep ‘Âvec, el-Habîb Sâyih, Bektâş Mirzâk ve el-Ahdar Ma‘kâl.

Cemiyetin amaçları ise şu şekildedir sıralanabilir:

- Sanatsal, fikri ve siyasi alanlarda eserler paylaşmak
- Eğitim ve eleştiri seviyesini yükseltmek ve muhtelif alanlarda yayınlar üretmek
- Kongreler düzenlemek
- Dergiler yayımlamak
- Tiyatro topluluğu oluşturmak
- Sanatçı haklarını gözetmek
- Genç müelliflere eserlerini yayımlama imkanı sağlayarak onlara yardımcı olmak ve kendilerine cemiyette yer sağlamak⁵⁶.

2.5. BASIN

2.5.1. Arap Dünyasında Matbuat

Matbuat Arapça olan matbû‘ kelimesinin çoğuludur ve bir ülkedeki basılıp yayımlanan süreli yayınları yani gazete ve dergi gibi ürünleri ifade etmektedir. Arap basın tarihindeki ilk gazete 1828 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Kahire’de *el-Vesâ’iku’l-Misriyye* adı ile yayımlanmıştır. 1858 yılında ise Halîl Hûrî tarafından *Hadîkatu’l-Ahbâr* gazetesi çıkarılmış ve günlük gazete anlamında “Curnal“ kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Gene 1958 yılında Paris’te *Bercîsu Bârîs* gazetesinin kurucusu olan Ruşeyded-Dahdâh, sahife ibaresini kullandıktan sonra bu isim pek çok gazeteci tarafından benimsenmiştir. Gazete ve dergi yayımcılığı bağlamında “sihâfe” kelimesinin kullanan ilk ismin Necîb el-Haddâd ile Nâsîf el-Yâzicî olduğu kaynaklarda geçmektedir. 1860 yılında Ahmed Şidyâk İstanbul’da *el-Cevâib* gazetesini kurmuş ve “Cerîde” kelimesini kullanmıştır. Arap basınında gazetenin manasını “en-Neşr”, “Evrâku’l-Havâdis”, “el-Varakatu’l-

⁵⁶ (Çevrimiçi) <http://www.aljahidhiya.asso.dz/pdf/01.pdf> 03.08.2017.

Haberiyye” ve “er-Risâletu’l-Haberiyye” isimlerinin karşıladığı görülmektedir. Mecelle ve Cerîde isimleri ise aynı anlama gelmekte olup İbrâhîm Yâzîcî tarafından dergi manasında kullanılmıştır⁵⁷.

Avrupa’da XV. yüzyılda icat edilen modern matbaa, Osmanlı Devleti’ne iltica eden İspanyol Yahudileri tarafından İstanbul’a getirilmiş sonrasında da Rumlar ve Ermeniler kendi matbaalarını kurmuşlardır. Osmanlı-Arap dünyasında ilk eser Kuzey Lübnan’da 1610 yılında basılmıştır. İlk Türk matbaası ise İbrahim Müteferrika tarafından 1727 yılında İstanbul’da tesis edilmiştir. Mısır’daki matbaa ise Fransız işgaliyle birlikte faaliyete geçmiş ve 1801 yılına dek sürmüştür. Irak’ta da ilk matbaanın kuruluşu aynı tarihlere rastlamaktadır.

Matbuatın en önemli iki kolu gazetecilik ve dergiciliktir. Gazeteler ve dergiler sayesinde Arap ülkelerinde fasih Arapça yaygınlık kazanmış ve neticesinde ilmi, siyasi, tarihi ve içtimaî araştırmaların sayısı yükselmiştir.

1847 yılında başkent Cezayir’de çıkmaya başlayan ve resmi gazete olan el-*Mubeşşir* ile 1860 yılında Tunus şehrinde yayımlanan *er-Râ’idu’t-Tûnusî* adlı gazeteler Arap dilinde yayımlanan ilk gazeteler arasında yer almaktadır. Yine Cezayir’deki *el-İslâm* (1909), Tunus’taki *Netâ’icu’l-Ahbâr* (1888), *Sebîlu’r-Reşâd* (1895) ve Tanca’daki *el-Mağrib* (1889) gazeteleri ile Fransız resmi hükümetinin Tunus’ta bastığı Resmi Gazete’si *es-Se’âdetu’l-‘Uzmâ* (Tunus, 1904) ve Cezayir kentinde çıkan *el-İhyâ* (Cezayir, 1907) Dergisi gibi birçok dergi ve gazete bulunmaktaydı⁵⁸.

2.5.2. Cezayir’de Basın

2.5.2.1. Bağımsızlık Öncesi Cezayir Gazeteciliği

Cezayir’de basılan ilk gazete *stafette D’Algerie* adını taşımakta olup “Cezayir’in Gayreti” anlamına gelmektedir. 1830 yılının Haziran ayında ilk sayısı basılmıştır. Sonrasında 27 Ocak 1832 tarihinde *Le Moniteur Algerien* (Cezayir’in

⁵⁷ Erol Ayyıldız, “Matbûat”, *DİA*, C. XXVIII. s. 119-120; Filib di Tarrazi, *Tarihu’s-Sihâfeti’l-‘Arabiyye*, Matba’atu’l-Edebiyye, C.I, Beyrut, 1913, s. 5-8; P.C. Sadgrove, “The Press”, *Encyclopedia of Arabic literature*, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998, s. 611-613,150.

⁵⁸ Ayyıldız, *a.g.e.*, s. 119-121.

Önderi) adlı gazete basılmıştır. Fransız güçlerinin emirlerini ve kararlarını yayımlayan bu haftalık gazete dört sayfadan oluşan resmi bir yayındır. Aslı 1839 yılına dayanan ve sonrasında *el-Ahbâr* ismini alan bu gazete, savaş, siyaset ve idari yönetim hakkında yazmaktaydı. Cezayir gazeteciliğinde Fransız yönetimi tarafından çıkartılmış olan 1847 yılında çift dille yazılan ve yarı resmi bir gazete olan *el-Mubeşşir* veya *Lûmîrkûr* adlı yayını anmak gerekmektedir ve *el-Mubeşşir* gazetesi Cezayir’de XIX. asrın sonuna dek yayım hayatında kalabilmiştir⁵⁹.

Cezayirliler tarafından basılan *Kevkeb İfrîkyâ* adlı gazete ise 1907-1914 tarihleri arasında yayım yapmıştır. 1908 yılında sanatçı ‘Umer Râsim tarafından *el-Cezâir* gazetesi çıkarılmıştır⁶⁰. 1910 yılında Ahmet b. İsmâ‘îl Bûdrabe, el-Hâc ‘Umer ve es-Sâdık Dandân gibi isimler Fransızca birtakım gazeteler ve dergiler tesis etmişlerdir. *er-Reşîdî* ve *el-Hilâl* adlı gazetelerde Müslümanların haklarını savunmuşlardır. Bu gazeteler çok revaçta olup siyasi direnişi artırmış ve keskinleştirmiştir. Fransız kültürüyle yetişen gençleri kendisine çekmeyi başarmıştır⁶¹.

1911 yılında ise Vahrân’da *el-Hakk* gazetesi çıkartılmıştır. *el-Hakk* gazetesi Trablusgarp savaşı esnasında üyeliklerini Osmanlı Kızılayı için açan ilk gazetedir. 1913 yılında ise *el-Fârûk* gazetesinin ‘Umer b. Kaddûr⁶² tarafından çıkartıldığı görülmektedir. Aynı sene ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in, Şeyh ‘Abdulfâz el-Hâşimî ile beraber kurmuş olduğu *en-Necâh* gazetesi yayıma başlamıştır. 1923 yılında ‘Umer b. Kaddûr, haftalık olan *el-Fârûk* gazetesini tekrar basmıştır. Sonrasında Muhammed b. Bekîr’le beraber *es-Siddîk* gazetesini tesis etmiştir⁶³.

1923 yılında ise Mustafa Hâfız ile İbn ‘Abdul‘azîz Hasan tarafından dini ve siyasi içerikli bir haftalık gazete çıkartılmıştır. 1939 yılında Şeyh Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî⁶⁴ *el-Cezâir* gazetesini çıkartmış ve hükümet tarafından ilgili gazete durdurulmuştur. el-‘Ukbî ve Şeyh Ahmed el-‘Âbid *Sadâ’s-Sahrâ* adlı gazeteyi

⁵⁹ ‘Abdulazîz Şeref, *el-Cûğrâfya’s-Sahîfiyyetu ve Tarihu’s-Sihâfeti’l-‘Arabiyye*, ‘Âlemu’l-Kutub, Kahire, 2014, s. 202-208.

⁶⁰ ‘Ammâr Tâlibî, *Âsârü İbn Bâdîs*, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, C.I, Beyrut, 1983, s. 55-59.

⁶¹ Ahmet Tevfik el-Medenî, *Hazihi Hiye el-Cezâir*, ‘Âlemu’l-Ma‘rife, Cezayir, 2010, s. 132.

⁶² Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5041, 02.08.2017.

⁶³ Tâlibî, *a.g.e.*, C.I, s. 55-59.

⁶⁴ Hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. yuk.s. 260.

kurmuşlardır. 1937 yılında *el-Berk* ve 1936 yılında ise *el-Hakk* gazetesi Biskra’da çıkartılmıştır. Ebu’l-Yakzân, 1926 yılında *Vâdî Mîzâb* gazetesini çıkartmış ancak gazete iki buçuk yıl sonra hükümet tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine önce *Mîzâb* ve akabinde *el-Mağrib*, *en-Nûr* ve *en-Nubrâs* adlı dergiler ile gazetelerini yayımlamıştır. Ayrıca el-‘Ukbî’nin *el-Islâh* gazetesini kurduğu da görülmektedir.

Cezayir Halk Partisi, 1937 yılında Arapça *eş-Şa‘b* ve Fransızca ise *el-Berlemânu’l-Cezâirî* adlı gazeteleri yayımlamıştır. Sanatçı ‘Umer Râsim’in çıkartmış olduğu ve takma isimli *Zulfikâr* adlı gazete ile birlikte I. Dünya Savaşı öncesinde yayın yapan *el-İkdâm* gazetesi Cezayir halkını uyanmaya ve ulusal çıkarları korumaya çağırmıştır. 1919 yılında el-Emîr Hâlid tarafından çıkartılan iki sayfası Arapça olarak yayımlanan *el-İkdâm* gazetesi muhtelif konularda yazan Fransızca bir yayındır. İlgili gazete 1923 yılında kapatılmış ve yerini 1931 yılına dek yayım yapan ve Fransızca olan *et-Tekaddum* gazetesi almıştır.

Arapça olarak 1920’li yıllarda basılan en önemli gazeteler ise *Vadî’l-Mizâb* (1926) ile Cezayirli âlim ve modern gazeteciliğin babası olarak addedilen ‘Abdulhamîd b. Bâdîs tarafından kurulan ilk gazete olan *el-Muntekad*’tır. *el-Muntekad* on sekizinci sayısından sonra durdurulmuş ve yerini haftalık olan *eş-Şihâb* (1925) almıştır. 1929 yılında ise aylık bir dergi haline gelmiştir. Kurucusu ‘Abdulhamîd b. Bâdîs, II. Dünya Savaşına dair mesajlarını *eş-Şihâb* üzerinden vermeye devam etmiştir. Bunun üzerine de ilgili dergi 1939 yılının Aralık ayında kapatılmıştır⁶⁵.

1931 yılından itibaren Cezayir’deki Müslüman alimlerin gazeteler sayesinde Cezayirli kalabilme düşüncesini aktarabildikleri görülmektedir. Bu amaçla *es-Sebât* ve *eş-Şerî‘a* gazetelerini basmışlardır. İlgili gazetelerin yayını idari yönetim tarafından 1933 yılında durdurulmuş ve 1934 yılında da söz konusu gazetelere el konulmuştur. Cezayirli vatandaşlar gazetelerin çoğunu kanun gereği Fransız diliyle basmaktaydı ve yayımcılar da kanunlardan dolayı Arapça yayın konusunda çeşitli çekincelere sahipti. Bütün bunların yanı sıra 1920 yılında Kostantîne’de basılan *en-Necâh* gibi tarafsız gazetelerde yayınlanmakta idi. 28 Ağustos 1939 tarihinde çıkartılan bir kanun ile Fransız yönetiminin Muhammed el-Beşîr el-İbrahîmî

⁶⁵ Şeref, **a.g.e.**, s. 202-208; Tâlibî, **a.g.e.**, C.I, s. 55-59.

yönetimindeki *el-Basâ'ir* gazetesini durdurduğu görülmektedir. Bu kanun Fransız yönetimine bütün matbûatlara gözetim, yayımını durdurma ve yasaklama yetkisi vermektedir. Bu gazetenin sloganı ise Arap milliyetçiliği ve İslam'dı.

‘Abdumelik Murtâd, Cezayir gazeteciliğine ilişkin olarak “Bizleri ilgilendiren sorunları dillendirmek adına görüşleri ifade etmek için sufi, siyasi, dini ve reformist bir gazetenin ve eş zamanlı olarak diğer gazetelerin ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdu ve bu gazetelerin ortaya çıkışıyla birlikte muhtelif türlerde makale kaleme alan yazarlarda gün yüzüne çıkacaktır” demektedir. İbn Bâdîs, Muhammed el-Beşîr el-İbrahîmî, Muhammed es-Sa’îd, Ahmed el-Medenî, Muhammed el-‘Âbid el-Cilâlî, Bû‘azîz b. ‘Umer, Ferhât ed-Derâvecî, et-Tayyib el-‘Ukbî, Ebu’l-Yakzân, Ahmed b. Ziyâb ve Ahmed Rıdâ Hûhû gibi isimler bu yazarların başlıcalarıdır. Bu dönemin işgal altındaki Cezayir’in gazetecilik tarihinin altın dönemi olduğu söylenebilir.

Bu dönemin başında Arapça gazetelerin okunma oranı yavaş yavaş artmış ve 1914 yılında aylık olarak sekiz bin okuyucu varken sonralarda bu rakam seksen beş bin yüz okuyucuya ulaşmıştır. Bu artışın nedeni ise gazeteciliğin seviyesinin artması ve edebi makalelerin etkisidir.

‘Abdumelik Murtâd’a göre ise Arapça gazeteler ulusal partiler, dini topluluklar ve sufiler tarafından kendi görüşlerini ifade etmek ayrıca karşı tarafa reddiye yazmak için çıkartılmaktadır. Gazeteciliğin ortaya çıkışı edebi makalelerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde de büyük bir rol oynamıştır. Modern dönemin öncü yazarlarından olan Muhammed el-Beşîr el-İbrahîmî gibi pek çok düşünür makalelerini iyi bir üslupla kaleme almışlardır⁶⁶.

el-Mukâvemetu’l-Cezâiriyye gibi menfi olan gazeteler de vardır. Bu gazetenin yerini 1956 yılından itibaren Cezayir şehrinin sorunlarını ele almaya başlayan ve Fransızca olan *el-Mucâhid* gazetesi almıştır. Daha sonraları Tunus’a taşınmaya zorlanan bu gazete, siyasi makaleler ve ulusal cephenin faaliyetlerini yayımlamıştır. Arapça baskısı ise 1957 yılında yayıma başlamıştır. 1961 yılının Mayıs ayından itibaren Kostantîne’de, Haziran ayından itibaren ise bütün Cezayir’de satılır

⁶⁶ Şeref, a.g.e., s. 202-208; Tâlibî, a.g.e., C.I, s. 55-59.

olmuştur. Bunun yanı sıra *Lûfrîyes el-Cîryân* (1956) gazetesi de Fransızca olmak üzere Tunus'ta basılmaktadır. Cezayir'in bağımsızlığı ile beraber yayın hayatına başlayan *el-Mucâhid* gazetesi 1962 Temmuz'undan XXI. yüzyıla değin Fransızca olarak devam etmiştir. *eş-Şa'b* gazetesi 19 Eylül 1962 tarihinde Fransız diliyle günlük olarak, 11 Eylül 1962 tarihinde ise Arapça olarak başkent Cezayir'de basılmıştır.

1963 yılında yeni kurumlar oluşturulmuş ve Fransız vatandaşlarının gazeteleri kapatılmış aynı yılın Eylül ayı itibariyle de yerlerini yeni Cezayirli gazeteler almıştır. 3 Ocak 1972 tarihi itibariyle *Nasr* ismini taşıyan Arapça yeni bir gazete Kostantîne'de basılmaya başlanmıştır. Bu gazete önceden tamamen Fransızca basılmakta olup sadece iki sayfası Arapça idi⁶⁷.

2.5.2.2. Bağımsızlık Sonrası Cezayir Gazeteciliği

Cezayir basın tarihini beş farklı döneme ayırarak incelemek mümkündür:

2.5.2.2.1. 1962-1965 Arası Dönem

Cezayir 1962 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Bu vesileyle 1962 yılının Temmuz ile Kasım ayları arasında çok çeşitli siyasi eğilimleri yansıtan gazeteler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Ulusal Özgürlük Cephesi, haftalık olarak basılan *el-Mucâhid* adlı gazeteyi kurmuştur. 1955 yılında yasaklanmış sosyalist eğilimli bir gazete olan *Alger Republican* yayın hayatına geri dönmüştür. Cezayir Halk Partisi de bu ortamda bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Nitekim söz konusu bu faaliyetler çok sürdürülememiş, 1962 yılına gelindiğinde tek parti sistemine geçiş yapılmıştır. Bu ortamda Sosyalist Parti ve Cezayir Halk Partisi'nin kapatılmasına karar verilmiştir. Bunun neticesinde ise partilerin yayın organları olan gazetelerinde faaliyetleri durdurulmuştur.

1962 yılında sömürgeci Fransızların yayımlamış oldukları *İfyan* adlı güçlü bir gazete bulunmaktaydı. Bu gazetenin Pazar günü haricinde her gün basımı yapılmaktaydı ve yayın üslubu tıpkı bu dönemde büyük bir revaçta olan *el-Mâkizîn* gazetesini andırmaktaydı. Bu süreç içerisinde Fransızlar tarafından Stîf ve Tîhert gibi küçük şehirlerde yayımlanan aylık ve haftalık toplamda yedi gazete bulunmaktaydı

⁶⁷ Şeref, a.g.e., s. 202-208.

ve bu gazetelerin yayımlanması bağımsızlık öncesine dayanmaktaydı. Bu gazetelerin hepsinin Fransız dilini kullandığı ve sahipleri ile çalışanlarının da Fransız vatandaşı olduğu görülmektedir.

Fransızca olan *el-Cezâiru Mesâen* adlı ilk günlük akşam gazetesi ilk kez 1963 yılında Vahrân'da, daha sonra ise 1964 yılında Kostantîne'de kuruldu. Ayrıca *es-Sevratu'l-İfrîkiyye* adlı Fransızca olan haftalık bir gazete ile *el-Ceyş* adındaki dergi hükümet tarafından basılmıştır. 1964 yılında ise *eş-Şihâb* ve *el-Ma'rife* adlı dergiler Arapça olarak yayımlanmıştır⁶⁸.

2.5.2.2.2. 1966-1988 Arası Dönem

Devlet bürokrasisi tarafından yönetilen memurlar entelektüellerin yerini aldı. Bu dönemde, *eş-Şâ'b* Arapça, *el-Mucâhid* ve haftalık olan *Algérie Actulalité* ise Fransızca olarak yayımlanan üç ana devlet gazetesi idi.

2.5.2.2.3. 1989-1992 Arası Dönem

Halkın talepleri sonucunda oluşan baskılar basın özgürlüğünü sağlamayı başardı. 1990 yılında Bilgi Yasası yürürlüğe girdiğinde hükümetlerin basılı medya üzerindeki tekelleri sona erdi. Bunun sonucu olarak ilk kez birkaç özel gazete çıkarılabildi ve basın büyük bir özgürlük kazandı. Özel basın yasağının kaldırılmasından hemen sonra Cezayir'in muhalefet partileri kendi gazetelerini yayımlamaya başladılar. Ancak günümüzde bunlardan hiçbirisi mevcut değildir. Cezayir hükümetine göre bu durumun nedeni gazetelerin geniş bir izleyici kitlesine sahip olmamasıdır. Lakin birçok muhalife göre ise yetkililerin baskısı sonucu bu gazeteler ortadan kaybolmuşlardır⁶⁹.

1988 yılına gelindiğinde ise günlük akşam gazetesi olarak yayımlanan iki gazete bulunmaktadır. Bunların ilki Arapça olan *el-Mesâ'* ve Fransızca olan *Horizon* adlı gazetelerdir⁷⁰.

⁶⁸ Ferhat Mehdi, "Devru's-Sihâfeti'l-Mektûbeti fi Tekvîni'r-Ra'yi'l-'Ammi fi'l-Cezâir - Ceridetu's-Şurûki'l-Yevmî Nemûzen", **Vahrân Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vahrân, 2010, s. 91.

⁶⁹ (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.

⁷⁰ Mehdi, **a.g.e.**, s. 91.

2.5.2.2.4. 1993-2002 Arası Dönem

Bu dönem, Cezayir hükümeti ile çeşitli siyasi İslamcı topluluklar arasında yaşanan iç savaşın başlangıcıyla örtüşmektedir. Askeri destekli bir rejim iktidara gelmiş, gazetecileri ve ifade özgürlüğünü kısıtlamıştır. Bir dizi gazete kapatılmış, bazı gazeteciler ise hapse atılmıştır. Bazı gazetecilerin ise kaybolduğu hatta katledildiği bile görülmektedir. Bu süre zarfında gazetelerin okur kitlesi de doğal olarak azalmıştır⁷¹.

Cezayir’de 1988 senesinin Ekim ayında meydana gelen olaylardan sonra yazılı gazeteciliğin devamı pek de kolay olmamıştır. Zaten bu hadiselerin hayatın tüm alanlarına tesir ettiği görülmektedir⁷².

Söz konusu dönem içerisinde bağımsız basının mücadelesi ciddi önem arz etmektedir. Basın yayın organları arasında *el-Vatan*’ın adı özellikle zikredilmesi gerekmektedir. Birçok tehdit, katliam girişimi ve suikastlere rağmen bu gazete çalışmalarından vazgeçmemiştir. Söz konusu gazetenin yanı sıra *Le Martin* (Sabah) ile *Alger Republician* (Cumhuriyetçi Cezayir) da önemle anılmalıdır. Gazeteciler arasında ise bu vaziyet ile kararlı bir şekilde mücadele eden isimlere tesadüf edilmektedir. Bunlar arasında köşe yazıları ve röportajlarıyla bilinen Malika Boussouf öne çıkmaktadır.

Gazeteciler ülkedeki bu şiddet ortamından birinci derecede etkilendiler. Aralarında tehdit edilenler, kaçırılanlar ve öldürülenler de bulunmaktaydı. 1993 yılında sekiz gazeteci yaşamını yitirmiş ve gene katliamlar devam etmiştir. 1995 yılında başkentteki basın merkezi bombalanmış ve bu olay Cezayir’de gazetecilik yapmanın ne kadar zor bir hale geldiğini göstermiştir⁷³.

2.5.2.2.5. 2003-2009 Arası Dönem

Gazetecilik, bu yıllar arasında 1990’ların başında kaybedilen özgürlüklerden bazılarını geri kazandı. Gene de medyanın farklı iktisadi ve içtimai sınıflara bilgi yayma çabası çok başarılı olmamıştır. Ayrıca, kırsaldaki birçok Cezayirli okur yazar

⁷¹ (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.

⁷² Mehdî, **a.g.e.**, s. 95.

⁷³ M. Şehmus Güzel, **Cezayir ve Berberiler**, Yayına Hazırlayan: İlhan Akalın, Doruk Yayınları, Ankara, 1997, s. 38-39.

olmamakla birlikte ve gazete satın almak için oldukça fakirdi. Basında kullanılan standart Arapça ile Fransızca'yı anlayamayabilirlerdi.

Arapça gazeteler büyük bir gelişmeye tanıklık etmelerine ve daha büyük bir okur kitlesi kazanmalarına rağmen Frankofon⁷⁴ gazeteler eğitilmiş seçkinler arasında hala ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Bu yıllar arasında Arap gazetelerinin basılı tüm gazetelerin toplamının % 48'ini temsil ettiği görülmektedir. Böylelikle Frankofon gazetelerin % 52'lik oranla ilgili dönem içerisinde birinci sırada olduğu aşıkardır⁷⁵.

2000-2009 yılları arası Cezayir gazeteciliğinin altın bir dönemi olduğu söylenebilir. 2000 yılındaki günlük gazete sayısı otuz bir, 2005 ve 2006 yıllarında kırk üç, 2007 yılında elli iki, 2008 yılında altmış sekiz ve son olarak elimizdeki kaynaklara göre 2009 yılında ise seksen adet olduğu görülmektedir⁷⁶.

2.5.3. Günümüz Cezayir Gazeteleri

2.5.3.1. Arapça Gazeteler

2.5.3.1.1. el-Haber

el-Haber, haftanın yedi günü yayımlanan bağımsız bir günlük gazetedir. Ülkenin en çok okunan gazetelerinden birisi olup ülkede basılan gazetelerin sayısının yaklaşık üçte biri oranında baskı adedine sahiptir. 1988'de ülkedeki tek parti sisteminin çöküşünden sonra 1990 senesinde bir grup genç gazeteci tarafından kurulmuştur.

⁷⁴ Kelime anlamı olarak Frankofoni, "Fransızca konuşmak" demektir. İlk olarak dünya üzerinde Fransızca'yı konuşan ülkeleri tanımlamak için kullanılmış olsada zamanla anlamında genişlemeler meydana gelmiştir. Cins isim olarak kullanıldığı zaman anadil ve ikincil dil olarak Fransızca'yı kullanan ülkeleri, toplumları, insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda Fransızca konuşulan ülkelerin oluşturmuş oldukları uluslararası bir örgütünde adıdır. Frankofoni kavramı yeri geldiğinde bir kültürü ifade etmek içinde kullanılmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.:Ahmet Hamdi Can, "Frankofonin Modern Cezayir Edebiyatındaki Rolü", **İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 22, İstanbul, 2013, s. 78.

⁷⁵ (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.

⁷⁶ Mehdi, **a.g.e.**, s. 91.

2.5.3.1.2. eş-Şurûk

eş-Şurûk, *el-Haber*'den sonra Cezayir'in en büyük ikinci Arapça gazetesi durumundadır. Cumartesi gününden Perşembe gününe dek yayımlanmaktadır. Ayrıca 1990'lı yıllarda Cezayir iç savaşından sonra faaliyete geçen siyasal İslamcı hareketler ile birlikte hükümeti dahi bağımsız bir şekilde eleştiren bir yayın anlayışına sahiptir. *eş-Şurûk* ve *el-'Usbû'* adlarında haftalık bir ek de yayımlamaktadır⁷⁷.

2.5.3.1.3. el-Mesâ'

"Akşam" anlamına gelen *el-Mesâ'*, Arapça yayımlanan günlük bir gazetedir. Akşam yayımlanacak ilk Cezayir gazetesi olarak 1985 yılında kurulmuştur. Bu gazete siyasal olarak Cezayir hükümetini desteklemektedir⁷⁸.

2.5.3.1.4. eş-Şurûku'l-Yevmî

Yazı dili Arapça olan *eş-Şurûku'l-Yevmî* gazetesi 1990 yılında tesis edilmiştir. İlk adı *eş-Şurûku'l-'Arabî*'dir. Sloganı ise "*Bizim görüşümüz hatayı taşıyan doğrudur. Sizin görüşünüz ise doğruyu taşıyan hatadır*" şeklindedir.

2.5.3.2. Fransızca Gazeteler

2.5.3.2.1. Le Quotidiend'Oran

1994 yılında Oran şehrinde kurulan özel ve günlük bir gazetedir. Bu gazete, yüksek seviyedeki gazetecileriyle ün kazanmıştır.

2.5.3.2.2. Le Soir d'Cezayir

Özel ve günlük bir gazete olan Le Soir d'Cezayir, 1990 yılında Cezayir şehrinde kurulmuştur. Okuyucu sayısının yetmiş beş bin ila yüz elli bin arasında değiştiği tahmin edilmektedir.

⁷⁷ (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Echorouk_El_Yawmi 26.04.2017.

⁷⁸ (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.

2.5.3.2.3. el-Vatan

Gazete, ‘Umer Belhouchet ve on dokuz meslektaşının FLN⁷⁹ hükümetine ait olan *el-Mucâhid* gazetesinden ayrıldıktan sonra kurulmuştur⁸⁰. *el-Vatan* Cezayir’de Fransızca olarak yayım yapan tarafsız bir gazete olarak bilinmektedir. Başlıca hedefleri arasında demokrasinin teşvik edilmesi gelmektedir. Bu nedenle de sansürü ve yolsuzluğu açık bir şekilde dile getirmeye çalışmaktadır.

2.5.3.2.4. el-Mucâhid

Adı "Kutsal Savaşçı" anlamına gelen *el-Mucâhid*, Fransızca yayım yapan günlük bir gazetedir. 1962 senesinde kurulmasından itibaren Cezayir Savaşı sırasında FLN’nin bilgi bülteni olarak yayım yapması amaçlanmıştır. Savaş bittikten sonra ise Cezayir’in ana gazetesi olmuştur. Ülkenin tek partisi olan FLN hükümeti için de bir propaganda organı olarak hareket etmiştir. Bugüne değin bir devlet gazetesi olarak kalmıştır⁸¹.

2.5.3.3. İngilizce Gazeteler

2.5.3.2.1. The North Africa Journal

The North Africa Journal, mevcut yayıncısı ve editörü olan Arezki Daoud tarafından 1996 yılında kurulmuştur. Boston merkezli bir gazetedir. The North Africa Journal, Kuzey Afrika meselelerine odaklanan en önde gelen İngilizce gazetelerden birisidir. 1996’dan beri faaliyet gösteren bu gazete basılı bir yayım olarak faaliyete başladı ancak hızla - küresel bir kitleye ulaşabilmek için - bir web tabanlı hizmete de geçti.

The North Africa Journal, dünya genelinde altmış üç binden fazla okuyucuya (Eylül 2010 dolaşım sayımı) hizmet vermektedir. Bölgenin kritik endüstrileri olan petrol ve doğalgazdan, finansal ve bankacılık sektörlerine değin pek çok sahada analizler yapmaktadır. Çeşitli risk analizleri yaparak iş adamlarını ve hükümet

⁷⁹ Front de Libération Nationale (Ulusal Kurtuluş Cephesi)

⁸⁰ (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/1991/07/26/world/algeria-ferment-special-report-algeria-hope-for-democracy-but-not-economy.html> 26.04.2017.

⁸¹ (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/El_Watan 26.04.2017.

işlerini etkileyebilecek jeopolitik ortamları anlamaya çalışan kitleler için de ciddi bilgiler sağlamaktadır⁸².

2.5.4. Dönemin Belli Başlı Gazetecileri

2.5.4.1. Nureddin Ebû (1921-1996)

Şair ve drama yazarı olan Nureddin Ebû, Stîf'de dünyaya gelmiş ancak hayatının büyük bir bölümünü Fransa'da geçirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında gazeteciliğe adım atmış ve Filistin davası için bir aktivist olmuştur. Nuremberg savaş suçları davalarına bir gazeteci olarak katılmıştır. Daha sonraki yıllarda Paris'teki Michodiere Tiyatrosu'ndaki oyuncu olan Pierre Frenay ile birlikte oyun yazarlığı eğitimi almıştır. Cezayir'de ve Paris'te yaşamını sürdürmüş olan gazeteci, çeşitli siyasi konularda çok sayıda oyun ve şiir kaleme almıştır. Bağımsızlık sonrasındaki yolsuzluk meselesi ile Cezayir devrimi ve Filistin sorununa çalışmalarında sıkça değinmiştir. 1977 yılında Cezayir'e geri dönmüştür. 1941 yılından beri, dokuz şiir koleksiyonu yayımlanmıştır. *Et l'Algerie des rois, sire?* (Cezayir Krallığı, 1992) ülkesinin şu an yaşadığı hayal kırıklığını anlatmaktadır. *L'Aube a Jerusalem* (Kudüs'te Şafak, 1979), *La Recreation des clowns* (Palyançoların Yeniden Yaratılması, 1980), *Le Dernier jour d'un Nazi* (Nazi'nin Son Günü, 1982) ve *L'Arbre qui cachait la mer* (Denizi Saklayan Ağaç, 1992) adlı kitaplarında ise Cezayir entelektüellerinin iktidarlar tarafından nasıl yok edildiğini anlatmaktadır⁸³.

2.5.4.2. Yahia Bilaskri (1952-)

1952 yılında dünyaya gelen Yahia Bilaskri, Cezayirli bir gazeteci, romancı ve kısa öykü yazarıdır. 2004 senesinde *Radio France Internationale*'de gazeteci olarak meslek hayatına başlamıştır. Bunun yanı sıra Belaskri dört roman yazarıdır. *elle vient d'en haut* adlı romanı, 1990'lı yılların Cezayir iç savaşıyla alakalıdır. *Une longue nuit d'absence* (Yokluğun Uzun Gecesi) adlı romanı ise 1939'da Cezayir'e göç eden cumhuriyet yanlısı İspanyollar hakkındadır. Bir diğer romanı olan *Les fils du jour*

⁸² (Çevrimiçi) <http://north-africa.com/about/> 26.04.2017.

⁸³ J. Dejeux, "Aba, Noureddine", **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, C.II, London, 1998, s.1; Jarrod Hayes, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, London, 2003, s. 263; Philip C. Naylor, **Historical Dictionary of Algeria**, The Scarecrow Press Inc., Maryland, 2006, s. 41.

(Bugünün Çocukları) Fransızların 1830-1847 yılları arasında Cezayir'i işgal etmesinin hemen sonrasına dairdir⁸⁴.

2.5.4.3. Tâhir Cāvût (1954-1993)

Şair, romancı ve gazeteci olan Tâhir Cāvût, 11 Ocak 1954 tarihinde Tîzî Vizû'ya bağlı olan Azfûn beldesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamlamıştır. Gazetecilik, fen bilgisi ve matematik eğitimi almıştır. Tâhir Cāvût, devrim sonrası Cezayir'de ortaya çıkan en önemli edebi aktivistlerden biri sayılır. Cezayir Kurtuluş Cephesi (FLN)'sine bağlı olan *Algérie-Actualité* Dergisi'nde çalışmış ve vefatına değin editörlüğünü yapmıştır. 1993 yılında *Ruptures* adındaki Fransızca olan haftalık bir dergiyi kurmuştur.

Bağımsızlık sonrasında ülkedeki bürokratik sıkıntıların ve siyasi baskının karşısındaki iğneleyici ses olmuştur. İlk çalışmalarında bariz bir şekilde cinselliğe ilişkin sorunlara yer vermiştir. İlk şiirlerinde sert bir yazım üslubu hakimdir.

Devrim sonrasında hem hükümeti hem de gittikçe güçlenen İslamcı hareketleri eleştirmiştir. Yirmi iki yaşına geldiğinde Cezayir, Tunus, Belçika ve Fransa'da yayımlanmış bir dizi şiir ve hikayeye sahip olmuştur. Cāvût, yirmi iki yaşında gazetecilik kariyerine başlamıştır. Önündeki on yedi yıl boyunca da ülkedeki en üretken kalem olacak ve Berberice ile Cezayir Frankofon kimliğini temsil eden Mağrip'in en açık fikirli entelektüellerinden birisi haline gelecektir.

Tarih boyunca siyasi, içtimai ve kültürel zorunlulukların ortaya çıkışı neticesinde birçok büyük eserin kaleme alındığı görülmektedir. Cāvût'un yazıları da bunlar arasında olup sömürge sonrası Mağrip'teki gerginliklerin keskin bir tasvirini sunabilmektedir. Cāvût'un sadece Fransızca olarak yazdığı gerçeği eleştirmenlerin onun Cezayirli kimliğini sorgulamasına neden olmuştur. Cāvût, bu sebepten dolayı düşman bir entelektüel olarak görülmüştür. Özellikle siyasal İslamcılar ve Arapların nezdinde sömürge sonrası Cezayir'inde Fransızca konuşan entelektüellerin öldürülmeyi hak ettikleri düşüncesi dahi oluşmuştur. Bu sebeple siyasal İslamcılar, Cezayir hükümeti için çok büyük bir tehlike oluşturmuştur. Daha huzurlu ve heterojen günler geçiren bir Cezayir'de Cāvût, Berberi olan Mevlûd Ma'merî'ye

⁸⁴ (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Yahia_Belaskri 29.06.2017.

benzetilmiş ve büyük bir genç yazar olarak kabul edilmiştir. Her ikisi tarafından kaleme alınan yazılar, Cezayir hükümetinin etnik azınlıkları marjinalize etme arzusuna karşı oluşan direnişe hizmet edecektir. Ma‘merî gibi Câvût da artan kültürel ve dini homojenlik içerisinde Berberi kimliğini koruma arzusunu dile getirmiştir⁸⁵.

Solstice barbelé (Dikenli Gündönümü, 1975) ve *L’Arche à vau-l’eau* (Yağmurdan Sonra Gökkuşağı, 1978) adlı eserleri onun ilk şiirlerini kapsamaktadır. Diğer Cezayirli şairlerin şiirlerini yayımlayarak kariyerlerinde yol almaları konusunda da yardımcı olmuştur. Dört romanı modern Cezayir’deki basın problemlerini ele almaktadır. İlk romanı olan *L’Exproprié* (Kamulaştırılmış, 1981), sömürgecilik yoluyla kişinin mirasından ve dilinden yoksun bırakılmasını, *Les Rets de l’oiseleur* (Avcının Tuzakları, 1983) ise sömürge dönemindeki bir çocuğun yaşamını ele almaktadır. *Les Chercheurs d’os* (Kemik Araştırmacıları, 1984) adlı romanıyla Duca Ödülü’nü kazanmıştır, *L’Invention du désert* (Çölün Keşfi, 1987) adlı romanında yazar, XI. yüzyıldaki bir hanedanlığının tarihine yer vermektedir. *Les Vigiles* (Bekçiler, 1991) adlı eserinde bürokrasi tarafından bireysel özgürlüğün kısıtlanması konusunu ele almıştır. Ayrıca bu kitap Akdeniz Ödülü’ne de layık görülmüştür. Kendisi her daim hoşgörülü ve çoğulcu bir Cezayir düşüncesinde olmuştur. *Le Dernier été de la raison* (Hikmetin Son Yazı, 1999) adlı eserinde edebiyata olan sevgisini ve ifade özgürlüğünün önemini yansıtmaktadır. Kimi romanlarında ise siyasal sorulara yer vermiştir. Belki de hiçbir Cezayirli yazar onun kadar samimi bir şekilde puritanizme karşı özgürlüğü savunmamıştır⁸⁶.

Câvût, Fransızca konuşan Cezayir ve Berberi aydınları arasında yaşamı boyunca yüksek prestij ve saygıya kavuşmuştur. Yazıları, Kuzey Afrika ve Frankofon dünyasının ötesinde uluslararası medya tarafından atıf yapılmaya kadar bilinmemektedir. Ölümünden sonra *Le Dernier été de la raison* ve *Les Chercheurs d’os* adlı romanları Fransızca’dan diğer dillere tercüme edildi. Kendisiyle ilgili pek

⁸⁵ Bâdîs Fûğâli, **Mu‘cemu’l-Kassasi’l-Cezâiriyyîn fî’l-Karni’l-‘İşrîne, Menşûratu Mahberi’l-Bahs fî’d-Dirâsâti’l-Edebiyye ve’l-İnsâniyye**, Kostantîne, 2015, s. 78; Kenneth Shonk “Tâhir Câvût” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson - Gale, London, 2008, s. 252-254.

⁸⁶ F. Abu-Haidar, “Djaout, Tahar”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, C.I, 1998, s. 196-197; Philip C. Naylor, **Historical Dictionary of Algeria**, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006, s. 197; Jarrod Hayes, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 208.

çok makale kaleme alınmış ve 1993 yılında hayatı belgesel olarak Salman Rushdie tarafından BBC’de yayımlanmıştır.

1993 senesinde ise maalesef ki Cāvût, silahlı saldırıya uğramış ve 2 Haziran’da Cezayir’de yaşamını yitirmiştir. Üç katilin ikisi polis tarafından öldürülmüş; üçüncüsü yakalanmış ve şunları söylemiştir: "*Çok yazdı; Akıllı bir kalemle yazdı; O insanlara dokunmayı başardı...*"

Cāvût’un yaşamı ve dönemin hadiseleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadan eserlerini tam olarak kavramak neredeyse imkansızdır. Cāvût’un öldürülmesi diğer Kuzey Afrika entelektüelleri ile birlikte dünyanın diğer bölgelerindeki insanlar tarafından da Cezayir’deki korkunç durumun farkındalığının artmasına neden oldu. Cezayir’deki gazeteciliği ve edebi eserleri ile gösterdiği hayatı boyunca aşırılık yanlılarının teşvik ettiği homojen bir siyaset ve toplum fikrine meydan okuduğu görülmektedir⁸⁷.

2.5.4.4. ‘Umer Belhouchet (1954-)

‘Umer Belhouchet, 9 Şubat 1954 tarihinde Stif’te dünyaya geldi. Hem bir araştırmacı hem de basın özgürlüğünü desteklemesi ile tanınan bir gazetecidir. Cezayir Üniversitesi’nden ekonomi diploması aldı. Belhouchet, gazetecilik hayatına *Algérie Presse Service*’de başladı ve ardından hükümetin bağımsız gazetelere izin vermesinin ardından *el-Mucâhid*’de çalışan on dokuz meslektaşıyla birlikte *el-Vatan* Gazetesi’ni kurdu. Çalışkanlığı ve ısrarcı tavrı uluslararası alanda kabul gördü. Belhouchet, her iki tarafında özgür basına büyük baskı uyguladığı 1990’lı yılların iç savaş ortamında defalarca hükümet tarafından kovuşturuldu ve iki kez suikast girişimi yaşadı.

Belhouchet’in çalışmaları sayısız basın özgürlüğü örgütünden övgü, ödül ve destek aldı. 1993’te Gazetecileri Koruma Komitesi’nin verdiği Uluslararası Basın Özgürlüğü Ödülü’nü kazandı ve ertesi yıl Uluslararası Yeni Gazete Yayıncıları Federasyonu’nun yıllık Basın Özgürlüğü Ödülü’nü aldı. Ayrıca Mağrip Özgürlük Ödülü, Dünya Gazeteciler Derneği Altın Serisi Ödülü, 1997’de de Rob Bakker Anna Ödülü ve 1998’de Friedrich Ebert Stiftung İnsan Hakları Ödülü’nü kazandı. 2000

⁸⁷ Shonk, **a.g.e.**, s. 252-254

yılında Uluslararası Basın Enstitüsü onu son yarım yüzyılın “Dünya Basın Özgürlüğü Kahramanı” olarak seçti⁸⁸.

2.5.4.5. Salima Ghezali (1958-)

1958 yılında Bûira’da dünyaya gelen Ghezali, edebiyat eğitimi almış ve lise öğretmeni olarak çalışmıştır. 1980’li yıllarda Cezayir feminist hareketinde öncü rol oynamıştır. Kasım 1994’te Cezayir’in tek kadın editörü olmuş ve *La Nation*’da görev yapmaya başlamıştır. Bugün, barışın savunulduğu çeşitli yazılar kaleme almakta ve kampanyalar yapmaktadır⁸⁹.

2.5.4.6. Nasîra Bellûle (1961-)

13 Şubat 1961 tarihinde Bâtine’de doğan Nasîra Bellûle, Cezayirli feminist bir gazetecidir. Birçok kitap, roman, şiir, deneme, hikaye ve haber kaleme almıştır. 1992’de serbest çalışan bir gazeteci olarak meslek hayatına başlamıştır. 1994 yılından başlayarak pek çok Cezayir gazetesinde ve *Le Soir d’Algérie*, *Le Matin*, *La Nouvelle République* ve *Liberté* gibi online haber sitelerinde görev yaptı. *L’Ivrescq* adlı edebi derginin de kurucusudur. 2010 yılında Montreal’e taşındı.

Bellûle, kültürel ve dini kısıtlamalar, eğitim, sosyal ilişkiler, gelenekler, sınırlama ve şiddet de dahil olmak üzere kadın sorunlarıyla ilgilenmektedir. Cezayir Çocuk ve Ergenler İnsan Hakları Vakfı (1993-1998) yürütme kurulunun kurucu üyelerindendir. Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan Cezayir İnsan Hakları Komisyonu’nun üyesi olarak da iki dönem görev yapmıştır. Eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Şiirleri:

- *Les Portes du Soleil* (Güneşin Kapıları, 1988)
- *The Gates Of The Sun*, (İngilizce Çeviri, 2010)

⁸⁸ (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Omar_Belhouchet 11.08.2017.

⁸⁹ (Çevrimiçi) <https://newint.org/features/1998/10/05/interview/> 29.06.2017.

Antolojileri:

- *Arbres Bleus, fantômes naufragés* (Mavi Ağaç, Batık Fanteziler, 2008)
- *Tamazgha francophone au Féminin* (Tamazgha, Frankofon ile Feminizm, 2009)

Diğer Eserleri :

- *Le Revanche de May* (Mayın İntikamı, 1998)
- *Rebelle en toute demeure* (Bütün Evde Asi, 2003)
- *Djemina* (2008)
- *Visa pour la haine* (Nefret için Vize, 2008)
- *Terre des femmes* (Kadınların Ülkesi, 2014)
- *Algérie, le massacre des innocents* (Cezayir, Masumların Katliamı, 2000)
- *Conversations à Alger, quinze auteurs se dévoilent* (Cezayir’de 15 Yazarın Açıkladığı Bir Sohbet, 2005)
- *Les Belles Algériennes, confidences d’écrivaines* (Cezayir’in Güzellikleri, Yazarların Konferansları, 2006)
- *Soixante ans d’écriture féminine en Algérie* (Cezayir’de 60 Senelik Kadın Yazıları, 2006)⁹⁰.

2.5.4.7. Hatîce b. Kinne (1965-)

Hatîce b. Kinne, 1965 yılında el-Mesîle’de dünyaya gelmiştir. Cezayir Üniversitesi Radyo ve Televizyon Bölümü mezunudur. Sonrasında ise Paris’teki Lufer Profesyonel Gazeteciler Enstitüsü’ne girmiştir. Gazeteciliğe 1986 yılında Cezayir Radyosu’nda adım atmıştır. Şu an Katar kanalı el-Cezire’de görev yapmaktadır⁹¹. Ayrıca kendisine İrlanda eski Başkanı Mary Robinson tarafından bir ödül verilmiştir⁹².

⁹⁰ (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Nassira_Belloula 29.06.2017.

⁹¹ (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/قنة_بن_خديجة 29.06.2017.

⁹² (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Khadija_Benguenna 29.06.2017.

2.5.4.8. Hafîze Mîmî (1965-)

Dr. Yûsuf Vağlisi'nin vermiş olduğu bilgilere göre Şair Hafîze Mîmî, el-Evrâs bölgesinde dünyaya gelmiştir. İktisadi İlimler Fakültesi'nden mezun olmuştur. el-Evrâs Radyosu'nda çalışmıştır. *el-Evrâs*, *Risaletu'l-Atlas* ve *el-Cumhuru'l-Cezâiri* gibi haftalık gazetelerde ile dergilerde de faaliyet göstermiştir. Şiir, öykü ve tiyatro gibi türlerde yazılar yazmaktadır. Güzel sanatlar alanındaki yazıları ve araştırmaları ile tanınmaktadır. “*Güzel Gülümsemenin Sahibi ... ismiyle*” başlıklı çocuklar için eğitici bir tiyatrosu da vardır. *Memnû' Katfu'l-Etfâl* (Çocukları Öldürmek Yasaktır) adlı bir öykü koleksiyonu mevcuttur. Bu eserde kendi çizimleri yer almaktadır.

Pek çok ödül kazanmıştır. Bunların çoğunluğu öykü dalındadır. 2001 yılında Kültür ve İletişim Bakanlığı tarafından Devrim edebiyatı hakkında Ulusal İkincilik Ödülü, 2003 yılında kısa öykü alanında Fransa'daki Akdeniz Kadınları Formu Ödülü ve 2004 yılında da Kültür ve Sanat Bakanlığı tarafından Ulusal Birincilik Ödülü verilmiştir⁹³.

2.5.4.9. Fazîle Fârûk (1967-)

Fazîle Fârûk, 20 Kasım 1967 tarihinde Bâtine'de dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini 1987 yılında Kostantîne şehrinde almıştır. 1994 yılında üniversiteden mezun olmuştur. 2000 yılında ise Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünden master derecesini almıştır. Görsel ve yazılı gazetecilik yapmıştır. Pek çok edebi sempozyuma ve televizyon programlarına da katılmıştır. Fazîle Fârûk'un temel olarak yöneldiği konu Arap kadının serbest düşünce içerisinde bulunmasını sağlamaktır. *el-İsneteyn* adlı kulübünün kurucu üyesidir. Beyrut'taki *el-Kifâh* gazetesinde de köşe yazarlığı yapmanın yanı sıra diğer pek çok Arap gazetesinde ve dergisinde de yazıları yayınlanmaktadır. Beyrut'ta ikamet etmektedir.

Akademik çalışmaları şöyledir:

- *Mukârene beyne Sûreti'l-Mer'ati fî'l-Edebi'r-Ricâlî ve'l-Edebi'n-Nisâ'î*

⁹³ Râbah Haddûsî, 'A'îşe Bennûr, et-Tâhir Huseynî, Fadîle b. Sehâde ve Âmâl b. Sehâde, *Mevsû'atu'l-'Ulemâ' ve'l-Udebâ'i'l-Cezâiriyyîn*, C.II, el-Hadâra, Cezayir, 2006, s. 652.

- *Sûreti 'l-Mer'ati fî'l-Edebi 'l-Cezâirî 'l-Mektûb bi 'l-Luğati 'l-'Arabiyyeti fî'l-Cezâir*
- *el-Bunyetu'r-Rivâ'iyeti fî Nassi el-Vatani fî'l-'Ayneyn li 'l-Kâtibeti Hamîde Na'na*
- *el-Emsâlu 'ş-Şa'biyyetu 'l-Cezâiriyye*
- *Sûreti 'l-Mer'ati Beyne Edebi's-Seb'inât ve Edebi's-Semâniyâti 'l-Mektûb bi 'l-Luğati 'l-'Arabiyyeti fî'l-Cezâir*
- *Muşkiletu 'l-Huviyyeti fî'l-Cezâir: el-Amazîgiyye, el-'Arûbe, el-İslâm, el-Frânkfûniyye.*

Çalışmaları:

- *Lahza li 'İhtilâsi 'l-Hubb* (Aşkın Çalması Bir an, Öykü Koleksiyonu)
- *Mizâcu 'l-Murâhaka* (Ergenliğin Mizacı)
- *Tâ'u 'l-Hacel* (Roman)
- *İktişâfu 'ş-Şehveti* (Şehvetin Keşfi, Roman)
- *Ekâlîmu 'l-Havf* (Korkunun İklimleri, Roman, 2012)⁹⁴.

2.5.4.10. Kemal Dâvud (1970-)

Yazar ve gazeteci olan Kemal Dâvud, 17 Haziran 1970 tarihinde Mustegânim'de dünyaya gelmiştir. Altı kardeşin en büyüğüdür. Vahrân Üniversitesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı eğitimi almıştır. Halen Fransızca olan *Le quotidien d'Oran* gazetesinde *Ra'yunâ Ra'yukum* (Düşüncemiz, Düşüncenizdir) adlı çok sevilen bir köşe kaleme almaktadır. 2013 yılında *Meursault* adlı romanını yayımlamıştır⁹⁵.

⁹⁴ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 367-368; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 113.

⁹⁵ (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Kamel-Daoud> 29.06.2017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI CEZAYİR'DE GÖRÜLEN İLMİ VE EDEBİ FAALİYETLER İLE ÖNDE GELEN TEMSİLCİLERİ

3.1. MODERN ARAP EDEBİYATI

Arap toplumunun Batıyla olan ilk teması - aynı zamanda modern Arap edebiyatının başlangıcı olarak da addedilen - 1789 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgaliyledir. Bir asır süren geçiş döneminden sonra gerçek anlamdaki ilk roman Muhammed Hüseyin Heykel (öl. 1956) tarafından kaleme alınmış *Zeyneb* adlı romandır. Bu roman, o dönemde *Menâzir ve Ahlâk Rıfıyye* (Kırsal Kesim Ahlakın ve Görüntüler) adıyla yayımlanmıştır.

Söz konusu dönem içerisinde hikaye türünde ise toplumun çarpık yönlerini ele alan ve Mustafa Lutfi el-Menfelûtî'ye ait olan *en-Nazarât* (Bakışlar) ile *el-Aberat* (Gözyaşları) adlı iki eser öne çıkmaktadır. İlk psikanalitik roman ise 'Abbas Mahmûd el-Akkâd'a ait olan *Sara* adlı eseridir. Taha Hüseyin'in *el-Eyyâm* (Günler) adlı eseri ise otobiyografik roman olma özelliğine sahiptir¹.

Modern Arap edebiyatı sahasında eser veren Mahmûd Teymur, Tefik el-Hekîm ve Necîb Mahfûz gibi yazarların daha çok toplumsal tahlile yönelmiş oldukları görülmektedir. Mahmûd Samî el-Barûdî, Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrâhîm gibi yazarların şiirlerine bakıldığı zaman toplum ve siyaset eksenli çalışmalar oldukları ortaya çıkmaktadır. Keza Taha Hüseyin, Tefik el-Hekîm, 'Abbas Mahmûd el-Akkâd, Yûsuf İdris² ve Selâme Mûsâ³ gibi yazarların da toplumsal eleştiriye yer verdikleri bilinmektedir.

¹ Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **SEFAD**, 2016 (35), s. 131-144.

² Yusuf İdris, 19 Mayıs 1927 tarihinde Mısır'ın eş-Şarkıyye ilinin Fâkûs ilçesine bağlı olan Beyrum köyünde dünyaya geldi. Çocukluğunun ilk yıllarını burada geçirdikten sonra Fâkûs ilçesindeki ilkokula yazıldı. Lise yıllarında ise edebiyata ve tiyatroya ilgi duydu. 1945 yılında tıp

Toplum ve siyaset temasını en iyi şekilde ele alan ise Nobel ödüllü yazar Necîb Mahfûz'dur. Bunun dışında dönemin yazarlarınca işlenen başka bir tema ise Doğu-Batı çatışmasıdır. Doğu toplumlarının Batılılaşma süreci ile birlikte kendi değerleri ile Batıdan alınan değerler arasında yaşadıkları gelgitleri yansıtmaktadırlar.

Modern Arap edebiyatının bir diğer kolu da Mehcer edebiyatıdır. Gurbet kavramını işleyen ve I. Dünya Savaşı öncesindeki Lübnan ve çevresindeki olumsuz şartlar nedeniyle ülkelerini terk ederek Kuzey ve Güney Amerika'ya göç edenlerin üretmiş oldukları metinlere denilmektedir⁴.

Bu metinlerin yazarları arasında Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâ'il Nu'ayme, Emîn er-Reyhânî, Nesîb Arida, İlyâ Ebû Mâdî ve Fevzî Ma'lûf gibi isimler bulunmaktadır. Cibrân Halil Cibrân'ın 1908-1913 yılları arasında kaleme aldığı duygusal ve sosyal konuları içeren *el-Ecnihatu'l-Mukessera* (Kırık Kanatlar), *el-Ervâhu'l-Mutemerride* (Asi Ruhlar) ve *el-'Avâsîf* (Fırtınalar) adlı eserleri bu alandaki önemli yapıtlardır⁵.

*“Aşk ve sevgi teması hususunda modern Arap edebiyatında eser kaleme alanlar arasında Necip Mahfuz'un yanı sıra Yûsuf es-Sibâ'î ve Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullah gibi isimleri sayabiliriz. Ancak çağdaş Arap şiirinde aşk ve kadın temasını en başarılı şekilde işleyen isim şüphesiz ki Nizâr Kabbânî'dir. Özellikle Risâle min tahte'l-Ma' (Suyun Altından Gönderilen Mesaj/Mektup) adlı şiirinde aşkı ve onun insan üzerindeki ölümcül etkisini gizemli sözcüklerle ifade eder”*⁶.

fakültesini kazandı. Daha fazla bilgi için bkz. Şerafeddin Yıldız, “Yûsuf İdris'in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği”, **SEFAD**, 2009 (22), 279-310; (Çevrimiçi)

<http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/YusuIdrisElHaramAdliRomani.pdf>
25.07.2017.

³ Kıpti Kökenli Mısırlı yazar olan Selâme Mûsâ (1887-1958) edebiyat, dil, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlardaki yazılarıyla tanınmış düşünür ve gazetecidir. Mısır'ın Nil deltasındaki Zakâzîk kentinde doğmuştur. İlkokulu burada ortaokulu ise Kahire'de tamamlamış, Londra'da ise Ekonomi eğitimi almıştır. Daha fazla bilgi için bkz.; Bedrettin Aytaç, “Selâme Mûsâ ve Arap Dili Üzerine Görüşleri”, **Nûsha Dergisi**, 2011, s. 120-121. Daha fazla bilgi için bkz. **DİA**, C.XXVII, s. 69-70.

⁴ Ürün, **a.g.e.**, s. 131-144.

⁵ **A.e.** s. 131-144.

⁶ **A.e.** s.137.

لَوْ أَنِّي أَعْرِفُ أَنَّ الْحُبَّ خَطِيرٌ جِدًّا مَا أَحْبَبْتُ
لَوْ أَنِّي أَعْرِفُ أَنَّ الْبَحْرَ عَمِيقٌ جِدًّا مَا أَبْحَرْتُ
لَوْ أَنِّي أَعْرِفُ خَاتِمَتِي مَا كُنْتُ بَدَأْتُ
يَا مَنْ صَوَّرْتُ لِي الدُّنْيَا كَقَصِيدَةِ الشَّعْرِ
وَزَرَعْتَ جَرَّاحَكَ فِي صَدْرِي وَأَخَذْتَ الصَّبْرَ...

“ Bilseydim sevdanın
bu denli tehlikeli olduğunu
sevmezdim
bilseydim denizin
bu denli derin olduğunu
açılmazdım
bilseydim sonumu
başlamazdım
Ey dünyayı bana bir şiir kasidesi gibi sunan
Yarasını göğsüme saplayan ve sabrımı tüketen ... ”.

XIX. yüzyılda başlayan yeni edebi safha Araplar tarafından “Nahda” (Uyanış) devri olarak adlandırılmaktadır. Nitekim bu aşamada atılacak ilk adım klasik dil ve edebiyatın canlandırılması ile eski eserlere benzeyenlerinin telif edilmesi gayretidir. Bunun yanı sıra açılan yeni kütüphaneler, Avrupa’ya eğitim için öğrenci gönderilmesi, yapılan tercüme faaliyetleri ile matbaa ve gazetecilik gibi unsurlar modern Arap edebiyatı için yeni gelişmelerin hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle Mehmet Ali Paşa’nın Bulak’ta tesis ettiği *Bulak* Matbaası ve 1860 yılında Ahmed Faris eş-Şidyâk tarafından kurulan *Cevâib* Matbaası önem arz etmektedir.

Ayrıca bu dönem içerisinde şiirin üslup ve özellikle de nazmın yapısını Avrupa tesirine direnmiş olduğu görülmektedir. Örneğin Mısırlı şairlerden Mahmud Sami el-Barûdî ve İsmâ‘îl Sabri çok iyi bir dil ve şekille kasideler nazm etmişlerdir. *Emîru’ş-Şu‘arâ* olarak anılan neoklasik şair Ahmed Şevkî dönemin kalıcı isimlerinden birisi olmuştur. Ayrıca Hâfız İbrâhîm’in şiirlerinde daha çok

toplumsal mevzulara değindiği görülmektedir.

Iraklı şairler ise düşüncelerini güçlü bir dil ve üslupla klasik tarzda ifade edebilmişlerdir. Cemil Sıdkî ez-Zehâvî⁷ ve Ma'ruf er-Rusâfî⁸ bu isimlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra şiirde yenilik hareketinin en tesirli ismi ise Mısır'a yerleşmiş olan Lübnanlı Halîl Mutran'dır.

Ayrıca Amerika'ya göç etmiş olan Emin er-Reyhânî, Nesib Arîda, İlyâ Ebû Mâdî, Mihâ'il Nu'ayme ve Fevzî Ma'lûf gibi isimlerde bu hareketin mümessillerindendir⁹. Mısırlı Zeki Ebû Şâdî, Tunuslu Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Iraklı Nâzik Melâ'ike'nin de adının zikredilmesi gerekmektedir¹⁰.

Çağdaş Arap düşüncesinde özellikle 1950'li yıllardan beri sıcak bir tartışma yaşanmaktadır. Serbest şiir üzerine gerçekleştirilen bu tartışma bilhassa Arapların yaşam biçiminin yenileştirilmesi ve modern bir hale getirilmesine dairdir. Fakat bu değişim neticesinde Arapların miraslarından koparacağına dair endişelerde mevcuttu. Edebiyatta değişim isteyenler birkaç şairden ibaretti. Bu şairler dile ve şekle yeni teknikler getirerek Arap şiirini canlandırma gayesindeydiler. Bu hareket zaman içerisinde Arap edebiyatının bir parçası haline gelmiş ve günümüzde de edebiyatçıları etkilemeye devam etmektedir.

Bu hareketin sürükleyici isimlerinden birisi Iraklı Şair Bedr Şâkir es-

⁷ 18 Haziran 1863 tarihinde Bağdat'ta doğan ve tam adı Cemil Sıdkî ez-Zehâvî olan yazar, ilim irfan yuvası olan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Tahsilini babasının İslamî ilimler ve Arap edebiyatı öğretimiyle ünlü medresesinde almıştır. Bu çerçevede babasından aralarında Kâdî tefsiri ve Şerhu'l-mevâkıf'ın da bulunduğu pek çok değerli eserin yanı sıra Mütenebbî (354/965)'nin divanını da okumuştur. Daha fazla bilgi için bkz. İbrahim Şaban, "XIX. yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre", **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2011, s. 224-228; Mehmet Yalar, "Zehâvî ve Realist Arap Şiirindeki Yeri", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIV, Sayı: 2, Bursa, 2005, s. 47-73.

⁸ Bağdat'ın güneyinde bulunan Rusâfe semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Kerkük'e yerleşmiş olan Cebbâre aşiretinden, annesi ise Şemmer kabilesine mensup Karagül aşiretinden Fâtıma bint Câsim'dir. Rusâfî, 'Abbas el-Kassâb ve Kâsim el-Kaysî'nin yanında Mahmûd Şükrî el-Âlûsî gibi döneminin âlim ve ediplerinden ders aldı. Daha fazla bilgi için bkz. Şaban, **a.g.e.**, s. 224-228; Erol Ayyıldız, "Ma'ruf er-Rusâfî", **DİA**, C.XXVIII, s. 69-70.

⁹ Göç Edebiyatı hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Yazıcı, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

¹⁰ Nihat M. Çetin, "Arap (Yeni Arap Edebiyatı)", **DİA**, C.III, s. 306-307.

Seyyâb¹¹, tır. Eserlerinde bir taraftan Arap geleneğine karşı çıkarken diğer taraftan çok iyi bildiği bu geleneği yerinde kullanarak başarılı olmuştur. Lübnanlı şairlerden Adonis (Ali Ahmed Sa'îd), Seyyâb'la aynı fikirde olan isimlerden birisidir. Yazmış olduğu şiirler kendi çağdaşlarının çok ötesine geçmiştir¹².

1940'lı yıllarda zuhur eden serbest şiirin ilk temsilcileri Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, Dr. Luvîs Avde ve Ali Ahmed Bakesîr gibi isimler iken sonrasında bunların arasına yeni isimler de eklenmiştir. Bunlar Iraklı Nâzik el-Melâ'îke, Bedr Şâkir es-Seyyâb, 'Abdulvehhab el-Beyâtî, Bulent el-Haydarî, Kazım Cevât; Suriyeli Şevkî Bağdadî, 'Abdûlbâsid es-Sûfî ve Nizâr Kabbânî; Lübnanlı Enis el-Hâc, Edvins, Halîl Hâvî; Filistinli Yûsuf el-Hatîb, Fedvâ Tûkân¹³, Süleymân el-Îsâ, Hârûn Hâşim ve Mahmûd Dervîş; Yemenli 'Abdul'azîz el-Makâleh, Mısırlı Ahmed 'Abdulmu'tî Hacâzî, 'Abdurrahmân eş-Şarkâvî; Sudanlı el-Fîtûrî gibi önemli şahsiyetlerdir. 1950'li yıllarda ise Mağrip diyarından Cezayirli Ebu'l-Kâsım Sa'dullah¹⁴, Muhammed Sâlih Bâviye¹⁵, Muhammed Ebu'l-Kâsım Hammâr, Faslı Mustafa el-Ma'dâvî ve Muhammed el-Habîb; Tunuslu Munevver Samâdîh, Muhiddîn Harîf; Libyalı Ali er-Rakî ile Ali Sıdkî gibi şairler zikredilebilir¹⁶.

Çağdaş Arap metin kurgusu söz konusu olduğunda ise Mısırlı Cemâl el-Ğitânî ve Tunuslu Mahmûd el-Mes'âdî¹⁷ gibi isimler üzerinde durulmalıdır¹⁸.

Sol düşünce ise daha çok Baas Partisi siyasette etkin iken ortaya çıkmıştır. Az veya çok bu dönem içerisinde metin kaleme alan yazarların çalışmalarında bu etki söz konusu olmuştur. Bu sahada Selâme Mûsâ en başta gelirken Cemâl el-

¹¹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Zafer Ceylan, "Romantizmden Öznelliğe Bedr Şâkir es-Seyyâb", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011.

¹² Issa J. Boullata, "Contemporary Arab Writers and Literary Heritage", Çeviren: Eyyüp Tanrıverdi, **International Journal of Middle East Studies**, C. XV, No:1 (Şubat 19B3), s. 99-101.

¹³ Fedvâ Tûkân hakkında detaylı bilgi için bkz. İlknur Emekli, "Modern Filistin Şiirinde Fedvâ Tûkân ve Şiirinde Seçmeler", **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul, 2012, s. 23-41.

¹⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 166.

¹⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 170.

¹⁶ Muhammed et-Tammâr, **Ma'a Şu'arâ'i'l-Medreseti'l-Hurati bi'l-Cezâir**, Divânu'l-Matbû'ati'l-Câmî'iyyeti, Cezayir, 2005, s. 9.

¹⁷ Hakkında bilgi için bkz. Rogen Allen, **Essay in Arabic Literary Biography 1850-1950**, Harrassowitz Verlag - Wiesbaden, 2010, s. 207.

¹⁸ Boullata, **a.g.e.**, s. 102.

Ğitânî gibi diğerk önemli isimleri de anmak gerekmektedir.

İslam ve İslamî düşünce teması işlendiğı zaman ise en başta akla gelen isimler Cemâleddîn Afgani ve Muhammed Abduh'dur. Hem Türk hem de Arap yazarların pek çoğı söz konusu isimlerden etkilenmişlerdir. Bu alanda öne çıkan diğerk isimler ise şöyledir: *Ömer Kudüs'te*, *Şafak Akıncıları*, *Türkistan Geceleri*, *Yahudi'nin Kanlı Böreğı*, *Cakartalı Kız*, *Kuzey Kahramanları*, *Uykusuz Geceler*, *İlahi Nur* gibi birçok romanı Türkçe'ye de çevrilen Necîb el-Keylânî ile *Sellametu'l-Kuss*, *Vâ İslâmâh*, *Leyletu'n-Nehr*, *es-Sâ'iru'l-Ahmer* ve *Sîretu Şucâ'* adlı eserleriyle tanınan Ali Ahmed Bâkesir'dir.

Filistin konusunda ise akla gelen ilk isimler Mahmud Derviş, Nizâr Kabbânî ve Emel Dunkul'dur. Özellikle Mahmûd Derviş'in *Bitâkatu'l-Huviyye* (Kimlik Kartı) adlı şiiri Filistin direnişini çok iyi bir şekilde ifade etmiştir ve şu şekildedir¹⁹:

سَجِّلْ! أَنَا عَرَبِي
وَأَعْمَلُ مَعَ رِفَاقِ الْكَذْحِ فِي مَحْجَرِ
وَأَطْفَالِي ثَمَانِيَّةِ
أَسْأَلُ لَهُمْ رَغِيفَ الْخُبْزِ،
وَالْأَثْوَابَ وَالدَّفْتَرِ
مِنَ الصَّخْرِ
وَلَا أَتَوَسَّلُ الصَّدَقَاتِ مِنْ بَابِكَ
وَلَا أَصْغُرُ
أَمَامَ بَلَاطِ أَعْتَابِكَ
فَهَلْ تَغْضَبُ؟
سَجِّلْ! أَنَا عَرَبِي

“Kaydet ben bir Arabım.

¹⁹ Ürün, a.g.e., s. 138-144.

*Bir taş ocağında çalışıyorum,
İş arkadaşlarımla beraber
Çocuklarımın sayısı sekiz
Söküp çıkarıyorum
Onlar için,
Ekmeğin somununu,
Elbiselerini, defterlerini,
Taştan, kayadan
Kapından sadaka dilenmiyorum
Küçülmüyorum da
Eşiğinin önünde
Kızıyor musun?
Kaydet! Arabım”.*

Cezayir’de Filistin sorunu Arapların öncelikli sorunudur. Bu sorun Arapları harekete geçiren sorunlarının ve acılarının başlangıcı olduğunu ve nitekim bunlara da şiirlerinde yer verdiklerini ifade edebiliriz. Şairler hem halkın duygularına tercüman olmuşlar hem de Filistin topraklarının gerçek sahibinin Filistin halkının olduğuna inanmışlardır. 1948 yılı Nekbe’den beri hatta daha öncesinde şairler şiirlerinde bu sorunu işlemişlerdir. Hatta sömürgeci Siyonist entrikalarının Arap topraklarında belirmesinden beri bu olguya değinmişlerdir.

Modern Cezayir şiirine baktığımızda aslında Filistin sorununun halkın tam da yüreğinde olduğunu ve bu sorunu sadece şiir sanatında değil aynı zaman da nesir türünde de işlendiğini görmekteyiz. 1948 yılı öncesinde 1936 isyanı, Araplara karşı İngiliz politikası, Arapların yardımlaşması gibi Filistin’in yaşadığı pek çok konuyu şairler ele almışlardır.

Bu dönem Cezayir’de halk ile Fransız sömürgesi arasında geçen çatışmalı ve çalkantılı bir süreçti. Söz konusu bu dönem toplumsal, reformist ve siyasal hareketlerle doluydu. Nitekim bu durum Cezayir halkını bilinçlendirmiş, özgürlüğü için kendi yolunu aramasına yardımcı olmuş ve Filistin sorunu hususunda da farkındalık kazandırmıştır. Belki de büyük şair Muhammed el-‘Îd Halife bu dönemde Filistin sorununa ve yaşanan olaylara dair öne çıkan en önemli

isimdi. Bu hususta pek çok kaside nazmetti. Bu güzel topraklarda İngiliz entrikalarının hissedilmesine dair kasidesi şu şekildedir²⁰:

بَنِي "التَّائِمِزْ" قَدْ جُرْتُكُمْ كَثِيرًا فَهَلْ لَكُمْ عَنِ الْجَوْرِ إِزْدِجَارٌ
أَفِي أَسْوَاقِكُمْ نَصَبًا وَ غَضَبًا تَسُومُ (الْقِبْلَةَ) الْأُولَى الثُّجَّارُ
إِخَالُ (الْقِبْلَةَ) انْسَجَرَتْ دِمَاءٌ كَمَا لِلْبَحْرِ بِاللُّجَجِ انْسِجَارٌ²¹.

Ey İngilizler haddinizi aştınız

Bundan kendinize mani olamıyor musunuz

Sizin çarşılarınızda yolsuzluk, gasp ve İlk kablenin pazarlığını yapan tüccarlar yokmudur

Kible de kanlarla doluyor

Sanki denizlerin dalgalanması gibi

1948 yılında Arap ordusu yardım için Filistin'e girmişti. Cezayir halkı asker toplayarak Filistin'in yanında yer aldı. Mücahidler için yardım kampanyaları düzenledi²². Çok yakın coğrafyalar olmasa da Filistin halkı ile Cezayir halkının kalbi beraber atmıştı.

Filistin işgale uğramış olsa bile hem Arap hem de Cezayir halkı nezdinde Arap dünyasının ayrılmaz bir parçası konumundaydı. Şairler Filistin topraklarının geri alınması inancını taşımışlardı. Şair Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî Filistin sorununu şu şiiriyle ele almıştır²³:

يَا أَخِي لَبِّ النَّدَاءِ فَلَقَدْ طَالَ الْمَدَى
مَنْ سَوَانَا يَا أَخِي لِفِلِسْطِينَ الْفِدَا؟
إِنَّهَا أَرْضُ الْجُدُودِ كَيْفَ تُعْطَى لِلْيَهُودِ؟
قُلْ غَدًا سَوْفَ نَعُودُ يَا فِلِسْطِينَ غَدًا.

Ey kardeşim çok geç olmadan bu seslenişe kulak ver

Filistin'e feda olmak için bizden başka kim kaldı ki

O ki atalar toprağı Yahudilere nasıl verilir

²⁰ Ahlâm Acrûd, "Hudûru Filistîn fi'ş-Şi'ri'l-Evrâsî "Kasa'id mine'l-Evrâs ilâ'l-Kudus li: Huseyn Zeydân Enmûzecen", Muhammed Haydar Üniversitesi, Edebiyat ve Diller Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Biskra, 2016, s. 26.

²¹ (Çevrimiçi) <http://asrar7days.com/art/amp/277827> 04.12.2018.

²² Acrûd, a.g.e., s. 29.

²³ A.e., s. 31-32.

Yarın döneceğimizi söyle ey Filistin yarın yarın

Aynı şekilde Ebu Kasım Sa‘dullah’da Filistin sorununu ve mücadelesini serbest vezinle nazmettiği bir şiirinde ele aldı. Cezayirli şairler Filistin’in kurtuluşunun Cezayir’in mücadelesinin başlamasıyla mümkün olacağına dikkat çekmişler ve mültecilere aynı gözle bakmışlardır. Filistinli ve Cezayirli mültecilerin trajedisini Muhammed Bilkasım Hammar’ın aşağıdaki şiirinde görebiliriz²⁴:

اللاجئون تلوح من أقدامهم وصمات عار
الضائعون على كهوف الدل بين دم و نار
من "سوق أهراس" و من "يافا" أيا لغن القفار
عشعش على هاماتنا حتى تعود إلى الديار.

Mültecilerin ayaklarından yüz karası akıyor

Zillet mağaralarında kan ve ateş arasında kaybolan

Suk Ahras’tan Yafa’dan ta çölün lanetine kadar

Hepsi ülkelerine dönünceye değin gönlümüzdedir.

Mülteci sorunu Arapların tamamını özellikle de şairleri sarsan insani, milli ve evrensel bir sorundur. ‘Abdullah er-Rakîbî bu hususta “*Sanmıyorum ki tek bir Arap bile bu felaketten etkilenmesin*” ifadesini kullanmıştır. Filistin sorunu Cezayirli şairleri sarsmış akabinde şairler şiirlerinde Filistin sorununa yer vermişlerdir. Ancak bu olguyu işlerken diğer Arap şairleri gibi özlem ve gözyaşı gibi duygularla değil kızgınlıkla bu olguyu işlemişlerdir.

Bilkasım’ın mültecilerle ilgili inşad etmiş olduğu şiir şu şekildedir²⁵:

كحبل ورید
قريب ... بعيد
هنا لك من خيمة نازحة

²⁴ A.e., s. 32-33.

²⁵ A.e., s. 33-34.

إِلَى جَانِبِ الْقَرْيَةِ النَّائِحَةِ
هُنَالِكَ خَلْفَ الْقُبُورِ الْعُرَا
وَبَيْنَ الْمَآسِي، وَلَفْحِ السَّرَابِ
بَدَتْ عَائِدَةٌ
بِقَبْضَتِهَا كَمْشَةً مِنْ تُرَابٍ...

*Şah damarı gibidir
Hem yakın hem de uzak
Orada bir mülteci çadırından
İşte feryat eden bir köyün yanına
İşte isimsiz kabirlerin arkasında
Çileler ve esen seraplar arasında
Geri dönen göründü
Elinde bir avuç toprakla*

Aşağıdaki şiirde ise Filistin'i bir kadın figürü sembolize etmiş ve Filistin'in güzel günlerine yer verilmiştir²⁶:

لِمَاذَا أَعِيشُ...؟
وَقَدْ كُنْتُ أَمْرَةً نَاهِيَةً
كَحُلْمٍ بِأَزْهَارِهِ الزَّاهِيَةِ
أَدَاعِبُ فِي رَوْضَةٍ كُلِّ لَوْنٍ...
وَأُنْشِدُهُ كُلَّ لَحْنٍ حَبِيبٍ...

*Ben yasaklayan, emreden bir kadın
Allı pullu çiçekleri olan bir düş gibi
Her rengin bahçesinde oynamış
Ve sevgilinin her namesini söylemişken
Artık neden yaşayayım ki*

²⁶ A.e., s. 36.

‘İzzeddin Mîhûbî hem Filistin sorununa hem de Arapların güncel sorunlarına kayıtsız kalamamış ve Filistin sorununu pek çok açıdan ele alarak önemsemiştir. Aşağıdaki şiirinde Arap halkının artık Filistin sorunundan ellerini yavaş yavaş çektiğine üzümlere değinmiştir²⁷:

كُلَّمَا ضَرَبَ الْعَرَبُ ضَرْبَتَهُ

وَاسْتَبَاحَ الْيَهُودُ حِمَى أَرْضِهَا

أَذْرَكْتُ أَنَّهَا وَحْدَهَا

كُلُّهُمْ ضِدُّهَا.

*Batı her ne zaman ona darbe vurduğunda
Ve toprağını Yahudilere mübah kıldığında
Anladım ki o yalnız
Ve hepsi ona düşman*

Bu konuyla ilgili olarak Şair Muhammed es-Sâlih Bâviyeh’in şiirlerinde Filistin’in yok oluş trajedisini tasvir ettiğini görmekteyiz. Nitekim şair Filistinliler’in çekmiş olduğu acılarını ve sıkıntılarını küçük bir Filistinli kıızı sembolize ederek anlatır. Buradaki küçük kız kaybedilen Filistin’in sembolüdür. Şair es-Sadâ adlı kasidesinde ise zaman kavramına ve zamanın nasıl hızlı aktığına ve Filistin sorununa yer vermiştir²⁸:

تَمْضِي السَّنُونَ

وَأَذْكُرُ جَدِّي

يَتَوَمَّنَا بِأَغَانِي الطُّفُولَةِ

وَتَنْسَلُّ مِنْ شَعْرِهِ الْأَبْيَضِ

كُنُوزُ الْحِكَايَاتِ ... وَذِكْرَى الطُّفُولَةِ

²⁷ A.e., s. 39-40.

²⁸ A.e., s. 40-41.

وَتَضْحِيَةُ الْفَارِسِ الْأَسْمَرِ

بَلِيلَةَ حُبِّ

فِيهِزُّ مَنِّي الشَّوْقُ يَا طِفْلَتِي

وَيَعْتَصِمُ الْحُبُّ بِالثِّقَّةِ

بِكُلِّ حِكَايَةٍ.

Yıllar geçiyor ve

Ben dedemi hatırlıyorum

Çocukluk şarkılarıyla bizi uyutan

Ak saçından hikaye hazineleri çıkıyor

Çocukluğumun hatıraları

Esmer süvarinin fedakarlığı

Bir sevgi gecesinde

Ey çocuğum özlem beni sarsıyor

Her hikayede sevgi güvene sığınıyor

Bu bakış açısının sonrasında Cezayir şiirinde Filistin sorunu sadece aruz vezniyle değil serbest ölçü ile insani, milli ve dini yönlerden çok net bir şekilde işlenmiştir. Burada derin bir içerik söz konusudur. Şair aynı zamanda da Filistin sorunundaki gelişmeleri inceliklerle takip etmiş ve ihmalkar olan yöneticileri tenkit etmiştir.

3.2. KUZEY AFRİKA (MAĞRİP) EDEBİYATI

Birbirinden oldukça farklı, geniş ve kapsamlı tanımlara, tarihlere, türlere ve ulusal özelliklere sahip olmasına rağmen Kuzey Afrika'daki Arap edebiyatı yani Fas, Cezayir ve Tunus'un ürettiği edebi yapıtlar, onları Mağripli olarak adlandırmamıza imkan verebilecek tutarlı bir edebi kültürü barındıran çok çeşitli özellikleri içerebilmektedir. Bu özellikler şunlardır:

- Sömürge yönetimine karşı olmak ve bağımsızlık için milliyetçi mücadele
- Gelenek ve modernlik arasında süregiden sabit bir gerginlik

- Batı'nın "ötekileştirilmesi"
- Sürekli kimlik arayışı
- Yerli edebi anlatım biçimleri arayışı
- Sosyal ve politik katılım
- Sanatçının ve edebi ürünün bilge doğası.

Fas, Tunus ve Cezayir'in yüzyıllardır paylaştığı İslam Medeniyeti'nin yanı sıra bu ülkelerin siyasi ve sosyal tarihleri, şu anki eğilimleri, siyasi ve kültürel farklılaşmayı aşan edebi bir duyarlılık geliştirmiştir²⁹.

Kuzey Afrika'da modern Arap edebiyatının gelişimi, sömürgecilikle karmaşık bir biçimde bağlantılıdır. Bu bağ, ulusal bağımsızlık mücadelesinin ilk aşamalarında kendisini ifade edebilmek için şiir ve tiyatrodaki güçlü bir yer bulmuştur. Bu mücadele, Kuzey Afrikalıların sömürgeci tecrübelerinin ortak hafızada ve edebi bilinçte taze kalması nedeniyle de bağımsızlık sonrasındaki edebiyatın tüm türlerinde yerini almıştır.

Fransız emperyalizminin entelektüel, fiziksel, kültürel ve dilsel kalıntıları, zenginliği ve karmaşıklığı içeren metinler aracılığıyla Kuzey Afrika edebiyatını da etkilemeye devam etmektedir.

Modern Arap edebiyatının başlangıcından itibaren taklit etme, uyarılma ve yerelleştirme yollarını kullanarak Batı metinlerinden büyük ölçüde çeviri yapılmıştır. Arap edebi geleneğinde önde olmayan dramaya ek olarak kısa öykü ve daha sonra roman türü Kuzey Afrika'daki modern yazarların ilgisini çekmiştir. Şiir, modernitenin etkilerine maruz kalsa da klasik Arap şiirinin uzun ve güçlü geleneği göz önüne alındığında Batı'dan en az etkilenen tür olmuştur. Kimlik arayışı; Kuzey Afrika edebiyatında etnik, dini, sosyal, dilsel ve ideolojik sınırları çizen ortak ve önemli bir tema olmuştur.

Bağımsızlık sonrası dönemdeki Arapça yazını, ulusal söylemleri siyasete yansıtmıştır. Fakat Kuzey Afrika edebiyatının önemli bir özelliği ise edebi anlatımların kendilerine ait yerli bir üslup edinebilmiş olmasıdır. Resim, heykel,

²⁹ William Granara **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, New York: Routledge, New York, 2003, s. 525-528.

müzik, tiyatro, şiir ve folklor gibi alanlarda yapılan ilk denemeler, çeşitli anlatı üsluplarını ve tekniklerini beraberinde getirmiştir. Sürrealizmin, iç monologların, bilinç akışının, hayali kaçışların, canlandırmanın ve hızlı ilerlemelerin kullanımı, Kuzey Afrika edebiyatını modern ve post-modern hale getirmiştir.

Kuzey Afrikalı yazarlar, Batı geleneklerini tartışıp yerli üslupları kurarken hem Arap edebiyatıyla, hem klasik edebiyat mirasıyla ve doğuda da özellikle Mısır, Lübnan ve Suriye'deki çağdaşlarıyla etkileşime girmişlerdir. Kuzey Afrika'da Arap edebiyatıyla meşgul olanlar tarafından paylaşılan bu özellik, onu Frankofon muadilinden ayırmaktadır. Klasik edebiyatın yeniden keşfi, modern edebiyatın gelişmesine de katkıda bulunmuştur³⁰.

Kuzey Afrikalı Arap yazarlar aynı dili, dini ve edebi mirası paylaştığı Mısırlı ve Suriyeli yazarların etkisinde kalmışlardır. Ayrıca hem Avrupa emperyalizmine karşı mücadelede hem de toplumsal, siyasi ve kültürel reformlar içinde ulusal kampanyalarda bulunmuşlardır. Matbaanın yayılması, düzenlenmiş metinlerin ve edebî dergilerin çoğalması, Doğu ve Batı Arap edebiyatı arasındaki bağları güçlendirmiştir.

Kuzey Afrika'daki Arapça yazınının bir diğer özelliği ise buradaki yazarların sosyal sorumluluk sahibi olmasıdır. Bu özellik modern yaratıcı yazının ve çağdaş tarihsel olayların içeriğine de yansımıştır. Marksist “edebi bağlantı” kavramı, Kuzey Afrikalı yazarların edebi ve sanatsal projelerinde yankı bulmuştur. Antik sömürge mücadelesinin acısı, post-kolonyalizm, yeni kurulan devletlerin siyasi, sosyal ve iktisadi koşullarını iyileştirememesi, sanatçı ve entelektüellerin otoriter rejimler tarafından baskıcı biçimde sansür edilmesi Arap edebiyatına ciddi bir alt yapı sağlamıştır.

Son olarak, Kuzey Afrika yazarlarının çok yönlü bir profili bulunmaktadır. XX. yüzyılın başlarından itibaren Arapça yazın genellikle tarihçi, siyasi reformcular ve gazeteciler tarafından kaleme alınmıştır. Bugün de olduğu gibi özellikle Fas'ta oyun yazarı, edebiyat eleştirmeni, tarihçi, sosyal bilimci, antropolog, sanatçı ve müzisyen özellikle roman ile kısa öyküyü kendini ifade

³⁰ Granara a.g.e., s. 525-528.

etme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum çağdaş Kuzey Afrika Arap edebiyatının çok biçimli ve çoksesli doğasına da katkıda bulunmaktadır³¹.

Fas, Cezayir ve Tunus gibi Mağrip ülkelerinde Fransız sömürge yönetimi yer almaktaydı. Fas ve Tunus bağımsızlıklarını 1956'da, Cezayir ise 1962'de kazandı. Fransızların asimilasyon politikası ve bunun uzunluğu (132 yıl) nedeniyle Cezayir, Fransız dili ile temas kurmuş, Fas ve Tunus'tan daha fazla Frankofon yazar üretmiştir. İlk başta meşhur kimseler Fransızca'yı dayatılmış bir dil olduğu için meşru kabul etmeyi reddettiler. Ancak daha sonra kullanımı kabul etmiş ve çoğunlukla da kendi amaçları için kullanmışlardır. Böylece Fransızca ilginç bir şekilde sömürge karşıtı mücadelenin de yazılı dili olmuştur.

1891'de Fransızca ilk kısa öykü Muhammed Ben Rahhal tarafından kaleme alınan *La Vengeance du cheikh* (Şeyhin İntikamı)'ti. Bununla birlikte bu erken Frankofon metin pek çokları tarafından asimilasyonvari ve Fransa'ya karşı aşırı dostça görüldü.

1950'lere gelindiğinde Mağrip birçok kişinin katılımıyla Fransızca olarak yazılmış yüksek seviyeli bir edebiyatın doğuşuna şahit oldu. Bu dönemin yazarları arasında en başta Albert Memmi, Driss Chraïbi, Kâtip Yâsin ve Muhammed Dîb³² sayılabilir. Bu yazarların dinamik ve güçlü üslubu günümüzdeki Frankofon Mağrip edebiyatının temellerini atmıştır.

1950'de *Le Fils du pauvre* (Fakir'in Oğlu)" adlı romanıyla Cezayirli Mevlûd Fir'avn³³ ile 1954'te *La Boîte à merveilles* adlı eseriyle Faslı Ahmed Sefrioui gibi yazarlar o dönemde akranları tarafından marka olarak görüldüler. Çünkü etnografik yazarlar olarak, Fransız kolonilerindeki günlük hayatın renkli ve egzotik bir resmini okuyucuya sunmuşlardır. Bu yazı tarzı aslında Fransız olan bir kitleye yönelikti. Bununla birlikte Fir'avn, sadece yoksul Berberi bölgesini tasvir etmekle kalmamakta, aynı zamanda bu yoksulluğun doğrudan Fransız kolonizasyonunun sonucu olduğunu da belirtmektedir.

³¹ A.e., s. 525-528.

³² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 318.

³³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 315.

1950'lerde Tunus'ta Albert Memmi'nin devrimci yazı tarzı damgasını vurdu. Tunus'tan Memmi, Fas'dan Driss Chraïbi ve Cezayir'den Kâtip Yâsin gibi isimler 1953'de sırasıyla Frankofon Mağrip literatüründe otoritelerce doğrulanmış olan *La Statue de sel* (1953), *Le Passé simple* (1954), *Nedjma* (Nedjma, 1956) adlı metinleri yayımladılar.

1950'lerin romanları son derece otobiyografikken, 1960'lı yıllarda özellikle Cezayir'de daha politik bir yazı türü doğmuştur. Cezayir bağımsızlık savaşında Cezayirli yazarların dahi silahlandıkları ve bu dönemin devrimci tonlar ve temalarla sarılı edebi bir üretime şahit olduğu görülmektedir. Örneğin Mevlûd Ma'merî³⁴,nin 1965 yılında yayımladığı *L'Opium et le bâton* (Afyon ve Sopa) adlı romanı küçük bir Kabiliye köyünde geçmektedir. Bu eseri Cezayir devrimi ve Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) hakkında klasik bir metindir. Âsiye Cebbâr³⁵,ın kaleme aldığı *Les Enfants d'Unnouveau Monde monde* (Yeni Dünyanın Çocukları) adlı eserini de anmak elzemdir.

1960'ların ortalarından itibaren Cezayir'de Reşîd Bûcedra³⁶ ve Muhammed Dîb ile Fas'ta Muhammed Khaid-Eddine³⁷ gibi isimlerin aralarında olduğu yeni bir yazarlar kuşağı ortaya çıktı. Bu yazarlar, ifade özgürlüğü ve insan hakları konusunda kendi toplumlarına odaklanarak çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Aynı şekilde özgürlükler için Faslı şair 'Abdullatif La'âbi³⁸, 1966 senesinde edebiyat incelemeleri yapılacak olan *Souffles* Derneği'ni kurdu. Daha sonraki yıllarda ise siyasi bir tutsak olarak hapsedildi. Ancak Uluslararası Af Örgütü onun adına girişiminin sonrasında 1988 yılında serbest bırakıldı.

1970'lerin yayınları önceki üsluplardan tamamen koptu. Bu dönemin yazını Fransız dili tesiri altında kalmış ve son derece felsefî tonlarla yeni boyutlar vermiştir. Bu dönemde 'Abdulvahrâb Meddeb'in *La Mémoire tatouée* (1971) ve 'Abdulkebir Hatemi'nin *Talismano* (1979) adlı romanları ciddi önem arz etmektedir. Edebiyatta anahtar temalar dil, kimlik, tarih ve cinsellik idi.

³⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 316.

³⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 337.

³⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 350.

³⁷ (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Mohammed-Khair-Eddine> 26.07.2017.

³⁸ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://www.worldliteraturetoday.org/blog-author/abdellatif-laabi> 26.07.2017.

1970’lerde romanın yanında şiirsel üretim de arttı. Böylece, aynı zamanda bir şair olan Muhammed Dîb ve Tahar Ben Jelloun³⁹ gibi romancılara ek olarak ‘Abdullatif La‘âbi, Muhammed Loakira ve Mustafa Nissaboury gibi yeni isimler öne çıktılar.

Mağripli kadın yazarlar, 1947 yılının başlarında Fransızca eserler yayımlamaya başladılar. Dini, sosyal ve devlet kaynaklı sansürler çoğu kez kadın yazarların yazmasını sınırlamakta idi. Bu durum bazı kadınların yazmaktan tamamen vazgeçmelerine ya da Aïcha Lemsine gibi takma adlar altında eserler yayımlamalarına neden olmuştur. Genel olarak kadın yazarlar erkeklerle aynı içtimai ve siyasi endişeleri paylaşmışlardır.

Fransızca kullanımı ile ilgili süregiden tartışmalara rağmen kadın yazarlar seslerini duyurmak adına Fransızca’yı bir araç olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Nitekim, 1970’lerden beri Mağrip’teki Araplaştırma politikasına rağmen 1980’ler ve 1990’larda Frankofon edebiyat kendi bünyesinde her iki cinsiyetten de daha fazla isim çıkarmıştır. Bu dönemin temsilcileri Béji Hélè, Nina Bouraoui⁴⁰, Reşîd Mîmûnî⁴¹ ve Edmond Amrane el-Maleh gibi isimlerdir. Öte yandan, eski nesilden olan Kâtip Yâsin, Frankofonluğun kurumsallaşmasına karşı olduğu için Fransızca yazmaya son vermiştir. Bununla birlikte, kaderin cilvesi olarak 1986’da Frankofon yazına yapmış olduğu zengin katkı nedeniyle Prix National des Lettres Ödülü’ne layık görülmüştür.

1990’lı yıllar Cezayirli yazarlar için siyasi ve dini tehditlerin arttığı bir ortam oluşturmuşsa da çoğu yazar gene de eserlerini yayımlamaya devam etmiştir. Çoğu, Fransa’da yaşayan Cezayirli öncü yazarların aksine kendi ülkelerinde kalmayı seçmişlerdir. Bu cesur ama tehlikeli bir seçimin sonrasında 1993 yılında Tahîr Câvût⁴² öldürülmüş ve birçok yazar ile entelektüel olarak algılanan neredeyse herkes hedef olmuştur.

³⁹ Hakkında bilgi için bkz.: Michael R. Fischbach,” Tahar Ben Jelloun”, **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Thomson - Gale, New York, 2008, s. 185-189.

⁴⁰ Hakkında bilgi için bkz.: Amaleena Damle, Gill Rye, **Women's Writing in Twenty-First-Century France: Life as Literature**, University of Wales Press, Cardiff, 2013, s. 141-144.

⁴¹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 365.

⁴² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 61.

Buna karşılık, Kuzey Afrikalı Frankofon yazarları birbirlerinden oldukça farklı olan Fransız ve Kuzey Afrika kültürlerinde büyümüşlerdir. Fas, Cezayir ve Tunus da dahil olmak üzere bütün Mağrip bölgesi, sömürge Fransız hükümetlerinden ve 1960'lı yıllara kadar Fransızlar tarafından Mağrip nüfusuna dayatılan toplumsal ideallerden çok farklı geleneklere sahipti. Fransız kolonizasyonu öncesinde ve esnasında Mağrip ülkeleri çoğunlukla göçebe Berberiler ve Araplarla kaplı idi. Toplumsal yapıyı esas belirleyen hadise din ve bunun esas çerçevesi İslam'dı. Sözlü gelenek çok önemliyken, Batı türü eğitim ve okur yazarlık çok değerli değildi. Fransızlar geldiğinde çok farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Fransızlığın yerli halk arasında bir fikir ve ideal olarak tanıtılması için mümkün olduğunca çok şey yapıldı. Bu çabalarını öncelikle medya aracılığıyla göstermeye çalıştılar ve Fransız kültürünün, dilinin ve (Hristiyan) değerlerinin üstün olduğunu zihinlere kazımaya çalıştılar. Ayrıca özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerleri de öne çıkardılar. Hükümet programları önceki yıllarda harap olan işgücünü yenileyebilmek için reklamları da kullanarak Kuzey Afrika'dan Fransa'ya göç etmeyi teşvik etti. Neticede Kuzey Afrika'dan göçmenler, Fransız ile Mağrip kabilelerinin kültürü arasında kalarak büyüdüler. Sonuç, birçok dile sahip ilk nesil göçmenler oldu. Pek çok Kuzey Afrikalı Frankofon yazarı, bu ikili kültür sisteminin ürünü oldukları için çatışan iki zıt dünyadaki benliği tanımlama zorluklarına odaklanırlar. Metinleri genellikle iki dünya arasındaki bu boşlukta kendilerini bulma girişimi ile ilgilidir⁴³.

3.3. MODERN CEZAYİR ŞİİRİ

Modern Arap edebiyatında modernleşme hareketi XIX. yüzyılda ilk olarak Lübnan'da daha sonra da Mısır'da başlamıştır. Lübnan'daki edebi rönesansın ilk öncüleri çoğunlukla nesir türünde denemeler yapmıştır. Bu öncü yazarlar şiir sanatının gelişebilmesi için bir müddet zamanın geçmesi gerektiğini belirterek şiir türünde sadece bazı denemeler yapmışlardır. Buna rağmen nesirdeki başarıyı da gösterememişlerdir. Dolayısıyla şiirdeki ilk gerçek rönesans XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da gerçekleşmiştir. Pek çok kaynakta ise modernleşmenin

⁴³ Christen M. Allen, "Generation Differences Between North Africa Francophone Literatures: The New Stories of Immigrant in France", **Utah State University, Lisans Tezi**, Utah, 2009, s. 9-10.

öncelikle Mısır'da başladığı sonrasında ise Bilâdu's-Şâm'a yayıldığına işaret edilmektedir. Mısır'daki bu kültürel gelişmeler Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Mehmet Ali Paşa'nın eğitim alması için pek çok öğrenciyi Fransa'ya göndermesi, birçok okul ve eğitim kurumu açması, büyük bir gazete yayımlaması ve Mısır'a getirmiş olduğu matbaayı etkin bir şekilde kullanması gerçek bir kültürel uyanışı sağlamıştır. Dolayısıyla Napolyon'un Mısır'ı işgali klasik ile modern Arap edebiyatını birbirinden ayıran bir sınır olmasının yanı sıra hem nesir hem de nazım alanında yeni çalışmaların başlangıcını da teşkil etmektedir⁴⁴.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında bir kısım şairin görevi edebiyatı canlandırmak ve yeni bir rönesansı başlatmak olmuştur. Mahmud Sâmî el-Barûdî (1839-1904), Hâfız İbrâhîm (1872-1932) ve Ahmet Şevkî (1868-1932) gibi Mısırlı şairler Arap şiirini uykusundan uyandırmak ve klasik gelenekteki ihtişamını geri getirmek için çalışmıştır⁴⁵.

XX. yüzyılın başlamasıyla beraber Arap şiir tarihinde yeni bir devrim söz konusu olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında Batı edebiyatı etkisiyle ortaya çıkan yeni edebi türler resmi bir tanıma kavuşmuştur. 1869 yılında ilk kez Rızkullah Hassûn⁴⁶ (1825-1880) tarafından mursal şiir (kafiyesiz şiir) denenmiştir. Sonrasında 1905 yılında Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî tarafından tekrar edilmiştir⁴⁷.

1905 yılında “mensur şiir (düzyazı şiir)” kavramının Emîn er-Reyhânî'nin *er-Reyhâniyyat*'ın adlı eserinin II. cildinin ilk baskısında kullanıldığını görülmektedir. er-Reyhânî'nin ifadeleri serbest şiire olan bakışını ve düşüncelerini yansıtırken kendisine göre serbest şiir anlayışı vezne ve aruza dayalı bir sanattır.

Mensur şiir terimi er-Reyhânî'den sonra Halîl Mutrân (1872-1949)'ın 1908'de yayımladığı *Divân Halîl* adlı şiir kitabında da geçmektedir. Mutrân bu

⁴⁴ Zafer Ceylan, “Modern Arap Edebiyatında İlk “Serbest Şiir” Deneyimleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 55/1, Ankara, 2015, s. 186.

⁴⁵ Derya Adalar Subaşı, “Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 47/2, Ankara, 2007, s. 62-67.

⁴⁶ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer İshakoğlu, “Osmanlı Suriyesi’inde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-1918)”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, 2010, s. 100-104.

⁴⁷ S. Moreh, **Modern Arabic Poetry 1800- 1970**, E.J. BRILL, Leiden, 1976, s. 159.

serbest vezinli şiirleri hocası İbrâhîm Yâzıcî (1847-1906) için methiye türünde kaleme almıştır.

Mutrân'ın modern Arap edebiyatında Arap şiir eleştirisine katmış olduğu iki kavram çok önemlidir. Bunlardan ilki kasidenin bütünlüğü, ikincisi ise şiirde anlam ve içeriğin, lafız ve biçime göre önceliğidir⁴⁸.

Cezayir şiirinin şekil almasında kuşkusuz ki Mısır'da ortaya çıkan Divân⁴⁹ ve Apollo ekolleri⁵⁰ ile Amerika'da oluşan Mehcer edebiyatının tesiri bulunmaktadır. Şiir daha çok bağımsızlık, birlik olma, ıslah ve emperyalizme direnme hususlarında önemli bir araç olmuştur⁵¹.

Modern Cezayir şiirinde esas itibariyle yerel ve harici kültür olmak üzere iki kültür söz konusudur. Yerel kültür, bu şiiri renklendiren ve etkileyen maddi ve manevi unsurlar anlamına gelmektedir. Örneğin; aile, okul, toplum, mescit, tabiat, partizan düşünceler ve reform ilkeleri. Harici kültür ise gerek Arap gerekse de yabancı kültürlerden gazete, radyo, yolculuk ve kitap yoluyla Cezayir'e giren edebi ekoller ve bakış açıları demektir.

Harici ekolün, Cezayir şiirini oldukça etkilediği söylenebilir. Bu akım Şevkî, Hâfız ve er-Rusâfî'nin dahil olduğu Neoklasizm⁵² ekolüdür. Bu ekol reform şiiri önderlerinin üslubudur. 'Akkâd, bu ekolü orta ekol olarak

⁴⁸ Ceylan, **a.g.e.**, s. 187-188.

⁴⁹ Divân ekolü XIX. asrın ikinci yarısı ile XX. asrın birinci yarısında 'Abbâs Mahmud 'Akkâd, İbrahim Mâzinî ve 'Abdurrahman Şukrî tarafından kurulmuştur. Şiirde yeniliği benimseyen Divân ekolünün en önemli görüşleri şu şekildedir: Şiirin mevzularında bir yenilik meydana gelmeli, şair duygularını ifade derken taklit ve donukluktan kaçınmalı, yenilikçi modern Arap şiirinde eski Arap şiirinin yanında Batı edebiyatından istifade edilmeli, duyguların yoğun olarak dile getirildiği şiire büyük bir ehemmiyet gösterilmelidir. Detaylı bilgi için bkz.: **Ousama Ekhtiar, Eyüp Sevinç**, "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Divân'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 22.1 (2017), s. 87.

⁵⁰ Modern Arap şiirinin "yenileşme" sürecinde önemli bir dönüm noktasını oluşturan Apollo Grubu, 1930'lu yıllarda Arap şiirine hakim olan edebî bir oluşumdur. Mısırlı Ahmed Zekî Ebû Şâdî (1892-1955)'nin girişimleriyle oluşan bu grup, Kuzey Amerika'daki göçmen şairlerin etkisiyle romantik bir edebi anlayışa sahipti. Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin yanı sıra, İbrâhîm Nâcî (1898-1953), 'Alî Mahmûd Tâhâ (1901-1949), Muhammed Abdulmu'tî el-Hemşerî (1908- 1938) ve döneminin genç şair ve ediplerinden oluşan bu grup, 1932 yılının Eylül ayında Apollo Dergisi'nin ilk sayısını çıkartmışlardır. Detaylı bilgi için bkz.: Derya Adalar Subaşı, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2007, s. 62.

⁵¹ Metin Parıldı, "Fransız Sömürgeciligi Döneminde Kuzey Afrika'da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Bilimname XVIII**, 2010/1, s. 123.

⁵² Sembolizme karşı XX. yüzyılın başında ortaya çıkan klasik üslubu canlandırmaya yönelik edebî akım. (Çevrimiçi) <https://kelimeler.gen.tr/neoklasizm-nedir-ne-demek-229834> 27.07.2017.

nitelendirmektedir. Bu şairler yüksek nahda hareketine uyum sağlamış ve Arap halklarının krizlerini, uyanışlarını ve İslami Arap gerçekçiliğinin verimli konularını ele almışlardır. Muhammed el-‘Îd, Ahmed Sahnûn⁵³, Mufdî Zekeriyâ, Muhammed el-Lekânî⁵⁴, Ğazâlî⁵⁵, Emîn el-‘Amûdi, Sa‘îd ez-Zâhirî ve el-Hâdî es-Senûsî⁵⁶ Cezayir’deki bu ekolü temsil eden kimselerdir⁵⁷.

Göz önünde bulundurulması gereken esas şey Doğu Arap ülkelerinde Neoklasizm geri kalmışken Cezayir’de hala yaygın ve egemen oluşudur. Hala kalıplarında ve şiir üsluplarında yeniliklere karşı olan korumacı bir taraftarı vardır. Bununla da yetinmemekle beraber bu engellerden kurtulmaya çalışanlara da karşı çıkmaktadırlar.

Cezayir şiiri edebi akımlardan daha az etkilenmiştir. Dini ve reforma dair her şeyi benimseme konusunda temkinli ve ılımlı olmaya meyillidir. Bu nedenle romantik akım Tunuslu şair eş-Şâbbî’nin şiirlerinde ve Fransız şiirinde var olduğu gibi Cezayir şiirinde yer almamıştır. Ancak bu durum romantizmin Cezayir şiirine hiç girmediği anlamına da gelmemektedir. Ama et-Tâhir el-Bûşûşî ve Celûl el-Bedevî gibi romantizmden yararlanmak isteyenler toplumsal bazda hiçbir şey elde edememiştir. Çünkü içtimai vaziyet buna engel olmuştur. Nitekim Muhammed el-‘Îd, *yâ Leyl*, *yâ Kalb* ve *Leyte Nehûke Vechî* gibi kasideleri başta olmak üzere Cibrân ve düşüncelerinden büyük oranda etkilenmiştir.

Yerel kültüre göz atıldığı zaman ise Celûl el-Bedevî, Ebu’l-Yakzân⁵⁸, ‘Abdulkerîm el-‘Akkûn⁵⁹, el-Ahdar es-Sâ’ihî, Tayyib el-‘Ukbî ve Muhammed el-

⁵³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 131.

⁵⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 118.

⁵⁵ Ahmed Kâtip Ğazâlî (1873-1943) Kâlema’da dünyaya gelmiştir. Babasından Arapça öğrendikten sonra ilkokula başladığında Fransızca öğrenmiştir. Başkent Cezayir’de bulunan Sealibî Okulu’na gitmiş ve Arapça öğretmeni olarak mezun olmuştur. *el-Kevkeb* gazetesinde makalelerini yayımlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=775 27.07.2017.

⁵⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 116.

⁵⁷ Ebu’l-Kâsım Sa‘dullah, **Dirâsât fî’l-Edebi’l-Cezâiri’l-Hadîs**, Dâru’r-Râid li’l-Kitâb, 5. Baskı, Cezayir, 2007, s. 52-53.

⁵⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 113.

⁵⁹ ‘Abdulkerîm ‘Akkûn 1918 yılında Burc Ğadîr belediyesinin köylerinden olan ‘Akkâkine’de dünyaya gelmiştir. Babası eş-Şeyh Mes‘ûd’tan dil, fıkıh ve Kur’an eğitimi almıştır. 1933-1934 yılları arasında Kostantîne’ye gelip eş-Şeyh ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in öğrenciliğini yapmıştır. 1936 yılında Zeytûne Üniversitesine intikal etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/عبد_الكريم_العقون 27.07.2017.

‘İd’in şiirleri öne çıkmaktadır. Bu şairlerden kimisi Cezayir’in doğasını kimisi de Cezayir’in sert gerçekliğini şiirlerinde konu etmiştir. Aralarında belirli bir konuda uzmanlaşan şair bulunmadığı gibi yabancı kültürlerin Cezayir şiiri üzerindeki etkisinin de kısıtlı olduğunu bir kere daha vurgulamak gerekmektedir⁶⁰.

Geçmişten günümüze modern Cezayir şiirini aşağıdaki gibi dönemlere ayırmak mümkündür:

1. XIX. yüzyıl sonundan 1925 yılına kadar olan şiir (Dinî Şiir)
2. 1925-1936 yılları arasında şiir
3. 1936-1945 yılları arasında şiir
4. 1945-1954 yılları arasında şiir
5. 1954 Devrim şiiri
6. 1962-1968 Yılları Arası Duraklama Dönemi
7. 1968-1975 Yılları Arasında Durgunluktan Kurtuluş ve Uyanış
8. 1970’li Yıllar Şiirde İdeolojik Egemenlik
9. 1980’li Yıllar ve Şiirin Değişimi

3.3.1. XIX. Yüzyıl Sonundan 1925 Yılına Kadar Olan Şiir (Dinî Şiir)

Daha çok ıslah ve İslam vb. lafızların çok olduğu dini içerikli şiir türüdür. Bu dönem şairlerinin hedefi halkı bilinçlendirmek için dini yollarla yapılan reformlardır. Cezayir şiiri genel olarak ıslah hareketine dayanmaktadır. Bu nedenle bu şiir türü de adı geçen hareketin hedeflerini açıklamaktadır. Dini şiirin önemini anlayabilmek için Cezayir’in bu dönemde içerisinde bulunduğu şartları çok iyi anlamak gerekmektedir.

Bu şiir akımının mensubu olanlar ıslah hareketinin teşkili hususunda çok sıkıntı çekerken diğer taraftan Cezayir’in Araplaştırılması ve asimilasyonuna karşı durabilmek adına mücadeleler etmişlerdir. *el-Akdâm*, *el-Muntekad* ve *eş-Şihâb* gibi Arapça gazeteler şiirin halkla iletişime geçebildiği araçlar olmuştur. Bunun yanı sıra özel okulların açılması ile birlikte yapılan törenler ve dini-milli günleri

⁶⁰ Sa‘dullah, **a.g.e.**, s. 52-53.

canlandırmak münasebetiyle başlayan genel toplantılar bu dönem içerisinde şiirin halkla nakli hususunda önemli bir rol oynamaktaydı. Zira bu dönem şairlerinin çoğu öğretmenlerdi ve öğrencilerle doğrudan iletişim halindeydiler. Çoğunlukla bu amaç için şiir nazm ederlerdi. Bu dönemde İslam hukuku gibi unsurlar şiirlerde yer alırken zaman zaman kişisel konular da işlenirdi. Bu dönem şairlerinin bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: ‘Aşûr el-Hankî, ‘Abdurrahman ed-Dîsî, Ebu’l-Yakzân, et-Tayyib el-‘Ukbî, Muhammed el-Lekânî, Sa‘îd ez-Zâhirî, Hâdî es-Senûsî, Ahmed el-Ğazâlî ve el-Cuneyd Ahmed Mekkî.

Belirtilmesi gereken bir husus daha var ki bu şiir hareketine bağlı olan şairlerin hepsi şiirin hedefi hususunda reformcu değildi ve ıslah hareketi dışında konular da işlemekteydiler. Şiirlerine baktığımız zaman ise reform konusunda ılımlı oldukları söylenebilir. Reformist metinlere örnek olarak Cezayir şiiri hocalarından Şeyh Muhammed el-Lekânî’nin *el-Akdâm* gazetesinde yayımlanmış olduğu şiir gösterilebilir⁶¹:

لَقَدْ أَغْلَتْ بِحَبْلِ الْجَهْلِ أَيْدِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا الْمَوْتُ يَكْفِينَا
كُلُّ اللَّذَائِدِ حِينًا يَقْتَفِي حِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا الْفَقْرُ أَفْقَدَنَا
فِي سُوءٍ مَهْلَكَةٍ عَمَّتْ نَوَادِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا اللَّهُ أَوْقَعَنَا
عَنْ نَيْلِ مَكْرَمَةٍ تُرْضِي الْمُحِبِّينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ قَوْمِي مَا لَكُمْ غَرْبًا

Cezayir’in evlatları bu kadar ölüm bize yeter *Ellerimiz cehalet kelepçeleriyle bağlandı*

Cezayir’in evlatları bu sefillik *Peş peşe bütün tatların yok olmasına neden oldu*

Cezayir’in evlatları bu gaflet bizi düşürdü *Her yere yayılan felakete*

Ey Cezayir’in evlatları başka bir çareniz yok *Sevdiklerimizi mutlu eden bir zaferden başka*

Yine bu dönemde reformist olmayanlara delil olarak ise Şair el-Cuneyd Ahmed Mekkî örnek verilebilir. Fransa tarafından Sudan’a sürgün edilmiş olan şairin, *Fî Gurbetihi* (Gurbetinde) adlı kasidesinden beyitler aşağıda yer almaktadır:

⁶¹ es-Senûsî, *a.g.e.*, s. 36.

إِنْ مِلْتُ لِلْعَرَبِ قَالُوا أَلِلْعَرَبِيِّ وَصَالُ
أَوْ مِلْتُ لِلسُّودِ قَالُوا ذَا أَبْيَضُ مُحْتَالُ
أَوْ مِلْتُ لِلْبَيْضِ قَالُوا صَفَاءُ هَذَا خَيَالُ
يَا لَيْتَ شِعْرِي لِمَآذَا هَذَا الْقَلَى وَالْمَقَالُ

*Araplara meylettiğimde "Araplara mı" derler
Zencilere meylettiğimde mağrur bir beyaz derler
Beyazlara meylettiğimde bu beyazlık hayaldir
Vay başıma gelenler bu hicrandan ve söylenenlerden*

3.3.2. 1925-1936 Yılları Arasında Şiir

Islah hareketiyle başlamış olan şiir kaldığı yerden devam ederken yeni bir tonla yeni bir renk kazanmıştır. Bu dönemde resmi olmayan ıslah hareketi içerisinde âlimler birliğinin doğuşu ve Cezayir'in bir takım köklü siyasi değişikliklere şahit olduğu görülmektedir. Cezayir bu dönemde Sosyalist ve Komünist Parti adlarında iki siyasal yapıya sahip olmuştur. Bu yıllarda ülkenin kültürel, içtimai ve siyasi hayatının oldukça belirsiz ve sanki bir toz bulutu halinde olduğunu söylemek mümkündür. Ülkede yaşanan kimi şerhler insanları umutsuzluğa sürüklerken kimisi de müjdeli haberler vermekteydi. Sonuç olarak halkın kendine ve geleceğine olan inancı artmış ve halk uyanıp gözlerini yeni bir sabaha açmıştır.

Mâlik b. Nebî, bu dönemin çağdaş bir yazarıdır. *Şurûtu'n-Nahda* (Uyanışın Şartları) adlı eserinde şöyle demektedir: "1925 yılında başlayan bu dönem, 1936 yılında Cezayir'de İslam konferansı başlayıncaya değin süren altın bir dönemdi. Bu dönemde şiir yaklaşık bir yüzyıldır bulamadığı yeni bir enerji ve yeni bir anlatımsal özellik kazanmıştır."

Başlangıcı 1925 yılı olan ülkedeki iyileşme hareketinin sonucunda Cezayir şiiri önemli sayılabilecek bir gelişme göstermiştir. I. Dünya Savaşı öncesindeki Cezayir şiirinden daha da farklı bir tür meydana gelmiştir. Söz konusu bu şiir türü sanatsal olarak daha yüksek bir seviyeye çıkmış ve geleneksel kasideden içerik

bakımından uzaklaşarak önceki dönemde varlığını koruyan İslami bir dayanaktan koparak daha canlı bir hale gelmiştir. Ağır söz sanatları bu dönem içerisinde azalırken konu bütünlüğüne özen gösterilmiştir.

1925-1931 yılları arasındaki şiirin sahip olduğu acı, ümitsizlik ve karamsarlık duyguları 1931 yılının Mayıs ayında Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'nin tesis edilmesiyle birlikte varlığını yitirmeye başlamıştır. İyileşme hareketi II. Dünya Savaşı'na kadar etkisini açıkça göstermiş ve pek çok şairin duygularını değiştirip olumlu bir hava estirmiş ve şairlerin ümitsizlik ve karamsarlık gibi duygulardan sıyrılmalarını sağlamıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde az da olsa bir takım şairlerin romantizm akımını izlediğini ifade etmek gerekmektedir⁶².

Bu dönemin en parlak şairlerinden olan Muhammed el-İd Cezayir halkına şöyle hitap etmiştir:

لَيْتَ شَعْرِي لِأَيِّ أَمْرٍ تُقَادُ أَيُّهَا الشَّعْبُ فِيمَ تَوْسَعُ قَهْرًا
وَلِأَهْلِيكَ بِالنُّفُوسِ اعْتِدَادُ لَيْتَ شَعْرِي مَتَى تَصِيرُ عَيْنِدَا

*Ey millet neden bu kadar zulüm çekiyorsun
Nereye doğru yönlendiriliyorsun keşke bir bilsem
Keşke bilsem ne zamana kadar inatçı olacağını
Ne zaman senin kavminin kendisine güveneceğini.*

Şüphesiz ki şiir, bu hayret verici bir merhale içerisinde olmasına rağmen halkla beraber uyum içerisinde kalmıştır. Ayrıca halkın hayatını süslemeksizin ve abartmaksızın tasvir etmiştir. Dönemin önemli şairleri ise Muhammed el-İd ve Emîn el-‘Amûdî, Celûl el-Bedevî ve Mufdî Zekeriyâ'dır⁶³.

3.3.3. 1936 - 1945 Yılları Arasında Şiir

Bu dönemde Muhammed el-İd, Ahmed Sahnûn ve Mufdî Zekeriyâ dışında başka bir ses kalmamıştır. Muhammed el-İd emirliği aldığı anda bunu

⁶² Ahmet Hamdi Can, "Modern Cezâyir Edebiyatı, et-Tahir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Erzurum, 2013, s. 29,31,32.

⁶³ Sa'dullah, *a.g.e.*, s. 37-41

şöhrete götürecek bir yol olarak görmemiş ve kendisinden öncekilerin yolunu izleyerek Cezayir şiirine yeni şeyler eklemiştir.

Milli anlayışların gelişmesi onun görevini yapmasına yardımcı olmuştur. Nitekim geçmişin tecrübelerinden, şu anın bilincinden ve geleceğin umutlarından istifade etmiştir. Ayrıca Fransa aracılığıyla Cezayir'e gelen bazı Doğu şairleri ve Mehcer edebiyatçıları vasıtasıyla da Arap şiirine giren edebi ekoller ona yardımcı olmuştur. Muhammed el-İd ulusal hedeflere ulaşılması ve halkın duygularının temsili noktasında nihai olgunluk ve yetenek mertebesine ulaşmıştı ki işte bu durum, onu halkın şairi yapmıştır.

3.3.4. 1945 - 1954 Yılları Arasında Şiir

Yaklaşık olarak kırk binden fazla Cezayirli'nin yaşamını yitirdiği 8 Mayıs 1945 katliamı sonrasında halk acı bir gerçeği kavradı. Yeni bir tecrübe kazanan halk bu trajediden silahlı mücadele dışında başka bir kurtuluş yolunun olmadığını gördü. Bu trajedi ile Cezayir'in ufkunda özgürlüğün, fedakarlığın, istiklalin, dalgalanan bayrağın melodileri belirdi ve tüm bu mukaddes semboller, hedefe yaklaşan mücadelenin gelişimi olmadan ortaya çıkmazdı. Bu sembollerin doğuşuyla er-Rebî' Bûşâme, 'Abdulkerîm 'Akkûn, Ahmed el-Ğavâlimî ve Mûsâ el-Ahmedî⁶⁴, Hasan Hamûtun ve el-Ahdar es-Sâ'ihî gibi pek çok şair ortaya çıktı. Ama buna rağmen şiirin liderliği Muhammed el-İd, Sahnûn ve Zekeriyâ'nın elinde kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber ülkede gelişen olaylar toplumu her açıdan etkilemiştir. 1943-1954 yılları arasında şiirin tekrardan ümitsizlik havasına girmesine de neden olmuştur. Şiirde çok net bir şekilde kişiselleşme öne çıkmış olup duygusallaşmaya yoğunlaşmıştır⁶⁵.

Dönemin şiiri aralarında Filistin ve Doğu Arapları ile modern hayatın içtimai sorunlarında bulunduğu çok çeşitli dallara ayrılmıştır. Mevzuların gelişimiyle beraber şiir, özellikle Muhammed el-İd, Sahnûn ve Zekeriyâ'nın şiirlerinde olduğu gibi reformcu ve eğitici yapısına her daim sahip oldu. Bunlara

⁶⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 122.

⁶⁵ Can, a.g.e., s. 32.

bir örnek olarak 1951 yılında Muhammed el-‘Îd’in *Îlâ’l-‘Îlm* adlı ilk kasidesi verilebilir⁶⁶.

أَرَاكَ بِلَا جَدْوَى تَضِجُ مِنَ الظُّلْمِ إِلَى الْعِلْمِ إِنَّ رُمْتَ النَّجَاةَ إِلَى الْعِلْمِ

Seni çaresiz, zulümden bıkmış görüyorum

O zaman kurtuluş için ilme doğru yönel

Muhammed el-‘Îd Lekkânî düşüncelerinde 1925 yılı öncelerine dönmektedir:

بَنِي وَطَنِي هَلْ مِنْ نُزُوعٍ لِأَجْدَادِ فَقَدْ رَكِبُوا لِلْعِلْمِ صَهْوَةَ مُنْطَادِ

Ey Vatandaşlarım atalarımız gibi yola çıkan var mı Hani onlar ilim için atlara binmişlerdi

Ahmed Sahnûn öğretmenlere şu şekilde hitap etmektedir:

هَاتِ مِنْ نَسْلِ الْحِمَى خَيْرَ عِتَادِ وَادْخِرْهُمْ لِعَدِّ جُنْدِ جِهَادِ

Yurdumun neslinden en iyi mühimmatı getir Yarın için cihat askerleri olarak sakla

‘Abdullah Akkûn daha kolay ve daha açık bir dilde şöyle demektedir:

بَنِي وَطَنِي أَعِيدُوا مَجْدَ قَوْمِ أَقَامُوهُ عَلَى أَقْوَى عِمَادِ

Ey vatandaşlarım geri getirin En sağlam temel üzerine olan bir milletin şanını

Bu metinlerin hepsi ilk bakışta şairin kalabalık ve gürültülü bir sahnede halka hitap ettiği anları çağrıştırmaktadır. Ancak aksettirilen Muhammed el-‘Îd örneğinde ise; işgalden beri halkın esas isteği olan bağımsızlığın dirayetli bir şekilde amaçlandığına işaret edilmektedir. Ayrıca bu şiirlerde bir dereceye kadar hamasi bir tavrın da alındığı görülmektedir. 1950 senesinde *el-Menâr* gazetesinde yayımlanmış olduğu bir şiirde Muhammed el-‘Îd şöyle demektedir:

حُثُّوا الْعَرَائِمَ وَاصْدُقُوا الْأَمَالَ إِنَّ الزَّمَانَ يُسَجِّلُ الْأَعْمَالَ

Hırsınızı kuvvetlendirin umutlarınız için çalışın Çünkü zaman amelleri kaydeder

Muhammed el-‘Îd, ülkesindeki şairler arasında milli ordu, ilim, hürriyet ve istiklal gibi kavramları ilk kez açık açık dile getiren kimse olmuştur.

⁶⁶ Sa‘dullah, a.g.e., s. 43.

Kendisinin öncüsü olduğu bu Cezayirli şairler kelimelerin ardına saklanmak mecburiyetinde kalarak gerçek isteklerini açık bir şekilde dile getirememişlerdir. Bu nedenle onların şiirlerinde müphem ve kapalı ibareler çokça yer almaktaydı. Örnek olarak sömürüye esir, vatana sığınma, hürriyete kızıl ve istiklale şan denilmesi gibi kelime oyunları verilebilir.

Bir başka güzel örnek ise Bâtine şehrindeki bir okulun açılışında kalabalık bir topluluğa - devrimin sadece üç ay öncesinde - Muhammed el-Îd'in inşad etmiş olduğu bir kasidedir. Burada Ebu'l-Kâsım Sa'dullah şöyle demektedir: “*Ben şahsen açılıştta bulundum ve şair, bu şiiri okuyunca cumhurun tepkisini gözlerimle gördüm*”⁶⁷.

3.3.5. 1954 - Devrim Şiiri

Devrim alevlendiğinde devrim duyguları da uyandı. Daha önce bastırılan kelimeler bir bir ortaya çıkmaya başladı. Bunun neticesinde de şairlerin duyguları, devrimin kazançlarını vurgulayan, istikbali ve özgür bir yarını müjdeleyen, vatan ve hürriyeti terennüm eden, acı çekenler ile mahzun olanların yanında olan, yaraları saran, gözyaşlarını silen, şehitleri, kahramanları ve olayları ölümsüzleştiren büyük bir devrimci patlama ile şiirlerde kendisine yer buldu. Nitekim bu devrimin kimi şairleri de şiirsel bağlamda doğurduğu söylenebilir. Bu dönemde şiir, gerek doğrudan devrimci konuları işlemesiyle gerekse de Arapların içinde bulunduğu durumdan ilham alması ile canlı, ulusal bir ruhla öne çıkmıştır.

Modern şiirin bazı örnekleri şu şekilde tanıtabiliriz: ‘Abdusselâm Habîb, *Mesra’ Hâin* (Bir Hainin Ölümü) adlı kasidesinde Muhammed b. Sâdık adlı bir kahramanın Paris’te binlerce insanın gözü önünde Ali Şekâl adlı bir haini öldürmesini anlatmaktadır. Oradaki fedakarlık ve bu vakadan sonra oluşan Fransızların korkuları hakkında yazmaktadır ve şu şekildedir:

خُذْهَا، وَدَمْدِمِ مِنْ مُسَدِّسِهِ رِصَاصِ
خُذْهَا، فَقَدْ حَانَ الْقِصَاصِ

⁶⁷ A.e., s. 43-45.

الْوَيْلُ لَكَ...

Onu al tetiğe bas

Onu al ceza zamanı geldi

Yazıklar olsun sana

Şair Muhammed Sâlih Bâvîhi'ye gelince *es-Sâ'ir* adlı kasidesinde şunları ifade etmektedir:

يَا رِفَاقِي فِي الدُّرَى، فِي السِّجْنِ، فِي الْقَبْرِ، وَفِي آلامِ جُوعِي

Ey kabirde, hapiste, tepelerde ve açlığımın acılarında olan dostlarım

Uzun destanında Şair Ebu'l-Kâsım Hammâr, *ez-Zilâl ve Esdâ'* (Gölgeler ve Yankılar) adlı şiiriyle Mağrip toplumunun mücadelesi üzerinden Cezayir halkını şöyle anlatmaktadır:

ثَارَ فِي ثَوْرَةٍ إِذَا قَيْسَ بُرْكَانُ بِهِزَاتِ نَارِهَا كَانَ يُسْرَا
ثَوْرَةٌ تَحْمِلُ الْإِبَادَةَ لِلْبُؤْسِ وَلِلْعَذْلِ وَالسِّيَادَةِ بُشْرَى

Öyle bir devrimle coştı ki

Ateşi sarsıntılarıyla kıyaslanırsa bir volkanın ateşi yanında küçük kalır

Devrim, sefalet için imha

Adalet ve egemenlik için bir müjde taşır

Selâhukum ve Selâhuhum adlı kasidesinde şair Sâlih el-Harfî, Fransa ve Cezayir mücadelesi hakkında şöyle demektedir:

مَلَأَتِ الْأَرْضُ وَالْأَجْوَاءَ حَدِيدًا فَكَانَ الْعِزْمُ أَقْوَى مِنْ حَدِيدِ

Yer ve gök demirle doldu

Azim demirden daha güçlü oldu.

Şair 'Abdurrahman ez-Zenâkî⁶⁸ devrim hakkında şunları dile getirmektedir⁶⁹:

⁶⁸ 'Abdurrahman ez-Zenâkî, 1934 yılında Tilimsân'da dünyaya gelmiştir. Bir yandan Kur'an eğitimi alırken diğer yandan Fransız ilkokulunda okumuştur. Sonrasında Kostantîne'de 'Abdulhamîd b. Bâdis Enstitüsü'nde eğitim almıştır. 1963 yılında Mısır'daki 'Ayn Şems Üniversitesi'nde edebiyat eğitimi lisansını tamamlamıştır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.albabbtainprize.org/encyclopedia/poet/0869.htm> 27.07.2017.

⁶⁹ Sa'dullah, *a.g.e.*, s.45-48.

فِي أَرْضِنَا كَالرَّغْدِ كَالْإِغْصَارِ

Öç için her gün bir devrim vardır

فِي كُلِّ يَوْمٍ ثَوْرَةٌ لِلثَّأْرِ

Toprağımızda şimşek gibi fırtına gibi

Batı eğilimli Cezayirliler için bu savaşın sonuçlandığı en önemli şey ülkede 1925 yılında başlayan ilk reformist hareket neticesinde ortaya çıkan fikri, sosyal ve milli kalkınmadır. Milli kalkınmada bu hareketin bırakmış olduğu iz, asalet ve derinlik gibi unsurları içermekteydi. Bu hareket, hayatın tüm alanlarına temas etmişti.

Edebi hareketin gerçek başlangıcının reformist hareket ile sıkı bir bağlantısı vardır. Cezayir şiirinin modernleşmesinin ise gerçek anlamıyla ancak bu dönemde başladığı görülmektedir. Böylece Cezayir şiiri somut bir ilerleme sağlamıştır. Milli, reformist, sosyal ve siyasi konular içeren bir şiir anlayışı doğmuştur.

Muhammed el-Hâdî Senûsî ez-Zâhirî'ye ait olan *Şu'arâ'u'l-Cezâir fî'l-'Asri'l-Hâdir* adlı eseri Cezayir şiirinin ilk şiir antolojisi olarak kabul edebiliriz. Bu eser, Cezayir şiirinin modern aşamaya atmış olduğu gerçek bir adım olup yirmi iki Cezayirli şaire dair çeşitli bilgileri içermektedir. Şairlerin önceki zamanlardan kalma daha farklı şiirleri de ele alınmıştır. Edebi hareket, özellikle de şiir türü nitel ve nicel bir sıçrama yaşamıştır ki içindeki klasik şekiller gelişmiş, olgun ve ulusal bir yön çizmiştir.

Milli, siyasi ve sembolik şiir giderek yaygınlaşmıştır. Bu yeni şiir akımını temsil eden en önemli şairler ise Mufdî Zekeriyâ ile Muhammed el-Îd Al Halîfe'dir. Bu durumla ilgili olarak 'Umer b. Kîne şöyle demektedir: *"Diğerlerinde geleneksel çerçeve hâkim olmasına rağmen Mufdî Zekeriyâ ile Muhammed el-Halîfe'de yenilikçi özellikler belirlemektedir"*⁷⁰.

Bu akımın, daha önceki şairlerin bir uzantısı olduğunu görülmektedir. Bunlar arasında Sâlih el-Harfî bulunmaktadır. el-Harfî ile yeni bir nesil yetişmiş ve şiirlerinde yeni bir yön çizmiş böylece Cezayir şiirine yeni bir rota

⁷⁰ Melike Harâmisiyye, "Kadâyâ Şi'ri's-Semânîniyyât", **Muhammed Bûdyaf Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, el-Mesîle, s. 9-10.

belirlemişlerdir. Bu yeni yön romantizm akımının öncüsü olan Ramadân Hammûd (1906-1929) tarafından 1928 yılında *Yâ Kalbî* kasidesiyle başlamaktadır. Ancak bu kaside modern serbest şiirin kurallarına uygunluk göstermediğinden dolayı Cezayir şiirinde serbest şiirin başlangıcı olarak görülmemektedir. Ramadân Hammûd söz konusu dönem içerisinde diğer şairlere de serbest şiir türünde yazmaları hususunda çağrı yapmasına rağmen bu girişim olumsuz sonuçlanmıştır. Ramadân Hammûd'tan sonra bu türde Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, Ebu'l-Kâsım Hammâr ve diğerleri çeşitli eserler kaleme almışlardır⁷¹.

Bu dönem şiirinin en önemli özelliklerinden birisi de devrimi yücelten, zaferlerini kutlayan ve yarınlara açtığı umut kapılarını süsleyen bağımsızlık söylemleriyle olan ilişkisidir. Bu bağlamda şu denilebilir ki şairlerin çoğu halkın umutlarını ve elemelerini yansıtmıştır. Buna dair 'Abdullah er-Rakîbî⁷²,nin şöyle söylediği görülmektedir: “*Modern Cezayir şiiri halkın samimi ve içten duygularını yansıtan bir aynadır. Bir nevi halkın şiiri olmuştur. Şiir ekolleri sayesinde modern şiir hareketinin gördüğü değişimi, şairler dikkate almıştır. Bu ekollerin Cezayir şiiri üzerindeki etkisi değişik bir şekilde meydana gelmiştir*”.

Devrim şiirinin önceki şiir merhalelerinden bağımsız bir merhale olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim bu devrim şiiri Cezayir şiir silsilesinin bir halkasıdır. Geleneksel, reformist ve romantik şairler bu dönemde de şiirler kaleme almışlardır. Dolayısıyla bu dönemin sadece muayyen bir şiir grubuna mahsus olduğunu söylenemez. Devrimci şiir sahip olduğu dil ve işlediği konular haricinde geleneksel şiirden pek de farklı değildir. Devrim şiirinin ortaya çıkmasına neden olan şartlar Cezayir şiirinin 1940'lı yıllarda geçtiği dönemden oldukça farklıydı. O dönemde Arap şiiri ciddi bir travma içerisinde idi. Şiir, Filistin sorunu ve II. Dünya Savaşı yüzünden içsel bir kriz yaşıyordu ve sosyal değerlerle uyumsuzluk ve dengesizlik içindeydi.

1954 yılında Cezayir şairi kendisini kimliğinden ayırmaya çalışan sömürge yönetimine karşı baş kaldırdı. Kültür ve şiir, gerçekçilik üzerinden devrime yöneldi. Devrim, şairlerin duygularına dokundu. Dolayısıyla serbest şiirin

⁷¹ Harâmisiyye, **a.g.e.**, s. 9-10; Can, **a.g.e.**, s. 36.

⁷² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 268.

yazılması hususunda da şairleri yüreklendirdi. el-Ğavâlimî: “Bahsedilen Cezayir şiiri direnişçi, mücadeleci ve devrimci siyasi bir şiirdi. Bu şiir, Cezayir’de siyasi meselelerle sosyal meseleler arasında sağlam bir bağ kurdu ve direniş görevi için bu iki yolun birleşmesini ön gördü. Bunu da Cezayir şairlerinin tümünde görebiliriz” demektedir.

Cezayir şiirinin yoğunlaştığı konular İslâmî Arap aidiyetine dairdir. Cezayirli şairler Arap dünyasındaki olaylarla etkileşim halindeydi. Filistin davası gibi konulardan Cezayirli şairlerin şeffaf ve dürüst bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Bu etkileşimde hem eski neslin hem de yeni neslin yazdığı kasidelerde Araplık, birlik ve Doğu şairleriyle bir arada olmak gibi konulardan bahsettikleri görülmektedir⁷³.

3.3.5.1. Şiir Akımlarının Ortaya Çıkışı

Gazeteler ve dergiler daha önceden tanınmamış olan yazarların ortaya çıkışına yardımcı olmuştur.

3.3.5.1.1. Serbest ve Aruz Vezinleriyle Yazan Eğilim

Klasik Arap kasidesi çerçevesinde yeniliği arayanların yer aldıkları bu eğilimin temsilcileri Mustafa Muhammed Ğûmârî⁷⁴, ‘Abdullah Hammâdî⁷⁵, Muhammed Nâsır⁷⁶, Cemâl ez-Zahirî, Muhammed b. Ruktân ve ‘Ayyaşi Zîmâvî gibi şairlerdir.

3.3.5.1.2. Serbest Şiire Meyil Edenler ve Aruz Veznine

Karşı Olanlar

⁷³ Harâmisiyye, a.g.e., s. 16-17.

⁷⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 183.

⁷⁵ ‘Abdullah Hammâdî 1947 yılında Kostantîne’de dünyaya gelmiştir. Madrid Devlet Üniversitesi’nde doktora yapmıştır. Araştırmacı ve mütercimlik tarafının yanı sıra Kostantîne Üniversitesi’nde de görev yapmaktadır. Arap Konseyi ve Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidi. Detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.albaptainprize.org/encyclopedia/poet/1015.htm> 27.07.2017.

⁷⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 342.

Bu akımın temsilcileri arasında Ahmed Hamdî⁷⁷, Abdulâlî Rezzakî⁷⁸, ‘Umer Ezrâc, Hamrî Bahrî⁷⁹, Muhammed Zetîlî, Suleyman Cevvâdî ve Ahlâm Musteğânimî⁸⁰ gibileri yer almaktadır.

3.3.5.1.3. Nesri Şiir Akımı (Nesri Kaside)

‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın *el-Ervâhu’ş-Şâğıra* adlı eseri ile Cerve ‘Allâve Vehbî ve ‘Abdulhamîd Şeykel’in yazıları bu alanı temsil etmektedir. Bu akım kendisini edebi alanda kabul ettirememiştir. Muhammed Nâsır, bu akımla ilgili olarak “*Sanatsal zayıflığından ötürü onu herhangi bir taksimata ayıramadık, şiirden ziyade onu nesir kapsamına almak daha doğrudur. Çünkü bu akım şairler tarafından kabul görmediği için başarılı olamadı ve Doğu Arap ülkelerindeki başarısızlığından ötürü kendisine yeterli bir zemin bulamadı*” demiştir.

Yaratıcılık hassasiyeti her şairi bir akıma sürüklemiş ve genellikle de şiir şekillerinin yenilenmesi sorunu pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Muhammed Zetîlî “*Genç şiir hareketi tek başına Arap dünyasında genç edebiyatçılar hareketini takip edebilmiştir. Ayrıca yeni şiirsel hareket için yeni bir kaynak oluşturabildi*” demektedir.

Muhammed Nâsır ise serbest şiir hareketinin kendisini edebi sahada kabul ettiremediğini olgunluk ve büyüme sıfatlarını taşıyamadığını ayrıca büyük sorunlarla yüz yüze geldiğini söylemektedir. Nitekim bu akımın üyeleri de çok ciddi bir oranda kibir ile tembelliğe sahiplerdir. Bu yüzden klasik Arap edebiyatıyla bağı olmayan yüzeysel bir şiir kültürüyle yetinmişlerdir⁸¹.

3.3.5.2. ‘Amudî Olmayan (Serbest) Şiir ve Ortaya Çıkış Etkenleri

Modern Arap şiirinin “yenileşme” sürecine önemli bir tesiri olan Apollo topluluğunun 1930’lu yıllarda Arap şiirine cidden hâkim olduğu görülmektedir. Bu edebi topluluk, Kuzey Amerika’daki Mehcer şairlerinin etkisinde kalarak

⁷⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 187.

⁷⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 189.

⁷⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 181.

⁸⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 195.

⁸¹ Harâmisiyye, **a.g.e.**, s. 20-21.

romantik bir akıma tabiydi. Apollo topluluğu serbest nazım şeklini savunurak “şi’r mutlak” olarak adlandırılan yeni bir akım başlatmış olup kasidenin yapısında devrim yapmıştır. Bu bakımdan Apollo Dergisi’ni 1932 yılının Kasım ayında yayımlanan Halil Şeybûb’un *eş-Şirâ* (Yelkenli) adlı şiiri önem taşımaktadır ve ilgili şiirden beyitler şu şekildedir⁸²:

جَلَسْتُ ذَاتَ مَسَاءٍ مُرْسِلًا بَصْرِي
إِلَى هَذِهِ الْأَفَاقِ وَهِيَ بَوَاسِمُ
وَتُوقِدُ النَّارَ فِي عَزْمِي وَفِي فِكْرِي
عَوَاطِفُ صَدْرِي إِنَّهُنَّ مَضَارِمُ

*Oturdum akşamın birinde
Bakışlarım gülümseyen ufuklara dalmış
Düşüncelerimde ve azmimde ateşi tutuştururdu
Göğsümdeki duygu meşaleleri*

“Şi’r Hurr” ifadesi ilk kez bu şiirle bağlantılı olarak derginin editörünün yorumunda yer almıştır. Burada serbest şiirin vezin ve kafiye gibi unsurlardan sıyrılarak secili bir nesir şeklinde yazılan şiir olarak ifade edilmektedir⁸³.

Modern Arap edebiyatında ölçüye dayalı, serbest bir vezinle yazmaya dair ilk ciddi deneme Ahmed Zekî Ebû Şâdî’ye (1892-1955) aittir. İngiliz edebiyatından oldukça etkilenmiş olan Ebû Şâdî, İngiliz ve Amerikan şiiri alanında da kendisini geliştirmiştir. Kafiyesiz ve serbest şiirin modern Arap şiirindeki başlangıcını hocası ve arkadaşı olan Halîl Mutrân’ın çabalarına atfetmiştir⁸⁴.

Ebû Şâdî, serbest şiir formunda *Munâzara ve Henân* (Bir Tartışma ve Bir Hassasiyet) adlı bir şiir kalem almıştır. 1926 yılında yayımladığı *eş-Şafaku’l-Bâkî* (Ağlayan Şafak) adlı şiir koleksiyonu bu tür için önemli bir aşamadır. Serbest

⁸² Halîl Şeybûb, “eş-Şirâ”, **Apollo Dergisi**, 1 Kasım 1932, Sayı: 3, s. 227.

⁸³ Subaşı, **a.g.e.**, s. 62-67.

⁸⁴ John Mihhail Asfour, **An Anthology of Modern Arabic Poetry 1945-1984 with Critical Introduction**, The Department of English McGill University, Montreal, November, 1984, s. 8; Mehmet Yalar, **Modern Arap Şiiri Kavram Kaynak Yapı**, Arasta Yayınları, Bursa, 2003, s. 128.

şiiirin özelliğinin kafiyelerin kullanılması bakımından değil gerektiğinde karma vezinli şiirlerin yazılabilmesi açısından hür olunması gerektiğini belirtmektedir⁸⁵.

Nitekim bakıldığında Şâdî'nin de diğer şairler gibi Arap bahirlerinin dışına tam olarak çıkmadığı anlaşılmaktadır. 1932 yılı Eylül ayından Aralık ayına dek Ebû Şâdî yönetiminde olan Apollo Dergisi'nin modern şiirin gelişmesi hususunda ciddi girişimlerde bulunduğu görülmektedir⁸⁶. Iraklı şairler Bedr Şâkir Seyyâb (1926-1964)⁸⁷ ve Nâzik el-Melâ'ike (1923-2007) serbest şiir olarak adlandırılan lirik şiiri yaratmada başarılı olmuştur. Bu şairlerin elde etmiş oldukları başarı diğer şairlerin onları takip etmesini sağlamıştır.

Bu türde en ciddi iki çalışma şöyledir. Bunlardan ilki 1 Aralık 1947 tarihinde bir Beyrut gazetesi olan *el-Urûba*'da yayımlanan Nâzik el-Melâ'ike'nin *el-Kûlînâ* adlı şiiridir. Diğer ise *el-Hurriye* Dergisi'nde yayımlanan ve sonrasında 1947'de Kahire'de basılacak olan Bedr Şâkir Seyyâb'ın *Ezhâr Zâbile* (Solgun Çiçekler) adlı şiir koleksiyonundaki *Hel Kane Hubben* (Aşk Mıydı) adlı şiiridir. 1947 yılının Aralık ayında yeni bir türde iki farklı kişinin aynı zamanda söz konusu şiirleri yayımlaması eleştirmenlerde oldukça şaşkınlık yaratmıştır⁸⁸.

Iraklı şairlerden Bedr Şâkir Seyyâb'ın bazı şiirleri incelendiği zaman aruz veznini kullandığı görülmektedir. Lakin şiirlerinin büyük çoğunluğu serbest şiir türündedir. Serbest şiir türünün yaygınlaşması için de oldukça uğraşmıştır. Bu şiir türü aruz vezninin tek bir tef'ilesi üzerine kuruludur. Geleneksel şiirde olduğu gibi altı veya sekiz tef'ileden oluşan iki mısra üzerine kurulu değildir. Böylece Seyyâb, şairi geleneksel aruzun sınırlayıcılığından kurtarmış aynı zamanda geleneksel kafiye anlayışıyla devamına imkan tanımıştır. Aynı zamanda tef'ile ve değişkenleri aracılığıyla serbest şiir formunun gelişimini sağlayarak bu türün modern hayatın ritmine uyumunu da sağlamıştır. Seyyâb sadece isteğe bağlı durumlarda ve düzensiz aralıklarda şiirlerinde kafiye dışına çıkmıştır⁸⁹.

⁸⁵ Subaşı, **a.g.e.**, s. 69.

⁸⁶ Ceylan, **a.g.e.**, s. 190.

⁸⁷ Hakkında Detaylı bilgi için bkz. Zafer Ceylan, "Romantizmden Öznelliğe Bedr Şâkir es-Seyyâb", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011.

⁸⁸ Yalar, **a.g.e.**, s. 144-145; Ceylan, **a.g.e.**, s. 195.

⁸⁹ Boullata, **a.g.e.**, s. 100.

Cezayir’deki araştırmacıların büyük bir çoğunluğu serbest şiirin gerçek başlangıcının ilk olarak ulusal gazetelerle olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunun da 23 Mart 1955 tarihinde *el-Basâ’ir* gazetesinde yayımlanmış olan Ebu’l-Kâsım Sa’dullah’a ait olan *Tarîkî* (Yolum) adlı şiirle gerçekleştiğini belirtmektedirler⁹⁰.

İlgili şiir şu şekildedir:

يَا رَفِيقِي
لَا تَلْمَنِي عَنْ مُرُوقِي
إِذَا أَنَا اخْتَرْتُ طَرِيقِي!
وَطَرِيقِي كَالْحَيَاةِ
شَائِكُ الْأَهْدَافِ مَجْهُولُ السَّمَاتِ
عَاصِفُ التِّيَّارِ وَحَشِيئُ النَّضَالِ
صَاخَتْ الْأَنَاتُ عَزِيدُ الْخَيَالِ
كُلُّ مَا فِيهِ جَرَاحَاتٌ تَسِيلُ
وَضَلَالٌ وَشَاوَى وَوُحُولُ
تَتَرَاءَى كَطُيُوفِ
مِنْ حُتُوفِ
فِي طَرِيقِي
يَا رَفِيقِي⁹¹

“Dostum!

İsyanım nedeniyle beni kınama.

Çünkü yolumu ben seçtim.

Ve benim yolum hayat gibidir.

Hedefleri dikenli, işaretleri belirsiz.

⁹⁰ Sa’dullah, **a.g.e.**, s. 51; Harâmisiyye, **a.g.e.**, s. 22.

⁹¹ Mâcid el-Hukuwatî, ‘Adnân Câbir, **Muhtârât mine’ş-Şi’ri’l-‘Arabî fi’l-Karni’l-İşrîne**, Muessesetu Caize ‘Abdulazîz Suud el-Babtin li’l-İbdai’ş-Şi’ri, C.II, Kuveyt, 2001, s. 100.

*Yolum fırtınalı ve mücadelesi zor bir yoldur.
Yolum iniltilelerle dolu ve hayali karmaşıktır.
Yolda bulunanların tamamı, kanayan yaralar,
Gölgeler, şikâyetler ve bataklıklar
Karartılar gibi görünüyor
Ölümlerden
Yolumun üzerinde
Ey dostum! ”⁹².*

Sa‘dullah, şiiri hakkında şunları ifade etmiştir:

“1947 yılından beri yeni zevke uyum sağlayan oluşumları ve yenilikleri araştırarak takip etmekteyim. Ben bütün şairlerin tek bir nağme ve tek bir namazla secde ettiği ve rukuya eğildiği bir put buldum. Bununla beraber geleneksel yol ile şiir nazmetmeye başladım. Yani ben aynı mihrapta aynı puta tapıyordum. Ancak kasidedeki iç ahengi ve yapıdaki imgelerin kullanılmasını seviyordum. Cezayir şiirinde mutsuzluk ve hicretle ilgili ilk şiiri ben yazdım. Gazel hususunda ise el-Cemâlu’l-Hâlim (Rüya Gören Güzellik) adlı kasideyi yayımladım. Gerçek şudur ki ben bu şiirden razı değildim. Ancak, Cezayir şiirini araştıranlar için gelişmeleri, tarihi aşamaları, doğrudan ve dolaylı etkilenmeleri bilmeleri adına imkan tanımaya çalıştım.

Ne var ki; Doğudan gelen Arapça üretimle ilgili iletişimim ve oradaki edebi ekoller, eleştirel akımlara bakışım benim eğilimimi değiştirmeye ve şiirdeki geleneksel usulden kurtulmaya sevk etti. Bu çizgiye uyum sağlamak için tefileleri düşük ancak kafiye serbest olan bazı kasideler yayımladım. Hemen tefilelerden kurtuldum ve Cezayir şiirinde Tarîkî adlı ilk serbest kasideyi nazmettim”⁹³.

“Yeniliğe dair atılan ilk tohum Ramadân Hammûd’a aittir ve burada Şevkî’nin ilkelerine dair bir isyan vardır. Nitekim vezin ve kafiye bıkmaya çağırıştır ve “Şiir, merkezinde ruhun olduğu elektriksel bir akım, ruhun sıçrattığı güzel bir hayaldir ve kesinlikle özünde veznin ve kafiye yer yoktur”.

⁹² Can, a.g.e., s. 35-36.

⁹³ Sa‘dullah, a.g.e., s. 50-51.

Sâlih Harfî, Cezayir’deki serbest şiirin öncüsünün Ebu’l-Kâsım Sa’dullah olduğunu ifade etmektedir. Kesin olan bir şey vardır ki o da Cezayir’de yeni bir şiir türünün ortaya çıkışının ülkedeki yaşamda var olan değişim ile alakalı olmasıdır. Ayrıca ‘Abdullah er-Rakîbî toplumun yenilik istemesini de bunun nedenleri arasında göstermektedir. Şiirin ortaya çıkışının en önemli nedenlerinden biri Cezayirli şairlerin katı geleneksel kalıptan sıyrılıp değişim gerekliliğini hissetmeleridir. Çağdaş yaşamın isteklerini karşılayabilmek için yeni kalıpları benimsemenin gerekliliğini hissetmeleridir. Serbest şiir öncelikle Doğu Arap şairleri tarafından kaleme alınmıştır. Cezayirli şairlerin de onlarla etkileşim halinde olmaları neticesinde üretim başlamıştır. Doğulu Arap şairler ise modern şiiri Batı edebiyatından etkilenecek şekillendirmişlerdir ve bu hadise edebi alanda büyük bir devrim niteliğinde olmuştur. Son olarak birtakım Cezayirli şairlerin de Doğu Arap edebiyatından etkilendiklerini belirtmek gerekmektedir. Bunlar Nizâr Kabbânî, Salâh ‘Abdussabûr ve ‘Abdulvahhâb el-Beyatânî’nin şiirlerinden yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Ebu’l-Kâsım Sa’dullah *Dirasât fî’l-Edebi’l-Cezairi’l-Hadîs* adlı çalışmasında şöyle demektedir: “*Doğu Arap şiirlerini okumaları özellikle Lübnan şiirini okumaları Cezayirli şairleri eski şekli bırakıp yeni şekli benimsemeye itti*”. Cezayirli şairlere sadece taklit değil aynı zamanda hislerini ifade edebilmeleri de içinde yeni kalıplar gerekmekteydi. Bu yazarları yönlendirme hususunda uzman eleştirmenlerin bulunmaması büyük bir kayıp olmuştur⁹⁴.

3.3.6. 1962-1968 Yılları Arası Duraklama Dönemi

Bütün araştırmalar bu dönemin bir duraklama devri olduğunu ifade etmektedir. Ahmed Dûğan⁹⁵ bu dönem hakkında sanatsal seviyesi ne olursa olsun hiçbir divan şiirinin kaleme alınmadığını ifade etmektedir. Cezayir halkı bağımsızlığına kavuştuktan sonra ülkenin içinde bulunduğu iklim oldukça değişmiştir. Bunun yanı sıra şiir yazma konusundaki motiflerin de değiştiği görülmektedir. Ahmed el-Ğavâlimî bu konuda şöyle demektedir: “*Şiir ile biz sömürgecilere ve onların uzantılarına karşı duruyorduk. Vatanın, milletin ve dilin*

⁹⁴ Harâmisiyye, a.g.e., s. 22-24.

⁹⁵ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevirimiçi)

<http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0111.htm> 27.07.2017.

varlığını koruyorduk. Bugün geldiğimiz noktada ise onun karşısında savaşıacak şey bulamıyoruz”. ‘Abdumelik Murtâd⁹⁶’ın da nitelemiş olduğu gibi devrimi takip eden yıllarda büyük şairlerde ciddi bir sessizlik ortaya çıkmıştır. Bunun için ikna edici bir cevap bulunamamakla birlikte tabiri caizse şoka girdikleri söylenebilir. Bu şairler Cezayir devrimini birebir yaşadılar. Gerek yurt içinde Muhammed el-‘Îd ve Sahnûn olsun gerekse de yurt dışında Mufdî Zekeriyâ ve Muhammed el-Bâviye olsun Fransız sömürgeciler Cezayir’den çıktıklarında şairlerin vazifelerini yerine getirebilmeleri hususunda kapılar sonuna kadar açılmıştır. Fakat onlar şiir yazmayı bıraktılar. Nitekim bu dönem pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Vannâs Şa‘bânî, “*Ebu Kâsım Hammâr gibi şairlerin sonuna kadar şiirle kaldıklarını diğerlerinin ise bu aşamada sosyal ve siyasi dönüşümlerden etkilenmediklerini diyebilir miyiz? Tabiri caizse rüya gördükleri hürriyetin ışıklarından şoka girdikleri şeklinde yorumlayabilir miyiz? Devrimin çizmiş olduğu yoldan mı çıktılar ki şimdi susuyorlar*” demektedir.

Bu önder nesilden kendi çabalarını devam ettirmeleri ve istiklal sonrasında da başarılarını kaydetmelerini beklenmiştir. Neticede bu duraklama için birden fazla nedenin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Ebu’l-Kâsım Sa‘dullah gibi şairlerin yüksek tahsil için şiirden vazgeçmeleri
- Muhammed Sâlih Bâviye’nin tıp eğitimi için Yugoslavya’ya gidişi
- Sömürge idaresi yüzünden kitlelerin şiir zevkinin tükenmesi. Sömürgeciler Arapça’ya karşı mücadele etmiş ve neticesinde de şiir okuyucularının sayısı azalmıştır.

Bu dönem için edebi faaliyetler konusu üzerine düşünen birisi, özgürlük devriminden çıkmış olan bir Cezayirli’nin sömürgeciyi sürekli olarak harap ederek yeni bir devrim yapmak istediği sonucuna varır. Ayrıca dilsel ikilik ve sömürgecinin kalıntılarına ilaveten ve piyasada Arapça eserlerin az olması şairlerin

⁹⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 272.

ve edebiyatçıların maddi olarak teşvik edilmemesi gibi hususlarında karşısında durmak kolay değildir⁹⁷.

3.3.7. 1968-1975 Yılları Arasında Durgunluktan Kurtuluş ve Uyanış

Bu dönem içerisinde Cezayir siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda önemli değişiklikler yaşadı. İstenilen pek çok başarıya bu değişiklikler sayesinde ulaşılmıştır. 1954 yılındaki büyük özgürlük ortamı şairlerdeki yaratıcılığı beslemiştir. Aynı zamanda Cezayir toplumunda ulusal servetlerin millileştirilmesi, bedava ilaç dağıtımı, kültürel ve tarımsal kalkınma, sosyalist köyler için hizmet edilmesi gibi köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümler sayesinde bir önceki merhalede görülen kültürel durgunluğun yerini kalkınan bir kültür almaya başlamıştır.

Cezayir bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak bir uyanış yaşamıştır. Ahmed Yûsuf bu durumun sebebini bu şiire önem veren eleştirel bir hareketin ortaya çıkışına dayandırmaktadır. Bu hareketin temsilciliğini ise Abûd Şerrâd, Vahrân'da Arap Dili Enstitüsü'nde yazmış olduğu teziyle ve Hasan Feth el-Bâb, Vahrân şehrinde basılan *Cumhuriyet* gazetesinin edebi ekindeki yazıları ile yapmıştır. Buradaki yazılarda araştırmacıların 1970'lerin şiirlerine odaklandıkları görülmektedir. Ayrıca 'Abdumelik Murtâd, Ebu'l-Kâsım Sa'dullah ve Muhammed Mesâyif⁹⁸, 'Abdullah er-Rakîbî ve Ebu'l-Îd Dûdû⁹⁹ gibi eleştirmenlerinde yazılar kaleme aldığı *el-Mucâhid* ve *es-Sekâfî* gibi haftalık basılan eklerde söz konusu idi. Gene şiirsel ve edebi üretime geniş bir alan açan, destekleyen ve yönlendiren *el-Mucâhid*, *Âmâl*, *eş-Şa'b* ve *el-'Usbû* gibi dergileri de anmak gerekmektedir. Buna izafeten bu merhalenin divanlarını yayımlayan *ENAL* adlı ulusal bir kuruluşun da mevcudiyeti belirtilmelidir¹⁰⁰.

3.3.8. 1970'li Yıllar Şiirde İdeolojik Egemenlik

⁹⁷ Harâmisiyye, **a.g.e.**, s. 18-19.

⁹⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 266.

⁹⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 270.

¹⁰⁰ Harâmisiyye, **a.g.e.**, s. 19-20.

1970’li yıllarda şiirsel metinlere ideolojik egemenlik hâkimdir. Bu yıllarda ülkenin iktisadi, içtimai ve siyasi yaşamında sosyalist ideolojik söylem egemendi. Gene bu dönem içerisinde ideolojik sloganlarla dolu olan söylemler açıkça kullanılmış ve halkı etkileyip dikkat çekmiştir. Nitekim metinler edebiliğini yitirmiş, sloganlara dönüşmüş ve devlet tarafından kullanılan bir hale gelmişti. Bu dönemdeki çağdaş Cezayir şiir hareketi devrim, fakirlik, açlık, toprak, reform, işçi, fabrika ve üretim gibi sosyalizme delalet eden ifadelerle dikkat çekmektedir.

Yûsuf Navî bu olgunun şairler nezdinde yayılması için şunları söylemektedir:

“1960’ların sonu 1970’lerin başında Muhammed Sâlih Bâviye’nin “Uğniyyat Nidâliyye” adlı koleksiyonundaki şiirlerinde görmemiz de mümkündür. Ahmed Hamdî’nin 1970’lerdeki koleksiyonunda pratikte yaygın olan bilinçlenme mücadelesini temsil etmiştir ve bu pratikte sosyalizm ve özgürlüğü ayağa kaldırma terennüm edilmiştir. 1974 yılındaki “Mû’cezu’l-Ahbâr fî Hacmi’l-Mes’ele” adlı kasidesinde fakirler, işçiler ve devrim ideolojisi galip gelmiştir”.

Bu rejime bağlı olan ulusal gazeteler sosyalist eğilimlere muhtelif destek sağlamak amacıyla çalışmışlardır. Gazetelerin bu merhaledeki şairler arasından bilinmeyen yeni isimleri yaymak için çalıştıkları da görülmektedir. Bunun örnekleri arasında Mustafa el-Ğûmârî, Muhammed Nâsır ve ‘Umer Bûdhân ve diğerleri yer almaktadır. Bu şairlerin kasidelerinin çoğunda sosyalist ideoloji bağlamında kullanılan ifadelerin dışına çıkılmadığını söylemek gerekmektedir. Nitekim şair yaratıcılık ve sanatsal sorunlarla değil doğrudan doğruya ideolojik sorunlarla hikâyelerini nakletmektedir¹⁰¹.

3.3.9. 1980’li Yıllar ve Şiirin Değişimi

Şairler, önceki yıllarda yaşadıkları ideolojik egemenliğin yarattığı sıkıntılardan dolayı şiire yeni bir refleksle bakmaya başladılar. Cezayir şiiri 1970’li yıllarda geleneksel ve modern arasında gelgit halindeydi. Şairler bu dönemde silkelendiler ve kendi kültürlerinden istifade eden yeni bir deneme

¹⁰¹ A.e., s. 24-26.

yapmaya ve daha modern metinler çıkarmaya karar verdiler. Bu dönemdeki metinler klasik kültürden alınarak modernizme ayak uydurulan bir şiir türü olmuştur. Sadece Araplardan değil aynı zamanda evrensel sanattan ve küresel entelektüel başarılarından da beslenmiştir. Bu dönemde şiirinde şekil bakımından dikkat çeken bir olgu vardır ki o da serbest ile aruz şiirini bir araya getirmesidir.

Bu dönemde şiir insani konulara daha da açılmıştır. Özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda modernizmin etkisiyle dile olan yoğunlaşma daha da fazladır. Gene bu dönemde felsefi akımlara bağlanmak söz konusu olmuştur. Bu bağlılıktan sonra kendini gurbette hissetmek ve kaybolmak gibi düşünceler şiirlerde kendilerine yer bulmuştur¹⁰².

Bu aşamada ölçülü ya da serbest yazan ve bu iki türe daha fazla yenilikler kazandırma amacı taşıyan yeni isimler ortaya çıkmıştır. Mustafa Ğûmârî, Muhammed b. Ruktân, Cemâl et-Tâhîrî¹⁰³, ‘Amr Bu’d-Dihân, Muhammed Nâsır, Mebrûke Bûsâha¹⁰⁴, ‘Abdullah Hammâdî¹⁰⁵, Reşîd Evzânî ve Cemile Zenîr¹⁰⁶ gibi şairler serbest şiire; Ahmed Hamdî, ‘Abdulâlî Rezzâkî, ‘Umer Ezrâc, Hamdî Bahrî, Ahlâm el-Mustegânimî, Cerve ‘Allâve ve Muhammed Zetîlî gibi isimler ise ölçülü şiire yönelmişlerdir.

Nihayetinde modern Cezayir şiirinde üç büyük ekolün varlığı söz konusudur. İlki geleneksel Arap şiirini benimseyen klasizm ekolüdür ve muhafazakar eğilim olarak da adlandırılmaktadır. İkincisi ise Ahmet Şevkî’nin öncülüğündeki yeni klasizm (neoklasizm) akımıdır. Bu akım eski Arap şiiri ile Batı arasında kurmuş olduğu bağ sayesinde kendini ifade edebilmektedir. Üçüncüsü ise 1955 yılında Ebu’l-Kâsım Sa’dullah ile başlayan serbest şiir ekolüdür. Bu akım özellikle bağımsızlık sonrasında kendisini daha da hissettirmiştir. Çok sayıda şairin yetiştiği yeni dönemin önde gelen isimleri arasında Muhammed el-‘Îd Al Halîfe, el-Hâdî es-Senûsî, et-Tayyib el-‘Ukbî, İbn

¹⁰² A.e., s. 31.

¹⁰³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 178.

¹⁰⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 176.

¹⁰⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 179.

¹⁰⁶ Yazar, şair ve akademisyen olan Cemile Zenîr, 16 Mayıs 1949 tarihinde Jijel’de dünyaya gelmiştir. Cahiziye Birliği ile Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. Pek çok ödül kazanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 95-96.

Bâdîs, Bilâbid el-Cîlâlî, Muhammed Sâlih Ramadân, Cellûl Bedevî, ‘Abdurrahman el-‘Akkûn¹⁰⁷, ez-Zâhirî ve ‘Abdulkerîm gibi şairler yer almaktadır. Bunların yanında Fransızca yazan Mâlik Haddâd, Muhammed Dîb ve Nâdiya Kandûz gibi şairler de bulunmaktadır. Son ekol olan serbest şiirin, prensiplerinin ve yolunun belirlenmesinde Cezayir’e dışarıdan giren dergi ve gazetelerin çok büyük katkısı olmuştur. Ayrıca Mebrûke Bûsâha, Ahlâm Musteğânimî, Zeyneb el-A‘vec¹⁰⁸ ve Rebî‘a Celtî¹⁰⁹ gibi şairler de bu dönemde kadının sesini duyuran şiirleriyle öne çıkmışlardır¹¹⁰.

Cemâl et-Tâhirî 1960’ların sonları ile 1970’lerin başlarında hem ölçülü hem de serbest şiiri uygulayan isimlerden birisi olarak itibar kazanmıştır. Edebiyatın ve eleştirinin sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Eleştiriye dair birkaç makalesi mevcuttur ve bunları da *Halk* gazetesi gibi mecralarda yayımlamıştır. Ayrıca serbest şiirin özelliklerine dair çeşitli makaleleri de bulunmaktadır. Kendi şiirlerinde 1960’lı ve 1970’li yılların şiirlerinde görüldüğü gibi canlı bir romantizm öne çıkmaktadır. Başta Mustafa el-Ğûmârî, Mebrûke Bûsâha, Cemâl et-Tâhirî ve diğerleri ölçülü şiiri geliştirdiler ve Doğu’daki serbest şiirin öncülerine rağmen kasideyi zenginleştirmeyi başardılar¹¹¹.

1980’li yıllarda ‘Abdullah Bûhalîfe ve Fâruk Semîra gibi isimler ile 1990’lı yıllarda suikastle öldürülen et-Tâhir Câvût ve Buhtî b. A‘vde gibi isimler aşk ve kurtuluş temalarıyla şiirde var olmuşlardır. Zeyneb A‘vec, ‘Ammâr Meryâş ve Sa‘îd Hâdîf¹¹² gibi isimlerinde anılmadan geçilmemesi gerekmektedir.

Ne yazık ki ülkedeki 1993-2003 yılları arasında var olan terör olayları ile edebiyatçılara ve aydınlara yönelik suikast girişimleri şiirin daha da

¹⁰⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 136.

¹⁰⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 199.

¹⁰⁹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 220.

¹¹⁰ Can, **a.g.e.**, s. 40-41.

¹¹¹ er-Râbî‘î Selâme, Muhammed el-‘Îd Tâverte, Âmmâr Veys, ‘Azîz Li‘kâşî, **el-Mevsû‘atu’ş-Şî‘ri’l-Cezâirî**, Mentûrî Üniversitesi, Edebiyat ve Diller Fakültesi, C.II, Dâru’l-Hudâ, Kostantîne, 2009, s. 210.

¹¹² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 214.

bireyselleşmesine ve toplumdan tecrit olmasına neden olmuştur. Bu dönem yaşanan hadiselerden dolayı “Kara On Yıl” diye de adlandırmaktadırlar¹¹³.

3.3.10. Modern Cezayir Şiirinin Önde Gelen Temsilcileri

3.3.10.1. Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî (1881-1965)

Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî, 16 Temmuz 1880 tarihinde Stîf’de bulunan Seyyidî ‘Abdullah köyünde dünyaya gelmiştir. Evlâdu İbrâhîm kabilesine mensuptur. Nisbesi Mağrip’te bulunan el-Edrâse devletinin kurucusu olan İdrîs b. ‘Abdullah kadar uzanmaktadır. İlk eğitimini babasından ve döneminin en ünlü alimlerden olan amcasından almış ve Kur’an hızfetmiştir. Şerîf Zaviyesi’nde dil, din ve fıkıh alanlarında dersler görmüştür. 1891 yılında Medine-i Münevvere’ye göç etmiş, yükseköğretimini burada almış ve dönemin büyük alimlerinden dersler görmüştür. 1917 yılında babasıyla birlikte Şam’a yerleşmiş ve buradaki Sultaniye Medresesi’ne müderris olarak atanmıştır. Aynı zamanda Emevi Camisi’nde dersler de vermiştir.

Kahire, Bağdat ve Şam’daki ilmi meclislerde üyelikleri bulunmaktadır. İslah hareketinin önemli isimlerden birisidir. İyi bir hatip ve belagatçı olmasının yanı sıra dil, edebiyat ve dini ilimlerde yazılar kaleme almıştır. 1921 yılında Arap İlmî Cemiyeti’nin kuruluşunda yer almıştır. Aynı sene Cezayir’e dönmüş ve 1931 yılında Cezayirli Alimler Birliği kurulduğunda kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in vekili olarak seçilmiştir. Tilimsân şehrini merkez seçerek Cezayir’in batısında ıslah hareketinin yayılmasına çalışmıştır.

1940 yılında II. Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından Fransızlar, Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî’yi Cezayir’in güneyinde bulunan Âflû şehrine sürgüne göndermişlerdir. Aynı sene ‘Abdulhamîd b. Bâdîs vefat etmiş ve el-İbrâhîmî başkan olarak seçilmiştir. el-İbrâhîmî, üç yılı aşkın bir süre tutuklu kalmış ve pek çok okul kurmuştur. Bu okulların en önemlisi ise Kostantîne’deki ‘Abdulhamîd b. Bâdîs enstitüsüdür. Ayrıca el-İbrâhîmî Arapların ve İslamiyet’in sorunlarını savunan en güçlü gazetelerden biri olan *el-Basâ’ir* gazetesinin

¹¹³ Can, a.g.e., s. 40.

yönetimini üstlenmiştir. 1952 yılında doğuya yolculuk yapmış ve Kahire'ye yerleşmiştir.

el-Beşîr el-İbrâhîmî, Cezayir'deki Arap kültürünün zirvesini temsil ederken aynı zamanda Kuzey Afrika'daki Arapçılığın mümessili olarak da tanınmaktaydı. 1962 yılında Cezayir'in bağımsızlığını elde etmesinin ardından ülkeye geri dönmüş ve başkente yerleşmiştir. 19 Mayıs 1965 tarihinde vefat etmiştir.

Eserleri:

- *'Uyunu'l-Basâ'ir* (Basâ'ir'in Seçmeleri, 2 cilt- Makale Koleksiyonu)
- *el-Mulhatu'r-Receziyye fî't-Târîh* (Tarihte Recez Hikayeciliği)
- *el-İtrâdu ve's-Şezûz fî'l-Luğa* (Dilde Kurallılık ve Kural Dışılık)
- *Esrâru'd-Damâ'ir fî'l-'Arabiyye* (Arapça'da Zamirlerin Sırları)
- *et-Tesmiyetu bi'l-Mastar* (Mastarla İsimlendirmek)
- *Kâhinetu'l-Evrâs* (Evrâs'ın Kahini)
- *Risâletu'd-Dabb* (Kertenkele Risalesi)
- *Fasîhu'l-'Arabiyye mine'l-Âmiyyeti'l-Cezâiriyye* (Cezayir Lehçesinden Fasih Arapça'ya)

Müellifin *Ercûze* adlı divanı ise Cezayir halk gelenek ve görenekləri hakkında olup otuz yedi bin tane beyit içermektedir. Ayrıca pek çok makale kaleme almış olup Arap ülkelerindeki çeşitli gazetelerde yayımlamıştır¹¹⁴.

3.3.10.2. Tâhir b. el-'Ubeydî (1886-1968)

Cezayir'in güneydoğusundaki Tukrât şehrinin âlimlerindendir. Şeyh 'Abdurahman el-'Amûdî, Muhammed el-'Arabî Musa ve Muhammed Tâhir b. 'Aşûr gibi hocalardan ders almıştır. İlmi açıdan adeta bir derya olmasıyla birlikte İstanbul'da olan Şeyh el-Mekkî b. 'Azûz ile de mektuplaşarak kendisini geliştirmiştir. Tunus'un güneybatısı ve Cezayir'in güneydoğusunda yer alan

¹¹⁴ Âdil Nuveyhiz, *Mu'cemu A'lâmi'l-Cezâir min Sadri'l-İslâm Hatta'l-'Asri'l-Hâdir*, Muessesetu Nuveyhizi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1980 s. 13-14; Sabri Hizmetli, *Bin Bâdis: (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994, s. 46; (Çevrimiçi) <http://archive.islamonline.net/?p=8893> 22.03.2017.

‘Azuziye Zaviyesi’ndeki önemli kişilerden sayılmaktadır. Belki de bu yüzden şairin eserlerinde, davranışlarında ve ameline açık bir şekilde sufi eğilim gösterdiği görülmektedir.

İmam ve öğretmen olarak görev yapmıştır. Meşhur öğrencileri arasında kardeşi Ahmed ‘Ubeydi el-Medenî b. Muhammed ile el-‘Arabî Mûsâ, Tahir b. Seyyidî Sâlim bulunmaktadır. Şair, özellikle tevhid, nahiv ve fıkıh gibi alanlarda dersler vermektedir. İslami ilimlere dair pek çok eseri bulunmaktadır. Bunlardan çoğunu öğrenciyken kaleme almıştır. *Cereyânu’l-Meded fî’l-İ’tisâmi bi’r-Ricali’s-Sened* adında tasavvufa dair, *Risâle Tabî’a* (Doğal Bir Mektup) adında tevhide dair ve *Bağıyyetu’l-‘Ameli fî’n-Nazmi Risâleti’l-‘Avâmili* (Avamil Risalesinin Nazım Çalışmasının Amacı) adlı belagete dair eserleri mevcuttur. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında Şeyh İbn Bâdîs, Tûkrat’ı ziyaret ettiğinde şairin söylemiş olduğu kasideler vesilesiyle şiire olan ilgisinin diğer türlerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.10.3. İbrâhîm Ebu’l-Yakzân (1888-1973)

Şair, yazar, gazeteci, tarihçi ve bir reformist olan İbrâhîm Ebu’l-Yakzân b. el-Hâc İsâ b. Yahyâ b. Dâvud, Cezayir’in güneyindeki Vâdî Mîzâb bölgesine bağlı olan el-Karâra Ğardaye şehrinde dünyaya gelmiştir. 30 Mart 1973 tarihinde vefat eden zat, babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Kur’an-ı Kerim’i hıfzetmiş, el-Karâra ve Benî Yazgan’da özellikle Şeyh ‘Umer b. Yahyâ ve İbrâhîm Atfiş gibi alimlerden İslami ilimler ve Arapça’nın temellerini öğrenmiştir. Tarih, dil ve fıkıhla ilgilenmiştir. Doğuya yolculuk yapmış, hacca gitmiş ve Kahire, Şam ve Beyrut ile İzmir gibi şehirleri gezmiştir. 1912 yılında eğitimini sürdürmek için Tunus’taki Halduniyye Medresesi’ne geçmiştir. Burada 1914 yılında Tunus’a gönderilen Cezayirli öğrencilere danışmanlık yapmıştır. Öğretiminin ardından 1914 yılında vatanına geri dönmüş ve eğitim alanında danışman olmuştur. Ayrıca bu esnada *Vâdî Mîzâb* gazetesini de çıkartmıştır. 1915 senesinde el-Karara sakinlerinin inşa etmiş oldukları Cediyye Okuluna müdür olarak atandı ve orada yeni sistemi uyguladı. Matematik ve tarihi öğretim yöntemlerine değindi. 1917 yılında Vâdî Mîzâb öğrencilerine danışmanlık yapabilmek için Tunus’a geri döndü.

Ayrıca bu esnada Tunus ve Mısır gazete ile dergilerinde şiirleri ile birlikte dini ve edebi makaleleri de yayımlandı. Tunus Anayasal Partisi'ni kurdu. 1925 yılında Karara'ya geri döndü. Bir Arap dili eğitimi enstitüsü olan Ma'hedu'l-Hayât'ı ve edebiyat kulübünü köy sakinlerinin yardımıyla inşa etti. 1925-1928 yılları arasındaki bu kısa sürede ilki *Vâdî Mîzâb* olmak üzere *Mîzâb*, *el-Mağrib*, *en-Nûr*, *el-Bustân*, *en-Nebrâs*, *el-Umme* ve *el-Furkân* olmak üzere sekiz tane Arapça gazetenin basımını sağladı. Ancak ne var ki bu gazeteler teker teker Fransız güçlerince kapatıldı. Hemen arkasından ise tarihe geçmiş şu meşhur sözü “Onlar bizi tatile bizse onları yeniliğe alıştırdık” bilinçlere kazındı.

1931 yılında Cezayirli Alimler Birliği'nin kuruluşunda yer aldı. Bunun yanı sıra Cezayir'de ilk modern matbaanın tesis edilmesine de vesile oldu. İslami İlimler ve tarih alanlarına dair pek çok metin kaleme aldı. İnatçı bir gazeteciydi. Bu inatçılığını vatanın kalkınması hususunda kullandı. Şiirlerinde hikmet ve hamasetin bulunduğu bir şairdi. Kalbi adeta vatan ve İslamiyet'le bir atardı.

Arkasında tarih, fıkıh, gazetecilik, eğitim ve edebiyat vs. pek çok muhtelif sahada olmak üzere yaklaşık altmış adet eser bırakmıştır. Fıkıh alanında yayımlanmış *Sullemu'l-İstikâmet* (İstikamet Merdivenleri) adlı eseri yedi cüz olup tercümesi Süleyman Paşa tarafından iki cüz halinde yapılmıştır. Edebiyata gelince 1931 yılında şiir divanının ilk cüzünü yayımlamıştır.

Ebu'l-Yakzân, Cezayir Arap gazeteciliğin lideri olarak bilinmektedir. Gazetecilik ile ilgili görüşünü ifade eden *es-Sihâfetu* adlı şiirinden beyitler şu şekildedir:

وَالشَّعْبُ مِنْ غَيْرِ اللِّسَانِ مَوَاة
بَبَيَانِهِ تَتَدَارَكُ الْغَايَاتُ

*Gazete halk için bir hayattır
O parlak fasih bir dildir*

إِنَّ الصَّحَافَةَ لِلشُّعُوبِ حَيَاة
فَهِيَ اللِّسَانُ الْمُفْصِحُ الذَّلُّقُ الَّذِي

*Dilsiz bir halk ölüdür
Çünkü onunla gayelere ulaşılır*

1931 yılında yazmış olduğu şu şiir ise kalkınmaya ve uyanışa doğru olan bir çağrıdır:

وَأَشَدُّ عَرْشَ الْعُلَا رَغَمَ الْبَلَايَا
لُؤْلُؤُ التَّيْجَانِ فِي بَحْرِ الْمَنَايَا

*Fedakarlıklarla şanını yükselt
Korkunun derinliklerine dal zira*

إِبْنِ صَرْحِ الْمَجْدِ عَنْ أَسَسِ الضَّحَايَا
خُضَّ غِمَارَ الْهَوْلِ غَوْصاً إِنَّمَا

*Tüm dertlere rağmen tahtı inşa et
Tacın incileri ölümün denizlerindedir*

Aralarında kitap, makale, şiir ve hatıralarında bulunduğu bazı çalışmaları şöyledir:

- *Tefsîru 'l-Cuz 'i 's-Selâsine mine 'l-Kur 'ân 'l-Kerîm Etvâri 't-Tekvîn ve 'l-Fenâ fî 'l-Kur 'ân*
- *Edvâ ' 'alâ Ba 'di Emsâli 'l-Kur 'ân Eşi 'atu 'n-Nûr min Sûreti 'n-Nûr fî 'l-Hicâb ve 's-Sufûr*
- *Suleyman Bâşâ el-Bârûnî fî Etvâri Hayâtihi*
- *Sulemu 'l-İstikâme Tarih Sahâfi Ebî Yakzân*
- *Dîvân Vahyi 'l-Cinân fî Dîvân Ebî Yakzân*
- *Risâle Fethi Nevâfizi 'l-Kur 'ân 'l-Kerîm*
- *Sebîlu 'l-Mu 'mini 'l-Basîr ilâ 'llahi*
- *'Anâsır Feth min Sûreti 'l-Feth, Sabru Yûsuf Yetecellâ fî Mihnihi*
- *Akmâr min Sûreti 'l-Kamer*
- *el-İnsâniyyetu 'l-Mu 'mine beyne Hizbullahi ve Hizbi 'ş-Şeytân*
- *el-Cezâir beyne 'Ahdîne 'l-İstiğlâl ve 'l-İstikbâl*
- *İrşâdu 'l- Hairîne*
- *Ahdâfi 'l- 'Ulyâ bi 'l 'Amel fî Hazihi 'l-Hayât*
- *el-İslâm ve Nizâmu 'l-Mesâcid fî Vâdî Mîzâb, Vechu 'l-Şibh beyne 'n-Nahle ve 'l-İnsân*
- *Hatbu 'l- 'İdeyn*
- *Divân İbn Yakzân*
- *Suvar mine 'l-Kitâbi 'l-Mucîd fî Mukâranât beyne Beşâirihi li 'l-Mu 'minîne ve Nezruhu li 'l-Kâfirîne¹¹⁵.*

¹¹⁵ Nuveyhiz, **a.g.e.**, s. 356; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 189-191; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 732.

3.3.10.4. Tayyib el-‘Ukbî (1890-1960)

Şair ve fakih olan Tayyib b. Muhammmmed b. İbrâhîm b. el-Hâc b Sâlih, Cezayir’in kuzeydoğusundaki Biskra şehrinin köylerinden olan Seyyidî ‘Ukbe’de dünyaya geldi. Beş yaşındayken bağımsızlığına kavuşan Medine-i Munevvere’ye ailesiyle birlikte taşındı. Bir İslam âlimi oluncaya değin Mescidi Nebevi’de Kur’an-ı Kerim hıfzetti. Kendi mescidinde hoca oluncaya değin orada diğer İslami ilimleri de öğrendi.

Reformist bir âlim olarak katı ve sert birisidir. Çocukluğundan beri sözünü esirgemeyen bir mizaca sahiptir. I. Dünya Savaşı esnasında el-Hüseyin b. ‘Alî Hicaz’daki Türk güçlerine karşı isyan başlatınca Tayyib el-‘Ukbî’de o dönemdeki Türk yetkililerince Anadolu’ya sürgün edilenler arasında yer almıştır. Burada iki yıl süreyle kaldı ve 1920 yılında vatanına döndü. Melik Hüseyin kendisini *el-Kible* gazetesi yayın müdürlüğüne atadı ve oradan da Kralığın Mekke’deki matbaa idaresine geçti.

4 Mart 1920’de vatani olan Cezayir’e dönüş yaptı. Önce Hicaz’a sonra da Biskra’ya yerleşti. 1920-1930 yılları arasında reform fikrini yaymak için başta Kostantîne olmak üzere pek çok şehre yolculuklar yapmıştır. Fransız güçlerince sert ve iğneleyici tenkidleri hasebiyle tutuklandı. Hapisten çıktıktan sonra 28 Aralık 1933 tarihinde *İkinci Islah* gazetesini kurdu. *eş-Şihâb* gazetesinde bidat, hurafeliğe ve özellikle sufi tarikatlere karşı pek çok makale kaleme aldı. Biskra camilerinde hatiplik, vaizlik ve hocalık yaptı. Başkentte ise bir gelişim kulübünde 1931 yılında emekli oluncaya değin çalıştı. *el-Kible* Dergisi’ndeki danışmanlığı süresince edindiği tecrübeler sonrasında Biskra’da 5 Eylül 1927 tarihinde bir gazete kurmuştur. Kostantîne şehrinde bir matbaa satın alınmadan önce ilk sayılarını Tunus’ta basılmakta ve Cezayir’de dağıtılmaktaydı. Bunun üzerine bir matbaa da Biskra’da tesis edildi ve şehirdeki ilk matbaa özelliğini taşımaktaydı¹¹⁶.

Tayyib el-‘Ukbî, I. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir’deki ulusal ve yenilikçi hareketlere mescitlerdeki vaazlarla, hutbelerle, eğitimlerle ve Cezayirli Müslüman Âlimler Birliğinin kurulmasındaki ve idaresindeki yardımları ise katkı

¹¹⁶ ‘Abdumelik Murtâd, *Mucemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîne*, Dâru’l-Hûmâ, Cezayir, 2006, s. 245.

sağlamıştır. O dönemde pek çok makale ve şiir yazıp Cezayir'deki ulusal dergilerde ve *Sadâ's-Sahra*, *el-Muntekad* ile *eş-Şihâb* gibi gazetelerde yayımlamıştır.

Tayyib el-'Ukbî reforma dair mesajlarını gazetecilik aracılığıyla vermeyi seçmiştir. Pek çok şiiri ve yazısının yanı sıra *Câ'e'l-Hakk ve Zeheka'l-Bâtıl* (Hak Geldi ve Batıl Gitti) ve *el-İslâm Dînu'l-lahi'l-Hâlid* (İslam Allah'ın Ebedi Dini) gibi iddialı makalelerini de gazetelerde yayımlamıştır. Ayrıca reform hareketini desteklemek amacıyla özel bir gazetede tesis etmiştir. Ayrıca yine söz konusu reform için bir dernek kurmuş ve burada toplumsal, dini ve kültürel konuları inceleme fırsatı bulmuştur. Uzun vadede kendisini geliştirebildiği söz konusu dernekte her hafta konferanslar vermiştir. Bazende başka şehirlerden gelenlerle toplantılar düzenlemiştir. Ayrıca Cuma namazı ve ikindiden sonra Kur'an-ı Kerim ve tefsir dersleri vermekle meşgul olmuştur¹¹⁷.

Tayyib el-'Ukbî daha sonra bizzat kendisinin başkent Cezayir'de 8 Eylül 1927 tarihinde kurduğu *el-İslâh* gazetesini yayımlamıştır (1927-1940). Bu gazetenin tutumu diğerlerine nazaran tarikatlere karşı daha sert ve katıydı. 1928 yılına gelindiğinde Fransız güçlerince gazetenin yayımlanması durdurulmuş fakat 28 Aralık 1928 tarihinde ise basım yapılmasına yeniden izin verilmiştir. Tayyib el-'Ukbî *el-Basâ'ir* gazetesinin yayım başkanlığına getirilmiş olup ilk silsilelerde idare görevini de yürütmüştür. Bu esnada *el-Hayriyyetu'l-İslamiyye* adlı cemiyetin başkanlığını yapmış ve Cezayir'deki Müslüman Âlimler Birliği'nin ikinci okulu olan İslam Gençliği'ni de takip etmiştir. 1950'li yıllarda *Mintakatu Sebâbi'l-Muvahhîdine'l-Muslimîne* adlı kulübü kurmuştur. 1950 senesinde Filistin'e yardım için Kudüs'e geçmiştir. Bunun yanı sıra şairliğini beslemek için pek çok şiiri ezberlemiştir. Ancak asli kaynaklarda dağınık halde var olsalar da şiirleri bir araya getirilerek yayımlanamamıştır. 1954 Kasım devriminin patlak vermesi sonrasında şeker hastalığına yakalanmış olup 21 Mayıs 1960 tarihinde vefat etmiştir.

¹¹⁷ Hannan 'Advân, "eş-Şeyh et-Tayyib el-'Ukbî ve Devruhu'l-İslâhî", **Muhammed Haydar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2012, s. 26-31.

Söylemiş olduğumuz gibi Tayyib el-‘Ukbî, cehalet ve Fransız sömürgesinin zulmünden sıkıntı çekenleri ve Cezayir halkının içerisindeki bazı sûfi cemaatlerin yaymış oldukları bidat ve cahillîğe karşı güçlü bir duruş sergileyenleri ilme davet eden bilinçli ve reformist bir Cezayir aydınıdır. el-‘Ukbî, hutbeleriyle, gazetesiyle ve şiirleri ile halkını aydınlatmaya devam etmiştir. *Reddu’t-Tahiyyeti Farz* (Selam Almak Farzdır) adıyla şiiri de bulunmaktadır. *Îlâ’d-Dîni’l-Hâlis* (Hâlis Dine) adlı bir kasidesinde bazı sufi tarikatleri eleştirmektedir¹¹⁸.

Reddu’t-Tahiyyeti Farz (Selam Almak Farzdır) adlı şiirinden beyitler şu şekildedir¹¹⁹:

حَيِّ الْجَزَائِرِ مَا دَامَتْ تُحْيِينَا وَأَنْهَضْ بِشَعْبٍ قَضَى فِي جَهْلِهِ حِينَا
وَاعْمَلْ لِخَيْرِ بِلَادٍ طَالَمَا هُضِمَتْ حُقُوقُهَا وَأَتَّخِذْ مِنْ حُبِّهَا دِينَا

Bize selam verdiği müddetçe Cezayir’e selam olsun

Cehalete bir müddet kalmış olan halkı uyandır

Hakları çok yenilmiş bir vatanın hayrı için çalış

Sevgisini de din olarak kıl

3.3.10.5. Muhammed el-Lekânî b. es-Sâ’ih (1895-1970)

Tunus sınırındaki Naftah’da dünyaya gelen Muhammed el-Lekânî b. es-Sâ’ih burada hayatını idame ettirmiştir. Sekiz yaşından sonraki hayatını Tunus ile Tibiyyat arasında geçirdi. İlköğrenimi sonrasında Kur’an hıfzıtmeye başladı. İslami ilimlerin temellerini öğrendi. Şeyh Muhammed et-Teccânî, Muhammed Tâbi’î, Muhammed b. el-Kebîr ve İbrahim Samadih gibi hocalardan dersler aldı. Naftah âlimlerinden icazet aldıktan sonra kısa bir süre eğitim alanında çalıştı. Tunus’a Zeytûne Üniversitesi’ndeki dersleri takip etmek için döndükten sonra buradan diploma almaya hak kazandı. Sonrasında Cezayir’in güneyine geri döndü ve orada bir meslek edindi. Tûkrat yakınlarındaki Vilaye ve Temasîn’de iki tane

¹¹⁸ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 311-313; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C. II, s. 311-312.

¹¹⁹ Muhammed Hâdî es-Senûsî, **Şu‘arâ’u’l-Cezâir fi’l-‘Asri’l-Hâdir**, c.I, el-Matba‘atu’t-Tunûsiyye, Tunus, 1926, s. 130.

okul inşa etti. Sahip olduğu ilim azmi onu bir kez daha Tunus'un en yüksek akademik kurumu olan Zeytûne Üniversitesi'nde hoca olabilmek için yönlendirdi.

Muhammed el-Lekânî b. es-Sâ'ih eğitim alanındaki başarılarının yanı sıra Cezayir'in 1920'li yıllardaki en parlak şairlerden birisi olabilmiştir. Buna delil olarak Muhammed el-Hâdî es-Senûsî'nin *Şu'arâ'u'l-Cezâir fi'l-'Asri'l-Hâdir* (Şimdiki Yüzyılda Cezayirli Şairler) adlı eserinde Muhammed el-Îd Al Halîfe'den sonra onu ikinci olarak göstermiş olması verilebilir. Cezayir gazetelerinde metinlerini neşreden ilk yazarlardandır. Makalelerini ve şiirlerini *eş-Şihâb*¹²⁰, *Sadâ's-Sahrâ* ve günlük olan *en-Necâh* ve *İkdâm* (1920-23) adlı gazetelerde yayımladı.

Çağdaşı olan şairler onu “es-Sâ'ih'u'l-Ğarîb” olarak adlandırırlardı. *Milli Kaside* adlı en güzel şiirlerinden birisini Emîr Hâlid'in *İkdam* gazetesinde yayımlamıştır. Bu şiir Cezayir halkına başlığıyla *Cezayir Şairleri* adlı kitapta tekrar yayımlanmıştır. es-Senûsî kaside de “söylemek üzere” ifadesiyle başlayan otuz yedi adet beyit tespit etmiş ve onlardan Emîr Hâlid'in gazetesinde yayımlanmamış olanları seçerek toplamıştır¹²¹.

es-Sâ'ih'i devrimci bir şairdir. Şiirleri geleneksel şiir çerçevesinde olmakla birlikte devrimci bir ruhla karışmıştır. Şair çoğunlukla reform yanlısıdır. Şiirlerinde daha çok siyasal ve içtimai konular yer almaktadır. Dini ve eğitim konularındaki reformlara da yer vermektedir. Kahramanlık, cehalet, bilinçlenme, değişim ve mücadele ruhu şiirlerinde hâkim olan unsurlardır. Şiirlerinde kıtalara önem vermektedir. Şair ses uyumu bakımından derinleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bazı kalıpları marş gibi söylemektedir. *Kelimâtu Şâ'ir* (Şair'in Kelimeleri), *Benî Vatanî* (Vatandaşlarım) ve *Yâ Biladî* (Ey Ülkem) adlarında önemli kasideleri mevcuttur¹²².

Benî'l-Cezâir adlı şiiri şu şekildedir¹²³:

¹²⁰ 1925-1929 arasında basılan haftalık bir dergidir ve sonrasında aylık bir dergi olmuştur.

¹²¹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 20-21; Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrine**, s. 53-56.

¹²² (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5939 25.09.2016.

¹²³ es-Senûsî, **a.g.e.**, s. 36.

لَقَدْ أَغَلَّتْ بِحَبْلِ الْجَهْلِ أَيْدِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا الْمَوْتُ يَكْفِينَا
كُلُّ اللَّذَائِدِ حِينًا يَقْتَفِي حِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا الْفَقْرُ أَفْقَدَنَا
فِي سُوءٍ مَهْلَكَةٍ عَمَّتْ نَوَادِينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ هَذَا اللَّهُ أَوْقَعَنَا
عَنْ نَيْلِ مَكْرَمَةٍ تُرْضِي الْمُحِبِّينَا	بَنِي الْجَزَائِرِ قَوْمِي مَا لَكُمْ غَرْبًا

Cezayir'in evlatları bu kadar ölüm bize yeter Ellerimiz cehalet kelepçeleriyle bağlandı
Cezayir'in evlatları bu sefillik Peş peşe bütün tatların yok olmasına neden oldu
Cezayir'in evlatları bu gaflet bizi düşürdü Her yere yayılan felakete
Ey Cezayir'in evlatları başka bir çareniz yok Sevdiklerimizi mutlu eden bir zaferden başka

3.3.10.6. Muhammed el-Hâdî Senûsî ez-Zâhirî (1900-1974)

Nisbesi Muhammed el-Hâdî b. ‘Ali b. Muhammed b. el-‘Âbid b. Muhammed es-Senûsî ez-Zâhirî el-Husni'dir. Biskra'ya bağlı olan Zâb Maşrikî'de bulunan Liyâne köyünde dünyaya gelmiştir. Soyu Hz. Hüseyin'e kadar uzanmaktadır. Ailesi bulundukları yerin kadîm, şerefli ve saygı değer kimselerindendir. Medreseye gitmiş ancak sağlık durumu el vermediği için yarıda bırakarak evde babasından Kur'an, Arapça ve dini ilimlere dair dersler almıştır. Bu esnada da bazı şiirleri ezberlemiştir. İlim ile âlimleri seven bir kişiliğe sahip olmuştur. ‘Abdulhamîd b. Bâdîs kendisinin yaşadığı köye gelmiş ve köyün önde gelenleri çocuklarının onun medresesinde ders almasını istemişlerdir. Bunun üzerine es-Senûsî'de İmam ‘Abdulhamîd b. Bâdîs'in öğrencilerinden olmuştur.

Küçük yaşta iken babası onu Kostantîne'ye yollamıştır. Burada yedi yıl süreyle dil, kavaid ve inşa dersleri almıştır. Ayrıca hocasının teşvikiyle şiir yazmaya da başlamıştır. Tefsir derslerinden sonra hocasına kasidelerini okumaktaydı. 1923 yılında Mısır'a gitmek istemiş ancak Fransız güçlerinin engellemesi neticesinde bunu başaramamıştır. 1924 yılında *Gençlik* Derneği'ni kurmuş burada İslâmî Arap kültüründen istifade ederek ilmini artırarak kendini geliştirmiştir.

Çoğu Cezayirli edebiyatçı gibi reform hareketini destekleyerek çalışma hayatına adım atmıştır. Eğitim, edebiyat ve vaazlar aracılığıyla reform hareketini

duyurmaya çalışmıştır. Ayrıca önce *eş-Şihâb* sonrasında ise *el-Muntekad* dergilerini kurduğu ve bu iki derginin Cezayir temsilciliğini aldığı görülmektedir.

Bu görevi yürütebilmek ve reform hareketini yayabilmek için bütün Cezayir'i gezmesi gerekmiştir. Söz konusu iki dergide de yazar olup bazı şiirlerini bu mecralarda yayımlamıştır. Müslüman Âlimler Birliği çatısı altında ilmini yaymak için uğraşmıştır. Cemiyet tarafından Fransa'ya gönderilip oradaki Müslümanlara vaaz vermesi sağlanmıştır. Hayatı süresince bu dernek altında çok çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ülkedeki edebi hareketin genelinde önemli bir tesiri vardı. Bu edebi hareketi gazetelerde şiir ve düz yazı olarak yaymaya çalışmıştır. Ancak Fransız kuvvetlerinin baskısına maruz kaldığı için faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.

Dergi temsilciliklerini bıraktıktan sonra 1926-1927 yılları arasında modern Cezayir şiirleri seçmelerinden oluşan iki ciltlik bir eser kaleme almıştır. Buna *Şu'arâ'u'l-Cezâir fi'l-'Asri'l-Hâdir* (Şimdiki Yüzyılın Cezayir Şairleri) ismini vermiş, *el-Matba'atu'n-Nahda* tarafından da Tunus'ta basılmıştır. 1950'li yıllardan sonra radyoda da çalışmıştır. Cezayir devrimine katılmış ve sonrasında eğitim faaliyetlerine geri dönmüştür. es-Senûsî, 1974 yılında başkent Cezayir'de vefat etmiştir¹²⁴.

3.3.10.7. Mustafa b. Tilimsânî (1900-1963)

Mustafa b. Ahmed b. Yeles et-Tilimsânî, Tilimsân'da doğup büyümüştür. İlk eğitimini burada almış ve gene burada İslam okuluna gitmiştir. Yüksek eğitimini başkent Cezayir'deki Se'âlibi Medresesi'nde tamamlamıştır. Cezayir'in batısında bulunan Sidi Bi'l-Abbâs ilçesinde öğretmenlik ve danışmanlık yapmıştır. Başkent Cezayir'e el-Câmi'u'l-A'zam'a atanmış olup vefat edinceye kadar burada görevde kalmıştır. Mustafa b. Ahmed b. Yeles iyi bir şair olmakla birlikte şiirleri basılmamış olup kaybolmaması için tek bir divan halinde

¹²⁴ es-Senûsî, a.g.e., C.I, s. 184-186; Murtâd, Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrine, s. 236-239; Nuveyhiz, a.g.e., s. 157-158; (Çevrimiçi)<http://www1.albassair.org/modules.php?name=News&file=article&sid=729> 17.10. 2016.

durmaktadır. *Sarâha ilâ's-Şa'b* (Halka Çılgılık) ve *Fî Buhayratî Kûma* (Koma Gölünde) adında fevkalade şiirleri bulunmaktadır¹²⁵.

3.3.10.8. Mûsâ el-Ahmedî Nevvât (1900-1999)

Tam adı Mûsâ b. Muhammed b. el-Meliyyânî b. en-Nevvî olan zatın Nevvât adı en-Nevvî ailesinden gelmektedir. 'Abdullah b. Ahmed nisbesi nedeniyle de kendisine el-Ahmedî denilmiştir. Şair, edebiyatçı, akademisyen, müellif, araştırmacı, edebiyat ve düşünce dergilerinde eleştirmen olan Mûsâ el-Ahmedî Nevvât, 15 Ocak 1900 tarihinde el-Mesîle Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. On yaşındayken babasıyla beraber Seyyid-i 'Ukbe'ye gitmiştir. Babası onu Kur'an hıfzıyla meşgul olan akrabalarına emanet etmiştir. Sonrasında Hammâdiyyîn Kalesinin yakınlarında bulunan dayısına teslim etmiştir. 'Ukbe bi'Nâfi Mescidi'nde akabinde Şeyh Sa'îd b. el-Atraş el-'Îyâdî Zaviyesi'nde okumuştur. Bu zaviyede İslami İlimlerin temellerini öğrenmiş ve son aşamada ise dört yıl kalacağı Tunus Zeytûne Üniversitesi'ne gitmeden önce İmam 'Abdulhamîd b. Bâdîs'den ders almak için Kostantîne'ye geçmiştir. Zeytûne'de Ahmed el-'Îyyârî, et-Tayyib Seyyâle, 'Usmân b.el-Hûce, Muhtâr b. Mahmud, Muhammed el-Lekânî ve 'Usmân b. el-Mekkî gibi önde gelen hocalardan dersler almıştır. Halduniye Medresesi'nde ise Muhammed el-Menâşû'dan coğrafya ve matematik dersleri almıştır. Hocası 'Usmân b. el-Mekkî'nin derslerini dört yıl boyunca takip ettikten sonra babasının vefatı ardından vatanına dönmüştür. 1930-1973 yılları arasında medrese hocalığı yapmıştır. 1937'den sonra el-Berc, Bicâye ve Stîf gibi şehirlerde Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'nin okullarında öğretmen ve müdür olarak görev yapmış ve bu görevine İmam Şeyh Muhammed el-Beşîr'in yönlendirmesiyle 1962 yılında Cezayir bağımsızlığına kavuşuncaya dek devam etmiştir. İmam 'Abdulhamîd b. Bâdîs ve Şeyh 'Usmân b. Mekkî et-Tırzî en önemli hocalarından olmuştur. Şehit 'Abdulkerim 'Akkûn ve şehit 'İsa Mutevakkâ ise en önemli öğrencileri arasındadır. Basılmamış şiir divanları

¹²⁵ Selâme ve diğ., a.g.e., C.II, s. 736.

mevcuttur ve *Kullu Mâ Yeştehî fî'l-Beyti Muntezem* adlı çok kıymetli bir şiiri vardır¹²⁶.

Pek çok eseri olup en önemlilerini şu şekilde saymak mümkündür;

- *el-Mutavassıtu'l-Kâfi fî 'İlmey el-'Arûz ve'l-Kavâfi*: Müellif, akademik alanda ve akademi dışında bu türde yani aruz türünde meşhur olup bu eserde derin bilgiler sunmuştur. Aruz alanında hem klasik hem de modern görüşleri bu türün temellerini atan eş-Şerif el-Ğırnâtî gibi isimlerle tartışmıştır.
- *el-Mu'cemu'l-Efali Mute'addiye bi'Harf*: Lübnan, Suriye ve Irak Üniversiteleri hocalarının dilsel telif bakımından bu kitaba atıfta bulundukları görülmektedir. Bu çalışma kullanım açısından oldukça kolay olmakla birlikte metinler tamamen harakelidir. Madde sayısı ise bayağı fazla tutulmuştur.
- *el-Muhadese'l-'Arabiyye*: Pek çok kez Lübnan'da basılmıştır. Doğuda ve kimi Afrika ülkelerinde yaygın olarak kullanılan bir çalışmadır. Bu eserde müellif ilkökul öğrencilerine günlük hayatta ihtiyaç duydukları Fransızca kelimeler yerine kullanabilecekleri Arapça ibarelere yer vermiştir. Böylece öğrenci bir cümle içerisinde birden fazla dile ait olan ifadelerden sakınmaya başlayabilecektir.
- *el-Es'iletu'l-Ramâdaniyye*: Bu eserde Şeyh Ahmed Hamânî'nin Yüksek İslam Konseyi başkanlığı sırasındaki Ramadân müsabakalarındaki soruların cevaplarına yer verilmiştir. Bu sorular Kur'an, hadis, fıkıh, kelam, siyer, klasik İslam tarihi, dil ve Arap edebiyatına dair sorulardır. Müellif, bu müsabakalara katılmış olup üç yıl üst üste birincilik kazanmış ve sonunda da bu soruların cevaplarını bir araya getirip bu eserde toplamıştır.
- *Kitâbu't-Tarâ'if ve Muleh*: Müellif burada Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ, Ali Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadlı İbrâhîm gibi Arap hikayelerine sahip olan hocaların yöntemlerini izlemiştir.

¹²⁶ Necîb Buzhayra, *el-Edîb Mûsâ el-Ahmedî Nevîvât Hayâtuhu ve Âsâruhu*, Dâru'l-Basâ'ir, Cezayir, 2009, s. 35-41; Selâme ve diğ., *a.g.e.*, C.II, s. 673-674.

Sanki bu eserde müellif, âlimlerin hikayelerini bir araya getirmiştir. En önemli unsur bu eser vesilesiyle gençlerin klasik Arap hikayelerini okuması teşvik edilmiştir.

- *Kitâbu'l-Elğâz*: Bu çalışmada şiir halinde yüz yetmiş adet bulmaca yer almaktadır.
- *Keşfu'n-Nikâb 'an Temârini'l-Lubâb*: Bu çalışma, Zeytûne Üniversitesi hocalarından Muhammed es-Sâdık eş-Şatiyyu'l-Mesâkiniyyi'ye ait *Lubâbu'l-Ferâ'id* adlı eserde geçen alıştırma ve uygulamalı çözümlerinden ibarettir.
- Son olarak müellifin, Kamil el-Keylânî ve 'Atiyye el-Ebrâşî tarzında kaleme almış olduğu on beş eserini vurgulamak gerekmektedir. Müellif çalışmalarına unutulmaya yüz tutmuş halk hikayelerini de eklemiştir¹²⁷.

Nevîvât'ın *Filistin Cihad için Çağırıyor* adlı kasidesi şu şekildedir:

فَلْتُبُوا النِّدَاءَ يَا حُمَاةَ الْبِلَادِ	فِلِسْطِينَ نَادَتْكُمْ لِلْجِهَادِ
حِمَى يَغْرُبُ وَأَنْفِرُوا لِلطَّرْدِ	وَهَبُّوا جَمِيعاً سِرَاعاً إِلَى
فَتْلَكُمْ بَنِي الْعَرَبِ أَرْضُ الْمَعَادِ	وَمَدُّوا النُّفُوسَ إِلَيْهَا فِدَى
إِلَى سِدْرَةِ الْمُنتَهَى خَيْرُ هَادِ	وَتِلْكَ الَّذِي مِنْ ذُرَاهَا سَرَى

Filistin sizi cihada çağırıyor

Ey ülkemi koruyanlar çağrıya cevap verin

Hep birlikte hızlıca

Yarub'un diyarına gelin ve defetmek için hazırlanın

Ona canlarınızı verin

Çünkü ey Arap milleti o toprak diriliş toprağıdır

Ayrıca bu toprağın tanelerinden isra etti

En güzel rehber sıdratı müntehaya kadar

3.3.10.9. Muhammed el- 'Îd Al Halîfe (1904-1979)

¹²⁷ Buzhayra, a.g.e., s. 1-4.

Muhammed el-‘Îd Al Halîfe, 18 Ağustos 1904 tarihinde ‘Aynu’l-Beyzâ’da¹²⁸ dünyaya gelmiş ve burada büyümüştür. Ailesinin kökleri Fatimiler döneminde Libya’da ikamet eden bir Arap kabilesine dayanmaktadır. Sonrasında bu aile XIX. yüzyılda önce Cezayir’in güneyindeki Vâdî Sevfe’ye oradanda ‘Aynu’l-Beyzâ’ya gelmiştir. Özel bir okulda Muhammed el-Kamil, İbn ‘Azûz, Ahmed b. Nâcî gibi hocalardan Kur’an ile diğer dersleri almış ve hafız olmuştur. Daha sonra 1918 yılında ailesi Biskra’ya taşındıktan sonra eğitimine burada devam etmiştir. Alî b. İbrâhîm el-‘Ukbî eş-Şerîf, Muhtâr b. ‘Umer el-Ya‘lâvî ve el-Cuneydî Ahmed Mekkî gibi hocalardan dersler almıştır. Daha on dört yaşındayken Kur’an’ı hıfzetmiş, Biskra’da bulunan el-Kâdiriyye Zaviyesi’nde hocası ‘Alî b. İbrâhîm el-‘Ukbî’den dersler alarak eğitimini sürdürmüş ve hocasından çok şey öğrenmiştir.

Muhammed el-‘Îd, ilim tutkunu biriydi ve bu durum onu eğitimini yurt dışında sürdürmeye itti. Bunun üzerine 1921 yılında Tunus’a Zeytûne Medresesi’ne gitti ve burada iki yıl boyunca dersler aldı. Fakat ilim konusunda çok hırslı olmasına rağmen sağlık sorunları nedeniyle eğitimini yarıda bırakarak Biskra’ya geri döndü. Burada kısa süre kalmasına rağmen çok sayıda kitap okumuş ve ilmi pek çok ders almıştır. Biskra şehrine döndükten sonra hocası Şeyh Muhtâr b. ‘Umer el-Ya‘lâvî’nin halkasına katılıp fıkıh ve astronomi dersleri almıştır. Ayrıca Şeyh el-Beşîr el-İbrahimi’den el-Teccâniye Zaviyesi’nde ve Tayyib el-‘Ukbî’den Bekâr Mescidi’nde dersler görmüştür. Onun yetişmiş olduğu bu çevre muhafazakar kişiliğinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Bu durum kişiliğine eğitici bir yön de vermiş olup reform hareketine katılmasında önemli bir unsur haline gelmiştir. Öğretmenlik ve idarecilik alanlarında pek çok görev üstlenmiştir. Pek çok meşguliyeti olmasına rağmen şiir yazmaya devam etmiş ve şiir konusunda teşvik edici bir tavır takınmıştır.

On altı yaşındayken şiir yazmaya başlamış ve arkadaşlarına yazmış olduğu bu ilk şiir türleri kendisine şiir dünyasının kapılarını açmıştır. Şiir yazma hususunda ona yardımcı olan pek çok amil söz konusu idi. Klasik Arap şiirindeki geniş çalışmaları ve şair olan hocalardan almış olduğu dersler ve bunun dışında

¹²⁸ Kostantîne’in doğusunda yer alan bir şehirdir.

özel bir takım sebeplerde sayılabilir. Özellikle kendisinin içsel hazırlığını da buna bağlanabilir. Reform fikrini benimsemesi ve Müslüman Alimler Cemiyeti'ne katılması gibi unsurlar şiir yeteneğini artırmasında katkıda bulunan en önemli içsel amiller olduğu söylenebilir. Bu cemiyette gerçekleştirdiği kültürel faaliyetler şairliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Şairin içinde olduğu çevre ile ailesi ve hocalarından aldığı eğitim onu reformcu bir eğilime yönlendirmiş ve sosyal bir reformcu olarak ortaya çıkarmıştır.

Müslüman Alimler Birliği gibi ulusal bir hareket ortaya çıkar çıkmaz ona katılıp kurumun bünyesinde önemli bir rol oynamıştır. Sadece bu cemiyetin çalışmalarıyla övünmekle kalmamış aynı zamanda cemiyet bünyesinde öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Muhammed b. Semîn bu konuda şu yorumu yapmaktadır: *“Muhammed el-İd, yetişkinleri eğitmek ve halkı bilinçlendirmek adına reform konusuna kendisini adayanların başında gelmekteydi. Değerli hareketin hedeflerini gerçekleştirmek için adeta halka bir nur, sömürgecilere ise bir ateş olmuştur”*.

Eğitim dönemi sonrasında Muhammed el-İd'in ilk yapmak istediği şey arkadaşlarıyla beraber reform hareketini oluşturmaktı. Tayyib el-‘Ukbî'nin önder olduğu bu harakette Muhammed el-İd, el-Hadî es-Senûsî ve Ahmed b. el-‘Âbid el-‘Ukbî ile bazı cemaatler, Tunus'taki Zeytûniye Medresesi ve İbn Bâdîs Medresesi mezunları vardır. Bu reform hareketinin yapmış olduğu ilk faaliyet *Sadâ's-sahrâ* adlı gazeteyi 1925 yılında kurmaktır. Ancak el-İd, sömürgeci güçler yüzünden Biskra'ya dönmek zorunda bırakılmış ve orada fazla kalamayıp Bâtine'ye gelmiştir. Burada altı sene boyunca Müslüman Alimler Birliği'ne bağlı bir okulda görev yapmıştır. 8 Mayıs 1945 olayları sonrasında sömürgeci güçler bu okulu kapatmıştır. Bunun üzerine şair 'Ayn Melîle'ye gitmiştir. Ancak Fransız güçlerinin gözü üzerindeydi. Bu yüzden de şair dikkatli bir şekilde yaşamaya çalışıyordu. Bu konuda yazmış olduğu beyitler durumuna işaret etmektedir:

ضَارِيَّاتٍ عَلَى الضَّرَرِ
شَرَّةٌ تَقْذِفُ الشَّرَّ

إِنَّ لِلنَّاسِ أَنْفُسًا
وَعُيُونًا رَقِيبَةً

مِنْ أَذَاهَا عَلَى حَذَرٍ

İnsanların öyle bir nefisleri vardır ki

Gözeten kötü gözler

Onun tuzağından kurtul

فَانْجُ مِنْ كَيْدِهَا وَكُنْ

Zarar vermek için sinsilik yaparlar

Kötülük saçıyor

Ve tehlikesine karşı dikkatli ol

Arkadaşlarından birine göre Muhammed el-‘Îd’in kişiliğinde dikkati çeken en önemli şey içine kapanması ve inzivaya çekilme durumuydu. Bu durum onun için olumsuz bir şey değildi. Aksine şairliğinin derinleşmesine ve ümmetinin sorunlarını düşünmesinde yardım etmekte idi. Gerek ailesi gerekse almış olduğu eğitim hasebiyle Muhammed el-‘Îd bir taraftan tasavvufa yönelip derinleşirken diğer taraftan da reform fikrine meylediyordu. Belki de en güzel kasideleri sufi eğilim taşımakta idi¹²⁹.

el-‘Îd, 1923 yılında Biskra’ya dönmüştür. Şeyh Ahmed b. el-‘Âbid’in *Sadâ’s-Sahrâ* Dergisi, Şeyh ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in *el-Muntekad* ve *eş-Şihâb* ile Şeyh Tayyib el-‘Ukbî’nin *el-İslâh* gazetesi aracılığıyla fikri diriliş hareketine katılmıştır. 1927 yılında başkentteki Özel İslâmi Gençlik Okulu’na çağırılmış ve burada on iki yıl süresince öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti’ni kurmada görev aldı¹³⁰. 1940 yılında II. Dünya Savaşı sırasında önce Biskra akabinde Bâtine’ye geçti. 1954 senesinde büyük devrim patlak verince okulu kapatılıp hapse atılmıştır. İyi bir şair oluncaya dek yıllar yılı çok ciddi çaba sarfetmiştir¹³¹.

Pek çok gazete ve dergide kaside, makale ve nesirsel tiyatro kaleme almıştır. Bu esnada İbn Bâdîs’in *eş-Şihâb* ve Ahmed b. Âbid’in *Sadâ’s-Sahrâ* adlı dergilerinde ayrıca da *el-Basâ’ir*, *es-Sene*, *eş-Şerî’a*, *es-Sırâd*, *el-Mirsâd* ve *es-Sebât* gibi gazetelerde kasidelerinin pek çoğunu yayımlamıştır. İbn Bâdîs kendisini *eş-Şihab* Dergisi’nde “Cezayirli Şairlerin Emiri” olarak nitelemiştir¹³².

¹²⁹ Nusreddîn Zerûk, *el-Binâ’l-Uslûbiyye fi Şi’ri Muhammed el-‘Îd Al Halîfe*, Dâru’l-Va’î, Rûîba, Cezayir, s. 11-20.

¹³⁰ Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf, *Tetimmetu el-A’lam li’z-Ziriklî*, Dâru İbn Hazm, C.II, Beyrut, 2002, s. 202.

¹³¹ Muhammed b. Ramadân Şâviş, el-Ğûsî b. Hamdan, *İrşadu’l-Hâir ilâ Âsâri Udebâi’l-Cezâir*, Kültür ve Haberleşme Bakanlığı. Cezayir, 1999, s. 492.

¹³² Murtâd, *Mu’cemu’s-Şu’arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîne*, s. 139; Muhammed el-‘Îd Al Halîfe, *Dîvânu Muhammed el-‘Îd Al Halîfe*, Dâru’l-Hudâ, ‘Ayn Milîle, Cezayir, 2010, s. 544.

II. Dünya Savaşı'nın akabinde sömürgeci güçler tarafından idare ele alınmış ve 1962 yılında Cezayir bağımsızlığını kazanıncaya değin şair, tecrit hayatı yaşamıştır. 31 Ocak 1979 tarihinde Bâtine'de bir hastanede vefat etmiş ve Biskra'ya defnedilmiştir¹³³.

Eserleri

- Cezayir olaylarını kaleme aldığı 426 beyitlik bir destanı bulunmaktadır¹³⁴.
- *Divân Muhammed el- İd Âl Halîfe* isimli bir divanı mevcuttur. 1969, 1979 ve 1992 senelerinde basılmış ve on iki kısıma ayrılmıştır ve şu şekildedir:
 - *Edebiyyât ve Felsefiyyât*
 - *İslâmiyyât ve Kavmiyyât*
 - *Ahlakiyyât ve Hikemiyyât*
 - *İctima'îyyât ve Siyâsiyyât*
 - *el-Lûzûmiyyât*
 - *el-İhvâleniyyâtes-Sûriyyât*
 - *el-Merâsî*
 - *ez-Zekerîyyât*
 - *el-Muteferrikât*
 - *el-Elğâz*
 - *el-Enâşîd*
- *Bilâl b. Rubâh* adlı şiirsel bir tiyatrosu mevcuttur. 1938 yılında el-Matba'atu'l-'Arabiyyetu'l-Cezâiriyye tarafından basılmış olup bu tiyatro Cezayir şiirindeki tek drama olarak kabul edilmektedir.
- *Min Vahî's-Sevra ve'l-İstikbâl* (İsyanın ve İstikbalin Vahyinden) adlı önemli bir kasidesi vardır. *Cezayir Dergisi*'nde yayımlanmıştır¹³⁵.

Şiirleriyle İslam'a ve Kur'an'a yapılan saldırılara aşağıdaki kasidede olduğu gibi karşılık vermiştir:

¹³³ Yusuf, **a.g.e.**, s. 202.

¹³⁴ Metin Parıld, "Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika'da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Bilimname**, C.XVIII, 2010/1, s. 125.

¹³⁵ Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-'İşrîne**, s. 140.

هَيْهَاتَ يَغْتَرِي الْقُرْآنَ تَبْدِيلُ
قُلْ لِلَّذِينَ رَمَوْا هَذَا الْكِتَابَ بِمَا
هَلْ تُشْبِهُونَ ذَوِي الْأَلْبَابِ فِي خُلُقٍ
وَإِنْ تَبَدَّلَ تَوْرَةٌ وَإِنْجِيلُ
لَمْ يَتَّفِقْ مَعَهُ شَرْحٌ وَتَأْوِيلُ
إِلَّا كَمَا تُشَبِّهُ النَّاسُ التَّمَاثِيلُ

“Tevrat ve İncil değişmişse de, Kur'an'a değişikliğin ilişkisi çok uzaktır.

Şerh ve te'vilin uyuşmacağı şöyle Kur'an'ı suçlayanlara de ki”¹³⁶

Halk içinde akıl sahiplerine benzemeniz, ancak heykellerin insanlara benzemesi gibidir

Muhammed Halîfe el-‘İd’in Şiirlerinde 8 Mayıs Günü Tasviri

Mayıs ayının başlangıcından 8 Mayıs 1945 tarihine kadar süre gelen büyük bir halk uyanışıdır. Cezayir’in bütün şehirlerinde gerçekleşmiştir. Hırata, Sûku’l-Ahrâs ve Stîf dâhil pek çok şehre Fransız uçakları bombalar yağdırmışlardır. Kırk beş binden fazla Cezayirli bu bombardıman esnasında yaşamını yitirmiştir.

1870’li yıllarda tutuşmuş olan ve art arda gelen halk isyanlarından sonra Cezayir’de bulunan Fransızlar en büyük uyarıyı yukarıdaki tarihlerde almışlardır. Bu intifanın da Cezayirli edebiyatçıların ve şairlerin sanatsal üretimi için büyük bir teşvik olduğunu söylemek pek tabi mümkündür.

Muhammed el-‘İd, ‘Abdulkerîm Akavun, er-Rebî‘ Buşâme, Muhammed el-Beşîr el-İbrâhimî ve Ahmed el-Me‘âş gibi Cezayirli şairler bu katliamı eserlerinde doğrudan işlemişlerdir¹³⁷.

3.3.10.10. Ebu’l-Hasan Ali b. ‘Umer İbn Sâlih (1906-?)

Kaynaklarda Ebu’l-Hasan Ali b. ‘Umer İbn Sâlih hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Şair, doğduğu şehir olan Kırara’da Şeyh Muhammed b. el-Hâc et-Tırablûsi’ye talebelik yapmıştır. Önce Tunus’taki Halduniye Medresesi’ne akabinde Zeytûne Medresesi’ne eğitim için gitti. Tunus’a ne zaman döndüğünü zikredilmemekle birlikte 1928 yılında Biskra’da olduğu bilinmektedir. Bu esnada

¹³⁶ Parıldı, a.g.e., s. 125-126.

¹³⁷ Murtâd, Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İşrîne, s. 146-177.

bir Arap okulunda yöneticilik yapmıştır. İstiklal dönemi içerisinde başkentteki liselerden birisinde 1971 yılında emekli oluncaya dek görev almıştır.

Övünülecek bir şiir seviyesine sahiptir. Tek divanını 1988’de yayımlamış ve öncesinde de yayımlamayı hiç düşünmemiştir. Bundan evvel edebiyat sahasında tanınan bir kimse değildi. Edebi açıdan gayet iyi bir seviyede idi. *Mâ’sât* (Bir Trajedi) ve *Feeyne’l-Usâtu* (Teselli Edenler Nerde) isimli kasideleri önem arz etmektedir. Diğer kasidelerinin bazıları ise şu şekildedir: *Ma’satu Sukûti Ğırnata* (Ğırnata’nın Düşüş Trajedisi), *İbki Misle’n-Nisâ* (Kadın gibi Ağla), *Yâ Ricâle’l-Ahbâş* (Ey Habeşli Adam), *Ahdu Belfûr Şu’min* (Belfûr Sözleşmesi Talihsizliktir), *Nuzûlu’l-Efrenç bi’Seyyidî Ferec*, (Avrupalıların Sidi Ferec’i İşgali), *Hel Vâhide Kubrâ* (Büyük Birlik mi?), *Neksetu Yûnyû* (Haziran Yenilgisi), *Yâ Meclise’l-Emni en-Necdî* (Ey Güvenlik Konseyi İmdat), *el-Hıyâne* (İhanet), *Lev İstekamnâ* (Keşke Dik Dursaydık) ve *Eyyuha’l-Muslimûne* (Ey Müslümanlar).

Bazı kasidelerinden rahatlıkla anlaşılmaktadır ki şair dünya dertleriyle oldukça meşguldür. Herhangi bir sorunu şiirlerinde işlemekten kaçınmazdı. Genel olarak şiirlerinin konusunu tarih, toplum ve medeniyet gibi unsurlar oluşturmaktadır. Divanının sade bir dili vardır ve Arap gramer kaidelerini en basit haliyle kullanılmıştır. Onun şiirinde genel olarak iki temel özellik görülmektedir. Dini eğilim ve yükümlülük.

İbn Sâlih’in Filistin’e destek olmak için 1984 yılında kaleme aldığı kaside şu şekildedir:

فِلِسْطِينُ جُزْءٌ مِنْ كِيَانِ الْجَزَائِرِ يُدَافِعُ عَنْهَا كُلُّ فَرْدٍ جَزَائِرِي
فِلِسْطِينُ جُزْءٌ مِنْ بَيْنِ الْأَشْقَاءِ جَرِيحَةً سَنَفِدِي حِمَاماً بِالذَّمَائِرِ وَالذَّخَائِرِ

*Filistin Cezayir’in bir parçasıdır
Filistin dostlar arasında bir yaralıdır*

*Her Cezayirli onu savunur
Biz canla başla ona feda olacağız*

Ayrıca şairin *Ma'sa, fe'eynel-A'sâ* (Trajedi, Acı Nerde) adında bir kasidesi daha mevcuttur ki (Şair bu kasidenin adını kendi divanının isminden esinlenmiş gibidir) onu Irak ve İran arasında patlak verem kirli bir savaşa dair yazmıştır¹³⁸.

3.3.10.11. Ahmed Sahnûn (1907-2003)

Künyesi Ahmed Sahnûn b. Sahnûn el-Lișânî el-Cezâirî'dir. Şair, fıkıh alimi, katip, öğretmen, imam ve hatip olan Ahmed Sahnûn, 1907 yılında Cezayir'in güneydoğusundaki Biskra şehrinin yakınlarında bulunan Batı Zab'ta dünyaya gelmiştir. İslami ilimleri ilk olarak babasından almış ve 1936 yılında köyünün önemli alimlerinden Şeyh Muhammed Hayreddin'den Tûlga Zaviyesi'nde ders almıştır. Sonrasında eğitimini tek başına sürdürmüş ve Arapça'sını geliştirmiştir. Hocası Ferhad ed-Darracî yanına Ahmed Sahnun'u da alarak başkent Cezayir'e götürmüştür.

Ahmed Sahnûn şiirlerini ve yazılarını gazetelerde ve özellikle de *eş-Şihâb* ile *el-Basâ'ir* gibi üyesi olduğu dergilerde yayımlamıştır. Okullarda Kur'an-ı Kerîm dersleri verdi. Başkent Cezayir'de İslam Gençlik Derneği'nde hocalık yaptı ve bu esnada özel bir okulda müdürlük görevini sürdürdü. Ayrıca *el-Beşâ'ir* gazetesinde de yazarlık yaptı. 1947 yılında Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti idare meclisine üye olarak atandı. Özgürlük hareketinde üç yıl süreyle görev aldı. 1956 yılında Fransızlar tarafından tutuklanıp Berakiyye Cezaevine atıldı. Sonrasında Busevî Cezaevine nakledildi. 1959 yılına kadar orada kaldı ve şiir yazmaktan vazgeçmedi. Hapiste yazmış olduğu şiirlerine *Hasâdu'l-Sicin* (Hapsin Hasadı) adını vermiştir. Hapisten çıktıktan sonra Bâtine ve Stîf şehirlerine geçti. İstiklal sonrasında başkentte el-Câmi'u'l-A'zam'a imam olarak atandı. 1968 yılına dek ise Yüksek İslam Konseyi üyeliği yaptı. Oradan istifa etti ve Buşûfâlî'deki Dâru'l-Erkâm Mescidi'nde eğitim vermeye başladı. 1989 yılında Cezayir'deki *İslam'a Çağrı* Derneği'nde başkanlık yapmaya başladı.

Cezayir'in özgürlüğü için yoğun bir şekilde mücadele etti ve gayret gösterdi. İslam'ın temellerinin doğru bir şekilde uygulanması dışında herhangi bir yorgunluk taşımadı hayatında. Akademisyen el-Hâdî el-Husnî onun için şu

¹³⁸ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîne*, s. 105-107.

ifadeleri kullanmıştır: “Ne onun gibi bir âlim ne de onun gibi bir adam vardı. Yaşı onun cevherini, imtihanlar ise onun madenini gün yüzüne çıkarmıştı, nasihatlar onun mevkisini artırmıştı, mertlik onun kıymetini, zühtlük ise onun yerini yükseltmişti”.

Dirasât ve Tevcîhât İslâmiyye (İslami Çalışmalar ve Yönlendirmeler, 1981), *Divânu Ahmed Sahnûn* (1977) ve *Nedvetu'l-Feransî* (Fransız Konseyi, şiir koleksiyonu) adlı eserleri mevcuttur. Ahmed Sahnûn'un şiirlerinde vatan ve İslamiyet temaları dikkati çeker ve özellikle de duygusallık ve milliyetçilik gibi konuları içerir. *Keşşâfe* (İzci) adlı oldukça önemli bir kasidesi mevcuttur. 10.11.1947 tarihinde *el-Ma'arrî*, 26.09.1947 tarihinde ise *ilâ Tilmîz* (Bir Öğrenciye) adlı kasideleri *el-Basâ'ir* Dergisi'nde yayımlanmıştır. Ayrıca çocuklar için basılmamış bir şiir divanı ile *Kunûzunâ* (Hazinelerimiz) adlı gene basılmamış başka bir eseri daha mevcuttur. Burada mükemmele ulaşmış klasik metinler ile Arap edebiyatına dair diğer kıymetli metinler yer almaktadır. Şair *Minberu'l-Va'az ve'l-İrşâd* (Vaaz ve İrşâd Minberi) adlı çalışması ile de siyasi ve dini makalelerden oluşan bir koleksiyon derlemiştir.

Şair Ahmed Sahnûn, heyecan dolu duygulara sahipti. Şiirlerinde çok farklı anlamlar saklıdır. Bir kasidesinde özgürlüğü ve vatan sevgisini metheder. Bu kaside de Fransız işgaline karşı Cezayir devrimi şehitlerinin anısı canlandırılmaktadır. Tutuklu olduğu zaman kaleme aldığı *Tesâ'ul ve'l-Emel* (Sorgulama ve Ümit) adlı şiir divanı münacaata yakın bir türdür. Burada vatana olan özlemi ve duyguları canlanmaktadır. Bir diğer eseri ise Ebû 'Alâ el-Ma'arrî'ye ait olan bir kasidedir. Burada şiir çalışmaları esnasında çekmiş olduğu sıkıntılar ile hayata dair takınmış olduğu tavırlara yer vermektedir. Şiirlerinde kullandığı imgeler az olmasına karşın metinleri açık ve nettir¹³⁹.

Örnek olarak *el-Ma'arrî* adlı kasidesi şu şekildedir¹⁴⁰:

عَاشَ فِي دُنْيَاهُ مَحْرُومًا حَرِيًّا وَقَضَى أَيَّامَهُ فِيهَا غَرِيًّا

¹³⁹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 33-34; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 128-129; (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=416 18.10.2016.

¹⁴⁰ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=416 18.10.2016.

مُلَهُمْ أَجْدَبَ فِيهَا وَلَهُ
عَبَرَ الشَّاطِيَّ فِيهَا نَاصِبًا
وَلَمْ يَعْبَأْ بِهَا
نَبْعُ شَعْرِ يُخْصِبُ الْمَرْعَى الْجَدِيدَا
لَمْ يَذُقْ مِنْ رَاحَةٍ فِيهَا نَصِيبَا
فَمَضَى مِنْهَا كَمَا جَاءَ سَلِيلَا

*Dünyasında yoksul ve yaralı olarak yaşadı
Günlerini garip olarak geçirdi
Hayatında yoksul olmasına rağmen bir şairdi
Şiiri verimsiz bir toprağa can veren pınar gibidir
Hayatı zahmetle geçti
Gün yüzü görmedi
Artık dünya umurunda değildi
Yoksul geldiği gibi öylece gitti*

3.3.10.12. es-Sıddîk Sa‘dî (1907-1970)

Âlim ve şair olan es-Sıddîk Sa‘dî, es-Sıddîk ‘Adî ismiyle meşhur olmuştur. Cezayir’in en doğusunda bulunan Tibisse’de 1907 yılında dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini burada tamamlamış ve Kur’an-ı Kerîm hıfzetmiştir. Ayrıca Fransızca’da öğrenmiştir. Uzun dönem yaşadığı Kahire’ye gitmeden önce ilk olarak Tunus’taki Zeytûne Üniversitesi’ne girerek 1932 yılında icazet almıştır. Tunus’taki eğitimi esnasında Şeyh Ferhat b. ed-Dâricî ve Şair Mûsâ el-Ahmed Nevîvat ile arkadaşlık ettiğinin zikredilmesi gerekmektedir. Üniversite eğitiminden sonra Tibisse’ye dönmüş ve ‘Allâme el-‘Arabî et-Tibissî’nin yanında reform çalışmalarına katılmıştır. Kahire’de edebiyat alanında lisans diploması aldıktan sonra uzun süre liselerde Fransızca dersleri vermiştir.

Kasidelerinin yayımlanması için es-Sıddîk Sa‘dî imzasıyla Cezayir’deki *Basâ’ir* gazetesine gönderen şair, kasidelerinde net bir dil kullanmıştır. *Zikrâ* (Hatıra) ismini vermiş olduğu kasidesinde vatana dair bir özlem, sevgiye dair açlık ve bahara kavuşma isteği açık bir şekilde görülmektedir. Yine bu kaside ile Fransız sömürgeciliği döneminde ülkesine dönme hususunda engeller olduğuna dair güçlü emareler sezilmektedir. Kırk sekiz beyitten oluşan kasidesini kısım kısım olacak şekilde *el-Basâ’ir* Dergisi’nde “el-Kahire”, ”Cezâirî”, bazen de “Şâir Cezâirî” müstear isimlerini kullanarak yayımlamıştır. Şair bu kaside dili

süslemek, tesiri ve estetiği artırmak amacıyla çeşitli sanatlar kullanmaktadır. Ayrıca *Bilâdî* (Ülkem) adındaki milli marş suretinde önemli bir kasidesi ve *Yâ Muhammed* (Ey Muhammed) adlı gene oldukça kıymetli bir kasidesi daha mevcuttur¹⁴¹.

Cezayir bağımsızlığına kavuştuktan sonra pek çokları gibi o da vatanına dönmüştür. Cezayir’de Vakıflar Bakanlığı Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Ayrıca ülkedeki Yüksek İslam Enstitüsü’ne başkan olarak atanmış ve 1966 yılında Cezayir Üniversitesi Mütercim Tercümanlık bölümünde görev yapmıştır. *Mu‘cemu ‘A‘lâmi’l-Cezâir* adlı çalışmada onun için şöyle denilmektedir: “*Gönül konusunda insanların en temiz, dostluğu sevme ve sahip çıkma bakımından en iyisidir*”. 1970 yılının Nisan ayında başkent Cezayir’de vefat etmiştir. Ardında şiire ve nesre dair pek çok eser bırakmıştır. Şairin çalışmalarını kimin topladığı şu ana kadar bilinmemektedir¹⁴².

3.3.10.13. eş-Şeyh Mufdî Zekeriyâ (1908-1977)

Mufdî Zekeriyâ b. Suleyman, İbnu Tûmert adıyla bilinen Cezayir devriminin büyük bir şairidir. Cezayir’in güneyindeki Ğardâye Vilayeti’nde bulunan Vadî Mîzâb’a bağlı olan Benî Yazgan’da 12 Haziran 1908 tarihinde dünyaya gelmiştir. Arkadaşı Süleyman b. Cenâh’ın kendisine verdiği Mufdî lakabıyla bilinir. İlköğrenimini burada tamamlamış akabinde es-Selamu’l-Kur’aniyye ve Halduniye medreselerinde eğitim görebilmek için Tunus’a gelmiştir. Sonrasında Zeytûne Üniversitesi’ne girmiştir¹⁴³. 1926 yılında Cezayir’e dönmüş, edebi ve siyasal pek çok çalışmada bulunmuştur. 1935 yılında Cezayir’de kurulan Ulusal Parti’nin ilk genel sekreteridir. Sonrasında Cezayir Halk Partisi’nin genel sekreterliğini yapmıştır. 1954 yılında ülkede özgürlük hareketi patlak verince bu hareketin şairi olmuştur. 1956 yılında tutuklandı ve firar edip sınır ötesinde bulunan özgürlük cephesi saflarına katıldı. Bağımsızlıkla beraber geri döndü ve 1961 yılında Şam’daki Arap Dili Festivali’nde Cezayir’i temsil etti. Zikredilen sene sonunda *el-Lehebul-Mukaddes* (Kutsal Alev) adlı

¹⁴¹ Murtâd, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîne*, s. 460-462,466.

¹⁴² Selâme ve diğ., *a.g.e.*, s.57; Haddûsî ve diğ., *a.g.e.*, C.II, s. 139.

¹⁴³ Şâviş, Hamdan, *a.g.e.*, s. 470.

divanının birinci baskısı çıktı. Din İşleri ve Eğitim Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu pek çok İslami düşünce toplantılarına iştirak etti. *İlyase Cezâyir* olarak bilinen destanın yazarı olup toplantılarda ara sıra bu destandan kıtalar okurdu.

Bağımsızlık sonrasında özellikle hayatının son yıllarını Mağrip ülkelerinde sürdürmüş ve 17 Ağustos 1977 tarihinde Tunus'ta vefat etmiştir. Doğduğu yer olan Benî Yazgan'a defnedilmiştir. Önemli eserleri arasında *el-Lehebu'l-Mukaddes* (Beyrut ve Cezayir olmak üzere üç defa basılmıştır) ve *Tahte Zilâli'z-Zeytûn* (Zeytin Gölgesi Altında, eş-Şeriketu'l-Vataniyye) yer almaktadır. *İlyâse Cezayir* 1972 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır. Şiirlerinin büyük bir çoğunluğu gelenekçidir. Metinlerini Arap şiirinin kaidelerine göre nazmederdi. Bazıları onu marş şairi olarak nitelemektedir. Üstelik bu alanda da lider konumdadır. Beş kıtadan meydana gelen Cezayir ulusal marşı *Kasemen* (Yemin)'i 1955 yılında yazmıştır¹⁴⁴. Bu marş *el-Lehebu'l-Mukaddes* adlı şiir divanında yer almakta ve şu şekildedir¹⁴⁵:

قَسَمًا بِالنَّازِلَاتِ الْمَاحِقَاتِ وَالِدِمَاءِ الزَّائِكِيَّاتِ الطَّاهِرَاتِ
وَالْبُنُودِ اللَّامِعَاتِ الْخَافِقَاتِ فِي الْجِبَالِ الشَّامِخَاتِ الشَّاهِقَاتِ
نَحْنُ نُزْنَا فَحَيَاةٌ أَوْ مَمَاتٌ وَعَقْدْنَا الْعَزْمُ أَنْ تَحْيَا الْجَزَائِرُ
فَاشْهَدُوا.. فَاشْهَدُوا.. فَاشْهَدُوا...

“Yok eden yıldırımlara, sel gibi akan tertemiz kanlara,

Yalçın dağlarda dalgalanan bayraklara yemin olsun ki

Biz baş kaldırdık; artık ya hayat ya ölüm.

*Cezayir'in yaşamasına karar verdik. Şahid olun! Şahid olun! Şahid olun!*¹⁴⁶.

Şiirlerinde aynı zamanda Kuzey Afrika'nın birliğini de işlemiştir. Buna dair bir şiiri şu şekildedir¹⁴⁷:

¹⁴⁴ Yûsuf Es'ad Dâğir, *Mesâdiru'd-Dirâseti'l-Edebiyye*, el-Mektebetu's-Şarkiyye, C. IV, Beyrut, s. 660-661; (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/15/زكرياء-مفدى> 10.12.2016.

¹⁴⁵ Selâme ve diğ., *a.g.e.*, C.II, s. 182-183.

¹⁴⁶ Parıldı, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁴⁷ *A.e.*, s. 127.

تُونُسُ وَالْجَزَائِرُ الْيَوْمَ وَالْمَغْرِبُ شَعْبٌ لَنْ يَسْتَطِيعَ انفِصَالًا
وَحْدَةً أَحْكَمَ إِلَاهُ سَدَاهَا وَسَمَتْ فِي الْحَيَاةِ، عَمَّا وَخَلَا

“Tunus, bugün Cezayir, Fas ayrılamaz bir millettir.

Bağlarını İlah'ın sağlamlaştırdığı, amca ve dayı olarak dünyada yücelmiş birliktir”.

Çalışmaları:

- *el-Lehebu'l-Mukaddes* (Kutsal Alev, Şiir Divanı)
- *Min Vahyi'l-Atlas* (Atlas Vahyinden, Şiir Divanı, 1976)
- *Tahte Zilâli'z-Zeytûn* (Zeytinin Gölgesinden, Şiir Divanı, 1966)
- *İlyâse'l-Cezâir* (1973)
- *el-Edebu'l-'Arabî fî'l-Cezâir 'abre't-Ta'rih* (Tarihte Cezayir Arap Edebiyatı)
- *Emcâduna Tetekellem* (Övgülerimiz Konuşuyor, Şiir Divanı)
- *Ehâzicu'z-Zehfi'l-Mukaddes*
- *Tarîhu's-Sahâfeti'l-'Arabîyye fî'l-Cezâir* (Cezayir'de Arap Gazetecilik Tarihi)
- *el-Hâfiku'l-Mu'azzab* (Acının Dalgalanması)
- *Sılatu'r-Rahmi'l-Fikriyye beyne Aktâri'l-Mağribi'l-'Arabî'l-Kebîr* (Büyük Mağrip Ülkeleri Arasındaki Akraba Bağı)
- *el-Edebu'l-'Arabî fî'l-Cezâir* (Cezayir Arap Edebiyatı, Hâdî Ubeydi ile)
- *Entumu'n-Nâs Eyyuhâ's-Şu'ârâ'* (Ey Şairler Siz İnsansınız, Hâdî Ubeydi ile)
- *Aktâbu'l-Fikr bi'l-Ğarb 'alâ's-Sa'îdi'l-'Alemî* (Dünya Çapındaki Cezayir'in Batısındaki Ünlü Fikir Adamları, Muhammed Salih el-Mehîdî ile)¹⁴⁸.

3.3.10.14. 'Abdurrahman b. el-'Akkûn (1908-1995)

¹⁴⁸ Fûğâli, a.g.e., s. 31-32; Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 603-604.

‘Abdurrahman b. el-‘Akkûn, Cezayir’in doğusundaki Kâlema Vilayeti’ne bağlı olan Vadi’z-Zenâti köyünde dünyaya gelmiştir. Kur’an-ı hıfzetmiştir. İlkokulu doğduğu yerde tamamlamış kalan eğitimini ise Vadi’z-Zenâti’ye imam olarak çalışmaya gelen Şeyh ‘Ammâr Mehri’nin yanında sürdürmüştür. İmam ve şair olan ‘Ammâr Mehri 1926-1933 yılları arasında ‘Abdurrahman b. el-‘Akkûn’u şiir ile edebi ve sosyal konularda yazılar kaleme alma hususunda eğitmiştir. ‘Abdurrahman b. el-‘Akkûn, Ahmed el-Meyli’den ders almıştır. Bundan sonra ise Cezayir Halk Partisi’ne katılmıştır. Gönüllü olarak özel okullarda çalışmıştır. Ancak hayatını ticaret ve çiftçilik ile kazanmıştır. Sömürgeci güçlerin verdiği görevleri yapmadığından 8 Mayıs 1945 olaylarında hapse atılmıştır. Ayrıca 1954 isyanının başlarında da gene hapse girmek zorunda kalmıştır 1956 yılında serbest bırakıldığında Cezayir özgürlük saflarına katılmış ve Şam’a temsilci olarak atanmıştır. 1958-1964 yılları arasında Ürdün’e Cezayir elçisi olarak atanmıştır. Ülkesine döndükten sonra öğretmen olarak 1973 yılında emekli oluncaya kadar çalışmıştır. Bunun yanı sıra kendisi Cezayir Cumhuriyeti Yüksek İslam Konseyi üyesidir.

el-‘Akkûn şair olmasının yanı sıra tarihçi ve çeşitli konularda metinler neşreden bir müelliftir. Ulusalcı ve milliyetçi şiirleri mevcuttur. ‘Abdurrahman b. el-‘Akkûn’un 1958 yılında Suriye ve Mısır arasındaki birleşmeyi ve Fransız sömürgeciliği karşısında kurtuluş devriminin zirvesinde bulunan Cezayir’e dair sevincini anlatan ulusal kasidesi *el-‘Urûbetu Tezhafu Nahve’l-Mecdi* (Milliyetçilik Mecde Doğru Gidiyor) milli şiirlerindendir¹⁴⁹. *Divânu İbn Haldûn* adlı divanı eş-Şeriketu’l-Vataniyye tarafından 1980 yılında Cezayir’de basılmıştır. Ayrıca *en-Necâh*, *eş-Şihâb* ve *el-Basâ’ir* gibi Cezayir gazetelerinde ve Tunus’ta bulunan *el-Usbû’* gazetesinde yayımlanmış pek çok kasidesi de mevcuttur. *Cehluna Hayâtu’l-‘İzzi* (Şerefli Yaşamı Bilmemiz) adında önemli bir kasidesi daha bulunmaktadır. Şiirleri tarihi bir öneme sahiptir ve sanatsal yapıdadırlar. 1950’li yıllarda Cezayir halkının özgürlüğü için gerekli olan mücadeleye dair metinler kaleme almıştır.

¹⁴⁹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 321-323.

Basılmış eserleri şöyledir: *Min varâ'i'l-Kudbân el-Kifâhu'l-Kavmî* (Milli Mücadelede Parmaklıklar Ardında, Cezayir, 1969), *el-Kavlu'l-Faslu fî Tahdîdi'n-Nesli* (Neslin Sınırlanmasında Kesin Söz, Kostantîne, 1981), *Muzekkarâtî* (Hatıralarım, Cezayir, 2010), *Tarihu'l-Kifâhi'l-Kavmî ve'l-Siyasî min Hilâli Muzekkerât Mu'âsır* (Çağdaş Hatıralarda Milli ve Siyasi Mücadele Tarihi, 1984-1986)¹⁵⁰.

Ta 'mu's-Se'âdeti (Mutluluğun Tadı) adlı kasidesi şöyledir¹⁵¹:

وَيَوْمٌ بِهِ طَعْمُ السَّعَادَةِ ذُقْتُهُ بِرَفْقَةِ إِخْوَانٍ عَلَى شَاطِئِ النَّهْرِ
تُبَدَّلُ فِيهِ الْوُدُّ بَيْنَ أَحِبَّةٍ وَرَابِطَةُ الْأَحْزَابِ مَالِكَةُ الْأَمْرِ

Bir gün öyle bir mutluluk tattım ki ben Nehrin kıyısında arkadaşlarla
Ahbabların arasında sevgi değiş tokuş oldu Partilerin dernekleri onun elindedir

3.3.10.15. Zuheyr ez-Zâhirî (1908-1999)

Şair, araştırmacı, tarihçi ve mücahid olan Lezher Bu Zâhir b. Muhammed Lahdar'ın nisbesi İdris el-Ekber'e dayanmaktadır. Kostantîne şehrinin güneyinde bulunan Biskra'ya bağlı olan Likaye'ne köyünde 1908 yılında dünyaya gelmiştir. 1999 yılında 'Annâbe'de vefat edip doğduğu köye defnedilmiştir¹⁵². Cezayir'in pek çok şehrinde ve Tunus'un başkentinde yaşamıştır. Doğduğu köyde Kur'an eğitimini almıştır. Sonrasında ise ilim ve irfan bakımından zengin olan köyünde oranın alimlerinden fıkıh ve dil dersleri gördü. 1927 yılında Biskra'ya intikal edip orada amcasının oğlu olan 'Abdurrahim ez-Zahravî ve Tayyib el-'Ukbi'den dersler almıştır. 1929 yılında devrim şairi olan Mufdî Zekeriyâ ile tanışmış ve Tunus'a Zeytûne Üniversitesi'ne geçmiştir. Ancak sağlık durumu eğitimini tamamlamasına müsaade etmemiştir. Bunun üzerine Kostantîne'ye İmam 'Abdulhamîd b. Bâdis'in yanına geçip iki yıl süreyle burada eğitim almıştır. Muhammed b. Hazîr İbnu'z-Zaîm, 'Abdurrahîm Zâhirî, Tayyib el-'Ukbî ve

¹⁵⁰ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=199 05.10.2016.

¹⁵¹ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=199 05.10.2016.

¹⁵² Muhammed Kerbâsî *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'n-Nazimîne fî'l-Huseyn*, c.III, Dâ'iretu'l-Me'ârif el-Huseyniyye, y.y., t.y., s. 145.

Belkâsım el-Ğabrî gibi hocalardan dersler aldıktan sonra Kâlema ve ‘Annabe’de Alimler Cemiyeti bünyesinde öğretmenliğe ve gazetelerde yazmaya başlamıştır.

Zuheyр ez-Zâhirî, 1933 yılında Cem‘iyyetu’l-‘Andelîb okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1950-1956 yılları arasında Alkûl şehrindeki el-Cami‘ul-Kebîr’de ve Kâlema Mescidi’nde imamlık ve hatiplik vazifelerinde bulunmuştur. Ancak sömürgeci kuvvetler tarafından görevinden azledilmiş ve ‘Annâbe’ye sürgün edilmiştir. Bağımsızlık sonrasında ‘Annâbe Mescidi’ne dönerek 1974 yılında emekli oluncaya değin dil ve edebiyat dersleri vermiştir. Din İşleri Bakanlığı’nda görev yapmış ve bu esnada hoca olarak çalışmaya devam etmiştir. Pek çok konferansa ve sempozyuma katılmıştır. Şiir yazmaya 1920 yılında başlamasına rağmen bağımsızlıktan sonra hiçbir eser kaleme almamıştır. Çalışmalarını *en-Necâh* gibi bazı gazetelerde yayımlamıştır. Yirmi üç yaşındayken Cezayirlilerin durumunu incelemek için ülkeye gelen Fransız Parlamento Komisyonu başkanı olan Fevrit Cîsûb’e hitaben sert bir kaside kaleme almıştır:

لَكُمْ الْكَرَامَةُ إِنِّي مَسْغُوفٌ	بِالنَّاصِرِينَ الْحَقِّ وَهُوَ ضَعِيفٌ
إِنِّي أُمِّتُ أُمَّةً حَيَّتُكُمْ	مِنْهَا قِيَامًا بِالْحَقُّوقِ صُفُوفٌ
إِنِّي أُمِّتُ أُمَّةً قَوَّامَةً	بِالْوَجِبَاتِ وَحَقِّهَا التَّسْوِيفُ
إِنِّي أُمِّتُ أُمَّةً أَذْرَكَتْ	مَعْنَى الْحَقُّوقِ وَمَنْ لَهُ التَّشْرِيفُ

Selamlar olsun hakkı zayıf olduğunda

Ona yardım edenlere ben tutkunum

Ben hakkı yerine getiren safların ve selam verenlerin temsilcisiyim

Ben erteleyebilecekken görevlerini yerine getiren bir ümmetin

temsilcisiyim

Ben ona teşriף edilmesi gereken ve hakkın ne olduğunu idrak eden

bir ümmetin temsilcisiyim.

Zuheyр ez-Zahirî, Cezayir Halk Partisi ve Cezayirli Müslüman Âlimler Birliği üyeliklerinde bulunmuş ülkedeki Tarihi Araştırmalar Milli Merkezi’nde sözcü üye olmuştur. Pek çok konferans ve kongrenin gerçekleşmesinde aktif rol

almıştır. Bakan Mevlûd Kâsım onu “*Ulusal Kongrelerin Lideri*” olarak nitelemiştir. ‘Annabe’deki Cezayir İslami Keşşaf’ın kurucuları arasındandır. 1995 yılında Vahrân Üniversitesi’nden fahri doktora almıştır. Geride pek çok şiir, konferans, tarihi ve kültürel çalışma bırakmıştır. 1920’li yılların sonu 1930’lu yılların başlarında Mufdî Zekeriyâ, Muhammed el-Îd, Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî, Muhammed b. es-Sâ’ihî el-Lekânî ve Muhammed el-Hadî es-Senûsî gibi Cezayirli genç şairler hamaset ve ümit unsurları taşıırken Zuheyr ez-Zahirî bu gibi duyguları taşımamakta idi¹⁵³.

eş-Şihâb Dergisi’nde yayımlanan çalışmaları şöyledir:

- *Tahiyyetu’r-Rebî’* (Baharî Selamlama), 1930’da yayımlanmış ilk kasidesidir
- *Savt Muctema’i’l-Cezâir* (Cezayir Toplumunun Sesi), 1930’da yayımlanmış ikinci kasidesidir
- *Tahiyyetu’s-Şitâ’* (Kışî Selamlama)
- *İnnî Umessilu Umme* (Ben Ümmeti Temsil Ediyorum) 1931’de yayımlanmıştır
- *el-Îmân bi’l-Kadiyye* (Sorunla İman)
- *Muhimme’l-Kur’an* (Kur’an Misyon, *Savtu’l-Mescid* Dergisi, 1948)

Yayımlanmamış diğer kasideleri de şöyledir¹⁵⁴:

- *A’lâmu’l-Edârise fî’l-‘Âlemi’l-Î’lâmiyye* (İslam Dünyasında İdrisiler Devleti Alimleri)
- *el-Meşâ’iru’d-Diniyye Hiye Elletî Tehtâru ‘Anâvînehu* (Yollarını Seçen Dini Duygular)

Bütün bunların yanı sıra Tilimsân şehrinin güzelliği ve mimari eserlerini ele alan elli üç beyitlik bir kasidesi daha vardır¹⁵⁵.

¹⁵³ Ramâdan Şâviş, el-Ğûsî b. Hamdân, *İrşâdu’l-Hâ’ir ilâ Udebâ’i’l-Cezâir*, Kültür ve Haberleşme Bakanlığı Yayınları, Cezayir, 1999, s. 591-592; Murtâd, *Mucemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîn*, s. 209-211.

¹⁵⁴ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=2690 07.10.2016.

¹⁵⁵ Murtâd, *Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîne*, s. 212.

3.3.10.16. Na‘îm en-Na‘îmî (1909-1973)

Nisbesi en-Na‘îmi b. Ahmed b. ‘Alî Sâlih’tir. Şair, tarihçi ve edebiyatçı olan Na‘îm en-Na‘îmî, 1909 yılında Biskra’ya bağlı olan Seyyidî Hâlid beldesinde dünyaya gelmiştir. Eğitimine kardeşi el-Cuneydî’den Kur’an öğrenerek başlamış on yaşına geldiğinde ise bu eğitimini Seyyidî Hâlid şehrinde çocuklara Kur’an-ı Kerim dersi veren amcasının yanında tamamlamıştır. Çocukluğundan beri hızlı bir şekilde anlaması ve kuvvetli bir hafızası ile dikkat çekmiştir. Kur’an-ı ezberledikten sonra 1919 yılında dört yıl süresince Evlâd-ı Cellâl’de bulunan Rahmâni tarikatine bağlı el-Muhtâr Zaviyesi’nde nahiv, sarf, tefsir, fıkıh, tecvid, hadis ve usul dersleri görmüştür. Şeyh el-‘Âbid es-Semâti ve Şeyh Mustafa b. Kuveydar en önemli hocalarındandır.

1924 yılında Tunus’a Zeytûne Medresesi’ne eğitimini sürdürmek amacıyla gitmiştir. Ne yazık ki maddi imkansızlıklar yüzünden eğitimini tamamlayamamıştır. Bunun üzerine Cezayir’e dönüp on iki yıl boyunca çeşitli şehirleri gezip hocalardan ilim tahsil etmiştir. Ayrıca Tûlga ve Biskra’da imamlık ve hocalık da yapmıştır. Sonrasında Kostantîne’deki ‘Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü’nde hoca olmuştur. Hemen arkasından doğduğu yere gelerek burada özel bir okul açmıştır. Şimdiki adı Şilif şehri olan el-Esnâm kentine gelerek burada el-İslâh okulunu kurmuş ancak Fransız güçleri tarafından bu kurum kapatılmıştır. Kendisi de geldiği yere sürgün edilmiştir. 1947 yılında ise İbn Bâdîs’in okulunda ders vermeye başlamıştır¹⁵⁶.

Devrime katılmış ve komutanlık tarafından Tunus-Cezayir sınırına gönderilip sığınmacıları yönlendirerek ayaklandırmaya çalışmıştır. 1961 yılında hacca gitmiş ve Hicâz ulemaları ile bir araya gelmiştir. İstiklal sonrasında Din İşleri Bakanlığı’nda başkanlık mevkiye getirilmiştir. 1963 yılında Kameri aylar hakkında Tunus’ta düzenlenen İslam Konferansı’nda Cezayir’i temsil etmiştir. İslam dünyasındaki reform hareketi tarihine dair Cezayir’de konferanslar vermiştir. İslam konferansında sunmuş olduğu araştırmaları mevcuttur. Ayrıca basılmamış şiirleri de bulunmaktadır. Eğvat bölgesinde ilimle ilgilenen gençlere

¹⁵⁶ Selâme ve diğ., a.g.e., C.II, s. 661.

seslendiği bir şiiri bulunmaktadır. Ayrıca İbn Hişam'a hakkındaki bir eseri *Katru'n-Nedâ ve Bel es-Sedâ* olarak kaleme almıştır. Na'îm en-Na'îmî, 18 Haziran 1973 tarihinde vefat etmiş ve Kostantîne'de defnedilmiştir¹⁵⁷.

3.3.10.17. Muhammed eş-Şebûkî (1915-2005)

Muhammed eş-Şebûkî, 1915 yılında Tibisse'ye bağlı olan eş-Şerî'a beldesinde dünyaya geldi. Hafız olduktan sonra ilim ve tahsil sevgisi arttı. 1930'lu yılların başlarında Arapça ve fıkıh eğitimi için Tunus'un güneyine geçti. 1934 yılında Zeytûne Medresesi'ne gidip 1942 yılında icazet aldı. Sonrasında Cezayir'e dönüp özel okullarda öğretmenlik yaptı. Cezayirli Âlimler Birliği üyesi oldu. Bu birliğe bağlı okullarda öğretmenlik yapıp idari görevler de üstlendi. Halk Partisi'ndeki siyasi görevi ile öğretmenliği bir arada götürdü.

Cezayir'in doğusunda devrim için faaliyete geçecek ilk silahlı direnişin oluşmasında katkı sağladı. 1956 yılında sömürgeci kuvvetler tarafından hapse atıldı. Cezayir bağımsızlığını elde edinceye değin tutuklu kaldı. 1987 yılında Cezayir parlamentosu üyesi oldu ve yaş bakımından en büyük üye olduğu için meclis başkanı seçildi. Tibisse Vilayeti Halk Meclis Başkanlığı ile Yüksek İslam Konseyi üyeliği yaptı. Görev aldığı makamlarda vatanına samimi bir şekilde hizmet etmeye devam etti. Hayatı boyunca mücadeleden vazgeçmedi. Ardında *Dîvânu Muhammed eş-Şebûkî* adlı güzel bir divan bırakmıştır. 1995 yılında basılan bu divanda şair devrim esnasında gerçekleşen hadiseleri ele almaktadır. Ayrıca bütün halk şairleri gibi medih, hiciv ve mersiye gibi şiir türlerinde metinler kaleme almıştır. *Cezâirunâ yâ Bilâde'l-Cudûd* adlı marşı çok meşhurdur ve şöyledir:

نَهَضْنَا نُحَطِّمُ عَنْكَ الْقِيُودَ	جَزَائِرُنَا يَا بِلَادَ الْجُدُودِ
وَنَعِصِفُ بِالظُّلْمِ وَالظَّالِمِينَ	فَفِيكَ، بِرَغْمِ الْعِدَى، سَنَسُودُ
فَأَنْتَ الْقِلَاعُ لَنَا وَالْعِمَادُ	سَلَامًا، سَلَامًا جِبَالِ الْبِلَادِ
وَمِنْكَ زَحَفْنَا عَلَى الْغَاصِبِينَ	وَفِيكَ عَقَدْنَا لِيَوَاءِ الْجِهَادِ

¹⁵⁷ Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 668-669.

Ey asil ülkem Cezayir *Biz senin bağlarını çözmek için ayaklandık*
Düşmanlar istese de istemese ki biz özgür olacağız *Zulüm ile zalimleri sarsacağız*
Ey ülkemin dağları sana selamlar olsun *Çünkü sen bizim kalelerimiz ve desteğimizisin*
Cihati seninle biz ilan ettik *Ve senden biz gasbedenlere hücum ettik*

Muhammed eş-Şebûkî, kasidelerinde ulusal sorunlar ile 1 Kasım Devrimi'nin üzerinde pek fazla durmamış olup esas ilgilendiği konu 1955 yılında devrim ordusu ile Fransızlar arasında olan büyük mücadeledir. Bu savaşı övmüş ve Cezayirlilerin galip gelmesini kasidesinde mutlulukla ifade etmiştir.

Emelu'l-Şâir (Şairin Umudu) adlı kasidesinde tabiatı izleyen bir şairin durumunu ele almaktadır. Sonrasında da bu durumu Cezayir'le bağdaştırmış, kazanılan büyük zaferden de söz ederek mücahidleri övmüştür.

Râbah Haddûsî onun hakkında: “ ‘Aynu'l-Beyzâ'da 1998 yılında düzenlenen Muhammed el-Halîfe sempozyumunda ona rastlamıştım. Gayet vakûr, zeki, insancıl ve gözlerinden ışıık parılayan bir adamdı” demektedir.

Sonuç olarak Şair Muhammed eş-Şebûkî sadece sözleriyle değil aynı zaman-da eylemleriyle de devrim mücadelesine katkıda bulunmuştur. 13 Haziran 2005 tarihinde vefat etmiştir¹⁵⁸.

3.3.10.18. Muhammed el-Ahdar ‘Abdulkâdir es-Sâ'ihî es-Sağîr (1933-)

Muhammed el-Ahdar ‘Abdulkâdir es-Sâ'ihî 1918 yılında Cezayir sahrasında bir vaha olan Tûkrat'ta dünyaya gelmiştir. 1949-1956 yılları arasında ilköğrenimini ve liseyi Zeytûne Medresesi'nde tamamlamış ve arkasından Bâtine şehrine geçmiştir. Burada amcasının oğlu olan şeyh es-Sâ'ihî el-Kebîr'den de eğitim almıştır. Cezayirli Müslüman Öğrenciler Genel Birliği ve Cezayirli İşçiler Genel Birliği dernekleri çerçevesinde Cezayir isyanına katılmıştır. Ayrıca Libya ve Tunus'taki milli özgürlük cephelerinin de oluşumuna katılmıştır.

Cezayirli Müslüman Âlimler Birliği üyesi olan Muhammed el-Ahdar ‘Abdulkâdir es-Sâ'ihî, Afrikalı Yazarlar Birliği'nin başkan vekilliğini de yapmış

¹⁵⁸ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîne*, s. 240-243; Selâme ve diğ., *a.g.e.*, s. 126-129; Haddûsî ve diğ., *a.g.e.*, C.II, s. 184-185.

ayrıca kuruluşunda da yer almıştır. *Cezayirli Öğrenciler Cemiyeti*, *Öğrencinin Sesi* ve *Yeni Kalem Derneği* gibi pek çok derneğe üyeliği mevcuttur. Roman ve öykü türlerinde denemeleri mevcuttur. Bu çalışmaları 1953 yılında Cezayir ve diğer Arap gazeteleri tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Radyo için hazırlamış olduğu kısa bir öykü koleksiyonu da mevcuttur. 1959 yılında Tunus ve Bingazi radyolarında çalışmıştır. Devrim döneminde Cezayir Üniversitesi'ni kazanmıştır. Bağımsızlıktan sonra bir taraftan öğretmenlik yaparken diğer taraftan da Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki yüksek eğitimini tamamlamıştır. 1969 yılında lisans diplomasını alabilmiştir. 1979 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda çalıştıktan sonra Haberleşme ve Kültür Bakanlığı'na geçmiştir. Hemen ardından ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda da görevini sürdürmüştür. 1970-1978 yılları arasında Başkent Cezayir'de düzenlenen Haberleşme ve İletişim Merkezi'nin bünyesinde bağlı olan Mokar Festivali'nin sorumluluğunu üstlendi. Cezayir edebiyatında eserleriyle önemli bir yer teşkil eden, kültürel ve edebi çalışmalara desteğini esirgemeyen pek çok kişinin bu organizasyona katılımını sağladı. 1974 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kuruluşunda yer aldı. Ulusal çapta düzenlenen kültür haftalarının çoğunluğuna katıldı. Makaleleri ve kasideleri ulusal ve uluslararası pek çok gazetede yayımlandı. Bazı şiirleri Rusça, Yugoslavca ve Fransızca gibi dillere çevrilmiştir.

Şiirlerinde insani vaziyetleri, günlük hayatı, duygusal durumları ve özellikle de liberalizmi işlemiştir. Devrim döneminde şiir yazmaya başladığı için 1970'li kuşağa dahil edilmektedir. Kendisinden sonra gelenlerinde çağdaşı olmuştur¹⁵⁹. Gençlik Bakanlığı ile Enformasyon Bakanlığı'nda pek çok görevde çalışmıştır. Sonrasında Cezayirli Yazarlar Birliği'ne seçilmiş ve ilk genel sekreteri olmuştur. Pek çok sempozyuma ve davete katılmıştır. Mufdî Zekeriyâ Vakfı'nın danışma kurulu üyesidir ve buranın kuruluşunda da yer almıştır. Şiir alanında 'Abdul'azîz Su'ûd Ödülü'nün de sahibidir.

¹⁵⁹ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîn*, s. 232.

Eserleri şöyledir:

- *Elvân mine'l-Cezâir* (Cezayir'den Renkler, 1982 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye tarafından yayımlanan ilk şiir koleksiyonudur)
- *Elhân mine'l-Kalbî* (Kalbimden Nameler, 1983 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye tarafından basılmıştır)
- *Min 'Amkî'l-Cerhi yâ Filistin* (En Derin Yaramdan Ey Filistin, 1982 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye tarafından basılmıştır)
- *el-Kuhufû'l-Mûdiati* (Aydınlık Mağaralar, 1971)
- *Ma'sâtu'l-İnsâniyyeti fî'l-Cezâir* (Cezayir'de İnsanlık Trajedisi, 1957)
- *Bukâ' Bilâ Dumû'* (Gözyaşsız Ağlama)
- *Vâhatu'l-Hevâ* (Aşk Vahası, 1972)
- *Kâne'l-Cerhu* (Yaraydı)
- *Uğniyyat Evrasiyye* (Evrâs Şarkıları, 1979)
- *İkra' Kitâbek ... Eyyuhâ'l-'Arabî* (Kitabını Oku.... Ey Arab)
- *Muhammed el-Emîn el-'Amûdi eş-Şahsiyyetu'l-Mute'Addideti'l-Cevânibi* (Muhammed el-Emîn el-'Amûdi Çeşitli Yönleri, 1998)
- *Tarihu'l-Edebî Tıfl fî'Cezâir* (Cezayir Çocuk Edebiyatı Tarihi 2002)
- *Emdega* (Kısa Öykü Koleksiyonu -1984)
- *Rûhî Lekum* (Ruhum Sizindir, 1986)
- *Nahnu el-Etfâl* (Biz Çocuklar,1989)
- *Mersiyetu's-Şâ'ir Ahmed et-Tayyib Ma'âş* (Şâir Ahmed Et-Tayyib Ma'âş Mersiyesi, 2009)
- *Mu'allakatu'l-Cezâir* (Cezayir'in Muallakatları, 2006)
- *el-A'mâlu's-Şi'riyyetu'l-Kâmile* (Bütün Eserler, 2008)
- *el-Muzî'u 'Usmân Bûkatâye* (Radyocu 'Usmân Bûkatâye, 2008)
- *Divânu el-Emîn el-'Amûdi* (el-Emîn el-'Amûdi Divanı, 2008)
- *Bekr b. Hammâd Şâiru'l-Mağribî fî'l-Karn 3h.* (1986)

- *Keyfe Nuharriru'l-Cezâir* (Nasıl Cezayir'i Özgür Kılabiliriz, 1979)
- *Kitâbu'l-Mu'temer İbn Ruşd* (İbn Rüşd Sempozyum Kitabı)
- *İhyâ' li'z-Zikrâ'l-Mi'eviyeti li'Vefatihî* (Onun Yüzüncü Yılını Anma)
- *Kitâb Muzekkeratî li'Edîb el-Mucâhid el-eh 'Abdurrahman b. el'Akkûn* (Mücahit Edebiyatçı ve Kardeş 'Abdurrahman b. el-'Akkûn)
- *Divân Nuzheti'l-Hatır fî Karîdi'l-Emîr 'Abdulkâdir bi'Muşâreketi eş-Şeyhu'l-Edîb Muhammed Sâlih Ramadân*
- *Kitâb Dimâ'i'l -Hurriyeti li'l-Kâtib Hammadî Bahrîş* (Kâtib Hammadî Bahrîş'in Özgürlüğün Kanı Adlı Kitabı)
- *Kasîde fî Ğazveti's-Sabtât* (Sabtât'ın Savaşıyla İlgili Kaside) (Hicri 569 yılına dair bazı olaylar geçmektedir)
- *Kâne yâ Mâ Kâne* (Bir Varmış Bir Yokmuş)
- *Îdu'l-İstiklâl* (İstiklâl Bayramı) adlı ölçülü şiirleri mevcuttur.

1978 yılında nazmettiği *Muzekkeretu Tıfl Filistinî* (Filistinli Çocuğun Hatırası) adlı önemli bir kasidesi bulunmaktadır. Burada Filistin trajedisini anlatmaktadır¹⁶⁰. 1989 yılında çocuklar için kaleme almış olduğu bir diğer şiiri *Nahnu el-Etfâl* adını taşımaktadır. 1990 yılına ait *eş-Şâiru'z-Zenci* (Zenci Şair) adında bir tiyatrosu da mevcuttur. Ayrıca basılmamış pek çok çalışması bulunmaktadır¹⁶¹.

Len Te'ûde (Geri Dönmeyecek) adlı kasidesi şu şekildedir¹⁶²:

أُمِّي... أَبِي
مَالِي أَعِيشُ وَحْدَةً ؟

¹⁶⁰ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 23-26.

¹⁶¹ Kâmil Selmân el-Cubûrî, **Mu'cemu'l-Udebâ mine'l'Asri'l-Cahili Hatta Sene 2002**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013, s. 138-139; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 117-119; Fûğâlî, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁶² Muhammed et-Tammâr, **Ma'a Şu'arâ'i'l-Medreseti'l-Hurrati bi'l-Cezâir**, Divânü'l-Matbû'ati'l-Câmi'iyyeti, Cezayir, 2005, s. 123.

وَحْدِي أَتِيَهُ بِسَبَبِ الْأَخْلَامِ،
وَحْدِي أُعَانِي ضَرْبَةَ الْأَقْدَارِ،
وَحْدِي مَعَ الْأَشْرَارِ،
وَحْدِي أَذُوقُ مَصَائِبَ الْأَيْتَامِ،
وَحْدِي مَعَ الْأَحْزَانِ،
أَمْشِي إِلَى أَيْنَ الْمَسِيرِ؟
أَيْنَ الْمَصِيرِ؟
أَيْنَ الْمَفَرِّ؟

*Ey annem ... Ey babam
Neden yalnız yaşıyorum ben
Rüyalarım nedeniyle kayboluyorum
Kaderin darbelerin tek başıma çekiyorum ben
Kötülerle bir başıma
Yetimlerin zorluklarını taşıyorum tek başıma
ve hüznlerle yürüyorum
Yürüyorum ama nereye?
Bu gidiş nereye?
Kaçış nereye?*

3.3.10.19. Muhammed b. ‘Abdurrahman el-Mes‘âdî (1912-1968)

Muhammed b. ‘Abdurrahman el-Mes‘âdî’nin nisbesi ülkenin kuzeyindeki Cilfe Vilayeti’ne bağlı şehirlerden olan Mes‘âd şehrine dayanmaktadır el-Mes‘âdî, Roma döneminden kalan eserlerin bulunduğu Demed köyünde dünyaya gelmiş, annesini ve babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Bu nedenle Kur’an öğretmeni olan Dayısı Şeyh ‘Umer ve gene Kur’an öğretmeni olan ninesi kendisine bakmıştır. Küçük yaşta Kur’an-ı Kerim’i iyi bir şekilde öğrenmiştir. Yaşam şartları nedeniyle ailesiyle beraber muhtelif yerlere taşınmak zorunda kalmıştır. Ayrıca

çocuklara Kur'an öğretme hususunda amcasına yardım etmiştir. Şair, Rahmani tarikatini takip etmekte idi.

Cezayir Halk Partisi'ne meyli vardı. Bu nedenle Cilfe şehrinin Fransız hâkimi onu hapse attırdı. Hapisten çıktığında Kostantîne'ye taşındı. Orada Şeyh 'Abdulhamîd b. Bâdîs kendisine maddi ve manevi olarak yardımcı oldu ve burada dersler verdi. 16.04.1940 tarihinde İbn Bâdîs, Cilfe'de vefat ettiğinde çok büyük bir boşluğa düştü. Bunun üzerine diploma alacağı Tunus'taki Zeytûne Üniversitesi'ne girdi. Binbir Gece Masalları, Kısas-ı Enbiya ve Antera'nın hayatıyla ilgilendi. Gençlik çağlarında Cezayirli Müslüman Âlimler Birliği'ne başlangıçta karşı çıkmıştır. Daha sonraki senelerde bu kurumun reformist ilkelerine ikna oldu ve bu birliğe katıldı.

1945 yılında Tunus'tan dönünce Âlimler Birliği'ne katılıp Cilfe, 'Ayn Temuşent, Tiart, el-Muğîr ve Tûlga gibi şehirlerde öğretmenlik yaptı. 1954 yılında isyan patlak verince çoğu Cezayirli gibi hapse atıldı, acı çekti ve sürgün edildi. *el-Basâ'ir* gazetesine yönelik reddiye olarak yazmış olduğu bir şiiri bulunmaktadır. 1940 senesinde kendisine bakan ve yardım eden Şeyh 'Abdulhamîd b. Bâdîs için bir mersiye kaleme almıştır. 1948 yılında desteklemiş olduğu Cezayir Halk Partisi iktidara gelince bu konuda pek çok şiir yazmıştır. 1954 senesinin Kasım ayında patlayan isyan sırasında özgürlük için sabır ve sebat şiirleri kaleme almıştır. Ayrıca bu dönemde mutlulukla ilgili yazdığı bir şiiri de bulunmaktadır¹⁶³.

3.3.10.20. Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî el-Kebîr (1918-2005)

Şair, katip ve iletişimci olan Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî el-Kebîr, 1918 yılında şu anda Cezayir'in güneydoğusunda bulunan Vurkla Vilayeti'ne bağlı Tûkrat'ın al-'Aliye köyünde dünyaya gelmiştir. Fakir bir ailedendi. On yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. İki yıl süreyle köyündeki Sıbyan mektebine gitti. Muhammed Bi'l-Kâsım Şahtûne, Muhammed b. Zâvî ve Şeyh İbrâhîm Buyûd gibi hocalardan ders görmüştür. Sonrasında iki yıl boyunca edebiyat, sarf ve nahiv

¹⁶³ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 552-553; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 580.

eğitimi alacağı Ğardaye Vilayeti'ndeki bir okula gitti. Eğitimini sürdürmek için 1935 yılında Zeytûne Medresesi'ne yöneldi. 1939 yılı II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar orada kaldı. Fransız sömürge güçleri onu köyüne yolladı ve onu siyasi faaliyetlerinden ötürü hapse attılar. Bu savaş süresince Tûkrat dışına çıkamadı ve o bölgenin gençleriyle beraber izcilik kulübü ve tiyatro topluluğu kurdu. Bu esnada lise öğretmenliği de yaptı. Arapça ve diğer ilmi faaliyetler için Necâh ve Felâh okulunu tesis etti. 1948 yılında Bâtine şehrine yerleşti. Orada şair Muhammed el-‘Îd Al Halîfe'yle görüştü. 1952 yılında başkent Cezayir'e geçti ve kültürel faaliyetler ve radyo yayıncılığı ile meşgul oldu.

1948 yılının Eylül ayında *İkinci Basâ'ir* Dergisi'nde ilk kasidelerini yayımlamıştır. Bağımsızlık sonrasında eğitim ve yayım alanlarında çalışmaya devam etmiştir. 1974 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği'ne üye oldu ve bu cemiyetin okullarında öğretmenlik yaptı. 1935 ila 1959 yılları arasında Zeytûne-Cezayir öğrenci topluluğunun idari üyesi oldu. Tunus ve Cezayir gazetelerinde şiirleri yayımlandı. Tiyatro alanında *Cem'ıyyetu'l-Emel* adlı birliği kurdu. Cezayir'deki pek çok edebi çalışmaya iştirak etmiştir. Arap Yazarlar Birliği'nin pek çok konferansına katılmıştır. Ayrıca Arap ülkelerinde düzenlenen şiir festivallerinde yer almıştır. 1973 yılında Tunus'ta on birincisi düzenlenen şiir festivalinde altın madalya kazanmıştır. 2009 yılında Vurkla'da kendi adına uluslararası bir sempozyum yapılmıştır. Kabiliyetli bir şair olmasının yanı sıra kendisine özgü, esprili ve seçkin bir yayımcıydı. Cezayir'in ünlü kültür insanlarından. Cezayir radyolarında *Elvân* adlı programla ün kazanmıştır. Râbah Haddûsî, onun hakkında “ *O, insanları sevgisinde bir araya getiren bir ediptir ve altın gibidir. Dili altın kalemi altındır. Onun şahsiyetinde pek çok şey bir araya gelmişti ve çok bilgili birisidir. Zaman onun gibi birini nadiren getirir*” demektedir.

1937 yılında *Ğaram Emîra* (Prenses'in Aşk) adlı şiirsel tiyatrosu, yayımlanan ilk edebi çalışmasıdır. Bunun yanı sıra *Hemesât ve Sarahât* (Fısıltılar ve Çılgınlıklar) ile *İslamiyyat* adlarında yayımlanmış daha pek çok divanı mevcuttur. Şairin şiirleri esprili, özgün ve etkili bir romantizmle nitelendirilmektedir *Tunus ve Cezayir'deki Radyo Görüşmeleri* adlı kasidesi 1964 yılında tamamlanmıştır.

1976 yılına ait *Elvân Bilâ Telvîn* (Renksiz Renkler) adında komik ve ilginç bir çalışması da mevcuttur¹⁶⁴.

Şiir Divanları:

- *Hemesât ve Sarahât* (Fısıltılar ve Çılgınlıklar, 1965)
- *Lahnu 'l-Vefâ'* (Vefanın Namesi, Şiirsel Öyküler, 1975)
- *Cemre ve Remâd* (Kor ve Kül, 1981)
- *Dimâ'* (Kan, 1981)
- *İslâmiyyât* (1984)
- *Anâşîdu'n-Nasr* (Zafer Marşı, 1983)
- *Teştîr bi Burdeti 'l-Îmâm el-Bûsîrî* (Îmâm el-Bûsîrî'nin Kasidesinin Teştiri, 2000)
- *Bakâyâ ve Evşâl* (Kalan ve Damla, 1987)
- *er-Râ'î ve Hikâye Sevra* (Çoban ve Devrim Hikayesi, 1988, Şiirsel Tiyatro)
- *Divânu 'l-Etfâl* (Çocukların Divanı, 1983)¹⁶⁵.

3.3.10.21. Ahmed el-Ğavâlimî (1920-1996)

Ahmed b. 'Alî b. Bûsâha el-Ğavâlimî, Mile şehrinde dünyaya gelmiş ve Kostantîne'de vefat etmiştir. İlim öğrenebilmek için Tunus'a geçmiştir. Akrabalarından Arapça öğrenmiş ve Kur'an-ı Kerim'i de hıfzetmiştir. Cezayir tarihçisi olan 'Allâme Mubârek el-Milî'nin halkasına katılmıştır. 1930 yılında Kostantîne'ye geçip üç yıl süreyle Şeyh 'Abdulhamîd b. Badis'in el-Cami'u'l-Ahdar'daki derslerini takip etmiştir. Mısır'a yolculuk yapmış ve Zeytûne Üniversitesi'nden 1941 yılında mezun olmuştur. İlmini daha da artırmak istemiş ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte eğitimini yarıda bırakıp anavatanına dönmek zorunda kalmıştır.

¹⁶⁴ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 27-29; Mâcid el-Hukuvâtî, 'Adnân Câbir, **Muhtârât mine's-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Karni'l-İşrîne**, C.II, Muessesetu Caize 'Abdulazîz Suud el-Babtin li'l-İbdai's-Şi'ri, Kuveyt, 2001, s. 76.

¹⁶⁵ el-Cubûrî, **a.g.e.**, s. 138.

Bağımsızlığa değin Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti okullarında öğretmen olarak görev yapmıştır. Zira Fransız kuvvetleri kontrolünde olan resmi kurumlarda çalışmayı reddetmiştir. Kostantîne Eğitim Müdürlüğü'nde kültürel organizasyonlar düzenlemiştir. *en-Nasr* gazetesinde görev yapmıştır. 1970 yılında ise Kostantîne Halk Meclisi'nin düzenlemiş olduğu yarışmada *Medîne Fevka Tavn Şâmih* (Medine Yüksek Bir Dağ Üstünde) adlı kasidesiyle ikincilik ödülünü almıştır.

Şiir çalışmalarını *Eş'âru'l-Cezâir* (Cezayir Şiirleri) adlı bir divanda toplamıştır. Bu eser Arapça ve Fransızca olarak basılmış ve 1999 yılında *Pub Lisud* yayınevi tarafından çıkartılmıştır. *Bintu'l-Meğârib* (Mağriplerin Kızı), *Bintu'l-Cezâir* (Cezayir'in Kızı), *Yâ Behcet Tâfiha* (Ey Aşırı Sevinç) ve *Enîn ve Recî'* (İnilti ve Sancı) adlı kasideleri bulunmaktadır. Cezayir şiirinde hece ölçüsünü kullananlardan birisiydi. 1973 yılının Nisan ayında *en-Nasr* gazetesinde *Reşahât 'alâ Şi'ri'l-Hâfi ve'l-Hâlî mine'l-'Arûz ve'l-Kavâfi* (Kafiyesiz ve Sade Şiirden Seçmeler) adlı yayımlanan makalesinde serbest nazım şeklini eleştirmiştir.

Şiirlerinde iki akımın etkisi görülmektedir. Duygusal akım, insanın ve doğanın derinliklerine iner. Geleneksel ise, Müslüman Alimler Cemiyeti'nin vermiş olduğu mücadele eğitimi yansıtan reformist bir üsluptadır.

Şiirine genel olarak bakıldığında aruza dayalı geleneksel tür ile bazen Endülüs Muvaşşahlarına benzeyen bir tür, bazen ise modern serbest şiirin özellikleri göze çarpmaktadır. Bazı eleştirmenler ona *Siyâbu'l-Cezâir* (Cezayir'in Elbisesi) lakabını vermişlerdir¹⁶⁶.

Eserleri:

- *Şeyh Ahmed Rıdâ Hûhû ve el-Edebu's-Sâhir fi'l-Cezâir* (Cezayir'in Efsane Edibi Şeyh Ahmed Rıza Hûhû)
- *Şeyhu'l'Arabî et-Tebessî Şehîdu's-Sevratî'l-Cezâiriyye* (Cezayir Devrim Şehidi Şeyhu'l- 'Arabî et-Tebessî)
- *Şeyh Tayyib el'Ukbî Kâtiben ve Şâ'iran Sahâfiyyen* (Yazar ve Gazeteci Şair Şeyh Tayyib el-'Ukbî)

¹⁶⁶ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=594 15.10.2016.

- Şeyh ‘Abdulhamîd b. Bâdîs es-Siyâsî ve ‘l-Mutefâil
- Şeyh el-Beşîr el-İbrâhîmî Emîru ‘l-Beyânî ‘l- ‘Arabî bilâ Menâzi’

Ayrıca, Tetvîru ‘t-Tefkîr, Tecdîdi ‘t-Ta ‘bîr Hedefânî li ‘Tezvîdi ‘l- ‘Arabiyyeti bi ‘l-Esrâ ‘i ve ‘t-Tadvîr ve Dîvânü Şî ‘r adlı makaleleri de mevcuttur¹⁶⁷.

Hani ‘en bi ‘l-İstikbâl adlı şiiri şu şekildedir¹⁶⁸:

هَلُمَّ افْرَحِي وَاسْتَبْشِرِي يَا جَزَائِرُ فَشَعْبُكَ بِالْبُشْرِ الْعَظِيمَةِ طَائِرُ
هَلُمَّ افْرَحِي يَا أُمَّةً عَرَبِيَّةً لِتَحْرِيرِكَ الْمَيْمُونِ تَهْدِي الْبَشَائِرُ

Sevin ve mutlu ol haydi ey Cezayir

Halkın büyük müjdeyle uçuyor

Ey Arap milleti haydi sevin

Mübarek bağımsızlığına armağan olsun müjdelere.

3.3.10.22. Ebu Bekr b. Mustafa b. Rahmûn (1921-1984)

Şair ve dilci olan Ebû Bekr b. Mustafa b. Rahmûn, 1921 yılında Biskra’daki Seyyidî ‘Ukbe ilçesine bağlı olan Liyâne köyünde dünyaya gelmiştir. Burada hafız olmuş ve Arapça’nın temelleri ile fıkıh ilmini hocası Şeyh Muhammed es-Sağîr Masmûdî’den almıştır. ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in de öğrencisi olmuştur.

Dikkat çeken bir durum vardır ki vefatı öncesinde hayatına dair tercüme pek çok kitap yazılmıştır. Rahmûn’un yaşamına dair bilgiler, elektronik kaynaklarda, sözlüklerde, makalelerde ve Cezayir şiirinde ön plana çıkmış olan Rahmûn’un çağdaşı pek çok kimse ile yapılan röportajlarda mevcuttur.

Şairin yaşadığı dönemde eğitim neredeyse yasaklı bir durumda olduğu için sadece ülkenin önde gelenlerinin ulaşabildiği bir şeydi. Fransa, öğretmenlere ve öğrencilere savaş açmış durumdaydı ve Fransızca’yı dikte etmekteydi. Ne var ki, şair bu ortamda bile bilgisini arttırabilmiştir. Gün boyunca Ahdar Camisi’nde pek çok tabakadan öğrencilere dersler veren Şeyh ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in öğrencisi oldu. Edebi ve siyasi kimliği ile içtimai, dini ve ahlaki eğilimlerinde almış olduğu bu eğitim belirleyici olmuştur.

¹⁶⁷ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 363-364; el-Hukuvâtî, Câbir, **a.g.e.**, C.II, s. 79.

¹⁶⁸ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=594 15.10.2016.

Rahmûn'un gazete çalışmalarının başlangıcı 1940 yılına tesadüf etmektedir. Muhammed es-Sa'îd ez-Zâhiri *Vifâk* Dergisi'nde¹⁶⁹ kendisiyle çalışması için onu davet etmiştir. Bir yıl süreyle Müslüman Cezayir'i savunmak maksadıyla orada makaleler kaleme aldı. Cezayirli yazarların sadece edebi çalışmalar için değil aynı zamanda siyasi faaliyetler için de gazetelere yöneldikleri görülmektedir. Gazete, günlük olayları ve halkın siyasi yönelimlerini yansıtan bir ayna idi. Hayattaki gidişatı, sömürgeciliği, insanlara olan saldırıları ve isyan kaynaklı oluşan dünya sorunlarını gözlemlerdi.

Şairin gazetecilik yönüne değinmek gerekirse düşüncelerini aktarmak için bu mecrayı kullandığı görülmektedir. Kendisi, bir yazarın mesajını hem kendi toplumuna hem de dünyaya bu şekilde aktarabileceğini düşünmektedir.

Hakeza eğitim hususundaki düşüncelerine değinilecek olunursa ilmin yayılmasındaki en ideal yolun okullar, zaviyeler ve camiler olduğunu düşünmektedir. Sömürge yönetiminin eğitim alanındaki engelleri ile âlimlerin ve öğretmenlerin aktardıklarının kısıtlanmasına rağmen şair sömürgecinin bu kararlarına karşı çıkmış olup eğitimin yayılması hususunda ciddi bir vazife üstlenmiştir.

1941 yılında memleketi olan Biskra'ya dönmüştür. 1 Kasım 1954 isyanı patlak verinceye değin bu köyün çocuklarına Kur'an-ı Kerîm, Arapça ve fıkıh ilimlerini öğretmiştir. İsyân sonrasında ise el-Evrâs bölgesine bağlı olan 'Ayn Zahtût'e intikal etmiş ve İslami Gençlik Okulu'nda öğretmenlik yapmıştır. Bağımsızlık sonrasında ise başkent Cezayir'den Biskra'ya gelmiştir. Bir mutesavvıf olmuş ve pek çok kitap kaleme almıştır. Yazmış olduğu bu eserlerde sufi etki açıkça görülmektedir.

Şair Ebû Bekr b. Mustafa b. Rahmûn şiir denemelerini *el-Vifâk* ve *el-İslâh* gibi Cezayir'in önde gelen gazeteleri başta olmak üzere Mısır'ın *es-Sureyya* ile Tunus'ta da bulunan *es-Sureyya* ve Lübnan'ın *el-Edîb* dergileri gibi pek çok yerde yayımlamıştır. Gazeteler, içtimai reform talep eden dini ve siyasi pek çok şair ve

¹⁶⁹ 1938 yılında Muhammed es-Said ez-Zahiri'nin çıkarmış olduğu siyasi haftalık bir gazetedir. Bazı kişileri ve heyetleri tenkit için özel bir ihtimam göstermiştir. Bkz. Meryem Menâ', "eş-Şâ'iru'l-Cezâirî Mustafâ b. Rahmûne, Hayâtuhu ve Âsâruhu", *Mecelletu'z-Zâkireti*, s. 60-64.

yazar için önemli bir dergah konumunda idi. Bu mahallerin Arapça'nın yayılmasında ve canlı kalmasında büyük bir işlevi vardı. Cezayirli şair Ramadân Hammûd, gazetecilik için şöyle demektedir:

سَارَتْ مَوْقِفَةً فِي أَحْسَنِ السُّبُلِ إِنَّ الصِّحَافَةَ نُورٌ لِلْبِلَادِ إِذَا

Gazetecilik en doğru yoldan giderse

Bir ülke için nurdur.

Şiirindeki Bazı Eğilimler:

• Milli Eğilim

Cezayir'deki siyasi durum Arapça'ya ağırlık vermeyi gerektirmiştir. Bu sebepten dolayı da pek çok Arap şairi kendi dillerinde şiirler ortaya koymuşlardır. Bu eğilim XX. yüzyılda da bayağı bir revaç görmüştür. Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî ve Ebu Bekr b. Mustafa b. Rahmûn gibi birçok şair Arapça'yla ve Arap milliyetçiliğiyle iftihar etmişlerdir.

Ebu Bekr b. Mustafa b. Rahmûn, *Uğniyyetu'l-Vicdân* (Vicdan Şarkısı) adlı şiirinde Arapça için şu dizeyi sıralamaktadır;

وَقُلُوبُنَا آمَالُهُنَّ رِضَاكَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ نَهْوَاكَ

Allah seni ne kadar sevdiğimizi biliyor

Ve bizim kalplerimizin gayesi senin rızandır.

• Romantik Akım

Sömürge döneminden bağımsızlığa kadar uzanan zaman içerisinde şairlerin çoğunun klasik akıma meyilli olduğu görülmektedir. Bunların arasında Hasan Bulhubal, Muhammed es-Senûsî, Muhammed el-Îd Al Halîfe, Sâlih Harfî ve Sâlih Habâşe mevcuttur. Söz konusu şairler klasik akıma dahil olan şiiri geliştirme hususunda İbrahim Hâfız, Ahmed Şevkî ve Mahmûd Samî el-Barûdî gibi şairlerden yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Bunun nedeni ise yaşamış oldukları siyasal ortamdır. Ancak Ebu Bekr b. Mustafa b. Rahmûn, klasik akıma meyilli olmaktan ziyade romantik akıma yönelmiştir. Bu durum doğayla diyalog şeklindeki şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Bunun içinde şu dizeyi söyleyebiliriz;

مَرْحَبًا بِالْجَمَالِ غَضًا جَنِيًّا فِي شَبَابِ الزَّمَانِ يَسْعَى إِلَيَّا

Doğanın güzelliği hoş geldin

Baharda bana doğru geliyordun

Şairin toplumdaki çaresiz bir miskin durumunu anlattığı uzun bir kasidesi mevcuttur. Burada insanları, ona yardım etmeye çağırmaktadır. Duygu bakımından güzel bir çalışmadır. Mustafa b. Rahmûn şiirinden anlaşılmaktadır ki şair eğitime düşkün birisidir. Medrese kitaplarına yönelmiştir. İnsanlara bunları aktarmaya çalışmıştır. Yaşadığı zamanı tanımlama hususunda elinden geleni yapmıştır. Güzel bir şiir dili ile en güzel ve en onurlu mevzulara değinmiştir.

Mustafa b. Rahmûn, milli bir şiir dili yaratma hususunda önemli bir noktaya gelmiştir. Şiirlerinin çoğu Cezayir isyanına dairdir. 1956 yılında *el-İdrâbu'l-Cezâyir* (Cezayir'in Grevi) adlı bir kaside kaleme almıştır:

إِنَّ الْجَزَائِرَ أَغْلَنْتْ إِضْرَابَهَا وَلِسَانُ ثَوْرَتِهَا يُبَيِّنُ جَوَابَهَا

Cezayir grevini ilan etti

Devrimin dili cevabını verdi

Söz konusu kaside yirmi dokuz beyittir ayrıca 'Akbî ve 'Ikâbî başlığıyla başka bir kasidesi de mevcuttur ve burada Cezayir isyanının aşamalarını işlemekte ve başarıyı müjdelemektedir. Ayrıca 'Azâ'imu'l-Ahrâr (Özgürlerin Yüceliği) adlı isyanla ilgili üçüncü bir kasidesi de bulunmaktadır.

سَتُبْلَغُ رَغْمَ آثَافِ الْأَعَادِي مَطَامِحَنَا، وَنَحْطِي بِالْمُرَادِ

Düşmanlara rağmen

Tamah ettiklerimize ve muradımıza varacağız

Savtu Cezâir (Cezayir'in Sesi) adlı uzun bir kasidesinin yanı sıra Cezayir'in bağımsızlık sevincini tasvir ettiği *el-Mesîru'l-Cezâiri* (Cezayirli'nin Yolculuğu) adındaki uzun bir kasidesi daha mevcuttur.

أَشْعَبَ الْجَزَائِرِ نِلْتَ الشَّرَفِ وَخَوَّلَكَ اللَّهُ مَجْدَ السَّلَفِ

Ey Cezayir halkı şerefe nail oldun

Allah sana atalarının şanını bahşetsin

Sunnetullah isimli bir diğer kasidesi ise yirmi dokuz beyitten oluşmaktadır. Bu kasidenin ilk kelimelerinde bağımsızlık için Cezayir cephesi yazdığını ve ilk

altı beyitin Fransız sömürgeciliğine karşı ulusal hareketi destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Şair kasidesini şu sözlerle önemsemektedir.

تَحْيَا الْعُرُوبَةُ وَالْجَزَائِرُ فِي حِمَى عِزِّ مَكِينِ

Arapçılık ve Cezayir yaşasın

Sağlam bir izzetin himayesinde

Mustafa b. Rahmûn şiirlerini başta *el-Menâr* olmak üzere çeşitli ulusal gazetelerde yayımlamıştır. XX. yüzyıldaki Cezayir Arap edebiyatında önemli bir yer işgal eden bu şairin şiirlerinin derlenmesi oldukça zaruridir¹⁷⁰.

3.3.10.23. ‘Abdullah Şireyyid (1921-2010)

Şair, yazar ve mütefekkir olan ‘Abdullah Şireyyid, 1921 yılının Şubat ayında Bâtine’de dünyaya gelmiştir. Özgürlük hareketinin öncesi ve sonrasında yeni romantik ve gelenekçi şairler arasında yer almaktadır. Cezayir’in siyasi, kültürel ve düşünce yaşamına katkılarda bulunmuştur. Samimi duygularla romantizm akımından, devrimden ve insani eğilimlerden etkilenmiştir. Mustafa el-Eşref ile birlikte ümmet ve toplum hakkında vermiş oldukları konferanslarla da bilinmektedir. Muhammed el-Ahdar es-Sa’ihî ve Ramadân Hamdî ve diğerleri gibi o dönemin genç şairleri arasında parlamıştır. Romantizmle ilgilenen dünya edebiyatçıların yazdıkları onun ilgisini çekmiştir. Edebi akımların tarihi gelişimini çalışmış ve takip etmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere özellikle *es-Sekâfe* gibi pek çok gazete ve dergide makalesi yayımlamıştır. Pek çok üniversite, kongre ve sempozyumda sunumlar yapmıştır. 1969 yılında eş-Şeriketu’l-Vataniyye’nin yayımlamış olduğu *er-Remâd* (Kül) adlı divanı pek çok akım hakkında bilgi vermektedir. Bütün kasideleri Cezayir’deki Fransız sömürgeciliğinin sonlarına rastlamaktadır ve bu yüzden divanını yayımlamak için beklemek zorunda kalmıştır. Bu vesileyle de Ebu’l-Kâsım Sa’dullah gibi o da şiir yazmayı bırakmıştır. Üniversitedeki akademik faaliyetler içerisine girmiştir.

¹⁷⁰ Menâ‘, a.g.e., s. 60-64; Murtâd, Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîn, s. 90-95; (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Default.aspx?PageId=95&ptId=50> 04.03.2017.

er-Remâd adlı kasidesi okunduğu zaman şairin romantik eğilimli olduğunu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Şiirin nazmında ve şeklinde sanatsal bakımdan romantizmin izleri görülmektedir. Muhammed Nâsır da onu romantik bir şair olarak nitelemektedir. *Şehrazat* adlı kasidesi belki de en güzel ve en uzun kasidesidir. Divanındaki bütün şiirler aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Yirmi beş kasideden oluşmaktadır. Şair yirmi bir kaside için elli iki sayfalık uzun bir mukaddime kaleme almıştır. 1945 ila 1958 yılları arasındaki kayıtlara göre bu kaside yazılmıştır. Ancak divanın yazılış tarihi kasidelere göre farklılık göstermektedir. Muhammed el-‘Îd’e ait olan *Bilal b. Rubah* ve Muhammed el-Beşîr el-İbrahîmî’ye ait olan *Rivâyetu’s-Selâse* (Üçünün Romanı) çalışmalarının ardından ‘Abdullah Şireyyid’e ait olan *Şehrezad* adlı kaside de şiirsel tiyatroya benzemektedir. Bu kaside de ‘Abdullah Şireyyid’in diyalogu uzattığı ve şiirdeki güç ile heyecanı kaybettiği görülmektedir. Okuyucu Şehrezât ile Şehriyâr karakterleri arasında kalmakta ve kimin dinleyici, kimin konuşan olduğunu karıştırabilmektedir. Kafiye ve vezin bağlılığundan ötürü bu şiirsel deneme manzum bir eser olarak kabul edilmektedir¹⁷¹.

İbn Haldun hakkında yapmış olduğu çalışmayla doktora ünvanını almıştır. Radyolarda ve gazetelerde çeşitli görevlerde bulunmuş özellikle de topluma dair radyo programları ile öne çıkmıştır. Rabâh Haddûsi kendisi hakkında “*Vefatından birkaç ay öncesinde evine ziyarete gittiğimde akli gayet yerinde kendinden emin bir olduğunu gördüm. O müfekkirlere edibi, ediblerin de müfekkerydi*” demektedir. En meşhur çalışmalarından birisi *er-Remâd* adlı şiir koleksiyonudur. Aynı zamanda doktora tezi olan “İbn Haldun’da Ahlak Anlayışı” yayımlanmıştır. 1975 yılında *Ma ‘reketu’l-Mefâhîm* (Mefhumları Çatışması) yayımlandı. Bunun dışında araştırmalarında fikri ve kültürel bakımdan toplumun sorunlarını ele aldığı görülmektedir. *el-Leyl* (Gece) adında duygusal bir şiiri de bulunmaktadır. Burada şairin romantik şairlerde olduğu gibi tasvir ve imâlarla dolu bir dili kullandığı görülmektedir.

Bazı sembolik şairlerin ve romantik Apollo topluluğunun da uyguladığı üzere sembolik şiirde kelimeler arasındaki yeni mecazların ve ilişkilerin uyum

¹⁷¹ Murtâd, *Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İsrîn*, s. 484-485,487.

içerisinde olduğu görülmektedir. ‘Abdullah Şireyyid’in şiirlerinde dil, üslup, terkip ve fikri açıdan duygusal bir eğilim sergilediği görülmektedir. Şair, yabancı romantik şiir üzerine de çalışmış ve Tunuslu şair Ebu’l-Kâsım eş-Şabbî’den etkilenmiştir. Aynı dönemde yaşamış olan romantik şairler gibi o da şiirlerinde romantik akımın ana özelliklerini yansıtmakta ve sıradışı güzellikleri dışa vurmaya çalışmaktadır. ‘Abdullah Şireyyid Temmuz 2010’da hayatını kaybetmiştir.

Felsefe, tarih, siyaset, İslam felsefesi alanlarında olmak üzere pek çok çalışması vardır:

- *Felsefe İbn Haldûn* (İbn Haldûn Felsefesi, 1972)
- *Ma‘reketu’l-Mefâhîm* (Mefhum Çatışması, 1975)
- *Menâbi‘u’l-Felsefe* (Felsefenin Kaynağı)
- *Fikra İştirâkiyye* (Sosyalist Düşünce, 1972)
- *el-Felsefe ve’l-Sahrâi’l-Ğarbiyye* (Felsefe ve Batı Sahra, 1982)
- *Muhtasar Tarihi’l-Cezâir* (Cezayir Tarihi Özeti, 1982)
- *Nazariyât Havle Siyâseti’t-Ta‘rîb ve’t-Ta‘lîm* (Araplaştırma ve Eğitim Politikası Hakkında Teoriler)
- *el-Muşkiletu’l-İdîyûlûciyye ve Kadâyâ’t-Tenmiye fî’l-Cezâir* (İdeoloji Sorunu ve Cezayir’de Kalkınma Problemleri, 1982)
- *es-Sevratu’l-Cezâiriyye fî’s-Sahâfeti’d-Duveliyye* (Uluslararası Gazetelerde Cezayir Devrimi)
- *Min Vâkı‘i’s-Sekâfeti fî’l-Cezâir* (Cezayir’de Kültür Gerçeğinden, 1972)
- *Hivâru İdîyûlûciyyî Havle’l-Kadiyyeti’l-Filistîniyye ve Sahrâ’i’l-Ğarbiyye* (Filistin ve Batı Sahra Sorunu Hakkında İdeoloji Diyaloğu, 1982)
- *el-Muşkiletu’l-İdîyûlûciyye ve’l-Kadâyâ’t-Ta‘lîm fî’l-Cezâir* (İdeoloji Sorunu ve Cezayir’de Eğitim Problemleri, 1982)

- *Ğiyâbu 's-Sekafeti 'd-Devleti fî Sekâfetinâ Sulûkâtinâ 's-Siyâsiyye* (Kültürümüzde, Siyasi Davranışlarımızda Devlet Kültürünün Yokluğu)
- *Ma 'a 'l-Fikri 's-Siyâsî 'l-Hadîs* (Modern Siyasi Düşünceyle)

3.3.10.24. ‘Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1996)¹⁷²

‘Abdulhamîd b. Haddûka, şairleri sistematik bir ölçüye dayanarak modern bir yöntemle tabakalara ayırarak ele almıştır. Bu tasnif içinde XX. yüzyıl şairleri arasına bağımsızlık döneminde en az bir divanı olan kimseleri koymuştur.

Haddûka’nın 1960’lı yıllarda kaleme aldığı *el-Ervâhu 'ş-Şâğıra* (Boş Ruhlar) adlı bir divanı mevcuttur. Bu çalışma on bir kasideyi kapsamaktadır ve şu şekilde tazmin edilmiştir:

- *Uğniyye Lâ Tulehhanu* (Söylenmeyen Şarkı)
- *el-Fellâhu* (Çiftçi)
- *eş-Şi 'ru 'd-Dâ 'iriyyu* (Dairesel Şiir)
- *eş-Şemsu 'l-Mefkûde* (Kayıp Güneş)
- *el-Uğniyetu 'l-Mu 'âde* (İade edilmiş Şarkı)
- *Lâ Tekîf Eyyuhâ 'ş-Şâir* (Ey Şair Durma)
- *Kabbelnî 'l-Yevme Ummî* (Annem Bugün Beni Öptü)
- *Mâ Ecmelehu* (Ne Kadar da Güzel)
- *Zâtu 'd-Demm 'i 'l-Ahmer* (Kırmızı Kanı Var)
- *Hâmilu 'l-Ezhâr* (Çiçekleri Taşıyan)
- *el-Fesâtinu 'l-Kasîra* (Kısa Etekler)

Fellâh (Çiftçi) adlı kasidesi şu şekildedir¹⁷³:

فِي الْمَقْهَى
تَحَدَّثَ النَّاسُ عَنْ أَشْيَاءَ جَدِيدَةٍ
طُرُقِ سَوْفَ تُشَقُّ

¹⁷² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 325.

¹⁷³ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 696.

عُيُونِ تَجْرِي
فِي النُّورِ
مَعَامِلَ تَصْنَعُ الْجَرَارَاتِ
وَ الطَّائِرَاتِ
وَ أَجْهَزةً ثَقِيلَةً...

*Kahvede
İnsanlar yeni şeylerden bahsediyorlar
Ayrılan yollardan
Nurda akan pınarlardan
Traktörleri,
Uçakları,
Ve ağır araçları üreten fabrikalardan*

3.3.10.25. ‘Abdulkâdir b. el-Kâdî (1925-2004)

Cezayir’in kuzeyinde bulunan Evrâs bölgesinin kalbi olan Batine’de dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu genellikle burada veya Hankatu Seyyid Nâcî, ‘Uyûnu’l-‘Asâfir, ‘Aynu Melîle ve Evlâdu Mûsa gibi Bâtine’ye yakın olan yerlerde geçirmiştir. İlkokulu “Medârisu’l-Ehâlî” olarak adlandırılan Fransız okullarında okumuştur. Fransız okullarındaki bu eğitiminin yanı sıra ‘Ayn Melîle ve Bâtine’deki medreselere Kur’an-ı Kerîm okumak için devam etmiştir. el-Mescidu’l-Câmi’de olan ders halkalarına da iştirak etmiştir. Bu alandaki en önemli hocalardan olan Şeyh el-Ahdar’s-Selâmî, Şeyh Mûsâ el-Me‘afî ve Şeyh et-Tâhir el-Hâreketî’den ders almıştır. Ayrıca Muhammed el-‘Îd Al Halîfe gibi büyük hocalarında şeref verdiği Bâtine’deki yerel cemiyetlere tâbi olan medrese derslerini de takip etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında dört yıl geçirmiş olduğu Kostantîne Üniversitesi’nin giriş imtihanında başarılı oldu. 1949 yılında buradan mezun olup Muhammediye şehrinde kısa bir süre çalışmıştır. Sonra aynı sene başkent Cezayir’de bulunan Yüksek İslam Okulu’na girmiş ve 1949-1951 yılları arasında

burada görev almıştır. Çoğunlukla eğitim ve idare alanlarında görev yapmıştır. 1962 yılında Kostantîne Okulu'na Arapça öğretmeni olarak atanmıştır. Bağımsızlıktan sonra ise eğitim müfettişliğinden Kostantîne Akademi Müdürlüğü'ne geçmiştir. Sonrasında ise sırasıyla MEB Eğitim Müdürlüğü, MEB Kurulu Başkanı ve Adalet Bakanlığı Kurulu üyeliği gibi görevlere terfi etmiştir.

Mesîratu'l-Cezâir (Cezayir'in Yolu) ve *Bevvâbatu'n-Nûr* (Ateşten Bekçi) adlı divanlarıyla ün kazanmıştır. Bu eserlerinde İslami ve ulusal yanları olan terkipler bulunmaktadır. *Tahiyyeten Cihadu'l-Cezâir* (Cezayir Cihadına Selam Olsun) ve *Selamun 'alâ Mısır* (Mısır'a Selam) adlı kasidelerinde meşguliyet ve insani eğilimleri yorumlamaktadır. *Savtu'l-Ahrâr* (Özgürlerin Sesi), *Elğâm ve Engâm* (Lağım ve Ezgi) ve *Hayât Beyne Ahar* (Başkası Arasında Hayat) adlı başka romanları da mevcuttur. Bu romanlar *er-Rivayetu'l-Erba'* (Dört Roman) adlı koleksiyonda buluşmuştur. *Şu'au'l-Asîl* (Asil Vaktinin Işığı) adlı divanında pek çok üsluba ve şiir türüne dair konuları işlemiştir. Her kısımda da ulusa, vatana ve İslam'a dair ifadeler yer almaktadır¹⁷⁴.

3.3.10.26. Ahmed 'Arve (1926-1992)

Tıp doktoru, edip ve mütefekkir olan Ahmed 'Arve, 11 Mayıs 1926 tarihinde Bâtine Vilayeti'ne bağlı olan Berike şehrindeki Medikûl köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed es-Sıddîk'in on çocuğundan birisidir. Küçük yaşta Şeyh Bû'l-Mahfûzî'den Kur'an dersi almıştır. Arapça ve İslami ilimlerin temellerini ise Tunus Zeytûne Üniversitesi mezunu olan babasından öğrenmiştir. İlimin öğretildiği ve dinin yoğun olarak yaşandığı bir evde büyümüştür. Çocukluğunun çoğunluğu geleneğin hüküm sürdüğü bir çevrede geçmiştir.

Henüz altı yaşındayken babasının tayini başkent Cezayir'in batısındaki Kali'a şehrindeki özel bir okula çıkmış ve ailesiyle beraber oraya taşınmışlardır. Ahmed 'Arve, ortaokulu burada okumuştur. Akabinde başkent Cezayir'e geçip orada şimdiki adıyla el-Emîr 'Abdulkâdir Lisesi olarak bilinen Bîcû Lisesi'ne girmiştir. Sonrasında 1946-1947 yılları arasında Fransa'nın Orlens kentine geçip burada lise eğitimini tamamlamıştır. 1948 yılında ise Montrepelliar

¹⁷⁴ A.e., s. 436-437.

Üniversitesi'ne tıp tahsili için girmiş, öncelikle fen fakültesine kayıt yaptırıp biyoloji, fizik ve kimya derslerini almıştır. 1949 yılının Kasım ayında ise tıp eğitimini almaya başlamıştır.

Öğrenciliği esnasında Fransa'daki Müslüman Öğrenciler Cemiyetine üye olmuş, bu derneğe 1952-1953 yılları arasında başkanlık yapmıştır. 1955 yılında okulunu bitirdikten sonra başkent Cezayir'e gelerek Ulusal Kurtuluş Cephesi saflarında yer almıştır. 1957 yılının Şubat ayının sonunda Cezayir mücadelesinin akabinde Fransız güçlerince tutuklanmıştır. İki sene boyunca sesini duyuramamış ve Bûsî koğuşunda kalmıştır. Şair ve âlim Ahmed Sahnûn ve müzisyen Harun Reşîd gibi pek çok edebiyatçı ve kültür adamı ile birlikte orada kalmaktaydı.

Bağımsızlık sonrasında özel bir klinikte mesleğini icra etmeyi sürdürmüştür. Buna ilaveten Cezayir Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde konferanslar vermeye devam etmiştir. Cezayir şehrine bağlı el-Vilâne Halk Meclisi üyesi olmuştur. Ayrıca Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. Tıbbi çalışmalarını ve araştırmalarını sürdürmek için 1971 yılında Toplum Sağlığı Ulusal Merkezi'ne atanmıştır. Toplumsal Tıp konusunda uzmanlığını almıştır. Çevre Sağlığı İdaresi'ne başkan olarak atanmıştır. Sonrasında ise Sağlık Bakanı olarak görevini yürütmüştür. 1949 yılında el-Emîr 'Abdulkâdir İslami Üniversitesi'ne rektör olarak atanmıştır. Bütün gücünü, enerjisini ve zamanını ölünceye değin bu üniversite için harcamıştır.

Ahmed 'Arve'nin kişiliği tıbbi, edebi ve İslam düşüncesi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

Tıp: Kendisinin ilgilenmiş olduğu ilk alan budur. Pek çok eser kaleme alıp birçok araştırma yapmıştır. Pek çok ulusal ve uluslararası kongreye katılmıştır. Çevre sorunlarını da ele alan pek çok makale kaleme almıştır. Tıbbi çalışmalarında *el-Kanun fi't-Tıb* adlı eseri kaleme almış olan büyük filozof İbni Sina'yı baz almıştır. Profesörlüğünü "*İbni Sina Nazarında Tıp ve Çevre*" adlı çalışması ile almıştır.

Edebiyat: Ahmed ‘Arve’nin küçük yaştan itibaren edebiyata eğilimi mevcut idi.

Edebiyata dair eserleri şöyledir:

- *‘İndema Teşruku’ş-Şemsu* (Güneş Doğduğunda): Ahmed ‘Arve, bağımsızlık sonrasında 1962 yılında yazmış olduğu bu hikayede, Cezayir’in geleceğine olan inancını anlattığı duygusal kıssalardan oluşan bir çalışmadır.
- *Neşidu’l-‘Ummâl* (İşçilerin Marşı) : Cezayirli işçiler Birliği için kaleme almış olduğu bir marştır.
- *Neşidu’ş-Şebâbi’s-Sâ’ir* (Yürüyen Gençlerin Marşı)
- *Neşidu’s-Sâ’irât* (Devrimcilerin Marşı)
- *Zikrâ ve Buşrâ* (Hatıra ve Müjde, Arapça Şiir Divanı)
- *Ezhâru’l-‘Ukûl* (Akılların Çiçekleri, Fransızca Şiir Divanı)
- *Mislu Ezhâri’s-Sabbâr* (Sabbar Ağaçları Gibi, Fransızca Şiir Divanı)
- *min Varâ’i’l-Kabdân* (Kaptanın Ardından, Fransızca Şiir Divanı)
- *Zekerîyyât Meşrika Mustevhât mine’- Sevrati’t-Tahrîriyye* (Özgürlük Devriminden İlham Alınarak Doğan Anılar, 1964)
- *Hevâtır ve Te’emmulât* (Fikirler, Derin Düşünceler)
- *Ezminetu’l-Mu’âsıra* (Modern Zamanlar)

İslam Düşüncesi: Ahmed ‘Arve, tıp ve edebiyatla ilgilendiği gibi İslam düşüncesi ile de ilgilenmiştir. Çağdaş İslam düşüncesinin sorunlarına ilgi duymuştur. Bu alandaki en önemli çalışmalarından birisi ise *el-İslam fî’l-Mufteraki’t-Turuk* (Yol Ayrımında İslam)’tur. Bu eseri Fransızca olarak kaleme almıştır. Mısırlı filozof ve müteffekir Dr. Osman Emin tarafından Arapça’ya çevrilmiştir. Burada demokrasi sorunu ve İslam’la olan ilişkisi ele alınmıştır. İslam hukukuna göre doğum kontrolü sorunu irdelenmiştir. Ayrıca İslami çalışmalarını ilimle ilişkilendirilmesi de unutulmaması gereken önemli bir husustur. Eserleri şöyledir:

- *el-İslâm fî'l-Mufteraki't-Turuk* (Yol Ayrımında İslam): En meşhur eseri olarak bilinmektedir. Kitapta İslam dünyasının yaşamış olduğu geri kalmışlık ve bağımlılıktan çıkılması fikri ele alınmaktadır. Burada müellifin çözümü ne sosyalizm ne de kapitalizmin tercih edilmesidir. Çözüm kuvvetli, güçlü, dinamik ve yenileşme ile öne çıkan İslam'dır. İslamı doğru bir şekilde idrak edip canlandırmak ve yeni bir dille genç nesillere sunmayı teşvik etmektir.
- *E Feraeytumu'n-Nâre'l-letî Tûrûne* (Tutuşturduğunuz Ateşe Ne Dersiniz? 2006): Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ışığında İ'caz ilmi incelenmiştir.
- *el-'İlm ve'd-Dîn Menâhîcu ve Mefâihîmu* (İlim ve Din, Yöntemler ve Anlayışlar, 1987)
- *es-Sıhhatu'l-Bi'etu* (Çevre Sağlığı)
- *el-İnsân ve Bi'etuhu* (İnsan ve Çevresi)
- *es-Sıhhatu ve'l-Muhîd* (Sağlık ve Çevrili)
- *en-Nezâfe ve't-Tıbb li'Vekâ'î 'İnde İbni Sinâ* (İbni Sina Nazarında Koruyucu Tıp ve Temizlik)
- *el-İslâm ve'd-Demûkratiyye* (İslam ve Demokrasi, 1990)
- *el-İslâm ve'l-Cins* (İslam ve Tür, 1990)
- *Mâ Huve el-İslâm* (İslam Nedir?)
- *el-İslâm ve Tahdîdu'l-Nesil* (İslam ve Neslin Sınırlanması, 1986)
- *el-İslâm ve Tanzîmu'l-Nesil* (İslam ve Neslin Tanzimi, 1986)
- *el-İslâm ve'l-'İlm* (İslam ve İlim)
- *el-İnsân ve Muhîtu* (İnsan ve Çevresi)
- *min Ecli Mukârebe Enzimâtiyye li'Nezâfeti'l-Vasat* (Çevre Temizliği için Sistematik Bir Yaklaşım)
- *el-Kadâyâ el-İdeûlûciyye ve Âfâku'l-Mustakbel* (İdeolojik Sorunlar ve Geleceğin Ufukları)
- *Tahaddiyât 'İlmî ve'l-Âfâku'l-İctima'îyye li't-Tekaddumi'l-'İlmî ve'l-Teknûlûcî*. (Bilim ve Teknolojinin İlerlemesi için Toplumsal Ufuklar ve İlmî Sınırlamalar)

Ayrıca el-Menâhicu'l-İlmiyye li'Ma'rifeti Hasâ'is el-Edviyye 'inde İbni Sînâ ve Âfâk İslâmiyye li'Felsefeti'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye adlarında oldukça önemli makaleleri ve araştırmaları bulunmaktadır¹⁷⁵.

Sevratu'l-Fikr (Düşünce Devrimi) adlı kasidesinden beyitler şöyledir¹⁷⁶:

خَفَّفَ الْوَطْءَ عَنْ عُيُونِ الْمَرِيضِ	أَيُّهَا الطَّيْرُ ذُو الْجَنَاحِ الْعَرِيضِ
وَبُنُورِ السَّمَاءِ حَرَّ الْوَمِضِ	إِنَّ لِلشَّمْسِ حِدَّةً تَبْتَلِيهَا
هَلْ يَرَانِي فِي عَثْرَتِي وَنُهُوْضِي	أَيُّهَا الطَّيْرُ حَدِّثِ الْكَوْنَ عَنِّي
وَتَمَادَى عَلَى الْجَنَاحِ الْمَهِيضِ	هَلْ يَرَانِي إِذَا تَنَاقَلَ حِمْلِي

Ey geniş kanatlara sahip olan kuş

Hasta gözlerinden hafiflet acını

Sen şüphesiz ki güneşin hararetini çekiyorsun

Gökyüzünün nurunda ateşin sıcaklığı var

Ey kuş bahset dünyaya benden

Tökezleyişimde ve kalkışında görür mü? beni dünya

Benim yüküm ağırlaştığında beni görür mü?

Kırık kanatlarıma düştüğü zaman

3.3.10.27. Hâlid b. Yatû (1926-)

Şair ve gazeteci olan Hâlid b. Yatû, 1926 yılında Cezayir'in güneydoğusunda bulunan Biskra'ya yakın olan Seyyidî Hâlid bölgesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından ve buradaki 'Umer b. Hevâ gibi âlimlerden almıştır. Okuma yazmayı öğrenince eğitimine kendisi devam etti. Başkent Cezayir'e gitti ve Müslüman Âlimler Cemiyeti'ne bağlı olan ve Bulûğîne mahallesinde yer alan özel bir okula kendisini hoca olarak alan Ahmed Sahnûn ile karşılaştı. 1948 yılından beri Âlimler Cemiyeti'ne üyedir. Ulusal Kurtuluş Cephesinde yer aldı ve kuruma bağış topladı.

1957 yılının Şubat ayında sömürgeci Fransız güçlerince hapse atıldı. Başkent Cezayir'de bir aya yakın süre kendisine eziyet edildi. Seyyidî's-Şahmî ve Bûsvî gibi cezaevlerinde kalmıştır. Buralarda Ahmed Sahnûn, Muhammed eş-Şebûkî Ahmed Şakkâr es-Se'âlibî, Şeyh el-Yacûrî ve Hârûn er-Reşîd gibi sanatçı,

¹⁷⁵ Mesûd Fulusî, min A'lâmi'l-Cezâiri'l-Mu'âsirine et-Tabîb, el-Edîb ve'l-Mufekkiru'l-Cezâirî Dr. Ahmed 'Arve, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu/6966144/> 04.03.2017; Selâme ve diğ., a.g.e., C.II, s. 273-275; Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 293.

¹⁷⁶ (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=731 29.07.2017.

âlim ve şair olan pek çok kimseyle karşılaşmıştır. Bûsvî'nin hücrelerinde olanlar şiir, tiyatro ve konuşma türlerinde edebi çalışmalar yapmakta idiler. 1959 yılının Aralık ayında serbest kaldı. Stif'e Ahmed Sahnûn'un yanına gitti. Bağımsızlık sonrasında emekli oluncaya değin medya alanında özellikle de radyoda çalıştı. Milli ve aşk konulu şiirleri vardır. *el-Îd* (Bayram), *Tahiyyetu'l-Hubb* (Aşka Selam), *Cezâir el-Hasan* (Güzel Cezayir) ve *Enti ya Leylâ* (Sen Ey Leyla) isimlerinde orijinal şiirleri vardır¹⁷⁷.

3.3.10.28. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah (1930-2013)

el-Vâdi Vilayeti'ne bağlı olan Kimâr'da 1930 yılında dünyaya gelmiştir. Burada Kur'an eğitimi almış ve Cezayir Alimler Birliği'nin hocalarından dersler görmüştür. 1947 yılında Tunus'taki Zeytûne Üniversitesi'ne girmiştir. 1954 yılında diplomasını almış sonrasında Kahire'ye geçerek Kahire Üniversitesi Arap Dili ve İslami İlimler Bölümü'nde Lisans Diploması almıştır. Daha sonra Amerika'ya yolculuk yaptı. Yüksek eğitimini orada sürdürdü. 1965 yılında tarih ve siyasi bilim doktorası aldı. Tarih ve edebiyata ilişkin pek çok yazısı mevcuttur. Bunları Cezayir ve Tunus gazetelerinde yayımlamaya başlamıştır. Arap diliyle ilgili pek çok kuruluştaki üyeliği bulunmaktadır. Pek çok farklı yerlerde çalışmıştır. 1974 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği'nde yüksek kurulunda görev almış ve uzun yıllar boyunca da üniversitelerdeki ilmi faaliyetlere de katılmıştır. Sosyoloji Bilimler Enstitüsü'nün öğrenci araştırmalarında danışmanlık yaptı.

Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, Cezayir'deki serbest şiirin öncülerinden kabul edilmektedir. *en-Nasru li'l-Cezâir* (Kahire, 1957) ve *Sâ'ir ve Hubb* (Beyrut, 1967) adlı iki divanı mevcuttur. Bağımsızlıktan sonra şiir yazmaktan vazgeçmiştir. Cezayir tarihi ile ilgili akademik çalışmalarında da boşluk oluşmuştur. En meşhur çalışmaları: *el-Hareketu'l-Vataniyyetu'l-Cezâiriyye* (Cezayir Milli Hareket, 1969), *Tarîhu'l-Cezâiri's-Sekâfî* (Cezayir Kültür Tarihi, 1981), *Dirâsât fî'l-Edebi'l-Cezâiri'l-Hadîs* (Modern Cezayir Edebiyatında Çalışmalar), *Muhammed el-Îd Al Halîfe Râidu's-Şi'ri'l-Cezâiri'l-Hadîs* (Modern Cezayir Şiirinin Önderi Muhammed el-Îd Al Halîfe). Bunların dışında pek çok akademik çalışması

¹⁷⁷ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 443-444; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 728-731.

bulunmaktadır. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah'ın şiirlerinin çoğu yeni akım üzerine gelişmiş ve serbest şiir olarak adlandırılmıştır. Pek çok araştırmacıya göre *Tarîkî* (Yolum) başlığıyla Cezayir ulusal gazetelerinde ilk kez onun serbest şiiri yayımlanmıştır¹⁷⁸.

يَا رَفِيقِي
لَا تَلْمَنِي عَنْ مُرُوقِي
إِذَا أَنَا اخْتَرْتُ طَرِيقِي!
وَطَرِيقِي كَالْحَيَاةِ
شَائِكُ الْأَهْدَافِ مَجْهُولُ السَّمَاتِ
عَاصِفُ التَّيَّارِ وَخَشِئِي النَّضَالِ
صَاحِتُ الْأَنَاتِ عَزِيدُ الْخَيَالِ
كُلُّ مَا فِيهِ جَرَاحَاتٌ تَسِيلُ
وَضَلَالٌ وَشَكَوَى وَوُحُولُ
تَتَرَاءَى كَطُيُوفِ
مِنْ حُتُوفِ
فِي طَرِيقِي
يَا رَفِيقِي¹⁷⁹

“Dostum!

İsyanım nedeniyle beni kınama.

Çünkü yolumu ben seçtim.

Ve benim yolum hayat gibidir.

Hedefleri dikenli, işaretleri belirsiz.

Yolum, fırtınalı ve mücadelesi zor bir yoldur.

Yolum, iniltilelerle dolu ve hayali karmaşıktır.

Yolda bulunanların tamamı, kanayan yaralar,

¹⁷⁸ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 52.

¹⁷⁹ Hukuvatî, Câbir, **a.g.e.**, C.II, s. 100.

Gölgeler, şikâyetler ve bataklıklar

Karartılar gibi görünüyor

Ölümlerden

Yolumun üzerinde

*Ey dostum!*¹⁸⁰.

es-Sevra adlı kasidesi ise şu şekildedir:

كَانَ حُلْمًا وَاخْتِمَارًا
كَانَ لَحْنًا فِي السِّنِينَ
كَانَ شَوْقًا فِي الصُّدُورِ
أَنْ نَرَى الْأَرْضَ تَتُورُ
أَرْضُنَا بِالذَّاتِ، أَرْضُ الْوَادِعِينَ
أَرْضُنَا السَّكْرَى بِأَفْيُونِ الْوَلَاءِ
أَرْضُنَا الْمَغْلُولَةُ الْأَغْنَاقُ مِنْ قَرْنٍ مَضَى
كَانَ حُلْمًا، كَانَ شَوْقًا، كَانَ لَحْنًا
غَيْرَ أَنَّ الْأَرْضَ ثَارَتْ
وَالْهُتَافَاتُ تَعَالَتْ
مِنْ رِصَاصِ الثَّائِرِينَ¹⁸¹.

Önce rüyaydı sonra olgunlaştı

Yıllarda bir nameydi

Yüreklerde bir özlem

Ülkenin ayaklanmasını görmek

Topraklarımız kendisiyle, yerleşenlerin toprağı

Aidiyetle sarhoş olan toprağıımız

Bir asırdır boynu bağlanmış toprağıımız

Önce bir rüyaydı, özlem, nameydi

¹⁸⁰ Can, **a.g.e.**, s. 35-36.

¹⁸¹ et-Tammâr, **a.g.e.**, s. 25.

Ancak ÷lke ayaklandı
haykırışlar yükseldi
Direnenlerin kurşunlarından

Çalışmaları:

- *el-Kâdî'l-Edîbu'l-Cezâiri'l-Hadîs* (Cezayir, 1985)
- *Muhammed el-Îd Al Halîfe* (Muhammed el-Îd Al Halîfe, Cezayir, 1985)
- *ez-Zamanu'l-Ahdar* (Yeşil Zaman, Cezayir, 1985)
- *Tecâribu fî'l-Edebi ve'r-Rihleti* (Edebiyatta ve Gezide Deneyimler)
- *Sâ'ir ve Hubb* (Artık ve Sevgi)
- *en-Nasr li'l-Cezâir* (Cezayir İçin Zafer)
- *Muhammed eş-Şâzilî el-Kostantînî* (Muhammed eş-Şâzilî el-Kostantine, Cezayir, 1974)
- *Ebhâs ve Ârâ' fî Tarîhi'l-Cezâir* (Cezayir Tarihi Araştırmalar ve Görüşler, Cezayir, 1974)
- *Tarîhu'l-Cezâiri's-Sekâfî* (Cezayir Kültür Tarihi, 9 cilt, Beyrut, 1998)
- *Muhâdarât fî Tarîhi'l-Cezâiri'l-Hadîs* (Modern Cezayir Tarihi Konferansları, Cezayir, 1981)
- *Tarîhu'l-Harekâti'l-Vataniyye fî'l-Cezâir* (Cezayir'de Milli Hareket Tarihi, Cezayir, 1983)
- *Şu'ûb ve Kavmiyyât* (Halklar ve Kavimler, Cezayir, 1985)
- *el-Cezâir ve'l-Urûbba* (Cezayir ve Avrupa)
- *Tarîhu'l-'Udâvâini* ('Udâvâini Tarihi)
- *Muntalakât Fikriyye* (Fikri Gerekçeler)
- *Râ'idu't-Tecdîdi'l-İslâmî* (İslami Yenilikçi Lider)¹⁸².

¹⁸² Fûğâli, a.g.e., s. 9-10.

3.3.10.29. Muhammed Sâlih Bâviye (1930-)

Muhammed Sâlih Bâviye, 1930 yılında Vadî şehrinde dünyaya gelmiştir. 1969 yılında tıp fakültesinden mezun olmuştur. Çeşitli hastanelerde çalışmış, 1974 yılına dek ise Cezayirli Yazarlar Birliği üyeliğini yapmıştır. *Uğniyyât Nidâliyye* (Devrimci Şarkılar) adlı şiir divanı mevcuttur¹⁸³.

es-Sâ'ir adlı kasidesi şöyledir¹⁸⁴:

يَا رِفَاقِي فِي الذُّرَى، فِي السَّجْنِ، فِي الْقَبْرِ
فِي آلَامِ جُوعِي
قَهْقَهَ الْقَيْدِ بِرَجْلِي يَا رِفَاقِي، حَدِّقُوا...
فَالثَّأْرُ يَجْتَرُّ ضُلُوعِي
يَا جُنُونَ الثَّوْرَةِ الْحَمْرَاءِ يَجْتَاخُ كَيْانِي وَمَغَارَاتِ
رُبُوعِي...

Ey kabirde, hapiste, tepelerde ve açlığımın acılarında olan dostlarım

Kelepçeler ayağымda kahkaha atıyor

Ey dostlarım gelin bakın

İntikam göğüsümü geriyor

Ey kızıl devrim deliliği, varlığıma ve etrafımdaki mağaralara yayılıyor.

3.3.10.30. Sâlih Harfî (1932-1998)

Sâlih Harfî, 1932 yılında Ğardaye Vilayeti'ne bağlı Vâdi Mîzâb'ta bulunan Karara'da dünyaya gelmiştir. Cezayir'deki el-Hayât Enstitüsü'nde okumuş ve sonrasında ez-Zeytûne ve el-Halduniye okullarına geçmiştir. 1960 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olup 1966 yılında master derecesini, 1970 yılında ise doktora derecesini almıştır. 1964-1976 yılları arasında Cezayir Üniversitesi'nde Arap Dili Bölümü'nde modern edebiyat dersleri vermiştir. *es-Sekafe* Dergisi'nin yayım başkanlığını yapmıştır. 1986 yılında Şam'daki Arap Dili Topluluğu'na üye seçilmiştir.

¹⁸³ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/1560.htm> 20.07.2017.

¹⁸⁴ (Çevrimiçi), <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/1560.htm> 20.07.2017.

Cezayir ve Arap ülkeleri arasındaki kültürel ilişkiler sorumlusu olmuştur. 1976 itibariyle Tunus'ta bulunan Arap Örgütü'nde kültürel işler müdürlüğü yapmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliğine ve pek çok dergiye üyeliği vardır. Tunus, Cezayir ve Mısır gibi pek çok ülkeden ödüller almıştır. Pek çok çalışması dergilerde yayımlanmıştır. 1998 yılında vefat etmiştir.

Şiir Divanları:

- *Sarâhatu'l-Cezâiri's-Sâ'ire* (İlerleyen Cezayir'in Çılgılığı, 1958)
- *November* (Kasım, 1961)
- *Atlasu'l-Mu'cizât* (Mucizeler Atlası, 1967)
- *Enti Leylâ* (Sen Leyla, 1974)
- *el-Cezâir ve'l-'Asaletu's-Sevriyye* (Cezayir ve Devrimin Asaleti)
- *Min A'mâki's-Sahrâ'* (Çölün Derinlerinden)

Başlıca Eserleri:

- *Şu'arâ' mine'l-Cezâir ve Şi'ru'l-Cezâirî* (Cezayir Şairleri ve Cezayir Şiiri)
- *Fi Rihâbi'l-Mağribi'l-'Arabî* (Mağrip Araplarının Huzurunda)
- *Şi'ru'l-Mukâvemeti'l-Cezâiriyye* (Cezayir Direniş Şiiri)¹⁸⁵

Sâlih Harfî, Cezayir edebiyatı için çok değerli bir edip olmuş ve yaşadığı müddetçe ülkede modern Arap edebiyatına hizmet etme konusunda hiçbir zaman çalışmaktan kaçınmamıştır. Hayatı boyunca Arap toplumuna hizmet etmek için kalemini kullanmıştır. Şiire yaşamını adanmıştır. Yazmış olduğu akademik eserlerin hepsi de modern Cezayir edebiyatına kaynaklık etmiştir.

Şiirlerinde Arapların ve Cezayir'in sorunlarını incelemesi, akışkan bir dil kullanması, metnlerinin şık bir önsözle başlaması ve ahenkli yapısı öne çıkan başlıca unsurlardır¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Şâviş, Hamdân, **a.g.e.**, s. 581; (Çevrimiçi)

<http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0738.htm> 14.10.2016.

¹⁸⁶ Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-'İşrîne**, s. 382-389.

3.3.10.31. Cemâl ‘Amrani (1935-)

Cezayirli şair, kısa öykü yazarı, gazeteci ve oyun yazarı olan Cemâl ‘Amrani, 29 Ağustos 1935 tarihinde Buveyra’ya bağlı olan Ğlizân’da dünyaya gelmiştir. Bağımsızlık savaşı esnasında tutuklanmıştır. Eserlerini Fransızca kaleme almıştır. Sömürüden kurtulup ulusal özgürlüğe kavuşma hususunda çabalayan bir zattır. Ülkedeki sanat ile edebiyatın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özgürlük için vermiş olduğu mücadele ona ilham vermiş olup yazım konusunda ona çeşitli temalar sağlamıştır. Önemli çalışmalarından biri olan *Le Temoïn* (Tanık)’de Cezayir ulusal hareketindeki tecrübelerini ifade etmektedir. Bu eser, yazarın 1956 yılındaki öğrenci grevlerine katılması ve 1957 yılında tutuklanarak hapse atılmasına dair detaylı bir şekilde bilgi vermektedir. Hikaye, yazar ve ailesinin zarar gördüğü savaş esnasındaki gerçek olaylara dayanmaktadır. Bu eser Cezayir’deki Fransız ordusunun işlemiş olduğu suçlara ve baskılara dair önemli veriler sunmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra ‘Amrani’nin, çoğunluğunu Cezayir’de yayımladığı pek çok şiir ve kısa öykü ile kariyerine devam ettiği görülmektedir. Sömürge sonrası toplumun tartışmaları son çalışmalarında yer alırken savaşın bıraktığı anılar yazarda temel bir odak noktası olarak devam etmiştir. Cemâl ‘Amrani bugün Cezayir’deki Fransız şiirinin önemli bir figürü olarak görülür. Tiyatro, gazeteci ve radyo gibi alanlarda da önemli katkıları vardır¹⁸⁷.

1962 yılından sonra *eş-Şâ‘b* ve *en-Nasr* gibi dergilerde Fransızca metinler kaleme alınması hususunda önemli rol oynamıştır. Sovyetler Birliği’ne ve Küba’ya yolculuk yapmıştır. Afrika Radyosu ve Televizyonu’nda program yapımcılığı görevini ifa etmiştir. Bazı şiir koleksiyonlarında devrime dair anılarından söz etmiştir.

Eserleri:

- *Şâhid* (1960)
- *Chant pour le 1er Novembre* (1 Kasım’da Şarkı Söylemek, 1964)

¹⁸⁷ A. Talahite-Moodley, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 29; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 34-35.

- *Soleil de notre nuit* (Gecenin Güneşi, 1964)
- *Bivouac des certitudes* (Bivouac'ın Kesinliği, 1968)
- *ilâ Eb'âdî Mimmâ Yemteddu Nazarî* (Bakışlarımdan Yayılan Uzaklarıma) 1972)
- *Leyse Hunâke Sıdfe* (Rastlantı Değil, 1973)
- *el-Asîlu'l-Ahîr* (Son Gurup Vakti, 1978)
- *Jours couleur de soleil* (Güneşli Günler, 1979)
- *L'ete de ta peau* (Cildinizin Yazları, 1982)
- *Le Temoïn* (Tanık)
- *Vers l'amount* (Başa Dönüş)¹⁸⁸.

3.3.10.32. Muhammed b. Sâlim (1939-?)

1939 yılında Cezayir'in doğusunda bulunan Kostantîne şehrinde dünyaya gelmiştir. İlkokul öğrenimini doğduğu yerde Fransızca olarak almıştır. Lise öğrenimini ise yine aynı şehirde teknik bir okulda görmüştür. 1952 yılında mekaniker olarak çalışma hayatına atılmıştır. 1957 yılında sömürgeci Fransız güçleri, Cezayir özgürlük isyanına katıldığı gerekçesiyle kendisini hapse atmıştır. Bu esnada hapishanede Arapça öğrenme fırsatı yakalamıştır. 1959 yılında hapisten çıktığında mekaniker olarak çalışmaya devam etmiştir. Gece derslerine devam ederek Arapça öğrenimini sürdürmüş, 1960 senesinde Kostantîne'deki İslami Çalışmalar Merkezi'ne girmiş ve Arap Dili Bölümü'nden diploma almıştır. Bağımsızlıkla beraber Milli Enstitü'ye giriş yapmıştır. 1963-1972 yılları arasında Kostantîne'de teknik lise öğretmeni olarak görev almıştır. O dönemde üniversiteye Arap dili okumak için girmiş ve 1972'de lisans diplomasını elde etmiştir. Bu tarihten itibaren Arap dili hocalığı yapmış ve sonrasında da müfettiş olarak görev almıştır. Kostantîne ve Jijel'deki bütün okullarda emekli oluncaya dek müfetteşlik ve öğretmenlik görevlerini üstlenmiştir. Şiirle olan ilişkisi 1974 yılında başlamış ve Cezayir kültürel çalışmalarına şiirleriyle katkı sağlamış ve bu

¹⁸⁸ J. Dejeux, "Amrani Djamal", *Encyclopedia of Arabic Literature*, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998, s. 88-89.

çalışmalarını *en-Nasr* gazetesinde yayımlanmıştır. *Zekerıyyâtu 'l-Kasem* (Yeminin Hatıraları) adlı adında anılması gereken kıymetli bir şiiri mevcuttur¹⁸⁹.

3.3.10.33. 'Atiyye el-Ezher (1943-)

Şair ve hikayeci olan el-Ezher b. Salih 'Atiyye, 1943 yılında ülkenin doğusunda yer alan Kâlema'ya bağlı olan Vadi'z-Zenatî'de dünyaya geldi. Kur'an'ı hıfzetti ve 1962 yılında Skikda'ya gitti. Burada liseyi dışarıdan okudu. Hemen ardından Kostantîne Üniversitesi'ne girerek Arap Dili ve Kültürü Enstitüsü'nden diplomasını aldı. İlkokullarda öğretmen ve müdür olarak görev yaptı. Sonrasında Skikda'daki liselerden birisinde Arap edebiyatı dersi vermeye başladı. Bu esnada kısa öyküler yazmaya başladı. Sonrasında şiire yöneldi ve en son olarak da roman türüne geçiş yaptı. Şiirden ise hiçbir zaman kopmadı. Çalışmalarını pek çok ulusal gazetede ve dergide yayımlamıştır. 1984 yılında yayımladığı *es-Sefer ila'l-Kalb* (Kalbe Yolculuk) isimli bir divanı mevcuttur. 1989 yılında yayımladığı *Hattu'l-İstivâ* (Ekvator Hattı) adlı kıymetli bir de romanı vardır.

Şair, Ahmed 'Âşûr'un işlediği konulara yakın eserler kaleme almıştır. İkisinin de doğum yeri zaten aynıdır. Divanında yer alan kasideler şunlardır¹⁹⁰:

- *'Alâ Şâtı 'i 'l-Hubb* (Sevgi Kıyısında)
- *Tezekker* (Hatırla)
- *Fî İntizâri 'l-Mehdiyyi* (Mehdiyi Bekleyişte)
- *Ve Ğaden Tesilu* (Yarın Varır)
- *Resâilu's-Sendiband es-Sağîr* (Küçük Sinbad'ın Mektupları)
- *Mâ Teyessera min Kitabi's-Sağîr* (Küçük Kitaplardan Seçmeler)
- *Uğniyetun fî Zamani 'l- 'İşk* (Aşk Zamanında Şarkı)
- *Ve Ma Ziltu Ebhasu 'anke* (Hala Seni Arıyorum)
- *La, 'Ayneyk Habîbtî* (Vay Gözlerin Sevgilim)

¹⁸⁹ Selâme ve diğ., *a.g.e.*, s. 16-17.

¹⁹⁰ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ 'i 'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-'İşrîn*, s. 175-177; Haddûsî ve diğ., *a.g.e.*, C.II, s. 302; (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0204.htm> 04.03.2017.

- *Habîbtî Veşm 'alâ Sadrî* (Sevgilim Yüreğimde Bir Dövmedir)
- *Vechu Semrâ'* (Esmerin Yüzü)

Kasidesinin çiftçinin ve yoksulun haklarına atıf yapan dikkat çekici bir adı bulunmaktadır. Şair *min Mufekkiye Mutavva* (Bir Gönüllünün Hatıralarından)'yı onlara ithaf etmektedir. Bu topraktaki bütün çiftçilere ve şehitlere:

سَاكِنًا صِرْتَ قَلْبِي
كَجِرَاحَاتِ الْعُمْرِ
غَائِبٌ أَنْتَ وَتَأْتِي
كُلَّمَا عَادَ الْقَمَرُ
مُنْعِشًا كَانَ الْأَسْمَاءُ
مُفْرِحًا، كَانَ اللَّقَاءُ
زَارَنِي يَوْمًا وَكَانَ
مُنْعَبًا كَانَ...

Ey kalbim sakinleştin
Hayatın yaraları gibi
Sen kayıpsın fakat geliyorsun
Ay her ne zaman çıktığında
Akşam neşeliydi kalp
Kavuşma sevindiriciydi
Bir gün beni ziyaret ettiğinde
Yorgundu kalp

Mu'cemu'l-Bâbitîne adlı eserdeki *Mâ Kâne li'z-Zeyyene Mâ Seyfe Yekûnu* isimli kasidesinin bir kısmına burada yer verilmiştir¹⁹¹:

عِنْدَمَا يَهْتَزُّ هَذَا الْجَسَدُ النَّائِمُ يَوْمًا
عِنْدَمَا يَزْتَجِي
سَرَى الْأَشْيَاءِ فِي صُورَتِهَا

¹⁹¹ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîn*, s. 175-177; (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0204.htm> 04.03.2017.

Bir gün bu uyuyan ceset sarsıldığında

Sallandığında

O zaman pek çok şeyin asıl suretini göreceğiz

Böylece uzun zamanın özlemine sona erdireceğiz

Bazı eserleri şu şekildedir:

- *es-Sefer ilâ 'l-Kalb* (Kalbe Yolculuk, 1984)
- *Haddu 'l-İstivâ* (Ekvator Hattı, Roman, Cezayir, 1989)
- *Î'tirâfât Hâmid el-Mensî* (Hâmid el-Mensî'nin İtirafı, Roman, 2002)¹⁹².

3.3.10.34. Mebrûke Mes'ûd Bûsâha (1943-)

Nevval adıyla da bilinen şair Mebrûke Mes'ûd Bûsâha, 1943 yılında Tiyâret şehrinde dünyaya gelmiştir. Özel okullarda ilköğretimini tamamladıktan sonra 1963 yılında Kahire'de gazetecilik ve radyoculuk bölümüne girmiştir. Bu bölümün ilk mezunları arasındadır. Bundan sonra Cezayir radyolarının başarılı bir radyocusu haline gelmiştir. *Ehlen bi'l-Esdikâ* (Hoş Geldiniz Arkadaşlar), *Sabahu 'l-Hayr* (Günaydın), *Likâ' ma'a Muvâtîn* (Vatandaşla Görüşmek Üzere) ve *Hazzuke fi'l-Erkâm* (Şansın Rakamlarda) adlarındaki radyo programlarını gerçekleştirmiştir. Kadın şairlerin en önemlilerindendir. *Berâ'im* (Tomurcuklar, 1969) adında bir şiir divanı mevcuttur. Pek çok kasidesi ulusal dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Şair Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî bu divan için bir mukaddime kaleme almıştır¹⁹³. Şairin hem aruzu hem de serbest ölçüyü güzel bir şekilde kullandığı görülmektedir. Ne var ki aruzun, şiirlerinde öne çıktığı görülmektedir. En az on yedi kasidesi aruz vezni ile kaleme alınmıştır. Şair 1960'lı yılların sanatsal zevkini yansıtmıştır.

Üzücü bir durum vardır ki o da şairin, kasidelerinin yazılış tarihlerini kaydetmemesidir. Bu nedenle önce aruz vezniyle mi yoksa serbest ölçüyle mi

¹⁹² Fûğâli, a.g.e., s. 20-21.

¹⁹³ (Çevrimiçi) <http://www.albaptainprize.org/encyclopedia/poet/1364.htm> 10.10.2016.

yazmayı tercih ettiği belli değildir. Ayrıca şiir yazmaya ne zaman başladığı da tam olarak bilinmemektedir. Serbest ölçülü şiirleri aruz veznine yakındır. Ancak bazende aruzla yazılmış şiirlerinin serbeste benzediği görülmektedir. Aruzla yazmış olduğu şiirlerinin dili kolay ve kalıpları basittir. Tasvirleri ise derin değildir¹⁹⁴.

Keyfe'l-Mesîru (Varış Nereye) adlı şiiri şu şekildedir¹⁹⁵:

أَسْأَلُ نَفْسِي
كَيْفَ الْمَصِيرِ؟
إِلَى أَيِّ دَرْبٍ أَنَا سَائِرَةٌ؟
وَأَيِّ مَدَى
بِلَا عَمَلٍ
كَهَارِبَةٍ فِي الظَّلَامِ
تَسِيرُ بِغَيْرِ هُدَى
وَبَيْنَ ثَنَائَا قَلْبٍ كَسِيرٍ يُدَارِي الْأَسَى
وَيَشْكُو الْأَلَمَ
لَيْسَ غَيْرَ الْحُزْنِ وَالسَّهْدِ...

Kendi kendime soruyorum

Varış Nereye

Hangi yola düştüm ben

Ve ne kadar uzunlukta

Çalışmaksızın

Karanlıkta kaçan gibiyim ben

Rehbersiz giden gibi

Kırık kalp arasında hüznü idare edenin

Ve elemden şikayet edenin

Çaresi hüznün ve uykusuzluktur.

¹⁹⁴ Murtâd, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İşrîn*, s. 305-306.

¹⁹⁵ et-Tammâr, *a.g.e.*, s. 256-257.

3.3.10.35. Cemâl et-Tâhirî (1947-1999)

Gerçek adı ‘Abdulkerîm ‘Alecî olan Cemal ‘Abdulkerîm et-Tâhîrî bağımsızlık sonrası şairlerindendir. 1947 yılının Eylül ayında Mediyye’de dünyaya gelmiştir. Şair ve ciddi bir eleştirmendir. Dâru’l-Muallimîn’de okuduktan sonra 1969 yılında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği’nin üyesidir¹⁹⁶. 1971 yılında genç yazarlar için bir dernek olan *Finis*’i kurmuştur. 1964 yılında şiir yazmaya başlamıştır. Kültür ve İletişim Bakanlığı’na ait olan *el-Âmâl* Dergisi’nde 1970 yılında ilk şiir koleksiyonu yayımlanmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında onlarca şiir dinletisine katılmıştır. Şiir yazmaya ortaokuldayken başlamış ve üç yıl sonrasında ise ilk şiir dinletisine katılmıştır. Arap ülkelerindeki dergilerde yüzlerce kasidesi ve eleştirel makalesi yayımlanmıştır. Şiir divanları *Nefhu’l-Yasemîn* (Yasemin Kokusu, 1980) ve *ez-Zuhûr* (Çiçekler, 1991, 1992) Lübnan’da bulunan *el-Cumhuriyye* Dergisi’nin altmış dokuzuncu, yetmişinci ve yetmiş birinci sayılarında yayımlanmıştır. 1971 yılında Ulusal Özgürlük Cephesi hususundaki ilk şiiri ile ilk şiir ödülünü elde etmiştir. 1974 yılında *eş-Şebâb* Dergisi İkincilik Ödülü ve 1982 yılında da şiirsel tiyatro dalında ikincilik ödülü almıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği Milli Meclis üyesidir. Cemâl et-Tâhirî hakkında Fas, Lübnan ve Irak gibi ülkelerde çalışmalar yayımlanmıştır. Cezayir, Fas, Tunus, Mısır ve Libya radyolarında ona dair pek çok çalışma sunulmuştur. Arap gazeteleri ve dergilerinde de onun hakkında bazı çalışmalar yayımlanmıştır¹⁹⁷.

1960’ların sonları 1970’lerin başlarında hem ölçülü hem de serbest şiiri uygulayan yeni şiirin isimlerden birisi olarak itibar kazanmıştır. Edebiyatın ve eleştirinin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Eleştiriye ve serbest şiirin özelliklerine dair makaleleri de mevcuttur. Bunları *Halk* gazetesi gibi yerlerde yayımlamıştır. Kendi şiirlerinde 1960’lı ve 1970’li yılların şiirlerinde görüldüğü gibi canlı bir romantizm öne çıkmaktadır. Başta Mustafa el-Ğûmârî, Mebrûke Bûsaha ve Cemâl et-Tâhirî gibilerinin ölçülü şiiri geliştirdikleri görülmektedir. Ayrıca

¹⁹⁶ Hukuvâtî, Câbir, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁹⁷ el-Cubûrî, **a.g.e.**, s. 58-59; (Çevrimiçi)

<http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0357.htm> 01.10.2016.

Doğudaki serbest şiirin öncülerine rağmen kasideyi de zenginleştirmeyi başardılar. Cemal et-Tâhirî, 8 Kasım 1999 tarihinde vefat etmiştir¹⁹⁸.

3.3.10.36. ‘Abdullah Hammâdî (1947-)

‘Abdullah b. Bûmencel b. İbrâhim b. Câbir b. Ahmed b. Yûsuf Hammâdî, 10 Mart 1947 tarihinde Kostantîne’de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini 1954-1960 yılları arasında Tunus’ta almıştır. Bace Vilayeti’nde liseyi okumuş sonrasında Kostantîne’de bulunan Franco-Musulmam lisesine 1962-1968 yılları arasında devam etmiştir. 1969-1972 yılları arasında Kostantîne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde sonrasında ise 1973-1976 yılları arasında Granada Üniversitesi’nde yüksek eğitimini sürdürmüştür. 1980 yılında Madrid Üniversitesi’nden doktora derecesini almıştır.

İlkokul öğretmenliğinden sonra 1972-2014 yılları arasında ise üniversite hocalığı yapmıştır. 2001-2013 yılları arasında Kostantîne Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi’nde tercüme laboratuvarı müdürlüğü yapmıştır. Bunun yanı sıra Kostantîne Üniversitesi’nde İspanyolca biriminin başkanlığını yürütmüştür. Ayrıca mütercim ve araştırmacı olarak da çalışmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesi olup 1996-1999 yılları arasında kurumun başkanlığını yapmıştır. Ayrıca İlim Konseyi üyesidir. 1 Kasım 1954 Devrimi ve Milli Hareket Araştırma ve Çalışma Ulusal Merkezi Müdürlüğü yapmıştır.

Şair, araştırmacı ve akademisyen olan ‘Abdullah Hammâdî, Cezayir’deki Doğu edebiyatının kültürel yüzlerinden birisi olmuştur. Derin bir eleştirmendir. Hem klasik hem de modern edebiyata hâkimdir. Çalışmaları, makaleleri ve şiirleri başta Cezayir’de olmak üzere Arap dünyasındaki çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. 2002 yılında ‘Abdulazîz Su‘ûdu’l-Bâbtîne li’l-‘İbdâ‘i’ş-Şi‘r Ödülü’nü almıştır¹⁹⁹.

Eleştiri, kültür ve medeniyet çerçevesinde yaklaşık olarak on adet önemli çalışması vardır. *el-Berzehu* ve *s-Sekînu* adlı divanı İspanyolca olup on dört tane kaside içermektedir. Bunlardan on tanesi aruz, dört tanesi ise serbest ölçü ile

¹⁹⁸ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 210; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 248-249.

¹⁹⁹ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1015.htm> 11.10.2016.

yazılmıştır. Bu divan hakkında Cezayir edebi gazeteciliği ekolüne mensup kimselerce pek çok yazı ve inceleme kaleme alınmıştır.

Divanları:

- *el-Hicra ilâ Muduni'l-Cenûb* (Güney Şehirlere Hicret,1981)
- *Tehazzubu'l- 'İşk yâ Leylâ* (Aşkın Edebi ey Leyla, 1982)
- *Kasâid Ğacariyye* (Gacariyye Kasideleri, 1983)
- *Rubâ 'iyyât Ahir Leyl* (Son Gece Dörtlükleri, 1991)
- *el-Berzehu ve 's-Sekînu* (2001, İspanyolca)
- *Divân Comverso con olvido* (1979, 2004, İspanyolca)
- *Levâzımu'l-Hadâse ve'l-Mu 'âsır li'l-Kasîdeti'l- 'Amûdiyye* (Serbest Kasidelerde Çağdaş ve Yenilikçi Gereklilikler,1985)
- *Entaka 'ani'l-Hevâ* (Aşk Beni Konuşturdu, 2011)

Eserleri:

- *Gabriel Marquez Modern İspanyol Şiirine Giriş*
- *İktirâbât min Şilî Şâ 'ir Pablo Neruda* (Şilili Şair Pablo Neruda'da Yaklaşımlar)
- *Moriskolar ve Mehakimu't-Teftîş fî'l-Endulus* (Moriskolar ve Endülüs'te Teftiş Mahkemeleri)
- *Gabriel Marquez Râ'idu'l-Vâki 'iyyeti's-Suhriyye* (İroni Gerçekliğinin Önderi Gabriel Marquez)
- *Dirasât fî'l-Edebi'l-Mağribî'l-Kadîm* (Klasik Mağrip Edebiyatında Çalışmalar, 1986)
- *Musâ 'elât fî'l-Fikr ve'l-Edeb* (Edebte ve Fikirde Sorgulamalar,1994)
- *el-Harekâtu't-Tullabiyyetu'l-Cezâiriyye* (Cezayir Öğrenci Hareketi)
- *Tuhfetu'l-İhvan fî Tahrîmi'd-Duhhân li 'Abdi'l-Kâdir er-Râşidî* (Tahkîk, 1997)
- *Esvât mine'l-Edebi'l-Cezâirî'l-Hadîs* (Modern Cezayir Edebiyatında Sesler, 2000, 2001)

- *eş-Şi'riyyetu'l-'Arabiyye beyne'l-İttibâ' ve'l-'İbtidâ'* (Arap Şiirinde Yenilikçilik ve Gelenekçilik, 2001, 2002)
- *Muhtarât mine's-Şi'ri'l-Cezâirî'l-Hadîs* (Modern Cezayir Şiirinden Seçmeleri, 2001)
- *Endulisiyyât* (Gırnata, Şiir)
- *Endulus beyne'l-Hulm ve'l-Hakîka* (Gerçek ve Rüya Arasında Endülüs)
- *Antûlûciyya mine's-Şi'ri'l-Endulusî'l-İsbânî'l-Mu'âsir* (2008)
- *eş-Şi'r fî'l-Memleketi Ğırnata* (Gırnata Şiiri, İspanyolca, 2004,)
- *Fakehâtu'l-Esmâr ve Mezhebâtu'l-Ahbâr ve'l-Eş'âr li'bni Hezîl el-Ğırnâtî* (Tahkîk, 2004)
- *Rihle Muhammed ez-Zahî el-Mîlî min Parîs ilâ Kostantîne* (2004)
- *Divân Ahmed el-Ğavâlimî* (2005)
- *Tefunest* (Roman)
- *Şu'arâ'u'l-Cezâir fî'l-'Asri'l-Hâdir li'Muhammed el-Hâdî es-Senûsî ez-Zâhirî* (2007)
- *Nufâdatu'l-Cirâb* (Edebi ve Siyasi Düşünceler, 2008)
- *Sîretu'l-Mucâhid Hayreddîn Barburûs fî'l-Cezâir* (Tahkîk, 2009)
- *el-Cezâiru'l-Feransiyye min Manzûri Ahadi'l-Ehâlî* (li'Muellifi's-Şerîf b. Habîlis Terceme, 2009)
- *Tarîh Beledi Kostantîne li'bni'l-'Attâr* (Tahkîk, 2011, 2013)
- *ed-Durru'l-Munezzem fî'l-Mevlidi'n-Nebevî'l-Mu'azzam li'l-Îmâm el-'Azeî* (Tahkîk, 2013)²⁰⁰.

3.3.10.37. Hamrî Bahrî (1947-)

Şair, yazar ve gazeteci olan Hamrî Bahrî, 13 Mart 1947 tarihinde Buira Vilayeti'ne bağlı olan Sûru'l-Ğazelân'da dünyaya gelmiştir. *el-Mucâhid* gazetesinde çalışmıştır. Ayrıca ulusal diğer pek çok gazetede makalelerini yayımlamıştır. Yazılarında sosyalist düşüncelerini derinlikle ifade etmektedir.

²⁰⁰ Murtâd, *Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fî'l-Karni'l-'İşrîn*, s. 352-353; Haddûsî ve diğ., *a.g.e.*, C.I, s. 725-727.

Ulusal ve uluslararası pek çok sempozyum ile şiir festivaline katılmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin üyesidir²⁰¹. 1970'li kuşağının önemli şairlerindendir. Sanatsal bir yüzü olup gerek anlatımıyla gerekse şiirleriyle Cezayir edebi yaşamına büyük bir değişim katmıştır. Döneminin şairlerinden neredeyse her şeyiyle farklı olan bir kişiliktir. *Mâ Zenbu'l-Mismâr yâ Haşabete* (Ey Tahta Çivinin Günahı Ne) adlı yayımlanmış ilk divanında şair, hem içerik hem de şekil yönünden - dönemin diğer şairlerinden olan Ahmed Hamdî, 'Umer Ezrac, 'Abdulali Rezzakî ve Muhammed Zetili gibi - farklı bir yol izliyordu.

Ne var ki Hamrî Bahrî, kimi Cezayirli şairler gibi şiirden sıkılmaya başlamıştır. Artık güzel ve şiirsel duyguları yorumlayan kasidelerini okumak mümkün değildir. Sadece ulusal gazetelerde makalelerini yazmaktadır. Onun ve çoğu Cezayirli şairlerin yaşamından anlaşılmaktadır ki edebiyatçıların esas hedefi daima şiir olmamıştır. Gençlik çağları ile birlikte şiir yazımı da sonlanmaktadır. Şiir yazmayı bırakıp duygulardan ziyade artık düşüncelerini aktarmaya başlamışlardır.

Mâ Zenbu'l-Mismâr yâ Haşabete (Ey Tahta Çivinin Günahı Ne) adlı divanından şairin diğerleri gibi olmadığı farklı bir ekol izlediği anlaşılmaktadır. Divanın içeriğine bakılacak olunursa Ahlâm Musteğânemî'ye ait olan '*Alâ Merfe'i'l-Eyyâm* (Günlerin Limanında) adlı divanının içeriğine benzediği görülmektedir. Ancak bu iki eser sanatsal unsurlar bakımından diğer benzerlerinden farklıdır.

Bu divandaki *el-Mer'etu'l-Bahr* (Denizin Kadını) adlı kaside oldukça dikkat çekicidir. Burada kadın unsuru hem derinlik hem de yüzeysel olmasıyla tasvir edilmiştir. Kadın adeta bir deniz olarak görülmüştür.

Bu divanda şair güzel nitelemelerde bulunurken aynı zamanda duyguların inceliğine yer vermiştir. Ayrıca *Ecrâsu'l-Karanfil* (Karanfilin Zilleri) adlı güzel bir şiir divanı daha mevcuttur²⁰².

²⁰¹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 736.

²⁰² Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîn**, s. 295-297.

3.3.10.38. Habîb Tanğûr (1947-)

Şair ve romancı Habîb Tanğûr, 1947 yılında Müsteğanîm’de dünyaya geldi. Cezayir’in doğusunda büyüdü ve 1959 yılında ailesi siyasi sebeplerden dolayı Fransa’ya taşındı. Burada Victor Hugo ve Rimbaud gibi yazarların eserlerini keşfetti. Sosyoloji ve antropoloji okudu. Hayatını Cezayir ve Fransa arasında dolaşarak geçirmiştir. Her iki ülkedeki çeşitli üniversitelerde öğretim görevliliği yapmıştır. Tanğûr, ilk olarak 1976 yılında sürrealist bir manifesto ile ortaya çıkmıştır. O zamandan beri düzinelerce şiir ve deneme koleksiyonu ile nesre dair eserler yayımlamıştır. Cezayir’deki Müslümanların din kardeşliğiyle ilgilenmiştir. Şair olarak politik ve hicivsel fabl ile epik şiirin çeşitli türlerini kara mizah ile süsleyerek kullanmıştır. Tanğûr’un şiiri, gelenekle moderniteyi ve gerçeklikle rüyalar dünyasını birleştirir. Şiiri büyük özgürlük ve şekilsel çeşitlilik ile karakterizedir.

Tanğûr, zamanla Mağrip şiirinde güçlü bir vizyon sahibi olan sese dönüşmüştür. Hayal gücüyle oynamakta ve post-sömürgecilik, göçebelik ve kimlik üzerine nefes kesen şiirleri ile okuyucuyu adeta sürüklemektedir. Bazen iyi niyetle “Trans Şairi” (poète de la transe) olarak adlandırıldığı görülmektedir. Şiirleri, doğum yeri Musteğanîm’in ya da diğer gerçek veya özellikle kurgulanmış şehirlerin adeta bir görüntüsünü sunmaktadır²⁰³.

3.3.10.39. Mustafa Muhammed el-Ğûmârî (1948-)

Mustafa Muhammed el-Ğûmârî, 16 Kasım 1948 tarihinde başkent Cezayir’de bulunan Sûru’l-Ğazelân’da dünyaya gelmiştir. 1960’lı yılların sonlarında Libya’da lise eğitimini tamamlamıştır. 1972 yılında Cezayir Üniversitesi Beşeri ve Edebiyat Fakültesi’nden lisans diplomasını elde etmiştir. 1984 yılında Arap Dili Bölümü’nde asistan olmuştur. Aynı yıl ”Ahmed Şevkî Şiirinde Şiirsel İmgeler” adlı konusuyla master derecesini, 2000 yılında ise “el-Muhakemât Beyne Ebî Hayyân ve Zemahşerî ve İbn ‘Atiyye Fîmâ İhtelefû Fîhi

²⁰³ (Çevrimiçi) <http://www.poetryinternationalweb.net/pi/site/poet/item/24142/24624/Habib-Tengour> 13.01.2017.

min İ'râbi'l-Kur'an li'l-İmam el-'Allâme Ebî Zekeriyâ Yahya eş-Şavî el-Mağribî (Tahkik)" adlı konusuyla doktora derecesini almıştır²⁰⁴.

Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dersler vermektedir. Kalem almış olduğu çok sayıda şiirle Cezayir şiir yaşamını beslemiştir. Modern sanatsal tasvirlerle dolu aruz şiiri yazmakla ün kazanmıştır. 2005 yılının Mayıs ayında Cezayir şehrindeki Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'nin düzenlemiş olduğu kongrede kasidelerini inşad etmiştir. Az olmakla birlikte hece ölçüsü ile şiirler kaleme almıştır. Mustafa Muhammed el-Ğûmârî'nin bizzat kendisi şiirsel bir akım oluşturmuştur. Aruz vezni ile yazma hususunda ısrarcı olmasına rağmen duyguları yoğun, üslubu hoş, dili güzel ve şiirsel sanatlara hâkimdir²⁰⁵.

Modern bir şairdir. Hem serbest hem de hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Bağımsızlık sonrasında yıldızı parlayan Cezayirli şairlerdendir. Şiirlerindeki konularda ideolojik bir duruş söz konusudur. Şair çalışmalarının çoğunluğunu aruz ölçüsünün modern çalışmalara uygun olacağı yeni bir üslupla kaleme almıştır. el-Ğûmârî sanat ve dil bilgisi bakımından büyük bir kapasiteye sahip yetenekli bir şairdir. Şiirle ilgili de eserleri vardır. Modern şiir tekniklerine ve dil bilgisi konularına hâkimdir. Şiirde mecazı kullanan en büyük şairlerdendir. Şiirlerinde vaazları, öğütleri ve bilinen belagat üsluplarını açıklamak için İslam ve Arap tarihine bağlı kalmıştır. Edebi çalışmalarına dair on tane master tezi hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalar onlarca ilmi müzakereye de konu olmuştur²⁰⁶.

Eserleri:

- *Esrâru'r-Ğurbet* (Gurbetin Sırları, eş-Şeriketu'l-Vataniyye, 1982)
- *Nakş 'alâ Zâkireti'z-Zaman* (Zamanın Hatırası Nakış, 1978)
- *Kırâ'at fî Zamani'l-Cihâd* (Cihâd Zamanı Okuma, 1980)
- *Uğniyyetu'l-Verd ve'n-Nâr* (Gül ve Ateş Şarkısı, eş-Şeriketu'l-Vataniyye, 1979)
- *Kasâidu'l-Mucâhede* (Mucâhede Kasideleri, 1983)

²⁰⁴ Muhammed Tâhir Bûşimâl, "Edebu'l-Etfal fi'-Cezâir Mustafa el-Ğûmârî Numuzecen", **el-Hâc Lahdar Üniversitesi, Beşeri Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batine, 2009, s. 20-22.

²⁰⁵ Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'u'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-İşrîn**, s. 260.

²⁰⁶ Selâme ve diğ., **a.g.e.** s. 398-400.

- *'Urs fî Me'temi'l-Huccâc* (Hacıların Cenazesinde Bir Düğün, 1983)
- *Kırâ'e fî Eyyeti's-Seyf* (Herhangi Bir Kılıçta Okuma, eş-Şeriketu'l-Vataniyye, 1984)
- *Hadrâ' Teşruku min Tahran* (Yeşiller Tahran'dan Doğar, 1980)
- *Makati'u min Divâni'r-Refdi* (Boyun Eğmeme Divanından Seçmeler, 1985)
- *Bevh fî Mevsimi'l-Esrâr* (Sırlar Mevsiminde Açığa Çıkma, 1985)
- *Elem ve's-Sevra* (Acı ve Devrim, 1986)
- *Hadîsu's-Şems ve'z-Zâkira* (Güneşin Konuşması ve Hatıra, 1985)
- *el-Ferhatu'l-Hadrâ'* (Yeşil Mutluluk, Çocuk Şiiri, 1983)
- *Hadîkatu'l-Eş'âr* (Şiirlerin Bahçesi, Çocuk Şiiri, 1986)
- *el-İd ve'l-Kuds ve'l-Makâm* (Bayram ve Kudüs ve Makam, 1994)
- *Bera't* (Masumiyet, 1995)
- *Beyne Yedeyye el-İmam el-Huseyn el-Mutavvele* (İmam Hüseyin Tam Olarak Ellerimin Arasında, 1995)
- *Eyyuhâ'l-Elem* (Ey Acı, Şam Arap Yazarlar Birliği Tarafından basılmıştır, 2000)
- *Kasâ'id Muntefida-İlâ İntifâdati'l-Aksâ* (Devrimci Kasidelerden Aksa Devrimine, 2001)

Divanları:

- *Eşbâh ve Ervâh* (Benzerler ve Ruhlar)
- *Divânu'l-'Arûz* (Arûz Divanı)
- *Simâru'l-Efa'i* (Yılanların Meyveleri)
- *Ve Leke el-Mecd yâ Mazin* (Ey Mazin Övgü Sanadır)
- *Mecma'u'l-Ferâ'id* (Fariza Topluluğu)
- *el-Hicretân Mutavvetân* (1995)
- *Mevlidu'n-Nûr* (Ateşin Mevlidi, 1995)

Bazı kasideleri:

- *Vâ İslâmâh* (Vah İslam Vah)
- *Şevku'l-Hulûd* (Sonsuzluğun Özlemi)

- *Ene Mecnûn ya Leylâ* (Ey Leyla Ben Mecnun)
- *Hanîn Îlâ Hadrâ 'i'z-Zilâli* (Yeşil Gölgelere Özlem)

Tahkîk alanındaki çalışmaları şöyledir:

- *Tahkîku Tefsîri li'l-Îmâm "es-Se'âlibî* (Cevahiru'l-Hisan) Beyrut, 1996
- *Tahkîku'l-Mukaddemât fî'İlmi'l-Kelâm li'l-Îmâm es-Senûnî*
- *Tahkîku Şerhi 'Ummi'l-Berahîne fî'l-'Akîdeti li'l-Îmâm Ebî Abdillâh es-Senûnî*

Tashih yapmış olduğu eserler:

- *Mulâhazât 'alâ'l-Mu'cemi'l-'Arabî'l-Esâsî*
- *Fî'n-Nakdi ve't-Tahlîl*
- *Eşbâh Muhtelif*
- *Tahkîku Nesîmi'r-Riyâd Şerhu "Şifâ'u'l-Kâdî 'Îyâd"*
- *Tahkîku Kitâbi Tirâz el-Mecâlis li'l-Îmâm "el-Hafâcî"*
- *el-Îmâm Ali ve Hurûbu't-Te'vil*²⁰⁷.

Beyne Yedey İkbâl adlı şiiri şu şekildedir²⁰⁸:

وَبَيْنَ يَدَيْكَ يَا إِبْرَاهِيمَ... فِي شَفَتَيْكَ أَغْرُودَةٌ
مُعْطَرَّةٌ بِنُورِ الْوَحْيِ... أَتَشُودَةٌ
أَيَا مَنْ بَزَعَمَ الْإِيمَانَ فِي جَنِينِهِ أَشْوَاقًا
تُسَافِرُ فِي قَلْبِ الْعَشَقِ
ذَاكِرَةٌ قُلُوبَ
وَعَبْرَةٌ عَطَشَى
وَأَحْدَاقًا...

İki elinin arasında ey İkbâl dudaklarında bir şarkı

Vahiy nuruyla ıtırlanmış şarkı

Ey kalbindeki imanı özlem olarak filizleyen

²⁰⁷ Bûşimâl, **a.g.e.**, s. 20-22.

²⁰⁸ et-Tammâr, **a.g.e.**, s. 266-267.

*Aşkın gönlünde
Kalplerin hatırası,
Susayan bir gözyaşı
Ve gözbebeği yolculuk ediyor*

3.3.10.40. Ahmed Hamdî (1948-)

Şair ve gazeteci olan Ahmed Hamdî, 9 Eylül 1948 tarihinde Cezayir'in güneyinde bulunan el-Vadî şehrine bağlı olan ed-Debîl'e dünyaya gelmiştir. 1972 yılında İletişim ve Medya lisans diploması almıştır. 1986 yılında *Mebâdi'u'd-Di'âye ve'l-Î'lâm ledâ Cebheti't-Tahrîri'l-Vatanî ve Tatbikuhâ fî Sahîfeti'l-Mucâhid* (Ulusal Özgürlük Cephesinde Reklam ve Propagandanın Temelleri ve Mucâhid Gazetesinde Uygulanması, 1956-1962) adlı konuyla master derecesini almıştır. 1999 yılında *el-Hitâbu'l-Îdeûlûcî 'abra's-Sahâfeti'l-Cezâiriyye min 1962-1988* (1962-1988 Cezayir Gazetelerinde İdeolojik Hitabet) adlı konuyla da doktora derecesine sahip olmuştur. Halihazırda Cezayir Üniversitesi'nde hocalık yapmaktadır. Kültür Bakanlığı'nın Güzel Sanatlar ve Edebiyat kısmında müdürlük yapmıştır. İletişim ve Siyasi Bilimler Fakültesi'nin ilmi meclis başkanıdır. Cezayirli Yazarlar Birliği eski üyesidir. 2013 yılına kadar Siyasi Bilimler Fakültesi dekanlığını yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı Takdir Ödülü ile ulusal ilim ödüllerini de kazanmıştır²⁰⁹.

Şairin uzaktaki sevgilisini düşünerek endişeli ve uykusuz bir gece geçirmesini anlattığını *Uğniyye* (Şarkı) adlı şiiri şu şekildedir²¹⁰:

مِنْ أَجْلِ عَيْنَيْكَ
لَيْلِي اغْتَالَهُ الْأَرْقُ
وَإِغْتَالَنِي
فِي أَرْيَاقِي
الشَّوْقُ وَالْقَلَقُ
نَامَتْ نُجُومُ

²⁰⁹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 359-363; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 730-731.

²¹⁰ et-Tammâr, **a.g.e.**, s. 288-289.

وَمَا قُفْنَا
وَطَيْفُكَ فِي جَفْنِي
تَمَثَالُ حُبِّ
رَائِعٌ...عَبَقِ

Gözlerin yüzünden
Gecemi uykusuzluk esir aldı
Beni yorgunluğa itti
Özlem ve endişe
Yıldızlar uyudu
Biz ise kalkamadık
Hayalin gözlerimde
Bir aşkın timsali gibi
Mükemmel ... Hoş kokulu

Eserleri:

- *es-Sevratu'l-Cezairiyye ve'l-İ'lâm* (Cezayir Devrimi ve Medya, Divânu'l-Matbû'ati'l-Câm'iyye, 1990)
- *Dırasât fi's-Sahâfeti'l-Cezâiriyye* (Cezayir Gazeteciğinde Çalışmalar, Dâru'l-Kasbe, 2000)
- *Cuzûru'l-Hitâbi'l-İdeûloji'l-Cezâiri* (Cezayir İdeolojik Hitabetinin Kökleri, Dâru'l-Kasbe, 2001)
- *İnficarât* (Patlamalar, eş-Şeriketu'l-Vataniyye, 1977)
- *Kâ'imetu'l-Mağdûb 'Aleyhim* (eş-Şeriketu'l-Vataniyye, 1980)
- *Eşhedu Ennenî Ra'eytu* (Gördüğüme Yemin Ederim, Dâru'l-Hikme, 2000)
- *Je temoigne, j'ai vu* (Gördüğüme Yemin Ederim, Cezayirli Yazarlar Birliği, 2003)
- *Vakt li'd-Darb ve Vakt li't-Tarh* (Nesirsel Tiyatro, Ceridetu'l-Haber, 1996)

- *Hisnu'l-Ahrâr* (Özgürlerin Kalesi, Tiyatro, Cezayirli Yazarlar Birliği, 2003)
- *Tahrîr Mâ Lâ Yuharrir* (Özgürlüğü Olmayan Özgürlük, Şiir, 1985)
- *Havmetu't-Taleyân* (Roman)
- *Abûlîs eş-Şi'riyye* (Tiyatro)
- *Âfâk ve Tehaddiyât* (Ufuklar ve Meydan Okumalar, 2002)²¹¹.

3.3.10.41. 'Abdulâlî Rezzâkî (1949-)²¹²

Filistin'e dair şiiri şu şekildedir²¹³:

تُولِدُ الْقُدْسُ
تَحْضُرُ الزُّهُورُ
وَعَلَى الدَّرْبِ سَيَمْتَدُّ الضِّيَاءُ
لِيَمِدَّ النَّاسَ مِنْ نُورِ الشَّفَقِ
طَالَمَا عَذَّبَهُمْ صَمْتُ الْقَلْقِ
نَحْنُ فِي كُلِّ مَكَانٍ وَزَمَانٍ
فِي صُمُودِ الصَّخْرِ فِي حَشْرَجَةِ الْمُحْتَضِرِ
فِي حَفِيفِ الْوَرَقِ الْأَخْضَرِ وَالْأَضْفَرِ
فِي أَغْصَانِ كُلِّ الشَّجَرِ
فِي خُيُوطِ الشَّمْسِ ... فِي ضَوْءِ الْقَمَرِ
كَالذَّاتِ تَنْسَابُ مَعَ النُّورِ إِلَى كُلِّ الْبَشَرِ
وَبِأَيْدِينَا فُؤُوسٌ وَحَجَرٌ
فَكَيفَ نُمِهِلُ الْأَعْدَاءَ وَقَدْ

²¹¹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 359-363; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 730-731.

²¹² Hayatı hakkında bilgi için bkz. s. 409.

²¹³ et-Tammâr, **a.g.e.**, s. 279-280.

صَلُّوا أَبْطَلْنَا
شَرُّدُوا أَطْفَالَنَا
حَرَّقُوا أَكْوَاحَنَا²¹⁴.

*Kudus doğuyor
Çiçekler getiriliyor
Yol üzerinde ışıklar yayılacak
ki insanlara şafak nurundan versin
Endişenin sessizliği onlara acı verirken
Biz her zaman ve her yerdeyiz
Taşların dayanağında ölmek üzere olanların seslerindeyiz biz
Yeşil ve sarı yaprakların sesindeyiz
Bütün ağaçların dallarındayız
Güneşin ışıklarında ve ayın ışığında,ız,
Nurla insanlığa ulaşan bir ruh gibiyiz
Ellerimizde balta ve taş
Biz düşmanlara nasıl süre vereceğiz ki
Kahramanlarımızı astılar
Çocuklarımıza yuvalarından ettiler
Yuvalarımız yaktılar*

Senâbîlu'l-Hakîka adlı kasidesi şu şekildedir²¹⁵:

جَاءَ فِي آخِرِ صَيْفٍ
حِينَما كُنْتُ أَجُوبُ الشَّارِعَ التَّائِيَةَ...
فِي لُجَّةِ زَيْفٍ
كَانَتْ الشَّمْسُ سَيَاطِئاً مِنْ هَجِيرٍ
وَأَنَا عَبْرَ الْمَسَافَةِ...

²¹⁴ et-Tammâr, a.g.e., s. 279-280.

²¹⁵ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0910.htm> 20.07.2017.

أَشْرَبُ الْخُطْوَةَ ... تَلَوُ الْخُطْوَةَ الْآخَرَى
أَجْرُ الشَّمْسِ خَلْفِي

Yazın sonunda geldi o

Dolambaçlı sokaktan geçerken

Sahte bir karanlıkta

Güneş öğle vaktinde adeta bir kırbaç gibiydi

Ben uzaklığın aralarındayım

Peş peşe adımları içiyorum ben

Güneşi arkamdan çekiyorum

3.3.10.42. Mahmûd b. Meryûme (1949-2013)

1980’li yıllarda şiir yazmaya başlayan Mahmud b. Meryûme hakkında kaynaklarda çok fazla malumat bulunmamaktadır. Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı mezunudur. Modern şiirin önemli isimlerden olup edebiyat sahasındaki yaratıcı kimselerden birisidir. İlk divanı *el-Muğanni’l-Fakîr* (Fakir Şarkıcı) eş-Şeriketu’l-Vataniyye tarafından yayımlanmıştır. Bu divandaki kasidelerin çoğu önceden Kostantîne’deki *en-Nasr* gazetesi ile *el-Âmâl* Dergisi’nde yayımlanmıştır. Sürekli olarak üreten ve bunları yayımlayan bir şairdir. Sanatsal bakımdan da şiirini devamlı olarak geliştirmiştir²¹⁶.

İlk divanının yayımlanmasının hemen ertesi senesinde diğer divanını da *Risâle Hubb ilâ İmra’a Ğayra ‘Âdiyye* (Olağanüstü Bir Kadına Aşk Mektubu) başlığıyla derlemiştir.

el-Mehcuratu’l-Hâ’ifetu (Bırakılmış Korkaklar) adlı divanındaki kasidesinde de olduğu gibi basit şiirsel tarzındaki hikâyelerinin oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Bu eserde fakirlik yüzünden bir çiftin ayrılmak zorunda kalması, her yerde rızkını araması ve bu sebepten dolayı kişinin eşini ve küçük çocuğunu geride bırakması ve buna bağlı olarak giden kişinin dönememesinden duyulan korku ile eşinin korku ve kaygı dolu konuşmaları işlenmektedir. Ülkedeki göç eden gençlerin çoğunda da bu dönememe korkusu söz konusu olmuştur. Ne yazık ki bu gençlerin pek çoğu eşini ve çocuğunu unutmak zorunda kalmıştır. Şu

²¹⁶ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 568.

var ki şairin hikâyelerinin ucu hep açıktır. Gidenin geri dönüp dönemeyeceği hep bir soru işareti olarak kalmıştır. Örnek olarak Fransız diyarlarına göç eden Cezayirli işçilerin vatanlarına hayal kırıklığına uğrayarak geri dönmeleri verilebilir. Göç etti ve onu bıraktı manasına gelen “el-Mehcûra” lafzı tam olarak bu husus için kullanılmaktadır. “Mekanu mehcûr” ifadesi ise insanların bir diğer kişiyi terk edip gitmesi ve geri dönmemesi anlamına gelmektedir²¹⁷.

Seksenlerde yayımladığı *el-Muğanni'l-Fakîr* (Fakir Şarkıcı) adlı kasidesi şöyledir²¹⁸:

رِفَاقِي،
أَلَمْ تَسْمَعُونِي
أَلَمْ تَعْرِفُونِي
لِأَنِّي، مِنْ الرِّيفِ جِئْتُ
وَوَجْهِي غَرِيبٌ،
وَبَيْتِي، بِلَا رَقَمٍ، وَبِغَيْرِ حُرُوفٍ
تُسَمَّى مَحَلَّ الإِقَامَةِ
وَحَبِيبٌ، لِرَائِحَةِ الْخُبْزِ يَهْفُو
وَعَيْنِي، تَتَوَقَّ لِرُؤْيَا بَعْضِ فُتَاتِ تَمْرَةٍ
فَلَا تَسْأَلُوا عَنْ زَنَابِقِ حَقْلِي
وَعَنْ قُبَلَاتِ الْعَشِيقَةِ...

Dostlarım

Beni duymuyor musunuz

Tanı mıyor musunuz beni

Çünkü ben köyden geldiğim için mi

Yüzüm yabancı mı

Ve evim numarasız ve harfsiz

İkamet yeri diye bilinir

²¹⁷ Murtâd, *a.g.e.*, s. 115-1180.

²¹⁸ Selâme ve diğ., *a.g.e.*, s. 569-570.

Ekmeğin kokusunu özleyen bir sevgili
Hurmanın kırıntısını görmeyi arzulayan gözlerim
Tarlamdaki başakları sormayın
Sevgilinin öpücüklerini de sormayın

3.3.10.43. Lahdar Aykûs (1950-)

Şair, öykücü ve araştırmacı olan Muhammed eş-Şerîf b. ‘Abdulkâdir b. Sa’d b. Muhammed el-Aykûs, 29 Aralık 1950 tarihinde Stîf Vilayeti’ne bağlı olan Evlâd-ı Tebban’da dünyaya geldi. Büyük dedesi 1871 yılındaki el-Hâc Muhammed el-Mukarinî isyanında şehit oldu. Dört yaşındayken Kur’an-ı Kerim’i yarısına kadar ezberleşmiştir. İstiklal Savaşı’nda anne ve babasının şehit olmasından sonra kendisine bakan en büyük abisiyle birlikte Medine’ye taşındı. Sonrasında okula başladı. Eğitimi süresince şiir, hikâye ve makaleler kaleme aldı. Yazdıklarının çoğunu da Arap ülkeleri ile Cezayir’deki dergi ve gazetelerde yayımladı. Ayrıca bu ülkelerdeki pek çok davete katıldı. 1986 yılında Bağdat’ta düzenlenen şiir festivaline katılıp ulusal çapta pek çok ödül kazandı. *Resâ’il Muğlaka ilâ Habîbeti Leylâ* (Sevgilim Leyla’ya Muğlak Risaleler) adlı basılmamış bir divanı bulunmaktadır. Ayrıca; kıymetli bir öykü koleksiyonu da vardır. Bazı öyküleri şöyledir: *el-Mikyâs* (Ölçü), *Dumû‘ ‘alâ Muderrerci’l-Câmi‘ati* (Üniversite Amfisinde Gözyaşları) ve *el-Mukâleme* (Karşılıklı Konuşma).

Bütün bunların yanı sıra 1987 yılında “Cahiliyye Kasidesinde Şiirin İmgesi” adlı çalışmasıyla master derecesini almıştır. 1989’da doktora başlamış olup beş yılın ardından sonra “Arap Şiirinde Bedî” adlı çalışmasıyla doktor ünvanını almıştır. İlmi ve edebi çalışmalarının yanı sıra idari görevlerde de bulundu. Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü’nün müdürlüğünü yaptı. *el-Âdâb* Dergisi’nin kurucusu ve yayım sorumlusu oldu. *Mezâhiru’l-Hayâti’l-Fikriyyeti ve’l-Edebiyyeti min Hilâli Edebi’r-Rihâleti’l-Muğârabeti 1289-1900* adlı çalışmanın başkanlığını yürütmüştür. *en-Nasr* gazetesinde çalışmıştır. *Şitâ’iyyetu’l-Ahzâni’l-Kavmiyye* (Milli Hüzünlerin Kışlığı) adlı kasidesinin hece ölçüsü ile yazıldığı görülmektedir. *Uğniyyetu’d-Demm* (Kanın Şarkıları) adlı kasidesi ise serbest ölçüde yazılmış bir şiiridir.

Kubletu 'alâ Cebîni Ummetî ... fî Zikrâ'r-Refdi ve'l-İbâ'i (Ümmetin Alnına Bir Öpücük ... Boyun Eğmeme) ve *Ma'zûfât fî Zamani't-Tevhîd* (Tevhid Zamanında Çalıntılar) adlı kasideleri şairin en beğenilen metinleri arasında gösterilmektedir.

Eserleri:

- *Resâ'il Muğlaka ilâ Habîbeti Leylâ* (Sevgilim Leyla'ya Muğlak Risaleler)
- *Divânu Şi'r* (Şiir Divanı)
- *Esfâr ilâ Cezâiri'l-Kamer ve'l-İşk* (Ay ve Aşkın Adalarına Yolculuklar)
- *el-'Asâfir* (Serçeler)²¹⁹.

3.3.10.44. 'Ammâr b. Beşîr (1952-)

'Ammâr b. Beşîr b. Zâyd, 1952 yılında Jijel şehrine bağlı olan Avare'de dünyaya geldi. 1980'li yılların parlayan şairlerinden birisiydi. Modern Cezayir edebi eleştirisi alanında master derecesini aldı. Bu vesileyle de *en-Nakdu'l-Edebî'l-Cezâirî'l-Hadîs* (Modern Cezayir Edebi Tenkidî) adlı kitabını yayımladı. Doktora derecesini sistematik felsefe sahasındaki çalışması ile almıştır. Birkaç yıl *Elvan Dergisi*'nin müdür yardımcısı olarak görev yaptı. Şu anda ise Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nde görev yapmaktadır. Aynı zamanda bu enstitünün *Arap Dili ve Edebiyatı Dergisi*'nin başkanlığını yürütmektedir. Şair ve konuşmacı olarak yurt içi ve yurt dışında olmak üzere pek çok kongreye katılmıştır. Birçok edebi çalışması Arap dergi ve gazetelerinde yayımlanmıştır. 1983 yılında kaleme aldığı *Rasâs ve Zenâbik* (Kurşun ve Zambaklar) adlı bir çalışması bulunmaktadır. Ayrıca *Kırâ'e fî'l-Kitab Muğlak* (Muğlak Kitap Üzerine Okumalar) adında bir kasidesi de mevcuttur²²⁰.

Arap dünyasındaki yeni şiir akımına dahil olan şairler arasında yaygın olan taklitçilikten uzak durmaya çalışmıştır. Kendisinden önceki hiçbir şairi taklit etmemiştir. Klasik, modern ve romantik üsluptaki şiirleri güzel bir şekilde temsil

²¹⁹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 344.

²²⁰ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1190.htm> 02.10.2016.

etmiş ve bu şiirlerin de estetiği ifade ederken kendinden öncekileri taklitten sakınmıştır.

Akademisyenliğinin yanı sıra şiiri açık ve net olan bir şairdir. Şiirlerinde yüksek bir kültür seviyesinin etkisi görülmektedir ve *Kırâ'e fi'l-Kitab Muğlak* adlı kasidesi muhtemelen hece ölçüsüyle yazılmış en güzel şiiridir. Bu eserinde hürriyet konusunu özenle işlemektedir. Şiirin en başında yer alan güzel kadın, hürriyetin sembolü durumundadır. Bu durum Muhammed el-Îd'in ve Modern Cezayir tarihinin ilk şairi olarak bilinen Ramadân Hammûd'un şiirinde de söz konusudur²²¹.

3.3.10.45. Ahlâm Mustegânimî (1953-)²²²

Serbest şiir türünde ünlenen isimlerden birisi olan Ahlâm Mustegânimî '*Alâ Merfe'i'l-Eyyâm* (Günlerin Limanında) adlı şiir koleksiyonunda toplum, vatan ve kardeşlikten ziyade bireyselliğe ağırlık verdiği eserlerini toplamıştır. Bu koleksiyonda şair, bir sevgilisi olmasını ve onun kendisine çeşitli romantik metinler yazmasını hayal etmektedir. Bu hayalinin ne zaman gerçekleşeceğini ve ne zaman sevdiğinin yanında mutlu olabileceğini sormaktadır. Kendisine sevgilisi sorulduğunda ise onun, "güzellikte, duyguda, güçte ve fazilette eşi benzeri olmayan biri" olduğunu ifade etmektedir. Bunun üzerine ise başka bir arkadaşı ise kendisine şunu demektedir: "Günler senin hayal ettiğin gibi bir sevgiliyi henüz doğurmadı".

Şiiri şu şekildedir²²³:

مَتَى نَلْتَقِي؟
مَتَى يَنْجَلِي اللُّغْزُ فِي خَافِقِي؟
فَتُصْبِحُ شَيْئاً كَكُلِّ حَقِيقَةٍ
تُسَائِلُنِي عَنْكَ أَعْلَى صَدِيقَةٍ

²²¹ Murtâd, *Mu'cemu's-Su'âra'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-Îsrîn*, s. 96-97.

²²² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 371.

²²³ et-Tammâr, *a.g.e.*, s. 242-243.

وَتَهْمِسُ أُخْرَى:
"كَمِثْلِ حَبِيبِكَ لَمْ يُخْلَقْ"
مَتَى نَلْتَقِي؟
وَهَذِهِ نُجُومُكَ فِي مَفْرِقِي
تُسَائِلُنِي عَبْرَهَا قِصَّتِي
فَأَهْرُبُ مِنْهَا
وَتَهْمِسُ حَوْلِي

*Ne zaman kavuşacağız
Ne zaman kalbimdeki gizem açığa çıkar
Her hakikat gibi gerçek olacak
Benim en değerli arkadaşım seni soruyor bana
Başka biri ise fısıldıyor "Senin sevgilin gibisini dünya görmedi"
Ne zaman kavuşacağız
Yol ayrımındaki senin olan bu yıldızlar üzerinden
Hikayemi soruyorsun
Ben kaçıyorum
Ancak etrafıma fısıldıyorsun*

Mağrûr (Gururlu) adlı kasidesinde şair onun sevgisini talep eden birinden bahsetmektedir. Bu kişinin kendi özgürlüğünü çalacağını ve kendisini baskı altında tutacağını hissetmiştir. Netice de bu kişiyi reddetmiş ve ona dair sevgisi kalmamıştır. Sonrasında ise kendisine daha uygun birisinin sevgisine talip olmuştur. Söz konusu kaside şu şekildedir²²⁴:

لَقَدْ مَاتَ حُبِّي
فَعَفُوا إِذَا غَيَّرَ الْقَلْبُ دَرْبِي
وَتُرْتُ عَلَى الدُّلِّ أَهْوَى الْحَيَاةِ
أُرِيدُ فَتًى تَشْتَهِيهِ الْفَتَاةُ

²²⁴ et-Tammâr, a.g.e., s. 244-245.

وَأَنْتَ بِسَطْوِكَ
زَيْفَتَ أَمْسِي
وَشَوَّهْتَ لِي الدَّرَبَ وَ الْأُمِّيَّاتِ
تُرِيدُ.....تُرِيدُ....
أَنَا لَسْتُ رَجْعَ صَدَاكَ الْبَلِيدَ
أَتَسْمَعُ، يَا صَاحِبِي؟
أَنْتَ تَهْدِي
فَمَا كُنْتُ يَوْمًا بَقَايَا نَدَاكَ
وَلَا خَلَقْتَنِي خَطَايَا هَوَاكَ
تَذَكَّرْ قَلِيلًا
أَمَا قُلْتُ شِعْرًا قُبِيلَ لِقَاكَ؟

*Sevgim kalmadı
Kalbim yolunu değıştirdiyse kusura bakma
Yaşamayı sevdiğimden aşağılığa ayaklandım
Her kadının hoşlanacağı bir erkek arzuluyorum
Sen egemenliğinle
Dünümü mahvettin
Umutlarımı, yolumu karaladın
İstiyorsun istiyorsun
Ben senin kaba sesinin yankılanması değilim
Duyuyor musun? ey dostum
Saçmalıyorsun
Hiçbir zaman senin çağrının kalıntısı olmadım
Sevginin günahların beni yaratmadı
Hatırla biraz
Seninle tanışmadan şiiri söylemedim mi?*

3.3.10.46. Ahmed ‘Âşûrî (1953-)

Şair ve akademisyen olan Ahmed ‘Âşûrî, 12 Nisan 1953 tarihinde Kâlema’da dünyaya gelmiştir. Genç yaşta şiir yazmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında edebiyat alanında parlayan modern Cezayirli şairlerdendir. Şiirsel pek çok çalışmasını Cezayirli *Âmâl* Dergisi gibi edebi dergi ve gazetelerde yayımlamıştır. Şiirlerinde halk edebiyatını ve mitolojik unsurları işlemiştir. 1998 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği üyesi olmuştur.

Lev Necâ (Eğer Kurtulsaydı) adlı çalışması 1986 yılında el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb tarafından neşredilen şiir koleksiyonudur. İçinde Cezayir gerçeğinden ilham alınarak yazılmış on yedi kaside mevcuttur. Özellikle kırsal toplum konusu söz konusu edilmiş ve buradaki mitolojik ile sembolik unsurlar kullanılmıştır. Şekilde ve içerikte halkın inançlarına bağlı kalınmıştır. Şiirde öyküsel bir üslup hâkimdir. *Hattâfu’l-Ârâ*’is (Gelinlerin Kaçırıcısı) adlı kasidesi öyküsel bir şiirdir. Bu yapıt özellikle kırsal toplumdaki halk inançlarına bağlı kalan bir kaside olmakla birlikte halk edebiyatına dayanan teknik bir çalışmadır.

Müellifin başlıca eserleri şu şekildedir:

- *el-Buhayratu’l-Hadrâ*’ (Yeşil Göl, 1980)
- *Dâru’l-Bâşâ* (Paşa Konağı)
- *Ahzânu Ğabeti’s-Sabbâr* (Sabbar Ağacının Hüzünleri, 1982)
- *Hakezâ Kâle’l-Arabî b. Mehîdî* (Arabî b. Mehîdî Bu Şekilde Söyledi)
- *Ezhâru’l-Bervâk* (Çiriş Otu, 1984)
- *Min Teveccu’ât Maliki’l-Hazîn*
- *Lev Necâ* (Eğer Kurtulsaydı, 1986)
- *Uhibbuke Cîcîl* (Seni Seviyorum Cîcîl)
- *Meşeytu fi Şâri’i Ziğved Yûsuf* (Ziğved Yusuf Caddesiden Yürüdüm)
- *Tâlikâtu’l-Benâdik* (Tüfeklerin Kurşunları)
- *Ezhâru’l-Kandûl* (Kandil Çiçekleri)²²⁵.

²²⁵ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 231; Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, s. 268.

3.3.10.47. Tevfik Salimî (1954-)

1970'lerin sonunda yıldızı parlayan modern bir şairdir. Kostantîne Üniversitesi mezunudur. Arap Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin yayımlamış olduğu *ed-Dâd* Dergisi ile çağdaş bir üretim yapmıştır. Bu dergide pek çok şiiri yayımlanmıştır. 1984 yılında bir edebiyat dergisi olan *Âmâl*'da çeşitli yaratıcı çalışmaları yayımlanmıştır. Kostantîne kültürel haftası münasebetiyle kültür günlerine katılmıştır. *Kıbletu İ'tizarim 'alâ Yedî Medineti Kostantîne* (Kostantîne Şehrinin Alına Bir Özür Busesi) adlı şiirini 1978 yılındaki İlim Günü'nde inşad etmiştir. Bu metin şehir için yazılmış yöresel bir tiyatroydu. Aruzla yazılmış olan kaside, söz konusu *ed-Dâd* Dergisi'nde yayımlanmıştır. Şair, çalışmalarını hem serbest hem de ölçülü şiir olarak yazmaktadır. *Te'emmulatu Şu'â'in mine'l-Vâdî* (Vadiden Yansıya Derin Düşünce) adlı bir diğer kasidesi ise serbest ölçü ile nazm edilmiştir²²⁶.

3.3.10.48. Zeyneb el-A'vec (1954-)

Şair, araştırmacı ve akademisyen olan Zeynep el-A'vec 28 Temmuz 1954 tarihinde Tilimsân'da dünyaya gelmiştir. İlköğretimini burada okumuştur. Vahrân Üniversitesi'nden 1979 yılında mezun olmuştur. 1985 yılından Şam Üniversitesi'nde master derecesini alırken 1990 yılında ise doktorasını tamamlamıştır. Akabinde Cezayir Üniversitesi Arap Edebiyatı Enstitüsü'nde hoca olarak görev yapmıştır. Daha sonrasında ise ünlü bir romancı olan eşi Vâsinî el-A'rac ile Fransa'ya Paris Üniversitesi'ne ders vermeye gitmiştir. 1993 yılında Geçici Konsey üyesi olan şair, Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. 1970'li yılların yarısında yazmaya başlamış ve şiirleri İtalyanca, İspanyolca, Fransızca ve İngilizce gibi pek çok dile çevrilmiştir. Eşiyle beraber *Defatiru Nisâiyye* Dergisi'ni ve *el-Fezâ'u'l-Hurr* adındaki yayınevini kurmuştur. 5 Mart 1981 tarihinde *Elemu'l-Kitâbe 'an Ahzânî'l-Menfî* adlı makalesini *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmış ve burada Vâsinî el-A'rac'ın ilk şiir çalışmalarına yer vermiştir.

²²⁶ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 13.

Zeynep el-A'vec'in şiir yaşamı dört safhaya ayrılmaktadır. 1979-1983 seneleri mücadeleci, 1983-2002 seneleri özlem ve hasret, 2003-2008 seneleri halk şiirleri ve 2009 yılından sonrası ise hümanist ulusal şiir safhası olarak adlandırılabilir.

Kendisinin uzun soluklu şiir yolculuğu 1970'li yılların sonlarında başlamıştır. Çalışmaları: *Yâ Ente Men Minnâ Yekrahu'ş-Şems* (Şiir, 1983), *Arfadu En Yudeccine 'l-Etfâl, Nevvârat li'Hebîle, Eġânî'l-Hamemeti'l-Ahîreti* (Son Güvercin Şarkıları, , Fransızca Şiir Divanı, 2006), *Sarâhat Hanîn* (Özlemin Çılgılığı) adlı bir divanı ve *Te'âlî Eyyutuhâ'ş-Şems* (Ey Güneş Haydi Gel) adlı şiiri bulunmaktadır. Yirmi yıl aradan sonra *Râkısatu'l-Ma'bed* (Mabedin Dansçısı, 2002) adlı üçüncü divanı çıkmıştır. 1985 yılında *es-Simâtu'l-Vakî'iyye li't-Tecribeti'ş-Şi'riyyeti fî'l-Cezâir* (Cezayir Şiir Deneyiminde Gerçekçi Özellikler) adlı eleştiri kitabı çıkmıştır. 2007 yılında Modern Cezayir Şiiri Antolojisi olan *Marâyâ'l-Hâmiş* (Not Aynaları) çıkmıştır. *Mersiye li'Kâri'i Bağdad* (Bağdat'ın Okuyucusuna Mersiye) adlı uzun bir kaside kaleme almış olan yazarın ilgili kasidesi 280 sayfa olup tarihi ve klasik metinlerden oluşmaktadır. Şair şu esnada Arap roman antolojisi üzerinde çalışmaktadır²²⁷.

3.3.10.49. Rûkiye Hecrîs (1954-)

Şair, hikâyeci ve romancı olan Rûkiye Hecrîs, Cezayir'in doğusundaki Ummu'l-Bevâkî Vilayeti'ne bağlı olan 'Aynu'l-Beyzâ'da dünyaya gelmiştir. Bağımsızlığın ilk senelerinde tabiri caizse çiçek gibi açan bir nesilden gelmektedir. 1956'da ilkokulu bitirmiştir. Özellikle o dönemde ilkokulu bitirip diploma almak çok değerli bir şeydi. Büyük şehirlere uzak bölgelerde özellikle bir kız çocuğunun almış olduğu diploma çok önemli olarak görülürdü. Kızların eğitilmesi toplumsal açıdan bu bölgede önem verilen bir şeydi. 1969 yılında öğretmenlik sertifikasını alıp bir sonraki yıl göreve başlamıştır. İlim yolundaki aşamaları teker teker geçerek Arap Dili ve Edebiyatı hocası olmuştur. Sonrasında Ummu'l-Bevâkî, 'Aynu'l-Fekrûn, Sûk Ahrâs ve 'Aynu'l-Beyzâ gibi yerlerde müfettişlikler yapmıştır. Mesleğindeki bu ilerlemenin yanı sıra yeni şeyler

²²⁷ (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=39210 22.10.2016; Haddûsî ve diğ., a.g.e., c.I, s. 237-238.

öğrenmek, pedagojik bilgisini geliştirmek ve mesleğinde ilerleme sağlayabilmek için çok çeşitli kültürel aktivitelere katılmıştır. Bunlar arasında eğitimle ilgili düzenlenen ulusal seviyedeki çalışmalara kendini geliştirmek maksadıyla her yıl katılmıştır. Bu durumunun kendisine oldukça katkısı olmuştur. Şairin üç tane öykü koleksiyonu ve bir tane de basılmamış şiir divanı bulunmaktadır. *Vakfe ma'a Zekeriyâti'l-Mer'ati* ve *Rihletu'l-'Azâb* (Kadının Hatıralarıyla Bir Duruş ve Elem Yolculuğu) adlarında önemli şiirleri bulunmaktadır.

Eserleri:

- *İbnetu't-Terbiye* (Terbiyeli Kız)
- *'Ursu't-Tabî'a* (Doğal Düğün)
- *Divân Şi'r* (Şiir Divanı)
- *Atyâf Kısasiyye* (Öyküsel Hayaller)
- *Limen Tesdahu't-Tuyûr* (Kuşlar Kime Söylüyor)²²⁸.

3.3.10.50. Beşîr Acrûd (1954-)

Akademisyen, edip ve şair olan Beşîr 'Acrûd büyük özgürlük hareketinin başlarında Cezayir'in kuzeydoğusunda yer alan Hanşle şehrinde dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu 1962 yılında başlayan bağımsızlık ortamında geçirmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini de burada tamamlamıştır. Çalışma hayatına atılıp Akdeniz'e kıyısı olan 'Annâbe kentinde sanat eğitimi hocası olmuştur. Şiir ve kültür alanlarında faal olarak yazmaya başlamıştır. Sonrasında kasidelerini Cezayir'deki çeşitli dergilerde ve gazetelerde özellikle de *eş-Şa'b*, *en-Nasr* ve *el-'Annabî* 'de yayımlamıştır. Ayrıca 1970'li yıllardan beri basılan ve özellikle de gençlik edebiyatına dair metinlere yer veren *el-Mucâhidu'l-'Usbû* ve *Âmâl* gibi dergilerde de eserlerini yayımlamaya başlamıştır. En önemli divanı; 06.02.1991 tarihinde 'Annâbe'de kaleme almış olduğu *Uğniyye lehâ ve Cerâh Setezillu'alâ Şerefi'l-'Abbâs ve'l-Huseyn* (Ona Bir Şarkı ve Abbas'ın ile Hüseyin'in Şerefine Bir Yara) ismini taşımakta olup Irak bölgesinde yaşanan önemli hadiselerle dairdir²²⁹.

²²⁸ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 681.

²²⁹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 260-265.

3.3.10.51. Kemal ‘Acâlî

Şair ve araştırmacı olan Kemâl b. el-Ahdar ‘Acâlî, 15 Kasım 1955 tarihinde Cezayir’in güneydoğusunda bulunan Biskra Vilayetin’e bağlı olan Tûlga Burç b. ‘Azûz köyünde dünyaya gelmiş ve fakir bir ailede büyümüştür. Okumayı ve yazmayı Cezayir’deki pek çok yoksul aile gibi köydeki okuryazarlardan öğrenmiştir.

İlkokulu köyünde okuduktan sonra Biskra’daki İslam Enstitüsü’ne devam etmiştir. Liseden mezun olduktan sonra ise 1977 yılında Bâtine Üniversitesi’ne girip Arap Dili ve Edebiyatı lisans diploması alarak mezun oldu ve aynı bölümde asistan olarak çalışma hayatına başladı. Yükseköğretimini sürdürüp 1987 yılında master derecesini aldı. 1991 yılında Bâtine Üniversitesi’nden hukuk diploması aldı. 1997 yılında tamamlamış olduğu doktora tezi ise Şeyh et-Tayyib el-‘Ukbî hakkındadır. Şair, Bâtine Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ndeki hocalığının yanı sıra ilmi araştırmalarını sürdürmekte ve konferanslar vermektedir. Yazıları gazetelerde ve dergilerde yayımlanmıştır. Aruz, serbest ölçü ve halk şiirleri şeklinde nazm ettiği pek çok eseri bulunmaktadır. *Sevratu November* (Kasım Devrimi) başlıklı kasidesi 1996 yılında Cezayir Kültür ve İletişim Bakanlığı’nın kültür dergisinde basılmıştır. 9 Temmuz 1980 tarihinde de *en-Nasr* gazetesinde *Sirâ’* (Çatışma) isimli kasidesinin yayımlandığı görülmektedir²³⁰.

Çalışmaları şu şekilde sıralanabilir:

- *Ebû Bekr Mustafâ b. Rahmûn Hayatı ve Şiiri*
- *Muhammed b. ‘Azûz el-Bercî*
- *Divân Şeyh Tayyib el-‘Ukbî*
- *Cem‘ ve Tevsîk* (Toplama ve Belgelendirme)
- *el-Hitâbu’l-İslahî fî Turâsi’l- Şeyh Tayyib el-‘Ukbî* (Şeyh Tayyib el-‘Ukbî Mirasında Reformcu Hitap)
- *Makâlât ve Ebhâs fî’l-Edebi’l-Cezâirî* (Cezayir Edebiyatında Makaleler ve Araştırmalar)

²³⁰ A.e., s.55.

- ‘*Usman Lusîf eş-Şâiru’l-lezî ‘Arefthu* (Tanıdığım Şair Osman Lusîf)²³¹.

3.3.10.52. ‘Ayyâş Yahyâvî (1957-)

1957 yılında ‘Aynu’l-Hadrâ’da dünyaya gelen ‘Ayyâş Yahyâvî, modern bir Cezayir şairidir. 1980’li yıllarda ün kazanmıştır. Aynı zamanda gazetecidir. Teknoloji bölümünden mezun olmuştur. 1990’lı yılların başından beri Birleşik Arap Emirliği’nde yaşamakta olup gazetecilikle uğraşmaktadır. Bunun öncesinde Vahrân’daki büyük ulusal gazetelerin birisinde müdürlük yapmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. 1970’li yılların sonu 1980’li yılların başlarında ulusal çaptaki ve Arap ülkelerindeki çeşitli gazetelerde ve dergilerde şiirlerini yayımlamaya başlamıştır²³².

Kendisi yenilikçi şairlerden biri olarak kabul görür. Dili şık, sade ve sanatsal bağlamda hoştur. Şiirinde bazı ibareleri ve lafızları çok fazla tekrarladığı görülmektedir. Bu bakımdan da şiiri çağdaşlarından ayrılmaktadır. Nizâr Kabbânî’yi yöntem olarak izlediği düşünülmektedir. Aruz vezni ile yazılması konusunda ısrarcı ve katıdır. Bu nedenle modern Cezayirli gazetecileri, kendisini ulusal çaptaki gazetelerde hala sabit bir vezinle yazmak konusunda hicvetmektedir.

Her şeye rağmen aruz vezninin yanı sıra serbest ölçü ile de metinler kaleme almıştır. 1977-1980 yılları arasındaki dönemde yazmış olduğu *Te’emmul fi Vechi’s-Sevra* (Devrimin Yüzünde Derin Bir Düşünce) adlı şiir koleksiyonu, 1983 yılı başlarında basılmıştır. Bu koleksiyondaki yirmi iki kasidenin on sekizi aruzla, diğerleri ise hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır²³³.

Şairin kimi zaman hüznü dolu bir romantizm taşıyan şiirlerinin öne çıktığı görülmektedir. Şiirlerde derinliğin ve zenginliğin sebebi olarak addedilen metin içerisindeki tekrarlamaları sanatsal bağlamda kullanan önemli Cezayirli şairler arasında yer almaktadır. Bu durum özellikle serbest tarzda yazmış olduğu

²³¹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 285.

²³² **A.e.**, C.II, s. 736.

²³³ Murtâd, **Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İşrîn**, s. 599-603.

kasidelerinde görülmektedir. *Elletî Taktulunî Da'imen bi'Seyfi'l-Ahdar* (Yeşil Kılıçla Daima Beni Öldüren) ve *Risâle 'Îtâbun ilâ Bilâdî* isimlerinde iki önemli ve geleneksel şiiri bulunmaktadır. İkinci divanı olan *'Âşuku'l'Ard ve's-Sunbûl* (Toprak Aşığı ve Başak) 1986 yılında yayımlanmıştır. *Sahîlu'l-Ahzân* (Hüzünler Sahili), *Înşîtârâtu'l-Lezî 'Âşe Sehven* (Yanlış Bir Şekilde Yaşayan Çift Kişilik), *es-Sa'lûk* (Boş Boş Gezen), *el-Medinetu'l-Bahru'r-Rîhu* (Rüzgar Denizinin Şehri), *Neşîd 'alâ Merfe'i'l-Cerâh* (Yaraların Kıyısında Marş) diğer çalışmalarıdır²³⁴.

3.3.10.53. 'Aşûr Fennî (1957-)

Şair 'Aşûr Fennî, 02.12.1957 tarihinde Stîf şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini burada tamamladıktan sonra 1984 yılında iktisat diploması almıştır. 1985 yılında ise Cezayir Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde hocalığa başlamıştır. Modern bir Cezayir şairidir. Ulusal alanda gözde şairlerden birisidir. 1980 nesline dahil olup erken bir vakitte yazmaya başlamıştır. Ulusal ve uluslararası pek çok şiir festivaline katılmış ve çok sayıda gazete ve dergide çalışmaları yayımlanmıştır. 'Annâbe Kültür Festivali gibi çok sayıda ulusal şiir festivaline katılmıştır. Serbest ölçü ile modern şiir yazma eğilimindedir²³⁵.

Zehrâtu'd-Dunyâ (Dünyanın Çiçeği), 1993 yılında Stîf Vilayeti'nin 'Aleme ilçesindeki Dâru'l-Farabi'nin yayımlamış olduğu şiir koleksiyonudur. Bu şiir koleksiyonunun çoğunluğu 1980'li ve 1990'lı yılların başında nazmetmiştir. Büyük bir kısmı öyküsel ve mükemmel bir şiir dili ile ele alınmış dramatik sanatlar ile ulusal ve öznel konular üzerinedir. Özellikle şairin son şiir çalışmalarında sürekli olarak şiirsel unsurları geliştirmek için uğraştığı görülmektedir. Bunu da Arap kültürünü ve şiirini değerlendirerek yapmaktadır. *el-Kervân* (Kervân Kuşu) 1990 ve *el-Ğarîb* (Garip) 1983 yılına ait olan adlı kasideleridir. *el-Ğarîb* adlı kasidesi *Zehrâtu'd-Dunyâ* adlı koleksiyona dairdir. *Racul min Ğubâr* (Tozdan Adam), *Ahîran Uhaddisukum 'an Semâvâtihi* (Son kez Gökyüzü hakkında Sizinle Konuşuyorum 2013) ve *İktisâdu Vesâ'ili'l-Îlâm fî'l-*

²³⁴ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 726-727.

²³⁵ Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 388.

Cezâir (Cezayir’de Reklamın Yolu İktisat, 2014) şairin diğer mühim kasideleri arasında yer almaktadır²³⁶.

3.3.10.54. Beşîr Kaytûn (1957-)

Şair Beşîr Kaytûn ‘Abdulkâdir, 02.02.1957 tarihinde Cezayir’in güneyindeki Vurkla Vilayeti’ne bağlı olan Temasîn’de dünyaya gelmiştir. Bu şairin yaşamına bakıldığı zaman kendisini yetiştirdiği ciddi ve çok çalışkan olduğu ilim, şiir ve edebiyat sevgisine sahip birisi olduğu görülmektedir. Şair on bir yaşına dek Kur’an-ı Kerim’i hıfz etmiştir. Bu eğitimin sonrasında 1969 yılında okula başladı. Yaşı geçtiği için doğrudan altıncı sınıfa kayıt edildi. Okula girişinden bir yıl sonra 1970 senesinde diplomasını aldı. Çalışma hayatına girmede. Temâsîn’deki Medresetu’l-‘İrfân olarak adlandırılan özel bir okulda eğitimini tamamladı. 1972 senesinde öğretmen olabilmek için yapılan sınava girdi. Eğitimiyle beraber öğretmenliği de bir arada yürüttü. Bu merhalede şiir yazma denemelerinde bulundu. 1997 yılına kadar şair olabilmek için herhangi bir çalışması olmamıştır. 2009’da yayımlanmış üç divanı mevcuttur: Bunlar; *Divânu’ş-Şi’ri’l-Mesîr* (Yürüyüş Şiirinin Divanı), *Divânu Şemsi’l-Asîl* (Akşam Güneşi Divanı) ve *Divânu Murûcu’z-Zeheb* (Altından Çayırılar)’dır.

Şair, pek çok davete ve ilmi sempozyuma katılmış edebiyat, sanat ve şiir alanında ödüller kazanmıştır. ‘*Alâ’l-Bisâd Kasîde bi’dûni Nikât* (Halılarda Noktasız Kasideler) adlı çok kıymetli bir kasidesi de Hz. Muhammed’e yapılmış bir methiyedir²³⁷.

3.3.10.55. Sa’îd Musredî (1954-)

Sa’îd b. ‘Abdulkâdir el-Musredî, Cezayir’in kuzeydoğusundaki el-Vâdî bölgesinde dünyaya gelmiştir. Ailesi Tunus’un er-Redif bölgesinde Fransız işgalinin sonlarına doğru yaşamlarını sürdürmüştür. Cezayir’in bağımsızlığına kavuşunca lise eğitimini sürdürdüğü el-Vâdî şehrine dönmüştür. Sonrasında Cezayir’in kuzeydoğusundaki büyük şehirlerden birisi olan Vurkla’ya gitmiştir. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak mezun olmuştur. Eğitim Bakanlığı tarafından

²³⁶ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 427.

²³⁷ **A.e.**, s. 482- 486.

Kostantîne Üniversitesi Tarih Bölümü'ne okuması için gönderilmiştir. Akademisyen ve şair olan Sa'îd el-Musredî pek çok kültürel çalışmaya katılmıştır. el-Vâdî Belediyesi'nin düzenlemiş olduğu şiir yarışmasında birincilik ödülü almıştır. Ayrıca 1954-1962 yılları arasındaki büyük Cezayir Devrimi'nde yaşanan kahramanlıklar ile ilgili olan destansı bir metin ile şiir ödülünü kazanmıştır. *en-Nebe'* (Haber) ve *Ente ve Rudûd min Vahyi's-Samt* (Sessizliğin Vahyinden Sen ve Reddetme) adlarında kıymetli kasideleri vardır²³⁸.

3.3.10.56. 'Abdul'azîz Ğarmûl (1958-)

Gazeteci, romancı, şair, öykücü, hikayeci, eleştirmen ve bir politikacı olan 'Abdulazîz Ğarmûl, 19 Aralık 1958 tarihinde Stîf'de dünyaya gelmiştir. 1998 yılında milletvekilliği görevini üstlenmiştir. Haftalık bir gazete olan *el-Haber*'in yayım müdürü olmuş ve 2012 yılında Ulusal Liberal Parti'yi kurmuştur²³⁹. Tâhir el-Vattâr, Reşîd Bûcedra ve Muhammed Dîb gibi romancılardan sonraki nesle dahildir. Ulusal anlamda meşhur olmuş edebiyatçılardan birisidir. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir.

'Abdulazîz Ğarmûl yirmi yaşında iken gazetecilik yapmaya başlamıştır. Bu alanda pek çok mevkide görev almıştır. 1993 yılında el-Vataniyyetu li'l-Mubde'in Cemiyetini, 1995 yılında ise el-Ğad yayınevini kurmuştur. Ulusal çapta pek çok kültürel faaliyetin meydana gelmesinde katkısı olmuştur. Bunların yanı sıra *el-Haber* gazetesinin de kurucusu olup halen müdür olarak görev yapmaktadır.

İlk romanı olan *Makâmetu Leyle* (Bir Gece Kalış)'yi 1993 yılında kaleme almış olup konusuyla ve üslubuyla öne çıkmıştır ki o dönemki önde gelen romanlara nazaran sıradışı olduğu âşikardır. Kendi üslubunu oluşturmuş olup bu üslupta kıymetli çalışmalar yapmıştır. Özellikle de *Resûlu'l-Matar* (Yağmur'un Elçisi, 1994) adlı hikâyesinde bu üslup rahatlıkla görülmektedir. *Semâ'u'l-Cezâiru'l-Beyzâ* (Cezayir'in Beyaz Seması) adlı kitabındaki bazı öykülerde yoğun bir roman tadı alınmaktadır. *el-Haber* gazetesinde pek çok yazısı bulunmaktadır. *Harratu'l-Medîne* (Medîne'nin Kadını) ve *Nurân* (Işık) gibi pek çok edebi ve

²³⁸ A.e. C.II, s. 522-524.

²³⁹ Fûğâli, a.g.e., s. 93; Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 352-353.

nesri çalışması bulunmaktadır. *Nurân* adlı çalışması Meryem Ban tarafından Fransızca'dan çevrilmiştir. *Sulaletu'l-Ğadab* adlı makale koleksiyonu vardır²⁴⁰.

1970'li yıllardan beri gençlik edebiyatıyla ilgilenen kültür ve edebiyat dergisi olan *Âmâl* Dergisi'ne yazı veren şairler arasında ün kazanmıştır. *el-Batlatu* (Kahraman) adlı kısa bir öyküsü mevcuttur ki 1977 yılında bu metin *Âmâl* Dergisi'nde yayımlanmıştır. *Bi'l-Ahmeri 'alâ Evrak Hâssa* (Özel Evraklarla Kırmızıyla) isimli makalesi eleştirel olan metinlerinden birisidir. Bu makale müellifin öykü ve özellikleri hakkındaki bazı düşüncelerinden ve mülahazalardan ibarettir. Pek çok türde şiir çalışması vardır. Bunlar çoğunlukla serbest ölçüde yazılmış olup öykü şeklindedir. Hatta bazı kısımlarda öykü ve şiir bir aradadır. 1970'li yıllarda yayımlamış olduğu *en-Nehâr* adlı bir kasidesi mevcuttur. Milli ve ulusal yönleri olan bir kasidedir²⁴¹.

Pek çok edebi çalışması şu şekildedir:

- *Makâmetu Leyle* (Roman, Cem'iiyetu'l-Ma'nâ tarafından 1993 yılında basılmıştır)
- *Resûlu'l-Matar* (Öykü, el-Ğad yayınevi tarafından 1994 yılında basılmıştır)
- *Semâ'u'l-Cezâiru'l-Beyzâ* (Öykü, el-Ğad yayınevi tarafından 1995 yılında basılmıştır)
- *Nidâ' ve'l-Kamer* (Nida ve Ay, Çocuklar için tiyatro, 1996 yılında basılmıştır)
- *Za'îmu'l-'Akliyyeti's-Sâhika* (Ekseri Zihniyetin Lideri, Roman, Dâru'l-Kasbe tarafından 2005 yılında basılmıştır)
- *'Âme 11 Sebtember* (11 Eylül'ün Yılı, Roman, el-Mektebetu'l-Vataniyye tarafından 2005 yılında basılmıştır)
- *Cumhûriyetu'l-Bâşevaât* (Roman)
- *İmra'e Memnû'a mine's-Sarf* (İrabı Olmayan Kadın, Roman)
- *Kuttâbu'l-Mevtâ'l-lezîne Yektubûne Seyra'l-Ahyâ'* (Canlıların Seyrini Yazan Ölü Yazarlar, Kompozisyon)

²⁴⁰ (Çevrimiçi)<http://www.goodreads.com/book/show/15781485> 05.10.2016.

²⁴¹ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 390.

- *el-Batlatu* (Kısa Öykü)
- *Bi'l-Ahmeri 'alâ Evrâk Hâssa* (Eleştiri Makalesi)²⁴².

3.3.10.57. Yâsîn b. 'Ubeyd (1958-)

07.07.1958 tarihinde Stîf şehrine bağlı Maûklan'da dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Burczemura'da almıştır. Lise öğrenimini tamamlamak için âlimleriyle meşhur olan Burc Bû 'Arîrîc şehrine geçmiştir. Burada Prof. Dr. 'Umer b. Hafs'dan ders aldıktan sonra Arap edebiyatında lisans diploması almak için Stîf Üniversitesi'ne girmiştir. Şiir ve nesre dair pek çok çalışması vardır. Bunlardan bazıları ulusal ve Arap dünyasına dahil çeşitli gazetede ve dergilerde yayımlanmıştır. 1988 yılında Cezayir'de Dâru'l Matbû'atu'l-Cemîle tarafından ilk baskısı yapılan *Uhdîke Ahzânî* (Sana Hüzünlerimi Hediye Ediyorum) adlı bir diğer şiir koleksiyonu da basılmıştır. Aynı yayınevi tarafından *el-Vahcu'l-'Uzrî* (Özrümün Alevi) adlı koleksiyonu basılmıştır²⁴³. Şairin *Ğınâ'îyye Ahiri't-Tihi* (Son Kaybın Şarkısı) ve *Muallakât 'alâ Estâri'r-Rûhî* (Ruhun Perdesine Asılı Olanlar) adlı iki koleksiyonu da basılmak üzeredir. Bütün bunların yanı sıra *Fâris fî Memleketi'l-Ğaym* (Bulutlu Ülkede Atlı) adlı bir kasidesi ve *Elhânu Matari'l-'Uzrî* (Özrümün Yağmurundaki Renkler) adlı şiir divanı mevcuttur²⁴⁴.

3.3.10.58. Fatih 'Îlâk (1958-)

Cezayir'in modern şairlerinden birisidir. Başkent Cezayir'e yakın olan Tablat bölgesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve liseyi aynı yerde okumuştur. Cezayir Üniversitesi'ne girerek Arap Dili ve Edebiyatı alanında lisans diploması almıştır. İlmi Araştırmalar ve Yüksek Eğitim Bakanlığı onu klasik edebiyat eğitimini tamamlaması üzere burslu öğrenci olarak Suriye'ye göndermiştir. Halep Üniversitesi'nde klasik edebiyat alanında master derecesini almıştır. Döndükten sonra başkent Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nde dersler vermeye başlamıştır. Şiirler kaleme almış ve edebiyat eğitimine dair metinler yazmıştır. Şiiri hece ölçüsü ve serbest ölçü olarak kısımlara ayırmıştır. Yazdığı şiirlerini özellikle *Âmâl* Dergisi'nde yayımlamıştır. 19 Aralık 1990 tarihinde

²⁴² (Çevrimiçi) <http://www.goodreads.com/book/show/15781485> 05.10.2016.

²⁴³ el-Hukuvâtî, Câbir, **a.g.e.**, s. 158.

²⁴⁴ el-Cubûrî, **a.g.e.**, C.VII, s. 5.

Cezayir’de kaleme aldığı olduğu *el-İsrâ’* (Gece Yürüyüşü) adlı bir kasidesi oldukça meşhurdur²⁴⁵.

Başlıca eserleri arasında *fî Tahlîli’l-Hitâbeti’s- Şi’r* (Şiir Hitabetinde Tahlil), *Mefhûmu’s-Şi’r* (Şiirin Mefhumu), *Mefhûmu’s-Şi’r ’inde Ruvvâdu’s-Şi’ri-l- ‘Arabî’l -Hurr* (Serbest Arap Şiirinin Önderleri Nazarında Şiir Mefhumu), *el-Cerh ve’l- Kelimât* (Yara ve Kelimeler), *en-Nez’atu’t-Te’meliyyetu fî’s-Şi’ri’l- ‘Arabî’l-Hadîs* (Modern Arap Şiirinde Düşünce Akımı) ve *el-Kitâbe ‘alâ’s-Şeceri* (Ağaca Yazmak) bulunmaktadır.

3.3.10.59. el-Ahdar Fellûs (1959-)

Cezayir’deki yeni şiir hareketine mensup olan şairlerindendir. 1959 yılında el-Hâmil’de dünyaya gelmiştir. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı mezunudur. 1986 yılında İskenderiye Üniversitesi’nden de diploma almıştır. 1988 yılının Eylül ayından itibaren burada ders vermektedir. Ayrıca 1992 yılından beri bir düşünce kuruluşu olan *Durûb* Cemiyeti’nin de başkanıdır. 2002 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği milli meclis üyesidir²⁴⁶.

Pek çok ulusal ve uluslararası sempozyuma katılmıştır. Serbest ve aruz ölçüsüyle yazmaktadır. Kendi çalışmalarının gerektirdiği bazı klasik mitoloji ve rumuzları kullanarak şiir yazımı için gereken drama terkiplerinden oluşan sembol ve çeşitli sanatsal imgelerle modern kaside tekniklerini ifade ederek şiir çalışmalarını geliştirmeye çalışmaktadır. Genel anlamda şiirlerinde çok çeşitli gözlemler yaptığı bilinen bir gerçektir. Şiirlerini özellikle gençlik edebiyatıyla ilgilenen *Âmâl* Dergisi gibi pek çok ulusal gazete ve dergilerde yayımlamıştır.

Uhibbuke Leyse İ’tirâf Ahîr (Seni Seviyorum Bu Son İtirafım Değil) adlı çalışması 1986 yılında birinci baskısı el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca *el-Mersiyyetu ‘alâ’r-Raculi’l-lezî Ra’â* (Gördüğü Adama Mersiye) adlı kıymetli bir eseri de bulunmaktadır. el-Ahdar Fellûs’un şiirinde kullandığı sanatsal unsurlardan birisi de mitolojidir. Şair özellikle estetik olabilecek çeşitli kavramları kullanmaktadır. Şiirlerinde

²⁴⁵ A.e., s. 328.

²⁴⁶ Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 386-387.

kullandığı mitolojide çeşitli kişisel dönüşümler ve çağdaş insanın tecrübeleri ifade edilmektedir. Şair *et-Tehaddî* (Meydan Okuma) adlı kasidesinde olan biten durumların vehametini, direniş ve özgürlüğün anlamlarını içeren sembollere bir bakış atmaktadır²⁴⁷.

3.3.10.60. ‘İzzeddîn Mîhûbî (1959-)

1959 yılında el-‘Aynu’l-Hadrâ’da dünyaya gelmiştir. Dedesi Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti’ne dahil olup Şeyh b. Bâdîs’in yardımcılarındandır. Özgürlük devriminde kadılık görevi üstlenmiştir. ‘İzzeddîn Mîhûbî, doğduğu yerde okumuştur. 1967 senesinde Nizamiye Medresesi’ne girmiştir. Sonrasında el-Berîke’de bulunan es-Se‘âde Medresesi’ne geçmiş ve Lisanu’l-Fetâ Okulu’nda okumuştur. 1979 yılında Cezayir’de güzel sanatlar okulunda okudu. Sonrasında Bâtine Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü’ne geçti. 1980-1984 yılları arasında el-Medresetu’l-Vataniyye’de İşletme Bölümü okudu.

Modern bir şair olan ‘İzzeddîn Mîhûbî, Cezayir’deki yeni şiir hareketinin önemli yüzlerindendir. 1960’ların sonlarından 1970’lerin başlarına kadar edebi sahada ün kazanmıştır. 1980’li yıllarda şiirleri ile parlamıştır. Şiirlerinin yayılmasından sonra modern tarzda şiir kaleme alan Cezayirli şairlerden kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra tiyatro ve öyküde drama yazımının estetiğinden istifade etmektedir. 1986 yılında Bâtine’deki Dâru’l-Kitâb tarafından yayımlanan Fi’l-Bed’i Kâne Evrâs (Başlangıçta Evras Vardı) adlı koleksiyonunda tarihi olayların sunumunda epik destansı bir üslubun yayılması söz konusudur ve toprak, vatan gibi sembollere yoğunlaşma vardır. ‘İzzeddîn Mîhûbî’nin şiirinde mekan ana bir eksendir. Kendisinde mevcut olanı şiirinin bünyesine katarak metinlerini şekillendirmektedir. Şiir koleksiyonunda içerisinde bulunduğumuz evreni pek çok sembolle işler. Mekân kavramının ‘İzzeddîn Mîhûbî’nin şiirinde kendisini vatan için feda eden şehit imgesiyle bağlantılı olduğu görülmektedir²⁴⁸.

²⁴⁷ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 420.

²⁴⁸ Selâme ve diğ., a.g.e., C.II, s. 640-641.

Bazı kasideleri Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Norveççe ve Çince gibi dillere çevrilmiştir. Muhtelif üniversitelerde edebi çalışmaları elli civarında lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki tezlerde incelenmiştir²⁴⁹.

Çalışmış olduğu kurumlar ve almış olduğu görevler şu şekildedir:

- 2006-2007 yılları arasında Cezayir Üniversitesi Strateji Bölümü'nde uzmanlığını aldı.
- 1990-1992 yılları arasında Cezayir'in bağımsızlığını kazanması sonrasında Arapça ilk günlük gazete olan *Halk* gazetesinde görev yaptı.
- 1992-1996 yılları arasında özel bir medya kuruluşunda idareci olarak çalıştı.
- 1996-1997 yıllarında Cezayir Televizyonu'nda haber müdürü olarak çalıştı.
- 1997-2002 yılları arasında Demokratik Toplum Partisi milletvekili oldu.
- 2006-2008 yılları arasında Cezayir Radyosu'nun genel müdürlüğü yaptı.
- 2010-2013 Cezayir Ulusal Kütüphanesi'nin genel müdürü oldu.
- Kültür Bakanı olarak da görev aldı.
- 1998-2005 yılları arasında Cezayirli Yazarlar Birliği başkanlığını yürüttü.
- 2007 yılında el-Bâbitîne Kurumu konsey üyesi oldu.
- 1998-2003 yılları arasında Arap Yazarlar ve Edebiyatçılar Genel Birliği'nde yer aldı.
- 2013-2015 yılları arasında Arapça Yüksek Konseyi Başkanı olmuştur.

Edebi eserleri şu şekildedir:

- *Fî'l-Bed'i Kâne Evrâs*, Şiir Divanı, Bâtine, 1985.
- *er-Rubâ 'iyyât* (Dörtlükler, Şiir Divanı, Stîf, 1997)
- *eş-Şems ve 'Cellâd* (Güneş ve Cellat, Şiir Divanı, Stîf, 1997)

²⁴⁹ (Çevrimiçi) <http://azzedinemihoubi.com/intro> 30.09.2016.

- *el-La 'netu ve 'l-Ğufrân*, (Lanet ve Bağışlama, Şiir Divanı, Stîf,1997)
- *en-Nahletu ve 'l-Micdâf* (Hurma ve Kürek, Şiir Divanı, Stîf,1997)
- *el-Mulsakât* (Afişler, Şiir Divanı, Stîf,1997)
- *Hâlidât* (Ebediler, Tiyatro, Stîf, 1997)
- *Stîfs* (Opera, Stîf, 1997)
- *Hiziyyetu* (Opera, Stîf, 1997)
- *'Alâ 't-Temâs* (Temasa, el-Ahramu'l-'Arabiyye el-Mısriyye)

Makaleleri:

- *Ekvâluhâ ve Lâ Emşî* (*Sevberu 'r-Riyâdiyye* Dergisi)
- *Lâ İkrâhe fi'l-Hurriye* (Hürriyette Zorunluluk Yoktur, *el-Mer'etu'l-Yevm* Dergisi)
- *Ve Ma 'a Zalike Feinnehâ Tedûru* (Öyle Olmasına Rağmen O Dönüyor, *Hayat* Gazetesi)
- *Kavl 'alâ Fi'l* (Söylediğini Yapıyor, *Haber* Gazetesi)
- *Mîrkâtu* (*Haber* Gazetesi)
- *Hatâ' En Tektube ... Hatî'e En Tensâ* (Yazarsan Yanlış, Unutursan Günah, eş-Şurûk'ul-Yevmî)²⁵⁰.

3.3.10.61. Şerif el-Mîhûbî (1959-)

Şair ve akademisyen olan Şerif b. 'Umer Mîhûbî, 1959 yılında Bâtine Vilayeti'ne bağlı olan Berîke'de dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini burada almıştır. Lise mezuniyeti sonrasında Bâtine Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı okumaya başlamıştır. 1983 yılında lisans diplomasını alarak mezun olmuştur. Sonrasında Kahire Üniversitesi'ne girerek 1988 yılında master derecesi ile mezun olmuştur. Cezayir'e dönüp Bâtine ve Stîf Üniversitelerinde eş zamanlı çalışmaya başlamıştır. Kostantîne Üniversitesi'ne Arap dili alanında doktora yapmak üzere kaydolmuş ve 2004 yılında doktora derecesini almıştır.

²⁵⁰ (Çevrimiçi) <http://azzedinemihoubi.com/intro> 30.09.2016.

Şair ve akademisyen Şerif b. ‘Umer Mîhûbî’nin dahil olduğu ilmi ve kültürel pek çok faaliyet mevcuttur. Dil hakkında önemli bir uzman olup çok çeşitli araştırma ve incelemelerden oluşan büyük bir koleksiyon yayımlamıştır. Bâtine’deki Cezayirli Yazarlar Birliği ile *er-Râbitatu’l-Cezâiriyye* adlı düşünce ve kültür kuruluşu üyesidir. Bu kuruluşun 1990-1993 yılları arasındaki başkan yardımcılığını yürütmüştür. Arap şiirinde konusunda bir otorite olan *el-Bâbtîne* ile işbirliği yapmıştır. 1990’lı yılların başlarından itibaren Bâtine şehrinde yayımlanan *el-Me‘ârif* Dergisi’nin başkanlığını yapmıştır. *Tetavvuru’l-Fi’li’r-Rubâ’î fi’l-‘Arabiyye ve Lehcâtiha Mukârene bi’Ehevâtihâ’s-Sâmiyyât: Dirâsât fi’t-Tetavvur ve’t-Te’sîl* (Sami Dilleri Göre Arap Dilinde ve Lehçelerinde Rubai Fiilin Gelişimi: Gelişiminde ve Kurallamada Çalışmalar) adlı çalışması 2002 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği tarafından yayımlanmıştır. Siyasal, kültürel ve fikri konularda kaleme aldığı şiirlerinden oluşan eseri *Se’eltu’t-Târîh ‘Ummetî Fe’Ebâne* (Tarihe Ümmetimi Sordum O da Cevap Verdi) 2003 senesinde yayımlanmıştır.

Söz konusu şiirden beyitler şu şekildedir²⁵¹:

وَأَضْلُ الْإِعْمَارِ إِنْسَانٌ...
وَأَضْلُ الْوَطَنِ إِنْسَانٌ...
فَالْإِنْسَانُ هُوَ الْعُنْوَانُ...
وَلَا إِنْسَانٌ خَارِجَ حُدُودِ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ.
إِنِّي أَفْتِشُ عَنْ أَرْضٍ وَعُنْوَانٍ...
إِنِّي أَفْتِشُ عَنِّي وَعَنْكُمْ وَعَنْهُمْ وَعَنَّا...
بَيْنَ طَلَاسِمِ الْمَاضِي...
وَدُرُوبِ الْحَاضِرِ...

²⁵¹ Selâme ve diğ., a.g.e. C.II, s. 635-636.

Varlığın özü insandır...

İmarın esası insandır...

Vatanın aslı da insandır...

Çünkü adres olan insandır.

Zamanın ve mekanın sınırı dışında insan yoktur.

Ben bir adres ve bir toprak arıyorum...

Kendimi, sizi, onları ve bizi arıyorum...

Geçmişin tılsımlarında...

Şuanın labirentlerinde...

Geleceğin basamaklarında.

3.3.10.62. Sa'îd Hâdif (1960-)

Akademisyen, şair ve gazete yazarı olan Sa'îd Hâdif, 28.08.1960 tarihinde Vahrân'da doğdu ve burada büyüdü. Burada yer alan mekteplerde okudu. Vahrân Üniversitesi'nden mezun oldu. Uzmanlığı Arap edebiyatına dairdir. Vahrân liselerinde Arap edebiyatı hocası olarak görev yaptı. Pek çok kültürel çalışmada yer aldı. Arkadaşı Bahti ile 'Avde ilâ Âfâku'-s-Sekâfe Cemiyeti'ni kurup birlikte buranın başkanlığını yürüttüler. Ayrıca yazdıkları pek çok şiir kitabı da *el-Haberu'l-Yevmiyye* adlı gazetede yayımlandı. Bu durum şiir alanında hoş görülen bir durumdu. Çünkü dönemin edebiyatçılarının şiir yazması çok görülen bir hadise değildi. Sa'îd Hâdif'in üslubu bazen sade bazen de sufi bir derinliğe sahipti. Şiirleri mecazî kurulumlar arasında yapı bakımından değişiklikler göstermektedir. Eserlerini Cezayir ve Mağrip ülkelerindeki çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlamıştır. Basılmak üzere olan bir şiir divanı mevcuttur. *el-Bed'u Kâne'l-Mevc* (Başlangıçta Dalga Vardı), *Bağdat Felek li'l-'Ubûr* (Bağdat Karşıya Geçiş için Bir Araçtır) ve *Da' Mir'âtek Teskut* (Bırak Aynan Sussun) adında kıymetli şiirleri bulunmaktadır²⁵².

²⁵² Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 679; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 677.

3.3.10.63. ‘Alî Mulahî (1961-)

Cezayirli şair, edip ve akademisyen olan ‘Alî Mulahî, 1980’lerin başlarından 1990’lı yılların sonlarına kadar metinler kaleme almış olan edebi bir nesle dahildir. Cezayir’in kuzeybatısındaki ‘Aynu’d-Defla’da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamlamıştır. Vahrân Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden lisans diploması aldıktan sonra Mısır Arap Cumhuriyeti’ndeki ‘Ayn Şems Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünün master programına kayıt yaptırmıştır. *Yeni Şiirde Şiir Cümlesi* (Anlatımsal İnceleme) başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Sonrasında Cezayir’e dönüp Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde öğretim üyesi olmuştur. Burada çağdaş eleştiri dersi ve uzmanlık konularına yakın olan dersler vermektedir. Kültürel ilişkilerde faal birisidir. Çalışmalarını Cahiziyye Birliği’nin çıkarmış olduğu *Tebyîn* ile bu derginin eki olan *el-Kasîde ve el-Haber* gazetesi gibi muhtelif gazetede ve dergilerde yayımlamıştır. Şiir alanında bugüne değin çıkarmış olduğu iki divanı mevcuttur ve *İbtihâlât ‘alâ Cebîni’l-Vatan* (Vatan Cephesinde Yalvarışlar) adlı bir kasidesi de bulunmaktadır²⁵³.

3.3.10.64. Cîlâlî Necârî (1962-)

1 Temmuz 1962 tarihinde dünyaya gelmiştir. 1986 yılında Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun olmuştur. Cezayirli modern bir şair olarak 1980’li yılların başında edebi sahada yıldızının parladığı görülmektedir. Sürekli olarak metinler kaleme almakta ve şiir yarışmaları ile edebi sempozyumlara katılmaktadır. *min Eyne Ye’tî’l-Ferâh* (Mutluluk Nerden gelir) adlı şiiriyle 1999 yılında el-Cahiziyye Kültür Cemiyeti’nin düzenlemiş olduğu Mufdî Zekeriyâ Şiir Yarışması’ndan üçüncülük ödülü almıştır. Bu metin *Tebyîn* Dergisi’nin eki olan *el-Kasîde*’de yayımlanmıştır.

Serbest ölçüde şiir yazmaktadır. Dramatik öyküsel bir üslupla şiir yazan şair, anlatımsal unsurları kullanarak yapı ve ifade bakımından modern nesri kasideyi geliştirmek için çabalamaktadır ve bu üslup 1980’li yılların sonlarında 1990’lı yılların başlarında parlayan yeni Cezayir şiir hareketinin sahip olduğu

²⁵³ Selâme ve diğ., a.g.e., C.II, s. 611.

sanatsal bir tarz olmuştur. *Mersiyetu'l-Meliki's-Serâb* (Serap Kralının Mersiyesi) adlı kıymetli bir şiiri mevcuttur. Köye ve çocuklara duyduğu özlemi anlattığı ve 1990 yılında kaleme aldığı *Nâdiye* (Dernek) adlı şiiri Cahiziye Cemiyeti'ne bağlı olan *el-Kasîde* Dergisi'ni yayımlanmıştır²⁵⁴.

3.3.10.65. 'Ammâr b. Miryâş (1964-)

Şair 'Ammâr b. Miryâş, 8 Ekim 1964 tarihinde Buleyde şehrinde dünyaya gelmiştir. 1982 yılında bakoloryasını almış ve 1983 yılında ise gazetelerde şiirleri yayımlanmaya başlanmıştır. 1986 yılında Cezayir Üniversitesi İktisadi İlimler Fakültesi'ni bitirmiştir. Çok sayıdaki çalışmasını gazetede ve dergilerde yayımladı. Uzun zamandır Paris'te yaşamını idame ettirmektedir. 1998 yılında Fransa'da kalmış olup kültürel, edebi ve medya ile ilgili pek çok faaliyete katılmıştır. Ulusal çapta pek çok ödül almasının yanı sıra 1983 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen yarışmada üçüncülük ödülüne de sahip olmuştur. Bunun yanı sıra 1991 yılında Mufdî Zekeriyâ Şiir Yarışması'nda ikincilik ödülü ile 1984 yılında kaleme aldığı *er-Ricâl min Sulâsiyyeti'n-Nisâ* (Kadınlar Üçlemesinde Erkek) ve 1986 yılında kaleme aldığı başka bir şiiriyle *Vahde* Dergisi'nden iki defa birincilik ödülü almıştır. Ayrıca 1984 yılında Cezayir şehrinde düzenlenen bir yarışmada *el-Ard* (Toprak) şiiriyle birincilik ödülü almıştır. Şair, Bazen el-Cahiziyye Kültür Birliği'nin düzenlemiş olduğu kültürel aktivitelere ve ulusal çaptaki şiir festivallerine katılırken 2009 yılında Brüksel'de düzenlenen Arapça bir edebi bir mahfile de iştirak etmiştir²⁵⁵.

Miryâş, modern Cezayir şiirinin önemli isimlerinden birisi olarak itibar edilir. Bunun yanı sıra Buzeyd Harzullah ve 'Usmân Lûsîf gibi Cezayir'de edebi hareketinin bilinen şairlerindendir. Çalışmaları 1980'li yılların başlarında yayımlanmaya başlanmıştır. 1991 yılında çeşitli kültürel yapımlarda ve Cezayir Radyosu'nda çalışmıştır. Yazmanın yanı sıra el-Cahiziyye Kültür Birliği'ne ait olan ve 1991'de kurulan özel bir şiir dergisi *el-Kasîde*'yi kurmuştur. Necîp Enzâr, Fatma b. Şe'lâl ve Fârûk Semira gibi şairlerle hazırladığı bu derginin yayım

²⁵⁴ A.e., C.II, s. 654.

²⁵⁵ Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 535; (Çevrimiçi)

<http://www.albabinprize.org/Encyclopedia/poet/1193.htm> 13.10.2016.

başkanı olarak görev yapmıştır. Pek çok şiir çalışmasını burada ve *Mecelletu'l-A 'mâl* ve *eş-Şa 'b* gibi bazı gazete ve dergilerde sürekli olarak yayımlamıştır.

İktişâfu'l-Âdî (Olağan Keşif) adlı şiir divanı 1993 yılında el-Cem'iiyetu'l-Vataniyye tarafından basılmıştır. 2003 yılında 'Âşûr Fennî tarafından bu eser Fransızca'ya çevrilmiş ve Cezayirli Yazarlar Birliği tarafından Fransa'da da Cezayir yılı münasebetiyle yayımlanmıştır. *Lâ yâ Ustâz* (Hayır Ey Hocam) adlı çalışması 1996 yılı özel basımıdır ve sınırlı sayıda olup akademisyenler ile konunun uzmanlarına dağıtılmıştır. 2010 yılında *el-Habeşe* (Habeş) ve *İlihâ'n-Nebî* (İlyas Peygamber) adlı divanları Dâru Nakveş 'Arabiiye tarafından Tunus'ta basılmıştır. *Bahru't-Tab'î* (Doğal Deniz) ve *el-Cevher* adlarında da değerli şiir çalışmaları bulunmaktadır. Serbest ölçü ile şiir yazma eğiliminde olan şair, özellikle dil bakımından metinlerini her daim geliştirmeye çalışmaktadır. *el-Kasîde* Dergisi'nde yayımlanan serbest ölçüdeki *el-Cezâir* adlı şiiri Cezayir'i ve çocukluk günlerini anlatmaktadır²⁵⁶:

مَعَ أَنِّي عَشِيتُ الْجَزَائِرَ حَتَّى الْجُنُونِ وَحَتَّى الْفَجْرِ
وَكَتَبْتُ اسْمَهَا فَوْقَ أَلْفِ جِدَارٍ...

Ben Cezayir'e deliliğe ve fecre kadar vurgun olmama rağmen

Adını yazdım bin duvara...

Metnini çocukluk hatıralarını romantik ve öyküleyici bir dille aktararak devam ettirmektedir:

كُنْتُ أَرْعَى الشِّيَاءَ
فَإِنْ عُدْتُ سَأَعَذِّبُ أُمِّي بِجَمْعِ الْحَشِيشِ وَحَلْبِ الْبَقَرِ
كُنْتُ أَعْدُو وَفَاطِمَةَ بِنْتُ جِيرَانِنَا...

Koyunlara çobanlık yapıyordum ben

Döndüğümde ineklerden süt sağmayı ve ot toplamanın zahmetini annem çekecek

²⁵⁶ (Çevrimiçi) http://arabicpoems.com/home/poet_page/12447.html?ptid=1 13.10.2016.

Koşuyordum komşumuzun kızı Fatma 'yla...

1995 yılında *Âmâl* Dergisi'nde serbest ölçü ile yazılmış *Kunte Sadîkî* (Arkadaşımdın Sen) adlı kıymetli bir şiiri vardır²⁵⁷:

لَقَدْ فَتَحْتُ قَلْبِي لَكَ رَاضِيَا
وَلَمْ أَكُنْ فِي حَاجَةٍ إِلَيْكَ
وَكُنْتُ طَيِّبًا جَدًّا
وَرَائِعًا فَعْلًا...

*Oysaki ben ihtiyacım olmadığında
Rızayla kalbimi açmıştım sana
Gerçekten çok iyi gelirdin
Güzeldin...*

3.3.10.66. Nâsır Luhîşî (1964-)

Şair Nâsır Luhîşî, 26 Eylül 1964 tarihinde Kostantîne'de dünyaya geldi. İlk, lise ve üniversite eğitimini burada sürdürdü. Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Tîzî Vizû'da bulunan Mevlûd Ma'merî Üniversitesi'ne lisansüstü eğitim için girdi. Yüksek lisans tezi *Modern Filistin Şiiri'nde Dini Sembol* başlığını taşımaktadır. Lise kurumlarında öğretmenlik yapmaktadır. *en-Nasr*, *eş-Şa'b*, *el-Hayât* ve *el-Mesâ'* gibi bazı gazete ve dergilerde şiir çalışmalarını yayımlamıştır. 1996 senesinin Temmuz ayında Ortadoğu televizyonu *M.B.C*'deki şiir yarışmasından ödül almıştır. Şair ve araştırmacı olan Nâsır Luhîşî, yapı ve ifade açısından şiirin gelişmesi için sürekli çabalamıştır. Ayrıca ulusal çapta şiir sahasının parlayan isimlerindendir. *Mevsimu'l-İhtisâr* (Özetin Mevsimi) adlı basılmamış bir şiir divanı vardır. *Ricâ* adında bir şiir koleksiyonu mevcuttur. *el-Lifâfetu'l-Mel'ûne* (Lanetli Bandaj) adlı öğretici kıssaya sahiptir. *Tezuhîne Emâh* ve *Savt* ve *Lahzâ Şi'â* (1998) adlarında kasideleri bulunmaktadır. *Yağmurunî'l-Huzn* (Hüzün Beni Kaplıyor) adlı kasidesi ise hece ölçüsüyle nazm edilmiştir. *Ehâzîcu't-Tullâbi fî Maddet'l-'Arûz* ve

²⁵⁷ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 565.

Musîkâ's-Şî'r (Şiirde ve Aruzda Öğrenci Şarkıları, 1997) ve *Miftâhu'l-'Arûz ve'l-Kâfiye* (Aruzun ve Kafiye'nin Anahtarı, 1998) adlarında kıymetli ilmi çalışmaları da bulunmaktadır²⁵⁸.

3.3.10.67 'Abdulkerîm Kazîfe (1964-)

1964 senesinde Musa'ad Bûse'âde köyünde dünyaya gelmiştir. İdarecilikle meşgul olmuştur. Sonrasında bazı gazete ve dergilerde çalışmıştır. Şu anda Vurkla'da bir radyoda çalışmaktadır. Ayrıca şiir ve öyküler yazmaktadır. Cezayir'in *es-Selâm*, *el-Haber* ve *eş-Şa'b* gibi muhtelif gazetelerinde edebi ürünlerini ve şiir çalışmalarını yayımlamıştır. Yazmaya erken bir zamanda başlamıştır. Yazma yolculuğunu kolay bir şekilde sürdürememiş olup gene de çocukluğundan beri verimli bir şekilde devam etmiştir. Ulusal çaptaki edebi davetlere ve kültürel faaliyetlere iştirak etmiştir. 1993 yılında Vurkla'da ilk baskısı gerçekleşen *Lev Ente Tedrî Kem Uhibbuke* (Seni Nasıl Sevdigimi Keşke Bilseydin) adlı bir şiir koleksiyonu bulunmaktadır. Burada serbest ölçüde nazmedilmiş olan on kasidesi bulunmaktadır. Bu divanda çoğunluğu acı ve hüznün ekseninde yazılmış kasideler yer almaktadır. Cezayir'de yeni şiirin genç seslerinden birisi olarak kendisine itibar edilmektedir. *Nahletâni li'l-Evrâs ve'l-Ğurabâ* (Evrâs ve Garipler için İki Hurma) adlı bir kasidesi daha mevcuttur²⁵⁹.

3.3.19.68. Mecîd A'tûş (1964-)

Yazar ve şair olan Mecîd A'tûş, 10 Eylül 1964 tarihinde Bicâye'de dünyaya gelmiştir. *eş-Şa'b* gibi pek çok ulusal gazetede ile *el-Kasîde* Dergisi'nde yayımlamış olduğu şiir çalışmalarıyla 1990'lı yılların başında Cezayir edebiyatında ünlenen bir şairdir. Cezayirli Yazarlar Cemiyeti üyesidir. Buleyde şehrinde şehrinde bir tiyatro topluluğu kurmuş ve bununla pek çok festivale katılarak ödüller elde etmiştir²⁶⁰. 1990 yılında Cahiz Kültür Birliği'nin düzenlemiş olduğu Zekeriyâ Mufdî Şiir Müsabakası'na ve bazı edebi sempozyumlara iştirak etmiştir. Şair Mecîd A'tûş, ödül için aday gösterilen isimler arasındaydı. Şairin ulusal gazetelerde yayımlanmış birkaç eleştirel makalesi de bulunmaktadır.

²⁵⁸ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 482; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 509.

²⁵⁹ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 45-453.

²⁶⁰ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 301-302.

Serbest ölçüde şiir yazan romantik akıma mensup şairlerdendir. 1970’li yıllarda yeni yeni parlayan genç şairler hareketinin üyelerinden birisi olarak itibar kazanmıştır. Yabancılaşmaya ve kaybetmeye dair şiir imgeleri kullanmış ve çetrefilli bir kafiye düzenine uygun olarak yeni üslupta şiirler yazma eğiliminde olmuştur. Hikâyeleri aracılığıyla kendi iç dünyasını ifade etmeye çalışmaktadır. Bazen doğrudan doğruya insani ve tarihi sembollere bağlı kalmıştır. Yazarın *Mekati’u min Zâkire Şâ’ike* (Karışık Bir Hafızadan Seçmeler) adlı kasidesi oldukça duygusal bir şiirdir. Bunun yanı sıra müellifin *Beyânât li’Zamani’l-Fevdâ* (Kaos Anında Beyanatlar) ve *‘Araku’l-Medîne* (Medîne’nin Kökü) adlı çalışmaları bulunmaktadır²⁶¹.

3.3.10.69. Rîma ‘Îlâk (1964-)

Rîma Muhammed ‘Îlâk ülkenin modern şairlerindendir. 26.10.1964 tarihinde Bâtine Vilayeti’nde dünyaya gelmiştir. Esasında bir psikiyatristtir. Şiirle ve öyküyle de ilgilenmiştir. *Limen Tehteriku’l-Aklâm* (Kalemler Kime Yanıyor) adlı yayımlanmış bir şiir divanı mevcuttur. Bu divanda II. Körfez Savaşı’yla ilgili bir kasidesi de yer almaktadır²⁶².

3.3.10.70. Rebî‘ Celtî (1964-)

Şair, romancı ve akademisyen olan Rebî‘a Celtî, 5 Ağustos 1964 tarihinde Tilimsân’da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Vahrân’da almıştır. Vahrân Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunudur. Sonrasında Şam Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde modern edebiyat alanında master ve doktora derecelerini almıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. Kültür Bakanlığı’ndaki vazifesi öncesinde Vahrân Üniversitesi’nde dersler vermiştir. Roman yazmaya da yönelmiştir. Tasvir bakımından derin, kalıp bakımından mükemmel olan metinleri eleştirmenler nezdinde tam da olması gerektiği gibidir²⁶³.

Yayımlanmış iki tane divanı mevcuttur. *Tedârîsu li’Vech Ğayra bi’Paris* (Paris’i Olmayan Yüzün İfadeleri, 1981), içerik ve estetik bakımından çok önemli

²⁶¹ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 297.

²⁶² A.e., s. 325.

²⁶³ Murtâd, Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘Îsrîn, s. 332.

bir divandır. Şam'da yayımlanmıştır. Seviye bakımından diğer divanından daha ileride bir divandır. Eserleri şu şekilde sıralanabilir: *Şeceru'l-Kelâm* (Sözün Ağacı, 1990), *Keyfe'l-Hâl* (Nasılsın, 1996), *et-Tuhmetu* (Zan, 1984), *Hadîs fî Sırr* (Sırdaki Söz, 2002), *Erâike'l-Kasab* (Kamıştan Koltuklar, Şair 'Abdullatif el-La'âbî tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir), *ez-Zirvetu* (Zirve, 2011), *Nâdî's-Sanûber* (Çam Derneği, 2012) ve *'Arşu'l-Mu'aşşak*²⁶⁴.

3.3.10.71. Nevari Kammaz (1965-2010)

Şair ve akademisyen olan Nevari Kammaz, 1965'te Bâtine Vilayeti'ne bağlı el-Evras'ta dünyaya gelmiştir. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. Eğitim ve gazetecilik alanlarında çalışmıştır. Ulusal gazetelerde yayımlanmış pek çok nesir ve şiir çalışması bulunmaktadır. 2007 yılında *'Âşıkatu Vakt* (Bir Zamanın Aşığı) adlı şiir koleksiyonu yayımlanmıştır. Burada, II. Körfez Savaşı'na ilişkin bir kasidesi de mevcuttur²⁶⁵.

3.3.10.72. el-Fîrûzî (el-Ezher) 'Acîrî (1967-)

İstiklal sonrası şairlerdendir. 1967 yılında Cezayir'in güneydoğusunda bulunan Biskra Vilayeti'ne bağlı Muhadime'de dünyaya gelmiştir. Burada büyümüş ve eğitim almıştır. Şiirleri farklı yerlerde duyulmuş ve ulusal dergiler ile gazetelerde yayımlanmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren şiirler kaleme almıştır. Ödüllü bir şair oluncaya dek ilerlemiştir. Bu alanda bir üslup yaratarak teveccüh elde etmiştir. Eleştirmenler kendisini aşk şairi olmakla birlikte ulusal ve siyasi konularda hiciv yapan bir müellif olarak da nitelendirmektedir. Şiirindeki platonik aşk kendisi için seçmiş olduğu el-Fîrûzî lakabıyla özdeşleşmiştir. 1987 yılında Muhammed el-Îd Al Halife Festivali'nden ve 1991 yılında da Suudi *el-Kafile* Dergisi'nden ödül kazanmıştır. İlk divanı olan *el-Mîr* (Belediye Başkanı) 2001 yılında basılmış, bir diğer çalışması olan *Dumû'n-Nehleti'l-'Âşiketi* (Aşık Arının Gözyaşları) 2004 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca, Cezayir'in ulusal gazetelerinde

²⁶⁴ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.I, s. 676.

²⁶⁵ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 477-478.

yayımlanmış pek çok kasidesi de mevcuttur. Bazı kasideleri şöyledir: *Tab Cinanek* (Artık Yaşlandın) ve *Hamiye'l-Vatis* (Savaşın Zirvesi)²⁶⁶.

3.3.10.73. Râviye Yahyâvî (1968-)

Şair, romancı ve öykücü olan Râviye Yahyâvî b. Muhammed eş-Şerîf, 27.04.1968 tarihinde Bûira Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. Babasının yardımıyla ilkokulu okumuş ve 1986 yılında ise liseyi bitirmiştir. Tîzî Vizû'daki Mevlûd Ma'merî Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girmiştir. 1990 senesinde lisans diplomasını alarak öğretmenliğe başlamıştır. 2000 yılında modern Arap edebiyatı alanında yüksek lisans derecesini almıştır. Hala Tîzî Vizû'daki Mevlûd Ma'merî Üniversitesi'nde akademisyendir. Doktora çalışması modern Arap edebiyatına dairdir.

Pek çok birlikte üyeliği vardır. 1999 yılında el-Cahiziyye Cemiyeti'ne üye olmuştur. 2013 yılında bu birliğin yayımlamış olduğu *et-Tebyîn* adlı derginin yayım kurulu üyeliğine getirilmiştir. Müellif, Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. Sayısızca sempozyum, kongre ve şiir dinletisine katılmıştır. Katılmış olduğu başlıca şiir festivalleri şöyledir: Muhammed el-Îd Al Halîfe (Biskra, 1987), Kostantîne Kadın Festivali (2008, 2011-2014) ve Fas Şiir Festivali (2015).

Pek çok edebi türle ilgilenmiştir. 2007 yılında el-Câhiziyye Cemiyeti tarafından *Rubbemâ* (Bazen) isimli bir şiir divanı ve 2008 senesinde ise Şam'daki Arap Yazarlar Birliği tarafından bir eleştiri kitabı yayımlanmıştır. Yazmaya hala devam etmektedir. Oğlu için yazmış olduğu oldukça duygusal ve kıymetli bir şiiri de bulunmaktadır. *Veşm li'Zeytûnetî* (Zeytin için Bir Dövme) adında bir kasidesi vardır. Başlıca eserleri ise şöyledir:

- *el-Bunye ve 'd-Delâle fî Şi'r Edvins* (Edvins Şiirinde Yapı ve Delalet, Dâru'l-Mîm, 2014)
- *Min Kadâyâ li'Edebi'l-Cezâîrî'l-Mu'âsır* (Modern Cezayir Edebiyatı Sorunlarından)
- *Mine'l-Kasîde ilâ'l-Kitâbe, Dirasât fî Tahavvulâtî'n-Nıssî's-Şi'ri fî "el-Kitâb" li' Edvins-Dâru Ru'yetin li'n-Neşr*²⁶⁷.

²⁶⁶ A.e., s. 266-267.

3.3.10.74. Habîbe Muhammedî (1968-)

Şair Habibe Muhammedî 1968 yılında Cilfe Vilayeti'ne bağlı olan el-Birîne'de dünyaya gelmiş ve aynı yerde eğitimini almıştır. Nesire dair ilk denemelerini burada yapmıştır. 1980'li yılların sonunda Cilfe'den başkente taşınmıştır. Cezayir Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girmiştir. Burada üniversite eğitimi süresince çeşitli şiirler yazmıştır. Felsefe lisansı diploması almasının ardından gazetelerde çalışmıştır. Akabinde ise burslu olarak Kahire Üniversitesi'ne gitmiştir. *el-Memleketu ve'l-Menfî* (Memleket ve Olumsuz, 1993) ve *Vakt fî'l-Ârâ'i* (Görüşlerde Vakit) adlı divanları basılmıştır. 1999 yılında *Fayzu'l-Ğurbe* (Gurbetin Taşması) adlı makale koleksiyonu ve 2005 senesinde ise *el-Halhâl* (Halhal) adlı divanı basılmıştır²⁶⁸.

3.3.10.75. Sâmiye Aliyev (1969-)

Muhammed Aliyev'in kızı olan Sâmiye Aliyev, 15 Mayıs 1980 tarihinde Kâlema şehrinde dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini burada tamamlamıştır. 1989 yılında lise diploması aldıktan sonra 'Înâye Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'ne girmiştir. 2003 yılında ise Karşılaştırmalı edebiyat dalında master derecesini almıştır. Pek çok eğitim kurumunda görev almış şu anda ise 'Înâye ve Kâlema Üniversitelerinde görev yapmaktadır. Şiir festivalleri ve edebi davetlere katılmıştır. Ulusal gazetelerde pek çok kasidesi yayımlanmıştır. Üç tane basılmamış divanı mevcuttur. Sonuncusu ve *Edrake's-Sabahu Şehrazat* adını taşımakta olup kendisi hala şiir yazmaya devam etmektedir. ... *Ru'ya Sâdika* ve *Erâke* *Sabah* adlı kasideleri mevcuttur²⁶⁹.

3.3.10.76. Nâsira Muhammedî (1969-)

Şair Nâsira Muhammedî bağımsızlık sonrasındaki şair neslindendir. Ailesi el-Birîne'den göç etmiştir. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı

²⁶⁷ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 723; (Çevrimiçi) <http://yahiaoui-raouia.com/dz/index.php/3-2/> 10.10.2016.

²⁶⁸ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 526.

²⁶⁹ **A.e.**, s. 348-349, 351.

Bölümü'nde okumuştur. Aynı üniversitede yüksek lisans yapmıştır. Çeşitli edebi ve kültürel faaliyetlerde yer almıştır. Özellikle genç şairler için pek çok özveride bulunmuştur. Başta Cezayirli Yazarlar Birliği'nin düzenlemiş olduğu pek çok şiir sempozyumuna katılmıştır. Kasidelerini ulusal dergiler ve gazetelerde özellikle de *el-İttihâdu'l-Vatanî* tarafından basılan *Mecelletu'l-Vahde* Dergisi'nde yayımlamıştır. 1997 yılına kadar herhangi bir divanı mevcut değildi. Bu durum ülkede yayın yapabilmenin zor olması ile alakalıdır. Şu anda Cezayir Üniversitesi İletişim ve Basın Bölümü'nde yardımcı doçent konumunda bulunmaktadır. *Duhhân* (Duman) ve *Cum'atu'l-Bed'i* (Başlangıç Cuması) adlarında kasideleri vardır²⁷⁰.

3.3.10.77. Mes'ude La'rît (1970-)

1970 yılında Skikda'ya bağlı olan 'Ayn Kaşra'da dünyaya gelmiştir. 1989 yılında lise diplomasını alana kadar eğitimini burada sürdürmüştür. Kostantîne Üniversitesi'ne girip 1993 yılında edebiyat alanındaki lisans eğitimini tamamlamıştır. 1990'ların sonunda 'Annâbe Üniversitesi'nden master derecesini almıştır. Şu an Tîzî Vizû'da bulunan Mevlûd Ma'meri Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. İlim hayatına doktora yaparak devam etmektedir. Yurt içi ve yurt dışında pek çok yere gitme fırsatı bulmasının ödül aldığı şiir çalışmalarına katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Şair gelecek vaat etmekle birlikte ilerleyen zamanlarda da pek çok ödül alması beklenmektedir. Cezayir'in en önemli ulusal gazetelerinden birinden olan *en-Nasr ve'n-Nehâr*'da öğrenciyken ilk kasidesini yayımlatmayı başarmıştır. Akademik düzeyde bir araştırmacıdır. Aynı zamanda sanatçıdır. *Kıyasu'l-Etfâl li'i-Cezâir* (Cezayir Çocuk Hikayeleri) adlı çocuk edebiyatına dair ilmi bir yayını mevcuttur. *en-Nakdu'l-Mevdû'âtî* (Öznel Eleştiri) adlı bir kitabı basılmıştır. *Marayâ'l-Cesed* (Bedenin Aynaları) adlı şiir divanı ise 2006 yılında el-Kuttâbu'l-Cezâiriyyîn tarafından basılmıştır. *İmra'e Lâ Tenteziru* (Beklemeyen Kadın) adlı kıymetli bir kasidesi bulunmaktadır²⁷¹.

²⁷⁰ A.e. C.II, s. 535, 539.

²⁷¹ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 499, 502.

3.3.10.78. Yûsuf Vağlîsî (1970-)

Yazar, şair, araştırmacı ve eleştirmen olan Yûsuf Vağlîsî, 31 Mayıs 1970 tarihinde Skikda Vilayeti'ne bağlı olan Tağras'da dünyaya geldi. Lise eğitimini 1989 yılında Tamâlûs'da tamamlamıştır. 1989 yılında Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girmiştir. Üniversitede rektörlük vazifesi yapmasının yanı sıra MEB tarafından verilen ödülün de sahibi olmuştur. 1980'li yılların ortalarında şiir yazmaya başlamış olup ilk kasidesini 1987 yılında yayımlamıştır. 1991-1995 yılları arasında gazeteci olarak görev yapmıştır. Önceleri *en-Nûr*, *el-Asîl* ve *el-Hayât* dergilerinde görev yapmış ardından haftalık bir dergi olan *el-Hayât*'ın yayım başkanlığına terfi etmiştir İlmi araştırmalarda bulunmak amacıyla bu görevinden istifa etmiştir. 1995 senesinin Haziran ayında master derecesini almıştır. 2005 yılında ise doktora ünvanı almıştır. *es-Sekafî* gibi bazı profesyonel dergiler ile çoğu ulusal olmak üzere gazetelerde çalışmaları yayımlanmıştır. Pek çok müellife de mukaddime yazmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere çok sayıda sempozyuma ve kongreye iştirak etmiştir. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. 1990 yılında Ulusal Kültür Yaratıcılık Derneği'nin kurucu üyesi olmuştur. Sonrasında ulusal ve kültürel bir dergi olan 'İbdâ'nın eleştiri bölüm başkanlığını yapmıştır. Pek çok konferansın yanı sıra Irak'taki Mirbed ve Bâbil festivallerine de kabul almıştır. Kültür Bakanlığı'nın yarışmalarından pek çok milli edebiyat ödülü ve 1995 yılında Kuveyt'teki Su'âd es-Sabâh yarışmasında üçüncülük ödülü almıştır. Gene 1995 yılında Kuveyt'te basılan *Mu'cemu'l-Bâbitîne li'Su'arâ'i'l-'Arabî'l-Mu'âsirîne* adlı kıymetli esere de katkıda bulunmuştur. Telif etmiş olduğu edebi çalışmalarından dolayı Birleşik Arap Emirlikleri'nin vermiş olduğu Şeyh Zâyid Ödülü'nü 2009 yılında elde etmiştir. Eleştirmenler bu ödüle "Arapların Nobeli" adını vermişlerdir. *Mehâciru fî Bilâdi'l-Ensâr* (Ensar Ülkelerine Göçler) adlı şiiriyle 1992 yılının Aralık ayında Biskra'da Muhammed el-Îd Al Halîfe Ödülü'nü almıştır. *Talâk* (Boşanma) şiirinde İslami üzüntüler ve milli acılar ele alınmıştır²⁷². 2000 senesinde Muhammed Bûşhîd Eleştiri Ödülü ile Cezayirli Yazarlar Birliği Ödülü'nü

²⁷² Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 711-713; (Çevrimiçi)

<http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1945.htm> 28.01.2017; (Çevrimiçi)

http://www.arabworldbooks.com/authors/youssef_ouaghlissi.htm 28.01.2017.

almıştır. 2005 yılında Cahiziyye Cemiyeti'nden Mufdî Zekeriyâ Şiir Ödülü almıştır. Pek çok kasidesini ulusal gazeteler ile *el-Faysal*, *er-Râfid* ve *el-Edebu'l-İslâmî* gibi uluslararası dergilerde yayımlamıştır. Şiir koleksiyonları İngilizce'ye çevrilmiştir²⁷³.

Evcâ' Safsâfe fî Mevâsimi'l-İ'sâr adlı şiir koleksiyonunda on sekiz tane kaside mevcuttur. Bunlar:

- *Te'sîratu'l-Murûr* (Geçiş Onayı)
- *Vakfe 'alâ Dammeti'l-Hubbi'l-Mevûd* (Gömülmüş Aşkın Sarılışı)
- *Fâtihatü'l-Evcâ'* (Sancıların Başlayışı)
- *Neşîcu'l-Vedâ'* (Vedanın Ağlaması)
- *Bitâkatu Huzn* (Hüzün Kartı)
- *Terâtîlu Hazîne min Vahyi'l-Gurbet* (Gurbet Vahyinden Üzüntülü Dualar)
- *Fî Serâdîbi'l-İğtirâb* (Gurbetin Mahzeni)
- *Fecîatu'l-Likâ'* (Kavuşma Faciası)
- *'Âidun min Muduni's-Sakî'* (Çiğ Şehirlerden Geri Dönen)
- *Haybetu İntizâr* (Bekleyişin Hüsranı)
- *Rahîlu'l-Yemâm* (Güvercinlerin Yola Çıkışı)
- *Terâcîdiyyâtu'z-Zemini'l-Bağdâdî* (Bağdat Zamanı Trajedi)
- *Kıra'e fî 'Ayneyn 'Aseleyyeteyn* (Bal Gözlerde Okuma)
- *Te'emmülât Sûfiyye fî 'Umki 'Ayneyk* (Gözlerinin Derinliğinde Sufi Düşünceler)
- *Hadîsu'r-Rîh ve's-Safsâf* (Rüzgarın Konuşması ve Söğüt)
- *İntizâr 'alâ Merfe'i'l-'Aşk İlahe* (İlahi Aşkın Kıyısında Bekleyiş)

Yûsuf Vağlîsî bu divanında anılarını işlemektedir. Ayrıca Cezayir şehirlerini estetik bakımından teker teker ele almaktadır. Şair bu divanında çoğunlukla aruz vezni kullanmıştır²⁷⁴.

²⁷³ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 709-710.

²⁷⁴ Murtâd, **Mu'cemu's-Şu'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fi'l-Karni'l-'İsrîn**, 593-594,596.

Çalışmaları:

- *Evca' Safsâfe fî Mevâsimi'l-Î'sâr* (Fırtına Mevsimlerinde Söğütün Sancıları, Şiir Koleksiyonu, 1995)
- *Tağrîbe Ca'fer et-Tayyâr* (Cafer Tayyar'da Batıcılık, Şiir Koleksiyonu, 2003)
- *Hitâbu't-Te'nîs* (Kadınlara Hitap Cezayir Kadın Şiiri, Âlimleri Sözlüğü, 2008)
- *en-Nakdî 'inde 'Abdumelik Murtâd* ('Abdumelik Murtâd'da Eleştiri, 2002)
- *en-Nakdi'l-Cezâiri'l-Mu'âsır mine'l-Lânsûniyye ilâ 'l-Elsuniyye* (Lansuniye'den Lisaniyata Modern Cezayir Eleştirisi, 2002)
- *Muhâdarat fî'n-Nakdi'l-Edebî'l-Mu'âsır* (Modern Edebi Tenkitte Konferanslar, 2005)
- *eş-Şi'riyyât ve s-Serdiyyât* (Şiir ve Öykü, 2002)
- *et-Tahlîlu'l-Mevdû'âtî li'l-Hitabi's-Şi'r* (Şiir Hitabetinde Tahlil Konusu, 2007)
- *Menâhîcu'n-Nakdi'l-Edebî* (Edebi Tenkit Yöntemleri, 2007)²⁷⁵.

3.3.10.79. Munira Sa'de Halhâl (1970-)

Şair 08.08.1970 tarihinde Kostantîne'ye bağlı olan Halhâl'da dünyaya gelmiştir. Edebiyatçı olmasının yanı sıra medya eğitimine de sahiptir. 1993 yılında Cezayir Üniversitesi Medya ve İletişim Bilimleri'nden lisans diplomasını almıştır. Onun benzersizliği büyük bir edebi yetenek ile şiirler yazmasından kaynaklanmaktadır. Şiir yazmak için üniversitenin bitmesini beklememiş on sekizli yaşlarda ilk eserlerini vermeye başlamıştır. Yirmili yaşlarında *ise eş-Şâ'b*, *en-Nasr*, *es-Sahâfe* ve *el-Ahrâr* gibi yayın organları ile *Ahbâru'l-Edeb* gibi haftalık Arap gazetelerinde şiirlerini yayımlamaya başlamıştır. Pek çok ulusal ve uluslararası şiir ödülü kazanmıştır. 1995 yılında Ortadoğu Televizyonu Yarışmaları birincisidir. 2002 yılında şiir dalında ulusal müsabakada birincilik ödülüne sahip olmuştur. Şair, medya alanında da çalışmalar yapmış ve izler

²⁷⁵ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 709-710.

bırakmıştır. *el-Vahde* Dergisi ve *eş-Şurûku's-Sekâfî* ve *en-Nehâr* gibi pek çok gazete ve ulusal dergide yazıları yayımlanmıştır. Şu anda Kostantîne Vilayeti'nin Kültür Müdürlüğü'nün faaliyetlerinden de sorumludur. Şimdiye dek üç şiir koleksiyonu yayımlamıştır. 2002 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği tarafından *La İrtibak li'Yedi'l-İhtimâl*, 2004 yılında ise *Esvâtu'l-Medîne* (Şehrin Sesleri), *Esmâ'u'l-Hubbi'l-Muste'âra* (Aşkın İstiare İsimleri), gene aynı yayınevi tarafından 2006 yılında *es-Sahrâ' bi'l-Bâb* (Kapıdaki Sahrâ) adlı eserleri yayımlanmıştır. Dördüncü divanı olan *el-'Aynu'l-Hâfiye* (Gizli Göz)'nin yayımlanması beklenmektedir. Gelecekte de müelliften pek çok şiirin geleceği düşünülmektedir²⁷⁶.

3.3.10.80. Mey Ğûl (1970-)

Meşhur şair Fatma Mey Ğûl, 07.01.1970 tarihinde 'Aynu'd-Defla'da dünyaya gelmiş ve ilköğrenimini burada doğduğu yerde almış akabinde Tiyyarat'a taşınmış ve lise eğitimini orada tamamlamıştır. Pek çok görevde ve organizasyonda yer almıştır. Eğitim alanıyla meşgul olmuştur. Radyo, gazetecilik ve iletişim alanlarında çalışmıştır. *el-Kila'i* gibi yerel gazetelerin faaliyete geçmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Eğvat Radyosu'nda çalışmıştır. 1980'li yılların yarısından önce şiirleri vardı ve ilk kasidesini *el-'Arabiyye* (Arapça) başlığıyla 1988 yılında yerel bir dergide yayımlamıştır. Bu kasideye başka kasideler de ekleyerek 2007 yılında *'Ankebût fî Demmî* (Kanımdaki Örümcekler) başlıklı şiir koleksiyonu Muessesetu'l-Vataniyye tarafından basılmıştır. Kadınların sıkıntılarını işlemiş olduğu şiirleri de mevcuttur. Dr. Yûsuf Vağlîsî onu "*Aruz Şiirinin Evi*" olarak nitelemiştir. Bu hususta diğer şairlerden daha iyi olduğunu düşünmüştür²⁷⁷.

3.3.10.81. Şehrazat b. Yûnus (1972-)

15.07.1972 tarihinde Kostantîne şehrinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu bitirdikten sonra 1987 yılında ortaokulu akabinde 1991 yılında edebiyat şubesinden mezun olduğu 'Abdulhamîd b. Bâdîs Lisesini bitirdi. 1995 yılında ise

²⁷⁶ Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 52-53.

²⁷⁷ **A.e.**, s. 403.

Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden lisans diplomasını almıştır. 1996 yılında aynı bölümün master programına kayıt olmuştur. *el-Muštakkât fî Sûrati'l-Kehf* (Kehf Suresinde Türetmeler) adlı çalışmasını 2003 yılında tamamlamıştır. Kostantîne'de bulunan Mentûrî Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmaktadır. Kostantîne'de bulunan Esvâtu'l-Medine ve ASSIBAC adlı cemiyetlere üyedir. *en-Nasr, el-Berîd, el-Mesâ', es-Sekâfî, eş-Şurûk el-Bilâd* ve *Kostantîne Üniversitesi Diller* gibi pek çok dergi ile gazetede şiirlerini ve eserlerini yayımlamıştır. Pek çok çalışması da maalesef ki hala basılamamıştır. *Vedâ' Ene ve Ente* (Bana ve Sana Veda) ve *Sâ'atu Zaman* (Bir Zamanın Saati) bunlardan bazılarıdır²⁷⁸.

3.3.10.82. Riyâd b. Yûsuf (1973-)

Şair Riyâd b. Yûsuf, Cezayir'in doğusunda bulunan Stîf Vilayeti'ne bağlı olan 'Amûşe şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini burada almıştır. 1991-1992 eğitim öğretim yılı içinde Stîf'de bulunan Ferhat 'Abbas Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girmiştir. 1995 yılında lisans diplomasıyla mezun olmuştur. İlk, orta ve lise dengi okullarda öğretmenlik yapmıştır. Kostantîne'de bulunan Mentûrî Üniversitesi'nin master programına kayıt olmuştur. 2001 senesinde modern Arap edebiyatı alanındaki çalışmasını yaparak mezun olmuştur. Aynı okulda 2008-2009 yıllarında Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmış ve modern edebiyat, modern eleştiri, hitabet tahlili ve simyoloji dersleri vermekteydi. Pek çok ilmi konferansa ve sempozyuma katılmıştır. Ayrıca yazmış olduğu şiirler ile eleştirel makaleler ulusal ve diğer Arap ülkelerindeki gazete ve dergilerde yayımlanmaktadır. *Kur'an Araştırmaları ve Eleştiri, Belagat Araştırmaları İlişkisi*'ne dair bir doktora tezi hazırlamaktadır. *'Alâ Meşârifi'l-Kasevî* (Kasevî Tepelerine) adlı 2005 yılında yayımlanmış bir divanı bulunmaktadır. *Mevsû'a Muyessera fî 'İlmey el-'Arûz ve'l-Kavâfî ve Es'iletu'r-Râhin ve Ecvibetu's-Şi'r ve Fıdda ve Zeheb* adlarında basılmak üzere olan eserleri vardır. *Fetâtu'l-Kudus*

²⁷⁸ A.e., C.II, s. 743,748.

(Kudüs'ün Genç Kızı), *Su'âl Yuhîrunî* (Bana Red Veren Soru, 2013) ve *İhyâ'* (İhya, 2013) diğer kıymetli eserleri arasındadır²⁷⁹.

3.3.10.83. Şefîka Va'îl (1974-)

03.01.1974 tarihinde başkent Cezayir'de dünyaya gelen Şefîka Va'îl Belkıs Bağdadî ismiyle meşhur olmuştur. Liseyi bitirdikten sonra İslami ilimler diploması aldığı Cezayir Üniversitesi'ne girmiştir. Şu esnada doktora tezi yazmaktadır. Liselerde görev yaptığı gibi Cezayir Üniversitesi'nde de çalışmıştır. Pek çok ilmi çalışması ve şiirleri vardır. Güzel sanatlar dalında yapmış olduğu yağlı boya tabloları mevcuttur. Birleşik Arap Emirlikleri'nde ikamet etmektedir. Yakın dönemde basılmayı bekleyen bir kitabı ve iki divanı mevcuttur. *Ta'vîzetun min Turâbi'l-Ve'edi* (Topraktan Gelen Tılsım) adlı kıymetli bir kasidesi vardır²⁸⁰.

3.3.10.84. Muhammed el-Ahdar Sa'dâvî (1975-)

1975 yılında Cezayir'in güneyindeki Vurkla Vilayeti'ne bağlı Tûkrat şehrinde dünyaya gelmiştir. Burada yetişmiş ve eğitimini burada almıştır. 1994 yılında okuduğu lisenin edebiyat kısmından mezun olmuş ve Vurkla Üniversitesi'ne girmiştir. Sonrasında 1997 yılında Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. Vurkla'daki çeşitli liselerde Arapça öğretmenliği yapmıştır. Edebi ve kültürel çalışmaları vardır. 2006 yılında Libya Arap Cumhuriyeti'ndeki bir yarışmada birincilik ödülünü almıştır. Aynı yıl Vurkla Üniversitesi'nin düzenlediği öğrenci festivalinde şiir alanında ikincilik ödülünü almış ve tiyatro topluluğunu hayata geçirmiştir. Tûkrat şehri Vurkla Vilayeti Edebi Yaratıcılık Kalem Kulübü ve el-Emir Hâlid Gençlik Merkezi'nin yanı sıra Cezayirli Yazarlar Birliği üyesiydi. Müellif Jijel, Cezayir, Kostantîne, el-Vadî, Bâtine ve Cilve gibi pek çok şehirde düzenlenen edebi davetlere icabet etmiştir. Şiire dair çalışmaları şöyledir: *Lâ Şey Ağrab* (Daha Tuhaf Bir Şey Yok), *Melhemetu Temsiliyye Tarîhiyye li'l-Etfâl* (Çocuklar için Tarihi Tiyatro Oyunu),

²⁷⁹ A.e., C.II, s. 739-741.

²⁸⁰ A.e., C.II, s. 706.

Sarâhatu'l-Milâd (Çılgılığın Doğumu, Şiir Koleksiyonu), *ke'-ş-Şems Vahide* (Bir Güneş Gibi) ve *Ene el-Aksâ* (Kudüs Benim) gibi²⁸¹.

3.3.10.85. 'Abdulhalîm Muhâlefe (1980-)

28 Kasım 1980 tarihinde Kâlema şehrinde dünyaya geldi. İlkokul eğitimini Kâlema'ya bağlı olan Kale Busab bölgesinde aldı. Sonrasında lise öğretimi için Kaleme şehrine geçti. 1999 yılında lisenin İslami ilimler ve edebiyat kısmından mezun oldu. Akabinde 'Înâye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. 2003 yılında Arap Dili ve Edebiyatı diploması aldı. Edebi cemiyetlerde ve kuruluşlarda öne çıkan çalışmaları vardır. Dil-Edebiyat Cemiyeti'nin kurucu üyesidir. Ulusal gazetelerde pek çok kasidesini yayımlamıştır. Matba'atu'l-Me'ârif bi'Înâye tarafından *Senezallu Nenteziru'r-Rebî* (Baharı Bekliyor Olacağız) adlı divanı basılmıştır. *Risâle ilâ Tıfl Filistîni* (Filistinli Bir Çocuğa Mektup) adlı aruz ölçüsüyle yazılmış kıymetli bir şiiri vardır ve şu şekildedir²⁸²:

كُنْ أَيَّ شَيْءٍ ، زَلْزَلِ الْأَوْضَاعَا لُعْمًا ، رَصَاصًا ، خِنْجَرًا ، مِقْلَاعَا
كُنْ حَبْلَ مَشْنَقَةٍ وَلَفَّ رِقَابَهُمْ كُنْ نَضْلَ رُمَحٍ مَرَّقٍ أَضْلَاعَا...

*Herhangi bir şey ol ki durumları değiştiresin
Bir mayın, bir kurşun, bir hançer, bir sapan ol
Asma ipi ol ki onların boyunlarına geçesin
Ve mızrak ol ki bedenleri yırtasın...*

3.3.10.86. Beşîr b. el-Hâdî (1980-)

Cezayir'in kuzeydoğusunda dünyaya gelmiştir. Özellikle aruz vezninde kaleme aldığı şiirleriyle edebiyat dünyasında parlamıştır. Şiirlerinde dile daha çok önem vermiştir. Pek çok edebiyat ve şiir sempozyumuna katılmıştır. Pek çok edebi çalışması *el-Bîruk* adında bir dergide yayımlanmıştır. İdris Budîbe ve Nureddin Derviş gibi dönemin parlayan şairlerdendir. Şiir çalışmaları; *Ehâzîcu fî Mevsimi'r-Redde* (Red Mevsiminde Şarkılar) adlı şiir koleksiyonu eş-Şihâb tarafından basılmıştır. Bu eserinde çoğunluğunu aruzla yazdığı şiirleri

²⁸¹ A.e., s. 45.

²⁸² A.e., C.II, s. 544,547.

bulunmaktadır. Nizâr Kabbânî'nin sanatından etkilenmiş olup bireysel ve toplumsal duygular taşımaktadır. Serbest ölçü ile yazılmış şiirleri kısa olması bakımından öne çıkmakta ve dörtlük halinde kaleme alınmışlardır. *Kayz ve Hubb* (Yaz Sıcaklığı ve Aşk) adlı şiirinde bireysel eğilimleri öne çıkmaktadır. *İntifâdatu'd-Dâdi'l-Cerîme* (Suça Karşı İntifada) adlı şiiri aruzla yazılmıştır. *Eyyâm Cezâiriyye* (Cezayir Günleri) adlı şiiri ise vatan ve devrime dairdir. *Len Tahnû* (Merhamet Etmeyecek) adlı şiiri muvaşşah usulüyle olup farklı bir kafiyeli vezinle yazılmıştır²⁸³.

3.3.10.87. Hanîn Şebşûb 'Umer (1985-)

Yazar, romancı ve iletişimci olan Hanîn Şebşûb 'Umer'in nerede doğduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1985 yılında doğduğu, annesinin Iraklı, babasının ise Cezayirli olduğu bilinmektedir. Cezayir Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Dr. Yûsuf Vağlîsî onu, şiir ve nesir alanında büyük bir yetenek olarak nitelemiştir. Şiir, hikâye ve roman türlerinin hepsinde çalışmaları mevcuttur. Eserleri pek çok dünya diline tercüme edilmiştir.

2007 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki bir televizyonun düzenlemiş olduğu *Emîru's-Şu'ârâ* (Şairlerin Emiri) adlı programda yıldızı parlamadan çok önce şiirlerini yazmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra pek çok kasidesi şarkıya uyarlanmış olup bunlara klip de çekilmiştir. 08.09.2006 tarihinde *es-Sekâfe* Dergisi'nde yayımlanmış olan *Vaki'una's-Şi'rî* ve *Fevdâ'l-Hulmî* (Şiirde Durumumuz ve Rüyanın Kaosu) adlı bir eleştirel makalesi bulunmaktadır. *Hînemâ Tebtessimu'l-Melâ'iketu* (Melekler Gülümsediğinde) adlı romanı Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî tarafından yayımlanmıştır. Pek çok çalışması başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiştir.

Genç bir şairdir ve eleştirmenlerin nazarında şimdiden büyük bir yetenektir. Kendisinden edebiyat ve eleştiri alanında çok şey beklenmektedir. 08.09.2006 tarihli *es-Sekâfe* Dergisi'nde yayımlanan *Mev'id Siyâsî fî Şâri'i'l-Hubb* (Aşk Sokağında Siyasi Bir Randevu) adlı çalışması oldukça kıymetlidir.

²⁸³ A.e., C.II, s. 685-686.

Eserleri şu şekildedir: *Ğarredat* (Kuşun Ötmesi), *Metâ Yestefiku'l-'Arab* (Araplar Ne Zaman Uyanır), *Maziltu Uhibbuke* (Hala Seni Seviyorum), *Hazîn Hâtifi'n-Nakkâl* (Telefonun Hüznü), *Ketebtu İleyk Habîbî* (Sana Yazdım Sevgilim), ve *Keennenî* (ve Sanki Ben), *el-Bâbu's-Sâlis* (Üçüncü Kapı), *Ğarrebûnî ve Tera'a Nisfe Lahza*, *Yakdimûnî'l-Hubb Ketuffaha* (Aşk Beni Bir Elma Gibi Isırdı), *Da'ibun bi'Esabi'ike'l-Ufk*, *Tesâulât Mu'ennesetin Lemleme Şığafu'l-Kalbî beyne Yedeyk*, *Bağdat Kalbî* (Bağdat Kalbimdir), *Ahlamî Mueccelle* (Rüyalarım Ertelendi), *Yâ Bedru* (Ey Ay) ve *Lem Ye'ud Fike İştihâdî* (Artık Sana Bakmıyorum)'dir²⁸⁴.

3.3.10.88. 'Abdullah el-'Aşî

Şair ve akademisyen olan 'Abdullah el-'Aşî, şiir ve eleştiri alanlarında metinler kaleme almaktadır. Ulusal bazı dergilerde edebi çalışmalarının pek çoğunu yayımlamıştır. Modern Cezayir şiirinin gelişmeye başladığı kültürel sahada parlayan şairler arasında yer almaktadır. Kendisi gelenekçi klasik Arap şiirinden ve estetikten istifade ederek sanatsal yenilenme ve zenginlik içerisinde olmuştur. Şiirinde dilsel zenginlik öne çıkmakta ve şiirler kaleme almaktadır. Ayrıca Doğudaki pek çok modern Arap şiiri öncülerinde fark ettiğimiz benzer teknik ve enstrümanları kullanmaktadır.

Makaleleri ise genel olarak kültürel ve edebi sorunlarla ilgilidir. Kostantîne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nün yayımladığı *Dâd Dergisi*'nde *Selâsetu Erkâm fî Cebîni'l-Vatani't-Tıfl* (Çocuk Vatanın Cephesinde Üç Rakam) adlı kasidesi uzun kasideler arasındadır²⁸⁵.

3.3.10.89. el-Ahdar Fanğûr

Cezayir'in doğusunda bulunan Mîle Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. Kostantîne Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almıştır. Sürekli olarak şiir yazmış ve *el-Kasîde* gibi bazı profesyonel edebiyat dergileri ile ulusal gazetelerde bunları yayımlamıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. Şu anda Kostantîne Üniversitesi'nin Kültür Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır. Şiirleri hem hece hem

²⁸⁴ A.e., s. 329.

²⁸⁵ A.e., s. 287.

de serbest ölçüyle yazmıştır. Ulusal seviyede düzenlenen pek çok edebi sempozyuma katılmıştır. Cahiziyye Kültür Birliği'nin desteklediği 'Ammâr Miryâş, Meylûd Hîzar ve Buzeyd Harzullah gibi şair el-Ahdar Fangûr'un da Cezayirli şairler arasında önemli bir yeri vardır ve bu birlik söz konusu isimlere eserler telif etme hususunda önemli bir fırsat tanımıştır. Şair el-Ahdar Fangûr, 1990 yılında Cahiziyye Kültür Birliği'nin tertip etmiş olduğu Mufdî Zekeriyâ Şiir Yarışması'na katılmış ve ödül için aday gösterilmiştir. Devrim eğilimli şiirleri basılmıştır. *Uğniyye li'l-Hubb ve'n-Nidâl* (Mücadele ve Devrim için Şarkı) adlı şiiri devrimci ve mücadelecî şiirlerinden olup *el-Kaside* Dergisi'nde yayımlanmıştır. *el-Hulm ve'l-İntizâr fevka'r-Rimâl'i-Mut'ibeti* (Yorucu Kumlar Üzerinde Rüya ve Beklenti) ve *Tukûs li'l-Fevdâ* (Kaos Törenleri) adlı kasideleri sembollerin kullanıldığı mensur şiirlerindendir²⁸⁶.

3.3.10.90. 'Îsâ Lehîlih

Cezayirli modern bir şairdir. 1980'li yıllarda edebiyat alanında ün kazanmıştır. Şiir çalışmalarının yayımlanıp bilinmesinden sonra Cezayir kültürü ve edebiyatında parlayan yeni şiirin isimlerinden olan Ğumârî ve diğerleri gibi dil ve sanat bakımından olgunluğa erişen modern Cezayirli şairler arasında kabul edilir. Üniversite eğitimi klasik belagat ve tenkit kültüründen istifade etmesine ve bireysel şiirini zenginleştirmesine olanak sağlamıştır. Şiirinde dil zenginliği ve özellikle de şiir kültürü öne çıkmaktadır. Serbest ölçü ve aruzla yazma hususunda sürekli olarak ilerleme kaydetmiştir. Şair, metinlerinde dili en yüksek seviyede kullanabilmektedir. 1984 yılında Kostantîne Üniversitesi'nde düzenlenen uluslararası sempozyumda söylemiş olduğu *Kehrebû'd-Dâd* (Arapça'nın Elektriği) adlı kasidesi aruz ölçüsüyle nazmedilmiş bir şiirdir. *Nidâ' ilâ Ebî't-Tayyib el-Mutenebbî* (Ebû Tayyib el-Mutenebbî'ye Bir Sesleniş) isimli kasidesi ile serbest ölçüde yazılmış olan *el-Kasîdetu'l-Harîfiyye* (Sonbaharın Kasidesi) adlı kasidesi daha vardır²⁸⁷.

²⁸⁶ A.e., s. 423.

²⁸⁷ Selâme ve diğ., a.g.e., s. 493-495.

3.3.10.91. Nûreddîn La‘râcî

Modern bir şairdir. Şiir çalışmalarını yayımlamış olduğu gazete ve dergiler sayesinde bir anda edebiyat sahasında ün kazanmıştır. Son nesil şairler arasında yıldızı parlamıştır. Pek çok edebi ve kültürel faaliyete katılmıştır. Bu faaliyetlerin şiirsel çalışmalarına katkısı olmuştur. Yapı ve ifade bakımından şiirinin gelişmesi için sürekli olarak çalışmaktadır. *Zamanu’l-‘İşk el-Âtî* (Gelecek Zamanın Aşk) adlı eseri 1996 yılında basılmıştır. Bu koleksiyonda on beş kaside bulunmaktadır. Şair metinlerinde geniş bir şiir dünyası çizmeye çabalamaktadır. Kendi duygularıyla toplumun duygularını bir araya getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu sayede şiirinde vatan sureti büyümektedir. *Ğaden Teğîbu’s-Sevra* (Yarın Devrim Bitiyor) adlı kasidesinde devrim ve isyan söz konusudur. *Teratîlu lehâ Sıfatu’t-Ğad* (Yarın Sıfatını Taşıyan Nameler) kasidesi ise oldukça duygusal bir şiirdir²⁸⁸.

3.3.10.92. ‘Usmân Lusîf

Cezayir’deki modern şiir hareketi şairlerindendir. 1970’li yıllarda edebiyat alanında yıldızı parlamıştır. Şiirlerinin yayımlanıp bilinmesinden sonra oldukça ün kazanmıştır. 1980’li yıllar şairin divanlarını nazmetmesi bakımından önemli bir zaman dilimi olmuştur. Pek çok kasidesinde sufi şiir tekniklerini ve unsurlarını kullanmıştır. Bu nedenle şiirinde sufi özellikler ile hisleri ciddi manada ortaya çıkmaktadır. *el-Kitâbetu fî’n-Nâr* (Ateşe Yazı) adlı eserinin ilk baskısı Bâtine’de 1982 senesinde Dâru’s-Şihâb tarafından basılmıştır. 1987’de ise ikinci baskısı ise el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb tarafından çıkmıştır. *Ahrâsu’l-Milih* (Güzel Düğünler) adlı eserinin ilk baskısı 1987 yılında yine aynı yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. *el-Berk* (Şimşek) adlı kıymetli bir kasidesi daha mevcuttur²⁸⁹.

3.3.10.93.Hadde Necâh

Cezayir’in bağımsızlığına kavuşmasıyla beraber şiirler yazmaya başlayabilen Cezayirli ülkenin genç nesil şairlerindendir. Cezayir’in doğusundaki el-Evrâs’ta bulunan Hanşele köyünde dünyaya gelmiştir. Başkent Cezayir’deki el-

²⁸⁸ A.e., s. 496-498.

²⁸⁹ A.e., C.II, s. 514.

Câhiziye Cemiyeti'nin 1980'lerde tertip ettiği edebiyat ve şiir akşamlarında parlarmıştır. Romancı Tahir el-Vattâr, bu cemiyete başkanlık etmiş ve edebi organizasyonlarına teşrif etmiştir.

Şair Necâh, hem cesareti hem de çalışkanlığıyla yetenekli edebiyatçılar için el-Cahiziye Cemiyeti tarafından verilen şiir ödüllerinden birisini kazanmıştır. Şiir çalışmalarını yayımlamak için *el-Kasîde* Dergisi'nde yer bulmuştur. Belki de bu durum eleştirmenlerin onun şiirlerini değerlendirebilmesi için çok önemli bir hadisedi. *Yahrubu min İhtirâki's-Şecer* (Ağacın Yanmasından Kaçış) adlı kasidesi bulunmaktadır²⁹⁰.

3.3.10.94. Nâdiye Nevâsır

Cezayirli modern şairlerdendir. Bağımsızlık sonrası neslindendir. Modern tarzda şiir yazmaktadır. 1970'li yıllarda edebi sahada ün kazanan genç isimlerdendir ve modern Cezayir şiirine estetiğine dayanarak şiir yazmaktadır. Şiirlerini açıklamak için kullandığı dini ve tarihi sembollerle romantizm etkisinde olan şiirsel imgelerle öne çıkmaktadır. Ayrıca şair şiirsel kasidelerinde başta diyalog ve anlatım gibi şiir teknikleri kullanma eğilimindedir. *Âmâl* Dergisi gibi dergilerde ve gazetelerde bazı çalışmalarını yayımlamıştır. Şiir çalışmaları, Kostantîne'de 1983 yılında basılmıştır. Şair, Fetva Tûkân ve Nâzik el-Melâ'ike şiirindeki ekspresizyonizmi ve bazı sanatsal özellikleri zikretmekle beraber şiirinde romantik bir anlatım hâkimdir.

Aşağıdaki beyitler *Ma'asiha'l-İşrûne* adlı şiirindendir²⁹¹:

عَلَى بَوَادِرِ الْقُنُوطِ
أَرَى قَوَافِلِي الْحَزِينَةَ
تُرْفِرُ نَحْوَ الشِّمَالِ
وَمَرَّةً نَحْوَ الْعَدَمِ

Umutsuzluk sınırlarında

Hüzünlü kervanlarımı görürüm

²⁹⁰ A.e., C.II, s. 646.

²⁹¹ A.e. C.II, s. 669.

Kanat çırpıyor kuzeye doğru

Bazen de yokluğa doğru

3.3.10.95. Muhammed Ebu'l-Kâsım Hammâr

Muhammed Ebu'l-Kâsım Hammâr, 1931 yılında Biskra şehrinde dünyaya gelmiştir. Şam Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi almıştır. Ulusal özgürlük mücadelesinde yer almıştır. Bağımsızlık sonrasında önce Gençlik Bakanlığı'nda sonra Kültür Bakanlığı'nda müsteşarlık yapmıştır.

Şiirlerinden bir örnek şu şekildedir²⁹².

يا زَغَارِيدُ، اعْصِفِي
يَا هُتَافَاتُ اقْصِفِي
مَزَّقِي طَيْفَ الْحُدُودِ اللَّاهِثَاتِ
طُوفِي بِالْأَفُقِ..
طِيرِي،
حَطِّمِيهِ
حَطِّمِي حُلْمَ الطُّغَاةِ الْمُزْهِقِ،
خَضِّبِي الْإِنْسَانَ وَالْأَغْشَابَ بِالنَّضْرِ الْخَصِيبِ
الْمُشْرِقِ...

Ey Zılgıtlar esin

Ey Çıglıklar yankılanın

Yırtın yorgun sınırların gölgelerini

Ufuklara dalın

Uçun

Parçalayın

Yorucu diktatörlerin rüyalarını parçalayın

Kına yakın insanı ve çimenleri aydınlatan yeşil zafere

²⁹² (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Default.aspx?PageId=95&ptId=514> 24.07.2017.

3.4. CEZAYİR'DE KISA ÖYKÜ

3.4.1. I. Merhale: Öykünün Başlangıcı

Cezayir’de kısa öykünün tam olarak ne zaman başladığına dair konunun araştırmacıları ittifak edememiştir. Bu edebi türde kaleme alınan ilk denemelerden biri 1908 yılında ‘Abdurrahman ed-Dîsî tarafından yazılmış olan *el-Munâzaratu Beyne’l-‘İlm ve’l-Cehl* (İlim ve Cehalet Arasında Munazara) adlı çalışmadır²⁹³. ‘Abdumelik Murtâd, 1925 yılında Muhammed es-Sa’îd ez-Zâhirî tarafından kaleme alınan ve 1 Ağustos 1925 tarihli *el-Cezâir* gazetesinde yayımlanan *Fransûva ve ‘r-Reşîd* (Fransûva ve er-Reşîd) adlı öykünün ilk eser olduğunu ifade etmektedir. Ayda Edîb Bâmiye bu konuda 28 Ekim 1926 tarihli *eş-Şihâb* gazetesindeki Alî Bekr es-Selâmî tarafından kaleme alınan *Dem’un ‘alâ’l-Bu’esâ’i* (Sefillere Gözyaşı) adlı eserin ilk olduğu yorumunu yapmaktadır. ‘Abdullah er-Rakîbî ise 1930’ların sonlarında yayımlanmış ve öykü tarzında bir makale olan *el-lezî Huve Mûzic* (Karışmış Olan) adlı öykünün ilk eser olduğunu düşünmektedir. Sâlih Harfî ise Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî tarafından ilk kısa öykünün yazıldığına işaret etmektedir²⁹⁴.

I. Dünya Savaşı sonrasında ulusal gazeteler kapılarını edebi ürünlere açmıştır. 1925 yılında Muhammed es-Sa’îd ez-Zâhiri tarafından kaleme alınan *Fransûva ve ‘r-Reşîd* adlı öykü bu dönemde oldukça beğenilmiş ve büyük bir ses getirmiştir. Ülkede Cezayirliler ve Fransızlar arasındaki siyasi eşitlik sorununa değinmiştir. Muhammed es-Sa’îd ez-Zâhiri’nin kaleme almış olduğu öykü koleksiyonları Muhiddîn el-Hatîb’in sahibi olduğu *et-Feth*, *er-Risâle* ve *ez-Ziyât* gibi Kahire dergilerinde yayımlanmıştır. Bu koleksiyonlarda en güzel ve sanatsal

²⁹³ Affâf Teccânî, “el-Kıssatu’l-Cezâiriyye ‘inde Ahmed Dûğan min Hilâl Kitâbihi “Fî’l-Edebi’l-Cezâirî’l-Hadîs, **Kâsidi Miryâh Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2015, s. 22.

²⁹⁴ Şireybit, **a.g.e.**, s.48-49; Melfûf Sâlah ed-Dîn, *Bibliyûgrafiya el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Kasîra, Mecelletu’l-Âdâb ve’l-Luğât*, Kâsidi Miryâh-Vurkla, Sayı:7, 2008, s. 158; Hasan Devvâs, *Antûlûciyâ’l-Kıssati’l-Kasîra fî’l-Cezâir*, el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-‘Ammetu li’l-Kitâb, Kâhire, 2013, s. 15-16; Allâve Kûse, “Edebiyyetu’l-Kıssati’l-Cezâiriyyeti’l-Kasîra 2000-2012”, **Muhammed el-Emîn Dibâğîn Üniversitesi, Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Stîf, 2015, s. 25.

anlamda en başarılı örnekler ise ‘*Â’iše (Ayşe)*, *el-Kitâbu’l-Mumezzak* (Yırtık Kitap) ve *İnnî Erâ fi’l-Menâm* (Rüya Görüyorum) gibi öykülerdir. *İnnî Erâ fi’l-Menâm* öyküsünde sufizm yolunda olan şeyhlerin yapmış oldukları hileler tasvir edilmektedir²⁹⁵.

1926 senesinde ‘Alî Bekr es-Selâmî tarafından *Dem’un ‘alâ’l-Bu’esâ’* (Sefillere Gözyaşı) adlı bir öykü yazılmıştır. Ayrıca Muhammed el-‘Abid el-Celâlî’de bu türün mümessillerinden addedilir ve müellifin 1935-1937 yılları arasında *eş-Şihâbu’l-Bâdîsiyye* Dergisi’nde öykü koleksiyonlarını “Reşîd” takma adını kullanarak yayımladığı görülmekte olup sanatsal seviyede olduğu düşünülmektedir. Müellif, II. Dünya Savaşı öncesinde sanatsal öykülerin üretilmesi bağlamında kendisinden sonra gelen Cezayirli yazarları etkilemiştir.

eş-Şihâb Dergisi’nde Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî’nin yedi tane denemesi mevcuttur. Bunlardan dört tanesine sanatsal öykü olarak itibar edilmiştir ve şu şekildedir:

- *es-Se‘âdetu’l-Butrâ’* (Kesilmiş Mutluluk, Mayıs, 1935)
 - *es-Sâ‘idu fi’l-Fahh* (Tuzaktaki Mutlu, Haziran, 1935)
 - *A’nî ‘alâ’l-Hedemi A’inke ‘alâ’l-Binâ* (Sen Bana Yıkma İçin Yardım et, Ben Sana İnşa Etmek İçin Yardımcı Olacağım, Temmuz, 1935)
 - *‘Alâ’l-Savti’l-Beddâl* (Beddâl’in Sesine, Ocak, 1937)
- Diğer eserleri ise;
- *Temmûz* (Temmûz, Ağustos, 1935)
 - *Ba‘de’l-Mulâkât* (Görüşmeden Sonra, Şubat, 1936)
 - *Fî’l-Kîtâr* ((Tren’de, Şubat, 1936)²⁹⁶.

Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî’nin *es-Se‘âdetu’l-Butrâ’* (1935) adlı öyküsü evlilik konusunu işlemektedir. Çiftlerin tanışmaya, sevgiye dayalı ve anlayış çerçevesinde bir evlilik kurmaları gerektiği anlatılmaktadır²⁹⁷.

²⁹⁵ Sâlah ed-Dîn, **a.g.e.**, s.158.

²⁹⁶ **A.e.**, s. 159.

²⁹⁷ er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 83

‘*Alâ Savti’l-Beddâl*, şiir meraklısı iki arkadaş arasında geçen bir diyalog şeklindedir. Pencereden satıcıya seslenen bir güzel bir kızı görmeleriyle başlar. Her şey kesin bir sonu ve içeriği olmayan bir diyalogdur²⁹⁸.

Cezayir öyküsünün başlangıcı Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî’ye ait olan *Fransûva ve ‘r-Reşîd* adlı çalışma olduğu ileri sürülen görüşler arasında yer alırken söz konusu eser Cezayir öykü dalındaki ilk deneme olup 10 Ağustos 1925 tarihinde *el-Cezâir* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, eleştirmenlerin ifade etmiş oldukları sanatsal şartları gene de taşımamaktadır. Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî’ ise öykülerinin ikinci basımının önsözünde kıssa ifadesini kullanmaktan kaçınmıştır. ‘Abdullah er-Rakîbî ise bu öykülerin her birini anlatımsal özelliklerine göre betimleyici öykü ve makale tarzı öykü adı altında iki kısma ayrılması gerektiğini belirtmiştir.

Cezayir’de kısa öykü başlangıç aşamasında betimleyici öykü ve makale tarzı öykü şeklinde ortaya çıkmıştır. Öykü ancak II. Dünya Savaşı sonrasında gelişme imkanı bulabilmiş ve zamanla da sanatsal hale gelebilmiştir. 1930’lu yıllarda makale tarzı öykü, sanatsal izler taşımasına rağmen kendisine çok itibar edilmemiştir. Şekil ve içerik bakımından ıslah özelliği taşıyan dini makaleler doğmuştur²⁹⁹. Buna muvazi olarak Ahmed Dûğân, Cezayir kısa öyküsünün doğuşunun 1930’lu yıllarda makale veya makame şeklinde başladığını belirtirken 1940’lı yıllarda ancak sanatsal bir şekil aldığını ifade etmiştir³⁰⁰.

1940’lı yıllarda öyküde gelişmeler kaydedilirken öykü sanatsal bir forma ulaşamamıştır. Bu dönemde Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî, ‘Abdalmecîd eş-Şâfi‘î ve Ahmed Rıdâ Hûhû önemli isimler arasındadır. 1940’lı yılların sonlarında öykü yazımı devam etmiş ve sanatsal özellik taşıyan öyküye zemin hazırlanmıştır³⁰¹.

Öykünün sanatsal ve estetik hale gelmesinde ise Arap dünyasından çeşitli mecralarla gelen çalışmaların önemli etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda bu ülkelerde yaşayan Cezayirlilerin Arap edebiyatını yakından takip etmesi genel bağlamda Cezayir edebiyatını özelde ise öykünün gelişimine katkıda bulunduğu

²⁹⁸ A.e., s. 86.

²⁹⁹ Kûse, a.g.e., s. 28.

³⁰⁰ Teccânî, a.g.e., s. 22.

³⁰¹ Kûse, a.g.e., s. 28-29.

söylemek gerekmektedir. Çünkü burada yaşayan Cezayirliler, yabancı dillerden Arap diline çevrilmiş olan eserlere ulaşma imkanı yakalamış ve bu eserlerden istifade etmişlerdir³⁰².

3.4.1.1. Makale Tarzı Öykü

Özellikle içerik ve misyon bakımından dini ve ıslahi makalenin bir türüdür. İçerik bakımından ise adeta makame, roman ve edebi makalenin bir karışımıdır. Ancak bu tür eserler edebi olmaktan ziyade ıslahat çağrılarına hizmet eden irşâd ve vaazlarla dolu olan bir üsluba sahiptir. Makale tarzı öykülerde yazarlar sadece vasfa önem vermektedir. Anlatıcı odak noktada bulunmakta ve gerçeği olduğu gibi anlatmaktadır. Karakterler sabittir ve olayla birlikte değişmemektedir³⁰³.

‘Abdullah er-Rakîbî, makale tarzı öykülere betimleyici öykülere nazaran sanatsal bakımdan daha fazla itibar etmektedir³⁰⁴. Ancak devrimin patlak vermesiyle birlikte makale tarzı öykülerin üretimi durma noktasına gelmiştir.

Şüphe yoktur ki Cezayir betimleyici öyküsü, makale tarzı öykünün etkisi nedeniyle başlangıçta üslubu ve ruhuyla tam olarak özgürleşememiştir. Çünkü gereksiz bir anlatımdan, uzun cümlelerden ve klasik olarak güçlü terkiplerden kurtulamamıştır. Ancak önemli tavsiyeler içeren bir yönü de vardır.

Makale tarzında olan öyküler, öykünün başlangıcının ilk tohumlarıdır. Cezayir kısa öyküsünün gerçek başlangıcı ise betimleyici öyküdür denilebilir. İki tür de aynı zamanda ortaya çıkmış ve bağımsızlığa değin beraber ilerlemişlerdir³⁰⁵.

3.4.1.2. Betimleyici Öykü

İlk betimleyici öykü Muhammed Sa‘îd ez-Zâhirî tarafından kaleme alınan ‘Â’îşe’dir. Annesi Fransız, babası ise Arap olan bir kadının başından geçenler

³⁰² Mahlûf, **a.g.e.**, s. 54.

³⁰³ Teccânî, **a.g.e.**, s. 23; Şireybit, **a.g.e.**, s. 48-49; ‘Amîr Mahlûf, **Mezâhiru’t-Tecdîd fi’l-Kıssati’l-Kasîra bi’l-Cezâir**, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, 1998, s. 53.

³⁰⁴ Teccânî, **a.g.e.**, s. 23.

³⁰⁵ ‘Abdullah er-Rakîbî, **el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Kasîra**, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Cezayir, 2009, s. 77-80.

anlatılır. Yetişmiş olduğu çevre ve görmüş olduğu kültür ortamı onun davranışlarında ve düşüncelerinde etkili olmuştur. Bunun üzerine bir Fransızla evlenmiş ve dininden uzaklaşmıştır. Arkadaşı olan yazarın etkisiyle yeniden dinine dönmüştür. Eşi dahi bu esnada İslam'a geçmiştir. İslam ve Kur'an hakkında arkadaşı ve eşiyle yaptığı görüşmeler sonucunda Müslümanlığı tam olarak benimsemiştir. Dedikodu korkusundan kurtulduktan sonra eşiyle birlikte gittiği Paris'te Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Yazardan kendisine bir isim seçmesini istenmiş, o da Ayşe'yi uygun görmüştür. Hikayede İslâm'a davet ve yabancılar arasında İslâm'ı yaymak söz konusudur. Bu konuda herhangi bir imadan ziyade doğrudan bir anlatım şekli kullanılmıştır³⁰⁶.

el-Kitâbu'l-Mumezzak (Yırtılmış Kitap) adlı çalışmada ise kadının kapanıp kapanmaması ve özgürleşip evden dışarı çıkabilmesi konusu ele alınmaktadır. Fransız bir yazar ile Cezayirli biri arasında diyalog halinde geçmektedir. Fransız yazar kadınların özgürleşmesi ve kapanmamaları konusunda çağrıda bulunurken Cezayirli ise bunun tam da aksine hicaba inanıp onu savunmaktadır. Bu diyalog vesilesiyle yazar kendi düşünce ve görüşlerini yansıtabilmektedir³⁰⁷.

Betimleyici öykü, bu merhalede içerisinde içerik bakımından ülkedeki ciddi sorunlara değinmiştir. Şekil bakımından dağınık ve makale tarzı öykünün etkisi altındadır. Hitap ve anlatım bakımından karakterlere ve sanatsal yapıya gereken önem verilmemiştir. Diyaloglar basit bir seviyede olup pek çok yerde oldukça kolay bir dil kullanılmıştır³⁰⁸.

Betimleyici öykü olayları olduğu gibi çizmektedir. Diyaloglarla yazarın düşüncesini açık bir şekilde ifade etmektedir. Anlatımda ima ve vaazlar da yer almaktadır. Tahlil olmadan gerçeği anlatmaktadır³⁰⁹.

Betimleyici öykü zaman bakımından iki merhaleye ayrılmaktadır. Birinci merhale II. Dünya Savaşı öncesinden başlayıp 1946 yılında *el-Basâ'ir* Dergisi'nin çıkışına kadar sürmüştür. Bu dönemde betimleyici öykü sayısı gerçekten azdır. Betimleyici öykünün birinci merhale de az üretilmesinin nedeni edebiyat

³⁰⁶ er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 80.

³⁰⁷ **A.e.**, s. 81.

³⁰⁸ **A.e.**, s. 89-90.

³⁰⁹ Mahlûf, **a.g.e.**, s. 53.

dünyasında var olan geleneksel görüşün henüz kırılmamış olmasıdır. Bazı yazarlar ise kendi adlarını kullanmaktan sakınmış ve başka bir isim tercih etmişlerdir. Ayrıca kültürel ve toplumsal çevre daha bu tür için hazır değildir. Arap edebiyatı tarihinde şiirin köklü bir geçmişe sahip olması nedeniyle bu senelerde şiir için uygun bir ortam mevcuttu. Cezayir edebiyatında büyük isimler sadece şiir yazmakta idiler. Betimleyici öyküler yayımlamamaktaydılar. Maalesef ki betimleyici öykü yayımlayanların sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir.

İkinci merhalede ise metinler nicelik ve nitelik bakımından gelişmiştir. Pek çoğu artık bu türe itibar etmeye başlamıştır. Bu merhalede betimleyici öyküler yazma konusunda daha müsait bir ortam vardır. Nitekim fikirlerin özgürleşmesi ve eğitimin yaygınlaşmasıyla edebiyatın sadece şiirden ibaret olmadığı görüşü de ortaya çıkmıştır. Yazarlar, Cezayir edebiyatında olan boşluğu doldurmak için öykü türünü incelemeye ve insanların zihinlerini kurcalayan sorunları sormaya yöneldiler³¹⁰.

Bu merhale içerisinde betimleyici öykü hem içerik hem şekil bakımından büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Sanatsal öyküye de çok yaklaşmıştır. İçerik bakımından ciddi sorunları ele alıp muhtelif konuları tartışmıştır. Sömürgeye ve ona hizmet edenlere odaklanmış, eğitim, aile ve evlilik gibi toplumsal sorunlara da değinmiştir³¹¹.

Şekil bakımından da gelişmeler olmuştur. Kimi yerlerde hitabi üsluptan kaçınılmıştır. Özellikle umutsuzluk, fakirlik ve sıkıntı gibi unsurların ele alındığı ve Menfelûti'nin üslubunun tesiri görülmektedir³¹².

Betimleyici öykü tam olarak sanatsal öykünün özelliklerine sahip değildir. Daha çok bir kıssadan ibaret olduğunu düşünülebilir³¹³. Betimleyici öyküde öncelikle gerçek nitelenmekte ve adetler ile gelenekler tenkit edilmektedir.

³¹⁰ er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 77-78.

³¹¹ **A.e.**, s. 89-90.

³¹² er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 90.

³¹³ Teccânî, **a.g.e.**, s. 23

Doğrudan bir söylemle kişi ve toplumun ilerlemesine set çeken sosyal durumların da eleştirisi yapılmaktadır. Daha sonra ise romantizme geçilmiştir³¹⁴.

3.4.1.3. Cezayir’de Kısa Öykünün Gelişimi

XX. yüzyıl başlarındaki öykü türü diğer Arap ülkelerinde Mahmût Teymûr, Taha Hüseyin, el-Mâzinî, Heykel ve Muhammed Taha Lâşîn gibi isimlerle yol alırken bu esnada Cezayir kendi yolunu aramaktaydı. Nitekim Cezayir öyküsü Arap öyküsünden istifade edememişti. Cezayir’deki kültürel kalkınma I. Dünya Savaşı’nın sonrasına kadar sarkmıştı. Kısa öykü 1930’ların sonlarında ortaya çıkmıştır. Cezayir, bu dönemde çok büyük bir düşüşün içindedir. Ülkedeki sömürge güçleri Cezayir’de bulunuşlarının yüzüncü yılı ile Cezayir ulusu ve Cezayir vatani gibi değerlerin silinmesini kutlamaktaydı.

Bu dönem içerisinde artık ulusal siyasi hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Vatan hissiyatı belirmiş olup din, tarih ve dil gibi ulusal unsurlara dönüş için çağrılar başlamıştır. Tam da bu sırada 1931 senesinde Cezayirli Müslüman Alimler Birliği ortaya çıkmıştır³¹⁵.

Cezayir’de çıkarılan bir takım kanunlarla Fransız dili günlük yaşamda baskın dil konumuna gelmiştir. Bu durum edebiyatın bilhassa da öykünün gecikmeli olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dilde ve edebiyatta ikilik oluşmuştur. Yapılan çalışmalar bu farklı iki dil üzerinden icra edilmiştir. Bundan dolayı Cezayir öyküsünde Arapçılık ve Batıcılık olmak üzere iki akım meydana gelmiştir.

3.4.1.3.1. Arapçılık Akımı

Bu eğilim Arap kültüründen etkilenenlerin kendilerini ifade etmek için Arapça’yı bir araç olarak kullanmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Islah hareketi tarafından bu akım adı altında I. Dünya Savaşı esnasında İslam dinine dönüş ve ulusal mirası canlandırmak adına insanlara yapılan çağrılar yapılan ilk çalışmaları oluşturmuştur. Bu hareket 1931 yılında Cezayirli Müslüman Alimler Birliği’nin

³¹⁴ er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 152.

³¹⁵ **A.e.**, s. 11.

kurulmasıyla vücut bulmuştur. Sloganı ise “*Bu ümmetin âhiri ancak evvelinin salâh bulduğu şeyle salâh bulur*” şeklindedir.

Böylelikle hem şiir hem de nesir ile ilintili edebi bir yaşam bu hareketle ilişki kurmuştur. Cemiyet kendi gazeteleri üzerinden Arap edebiyatına dair metinler yayımlamış, bununla birlikte okullar ile enstitüler açmış ve çeşitli kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim şiir ve nesir gibi edebi türlerin canlı kalmasını sağlayan kültürlü bir kitle oluşturmuşlardı. Bunun akabinde Arapça öykülere olan katkıları da büyük boyutlarda olmuştur.

Cezayir’de şiir türü Arap şiirinin köklü geleneklerine dayanmasından ve divanlarına sahip olmasından ötürü kendi yolunu bulurken öykü ise; bunun aksine bir yol bulamamış olup daha sonraki bir dönemde gelişmeye başlayabilecektir.

Cezayir öyküsüne bakıldığında zaman ilk olarak 1930’ların sonlarından itibaren Arapça gazetelerde yer almaya başlayan makale şeklinde olan öykülere ve betimleyici öykülere rastlanılmaktadır. Bu dönem içerisinde *el-İslâm fî Hâce ilâ Di’âye ve Tebşîr* (Propaganda ve Misyonerlik Arasında İslam’ın İhtiyacı) adlı ilk öykü koleksiyonu ortaya çıkmış olup her iki türden eserleri de barındırmaktadır³¹⁶. Sanatsal anlamda öykü ise çeşitli nedenlerden ötürü tam anlamıyla II. Dünya Savaşı’ndan sonra kendisini bulabilmiştir.

3.4.1.3.2. Batıcılık Akımı

Bu akım kendisini ifade edebilmek için Fransızca’yı kullanmıştır. Arapçılık akımından daha geç ortaya çıkmış olsa da daha hızlı bir şekilde gelişmiş ve çok ciddi bir yol kat etmiştir. Nitekim Fransızca, Cezayir’in işgal edilmesinden beri eğitimde, kültürde ve idarede kısacası hayatın her kademesinde yerini almış ve zaman içerisinde Arapça’ya nazaran daha baskın bir dil haline gelmiştir. Maalesef ki; Arapça neredeyse unutulacak seviyeye bile gelmiştir. Ülkedeki Alimler Birliği gibi dilin ıslahı için mücadele eden kuruluşların Arapça’yı canlandırma hareketlerine girişmesinin sebebi burada görülebilmektedir.

³¹⁶ A.e., s. 13-14; Şireybit, a.g.e., s. 49.

1850 yılında Cezayir'deki eğitim dilinin Fransızca olması yönünde bir yasa çıkartılırken bu girişimin büyük şehirler dışında çok da başarılı olduğu söylenemez. Cezayirlilere Fransızca öğretilmek istenmesindeki asıl amaç, gerçekte ülkedeki Fransız sömürgesine ve güçlerine fayda sağlayacak hizmetli bir sınıfın yetiştirilmesi gayesidir.

Üniversite eğitiminden Cezayirliler tam anlamıyla mahrum bırakılmıştır. Üniversite okuyanlar arasında sadece Fransız zenginleri bulunmakta idi. Ancak halk içerisinde de kendi imkanlarıyla okuyabilen bir azınlık mevcuttu³¹⁷.

Cezayir'de kısa öykü diğer Arap ülkelerine nazaran Fransız sömürge siyaseti nedeniyle gecikirken edebiyatçılar da bu duruma uygun olarak nesirdense şiirle ilgilenmeye başlamışlardır. Hatta edebiyat onların nazarında tamamen şiirden ibarettir. Bunun en belirgin göstergesi ise *el-Basâ'ir* gazetesinin kapısında “*Cezayir edebiyatı sadece şiir ve şairler içindir*” ifadesinin yazılı olmasıdır. Kısa öykünün ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyen başka etkenlerde bulunmaktadır. Bunlar arasında kadının toplum içerisinde hor görülmesi ile siyasi ve sosyal hayata katılımının engellenmesi bulunmaktadır. Bu nedenle bir erkek ile bir kadın arasındaki ilişkiyi ele alan bir hikayeyi yazmak oldukça zor bir durum teşkil etmektedir. Buna izafeten, genel olarak kültürel bakımdan geri kalmışlık, tercüme ve eleştirinin zayıflığı, geleneksel fikirlerin hakim olması, doğu Arap toplumlarında da öykünün üretiminin oldukça gecikmiş olması, yayıncılığın az oluşu, okuma yazma oranının çok düşük oluşu nedeniyle üretilen eserleri okuyacak bir kitlenin bulunmaması ve son olarak da öykücülerini yazmaya, üretmeye ve deneme yapmaya teşvik edecek enstrümanlarının olmayışı öykücülükte geç kalınmasının diğer sebepleri olarak sayılabilir³¹⁸.

Cezayir kısa öyküsünün ortaya çıkışının sebepleri arasında özellikle Mısır ve Tunus gibi Arap ülkelerindeki nesir üretiminin rolü vardır. el-Ezher ve ez-Zeytûne Üniversitelerindeki eğitim dili Arapça olduğundan bu kurumlarda eğitim alan ve ülkelere dönen Cezayirli öğrencilerinin taşıdıkları ciddi bir birikim söz konusu olmuştur. Buna ek olarak edebi hareketin yenilenmesinde Cezayirli

³¹⁷ er-Rakîbî, **a.g.e.**, s. 14.

³¹⁸ Teccânî, **a.g.e.**, s. 22; Mahlûf, **a.g.e.**, s. 31-36.

Müslüman Alimler Cemiyeti'nin büyük çabaları olmuştur. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti, Cezayir kimliğinin korunmasına, kadına önem gösterilmesine, Arap - İslam kültürünün yaygınlaşmasına ve asimilasyon politikasına karşı savaş verilmesi gibi pek çok hususta yapmış olduğu çağrılarla edebiyata hizmette bulunmuştur³¹⁹.

Cezayir öyküsünün gecikmesinin en büyük nedeni ise ülkedeki Arap kültürünü sarıp sarmalayan Fransız işgalidir. Kısa öykü 1930'ların sonlarında ortaya çıkmaktadır. Mağrip edebiyatının kısa öyküyle olan bağı uzun bir dönem kopuk kalmıştır. Ancak Teymûr, Îsâ 'Ubeyd ve İbrâhîm Mûrî gibi isimlerin sayesinde ufak canlanmalar olabilmıştır. Bu dönemde göze çarpan en önemli unsurlardan birisi Cezayir'in Arap kültürüyle olan bağının kesilmiş olmasıydı. Genel manada Cezayirli'lere özelde ise kültürlü kesime Arap kültürüyle herhangi bir temas imkan tanınmamaktaydı³²⁰.

Bu merhale içerisinde kısa öykülerde daha çok toplumsal olgulara odaklanılmış ve fakirlik konusunu işlenmiştir. Özellikle de Ahmet b. 'Âşûr³²¹ ve Ahmed Rıdâ Hûhû³²²,nun eserlerinde bu mevzular ele alınmıştır. Ahmet Dûğân genelde Cezayir edebiyatının özelde ise kısa öykücülüğün esas hareket noktasının ıslah hareketi olduğunu belirtmektedir³²³.

Bu dönem yazarlarından Zâhirî, Celâlî ve özellikle de İbn 'Âşûr gibi isimler sanatsal olan kısa öykülerin üretimi bağlamında pek çok denemede bulunmalarına rağmen herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdir. Ahmed Rıdâ Hûhû sayesinde Cezayir öyküsünün sanatsal yapı ve işlenilen konular bakımından elle tutulur bir ilerleme kaydettiği görülmektedir³²⁴.

³¹⁹ Teccânî, **a.g.e.**, s. 23-24.

³²⁰ Allâve Kûse, "Edebiyyetu'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Kasîra 2000-2012", **Muhammed el-Emîn Dîbâğîn Üniversitesi, Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2015, Sîf, s. 26.

³²¹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 264.

³²² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 262.

³²³ Salâh ed-Dîn, **a.g.e.**, s. 160-161.

³²⁴ Şireybit, **a.g.e.**, s. 60.

3.4.2. II. Merhale: 8 Mayıs 1945 Olayları Sonrası Öykü

8 Mayıs 1945 olaylarından sonra Fransızların Cezayirlilere karşı olan kötü niyetleri tam olarak ortaya çıkmıştır. 1 Kasım 1954 isyanının patlak vermesiyle de Cezayir edebiyatının sosyal durum ile fakirlik gibi unsurları tasvir etmeyle yetinmediği görülmektedir. Artık devrim edebiyatta kendisine ciddi bir yer edinmiş olup aynı zamanda Cezayir öyküsünü fikri bir boyuta taşımıştır. Kısa öykülerdeki karakterler artık hürriyete doğru ufukları açılan devrimci insanların iradelerini yansıtır olmuşlardır. Dolayısıyla bu dönemdeki kısa öykülerin çoğunlukla Kurtuluş Savaşı konusunda öne çıktıkları fakat gene de nitelik ve sanatsal kıymet gibi değerler hususunda eksik kaldıkları anlaşılmaktadır³²⁵.

II. Dünya Savaşı bitiminden sonra Cezayir'deki gazetecilik yeniden canlanmıştı. Yeni bir yazar nesli yetişmiştir. Nitekim sanatsal öyküler de artık daha ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Cezayirli öykücüler II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok muhtelif konuyu ele almışlardır³²⁶.

Kuşkusuz ki devrim olayları öykünün konularını ve içeriğini değiştirmiş, sanatsal öyküye doğru adımlar atılmıştır. Silahlı devrim aynı zamanda toplumsal, siyasi ve fıkırsel devrime dönüşmüştür. İşte bu durumun öyküye hayat verdiğini söylemek yerinde olacaktır³²⁷.

Bu dönem içerisinde ahlak konusuyla ilgili olarak 1949 yılında *Savtu'l-Mescid* adlı dergide yayımlanan *Zeliha ve 'İffet Tetezemmerâni mine'l-Hamâmeti'l-Behiyyeti'l-Mâcîneti* (Zeliha ve İffet Ahlaksız Martılardan Yakınıyor) ve *el-'Azâmetu fî Ekvâhi'l-Fukarâ'* (Fakirlerin Kulubelerindeki Azamet) adlı öyküler de dönemin çarpıcı ama yazarı meçhul olan öyküleridir.

Toplumsal öykülerde günlük hayatın sorunları, açlık, fakirlik, işsizlik, rüşvet ve göç gibi unsurlar incelenmektedir. Temsilcileri arasında Ahmed Rıdâ Hûhû, 'Abdulhamîd b. Haddûka ve et-Tahir Vattâr yer almaktadır. Toplumsal öykülere bir örnek olarak *Şartu'z-Zevâc* (Evliliğin Şartı) ve *el-Lukata* (Alıntı) öyküleri yazılmış olup yazarı ise gene meçhuldür.

³²⁵ Teccânî, a.g.e., s. 24-25.

³²⁶ Devvâs, a.g.e., s. 18; Mahlûf, a.g.e., s. 53-54.

³²⁷ Kûse, a.g.e., s. 30-31.

Toplumsal öykünün esas öncüsü Ahmed b. 'Âşûr'un olduğu kabul edilmektedir. 'Ânis Teşkû ('Ânis Şikayet Ediyor) adlı öyküsü 28 Ağustos 1950'de *el-Basâ'ir* Dergisi'nde yayımlanmıştır. 17 Aralık 1951 tarihinde *Zevâcu 'Asrî* (Asrımın Evliliği) adlı öyküsü *el-Basâ'iru's-Sâniyetu*'da yayımlanmıştır. 6 Şubat 1952 tarihinde ise *Tadhiyye* (Kurban) adlı öyküsünün gene *el-Basâ'ir* Dergisi'nde yayımlanmıştır. Bunların yanı sıra Zuhûr Vennisî³²⁸'nin *el-Ummiyyetu* (İstek) adlı toplumsal konuları içeren öyküsü de yayımlandığı görülmektedir³²⁹.

Bu dönemde Ahmed Rıdâ Hûhû ismi öne çıkmaktadır. Her şeyden öte o bir devrimcidir. *Sahibetu'l-Vahyi ve Kasas Uhrâ* (Vahiy Sahibi ve Diğer Öyküler, 1954) ve *en-Nemâzic Beşeriyye* (Beşeri Örnekler, 1955) adlı değerli koleksiyonları mevcuttur. *Ğadetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'li Genç Kız, 1947) ve *Himâru'l-Hekîm* (Bilgenin Eşeği, 1953) ise anılması gereken çalışmalardır. Ahmed Rıdâ Hûhû öykülerinde içtimai hayatı ele almakla birlikte nasıl mücadele edileceği konusunu göz önünde bulundurmamıştır. Yazılarında devrimden bir eser bulunmamaktaydı. Öykülerinin içeriklerini büyük yazarların eserlerinden ilham alarak yazmıştır. Gerçek hayatı sıklıkla göz ardı etmiştir. Diğer bir önemli isim olan 'Abdulmecîd eş-Şâfi'î, *Kâtibu'l-Hulûd* (Ebediyetin Yazarı) adlı öykü koleksiyonunu 1953 senesinde yayımlamıştır. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah ise 1954 yılında *Sahibî Kale lî* (Efendim Bana Dedi) adlı koleksiyonu ile okuyuculara hitap etmiştir. Söz konusu bu isimler Cezayir edebiyatını ciddi derecede zenginleştirmiş olup kısa öykünün olgun bir şekle erişmesi hususunda yön çizici kimselerden olmuşlardır³³⁰.

Zuhûr Vennisî'nin Cezayir kadınının kurtuluşu hususunda Cezayir öyküsünde önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Zuhûr Vennisî'nin *er-Rasîfu'n-Nâ'im* (Uyuyan Kaldırım) adlı koleksiyonunda Cezayir devriminden ilham alınarak neşrettiği öyküleri bulunmaktadır. 'Alâ Şâtî'i'l-Bahri (Deniz Kıyısına) adlı koleksiyonunda ise bağımsızlıktan sonra yapılması elzem olan sosyal devrime dair öykülerine yer vermektedir.

³²⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 273.

³²⁹ Salâh ed-Dîn, **a.g.e.**, s. 160-161.

³³⁰ Teccânî, **a.g.e.**, s. 25-26.

Yayım zorluğundan ötürü edebi alandan uzak kalan pek tabi başka isimlerde mevcut olmuştur. Bu kimseler ancak bağımsızlık sonrası ortaya çıkabilmişlerdir. Bu durumdan vesilesiyle bir kez daha kısa öykünün şiir kadar itibar görmediği anlaşılmaktadır.

Bağımsızlık sonra ise Muhammed Sâlih es-Siddîk'in *'Umeyrûş ve Kısas Uhrâ* ('Umeyrûş ve Diğer Öyküler, 1964) ile *min Kalbi'l-Lehib* (Ateşin Ortasından, 1964) adlı koleksiyonları öne çıktığı görülmektedir. Bunların yanı sıra aşağıda bir- takım yazarları basılmamış öykü koleksiyonları ile birlikte görmek mümkündür: Bâhî Fudalâ'nın *Dakkatu's-Sâ'at* (Saat Çaldı, 1967), Bû el-Îd Dûdû'nun *Buhayratu'z-Zeytûn* (Zeytin Gölü), et-Tahir Vattâr'ın *Duhân min Kalbî* (Kalbimden Tüten), et-Ta'inât (Yaralanmalar), Muhammed el-Menî'in *Kasas min Fadâ'ihî'l-İstî'mâri fî'l-Cezâir* (Fransız Sömürgesinin Yaptığı Skandal Olaylar, 1962)³³¹.

Özellikle eserlerinde Cezayir devrimini işleyen bazı isimler ise şu şekildedir: 'Abdulhamîd b. Haddûka'nın *Zilâl Cezâiriyye* (Cezayir Gölgeleleri) ve *el-Eşi'atu's-Sab'a* (Yedi Işın), 'Usmân Sa'dî'nin *tahte'l-Cisri'l-Mu'allak* (Askı Köprü Altında, 1980), Ahmed Mennûr'un *'Avdetu'l-Umm* (Annenin Dönüşü), Mustafa el-Fasî'nin *'İndemâ Tekûnu'l-Hurriye fî'l-Hatar* (Hürriyet Tehlikeye Girince) ve Habîb es-Sâ'ih'in *el-Beytu's-Sağîr* (Küçük Ev)³³².

Bu dönemin yazarları okuyucunun ilgisini çekmekte yetersiz kalmıştır. Teşvik edici unsurların bulunmayışı, detay ve açıklamaların fazla oluşu nedeniyle metinler önemini yitirmiştir. Buna ek olarak kısa öykülerde karakterlerin önem bir yer tutarken olaylar daha fazla öne çıkar olmuştur. Buna rağmen bazı yazarlar kısa öykünün hakkını vermiş, olgun ve sanatsal şekline yakın bir tarzda metinler kaleme alabilmişlerdir. Örneğin Mes'ûdî'nin *es-Sâ'atu'l-Hâmise* (Saat Beş) ile *Limâza U'dime el-Misyû Cîrard* (Misyu Cîrard Neden İdam Edildi), Ahmed Rıdâ Hûhû'nun *Himâru'l-Hekîm* (Bilgenin Eşğiyle) ve 'Abdullah er-Rakîbî'nin

³³¹ A.e., s. 26-27.

³³² Murtâd, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 42.

Sarâhat fî'l-Leyl ve'l-İnsân ve'l-Cîl (Gece de Çılgılık, İnsan ve Nesil) adlı eserleri gibi³³³.

3.4.3. III. Merhale: Bağımsızlık Sonrası Öykü

1970'li yıllarda Cezayir'in siyaseten sosyalizme kaydığı görülmektedir. Bu durum edebi çalışmalara da yansımış ve sosyal ağırlıklı edebi ürünler meydana getirilmiştir. Bu dönem içerisinde kültürel birikime sahip, siyasi ve sosyal hayatta rol oynayan bilinçli yazarlardan yeni koleksiyonlar piyasaya çıkmıştır. Cezayir'in Arap ve Batı kültürüne açılması ile birlikte öğrencilerin Karl Mark ve Vlademir Lenin gibi isimleri okuması neticesinde ülke zirai ve sınai olarak kalkınmış, kültürel bir canlanma da olmuştur³³⁴.

Bu yıllar içerisinde gelişen şartlar gazetecilik mecrasından gelen genç yazarların koleksiyonların yayımlanmasına uygun bir ortam hazırlamıştır. Öykü koleksiyonlarının basımı, edebi alanda sanatsal anlamda kabul görebilmiştir. Tabi ki özellikle gençler arasında eğitim ve kültür seviyesinin yükselişiyle beraber okuyucu sayısının artması ve yayım imkanının kolaylaşması gibi faktörlerin etkisi de kaçınılmazdır. Siyasi ve sosyal rol oynayan bilinçli yazarlardan yeni koleksiyonlar çıkmıştır. Bu yıllarda sıklıkla sosyalist gerçekçilik akımından uzaklaşmadan Cezayir toplumunun durumunu ele alan ciddi öyküler kaleme alınmıştır.

Bu eserlere el-'Îd b. 'Arûs'un *Ene ve eş-Şems* (Ben ve Güneş, 1976) koleksiyonu, Mirzak Bektâş'ın *Cerrâdu'l-Bahr* (Denizin Çekirgeleri, 1978) ve *Tuyûr fî'-z-Zahîreti* (Öğlende Kuşlar), eş-Şerîf el-Edra'a'nın *Mâ Kable'l-Ba'd*, Cîlâlî Hallâs'ın *Esdâ'* (Sesler), 'Alave Bûcâdî'nin *fî Muvâceheti'n-Nâfizeti'l-Kebîrati* (Büyük Pencerenin Karşısında), Mustafa Fâsî'nin *el-Edvâ'* ve *'l-Fi'rân* (*Işıklar ve Fareler*), Muhammed Dahû'nun *'İndemâ Yenkaşi'u'l-Ğaym* (Bulut Dağılmaya Başladığında), el-Habîb es-Sâyih'in *el-Karâr* (Karar) ve 'Abdulkâdir

³³³ Teccânî, a.g.e., s. 27.

³³⁴ A.e., s. 27-28.

es-Sâ'ihî el-Ahdar'ın *Emdeğa* (Emdeğa, 1984) adlı çalışmalar örnek olarak verilebilir³³⁵.

Gene bu türün ciddi anlamda üretken müelliflerinden olan Muhammed Emîn ez-Zâvî, Mustafa Fâsî, 'Umer b. Kîne, el-'îd b. 'Arûs, Ahmed Mennûr, Cilâlî Hallâs ve Mirzak Bektâş gibi isimlerin ise öykü koleksiyonları yayımlanmıştır. İlgili eserlerin bu dönem içerisindeki Cezayir toplumunu yansıttığını söylemek mümkündür. İçerik bakımından bu eserler realist bir çerçevede kalmış ve sosyalist gerçekçiliğe kadar ilerlenilmiştir. Bu merhalede özellikle öykü başta olmak üzere bütün edebi türler düşüşe uğramıştır³³⁶.

'Abdulhamîd b. Haddûka'nın *Zilâl Cezâiriyye* adlı öykü koleksiyonu bu akımın ilk ayak sesleridir diyebiliriz. Burada *Zilâl* adlı öyküde ailesi tarafından okuma yazması olmayan ve tanımadığı biriyle evlendirilen kültürlü bir gencin hikayesine yer verilmiştir. Aynı koleksiyonda yer alan *en-Nâfizetu's-Sâniye* (İkinci Pencere) adlı öyküde ise romantizmin güzel bir örneği sergilenmektedir. "Bu öyküde denizden gelmekte olan kocasına el sallarken çocuğunun kollarının arasından düşen bir kadının, çocuğunun düştüğü aynı pencereden kendisini atması durumu işlenmektedir".

Ayrıca Muhammed Sâlih es-Siddîk'a ait olan *Suvar min 'l-Butûle* (Kahire, 1957), 'Umeyrûs ve Kısas Uhrâ ('Umeyrûş ve Diğer Öyküler, Cezayir, 1964) ve *min Kalbî'l-Lehib* (Beyrut, 1964) adlı koleksiyonların da romantizm izleri taşıdığı görülmektedir³³⁷.

Cezayir'de modern Arap edebiyatının öncülerinden olan et-Tahir Vattâr'ın *Duhân min Kalbi* (Tunus, 1962) adlı öykü koleksiyonunu da romantik eserlerden bahsederken göz ardı etmemek gerekmektedir. *Habbetu 'l-Lavz* (Badem Tohumu) adlı öyküsünde yalnız ve bekar olarak yaşamını idame ettiren bir genci ele alır. Bu öyküsünde diğerlerine nazaran daha acı bir romantizm hakimdir. *el-Kubba 'atu 'l-Celidiyye* (Deri Şapka) adlı öyküsünde ise gelenekselliğin baskısı altında olan

³³⁵ A.e., s. 28-29.

³³⁶ A.e., s. 29.

³³⁷ Hüseyin Yazıcı, *The Short Story in Modern Arabic Literature*, General Egyptian Book Organization, Kahire, 2004. s. 132.

genç bir kızın sıkıntılarına yer verilir³³⁸. Bu öyküde iç monologlar kullanılmış olup çok farklı bir romantizm söz konusudur. *et-Ta'nât* (Yaralamalar) bu minvaldeki önemli kitaplar arasındadır. Ayrıca Vattâr'ın 1974 yılında kaleme aldığı *eş-Şuhedâ' Ye'udûne Haze'l-Usbû'* (Şehitler Bu Hafta Dönecekler, Bağdat) adında oldukça bir başka koleksiyonu daha bulunmaktadır³³⁹.

Modern Cezayir öyküsünün ortaya çıkışında romantizmin etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Aşk, kadın sorunları ve gelenek işlenen ana temalar arasındadır. Kısa bir süre sonra öykülerde realizme doğru bir yönelim kendisini göstermiştir. Bu minvalde fakirlik ile yoksullukla boğuşan ve sömürgeye karşı mücadele içerisinde olan orta tabakadaki insanların tasvirine başlanmıştır. Bağımsızlıktan sonra ise Filistin sorunu, sömürgecilik, siyonizm, göç ve Arap toplumlarının kendi aralarındaki sorunlar gibi konular ele alınmıştır³⁴⁰.

Realizm akımının ilk örneklerine 'Abdulhamîd b. Haddûka'nın *el-Eşi'atu's-Seb'a* (Yedi Işın, Tunus, 1962) adlı öykü koleksiyonunda rastlanılmaktadır. Bu koleksiyondaki *el-Musâfir* (Yolcu) adlı öykü tanımadığı bir delikanlı ile nişanlandırılan genç bir kızın hikayesini ele almaktadır. Söz konusu koleksiyondan yer alan *Câ'e Devrûk* (Sıran Geldi) adlı öyküde ise realizmin izleri açıkça görülmektedir. Haddûka'nın bir diğer çalışması olan *el-Kâtib ve Kısas Uhrâ* (Yazar ve Diğer Öyküler, Cezayir 1974)'da yazar daha önce kaleme aldığı koleksiyonlarının (*Eşi'atu's-Seb'a* ve *Zilâl Cezâiriyye*) ötesine geçememiştir. Haddûka'nın *Yabancı* adlı öyküsü ise 1970'li yıllarda Fransa'da yaşayan Cezayirlilerin maruz kalmış oldukları haksızlıklar üzerine kuruludur³⁴¹.

'Usmân Sa'dî'nin *İsnâni ve Selâsûne Talketen* adlı öyküsü bu türün önemli bir üyesidir. Ayrıca Ebu'l-Îd Dûdû'nun *el-Fecru'l-Cedîd, Dâru's-Selâse ve Kısas Uhrâ* (Cezayir 1961), *et-Tarîku'l-Fiddi ve Kısas Uhrâ* (Cezayir 1981), *et-Ta'am ve'l-'Uyûn* (1998) ve *Buhayratu'z-Zeytûn* adlı çalışmaları önemlidir³⁴².

³³⁸ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 133.

³³⁹ **A.e.**, s. 133.

³⁴⁰ **A.e.**, s. 133.

³⁴¹ **A.e.**, s.133-134.

³⁴² **A.e.**, s.135.

el-Cuneydî Halife'nin *Suver mine'l-Butûle* adlı koleksiyonu ile Fâdıl el-Mes 'udî'nin *er-Rasîfu'n-Nâim* (Uyuyan Kaldırım, Kahire, 1967), *'Alâ's-Şâtî'l-Ahar* (Başka Kıyıda, Cezayir 1974), *ez-Zılâlu'l-Mumtedde* (Uzayan Gölge), *'Acâizu'l-Kamer* (Ayın Yaşlıları, 1996) ve *Rûsikîdâ* (Rûsikîdâ, 1999) adlı koleksiyonları oldukça kıymetli yapıtlardır. Zuhur Vennûsî, Muhammed Sıdkî ve Hanefî b. Îsâ da öykü türündeki önemli isimler arasındadır³⁴³.

“*Muhammed Dîb (Fi'l-Makhâ), İsmâ'îl Muhammed el'Ureybî, el-Ahdar es-Sâihi, Ahmed b. 'Âşûr (Mecmu'atu'l-Kasasiye, Cezayir 1971), Mevlûd Fir'avn, Kâtip Yâsin, 'Abdullah Rakîbî (Nufûs Sâ'ira, Kahire 1962), 'Usmân Sa'dî tahte'l-Cisri'l-Mu'allak (Bağdat 1974), el-Îdb. 'Arus (Ene...ve's-Şems, Kostantîne 1962), el-Emîn el-'Amûdî, Zuleyha el-Mes'ûdî, Muhammed Mesâyif, Hanefî Îsâ, Ahmed Mennûr, Ahmed Budşîşe ve Riyâd Vattâr Cezayir öyküsünün önemli isimleri arasındadır. Mâlik Haddâd, Ahmed Safrevî, Mâlik Vârî ve Meymûd İbrâhîm gibi bazı yazarların da öykülerini Fransızca kaleme aldıkları görülmektedir*³⁴⁴”.

Bağımsızlıktan sonra öykülerin toplumsal ve siyasi istikrar sayesinde gittikçe geliştiği görülmektedir. Özellikle de yeni kurulan Yazarlar Birliği ve Kültür Bakanlığı gibi kurumlar sayesinde ülkedeki edebi ortamın ve özellikle de öykü türünün geliştiği söylenebilir.

Gene bağımsızlıktan sonra öykülerde göç olgusu, toplumsal sorunlar ve ülkedeki yenilikler işlenmeye başlandı. Bu hususların öykücülüğe ciddi bir gerçekçilik kattığı görülmektedir. 1970'li yıllarda ülkedeki yeni nesil yazarlar konuları çeşitlendirip aşk ve ülkeyi ilgilendiren sorunlara da el atmışlardır. Bazı öykülerde ise genel olarak Arapların sorunları ele alınmıştır³⁴⁵.

'Abdulhamîd b. Haddûka dört öyküsünde göç olgusunu işlemiştir. Yine bu dönem içerisinde Mustafa el-Fâsî'nin *el-Muğterib* ile *el-'Â'idûne* (Göç Edenler ile Dönenler) adlı öykülerinde bu konulara yer verdiği görülmektedir. Özellikle de *el-Muğterib* öyküsünde gerçek bir göç olgusu mevcut değilken *el-'Â'idûne* adlı

³⁴³ A.e., s.135.

³⁴⁴ A.e., s. 135-136.

³⁴⁵ Kûse, a.g.e., s. 30-31.

öyküsünde 1922 yılında gerçekleşen Cezayirli göçmenlerin dönüşünü anlatmaktadır³⁴⁶.

Toprak konusu özellikle Ahmed Mennûr, el-Habib es-Sâ'ih, 'Abdullah Hamîd b. Haddûka ve Mustafa el-Fâsî tarafından ele alınmıştır. Ahmed Mennûr iki öyküsünde bu temayı işlemiştir. el-Habib es-Sâ'ih *es-Senâbil* (Başaklar) ve *es-Su'ûd nahve'l-Esfel* (Aşağı İniş) adlı öykülerinde çiftçilerin umutsuzluklarına temas etmektedir. Mustafa el-Fâsî *Tale'ati's-Şems* (Güneş Doğdu) adlı öyküsünde bu konuya farklı bir bakış açısıyla bakmıştır. Öyküde işgalcilerle işbirliği içinde olan Mecid el-Hâdî'nin zengin olması ve verimli toprakları parça parça satın almasına değinilmiştir. 'Abdulhamîd b. Haddûka bu konuyu diğer yazarlardan farklı olarak felsefî bir bakış açısıyla ve derinlikle işlemiştir³⁴⁷.

Bu dönemin öyküsünde destanlar ve klasik Arap halk hikayeleri kullanılmıştır. Bilim kurgu türündeki çalışmalar az da olsa Muhammed Sâlih Harzullah'ın *el-Messâsa* ve Cîlâlî Hallâs'ın *Cefâfu'l-Âbâri'l-Urtûvaziyye* (Kuyunun Kuruluşu) adlı çalışmaları bilim kurgu türündeki eserlere örnek verilebilir.

Ekim 1988 olayları Cezayir'deki edebi gidişatı özellikle de öyküyü etkilemiştir. Yeni nesil yazarlar önceki neslin çizgisinden çıkmışlardır. Bu dönemdeki kısa öykü yazarlarının geleneksel öykü şeklinden sıyrılıp şiir ve sinema ile sahnelerine uyan dramalar gibi başka anlatımsal sanatlara yönelmiştir. Yazarlar, çok kısa öykülerin kaleme alınması, öykülerin parçalara bölünmesi gibi ve ana başlık dışında başka hiçbir başlığın eklenmemesi gibi daha önce mevcut olmayan şekillere başvurmuşlardır³⁴⁸.

1990'lı yıllarda Cezayir, kanlı olaylara sahne olmuştur. Doğal olarak öykü de bu olaylarla muhatap olmuştur. Birçok yeni yazım şekli ve üslup ortaya çıkmıştır. Pek çok yazar, anı ve metinlerin iç içe olması gibi çeşitli üslupları denemişlerdir. Kısa öykülere söz konusu dönem içerisinde yeterli önem

³⁴⁶ Murtâd, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 21.

³⁴⁷ Murtâd, *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsıra*, s. 25-27.

³⁴⁸ Kûse, *a.g.e.*, s. 32.

verilmemesine rağmen önemli bir sanatsal bir konuma ulaştıkları görülmektedir³⁴⁹.

Muhammed Kâsımî, Cezayir edebiyatındaki öykü koleksiyonlarının yıllara göre dağılımını şu şekilde göstermiştir³⁵⁰:

Yıllar	Koleksiyon Sayısı
1954-1960	01
1960-1970	11
1970-1980	13
1980-1990	79
1990-2000	17
2000-2003	27
Tarihsiz	12
Toplam	163

Özet olarak doğuşundan itibaren Cezayir öyküsü, makame türünden ıslah ruhu taşıyan makale tarzı öyküye doğru geçiş yaptığı görülmektedir. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'nin doğuşu bu türe canlılık kazandırmıştır. Nitekim Birlik, bu türü toplumu bilinçlendirmek adına sıklıkla kullanmıştır. Bu aşamada kısa öykünün dil bakımından belagatle dolu ve sanatsal açıdan zayıf olduğu görülmektedir. Bu aşama sonrasında devrim konulu öyküler ortaya çıkmış ve öncelikli amacı devrimi tarihe düşürmek ve dünyaya Fransız işgalini ifşa etmek olmuştur. Daha sonra 1970'li yıllarda sosyalist ideoloji taşıyan öyküler karşımıza çıkmıştır. Öykü, sosyalist ideolojinin yanı sıra toplumcu gerçekçiliğe de yönelmiştir. Böylece sanatsal üretim dışı faktörlerin etkisiyle gelişme sağlamıştır.

³⁴⁹ A.e., s. 32-33.

³⁵⁰ Devvâs, a.g.e., s. 12.

Ayrıca öykü devrimden istifade ederek olgunlaşmıştır. Böylece de Arap ve Batılı muadilleriyle yarışmaya başlamıştır³⁵¹.

3.4.4. Cezayir Öyküsünün Önde Gelen Temsilcileri

3.4.4.1. Muhammed el-Âbid el-Celâlî (1890-1967)

Şairden ziyade bir yazar olan Muhammed el-Âbid el-Celâlî, 1890 yılında Cezayir'in kuzeydoğusundaki Biskra Vilayeti'ne bağlı olan Evlâdu Celâl'de dünyaya gelmiştir. Hayatını Cezayir'de geçirmiştir. Babası bölgenin en meşhur fakihlerindendir. Onun sayesinde hafız olmuş ve kendisinden temel İslam bilimlerini ve Arapça'yı öğrenmiştir. 1920 yılında Kostantîne şehrine geçip Şeyh 'Abdulhamîd b. Bâdîs'ten ders almıştır. Ciddi ve özenle çalışması sayesinde 'Abdulhamîd b. Bâdîs kendisini *eş-Şihâb* gazetesinde yazması konusunda cesaretlendirmiştir. Fakat o, *el-Muntekad* gazetesinde işe başlamıştır. Fransız güçlerince bu gazete kapatıldıktan sonra 1925 yılında *eş-Şihab* gazetesine geçmiş ve 1934 yılında ise *Ebu'l-'Acâ'ib* gazetesini kurmuştur.

Müellif, el-'Aleme, Biskra ve 'Ayn Melîle gibi yerlerde öğretmenlik yaptı. Sonrasında Milli Özgürlük Ordusuna katılmak için bu işi bıraktı. 1955 yılında esir düştü ve 1961 yılında serbest bırakıldı. Hastalığı ağırlaşınca dek 'Ayn Melîle'deki öğretmenlik görevini sürdürdü. Doğduğu yere döndü ve çalışma hayatını bıraktı. Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti'nin kuruluşunda yer aldı ve aktif bir üyesi oldu. Demokratik Özgürlük Ensar Hareketi Partisi'ne üye oldu. Fransız güçlerince hapse atıldı. Ancak devrim sonrası çıkabildi ve emekli oluncaya değin 'Aynu'l-Melîle'de müdür olarak görev yaptı. Sonrasında doğduğu yere dönüp vefat edinceye değin burada yaşadı.

Modern Cezayir edebiyatında öykü sanatının yerleşebilmesi hususunda çok ciddi gayretleri olmuştur. 1935-1937 yılları arasında *eş-Şihâb* Dergisi'nde yayımladığı kısa öykü denemeleri mevcuttur. Bu denemelerin sayısı yedidir. En önemli dört yazısı şunlardır: *es-Se'âdetu'l-Betrâ* (Kesilmiş Mutluluk, Mayıs, 1935), *es-Sâ'idu fî'l-Fahh* (Haziran, 1935), *A'nî 'alâ'l-Hedemi A'inke 'alâ'l-Binâ* (Sen Bana Yıkamak için Yardım Et, Ben Sana İnşa etmek için Yardımcı Olacağım,

³⁵¹ Teccânî, a.g.e., s. 29.

Temmuz, 1935) ve *'Alâ Savti'l-Beddâl* (Beddal'in Sesine)'dir. Diğer üç öyküsü ise *Fi'l-Kitâr* (Tren'de, Ocak, 1935), *Temmûz* (Temmuz, Ağustos, 1935) ve *Ba'de'l-Mulâkât* (Görüşmeden Sonra, Şubat, 1936)'tır.

Şiirlerinin pek çoğu Cezayir Kültür Bakanlığı tarafından çıkartılan *es-Sekâfe* Dergisi'nde yayımlanmıştır. Ayrıca yazarın *Madâru'l-Cehli ve'l-Hamri ve'l-Haşîşi ve'l-Kimâri* (Cahilliğin Dönencesi Şarap, Haşış, Kumar) adlı dört perdelik bir tiyatro oyunu da mevcuttur. Bu eser 'Abdumelik Murtâd'a ait olan *Funûnu'n-Nesri'l-Edebî fî'l-Cezâir* (Cezayir'de Edebi Nesir Sanatları) adlı kitapta yayımlanmıştır.

Öykülerinde döneminin yasak olan konularını ele almıştır. Geleneksel ve ıslah edici konular yerine aşk ve sevgi gibilerine yer vermiştir. Müellif, yeni bir sanatsal üslubu öne çıkaran konuları bir araya getirmiştir. Pek çok eleştirmen Muhammed el-Âbid el-Celâlî'yi modern Cezayir edebiyatının öykü türündeki öncüsü olarak addetmektedir. Ahmed b. Ziyâb, Muhammed el-Âbid el-Celâlî'nin öykülerinin üslup, sunumdaki estetik ve sorunları ele alma bakımından öykü sanatına tam bir örnek teşekkül ettiğini ifade etmektedir.

A'nî 'alâ'l-Hedemi A'inke 'alâ'l-Binâ (1935) adlı öyküsünde geleneksel usulü takip etmiştir. Öykünün başında olayın geçmişi olduğu gibi tasvir edilmiştir. Mübalağa yapmaksızın insanlık konusunu ele almıştır. Sonrasında ise zor şartların altında çalışan Cezayirli işçiler arasında olması gereken yardımlaşma konusuna değinmiştir.

Muhammed el-Âbid el-Cilâlî, *Ebu'l-'Acâ'ib* ve *eş-Şihâb* gazetelerinde siyasal, sosyal, eğitimle ve vatanla ilgili pek çok muhtelif konuyu işleyen makalelere imza atmıştır. *Ebu'l-'Acâ'ib* adında haftalık olan bir gazete yayımladı. Bunu 24 Mayıs 1934'ten 26 Temmuz 1934 tarihine kadar her hafta Perşembe günü yayımlamıştır. Toplamda ise on sayıydı. *Haybetu'l-Mes'a* (Çabanın Ziyanı) başlığı altında en iyi makalelerini yayımlamıştır. Bu gazete oldukça üst düzeyde ve çok güzel bir üslup izlemiştir. Neticede müellif, hikayeci, tiyatrocusu ve bir makale yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birkaç kasidesi olsa da bile bir şair

olarak nitelemek doğru değildir. Öğretmenlerin ve yazarların şiirlerini de bir araya getirmiştir.

Şiirlerinin pek çoğu Cezayir Kültür Bakanlığı tarafından çıkartılan *es-Sekâfe* Dergisi'nde yayımlanmıştır. Ayrıca yazarın *Madâru'l-Cehli ve'l-Hamri ve'l-Haşışi ve'l-Kimâri* (Cahilliğin Dönencesi Şarap, Haşış, Kumar) adlı dört perdelik bir tiyatro oyunu da mevcuttur. Bu eser 'Abdumelik Murtâd'a ait olan *Funûnu'n-Nesri'l-Edebî fî'l-Cezâir* (Cezayir'de Edebi Nesir Sanatları) adlı kitapta yayımlanmıştır.

1936 yılında Hz. Peygamber (SAV)'in mevlidi hasebiyle inşad ettiği şiir şöyledir:

فِي جَبِينِ الدَّهْرِ تَاجٌ	أَنْتَ يَا يَوْمَ مُحَمَّدٍ
فَكَسَا الْكَوْنُ ابْتِهَاجٌ	جِئْتَ بِالنُّورِ الْمُجَدِّدِ

*Ey Muhammed'in doğum günü
Tükenmeyen bir nurla gelirsin*

*Sen zamanın alnında bir taçsın
Ki bu dünya mutlulukla dolar*

Müellifin diğer eserleri şu şekildedir:

- *el-Anâşîdu'l-Medresiyye li'Ebnâ'i ve Benâti'l-Medarisi'l-Cezairiyye* (Cezayir Okullarında Kızlar ve Erkek Çocukları için Şarkılar adlı divanı vardır. 1930 yılı Tunus basımlıdır)
- *en-Nususul-Edebiyye* (Edebi Metinler) ve *Savtu'l-Cezâir fî'l-Fikri'l-'Arabî'l-Hadîs* (Modern Arap Düşüncesinde Cezayir'in Sesi adlarında şiirleri mevcuttur)
- *Takvimu'l-Ahlâk* (Ahlakın Islahı, adlı bir kitabı mevcuttur. 1927 yılında Kostantîne'de el-Matbû'atu'l-Cezairiyyetu'l-İslamiyye tarafından basılmıştır)³⁵².

³⁵² (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=6116 26.09.2016; Şireybit, a.g.e., s. 52-55; Murtâd, *Mu'cemu's-Su'arâ'i'l-Cezâiriyyîn fî'l-Karni'l-'İşrîne*, s. 90-95; Selâme ve diğ., a.g.e., s. 91; Fûğâli, a.g.e., s. 123-124.

3.4.4.2. Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî (1899-1956)

Muhammed es-Sa‘îd ez-Zâhirî, 1899 yılında Biskra’ya bağlı olan Liyâne’de dünyaya gelmiştir. Burada Kur’an hıfzetmiş ve ilkokul eğitimi almıştır. Dedesi Ali b. Nâcî’den de ilim tahsil etmiştir. Sonrasında Tunus ve Kostantîne’ye geçip el-Câmi‘ul-Ahdar’da yaklaşık on dört ay süresince Şeyh ‘Abdulhamîd b. Bâdîs’in öğrencisi olmuştur. ‘Abdulhamîd b. Haddûka, Muhammed Mubârek el-Mîlî ve el-‘Arabî et-Tebessî ile birlikte Zeytûne Medresesi’nden icazet almıştır.

Özellikle *er-Risâle*, *el-Muktataf*, *el-Feth*, *el-Menâr* ve *en-Nahda*, *el-Muntekad*, *eş-Şihâb*, *eş-Şerî‘a*, *es-Sirât*, *es-Salâh* ve *Sadâ’s-Sahrâ* gibi gazetelerde pek çok makale kaleme almıştır. Ulusal konulara da değinmiştir. Cezayir’e dönüp gazetecilik ve ıslah konusunda çalışmalar yapmıştır. 1925 yılında ilk gazetesi olan *el-Cezâir*’i basmıştır. Sloganı ise “*Cezayir, Cezayirlilerindir*”. Fransız güçleri bu gazetenin basımını durdurmuştur. Sonrasında ikinci gazetesi olan *el-Berk*’i 1927 yılında çıkarmaya başlamıştır. Ne yazık ki bu gazetenin sonu da diğeri gibi olmuştur. 1931 yılında Cezayirli Müslüman Alimler Birliği kurulunca ‘Abdulhamîd b. Bâdîs, Muhammed el-Beşîr el-İbrâhimî, Muhammed Hayreddîn, Muhammed Mubârek el-Mîlî, el-‘Arabî et-Tebessî ve Ebu’l-Yakzân, el-Emin el-‘Amûdî, Tayyib el-‘Ukbî ve diğerleri ile bu kurumun idari kurulunda yer almıştır.

Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti’nin kuruluşundan sonra Tilimsân’a temsilci olarak görevlendirildi. Ancak diğer üyelerle olan görüş farklılığından ötürü 1935’de bu kurumdan ayrıldı. Vahrân’da el-İslahiyyetu Okulu’nu kurdu. Hristiyanlarla yaşamış olduğu sıkıntılardan sonra eğitim vermekten vazgeçip gazeteciliğe yöneldi. Üçüncü gazetesi olan *el-Vifâk*’ı 1938’de yayımlamaya başladı. 1947 senesinde *el-Mağribu’l-‘Arabî* adlı gazeteyi kurdu. 1948 yılında Demokratik Hürriyetin Zaferi (İntisârû’l-Hurriyâti’d-Demûkrâtiyye) Partisi’ne intisap etti. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti’nden uzaklaştıktan sonra cemiyete karşı resmen bir savaş başlattı³⁵³.

³⁵³ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 129-130.

Muhammed Sa'îd ez-Zâhirî'ye ait olan *Fransûva ve'r-Reşîd* (Fransûva ve'r-Reşîd) adlı çalışma Cezayir öyküsüyle ilgili ilk denemedir. 10 Ağustos 1925 tarihinde *el-Cezâir* gazetesinde yayımlanmıştır. Öykü aynı mahallede büyüyen ve aynı okula giden bir Arap olan Reşîd ile İspanyol kökenli bir Fransız olan Fransûva adlı iki çocuk arasında geçmektedir.

Bazı araştırmacılar *Fransûva ve'r-Reşîd* adlı öykünün 1920'li yılların ortasında yayımlanmasının ulusal bilincin gelişimi sürecinde Cezayirli yazarlara ve edebiyatçılara cesaret verdiğini düşünmektedir. Nitekim bu zaman diliminde sömürgeci Fransız idaresi, ülkede atılan bütün adımları takip etmektedir.

Muhammed Sa'îd ez-Zâhirî bu öykü dışında Mısır'daki İslami *el-Feth* Dergisi'nde de yayımlanan başka öyküler de kaleme almıştır. Şeyh Muhiddîn el-Hatîb, 1928 yılında bu öykülerin hepsini tek bir kitapta toplamıştır. Nitekim bu kitap söz konusu dönem içerisinde hem Arap toplumunda hem de Cezayir'de oldukça büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu hadisenin üzerine Şekîb Arslân'ın Muhammed Sa'îd ez-Zâhirî'yi oldukça methettiği görülmektedir. Muhammed Sa'îd ez-Zâhirî artık İbn Bâdîs, el-'Ukbî ve el-Milî gibi isimlerin yanında Cezayir'deki Arap edebiyatının dört temel isminden biri olarak addedilmektedir. 'Â'îşe (Ayşe), *el-Kitâbu'l-Mumezzak* (Yırtılmış Kitap) ve *Sadîkî 'Ammâr* (Arkadaşım Ammâr) adlı öyküleri diyalog yapısı, karakter özellikleri ve olay örgüsü bakımından oldukça değerlidirler. 'Â'îşe adlı çalışmasında yazarın öykü yazımı konusundaki deneyimleri öne çıkmaktadır³⁵⁴.

Pek çok çalışması olmakla birlikte çeşitli nedenlerden ötürü sadece *el-İslâm fî Hâcetin ilâ Di'âye ve Tebşîr* (Propaganda ve Misyonerlik arasında İslam'ın Muhtaçlığı) adlı eserini bastırmıştır.

Eserleri:

- *el-İslâm fî Hâce ilâ Di'âye ve Tebşîr* (Propaganda ve Misyonerlik arasında İslam'ın Muhtaçlığı, Kahire)
- *Hâdiru Tilimsân* (Bugünkü Tilimsân)

³⁵⁴ Şireybit, a.g.e., s. 55-57.

- *Beyne'n-Nahîl ve'r-Rimâl* (Hurma Ağacı ve Kum Arasında, Makale Tarzında Öykü)
- *Hadîsu Hurafe* (Hurafe Sözler, Makale Tarzında Öykü)
- *Şu'ûn ve Şucûn* (Meseleler ve Kederler)

Müellif, Cezayir devrimi patlak verince ulusal çizgiden uzaklaşmış ve Fransız idaresine meyletmiştir. Muhammed Sa'îd ez-Zâhirî, 1956 yılında başkent Cezayir'de idam cezasına çarptırılmıştır³⁵⁵.

3.4.4.3. Ahmed Rıdâ Hûhû (1907-1956)

Ahmed Rıdâ Hûhû, 1907 yılında Cezayir'in güneyinde yer alan Biskra yakınlarındaki Seyyidi'l-'Ukbeti'l-Vaki'ati Beldesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Seyyidi Hâlid köyünde bir şeyhti. Ahmed Rıdâ doğduğu bu yerde Arapça ve Fransızca öğrenmiştir. İlkokul diplomasını aldıktan sonra Skikda'ya geçip burada eğitim hayatına devam etti. 1935 senesinde ailesiyle birlikte Hicaz'a yerleşti. Medine'de ilahiyat eğitimi aldı. Bu esnada *en-Nehl* Dergisi'nin sekreterliğini yaptı. 1938 yılında mezun oldu ve öğretmen olarak atandı. Ancak buradaki görevinden istifa edip 1945 yılında Cezayir'e dönmeye karar verdi. Bu esnada Mısır'a ve Fransa'ya gitti. Vahrân'a geldi ve buradan da Kostantîne'ye geçti. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'ne katıldı. 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü kurulunca bu kurumun genel sekreterlik görevine getirildi. 29 Mart 1956 tarihinde Fransızlar tarafından şehit edildi. Vefat edinceye değin de sekreterlik görevini sürdürmüştür. 1949-1951 yıllar arasında *eş-Şu'le* Dergisi'nin yayım kurulu başkanlığını yapmış olup pek çok farklı türdeki çalışmasını burada yayımlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle *el-Basâ'ir* Dergisi gibi çeşitli gazete ve dergilerde diğer eserlerine yer vermiştir.

Fikirlerini öykü, roman, tiyatro, makale, eleştiri yazısı ve gazetecilik gibi pek çok türde ifade etmiştir. 1946 yılında Cezayir'e dönerek Cezayirli Alimler Birliği'ne intisabından beri özellikle toplumsal ıslaha önem vermiştir. Pek çok koleksiyona sahiptir. İlk koleksiyonu ise *Sâhibetu'l-Vahy ve Kasas Uhrâ* (Vahiy Sahibi ve Diğer Öyküler, 1954) adlı çalışmadır. Öykülerinde mekan olarak

³⁵⁵ Fûğâli, a.g.e., s. 129-130.

kahvehaneyi tercih etmektedir. Müellif öykülerini başka anlatımsal unsurlar ile de şekillendirmiştir.

Fikâkî‘u’l-Edeb (Edebin Serbestliği) ve *eş-Şahsiyyâtü’l-Murtecele* (Doğaçtan Şahsiyet) adlı öykülerinin bilimsel bir makaleye daha yakın olduğu söylenebilir. Müellifin, oyunlar yazan bir kalem olması hasebiyle eserlerindeki diyalog unsurunun diğer anlatı şekillerinden daha baskın olduğu görülmektedir.

Ahmed Rıdâ Hûhû Cezayir toplumunda tiyatroya zemin hazırlayabilmek için çok çaba sarf etmiştir. Bu sanat türü Cezayir toplumunun çekmiş olduğu çileyi tasvir etmek ve Hûhû’nun ıslahi ve edebi düşüncelerini yansıtmak adına oldukça uygundu. Bununla beraber Hûhû edebi sanatlar hususunda reformist biri olmaktan ziyade bir teorisyen olarak anılmaktadır. Modern kültürü, öykülerine nazaran makalelerine daha fazla sirayet etmiştir. Yeni kültüre, toplumsal ve siyasi durumlara yön veren ilk yazardır. Kadın, eğitim, toplumun yapısı, dini ıslah ve edebi ve kültürel ilerleme gibi hususları işlemiştir.

Nemâzicu Beşeriyye (Beşeri Örnekler, Tunus, 1955) adlı ikinci öykü koleksiyonunu toplumsal gerçeklerden ilham alarak kaleme almıştır. Bu çalışma hakkında “*Topluma bakıp orada farklı tabakalarda olup bir arada yaşayan insanlardan örnekler çıkardım*” demektedir.

Hicaz’da kaldığı zamanlarda modern Arap edebiyatının öncülerinden olan Taha Hüseyin ve ‘Abdulkâdir el-Mâzinî gibi önemli isimler hakkında pek çok eleştirel makale kaleme almıştır. Bunlar Hicaz gazetelerinde de yayımlanmıştır. Cezayir’e döndükten sonra ülkedeki edebi ve kültürel harekete dair metinlerini gazetelerde yayımlamıştır. Eleştiri yazılarından anlaşıldığı üzere Hûhû, geniş bir kültürel birikime sahip olmakla birlikte edebi türlerde ve özellikle de tiyatro ile öykü alanlarında derin bir bilgiye sahiptir.

Başlıca çalışmaları:

- *Ğadetu’l-Ummîl-Kurâ* (Mekke’nin Genç Kızı, Hikaye, Tunus, 1947)
- *Sâhibetu’l-Vahy ve Kasas Uhrâ* (Vahiy Sahibi ve Diğer Öyküler, Kostantîne, Öykü Koleksiyonu, 1954)
- *Nemâzicu Beşeriyye* (Beşeri Örnekler, Tunus, Öykü Koleksiyonu, 1955)

- *Udebâ'u'l-Muzhir* (Ediplerin Tavırları)
- *Fî'l-Edeb ve'l-İctimâ'î* (Edebiyatta ve Toplumda)
- *'Aşera Senevât fî'l-Hicâz* (Hicaz'da On yıl)
- *Ma'a Himâri'l-Hekîm* (Bilgenin Eşeğiyle, Kostantîne,1953)
- *Ebû Kâsım Muhammed: eş-Şehîd Ahmed Rıdâ Hûhû* (Tunus,1957)³⁵⁶.

3.4.4.4. Ahmed b. 'Âşûr (1907-?)

Ahmed b. 'Âşûr 1907 yılında Buleyde'ye bağlı olan Evlâdu Yâ'îş köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini, burada yaşayan Muhammed Bennâd, Muhammed b. Celûl ve Nûreddîn 'Abdulkâdir gibi hocalardan almıştır. 1931 yılında Kostantîne'ye gitmiştir. 'Abdulhamîd b. Bâdîs'in halkasına katılmıştır. İki yıl süresince kendisinden dersler almıştır.

1940 senesinde öykü yazmaya başlamıştır. Öykülerinde devrim ile toplumsal ve islahi konuları ele almıştır. Bağımsızlıktan sonra Buleyde şehrindeki el-'Arabî et-Tebessî Okulu'na atanmıştır³⁵⁷. Yabancılarla olan evliliğin sakıncaları ve dinden sapma gibi toplumsal konulara değinmiştir. 1940-1956 yılları arasında yüz kadar öykü kaleme almıştır. En önemli öyküleri: *Min Hadîsi'l-Huccâc fî'd-Dekâkîne* (Hacıların Dükkanlarındaki Konuşmalardan, 1950) ve *Sâlih ve Hatîbetuhu* (Salih ve Nişanlısı, 1953)'dır.

Öykülerinde mücahidler ve Fransızlar arasındaki mücadeleyi ve özellikle de mücahidlerin kahramanlıklarını işlemiştir. *Talakâtû'l-Benâdik* (Tüfeklerin Belagatı, 1971) adlı öykü koleksiyonundaki *Kâbtân* (Kaptan) adlı eseri bu merhale içerisinde pek çok sanatsal özellikleri barındırmaktadır. Öykünün sanatsal yapısı basit olmakla beraber yazar öyküde devrim konusunu açıklayıcı unsurlara yer vererek detaylı bir şekilde anlatmıştır³⁵⁸.

Zâhirî, Celâlî ve özellikle de İbn 'Âşûr gibi önemli isimler sanatsal kısa öykü yazımı bağlamında pek çok denemede bulunmalarına rağmen ilerleme

³⁵⁶ Nuveyhiz, **a.g.e.**, s. 129; Fûğâli, **a.g.e.**, s.13-14; Şireybit, **a.g.e.**, s. 63,65-66; Sâlih Mefkûde, "Neş'etu'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti fî'l-Cezâir", **Mecelletu'l-Mahber**, Biskra, s. 17-19.

³⁵⁷ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 12.

³⁵⁸ Şireybit, **a.g.e.**, s. 59-60.

kaydedememişlerdir. Ahmed Rıdâ Hûhû sayesinde Cezayir öyküsü sanatsal yapı ve özellikle de işlediği konular bakımından elle tutulur bir ilerleme kaydetmiştir.

el-Basâ'ir gazetesinde yayımlanmış öyküleri şu şekildedir:

- *Min Hadîsi 'l-Huccâc fî 'd-Dekâkine* (Dükkanlarındaki Hacıların Konuşmalarından, Eylül, 1950)
- *Huccâc fî 'l-Makhâ* (Hacılar Kafede, Ocak, 1952)
- *Ma 'a İmâm* (İmamla, Eylül, 1950)
- *er-Raculâni ve 'Dubbu 'l-Ebyad* (İki Adam ve Beyaz Ayı, Kasım, 1949)
- *el-Cundî 'l-Murteziku* (Paralı Asker, Haziran, 1948)
- *Min Tarîhi Bu 'esâ 'inâ* (Sefillerimizin Tarihlerinden, Şubat, 1950)
- *Feransî Yuhaddisunâ* (Bizimle Fransızca Konuşuyor, Haziran, 1949)
- *Min Suvârî 'l-İndimâc* (Asimilasyonun Manzaralarından, Haziran, 1952)
- *Fî 'l-Kitâr* (Trende, Nisan, 1950)
- *Zevce ve Murebbiye* (Eş ve Murebbiye, Haziran, 1952)
- *Zevc Mutemeddin* (Medeni Eş, Ağustos, 1952)
- *Sâlih ve Hatîbetuhu* (Salih ve Nişanlısı, Mart, 1953)
- *et-Taklît ve 't-Ta 'assub* (Taklît ve Ta'assub, Mart, 1949)
- *en-Nisvetu fî 'ş-Şâri 'i* (Sokaktaki Kadınlar, Eylül, 1951)
- *Talakâtu 'l-Benâdik* (Tüfeklerin Kurşunları, Öykü Koleksiyonu, Mecelletu 'l-Âmâl, Cezayir, 1971)³⁵⁹.

3.4.4.5. Ahmed b. Ziyâb (1914-2009)

Ahmed b. Ziyâb, XX. yüzyıl başındaki önemli edebiyatçılardan birisidir. 4 Haziran 1914 tarihinde Biskra Vilayeti'ne bağlı olan Kantara'da dünyaya gelmiştir. Burada Kur'an eğitimi aldıktan sonra Tûlga³⁶⁰ şehrinde Arapça, fıkıh ve tevhid dersleri görmüştür. Sonrasında Kostantîne'ye gitmiştir. 1933-1935 yılları arasında 'Abdulhamîd b. Bâdîs halkasına gidip gelmiştir. 1935-1942 yıllarında ise arasında Tunus'taki Zeytûne Medresesi'ne eğitimini sürdürmek üzere gitmiş ve

³⁵⁹ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 12; Şireybit, **a.g.e.**, s. 59-60.

³⁶⁰ Biskra Vilayeti'ne bağlı olan bir şehirdir.

diploma almaya hak kazanmıştır³⁶¹. Bazı çalışmalarını *el-Basâ'ir* ile Tunus'taki bazı gazetelerde yayımlamıştır. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'ne bağlı bir okula idareci olarak atanmıştır. Bağımsızlıktan sonra ise lise öğretmenliği yapmıştır. *Sa'ide Beyne Cemâl li'Tabî'ati ve Celâli'l-Meşârî* (Doğanın güzelliği ve Projelerin Büyüklüğü Arasında Mutluluk) adlı şiiri 1 Ağustos 1984 tarihinde *es-Sekâfetu'l-Cezâir* Dergisi'nin seksen ikinci sayısında yayımlanmıştır³⁶². Ayrıca 1 Nisan 1985 tarihinde ise gene aynı derginin seksen altıncı sayısında *Cevânibu Nidâliyye min Hayâti Şehîd Muhammed el-Emîn* (Şehid Muhammed el-Emîn'in Hayatından Mücadeleci Manzaralar) adında da bir makale kaleme almıştır³⁶³.

Çalışmaları:

- *Rivâyetu'l-Ebî ve'l-Ummi* (Annemin ve Babamın Romanı)
- *Sahâ'ifu mine't-Turâs* (Mirasdan Sayfalar)
- *Likâ' ma'ahu bi'Bâtine 'Âme 1987* (1987 yılında Bâtine'de Sıradan Bir Görüşme)³⁶⁴.

3.4.4.6. Muhammed Mesâyif (1924-1987)

Edip, eleştirmen ve akademisyen olan Muhammed Mesâyif, 1 Ekim 1924 tarihinde Tilimsân'da dünyaya geldi. Eleştiri alanında doktora derecesi bulunmaktadır. Cezayir Üniversitesi'nde Arap Dili Enstitüsü'nde hocalık ve müdürlük yapmıştır. Bağımsızlık sonrası ülkedeki edebi eleştiri yapan müelliflerin öncülerindendir. 1987 yılında vefat etmiştir.

Çalışmaları:

- *Fusûl fî'n-Nakdi'l-Edebi'l-Hadîs* (Modern Edebi Tenkitte Fasıllar)
- *Fî's-Sevra ve't-Ta'rib* (Devrimde ve Araplaştırma)
- *Cemâ'atu'd-Dîvân fî'n-Nakd* (Eleştiride Divan Ekolü, 1974)

³⁶¹ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0093.htm> 20.02.2017.

³⁶² İlgili şiir için bkz. (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1800810&ISSUEID=14830&AID=334193> : 20.02.2017.

³⁶³ İlgili makale için bkz. (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1801048&ISSUEID=14831&AID=334207> 20.02.2017.

³⁶⁴ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 11-12.

- *el-Mu'âmerat* (Görüşme, Öykü, 1983)
- *en-Nesru'l-Cezâirî'l-Hadîs* (Modern Cezayir Nesri, 1983)
- *el-Kıssatu'l-Kasiratu'l-Cezâiriyye fî 'Ahdi'l-İstiklâl* (İstiklal Döneminde Cezayir Kısa Öyküsü, 1982)
- *er-Rivâyetu'l-'Arabiyyetu'l-Cezâiriyyetu'l-Hadîse beyne'l-Vakı'ıyye ve'l - İltizâm* (Gerçekçilik ve İltizam Arasında Modern Cezayir Arap Romanı, 1983)
- *Bîbliyûğrâfyâ li'l-Kutubi'l-letî Tubi'at bi'l-Luğati'l-'Arabiyye fî'l-Edebi'l-Cezâirî'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır* (Modern Cezayir Edebiyatında Arapça Basılan Kitaplar Bibliyografyası)
- *en-Nakdu'l-Edebi'l-Hadîs fî'l-Mağribi'l-'Arabî min Evâ'ili'l-'İşrînât min Haza'l-Karn ilâ Evâ'ili's-Seb'înât* (Bu yüzyılın Yirmilerinden Yetmişlerin Sonlarına dek Mağrip'te Edebi Tenkid Eleştirisi)³⁶⁵.

3.4.4.7. Muhammed Sâlih es-Sıddîk (1926-)

Cezayir devrimine ciddi derecede önem veren yazarlardan birisidir. Kıssalarını ve karakterlerini şekillendirirken devrimden ilham almıştır. Devrimin liderlerini ve kahramanlarını tarih ve mekan zikrederek ayrıntılı olarak ele almıştır. *Âmîrûş ve Kısas Uhrâ* adlı öykü koleksiyonunda Hâlid b. Velîd ve el-Emîr 'Abdulkâdir el-Cezâirî gibi Cezayir ve İslam tarihinden önemli kahramanların hikayelerine yer vermiştir. Öykülerinde Fransız askerlerini tasvir etmeye önem vermiş ve onların savaş meydanında mücahitler karşısındaki korkaklıklarını anlatmaya çalışmıştır. Fransız askerlerinin insanlara zulmettiklerinde kendileriyle övündüklerini dile getirmiş ve onların içlerindeki intikam ve şer duygusunu da aksettirmeye çalışmıştır. Öykülerinde *Tarîku'n-Nasr* (Zaferin yolu) eserinde olduğu gibi genel olarak mektup tekniğini kullanmıştır. Bazen kıssalarını vaaz vari yorumlarla sonlandırır. *Zekiyye* adlı öyküsü bu duruma güzel bir örnek teşkil eder.

Öykülerinin geneli Cezayir harp tarihi ve halkın göstermiş olduğu kahramanlıklar çerçevesinde yazıldığı söylenebilir. Müellifin sanatsal öyküler

³⁶⁵ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 574.

yazmakta başarılı olduğu söylenebilir. Bazı araştırmacılar onun çalışmalarını birer öykü denemesi olarak görmüşlerdir³⁶⁶.

3.4.4.8. ‘Abdullah Halîfe er-Rakîbî (1928-)

‘Abdullah Halîfe er-Rakîbî, 1928 tarihinde Biskra’ya bağlı olan Cemura Vilayeti’nde dünyaya gelmiştir. İlkokulu burada okuduktan sonra 1947 senesinde Tunus’a geçmiştir. Burada Zeytûne Üniversitesi’nden ise 1954 yılında mezun olmuştur. Cezayir’e geri dönmüş ve Ulusal Özgürlük Ordusu saflarına katılmıştır. Fransız güçlerince tutuklanıp hapse atılmış ve Biskra’ya sürgün edilmiştir. Buradan firar ettikten sonra Tunus’a gidip bir okulda göreve başlamıştır. Mısır’a gönderilmiş ve 1964 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden mezun olmuştur. Kahire’deki Cezayirli Öğrenciler Cemiyeti’ne başkanlık etmiştir. 1964 yılında vatanına dönmüştür. Başkent Cezayir’de öğretmenlik yaptıktan sonra 1967 yılında Kahire Üniversitesi’nden master derecesi almasıyla beraber Hüseyin Dâyy Lisesi’nde göreve başlamıştır. 1972 yılında Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden *eş-Şi’ru’d-Dîniyyu’l-Cezâiriyyu’l-Hadîs* (Modern Cezayir Dini Şiiri) adlı konuyla doktora derecesini almıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği’nde genel sekreter yardımcılığı yapmıştır.

Çalışmaları:

- *Dirâsât fî’ş-Şi’ri’l-‘Arabî’l-Hadîs* (1961)
- *Nufûs Sâ’ira* (Canlı Ruhlar, 1962)
- *el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Kasîra* (1977)
- *Kadâyâ ‘Arabiyye fî Şi’ri’l-‘Arabî’l-Hadîs* (1970)
- *Tetavvuru’n-Nesri’l-Cezâiri’l-Hadîs* (1978)
- *el-Evrâs fî Şi’ri’l-‘Arabî’ ve Dirâsât Uhrâ* (1982)
- *eş-Şi’ru’d-Diniyyu’l-Cezâiriyyu’l-Hadîs* (1983)
- *‘Urûbetu’l-Fikr ve’s-Sekâfe Evvelen* (1986)
- *Zekeriyât mine’s-Sevrati’l-Cezâiriyye* (1986)
- *Filistîn fî’n-Nesri’l-Cezâiri’l-Hadîs* (1986)
- *el-Ferankûniyye Meşrikan ve Mağriben*

³⁶⁶ Şireybit, a.g.e., s. 111-114.

- *el-Cezâir fî 'Uyûni'r-Rihaleti'l-İncilîz*
- *eş-Şi'ru... fî Zamani'l-Hurriye*³⁶⁷.

3.4.4.9. 'Usmân Sa'dî (1930-)

'Usmân Sa'dî, 1930 yılında Tibisse Vilayeti'ne bağlı olan Tâzînet'de dünyaya gelmiştir. İlkokulu burada okuduktan sonra Kostantîne'deki 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü'ne girmiştir. 1956 yılında Kahire Üniversitesi Arap Dili Bölümü'nden mezun olmuştur. Sonrasında 1979 yılında edebiyat bölümünden *Irak Şiirinde Cezayir Devrimi* adlı tez konusuyla 1979 yılında Bağdat Üniversitesi edebiyat bölümünden "Irak Şiirinde Cezayir Devrimi" adlı tez konusuyla yüksek lisans derecesini almıştır. 1986 yılında ise Cezayir Üniversitesi Edebiyat Bölümü'nde yapmış olduğu "Suriye Şiirinde Cezayir Devrimi" adlı tez konusuyla doktora derecesini almıştır. Henüz on yedi yaşındayken eş-Şa'b Partisi'ni kurmuştur. Büyük özgürlük devrimi patlak verinceye değin her daim mücadelede kalmıştır. Sonrasında ise devrim saflarından uzaklaşmıştır. Bağımsızlıktan sonra çeşitli Arap ülkelerinde diplomat olarak görev almıştır. Kuveyt'te Cezayir işleri sorumlusu olmuştur. Irak'ta Cezayir elçisi ve Şam'da ise Cezayir konsolosu olarak görev yapmıştır. Cezayir'deki pek çok siyasi mevkide yer almıştır. 1977'de milletvekili seçilmiştir. Ayrıca 1979 yılında Ulusal Özgürlük Cephesi Partisi'nin merkez komisyon üyesi seçilmiştir. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kurucu üyeleri arasındadır. 1990 yılından beri Arap Dilini Koruma Cemiyeti'nin başkanlığını yürütmektedir. *el-Amâzîğ 'Arab 'Aribe* adlı çalışmasında Cezayir'deki Berberi sorunu hakkında yazıp Berberice ve Berberi devletinin kurulmak istenmesi gibi konulara değinmiştir.

Başlıca Çalışmaları:

- *Tahte'l-Cisri'l-Mu'allak* (Asma Köprü Altında, Öykü Koleksiyonu, 1980)
- *'Urûbetu'l-Cezâir 'abra't-Tarîh* (Tarihte Cezayir Milliyetçiliği, 1980)
- *es-Sevratu'l-Cezâiriyye fî's-Şi'ri'l-'Irâkî* (Irak Şiirinde Cezayir Devrimi, 1985)

³⁶⁷ A.e., s. 95-96.

- *es-Sevratu'l-Cezâiriyye fi'ş-Şi'ri's-Sûrî* (Suriye Şiirinde Cezayir Devrimi)
- *Mu'cemu'l-Cuzûri'l-'Arabîyye li'l-Kelimâti'l-Amâzîğ* (2007)
- *Kadiyyetu't-Ta'rîb fi'l-Cezâir* (Cezayir'de Araplaştırma Sorunu 1967)
- *el-Amâzîğ 'Arab 'Aribe* (1996)³⁶⁸.

3.4.4.10. 'Abdulmecîd eş-Şâfi'î (1933-1973)

'Abdulmecîd eş-Şâfi'î b. İbrâhîm, 22 Haziran 1933 tarihinde Şelgûm el-Îd'e bağlı olan Meğâlise'de dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Kur'an eğitimi almıştır. Fransızca ve Arapça öğrenmek üzere Nizamiye Medresesi'ne gitmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tunus'a Zeytûne Üniversitesi'ne intisap etmiştir. Eğitim vermek üzere vatanına dönmüş ve Şelgûm el-Îd Okulu'nda müdür olarak görev yapmıştır. Burc Bûarîc'e bağlı olan er-Revâşid köyünde hem öğretmenlik hem de imamlik vazifelerinde bulunmuştur. Fransa'ya gitmiştir. Kendisine çıkarılan zorluklar hasebiyle vatanına dönmek zorunda kalmıştır.

Bağımsızlıktan sonra Kâlema'ya yerleşmiş ve gene öğretmenlik yapmıştır. Müdürlük ve müsteşarlık gibi görevlerden sonra vefat edinceye değin müfettişlik vazifesini sürdürmüştür. Öykü, makale, tiyatro ve şiir gibi çok çeşitli türlerde çalışmalar yapmıştır. 1973 yılında vefat etmiştir. Öykülerini ve makalelerini *el-Basâ'ir* Dergisi ile çeşitli ulusal gazetelerde yayımlamıştır. Betimleyici ve makale tarzı öykünün Cezayir'deki öncülerinden sayılmaktadır³⁶⁹.

3.4.4.11. Ebu'l-Îd Dûdû (1934-2004)

Ebu'l-Îd Dûdû, 3 Haziran 1934 tarihinde Jijel Vilayeti'ne bağlı olan el-Melîle'de dünyaya gelmiştir. Burada Kur'an eğitimi aldıktan sonra II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte Kostantîne'ye geçmiş ve burada 'Abdulhamîd b. Bâdîs Enstitüsü'nde dört yıl eğitim almıştır. eş-Şeyh Ahmed Hammanî, eş-Şeyh 'Abdurrahman Şeybânî, 'Abbâs b. Seyyidî el-Huseyn, eş-Şeyh 'Abdulkâdir el-Bâcûrî ve eş-Şeyh 'Abdulmecîd Haberûş gibi alimlerden ders almıştır. Tunus Zeytûne Üniversitesi'nde eğitim gördükten sonra Cezayirli Müslüman Alimler Birliği tarafından Bağdat'a gönderilmiştir. Burada Bağdat Üniversitesi'nin

³⁶⁸ A.e., s.100-101.

³⁶⁹ A.e., s. 99-100; (Çevrimiçi) <http://www.goodreads.com/book/show/18664447> 25.02.2017.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda Arap Dili ve Edebiyatı alanında eğitim almıştır. 1961 yılında Viyana'ya yolculuk yapmıştır. Viyana Üniversitesi Şarkiyat Çalışmaları Enstitüsü'nden doktor ünvanı almıştır. Burada, Arapça, Farsça, İslami ilimler, Latince, psikoloji ve felsefe dersleri görmüştür. Kiel Üniversitesi tarafından davet edilmiş ve burada üç yıl süresince kalmıştır.

1969 yılında vatanına dönmüştür. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde hocalık yapmaya başlamış ardından da bölüm başkanı olmuştur. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin faaliyetlerine katılım sağlamıştır. Öykü ve tiyatro gibi muhtelif alanlarda çalışmalara imza atmıştır. Almanca'dan çeviriler yapmıştır. Şiir ve tarih gibi farklı türlerde de eserler kaleme almıştır. 1955 yılında ilk öyküsünü yazmıştır. Küçük bir şiir divanı bulunmaktadır. Bazı öyküleri ile birtakım Cezayirli şairlerin kasidelerini Almanca'ya çevirmiştir. 1 Ocak 2004 tarihinde başkent Cezayir'de vefat etmiştir³⁷⁰.

Başlıca Çalışmaları:

- Buhayratu'z-Zeytûn (Öykü Koleksiyonu, Cezayir, Zeytin Gölü, 1969)
- *Dâru's-Selâse* (Öykü Koleksiyonu, Cezayir, Üçünün Konağı, 1979)
- *et-Tarîku'l-Fiddî* (Öykü Koleksiyonu, Cezayir, Gümüş Yol, 1981)
- *Min A'mâki'l-Cezâir* (Öykü, Cezayir'in Derinlerinde, 1993)
- *el-Beşîr* (Tiyatro, Cezayir, Müjdeleyen, 1968)
- *et-Turâb* (Tiyatro, Cezayir, Toprak, 1968)
- *Dirâsât Edebiyye Mukârene* (Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları, 1990)

Tercüme Eserleri:

- *ed-Dayfu'l-Hacerî* (Taştan Misafir)
- *el-Hurûb ilâ'l-İlah* (Allah'a Kaçış)
- *Huve es-Sebebu ve'l-Âmiru'l-Evvel* (O Sebep ve İlk Amirdir)
- *el-İnsânu't-Tayyib* (İyi İnsan)
- *Selâsu Senevât fî Şimâl Ğarbî İfrîkiyyâ* (Kuzeybatı Afrika'da Üç Yıl)
- *Kostantîne Eyyâm Ahmed Bay* (Ahmed Bay Zamanında Kostantîne, 1976)

³⁷⁰ Fûğâli, a.g.e., s. 7-8; Eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsarticles.aspx?aid=1352> 20.02.2017.

- *Hadîkatu'l-Hubb* (Sevgi Bahçesi, 1976)
- *eş-Şâ'ir ve Kasîdetuhu* (Şair ve Kasidesi, 1981)
- *el-Cezâiru Mahkûme ve Şa'ben Neşr Muselsilen fi'ş-Şa'bî* (1992)³⁷¹.

3.4.4.12. 'Abdumelik Murtâd (1935-)

Akademisyen, araştırmacı ve oyun yazarı olan 'Abdumelik Murtâd, 10 Haziran 1935 tarihinde Tilimsân'da dünyaya gelmiştir. İlkokulu burada okuduktan sonra sırasıyla önce Fas, Cezayir ve Fransa'ya yolculuk yapmıştır. 1983 yılında Sorbon Üniversitesi Arap Edebiyatı Kürsüsü'nden doktor ünvanı almıştır. Kuruluşundan 2001 yılına kadar Arap Dili Yüksek Konseyi'nin başkanlığını yürütmüştür. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kurucu üyelerindendir. Ulusal ve uluslararası pek çok kongreye katılmış olup gazete ve dergide yayımlanmış ciddi oranda çalışması mevcuttur. Riyâd, Şam, Beyrut ve Kuveyt'te Silsiletu 'Alemi'l-Ma'rife ve İttihâdu'l-l-Kuttâbi'l-'Arabî tarafından basılmış pek çok eseri mevcuttur.

Elif-Yâ adlı eserinde Muhammed el-'İd Al Halife'ye ait olan *Eyne Lelâye* (Geceler Nerede) adlı kaside hakkında edebi bir tahlil yapmıştır. Bu çalışmayı ilk kez 1938 yılında Kostantîne'deki *eş-Şihâb* Dergisi'nde yayımlamıştır. Bu kasidenin Cezayir şiirinde sembolleri kullanan ilk eser olduğu anlaşılmaktadır. Burada Leyla adını kullanarak özgürlüğün sembolize edildiği söylenebilir. Bu örnek çalışma Cezayir şiir tarihinde on üç beyti de bir kitap olarak inceleyip edebi tahlilini yapan ilk eser olması bakımından değerli bir örnektir. Edebi tahlil metodu ile ilgili geniş bir giriş yapıldıktan sonra yazar kasidenin dilsel yapısı, kasidenin şekli ve metnin ortaya çıkış sebepleri gibi bütün yönleri ele almıştır.

Başlıca çalışmaları:

- *Nahdatu'l-Edebi'l-Mu'âsır fi'l-Cezâir* (Cezayir'de Modern Edebi Uyanış, 1971)
- *Zevâc bilâ Talâk* (Boşanmaksızın Evlilik, Tiyatro)
- *el-Elğâzu'ş-Şa'biyyetu'l-Cezâiriyye* (Cezayir Halk Bulmacaları, 1982)
- *el-Hanâzîr* (Roman, 1998)

³⁷¹ (Çevrimiçi) <http://www.arabicstory.net/forum/index.php?showtopic=10465> 20.02.2017.

- *Funûnu'n-Nesri'l-Edebî fî'l-Cezâir 1931-1954* (Cezayir'de Edebi Nesrin Sanatları 1931-1954, 1983)
- *el-Emsâlu's-Şa'biyyetu'l-Cezâiriyye* (Cezayir Halk Atasözleri, 1982)
- *el-Edebu'l-Cezâirî'l-Kadîm Dirâse fî'l-Cuzûrî* (Temelde Cezayir Edebiyatında Klasik Çalışma)
- *'Anâsîru't-Turâsî's-Şa'biyye* (Halk Mirası Unsurları)
- *Marâyâ Muteşazziye* (Parçalanmış Aynalar, Roman)
- *el-Kıssa fî'l-Edebî'l-'Arabî'l-Kadîm* (Klasik Arap Edebiyatında Öykü)
- *el-Kıssatu'l-Cezâiriyyetu'l-Mu'âsır* (Modern Cezayir Öyküsü, 1990)
- *Bunyetu'l-Hitâbî's-Şi'riyye* (Şiirin Hitabetinin Yapısı, 1991)
- *Haşîmu'z-Zaman* (Zaman'ın Haşîmi, 1986)
- *Fennu'l-Makâmât fî'l-Edebî'l-'Arabî* (Arap Edebiyatında Makamat Sanatı)
- *el-'Ammiyetu'l-Cezâiriyyetu ve Sîlâtuhâ bi'l-Fushâ* (Cezayir Lehçesi ve Fusha İlişkisi)
- *Edebu'l-Mukavemeti'l-Vataniyye* (Milli Mukavemet Edebiyatı)
- *el-İslâm ve'l-Kadâyâ el-Mu'âsıra* (İslam ve Modern Sorunlar)
- *Nazariyetu'l-Kırâ'e* (Okuma Teorisi)
- *Nâr ve Nûr* (Ateş ve Işık)
- *Dimâ' ve Dumû'* (Kan ve Gözyaşı)
- *el-Hufar fî Tecâ'ide'z-Zâkira* (Hafızanın Çizgilerinde Çukurlar)³⁷².

3.4.4.13. Zuhûr Vennîsî (1937-)

Zuhûr Vennîsî, 1937 yılında Kostantîne'de dünyaya geldi. İlköğrenimini burada Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti bünyesinde aldı. Edebiyat ve sosyoloji okudu. *el-Basâ'ir* Dergisi'nde 1954 yılında yazmaya başladı. 1955 yılında ilk öyküsünü kaleme aldı. 1977-1982 yılları arasında milletvekilliği yaptı. *el-Cezâiriyye* Dergisi'nde yayım sorumlusu olan ilk kadındır. Kendisi ayrıca Cezayir tarihinde Sosyal Çalışmalar ve Eğitim Bakanlığı görevi yapan ilk kadın olmuştur. Mufdî Zekerîya Vakfı'nın başkan vekilliği ile Cezayirli Yazarlar

³⁷² Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 531; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 97-98; 'Abdûlmelik Murtâd, **Elif - Yâ**, Daru'l-Ğarb, Vahrân, 2004, Kapak Sayfası.

Birliği'nin ulusal meclis üyeliğini yapmıştır. Cezayirli Gazeteciler Birliği'nin de kuruluşunda yer almıştır. Cezayir medyasının Arapça olarak devam etmesi hususunda önemli bir rol oynamıştır. *Lûnce ve 'l-Gûl* adlı romanı en iyi yüz Arap romanı arasında kabul edilmektedir.

Öykü ve roman çalışmaları şu şekildedir:

- *er-Rasıfu 'n-Nâim* (Uyuyan Kaldırım, Öykü Koleksiyonu, 1967)
- *'Alâ şâti 'i 'l-Ahar* (Başka Bir Kıyıda, Öykü Koleksiyonu, 1974)
- *Min Yevmiyyât Medreseti 'l-Hurr* (Serbest Okuldaki Günler, Roman, 1979)
- *ez-Zilâlu 'l-Mumtedde* (Uzanmış Gölgeleler, Öykü Koleksiyonu, 1982)
- *'Acâ 'izu 'l-Kamer* (Ayın Yaşlıları, Öykü Koleksiyonu, 1994)³⁷³.

3.4.4.15. 'Umer b. Kîne (1944-)

'Umer b. Kîne, 1944 senesinde el-Mesîle şehrinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu burada okumuştur. Üniversite eğitimini ise Cezayir ve Libya Üniversitelerinde tamamlamıştır. Edebiyat alanında master ve doktora yapmıştır. Bir akademisyen olarak başta Cezayir Üniversitesi olmak üzere Katar ve Yemen Üniversitesi gibi pek çok okulda dersler vermiştir. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin bir üyesidir.

Başlıca Çalışmaları:

- *İbn Bâdis Raculu 'l-İslâh ve 't-Terbiye* (Eğitim ve Reform Adamı İbn Bâdis)
- *Mulahâzât min Samîmi 'l-Hayât* (Hayatın Saflığından Notlar)
- *şahsiyyât Cezâiriyye* (Cezayirli şahsiyetler)
- *Eşkâlu 't-Ta 'bîr fî 'l-Kıssati 'l-Lîbiyye* (Libya Öyküsünde Anlatım şekilleri)
- *Dirâsât fî 'l-Kıssati 'l-Cezâiriyyeti 'l-Kasîra ve 't-Tavîle* (Cezayir Kısa ve Uzun Öyküsünde Çalışmalar)
- *Savtu 'l-Cezâir fî 'l-Fikri 'l-'Arabî 'l-Hadîs* (Modern Arap Düşüncesinde Cezayir'in Sesi)

³⁷³ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 65-66 ; Nuveyhiz, **a.g.e.**, s. 157;

(Çevrimiçi) <http://www.kataranovels.com/novelist/اونيسى-زهور/> 23.02.2017.

- *Fî'l-Edebi'l-Cezâîrî'l-Hadîs* (Tarîhen...ve Envâen ve Kadâyâ..ve A'lâmen) (Modern Cezayir Edebiyat Tarihi)
- *İtticâhâtî'r-Rehhâlîni'l-Cezâîriyyîn fî'r-Rihleti'l-'Arabîyyeti'l-Hadîs* (Modern Arap Gezi Edebiyatında Cezayirli Gezginlerin Yönelimi)
- *A'lâm ve A'mâl fî'l-Fikr ve's-Sekâfe ve'l-Edeb* (Düşünce, Kültür ve Edebiyatta Alimler ve Eserler)

Roman ve Hikaye:

- *Curûh fî Leyli'ş-Şitâ* (Kış Mevsiminde Yaralar)
- *Kısas Şa'biyye* (Halk Hikayeleri)
- *Ğayme ve İhdâ 'Aşerata Kıssaten Uhrâ* (Bir Bulut Parçası ve Diğer 11 Öykü)³⁷⁴.

Makaleler:

- *İtticahâtü'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-Mu'âsır* (Modern Arap Şiirinde Yönelimler, es-Sekâfe, Cezayir, 1 Haziran 1979)
- *el-İrâde ve 'l-İhlâs fî Ahir'l-Mevsim li'l-'İneb* (Üzümler için Son Mevsimde İrade ve İhlas, er-Ru'yâ, 1 Ocak 1983)
- *Fennu'l-Makâme fî'l-Edebi'l-'Arabî'l-Cezairî* (Cezayir Arap Edebiyatında Makame Sanatı, es-Su'ûdiyye, 1 Mart 2003)
- *Takdîm* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *Fî Trablusu'l-Ğarb* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *Fî Kinâneti'l-lahi Mısra* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *Fî Mısra Kinâneti'l-lahi* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *Mezâhiru't-Tedeyyuni fî Mısra* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *el-Cezâîriyyûn fî Mısra* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 6. *Fî'l-Bilâdi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 7. *F'l-Bilâdi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 8. *Fî'l-Bilâdi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 9. *Fî'l-Bilâdi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 10. *Fî'l-Bilâdi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)

³⁷⁴ Fûğâli, a.g.e., s. 107-108.

- 11. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 12. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 13. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 14. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 15. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 16. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti: eş-Şebâbu'l-İslâmî fî'l-Cezâir* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- 17. *Fî'l-Bilâdi'l- 'Arabiyyeti's-Su'ûdiyyeti: fî'l-Medîneti'l-Munevvera* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)
- *Fî Sûriyâ ve Lubnân* (Kerâsetul'l-Meclis, 1 Ocak 2008)³⁷⁵.

3.4.4.16. Ahmed Mennûr (1945-)

Ahmed Mennûr, 6 Ekim 1945 tarihinde Jijel Vilayeti'ne bağlı olan el-Mîlî yakınlardaki el-'Unsur köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul eğitimini kendi köyünde almıştır. Bundan sonra eğitim için Kostantîne'ye intikal etmiştir. Ardından Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirmiştir. Sonrasında Fransa'ya Sorbon Üniversitesi'ne geçmiştir. Tizu Vizu Üniversitesi Yüksek Eğitim Ulusal Enstitüsü'nde öğretmen olarak görev yapmıştır. Tiyatro alanında yüksek lisans yapmış ve sonrasında Cezayir Üniversitesi'nden doktor ünvanını almıştır. Aynı bölümde akademisyen olarak görev yapmaktadır. 1968 yılında ilk kısa öyküsünü kaleme almıştır. 1971 yılından başlayarak ulusal gazetelerde çalışmalarını durmaksızın yayımlamıştır. Öykü, makale ve diğer edebî türlerde çalışmalar kaleme alırken özellikle çocuk edebiyatı ve tiyatro alanlarına dair yazmaktadır. Cezayirli Yazarlar Birliği'ne üyedir. Milletvekilliği de yapmıştır.

Başlıca Çalışmaları:

- *es-Sudâ' ve Kasas Uhrâ* (Baş Ağrısı ve Diğer Öyküler, Cezayir, Öykü Koleksiyonu, 1979)
- *Kırâ'ât fî'l-Kıssati'l-Cezâiriyye* (Cezayir Öyküsünde Okumalar, Cezayir, Öykü Koleksiyonu, 1981)

³⁷⁵ (Çevrimiçi) <http://archive.sakhril.co/authorsArticles.aspx?AID=26106> 25.02.2017.

- *Âhiru Mevsim li'l- 'İneb* (Üzüm için Son Mevsim, Cezayir, Roman Çevirisi, 1981)
- *Lehnu İfrîkî* (Afrika'nın Nameleri, Cezayir, Öykü Koleksiyonu, 1986)
- *Şurûku'l-Mesrahi'l-Cezâiri li'Allûla* (Allûla Cezayir Tiyatrosu'nun Doğuşu, Çeviri)³⁷⁶.

Makaleleri:

- *el-Kusûr 'ani't-Tecâvuzi* (Tecavüzdeki Kusur, Tebyîn, Temmuz, 1990)
- *Telakkî'n-Nakdi li'l-Rivâyeti Nevm Hevvâ'e* (Havva'nın Uykusu Romanına Dair Bir Eleştirinin Kabulü, Tebyîn, Nisan, 1990)
- *Melâmihi'l-Kıssati'l-Kasîrati'l-Cezâiri fî's-Seb 'înât* (1970'lerde Cezayir'deki Kısa Öykünün Özellikleri, Temmuz, Tebyîn, 1990)
- *Mecellât Vaseletnâ* (Bize Gelen Dergiler, Nisan, Tebyîn, 1997)
- *Şurûku'l-Mesrahi'l-Cezâiri* (Cezayir Tiyatrosunun Doğuşu, es-Sekâfetu'l-Cezâiri, Haziran, 2005)
- *el-Edeb ve'd-Dîmakrâtiyye* (Edeb ve Demokrasi, es-Sekâfe - el-Cezâiri, Mart, 2005)
- *Vakt li'd-Darb ve Vakt li't-Tarih* (Vuruş Zamanı ve Tarih Zamanı, el-Kitâb, el-Cezâiri, Mayıs, 2007)
- *el-Mesrahu'l-Cezâiri Bidâyâtuhu ve Tetavvuru* (Cezayir Tiyatrosu Doğuşu ve Gelişimi, Sekâfe, Nisan, 2004)
- *Men Huve'l-Kâtibu'l-Cezâiri ve Huvîyetu'l-Edebi'l-Lezî Yektubunâ* (Cezayirli Yazar ve Bize Yazan Edebi Kimlik Kim, es-Sekâfetu- el-Cezâiri, Haziran, 2006)
- *Tecribetî fî Tercemeti Rivâyeti Leylâ el-Asûl li'Nureddîn Sa'dî* (Nureddîn Sa'dî'ye Ait Olan *Leylâ el-Asûl* Adlı Romanın Tercümesindeki Tecrübem, el-Multekâ, Ocak, 2005; Me'âlim, Ekim, 2009)³⁷⁷.

³⁷⁶ A.e. s.17-18.

³⁷⁷ Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 95-96; (Çevrimiçi)
<http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=1992> 21.02.2017.

3.4.4.17. Muhammed ‘Abdullah el-‘Alî ‘Ar‘âr (1946-)

1946 yılında Hanşele’de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini burada almıştır. Sonrasında Kostantîne’ye gitmiştir. Lise eğitimini İbn Bâdîs Lisesi’nde tamamlamıştır. 1969 yılına dek Gençlik ve Spor Bakanlığı’nda memur olarak görev yapmıştır. 1969 yılında ise yazmaya başlamıştır.

Başlıca Eserleri:

- *et-Tumûh* (Azim, 1970)
- *el-Hâlim ve Kasas Uhrâ* (Rüya Gören ve Diğer Öyküler)
- *Zamanu’l- ‘İşk ve’l-Ahtâr* (Aşk Zamanı ve Tehlikeler, 1986)
- *el-Bahs ‘ani’l-Vechi’l-Ahar* (Diğer Yüzü Araştırma, 1970)³⁷⁸.

3.4.4.18. Ahmed Bûdşîşî (1951-)

Ahmed Bûdşîşî, 2 Şubat 1951 tarihinde dünyaya gelmiştir. İşgal döneminde eğitim için Kostantîne’ye ailesiyle birlikte intikal etmiştir. Mîle Vilayeti’ndeki Seyyidi Mervân’da bulunan bir okulda öğretmenliğe başlamıştır. 1970’lerin başlarında çeşitli Arap ve Cezayir gazeteleri ile dergilerinde çalışmalarını yayımlamaya başlamıştır. 1974 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği’ne katılmıştır. Tiyatronun da içerisinde bulunduğu pek çok muhtelif alanda çalışmalar yayımlamıştır.

Tiyatro Eserleri:

- *Vefâtu’l-Hayyi’l-Mevt* (Ölü Mahallenin Vefatı)
- *el-Mags* (Sancı, Cezayir, 1985)
- *el-Bevvâb* (Kapıcı, Cezayir, 1985)
- *Mihfaza Necîb* (Necip’in Cüzdanı, Cezayir, 1989)
- *el-Mucâhidu’s-Sağîr* (Küçük Mücahid, Cezayir, 1999)
- *el-Mehfer* (Karakol, Cezayir, 2000)
- *Yâkût ve Huffâş* (Yâkût ve Yarasa, 2000)

³⁷⁸ A.e., s.136.

Kısa Öykü:

- *Âdem Yahbitu ilâ 'l-Medîne* (Adem Şehre Göçüyor)
- *el-Kudbânu 'z-Zehebiyye* (Altın Parmaklıklar)
- *Şefretu Hallâka ve 'Ulbetu Kibrît* (Berberin Mumu ve Kibrit Kutusu)

Roman:

- *et-Turâbu 'l-Ahras* (Dilsiz Topraklar)³⁷⁹.

3.4.4.19. Cîlâlî Hallâs (1952-)

Roman ve kısa öykü yazarı Cîlâlî Hallâs, 20 Nisan 1952 tarihinde 'Aynu'd-Defla'da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamlamıştır. Üniversitede öğretmenlik bölümünde okumuştur. Öykü koleksiyonları, romanları ve çocuk kitapları mevcuttur. Hallâs, eserlerini Arapça ve Fransızca kaleme almaktadır. eş-Şeriketu'l-Vataniyye'de yayım sorumlusu olarak görev yapmıştır. el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb'da da hizmette bulunmuştur. Emekliliği sonrasında ulusal ve Arap dünyasındaki pek çok gazetede görev almıştır. Beş yıllık öğretmenliğinin ardından çalışmalarını yayımlamaya başlamıştır.

Dört kısa öykü koleksiyonu, iki romanı, çocuk hikayeleri ve makaleleri mevcuttur. İlk öyküsünü 1969 yılında kaleme almıştır. 1970'lerin başlarında bazı hikayeleri Mağrip Radyosu'ndaki *Huvâtu'l-Edeb* (Edebi Amatörler) adlı programda yer almıştır. Ayrıca pek çok öykü çalışması da ulusal ve Arap dünyasındaki gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Kuruluşundan beri Cezayirli Yazarlar Birliği'nin üyesidir. el-Hadâra Ödülü'nü alan ilk Cezayirlidir.

Tâhir Câvût'un *Les Chercheurs d'os* (Kemik Bulucu) ve Reşîd Bûcedra'nın ise *Topographie ideale pour une aggression caracterisee* (Karakterize Saldırganlık için İdeal Topografya) adlı eserleri kendisi tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Bazı çalışmaları İtalyanca, Almanca ve Rusça gibi dillere dahi çevrilmiştir. Cîlâlî Hallâs Cezayir'de kısa öykü alanında ülkedeki ikinci neslin en önemli isimlerindendir. Hallâs'ın çalışmaları Cezayir'deki modern edebi eleştiriye

³⁷⁹ Fûğâli, a.g.e., s. 15-16.

zemin hazırlamış, bütün bunların yanı sıra Hallâs, Cezayir'in bin yıllık tarihiyle ilgilenmiştir. Çalışmaları hem mitolojik hem de gerçek olaylara dayanmakta ve gelecek vizyonu yaratmaya yöneliktir³⁸⁰.

Başlıca Eserleri:

- *Esdâ'* (Yankılar, Öykü Koleksiyonu, 1976)
- *Râ'ihatu'l-Kelb* (Köpeğin Kokusu, Roman)
- *Hamâ'imu's-Şefk* (Şefkin Güvercinleri, Roman, 1986)
- *Nihâyetu'l-Metâf bi'Yedike* (Kaderin Elindedir, Öykü Koleksiyonu, 1981)
- *Harîfu Raculi'l-Medîne* (Şehir Adamının Sonbaharı, Öykü Koleksiyonu)
- *ed-Durûb* (Patika, Çocuklar için Hikaye, 1986)
- *'Avâsıfu Cezîrati't-Tuyûr* (Kuş Adasının Fırtınaları, Roman, 1988)
- *es-Sefer ilâ'l-Hubb Şefk* (Aşkın Özlemine Doğru Yolculuk, Roman, 1997)
- *el-Ezminetu'l-Mutevahhişe Şefk* (Canavar Zamanlar, Roman, 1998)
- *Karratu'l-'Ayn* (Göz Bebeği)³⁸¹.

3.4.4.20. Bâdîs Fûğâlî (1955-)

Şair, edip, öykücü, araştırmacı, akademisyen ve bir eleştirmen olan Bâdîs Fûğâlî, 1955 yılında Kostantîne'ye bağlı olan Yûsuf Zîğûd şehrinde dünyaya gelmiş ve burada büyümüştür. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite eğitimi burada almıştır. Kostantîne Üniversitesi'nde Arap edebiyatı okumuştur. Aynı bölümde 1997 yılında *el-Kıssatu'l-Kasîratu'l-Neseviyye fî'l-Cezâir* adlı çalışmasıyla yüksek lisans derecesini almıştır. Kostantîne'deki Emîr 'Abdulkâdir Üniversitesi'nde Klasik Edebiyat alanında doktora yapmıştır. İlkokul ve lise öğretmenliğinden sonra Ummu'l-Bevâkî'de bulunan Emîr 'Abdulkâdir Üniversitesi'nde Edebiyat ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır.

1980'li yıllarda öykü yazmaya başlamıştır. Sonrasında roman ve eleştiri türlerine dönmüştür. 2008 yılında Emir 'Abdulkâdir İslâmi İlimler Üniversitesi

³⁸⁰ Bois, **a.g.e.**, C.II, s. 432.

³⁸¹ Fûğâlî, **a.g.e.**, s. 38-40; (Çevrimiçi) <https://www.nafhamag.com/2016/04/21/خریف-خلاص-جیلالی-1-المدینة-رجل> 27.12.2016.

tarafından çıkarılan *Beşeri ve Edebi Çalışmalar* Dergisi'nin yayın başkanı olmuştur. Kendisi Emir 'Abdulkâdir İslâmi İlimler Üniversitesi ile el-'Arabî Mehîdî Üniversitesi'nin ilmi meclislerine ve Cezayirli Yazarlar Birliği'ne üyedir.

Cezayir'deki kısa öykünün estetik ve düşünsel sorunları ve yönelimleri ile ilgili bir fırkanın ve 1954-2000 arasında şekil ve içerik bakımından Cezayir'deki Arap kadınının anlatımı ile ilgili başka bir fırkanın başkanıdır. Bütün bunların yanı sıra Kostantîne İl Meclisi'ndeki Geleneksel Sanayi ve Turizm ve Kültür Komisyonu'nun da başkanlığını yapmaktadır. Eğitim Bakanlığı ile pek çok edebi ve eğitim sahasındaki kongre ile sempozyumunun düzenlemesine danışmanlık yapmıştır. Öykü ve roman türlerinde çeşitli ödüller kazanmıştır. Muhtelif gazeteler ile ulusal ve uluslararası yayımlanan dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.

Müellif, makale ve öykü yazmaya devam etmektedir. *Nidâ'u'l-Hulûd* (Ebedi Sesleniş) adlı kıymetli bir kasidesi bulunmaktadır. *Teratîlu'l-Kibriyâ* ve '*Şumûğ* adlı ülke çapında yankı uyandıran milli bir şiiri bulunmaktadır. *el-Bedîlu* adlı bir de öykü koleksiyonu bulunmaktadır.

Başlıca Eserleri:

- *et-Tecribetu'l-Kıyasiyyetu'n-Nisâiyye fî'l-Cezâir* (Cezayir'deki Feminist Öykü Deneyimi)
- *Bunyetu'l-Hitâbi'r-Rivâ'î fî Tecribeti Râbah Haddûsî* (Râbah Haddûsî'de Hitabi Romanın Yapısı, 2004)
- *ez-Zamân ve'l-Mekân fî'ş-Şi'ri'l-Câhilî* (Cahili Şiirinde Zaman ve Mekan, 2007)
- *el-Bedîl* (Seçenek, 1992)
- *Dirâsât fî'l-Kıssa ve'r-Rivâye* (Roman ve Öyküyle İlgili Bir Çalışma, 2010)
- *Bunyetu'l-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Kasîra 'inde'l-Mer'eti* (Kadınlar Nazarında Cezayir Kısa Öyküsünün Yapısı)
- *Dirâsât ve Makalât fî'l-Edebi'l-Cezâirî* (Cezayir Edebiyatında Çalışmalar ve Makaleler)
- *Suvar ve Mevâkıf* (Resimler ve Duruşlar)

- *Mu‘cemu’l-Kassâsi’l-Cezâiriyyîne fi’l-Karni’l-Îşrîne* (XX. Yüzyılda Cezayirli Hikayeciler Sözlüğü)
- *Mâlik Haddâd* (el-Edîb ve’l-Fennân)
- *Zakiretu’l-Veşm* (Dövmenin Hatırası)
- *Tinâu ve Kasas Uhrâ* (Iraklık ve Diğer Öyküler)
- *Hesnâ’u Ğırnâta* (Güzel Ğırnata)
- *Tâġît* (Tâġît)
- *İbhâr* (Denizde Bir Yolculuk)
- *Terâtîlu’Şumûh ve’l-Kibriyâ* (Gurur ve Mumların Nameleri, Şiir Koleksiyonu)³⁸².

3.4.4.21. Râbah Haddûsî (1955-)

Râbah Haddûsî 16 Aralık 1955 tarihinde Benî Muyesser’de dünyaya gelmiştir. 1972-1978 yılları arasında öğretmen ve müfettiş olarak görev yapmıştır. Dâru’l-Hadâra yayınevi ile bir kültür ve eğitim dergisi olan *Me‘âlimu’ş-Şehriyye*’nin kurucusudur. 2000 yılında eğitimin düzenlenmesi hususunda kurulan ulusal bir komisyona üye olmuştur. 1998 yılında Cezayirli Yazarlar Birliği’nin genel sekreterliği, 2001 yılında ise milletvekilliği yapmıştır. el-Cahiziyye Cemiyeti’nin eski bir üyesidir. Arap Yazarlar Birliği’nin de üyesidir. Pek çok öykü ve roman kaleme alarak çocukları önemsedığı eserler meydana getirmiştir. Çocuklar için *Cem’iyyetu’l-Vataniyye* adlı teşkilatı kurmuştur.

Öykü ve makaleleri Cezayir ve diğer Arap ülkelerinin gazetelerinde yayımlanmıştır. Roman ve hikaye gibi edebi türler başta olmak üzere çeşitli araştırmalarda bulunmuştur. Roman sahasında İkbâl Ulusal Ödülü’nü (1990), Çocuk öyküleri alanında Büyük Yaratıcılık Ödülü, çocuk edebiyatı konusunda Kültür Bakanlığı Ödülü (1998) ve Cezayir şehrine dair kısa öykü hususunda Büyük Ödül (2000) gibi çeşitli ödüller kazanmıştır. Ulusal ve uluslararası pek çok sempozyuma katılmıştır. 2001 yılında Bağdat’ta, 2003 yılında ise Paris’te çeşitli konferanslar vermiştir. Cezayir’i pek çok edebi mahfilde temsil etmiştir.

³⁸² Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 388-389; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 430-431; Fûġâli, **a.g.e.**, s. 24-26.

Çalışmaları:

- *ed-Dahiyye* (Kurban, Roman, Fransızca'ya çevrilmiştir, 1984)
- *el-Ğurebâ'* (Garipler, Roman, 1994)
- *İhtirâku'l- 'Asâfir* (Serçelerin Yanması, Şiir Koleksiyonu, 1998)
- *İntibâ'ât 'Â'idun min Muduni'l-Cemâl* (Güzel Şehirlerin İntibaası, Gezi Edebiyatı, 2009)
- *Kâmusu'l- 'Alem fî'l-Emsâl ve'l-Hikem* (Emsâl ve'l-Hikem'de Özel İsimler Sözlüğü, 1994)
- *Mevsû'atu'l-Emsâlu'ş-Şa'biyyetu'l-Cezâiriyye* (Cezayir Halk Atasözleri Sözlüğü, Fransızca'ya çevrilmiştir)

Tarih Alanında:

- *Elf Sûretin ve Sûretin min Eyyâmi's-Sevra* (Devrimden 1001 Resim, 2007)
- *Benî Muyesserati'l-Atlasi'l-Buleydi* (2013)
- *el-Medresetu ve'l-Islâhu Muzekkerât Şâhide* (Reform ve Okul Şahid Hatıraları, 2002)
- *Ehâdisu Dıdde't-Tiyâr* (Akım Karşıtı Muhabbetler, 2012)

Çocuk Edebiyatı (7 cüz):

- *Bakaratu'l-Yetâmî* (Yetimlerin İnekleri)
- *Lûncâ, Bintu's-Sultân* (Sultan'ın Kızı)

Revâi'i'l-Kısas (1992):

- *eş-Şeyhu'l- 'Acîbu* (Garip Şeyh)
- *Sibâku'l-Hayevanât* (Hayvanların Yarışması, 1992)
- *el-Hediyetu'l- 'Acîbe* (Garip Hediye)
- *et-Tıflu'z-Zekiyyu* (Zeki Çocuk),
- *el-Yetîmetu* (Yetim)
- *Cebelu'l-Kurûd* (Maymunlar Dağı, 1996)
- *Bâ'i'atu'l-Hubz* (Ekmek Satıcısı)
- *Hadîkatu'z-Zi'âb* (Kurtlar Bahçesi)

Revâi'î'l-Kısas li'l-Etfâl (2007):

- *Silsiletu A'lâmi'l-Cezâir*
- *eş-Şeyh bâ'Amâmme* (1997)
- *el-Emîr 'Abdulkâdir*
- *el-Hıdır el-Huseyin*
- *Mâlik b. Nebî*
- *Fatıma Ensumer*
- *Silsile 'Alemi'l-Fakâsa*
- *Silsile Hikâyât Cezâiriyye* (1994 yılında Fransızca'ya çevrilmiştir)³⁸³.

3.4.4.22. Muhammed Emîn ez-Zâvî (1956-)

Romancı olan Muhammed Emîn ez-Zâvî, Cezayir'in batısında bulunan Tilimsân şehrine bağlı olan Mesîra'da 1956 yılında dünyaya gelmiştir. 1965-1972 yılları arasında ilkokulu Fas'ta, liseyi ise Tilimsân'da bulunan İbn Recep Lisesi'nde okumuştur. 1975 yılında Vahrân Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanmıştır. 1979 yılında mezun olmuştur. Sonrasında Suriye'ye giderek Şam'a yerleşmiştir. Şam Üniversitesi'nden 1983 yılında yüksek lisans derecesini almıştır. *Sûretu'l-Musekkafî fi'r-Rivâyeti'l-Meğâribiyye* (Mağrip Romanın Kültürel Yüzü) adlı tez konusuyla da doktor ünvanını almıştır.

İlk öyküsünü 1974 yılında *Âmâl* Dergisi'nde yayımlamıştır. Vahrân Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde de görev yapmıştır. Şu an başkent Cezayir'de bulunan ve ülkenin en büyük kütüphanesi olan el-Mektebetu'l-Vataniyye'nin müdürü olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Cezayir Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'ndeki görevine de devam etmektedir. Cezayir Kültür Bakanlığı tarafından çıkartılan *el-Kitâb* Dergisi'nin yayın başkanıdır. Cezayir Kütüphaneleri Ulusal Cemiyeti'nin başkanlığını sürdürmektedir. Bazı romanları İspanyolca, Çince, İtalyanca ve hatta İsveççe gibi

³⁸³ Fûğâli, a.g.e., s. 55-56; (Çevrimiçi) <http://www.arabicstory.net/?p=author&aid=1974> 23.02.2017; (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=4024 23.02.2017.

dillere çevrilmiştir. Eserlerini hem Arapça hem de Fransızca olarak kaleme almaktadır.

Kısa Öyküleri:

- *Yecî'u'l-Mevc İmtidâden* (Dalga Büyüyerek Geliyor, 1981)
- *Keyfe 'Abera Ta'iru'l-Fînîks Bahri'l-Mutevassıt* (Finiks Kuşu Akdenizi Nasıl Geçti, 1984)
- *et-Tirâs* (Teras, 1984)
- *Muhammed el-Hazîn* (Üzgün Muhammed, 1986)

Arapça Romanları:

- *Sahîlu'l-Cesed* (Bedenin Sahili, 1985)
- *Yashû'l-Harîr* (İpeğin Uyanması)
- *er-Ri'se* (Tüy)
- *Vahşetu'l-Yemâme* (Güvercinin Yalnızlığı)
- *es-Semâ'u's-Sâmine* (Sekizinci Sema)
- *Râ'ihatu'l-Unsâ* (Dişilik Kokusu)

Fransızca Romanları:

- *Sommeil Du Mimosa* (Mimozanın Uykusu, 1996)
- *La soumission* (Boyun Eğme, 1998)
- *La Razzia* (Baskın, 1999)
- *Haras de Femmes* (Kadının Sevgilisi, 2001)
- *Fatwa. pour Schéhérazade ey autre récits de La censure ordinaire* (1997)
- *L,empire de La Peur; Introduction à la culture de Sang an Algérie et dans le Monde arabe* (1999)
- *Histoire de Lecture* (Okuma Hikayesi, 1999)
- *Les gens du Parfum* (Parfüm İnsanları, 2003)

Tercüme:

- *Hâbîl* (Hâbîl, 1986)
- *Fi'lu'r-Rivâ'î* (Romancının Yaptığı)³⁸⁴.

³⁸⁴ Fûğâli, a.g.e., s. 120-121; (Çevrimiçi)

http://www.goodreads.com/author/show/1437597.Amin_Zaoui 26.09.2016.

3.4.4.23. Sa‘îd Bûtâcîn (1958-)

Öykücü, eleştirmen, romancı, çevirmen ve akademisyen olan Sa‘îd Bûtâcîn, 1958 yılında Jijel’e bağlı olan Tâksane’de dünyaya gelmiştir. Sorbon ve Cezayir Üniversitelerinde eğitim görmüştür. Tîzî Vizû Üniversitesi’nde sinema ve hitabet dersleri vermiştir. Pek çok ulusal ve uluslararası gazete ve dergilerde çalışmaları yayımlanmıştır. el-Câhiziyye Cemiyeti’nin basmış olduğu *el-Kıssa Dergisi*’nin yayın başkanıdır.

Başlıca Eserleri:

- *Mâ Hadese lî Ğaden* (Yarın Bakalım Ne Olacak, Öykü Koleksiyonu)
- *Vefat Raculi’l-Meyyit* (Ölenin Ölümü, Öykü Koleksiyonu)
- *el-La‘ne ‘Aleykum* (Size Lanet Olsun)³⁸⁵.

3.4.4.24. Zehra Dîk (1959-)

1959 yılında Tunus’ta dünyaya gelen Zehra Dîk, öykü ve roman yazarıdır. Yaklaşık yirmi yıl süresince Cezayir Haber Ajansı’nda görev yapmıştır. Şimdilerde Haberleşme Bakanlığı’nda müsteşar olarak görev yapmaktadır. Bazı çalışmaları muhtelif ulusal ve uluslararası dergiler ile gazetelerde yayımlanmıştır.

Cesed Mubâh ve ‘ġtisâl bi’l-Hulm (Mübah Ceset ve Rüyalarla Yıkanmak) adlı makalesi 1 Şubat 2014 ve *el-Hurriyye ve Hitâbu’l-Cesed* (Özgürlük ve Bedenin Dili) adlı makalesi ise 1 Mayıs 2004 tarihinde *es-Sekâfetu’l-Cezâir* Dergisi’nde yayımlanmıştır³⁸⁶.

Eserleri:

- *Beyne Fekkey Vatan* (İki Çene Arasında Vatan, Roman)
- *Fi’l-Cubbe Ahad* (Tek Bir Cübbede, Roman)³⁸⁷.

(Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=6116 26.09.2016.

³⁸⁵ A.e. s. 70-71.

³⁸⁶ İlgili makaleler için bkz. (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=5725> 23.02.2017.

³⁸⁷ Fûġâli, a.g.e., s. 64-65.

3.4.4.25. Riyâd Vattâr (1968-)

Riyâd Vattâr, 28 Ocak 1968 tarihinde başkent Cezayir’de dünyaya gelmiştir. Şiir ve öykü çalışmaları pek çok ulusal gazetelerde yayımlanmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. *Metehât Unseviyye* (Dişilllerin Bilmecesi) adlı romanı 2014 yılında Cezayir’in en çok okunan romandır. Riyâd Vattâr, 2016 yılının Aralık ayında et-Tahir Vattâr Ödülü’ne layık görülmüştür. Cezayir’deki pek çok ulusal kongreye de katılmıştır³⁸⁸.

3.4.4.26. Beşîr Mufdî (1969-)

Öykücü ve romancı olan Beşîr Mufdî, 26 Ekim 1969 tarihinde başkent Cezayir’de dünyaya gelmiştir. İlkokul, lise ve üniversite eğitimi burada almıştır. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunudur. Aynı zamanda bu bölümde yüksek lisans yapmıştır. Gazeteci olarak pek çok kurumda görev almıştır. Günümüzde ulusal televizyonlarda gazeteci olarak çalışmaktadır. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. 1992 yılında başkent Cezayir’de yayımlanan *İbdâ’* Dergisi’nin başkanlığını ve 2002 yılında ise *Kuttabu’l-İhtilâf* Dergisi’nin genel sekreterliğini yapmıştır. Bazı çalışmaları Fransızca’ya da çevrilmiştir.

Çalışmaları:

- *Emtâru’l-Leyl* (Gecenin Yağmurları, Cezayir, Öykü Koleksiyonu, 1992)
- *ez-Zıllu ve’l-Ğiyâb* (Gölge ve Kayboluş, Cezayir, Roman, 1995)
- *el-Merâsîm ve’l-Cenâ’iz* (Merasimler ve Cenazeler, Cezayir, Öykü, 1997)
- *Erhâbîlu’z-Zubâb* (Sinekler Topluluğu, Cezayir, Roman, 2000)
- *Şâhidu’l-‘Atme* (Karanlığın Şahidi, Roman, Cezayir, 2002)
- *Şitâ’u li’Kulli’l-Ezmine* (Her Zaman İçin Kış, Cezayir, Öykü, 2003)
- *Risâle Muerreha minhu* (Ondan Tarihli Mektup)
- *Dumyetu’n-Nâr* (Ateşin Bebeği, Roman)
- *Eşbâhu’l-Medîne’l-Maktûle* (Ölü Şehrin Benzerleri, 2012)³⁸⁹.

³⁸⁸ Fûğâli, a.g.e., s. 61; (Çevrimiçi) <http://www.kataranovels.com/novelist/بوطار-رياض/> 27.12.2016.

³⁸⁹ Fûğâli, a.g.e., s. 27-28; Haddûsî ve diğ., a.g.e., C.II, s. 602.

3.4.4.27. Rebî'a Zenâtî

Rebî'a Zenâtî, Dâru'l-Mîzân'a bağlı olan Benî 'İsma'îl'de dünyaya geldi. İlkokulu burada okudu. On beş yaşındayken Fransa'ya göç etti. Üniversite eğitiminin sonrasında 1964 yılında bir ilkokula müdür olarak atandı. Fransızca öykü ve roman çalışmaları şu şekildedir:

- *L'heure du choix* (Karar Zamanı)
- *Un bel espoire* (Güzel Bir Umut)
- *Chose sacrée* (Kutsal Şey)
- *Jean Djeut Menheciyye ve Nakdiyye li'l-Edebi'l-Cezâirî'l-Mektûb bi'l-Feransî* (Fransızca Cezayir Edebiyatında Jean Djeut Yöntemi ve Eleştirisi (1945-1977)³⁹⁰.

3.5. CEZAYİR'DE ROMAN

3.5.1. Fransızca Yazılmış Cezayir Romanı

Kuzey Afrika veya Mağrip edebiyatının başlangıcı 1952 kuşağına dayanmaktadır. Bu kuşağın yerli yazarları, 1950'li yılların başlarında Fransızca metinler kaleme almaya başlamışlardır. Bu topluluğun Cezayir devriminin (1954-1962) patlak vermesi ve Fas ile Tunus'un bağımsızlıklarını kazanmalarından kısa süre önce Fransızca yazmaya başladığı görülmektedir. Edebi bir devrimin siyasi bir devrimden önce geldiği de iddia edilebilir. Kuzey Afrika'daki Frankofon edebiyat 1952 jenerasyonu ile birlikte kültürel ve politik bir bölünmenin eşğine geldi. Yerli yazarlar sömürgecinin dilini kullanmaktaydı ve bu durum ortaya çıkan yeni ulusların yeni kimliklerini ifade edebilmeleri için kullanılan bir yöntemdi.

Bu tarihlerden önce sadece birkaç tane yerli yazar Fransızca yazmaktaydı. Örneğin Amrouches, 1930'larda ve 1940'larda Fransız-Berberi kimliğiyle yazmaya ve Berberi kültürünü yaymaya başlamıştır. Daha az tanınanlar ise: Muhammed b. Si Ahmed b. Şerîf, 'Abdulkâdir Hâc Hamû, Muhammed Ould Cheish, Rabah Zenati, Salâh Ferhat, Cemîle Debişe. Nitekim Louis Bertrand,

³⁹⁰ Fûğâli, a.g.e., s. 56-57.

Robert Randeu, Albert Camus, Gabriel Camus, Jules Roy, Emmanuel Roblés, Jean Pélégri, Jean Sénac gibi Avrupa kökenli Kuzey Afrikalı yazarlar da bulunmaktaydı. Bunlar arasında zengin bir edebi gelenek bulunmaktaydı. Roblés ve Sénac gibi isimler 1950’li yıllarda bu yerli yazarların tanınması konusunda öncü oldular. 1952 kuşağına bakıldığında Cezayir’den Mevlûd Fir’avn, Mevlûd Ma’merî, Muhammed Dîb ve Kâtîp Yâsin; Tunus’tan Albert Memmi; Fas’tan ise Ahmed Sefrioui ve Driss Chraïbi gibi yazarlar vardır. Bu yazarlar, edebi bir türü olan romanı kullanarak ve Fransızca yazarak sömürünün dilbilimsel ve kültürel araçlarını kullanmışlardır³⁹¹.

Söz konusu bu yazarlar iki kültür arasında kalmış olup kendilerine meşru bir kimlik bulamamışlardır. Nitekim onların romanlarında otobiyografik bir tutum benimsemeleri şaşırtıcı değildir. Bu durum özellikle otobiyografik ve kurgu metinler arasındaki diyalektiğin, Fir’avn’ın *Le Fils du pauvre* (Yoksul Adamın Oğlu, 1950) ’sinde açıkça görülmektedir. Fir’avn, fakir bir çocuğun Fransızca öğretmenliği yapmayı başarmasını ve bu esnada çocuğun dahil olduğu kabile ruhunun otantik bir anlatımını yapabilmeyi istiyordu³⁹². Onun milliyetçiliği ölümünden sonra ortaya çıkan kitabında oldukça açık bir şekilde görülmektedir.

Ma’merî, *La Colline oubliée* (Unutulmuş Tepe, 1952) ve *Le Sommeil du juste* (Haklıların Uyku, 1955) adlı ilk romanlarında yerel kabile kültürünü vurgulamaktadır. Fransız sömürgecilerin ve politikacıların Araplara, Berberilere ve Yahudilere karşı böl ve yönet stratejisini benimsediği sürece Ma’merî’nin “Berberizmi”nin Cezayir milliyetçiliğine aykırı olduğu düşünülmüştür. Yazılarının bu boyutunda bağımsızlıktan sonrasında Berberizmin, Cezayir demokrasisinin gerçek bir sınavı olduğunu iddia ettiğinde Berberice’nin ulusal bir dil olarak tanınması ve Berberi kültürünün savunulması için farklı siyasi çağrışımlar önermişti.

Muhammed Dîb’in üçlemesinde 1939 yılından 1942 yılına kadar Cezayir şehri ve kırsalının sosyo-politik sorunlarını genç bir çocuğun gözlerinden

³⁹¹ Danielle Marx-Scouras, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 534-536.

³⁹² Danielle Marx-Scouras, *a.g.e.*, s. 534-536.

görebilmektedir. Kendi ülkesinin milliyetçi amaçları bu çocuk üzerinden kişiselleştirilmiştir

Kâtip Yâsin'in *Nedjma* (Nedjma) adlı eseri devrimsel ve şiirsel bir çalışmadır. Birden fazla anlatı sesine sahip olan ve bu esnada da mistik boyutlarda bireysel ve toplumsal gerçeklere temas eden nadir bir metindir. Romanın otobiyografik tarihi ve mistik boyutları, çok yönlü bireysel hikaye anlamlarını toplumsal hikayelerden almakta ve gerçeği yansıtmaktadır. *Nedjma* Mağrip edebiyatının başyapıtıdır ve belki de 1952 jenerasyonunun tamamen siyasetle ilgilenen tek romanıdır³⁹³.

Cezayir romanında temel olarak üç ana unsur etkili olmuştur.

- Çiftçi Reformu (1871-1916)
- 8 Mayıs 1945 Olayları
- 1 Kasım Devrimi (1954- 1962)³⁹⁴.

Tarihçi ve araştırmacı John Dejeux Fransızca ilk edebi metnin 1891 yılında Muhammed b. Rehâl tarafından kaleme alınan *İntikâmu's-Şeyh* (Şeyh'in İntikamı) adlı deneme olduğunu ifade etmiştir. el-Mecelletu'l-Cezâiriyyetu'l-Tunissiyye tarafından yayımlanan bu eserde, Cezayir'in sosyal geleneklerinden ilham alınmıştır.

Dejeux, Cezayirli ediplerin yazmış oldukları metinleri saptamak için 1880- 1920 yılları arasında Fransızların Cezayir'de çıkartmış oldukları gazeteleri ve dergileri taramıştır. Bunun sonucunda ise zayıf sonuçlar elde etmiştir. Öyle ki tarama sonucunda *Renîn*, *el-Cezâiri*, *er-Râvî* ve *el-Feryânî* adlı eserlere ulaşabilmiştir. Bu eserlerin Cezayirliler tarafından kaleme alındığı konusunda kuşku duymuştur. Neticede şunu fark etmiştir ki bu eser sahipleri Fransız asıllı Cezayirlilerdir. Ancak şu iki isim istisnadır: Ahmed Bouris, 1912 yılında *el-Hakk* gazetesinde *Musulmans et Chrétiennes* (Müslüman Erkekler ve Hristiyan Kadınlar) adlı bir romanı tefrika halinde yayımlamıştır. Diğer isim ise Sâlim el-

³⁹³ A.e. s. 534-536.

³⁹⁴ Salih Mefkûde, *Ebhâs fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, Menşûrâtu Mihberi Ebhâs fi'l-Luğati ve'l-Edebi'l-Cezâirî, y.y., t.y., s. 17.

Kubbî'dir. 1917 yılında *Hikâyât ve Kasâ'id mine'l-İslâm* (İslam'dan Kasideler ve Öyküler) adlı şiir koleksiyonunu yayımlamıştır. 1920 yılında ise *Endâ' Maşrikkiyye* (Doğunun Nemi) adlı başka bir şiir koleksiyonu yayımlamıştır. Bu iki yazar eserlerinde hem İslamiyet'i hem Doğuyu hem de Fransa'yı yücelten ifadelerle yer vermiştir.

1891-1920 yılları arasındaki dönemde özellikle roman türünde ciddi bir boşluk gözlemlenmiştir. Tarihçi ve araştırmacı John Dejeux, Fransızca Cezayir romanının gerçek başlangıcının 1920 yılında el-Kâyid b. eş-Şerîf'in *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* adlı çalışması vesilesiyle olduğunu kabul etmektedir. Nitekim 1830-1920 yılları arasında Fransız diliyle yazılmış herhangi bir ürünün bulunmamasını çok ilginç olarak karşılamıştır. Bunun nedenlerini ise şöyle ifade etmektedir: "*Fransa'nın Cezayir'de yapmış olduğu katliam, Cezayir'de uygulamış olduğu düşmanca siyaset politikası ve Fransa'nın Cezayir eğitim sisteminde uyguladığı olumsuz politika*". Söz konusu nedenlerden dolayı iki taraf içinde daima bir gerginlik ve çatışma olmuştur. Bu nedenle Fransızca olan bir edebiyat ortaya çıkamamıştır. el-Kâyid b. eş-Şerîf'in 1920 yılında yayımlanan *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* adlı eseri, müellifin biyografisi olup aynı zamanda Fransız ordusu saflarında katılmış olduğu dünya savaşının detaylarını aktaran bir romandır.

Cezayir'deki ilk romanın hangisi olduğu hususunda iki görüş vardır. Bunlardan ilki Fransızca yazılmış Cezayir romanının gerçek başlangıcının 1920 yılında el-Kâyid b. eş-Şerîf tarafından kaleme alınmış olan *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* ile başladığı kabul edilirken diğer görüş ise el-Kâyid b. eş-Şerîf'in romanının biyografik öğeler içermesinden ötürü aslında 'Abdulkâdir Hâc Hamû'ya ait olan *Zehrâ La Femme Du Mineur* (Küçük Hanım Zehra, 1925) adlı romanın Fransızca yazılmış ilk Cezayir romanı olarak kabul edilmesidir³⁹⁵.

1920-1929 yılları arasında kaleme alınan Fransızca bazı eserler şu şekildedir:

³⁹⁵ Ahmet Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, Dîvânu'l-Matbû'ati'l-Câmi'iyyeti, Cezayir, 2007, s. 87-90.

- Sâlim el-Kubbî'nin yayımlamış olduğu *Endâ' Maşrikkiyye* Adlı Şiir Koleksiyonu (1920)
- el-Kâyid b. eş-Şerîf'in *Ahmed b. Mustafa el-Kavmî* Adlı Eseri (1920)
- 'Abdulkâdir Hâc Hamû'ya ait olan *Zehrâ La Femme Du Mineur* (Madencinin Karısı Zehra, 1925)
- Ahmed Bouris'e ait olan *Musulmans et Chrétiennes* (Müslümanlar Erkekler ve Hristiyan Kadınlar, 1912)
- Şukrî Hûca'ya ait olan *Mamoun l'ébauche d'un idéal* (Bir İdeolojinin Taslağı, Me'mûn, 1928)
- Şukrî Hûca'ya ait olan *El-Euldj captif des barbaresques* (Barbarların Esiri el-Euldj, 1929)³⁹⁶.

1930-1948 yılları arasında yayımlanmış altı eser bulunmaktadır:

- Muhammed Veled Şeyh'in *Myriem dans les palmes* (Hurmalıklar Arasında Meryem, 1936)
- Râbah Zenâtî, *Bûlnevâr, Fetâ Cezâirî* (Cezayir Kahramanı Bûlnevâr, 1941)
- Cemîle Debâş, *Leila, jeune fille d'Algérie* (Leylâ, Cezayirli Bir Genç Kız, 1948)
- Cemîle Debâş, *Azîze* (1955)
- Tavus 'Amrûş, *Jacinthe noire* (Siyah Zambak, 1937)
- Tavus 'Amrûş, *La rue des tambourins* (Tamburlar'ın Sokağı)

Bu dönemdeki eserler “Cezayirli bir kişi nasıl Fransız olabilir?” ya da “Fransız olursa nasıl Arap ve Müslüman kalabilir?” şeklindeki kimlik sorunlarını ele almıştır. Nitekim Şukrî Hûca'nın *El-Euldj captif des barbaresques* (1929) adlı eseri bu sahada yazılmış en eskisi olmasına rağmen bu konuyu en iyi işleyenidir. Diğer romanların aksine konuyu dolaylı bir şekilde ele almıştır. XVI. yüzyıldaki Cezayir korsanlarının tarihinden yola çıkarak bu konuyu yansıtmaya çalışmıştır³⁹⁷.

³⁹⁶ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 94; Ahmet Mennûr, *Melâmihi Edebiyye*, Dâru's-Sâhil, Cezayir, 2008, s. 24; Can, *a.g.e.*, s. 61.

³⁹⁷ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 98.

Ferhât ‘Abbâs³⁹⁸, 1920 ile 1930 yılları arasında çıkan makalelerini *el-Fetâ’l-Cezâirî* (Cezayirli Genç) adlı eserde bir araya getirerek 1931 yılında yayımlamıştır. -el-Fetâ’l-Cezâirî terimi daha önceki eserlerinde de geçmiştir - Bu eserde yazar eşitlik temasını işlemiş ve bu esnada Fransa’da yaşayan Cezayirli genç çiftçileri ele almıştır³⁹⁹.

1952 yılından önce çıkan romanların çoğunda genel olarak eşitlik, kimlik sorunu ve fikirsel olarak İslâmiyet’i savunan ahlaki değerler işlenmiştir. Ayrıca İslam medeniyeti, manevi ve ahlaki değerler, siyer ve müsteşriklerin İslâmiyet’e yönelik olan iftiralarına karşı takınılacak tutumlar gibi pek çok husus ele alınmıştır⁴⁰⁰.

1952 sonrasının eserlerinde romancılar Fransızların ve Cezayirlilerin karşılıklı evliliğini işlemiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan içtimai ve kültürel sorunları ele alınmıştır⁴⁰¹.

Şukrî Hûca’nın *El-Euldj captif des barbaresques* adlı romanı evlilik konusunu ele alan romanlardandır. Romanda farklı dinler söz konusudur. Bu dönemdeki romancıların bir kısmının farklı dinler arasındaki evliliği desteklediği diğer bir kısmının ise desteklemediği görülmektedir. Mevlûd Fir‘avn’un *Le Fils du pauvre* adlı romanında tarafların evliliğini farklı dinlere mensup olsalar bile desteklediğini belirtmektedir. Bu yazarın eserlerinde daha çok Berberi kültürüne yer verdiği görülmektedir⁴⁰².

Ayrıca çoğu yazar, toplumda bir denklemin sağlanabilmesi için Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır. Muhammed Velid eş-Şeyh⁴⁰³, in *Meryem beyne’n-Nahîl* (1934), Râbah Zenâtî’nin

³⁹⁸ Hayatı hakkında bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Ferhat-Abbas> 07.10.2017.

³⁹⁹ Mennûr, *el-Edebu’l-Cezairî bi’l-Lisani’l-Feransî*, s. 98-99.

⁴⁰⁰ A.e. s. 100.

⁴⁰¹ A.e. s. 102.

⁴⁰² A.e. s. 103.

⁴⁰³ Araştırmacı, yazar ve tiyatrocu olan Muhammed Velid eş-Şeyh, 27 Şubat 1905 tarihinde Beşşâr’da dünyaya geldi. Fransızca yazılan modern Cezayir romanının babası olarak itibar edilir. İlköğrenimini doğduğu yerde aldıktan sonra lise eğitimi için Vahrân’a intikal etmiştir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الشيخ_ولد_محمد 28.07.2017.

Bûlnevâr ve Fetâ Cezâirî (1941) ve Cemîle Debâş'ın *Leylâ Fetât Cezâirîyye* (1948) adlı eserleri bu türdendir⁴⁰⁴.

1948 yılında Fransızca olarak Ali el-Hammâmî'nin *İdrîs* ve Mâlik b. Nebî'nin *Lebbeyk* adlı romanları bu minvalden çıkmıştır ki bu romanlarda sömürgeye karşı mukavemeti işlemişlerdir. Aynı zamanda 'Abdulkerîm el-Hattâbî ve Emîr 'Abdumâlik el-Cezâirî eserlerinde Cezayir direnişini işledikleri görülmektedir. Mâlik b. Nebî, İslâm'a dair fikirlerini *ez-Zâhiretu'l-Kur'aniyye* adlı eserinde dile getirmiş olup özellikle içki konusunu ele almıştır. İnsanların İslamiyet'e sarılmaları gerektiğini ifade etmiştir⁴⁰⁵.

1952 neslinin yazarlığının referans kalitesi, Cezayir devriminde ve sonrasında doruğa çıkmıştır. Sıklıkla hapisanede yazılan milliyetçi bir şiir edebi alanda Avrupalı ile yerli yazarlar arasındaki siyasi işbirliğini geliştirdi. En devrimci ve orijinal metinlerden bazıları Avrupalılar tarafından yazılmıştır. Henri Kréa, Jean Amrouche, Cymal Amrani, Nureddîn Ebû, Mâlik Haddâd ve Nadia Guendouz gibi Cezayirliilere ek olarak Anna Greki ve Jean Sénac'ın adı verilebilir. Cezayir devrimi ülkedeki tüm topluluklara yardım etmeyi amaçlamıştır. Kùltürler arası işbirliği yapmak dönemin politikasına uygundur.

Fransızca yazılmış Cezayir romanı 1920'lerde başlarken 1950'li yıllarda artık büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Dönemin şartlarıyla birlikte aslında Fransızca metinler kaleme alan bir Kuzey Afrika ekolünün doğduğu söylenebilir. Bu ekol içinde ise iki ayrı topluluk bulunmaktadır. Birincisi Cezayir'de doğmuş ve burada büyümüş Fransız asıllı Cezayirliiler olan Emmanuel Robles⁴⁰⁶ (1914-1995), Albert Camus (1913-1960) ve Gabriel Audisio (1900-1978) gibi isimlerdir. İkinci grupta ise Cezayirli olup Fransızca yazan yazarlar bulunmaktadır. Başlıca temsilcileri ise: Mâlik Haddâd, Mevlûd Ma'merî, Muhammed Dîb, Kâtîp Yâsin ve Mevlûd Fir'avn'dur⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 104.

⁴⁰⁵ **A.e.** s. 105.

⁴⁰⁶ (Çevrimiçi) <http://emmanuelrobles.online.fr> 19.02.2017.

⁴⁰⁷ İmân el-'Amirî, "Sûretu's-Sevratî't-Tahrîriyye fî'r-Rivâyeti'l-Cezâirîyye bi'l-Luğati'l-Feransiye", *Mecelletu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İnsâniyyeti*, Sayı: 10, 2005, s. 178-181.

3.5.1.1. Birinci Merhale (1945-1954)

‘Abdulkebîr el-Hatîbî’nin *el-Mağribî’l-‘Arabî* adlı kitabında Cezayir romanını (1945-1954) yılları arasında olduğu gibi dönemlere ayrılmıştır. Bu tarihi dönem içerisinde etnografik roman yaygındı. Bu roman türünde olayların ardını araştırmak yerine sadece görülen şeylerin tasviri söz konusudur. Bu türde metinler kaleme alanlardan bazıları ise olayların ardını araştırarak özüne inmeye çalışmaktadırlar. Bu dönemin temsilcileri arasında Muhammed Dîb ve Mevlûd Ma‘merî ve diğerleri yer almaktadır⁴⁰⁸.

3.5.1.2. İkinci Merhale (1954-1958)

Bu dönem içerisinde daha gerçekçi ve daha olgun eserler ortaya konularak eleştirinin ötesine geçilmiştir. Yazar toplumu devrime sevk edebilmek ve halka ulaşabilmek için daha basit üsluplar kullanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde gerçekten kaliteli ve güzel eserlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu metinlerin adeta Cezayir halkını yansıttığı görülmektedir. Bu dönemde öne çıkan romancılar Muhammed Dîb ve Kâtip Yâsin’dir⁴⁰⁹.

3.5.1.3. Üçüncü Merhale (1958-1962)

Bu dönem içerisinde bir direniş edebiyatı oluşmuştur ve metinler artık daha kapsamlıdır. Böylelikle devrim alevlenmeye başlamış ve buna karşı sömürgeci Fransızların harekete geçtiği görülmektedir. Ülkenin gerçekliği ile edebiyatı iç içedir. Yazarın halkla bir olması, savaşı ve hayatın içinde yer alması edebiyata da yansımıştır. Mevlûd Fir‘avn gibi pek çok edebiyatçı mücadeleler esnasında şehit olmuştur. Bu dönemin temsilcileri ise Muhammed Dîb, Mâlik Haddâd ve Mevlûd Fir‘avn gibi isimlerdir⁴¹⁰.

Devrim, Ma‘merî’nin gerçekçi romanı olan *L’Opium et le bâton* (Afyon ve Sopa, 1965), Dîb’in alegorik romanı *Qui se souvient de la mer* (Denizi Kim

⁴⁰⁸ Vâsinî el-A‘rac, *İtticâhâtü’r-Rivayeti’l-‘Arabîyyeti fi’l-Cezâir*, el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb, Cezayir, 1986, s. 75-76.

⁴⁰⁹ el-A‘rac, *a.g.e.*, s. 75-76.

⁴¹⁰ *A.e.*, s. 75-76.

Anımsar, 1962) ve Yamina Mechakra⁴¹¹ 'nın şiirsel romanı *La Grotte* (Mağara)'nin ana temasıydı.

Âsiye Cebbâr, devrim esnasında kadın cinselliğinin keşfedilmesiyle ilgili bir ilk roman olan *La Soif* (Susuzluk, 1957)'u kaleme aldı ve bunu yaptığı için eleştirildi. Fakat bu onu durduramadı ve *Les Enfants du nouveau monde* (Yeni Dünyanın Çocukları) adındaki eserinde kadın cinselliğini ve kurtuluş sorununu işledi⁴¹².

Mevlûd Fir'avn, Mevlûd Ma'meri, Muhammed Dîb, Kâtip Yâsin, Âsiye Cebbâr ve Mâlik Haddâd'ın aralarında bulunduğu 1950'li kuşağı Frankofon romancılarının Cezayir bağımsızlığına dair güçlü bir bağlılıkları vardı. Bu romancılar yabancılaşma, kimlik sorununa ve sömürgeye karşı öfkeyi dramatize ediyordu.

1990'lı yıllarda ordu liderliğindeki hükümet ile FIS (İslami Savunma Cephesi) arasındaki Cezayir iç savaşı sırasında Tahir Cāvût ve Yûsuf Sebtî gibi Frankofon yazarlar ve gazeteciler suikast hedefindeydi. Bûcedra, Cebbâr, Ma'merî ve Mîmûnî gibi yazarlar ise sürgüne zorlandılar.

Arapça'nın resmi dil olarak kabul edilmesi ve Cezayir'in uluslararası Frankofon Organizasyonu üyeliğini reddetmesine rağmen Fransızların gündelik ve haftalık gazeteler ile eğitim kurumları ve hükümet üzerinde egemen durumlarını sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim 'Abdul'azîz Bûteflika'nın 1999 yılının Nisan ayındaki ilk ulusal konuşması Fransızca idi ve burada dil temelindeki ulusal birlik vaadi büyük oranda tatmin edici bulunmamaktaydı.

Yasmina Khadra⁴¹³, Melike Mukaddem⁴¹⁴ ve Leyla Sebbâr⁴¹⁵ gibi birçok sürgün Frankofon romancı Cezayir'deki olaylardan uzakta güvenli bir mesafede

⁴¹¹ Yamina Mechakra, 1949 yılında Kuzey Aures bağlı olan Meskianada dünyaya geldi. Cezayir Üniversitesi'nde psikiyatri eğitimi alırken 1973'te ilk romanına başlamıştır. Roma ve Paris'e gitmeden önce Kâtip Yâsin ile bir araya geldi. Yamina Méchakra, Yâsin'in yazı tarzını izledi ve ondan bu konuda tavsiyeler aldı. İlk kitabını bitirmek için üç kez yeniden yazması gerekiyordu ve sonunda "*La Grotte éclatée*" 1979 yılında yayımlandı. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://upclosed.com/people/yamina-mechakra/> 29.07.2017 ; Valérie K. Orlando, *The Algerian New Novel: The Poetics of a Modern Nation, 1950-1979*, University of Virginia Press, Virginia, 2017.

⁴¹² Danielle Marx-Scouras, *a.g.e.*, s. 536-538.

⁴¹³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 381.

romanlarını üretmeye devam ettiler. Frankofon Cezayir romanı meşruiyetini kısmen de pazarlanabilirliğinden almakta idi. Yine de Fransızca yazmak pazarlanabilmek için yeterli değildi⁴¹⁶.

1952 yılında Muhammed Dîb'in *La Grande Maison* (Büyük Ev) adlı romanı çok büyük bir yankı uyandırdı ve söz konusu bu eser Cezayir edebiyatı için önemli bir dönüm noktası oldu. Bu romanda bu yıldan önce çıkan romanlarda işlenen konulardan uzak duruldu. Üst tabakanın değil tam aksine halkın dertleri, fakirlik, zor yaşam şartları ve zulüm gibi unsurlarla ilgilendi. Ayrıca Cezayir siyasi mücadelesine de yer verildi. Romanda sömürge güçleri tarafından aranan bir direnişçi anlatılmaktadır. İlk kez açık bir şekilde Cezayir kimliği dile getirilmiştir. Kendisinden sonra kaleme alınan *L'Incendie* (Ateş) ve *Le Métier à tisser* (Dokuma- cılık) gibi mühim eserleri etkilemiştir⁴¹⁷.

1954 yılında çıkan *L'Incendie* ve 1957 yılında çıkan *Le métier à tisser* adlı romanlarda toplumun yaşamış olduğu zor şartlar ve özellikle toplumcu gerçekçilik eğilimi baş göstermiştir.

L'Incendie romanında kırsal kesimdeki sefalet dünyasına değinilmiş ve çiftçiler ile sorunlarına yer verilmiştir. *Le métier à tisser* adlı romanda ise şehirlerdeki esnafın sorunlarına değinilmiştir.

Bu dönem içerisinde aynı çizgide olan başka yazarların romanları da çıkmıştır. Mevlûd Ma'merî'nin *Nevmu'l- 'Adli* (Adalet Uykusu) ve Kâtip Yâsin'in *Nedjma* adlı romanları bunlar arasındadır.

Mevlûd Ma'merî, *Nevmu'l- 'Adli* adlı romanında dağ eteklerinde yer alan Kabaili köylerindeki fakirlik, sömürü, yoksulluk, sömürge baskısı ve bilgisizlik gibi konulara yer vermiştir. Kâtip Yâsin'in *Nedjma* adlı romanında ise şehirlerdeki işsizlik, fakirlik, fabrikalarda günlük çalışan işçilerin maruz kalmış olduğu hakaretler ve bu insanların hissetmiş olduğu mazlumiyet duygusu ifade

⁴¹⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 358.

⁴¹⁵ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 356.

⁴¹⁶ Peter Melville Logan, **The Encyclopedia of The Novel**, John Wiley and Sons, Oxford, 2011. s. 578-580.

⁴¹⁷ Mennûr, **el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî**, s. 107.

edilmiştir. Bu muameleler karşısında hissedilen duygular onları isyana sürüklemekte ve belki de cinayete kadar yönlendirmektedir⁴¹⁸.

Ayrıca Kâtip Yâsin 8 Mayıs 1945 tarihinde Stîf, Kâlema ve Hırata'da gerçekleşen gösterileri ele almış olup on binlerce canın nasıl feda edildiğini tasvir etmiş ve Cezayir'in içerisinde bulunduğu bu kötü durumu ifade ederek 1 Kasım 1954 tarihinde gerçekleşecek olan büyük devrime isyanına işaret etmiştir. Bu dönemde şu açığa çıkmıştır ki artık Fransa ile bir arada yaşamak mümkün değildir. Bu roman Cezayir'de değil ama Fransa'daki sol eğilimli yayınevleri tarafından basılmıştır. Fransızlar arasında çok revaç görmüş ve romancıları yeni eserler kaleme almaları hususunda teşvik etmiştir. Öyle ki Âsiye Cebbâr ve Mâlik Haddâd gibi romancılar bu vesileyle 1954 senesinden bağımsızlığa değin var olan siyasal olayları kaleme almaya çalışmışlardır. *Nedjma* (Nedjma) Mağrip edebiyatı için bir devrim niteliğindedir⁴¹⁹.

1958 yılı sonrasındaki edebi ürünlere bakılacak olunursa Mâlik Haddâd'ın *el-İntibâ'u'l-Ahîr* (Son İzlenim, 1958) adlı romanın silahlı devrimi tasvir eden ilk eser olduğu görülmektedir. 1959 yılında Muhammed Dîb'in kaleme almış olduğu *Sayf İfrikî* (Afrikalı'nın Sayfası) adlı romanda halk devriminden bazı örnekler sunulmuştur. Kahramanlar arasında ise kırsal kesimdeki çiftçiler, şehirlerdeki esnaf bunun yanı sıra gençler, entelektüeller ve hatta okuma yazmaya bilmeyenler dahi yer almaktadır. Ayrıca bu eserde Fransız uçaklarının köyleri bombalaması ve top atışları yapması bunların sonucunda köy halkının evlerini terk etmesi ve köyün harabeye dönmesi gibi konular işlenmektedir. Şehirdeki insanlara uygulanan baskılar, direnişçilere yapılan işkenceler ve masum insanların hapse atılması gibi pek çok durum da eserde kendisine yer bulmuştur.

Muhammed Dîb, devrim olaylarını tasvir etmeye yeniden başlamıştır. 1962 yılında yayımladığı *Men Yezkuru'l-Bahar* (Denizi Kim Hatırlar) adlı romanında değişik bir üslup sergilemiştir. Sembollere yer vermiş ve olayları yoğun bir şekilde aktarmaya çalışmıştır. Buradaki amacı ise şehirleri saran gerilim ve korku havası ile harabeye dönen köyleri tasvir edebilmektir.

⁴¹⁸ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 106-107.

⁴¹⁹ A.e. s. 108-109.

Mâlik el-Haddâd'ın *et-Tilmîz ve'd-Ders* (Öğrenci ve Ders, 1960) ve *Rasîfu'l-Ezhâr Lem Ye'ud Yucîb* (Boşlukta Yuvarlağa Dönen Sıfırlar 1961) adlı romanlarında Muhammed Dîb'ten farklı bir üslup izlemiştir. Olaylardan çok hayata hakim olan gerilim ve korku ortamına odaklanmıştır. Kahramanlar bu ortama maruz kalmışlar ve savaşı ve etkilerini yaşamışlardır. *Rasîfu'l-Ezhâr* romanında Hâlid karakterinin savaştan çektikleri anlatılmaktadır. *et-Tilmîz ve'd-Ders romanında* ise Fadîle karakterinin “*Ben gerçekten çok çektim*” ifadesini kullandığı görülmektedir. Bu ifadenin ise tam anlamıyla Cezayir ulusal tarihini özetlediği söylenebilir. Yukarda belirtilen eserler tamamen devrimi ve toplumun yaşadığı gerçekleri ele almışlardır.

1956 yılında Mâlik Haddâd *eş-Şakâ'u fî Hatar* (Tehlikede Bedbaht), adlı ilk divanını yayımlamıştır. Bu şiir divanında Fransızca metinler kaleme alarak devrimi desteklemiştir. Bu tarihten evvel roman, şiirin önündeyken artık şiir öne çıkmaya başlamıştır. İkinci divanı olan *İsme'nî ve Unâdîk* (Beni Dinle ve Sana Sesleniyorum, 1961) ile toplumcu şair mertebesine yükselmiştir. Bu divanda şairin yaratıcılığı ön plana çıkmış ve ünlü Fransız şair Luis Aragon kendisine hayran kalmıştır. Burada da yazarın toplumun gerçekliğine değindiği görülmektedir.

Bağımsızlıktan sonra 1960'ların sonuna dek yayımlanan romanların çoğu devrim taraftarıdır. Özellikle toplumcu gerçekçi eğilimde metinlerdir. Örneğin Âsiye Cebbâr'ın 1962'de yayımlanan *Etfâlu'l-Âlemi'l-Cedîd* (Yeni Dünyanın Çocukları) adlı romanında devrim olayları tasvir edilirken, 1965 yılında Mevlûd Ma'merî tarafından yayımlanan *el-Afyûn ve'l-'Asâ* adlı romanında halkın bombalanması ve evlerin yıkılması anlatılır. 1967 yılında Hüseyin Bevzâhir'in *Esâbi'u'n-Nehâr* (Gündüzün Parmakları) adlı romanı ve Sâlih Felâh'ın *Eslâku'l-Hayati's-Şâ'iketi* (Zor Hayatın İpleri) adlı romanları hapishanelerdeki yaşamın zorluğunu ve buradan kurtulmanın yollarını anlatmaya çalışmıştır.

Bu romanların hepsi bir taraftan sömürge baskısını ve çirkinliğini diğer taraftan ise halkını direnişini işlemiştir. Aynı zamanda vatanla ve ümmetle bir olma fikri de vurgulanmaktadır⁴²⁰.

Âsiye Cebbâr daha sonraki yıllarda kadınların cinsellik ve özgürlük sorununu *Les Enfants du nouveau monde* (1962) ve *Les Alouettes naïves* (1967) gibi savaş romanlarında ele almıştır. Cezayir'in özgürlüğü içinde bu eserler üstü kapalı mesaj vermekte idi. Her ne kadar Cezayir'in özgürlüğü adına Cezayirli kadınlar özgürlüklerini elde edemeseler de ülkelerinin özgürlüğü için savaşmışlardır⁴²¹.

1960'lı yılların ortasında Fransızca yazılmış Cezayir edebiyatında özellikle roman türünde yeni bir yönelim söz konusudur. Bu akım siyasal eleştiri eğilimlidir. Bu akım için siyasi ve sosyal protesto eğilimi olan bir edebi tür olduğu söylenebilir. Bu türe dair eserlerin büyük bir kısmı Fransa'da yayımlanmıştır. Özellikle 1968-1973 tarihleri arasındaki bu türde Muhammed Dîb'in, *Raksatu'l-Melik* (Kralın Dansı, 1968), *İlahu Ardi'l-Berber* (Berberi Topraklarından Tanrı, 1970) ve *Mu'alletetu's-Sayd* (Av Uzmanı, 1973), Murâd Bûrbûn'un *el-Muezzin* (Müezzîn 1968), Reşîd Bûcedra'nın *et-Tatlik* (1969) ve *Darbetu's-Şems* (Güneşin Çarpması, 1972), Nebîl Fâris⁴²²'in *Mevtu Sâlih Bâ* (Sâlih Bâ'ın Ölümü, 1980) romanları yayımlanmıştır. Bu romanlar farklı farklı konulara yer vermiş olsalar da ortak noktaları Cezayir'deki sosyal ve siyasi durumların ağır bir eleştirel gözle ele alınmalarıdır.

Bu yeni eleştirel yönelim 1978 yılı aralık ayında vefat eden devlet başkanı Huari Bûmedyen'in sonrasında da devam etmiştir. Özellikle de bu durum Reşîd Mîmûnî'nin romanlarında görülmektedir. *en-Nehru'l-Muhavvel* (Döndürülen Nehir, 1982) adlı romanın başlığı eserin içeriğine de işaret etmektedir. Bu eser, devrimin yönünün ve halkın mücadelecî ruhunun askerin eliyle söndürülmesini ve devrimin hedeflerinden uzaklaşılmasını anlatmaktadır. Kısacası devrimin akış yönü değiştirilmiştir. Gene Reşîd Mîmûnî'nin *Tûmbîzâ* (1984) adlı romanı aynı

⁴²⁰ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 109-111.

⁴²¹ Danielle Marx-Scouras, *a.g.e.*, s. 537.

⁴²² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 347.

eğilime işaret etmektedir. Sosyal durumları daha sivri bir dille tenkit etmektedir. Romanın kahramanı bir taraftan fakirlik ve sağlık sorunlarıyla uğraşırken diğer taraftan da tecavüz sonucunda dünyaya geldiği için toplumdan dışlanmış bir karakterdir ve annesi dövülerek öldürülmüştür.

Tâhir Cāvût'un romanları da bu akım ile devam eder ve eleştiriler ile doludur. Romanlarında semboller daha gizemli bir şekilde kullanılırken dili biraz daha yumuşaktır. *el-Bâhisû 'ani'l-'Îzâm* (Kemikleri Arayan, 1984) ve *el-Menzu'u'l-Melekiyyeti* (Alınmış Mülkiyet, 1981) adlı romanlarında yaşadığı kimlik krizine yer vermiştir. Ayrıca bu iki eser *Tûmbîzâ* romanıyla da benzerlik taşımaktadır.

Bu akım, 1988 Ekim gösterileri ve 23 Şubat 1989 yasasının çıkmasıyla oluşan siyasal çoğunluk sistemiyle beraber devam etmiştir. Reşîd Mîmûnî'nin *Şerefu'l-Kabile* (Kabilenin Şerefi, 1989) adlı romanı bu dönemde en çok parlayan çalışmadır. Burada tek parti dönemindeki yetkililerin almış olduğu rüşvetler, işledikleri istismarlar ve kural dışı uygulamalar karikatürlerle alaycı bir şekilde ele alınmıştır⁴²³.

1960'lı yılların ortasından sonra Fransızca olarak yazılmış Cezayir edebiyatında bu eğilim devam etmiştir. Tek fark metinlerin çeşitlenmiş olması ve idari bozgunculuk, sosyal eleştiri ve siyasi muhalefet sınırlarında kalmakla yetinmemeleridir. 1970'li yıllarla birlikte ulusal kimlik sorunu özellikle de Berberi kimliği işlenmeye başlanmıştır ve bu konuda Mevlûd Ma'merî'nin araştırmaları bulunmaktadır. *el-'Ubûr* (Geçit) romanında bu konuyu dolaylı bir şekilde ele almıştır. Diğer romancılarında aynı konuyu eserlerine taşıdıkları görülmektedir. Nebîl Fâris'in *Zâkiretu'l-Ğâib* (Kayıpın Hatırası, 1974) ve *el-Menfî ve'l-Hayr* (Olumsuz ve Hayır, 1976), Tâhir Cāvût'un ise *Menzu'u'l-Milkiyyeti* (Maldan Mahrum Olan) ve *İhtirâku's-Sahrâ* (Çölün Sıcağı, 1987) adlı romanlarında kimlik sorunu ele alınmıştır.

Aynı zamanda edebiyatta iktidara yakın bir eğilimde kendini göstermeye başlamış olup özgürlük devrimi olayları gibi geleneksel konulara işlemiştir. Bu

⁴²³ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 120-122.

eserlerden bazıları şu şekildedir: Amine Muşâkera'nın *el-Meğâratu'l-Mutefeccera* (Patlamış Mağara, 1979), Muhammed Şâyib'in *et-Temezzuk* (Yırtılmak, 1980) ve *el-İmtihânu'l-Ahîr* (Son İmtihan, 1983), 'İzzeddîn Bûnmûr'un *'İsâbetu'l-Atlas* (Atlas'ın Eşkiyası, 1983), *Esvedu'l-Leyl* (Gecenin Siyahı, 1985) ve *el-Atlas Yahteriku* (Atlas Yanıyor, 1987) gibi.

Bu dönemde gerçek yaşama dair konuları işleyen ve aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi dönüşümlerini gözlemleyen eserler de vardır. Râbah Bil'amrî⁴²⁴ 'nin *eş-Şems tahte'l-Ğırbâl* (Elek Altında Güneş, 1982) ve *en-Nazaratu'l-Mecrûha* (Yaralı Bakış, 1987) adlı eserleri müelliflerin yaşamlarını ele almaktadır. Ayrıca gene bu dönemde 'Abdurrahman el-Vennâs'ın *Ra'su'l-Mihne* (Çile'nin Başı) adlı eseri oldukça öne çıkmaktadır.

1990'lı yıllarla beraber İslam'ın yükselişi ve siyasete girişiyle siyasal İslamcılara karşı olan ve onları eleştiren yazarlar ortaya çıkmıştır. Reşîd Mîmûnî'nin *Hizamu'l-Ğuvle* (İblisin Kemer, 1990) adlı öykü koleksiyonu ve *el-La'netu* (Lanet, 1993) adlı romanı bu hususta en çok öne çıkan çalışmalardır. Bu romanda 1991 yılının Haziran ayında İslamcıların 1 Mayıs Meydanı'ndaki oturma eylemi ve polisle çarpıştıktan sonra hastanelerin acil servislerine gidişlerine yer verilmiştir⁴²⁵.

1990'lı yılların sonu 2000'lerin başında ise Yasmina Khadra adı ün kazanmaya başlamıştır. Nitekim bu gizemli takma adın arkasında kimin olduğunu kimse bilmemekte idi. Müellifin, polisiye romanı 1990'larda yaşanan iç savaşı ve terörizm iklimini, şiddeti, paranoyayı ve korkuyu anlatmaktadır. Fakat beklentilerin aksine bu kimse eski bir Cezayir subayı olan Muhammed Mûlsehûl'dan başkası değildi. Kendisi *Morituri* (Morituri, 1999), *Les Agneux du Seigneur* (Efendinin Kuzuları, 1998) ve *L'Automne des chimères* (Hayallerin Kırıklığı, 1999) adlı çalışmalarını yayımlamıştı Mûlsehûl, Cezayirli kadınların cesaretine saygı duyduğu için bir kadın takma ad seçmişti.

Türkçe'ye çevrilmiş romanları da bulunan yazarın, polisiye bir roman olan *Bağdat'ın Sirenleri* adlı eseri, çekingen bir gencin nasıl bir intihar eylemcisi

⁴²⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 367.

⁴²⁵ Mennûr, *el-Edebu'l-Cezairî bi'l-Lisani'l-Feransî*, s. 122,125.

haline geldiğini anlatmaktadır. Roman Beyrut, Bağdat ve Irak'ta bir çöl köyü olan Kafr Karan üçgeninde geçmektedir. Genç bir Iraklı'nın hikayesinin anlatıldığı bu romanda kahramanın adı verilmemiş ve ben anlatıcı formatı izlenmiştir. Romanın başlangıç noktası Beyrut olup kendisine verilen bir saldırı görevini yerine getirmek için havaalanında Londra'ya uçmayı bekleyen genç bir adamın hikayesi ele alınmıştır. Aslında roman hayal kırıklığı ve ümitsizliğin insanları nerelere kadar sürükleyebileceğinin anlatıldığı bir noktadır.

Müellifin bir diğer romanı *Ce Que le Jour Doit a la Nuit* (Günün Geceye Borcu) adlı eserde yazar, Fransız bir kadın ile Cezayirli bir adam arasındaki aşk ele alınmaktadır. Nitekim bu çalışma Doğu ile Batı, sömürgeciler ile sömürenler ve gelişmişlerle az gelişmişler arasındaki çatışmanın bir metaforu olarak da görülebilir. Söz konusu roman, 2008 yılının en iyi kitabı seçilip aynı zamanda 2012 yılında Alexandre Arcady tarafından sinemaya uyarlanmıştır⁴²⁶.

Cezayirli kadın yazarların metinleri 1990'lı yıllarda gittikçe çoğalmıştır. Melike Mukaddem, Fériel Assima, Maïssa Bey, Latifa Ben Mansour, Fatima Gallaire, Hawa Cibali ve Nina Bouraoui gibi yeni yazarlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Âsiye Cebbâr ise *Le Blanc de l'Algérie* (Cezayir'in Beyazlığı, 1996), *Oran langue morte* (Ölü Dilde Oran) (1996) ve *Les Nuits de Strasbourg* (Strasbourg Geceleri) gibi önemli eserler üretmiştir⁴²⁷.

3.5.2. Arapça Yazılmış Cezayir Romanı

Cezayir edebiyatı geleneksel, romantizm ve gerçekçilik gibi çeşitli akımlara maruz kalmıştır. Bu akımlar istikrar içerisinde Cezayir'in gerçek yüzünü de yansıtmaktadır⁴²⁸. Cezayir'in kültürel durumu aynı zamanda siyasi durumuna da bağlıdır. Cezayir kültürü, ulusal hareketin farklı yönlerinin tamamını içermektedir. Bunu anlayabilmek için de hem düşünce akımlarına hem de ideolojilere bakmak gerekmektedir. Cezayirli müellifler Fransızca'yı işgalcilere

⁴²⁶ (Çevrimiçi) http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/Bagdatin_Sirenleri.htm; <https://www.pocket.fr/tous-nos-auteurs/yasmina-khadra/> 18.02.2017.

⁴²⁷ Danielle Marx-Scouras, **a.g.e.**, s. 536-538.

⁴²⁸ el-A'rac, **a.g.e.**, s. 64-65.

karşı bir enstrüman olarak kullanmıştır. Bu durum ise Cezayir'in diğer Arap ülkelerinden olan farkını gözler önüne sermiştir⁴²⁹.

Cezayir halk tarihinin edebiyat ürünleri üzerinde özellikle roman türünde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü romanların çoğu gerçek hayatı yansıtmaktadır. Bu durumda başlangıçta dil ve teknik bakımından zayıf romanları beraberinde getirmiştir. Bunun bir örneği ise Muhammed b. İbrahim'in 1849 yılında kaleme almış olduğu *Hikâyetu'l-'Uşşâk fî'l-Hubb ve'l-İştîyâk* adlı çalışmadır. Bu eser aynı zamanda Cezayir'deki Fransız işgalinin sonuçlarının kaleme alındığı ilk çalışmadır. Ancak Fransız yönetimi tarafından yazar ile ailesinin mallarına el konulmuş ve ailesine zulüm edilmiştir. Bu eserde yüksek tabakadan olan güzel ve genç bir kızla Cezayir kabilelerinden bir aileye mensup olan bir delikanlı arasındaki duygusal macera anlatılmaktadır. Eserde oldukça güzel bir üslup kullanılmıştır. Gene de bu eser sanatsal bir roman seviyesinde değildir. 'Umer b. Kîne⁴³⁰ dil ve teknik özelliklerinin zayıf olması nedeniyle bu çalışmayı bir roman olarak kabul etmemektedir⁴³¹.

Tarihçi Jean Dejeux, ülkede romanın başlangıcının Muhammed el-Men'î'ye ait olan *Savtu'l-Ğarâm* (Tutkunun Sesi) adlı romanı göstererek 1967 yılı olduğunu ifade etmiştir. Bu tespit hatalıdır. Çünkü bu tarihin öncesinde Cezayir romanında sırasıyla Ahmed Rıdâ Hûhû'nun *Ğadetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'nin Genç Kızı, 1947), 'Abdulmecîd eş-Şâfi'î'nin *et-Tâlibu'l-Menkûb* (Saklanan Öğrenci, 1951) ile Nûreddîn Bûcedra'nın *el-Harîk* (Yangın, 1957) adlı eserleri kaleme alınmıştır. Bu romanların hepsi de edebi bakımdan kıymetli çalışmalardır ve toplumun yaralarının nasıl sarılabileceğinin sorusunu sormaktadır⁴³².

Ahmed Rıdâ Hûhû'nun *Ğadetu Ummi'l-Kurâ* (1947) adlı eseri dışında 1950'li yıllara değin Cezayir romanındaki üretim durmuştur. Bu dönem içerisinde büyük devrim mücadelesi patlak vermiş olup üretimi engellemiştir. Nûreddîn

⁴²⁹ A.e. s. 68.

⁴³⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 274.

⁴³¹ Nesîme Bil'ayn ve Kerîme Bilehn, "Şi'riyyetu'l-Luğati fî Rivâyeti *Fevdâ Havâs* li'Ahlâm Mustegânemî", **Mentûri Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2011, s. 24.

⁴³² A'rac, a.g.e. s. 65.

Bûcedra'nın *el-Harîk* romanından sonra ise artık bağımsızlık dönemine girilmiştir.

Ahmet Mennûr, *Ğadetu Ummi'l-Kurâ* adlı romanın ikinci baskısındaki mukaddeme de şöyle demektedir: “Zannediyoruz ki Ahmed Rıdâ Hûhû bu romanı 1940'lı yıllarda yazmıştır ve belki de Tarihçi Ahmed Boşnak'ın 20 Nisan 1943 tarihinde yazmış olduğu mukaddemeye dayanarak daha önceki bir zamanda da yazmış olabilir”. Vâsinî el-A'rac, *Ğadetu Ummi'l-Kurâ* adlı romanı Arapça yazılmış Cezayir romanları arasında ilk ürün olarak kabul etmektedir. Söz konusu bu roman, Mekke kadının sorunlarını ele alır. “Ğadetu” kelimesiyle güzel bir kız, “Ummi'l-Kurâ” ile de Mekke kast edilmiştir. Burada yazar Mekke ile Cezayir kadını özdeşleştirmiştir. Yazar, bu eserini “Sevgiden, ilimden mahrum olarak hayatını devam ettiren Cezayir kadınına teselli olarak ... “ yazdığını ifade etmekte ve Cezayir kadınına ithaf etmektedir⁴³³.

1967 yılında Muhammed el-Menî'ye ait olan *Savtu'l-Ğarâm* romanı yayımlanmıştır. Birbirini seven iki köylü gencin toplumsal ve tutucu gelenekler nedeniyle birbirlerine kavuşamamalarını ele alan bu eser, kimi eleştirmenlerce yüzeysel ve üslubunun basit olması gibi unsurlar nedeniyle gerçek roman sanatının bir örneği olarak değerlendirilmemiştir.

et-Tâlibu'l-Menkûd adlı romanda ise Tunus'ta yaşamaya başlayan ve oradaki Fransız bir genç kızla tanışıp ona aşık olan Cezayirli bir öğrencinin hikayesi anlatılmaktadır. *el-Harik* romanında ise Kurtuluş Savaşı esnasında tanışan ve birbirini seven iki insanın hikayesi anlatılmaktadır⁴³⁴.

1945-1954 ile 1954-1962 yılları arasında Cezayir edebiyatına yeni konular eklenmiş ve sıra dışı olarak işlenmiştir. Bu konulardan birisi ise kadının iş hayatına ve sosyal yaşama adım atmasıdır. Kadın adeta erkeğin yanında durup

⁴³³ Nesîme Bil'ayn ve Kerîme Bilehn, **a.g.e.**, s. 24; Sâlih Mefkûde, **Ebhâs fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti**, s. 21-22; Mustafâ Fâsî, **Dirâsât fî'r -Rivâyeti'l-Cezâiriyye**, Dâru'l-Kasbe, Cezayir, 1999, s. 7; Ahlâm Ma'merî, “Neş'etu'r-Rivâyeti'l-Cezâiriyyeti'l-Mektûbeti bi'Luğati'l-'Arabiyyeti”, **Mecelletu'l-Eser**, Sayı: 20 Haziran 2014, s. 57-58; Sâlih Mefkûde, **el-Mer'etu fî'r-Rivâyeti'l-**

Cezâiriyye, Muhammed Haydar Üniversitesi, Biskra, 2009, s. 29.

⁴³⁴ Samiha Khelifa, “Cezayir'in İşgal Döneminde Edebiyat, Estetik ve Tarih”, **III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi**, Sakarya, 2014, s. 104.

devrim, mücadele ve demokratik özgürlük için var olmuştur. Bu vesileyle kadının sosyal yaşama dahil oluşu sanatsal bakımdan ele alınır olmuştur. Kadınlarda tıpkı erkekler gibi Cezayir'in sorunlarını tüm boyutlarıyla benimsemiş ve özgürlük deneyimini yaşamıştır.

Ahmed Rıdâ Hûhû, 'Abdulmecîd eş-Şâfi'î ve diğerlerinde kadın, geleneğin içinde mahsur kalırken Nûreddîn Bûcedra'nın *el-Harîk* (Yangın) romanında kadın bu durumun tam aksine geleneğin kendisini kuşatmasından ve hapsedmesinden sıyrılmıştır⁴³⁵.

1970'li yılların müelliflerinden olan et-Tâhir Vattâr⁴³⁶, 'Abdulhamîd b. Haddûka ve 'Abdumelik Murtâd gibi romancılar ve bağımsızlık sonrasının isimlerinden olan Muhammed 'Ar'ar⁴³⁷, İsmâ'îl Ğamûkât⁴³⁸ ve Mirzâk Bektâş⁴³⁹ gibileri romanlardaki eksiklikleri kapatan kimseler olmuşlardır⁴⁴⁰.

1960'lı yıllarda edebiyat tam anlamıyla sekteye uğramış ve özellikle roman türü oldukça etkilenmiştir. Bu durumun nedeni ise dönem içerisinde olan siyasi olaylar ve partiler arası çatışmaların edebiyata olumsuz bir şekilde yansımalarıdır. Bu dönemde Muhammed el-Menî'ye ait olan *Savtu'l-Ğarâm* (1967) romanı dışında herhangi bir romana rastlanılmamaktadır.

Bu dönem incelendiğinde diğer Arap ülkelerindeki edebi verimliliğin yükselişte olduğu fakat Cezayir'de bunun aksine bir durumun kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Vâsînî el-A'rac ülkedeki romanın gelişiminin geç kalışının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: "*Tarihi dönem bakımından kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan dönemin şartları ile edebiyatın şartları birbirine elverişli değildi*". Fakat romanın oluşması için bir zemin hazırlanmıştı. Daha sonraki demokratik gelişmelerle beraber bu zemin üzerinde - 1970'li yılların başlarında - edebi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1970'li yıllarda roman türü olarak hiç olmadığı kadar büyük bir gelişme kaydetmiş ve en önemli roman çalışmaları bu

⁴³⁵ el-A'rac, **a.g.e.**, s. 64.

⁴³⁶ Hayatı hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 333.

⁴³⁷ Hayatı hakkında bilgi için bkz. aş. s. 278.

⁴³⁸ Hayatı hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 369.

⁴³⁹ Hayatı hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 364.

⁴⁴⁰ el-A'rac, **a.g.e.**, s. 65.

dönemde kaleme alınmıştır. Romancıların ortaya çıkışıyla beraber romanların da sayısı artış göstermiştir. Bu dönemin en önemli temsilcileri ise et-Tâhir Vattâr, ‘Abdulhamîd b. Haddûka, Vâsînî el-A‘râc ve ‘Abdumelik Murtâd gibi isimlerdir⁴⁴¹.

Bu romancıları bağımsızlık sonrasında edebiyat dünyasına giren isimlerden Muhammed Ali ‘Ar‘ar ve Mirzâk Bektâş izlemiştir. 1980’lerde ise Cîlâlî Hallâs⁴⁴², Vâsînî el-A‘rac, el-Hâşimî Sa‘îdânî, Ahlâm Mustegânimî ve İbrâhim Sa‘dî, Emîn Zâvî⁴⁴³, Muhammed Sârî, el-Hîb es-Sâyih, Hamîde ‘Ayyâşî, Râbah Haddûsî ve el-Ezher ‘Atiyye gibi isimlerin izlediği söylenebilir. 1990’lı yıllarda da Beşîr Mufdî⁴⁴⁴, Yâsemîn Sâlih, Fadîle Fârûk⁴⁴⁵, Fatîma el-‘Akkûn ve Cemîle Zenîr⁴⁴⁶ en önemli isimler arasındadır.

Cezayir’deki ilk Arapça roman örnekleri Fas ve Tunus’tan daha sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gecikmeli başlangıcın nedenleri Fransız işgalinden önce bile 1830’da Cezayir’de Arap dilinin ve Arap mirasının statüsüne bağlanabilir. Genel olarak Cezayir’de Arap dili Tunus ya da Fas’taki konumuna göre aynı standartlarda olmamıştır. Tunus’ta Zeytûne ve Fas’ta Karaviyyîn Camileri gibi Cezayir’de büyük bir cami bulunmamaktaydı. Bu camilerin her ikisi de Arapça öğretimi ve İslami bilimlerinde ilerlemesinde burs merkezleri idi. Cezayir davasında Fransız dilinin ve kültürünün etkisi aslında yüz otuz yıla nazaran daha da uzun sürse de bu iki cami Fransız sömürge dönemi boyunca Arapça’nın Fransızca karşısında tutunabilmesini sağlamıştır⁴⁴⁷.

Cezayir devrimcilerin zaferinden sonra, elbette Fransız dilinde roman geleneklerine mükemmel bir ustalık kazandıran birçok Cezayirli yazar beklenebilir. Bağımsızlıktan sonra Cezayir’de tam bir Arap kişiliğinin sağlanmasına yönelik büyük ve kapsamlı bir Araplaştırma hareketi başladı.

⁴⁴¹ A.e. s. 111; Nesîme Bil’ayn ve Kerîme a.g.e., s. 24-25.

⁴⁴² Hayatı hakkında bilgi için bkz. aş. s. 279.

⁴⁴³ Hayatı hakkında bilgi için bkz. aş. s. 284.

⁴⁴⁴ Hayatı hakkında bilgi için bkz. yuk. s. 287.

⁴⁴⁵ Hayatı hakkında bilgi için bkz. aş. s. 66.

⁴⁴⁶ Mennûr, *Melâmihi Edebiyye*, s. 20-21.

⁴⁴⁷ Hamdi Sakkut, *The Arabic Novel (Bibliography and Critical Introduction 1865-1995)*, The American University in Cairo Press, New York, 2000, s. 122.

Gerekli dilsel yeterliliği kazanan romancılar cesurca Arapça olarak yaratıcı eserler yazmaya başladılar. Böylece 1971 yılında ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın kaleme almış olduğu ilk romanı *Rihu’l-Cenûb* (Güney Rüzgarı) ilk Cezayir romanı olarak kabul edilmiştir. 1965 yılında et-Tâhir Vattâr tarafından yazılmaya başlanılan *ünlü el-Laz* (As-Birli) romanı ise 1972 yılında tamamlanmıştır. Hemen takip eden yıllarda bu seçkin romancılar tarafından bir dizi eser ortaya çıkarılmıştır. et-Tâhir Vattâr’ın yayımladığı romanlar arasında *el-Zilzâl* (Deprem) öne çıkmaktadır. ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın kaleme aldığı romanlar arasında en çarpıcı olanı ise 1983’te yayımladığı *el-Câziye ve Derâviş* (Câziye ve Dervişler)’tir⁴⁴⁸.

Nitekim roman sanatının Mağrip ülkelerinde ortaya çıkışı oldukça geç bir tarihte meydana gelmiştir. Roman, öykü ve tiyatro türlerinin Cezayir’de diğer Arap ülkelerine nazaran geç ortaya çıkmasının araştırmacılara göre farklı nedenleri bulunsa da bütün araştırmacılar Cezayir’in işgal edilmesinin ve bu işgal nedeniyle oluşan zor şartların hem fikirsel hem de edebi çalışmalara engel olduğuna dair hem fikirlerdir⁴⁴⁹.

Roman sayısının artmasının nedenleri arasında eğitimin yayılmasıyla beraber okuma yazma oranının artması, matbaaların kurularak faal hale gelmesi ve edebi yarışmaların yapılması gösterilebilir. Böylelikle XXI. yüzyılda Cezayir romanının Arap dünyasında çok önemli bir mevkiye geldiği görülmektedir⁴⁵⁰.

Arapça olarak yazılan Cezayir romanının geç ortaya çıkışının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Edebi eleştirinin bulunmaması
- Eserlerinin basımının zor oluşu
- Edebiyatçıları teşvik edecek yeterli araçların olmaması
- Fransızların Cezayir’de izlemiş olduğu cahilleştirme politikası ve insanlara tahsil hakkı tanınmaması

⁴⁴⁸ Sakkut, **a.g.e.**, s. 122.

⁴⁴⁹ Mennûr, **Melâmihi Edebiyye**, s. 13.

⁴⁵⁰ Mennûr, **a.g.e.**, s. 28.

- Bağımsızlığa değin Cezayir'deki kültürel ortamın romanın yazılması için uygun bir ortam bulamaması
- Cezayirli romancıların izleyebilecekleri ve taklit edebilecekleri yeterli düzeyde örnek bulmada sorun yaşamaları
- İçinde bulundukları şartlardan ötürü modern romanlara ulaşma ve inceleme fırsatını yakalayamamaları
- Roman türünün takipçisinden derin düşünme ve tefekkür talep eden aynı zamanda sabır gerektiren zor bir sanat olması ve Cezayir insanının içerisinde bulunduğu siyasi ve toplumsal şartlardan dolayı özgünlük taşıyan romanların sayısının az olması
- Üstelik Fransızların üstlenmiş oldukları Cezayir insanını cahilleştirme politikası nedeniyle Arap dilinin öğrenilmesinin engellenmesi ve Arapça olan her şeyin basılmasının ve yayımlanmasının yasaklaması⁴⁵¹.

İlk Arapça romanlar 1960'lı yılların sonlarına doğru ve 1970'lerin başlarında ortaya çıkmıştır. Doğal olarak metinlerin içerik bakımından Frankofon edebiyat ile etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Bu romanlar daha çok sömürge dönemindeki acı tecrübeler ile bağımsızlık için yapılan ulusal mücadeleyi işlemektedirler. Ancak Arapça olan bu romanlar Cezayirlilerin tarihsel, dilsel ve kültürel kökleri bakımından yeniden birleşmesi yolunu aramaktadır. Edebi sürecin başlıca özellikleri arasında ise İslami temaların yeniden çalışılması ve modern öncesi Arapça kurgu dünyasının yeniden yaratılması isteği bulunmaktadır.

Modern Cezayir edebiyatının öncüsü sayılan 'Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1999) hem kısa öykülerinde hem de romanlarında Cezayir folklorünün zengin damarlarını açmıştır. Cezayirli Arap yazarlar, modern bir kimlik altında kendilerini ifade edebilecek üsluplar inşa ederek ve modern Cezayir toplumunun otoriter güçlerine karşı çıkarak Cezayirliyi kendi edebi geçmişlerine yeniden bağlayabilmeyi başarmışlardır.

⁴⁵¹ Khelifa, **a.g.e.**, s. 105; Can, **a.g.e.**, s. 45-46.

Modern Cezayir Arap romancılarının en üretken ismi ise et-Tâhir Vattâr'dır. Edebi yönüyle özgün bir isimdir. Kısa öyküyle yazmaya başlamış sonrasında romana geçiş yapmıştır. Bütün çalışmalarında Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi hem tarihsel hem de mitolojik figürlerle yerini almıştır. İlk romanı *el-Laz* (Asbirli, 1972) silahlı direniş konusunu işlemektedir ve efsane ile tarihi harmanlayarak kurgusal bir dünya yaratmıştır. İkinci romanı ise *ez-Zilzâl* (Deprem, 1974)'de sömürge sonrasında Cezayir'i söz konusudur. Muhafazakar bir öğretmenin kaybolan yakınlarını bulmak için çıktığı yolculuğu anlatılır⁴⁵².

1970'li yılların başlarına kadar onlarca Cezayir romanı Fransızca olarak yayımlanmıştı. Ancak 1971 yılında 'Abdulhamîd b. Haddûka'nın ilk romanı *Rihu'l-Cenûb* (Güney Rüzgarı)'u Cezayir'deki roman türünde ilk Arapça roman olarak kabul edilirken et-Tâhir Vattâr'ın 1972'de tamamladığı ünlü *el-Laz* romanı da bu tür için ciddi önem arz etmektedir. İzleyen on yıl içerisinde Vâsinî el-A'râc ve Raşîd Bûcedra'nın romanları da dahil olmak üzere altmışdan fazla rekor sayıda Arap romanının yayımlandığı görülmektedir.

Cezayir, 1990'lı yılların başında Arap dünyasında en çok satılan ve en çok okunan romanlardan biri olmayı sürdüren *Zâkiratu'l-Cesed* (Bedenin Hatırası, 1993) adlı eseriyle ilk Arap kadın romancı ünvanını taşıyan Ahlâm Mustegânimî'nin muhteşem çıkışına tanık olacaktır⁴⁵³.

İstatistikler üzerinden yıllara göre Cezayir'de basılan roman sayılarına bakıldığında zaman 1947-1989 yılları arasında yetmiş beş eserin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu istatistik 'Abdullah er-Rakîbî ile İbrahim Remmîni tarafından yapılmıştır. Ancak İbrahim 'Abbâs tarafından yapılan bir diğer istatistiğe göre 1947-1989 yılları arasında bu sayı doksan dört olarak tespit edilmiştir.

İki istatistik 1940'lı yıllarda bir, 1950'li yıllarda ise iki roman çalışması yapıldığına dair ittifak ederken 'Abdullah er-Rakîbî ile İbrahim Remmîni tarafından yapılan istatistiğe göre 1970'li yıllardaki roman sayısı on dokuz iken İbrâhîm 'Abbâs'ın istatistiğine göre on dördtür. 1980'li yıllarda ise ilk istatistiğe

⁴⁵² William Granara, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 529-531.

⁴⁵³ Logan, *a.g.e.*, s. 578-580.

göre roman sayısı elli üç iken ikinci istatistiğe göre altmış olarak tespit edilmiştir. 1990'lı yıllarda ise roman türünde büyük bir düşüşün olduğu görülmektedir. İkinci istatistiğe göre bu yıllardaki sayı on altıdır. 2000-2003 yılları arasında basılan roman sayısı ise 1980'li yıllardaki roman sayısı ile hemen hemen aynıdır⁴⁵⁴.

1990'lı yılların hem Cezayir hem de Cezayir edebiyatı için çok zor dönemler olduğunu söylenebilir. Nitekim 1980'li yıllarda başlayan siyasal İslam ideolojisinin gittikçe yükselişe geçmesi, Ulusal Kurtuluş Cephesine meydana okumaya başlaması ile sonuçlanmıştır. 1992-2002 yılları arasında siyasal iktidar ile silahlı İslami gruplar arasında çatışmalar başlamış ve ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Literatürde “Kara On Yıl” olarak da isimlendirilen bu dönemde edebi üretim azalmıştır⁴⁵⁵.

Bektâş Mirzâk'ın, *Havyâ Dahmân* (2000), *Dâru'z-Zelîc* (Kaygan Konak, 2003), *Kelâmûs* (Fransızca, 1989-1997), *Raksa fil'l-Havâi't-Talk* (Açık Havada Dans), *Yehdus Mâ Lâ Yehdus* (Olmayacak Şey Oldu, 2004) adlı romanları dönemin önemli çalışmaları arasında yerlerini almaktadır⁴⁵⁶.

Bu dönemde iki dilde birden yazan önemli romancılardan birisi de Vâsînî el-A'rac (1954)'dir. A'rac, romanlarında genelde komünist kesimle siyasal İslâmcılar arasındaki zıtlaşmayı yansıtmıştır. *Mâ Tebakkâ min Sîret Li-Hıdır Hamerûş* (1983) adlı romanını buna örnek verebiliriz. Vâsînî el-A'rac'ın *Seyyidetu'l-Makâm* (Makam Sahibi, 1995) adlı romanında 1990'lı yıllarda Cezayir'deki iç savaş yansıtılmaya çalışılmaktadır⁴⁵⁷.

Yazarın Arapça olarak kaleme aldığı diğer romanları ise şöyledir: “*Cuğrâfyatu'l-Ecsâdi'l-Mahrûka* (Kavrulmuş Bedenlerin Coğrafyası, Cezayir, 1979), *Vakâi' min Evcâ'i Racul Ğâmir Savbe'l-Bahr* (Denize Doğru Batan Bir Adamın Acıları, Dimaşk, 1981), *Vak'ul-Ahziyeti'l-Haşine* (Sert Ayakkabının

⁴⁵⁴ Mennûr, *Melâmihu Edebiyye*, s. 18-20.

⁴⁵⁵ Neslihan Temelat, **Cezayir: İkinci Baharını Yaşayamayan Ülke**, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, s. 71,73.

⁴⁵⁶ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 326-327.

⁴⁵⁷ Mariam Dali, “Ahlâm Mustegânimî'nin Zâkiretu'l-Cesed Adlı Romanı”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2015, s. 12-13.

Sesleri, 1981), *Nuvvâru'l-Levz ev Tağribetu Sâlih b. Âmir ez-Zeyferî* (Badem Çiçekleri ya da Sâlih b. Âmir ez-Zeyferî'nin Göçü, Lübnan, 1983), *Mâ Tebakkâ min Sîreti'l-Ahdar Hamrûş* (el-Ahdar Hamrûş'un Hayatından Kalanlar, Dımaşk, 1983), *Masra'u Ahlâmi Meryem el-Vedî'a* (Emanet Meryemin Düşlerinin Ölümü, Lübnan 1984), *eş-Şâhidu'l-Ahîr 'Alâ İğtiyâli Muduni'l-Bahr* (Denizin Şehirlerinin Komplosuna Son Tanık, Cezayir, 1986), *Cenâzetun Nucûmuha'l-Hazîn* (Yıldızları Hüzünlü Cenaze), *Damîru'l-Ğâib* (Kaybolmuş Birinin Vicdanı, 1990), *Zâkiretu'l-Mâ'*, *Mihnetu'l-Cunûni'l-Ârî* (Suyun Hafızası, Çıplak Deliliğin Sıkıntısı, 1992), *Remlu'l-Mâye* (el-Mâye'nin Kumsalı, 1993), *Seyyidetu'l-Makâm*, *Mersiyyâtu'l-Yevmi'l-Hazîn* (Makamın Hanımefendisi, Üzüntülü Günün Mersiyeleleri, 1995), *Şurufâtu Bahri's-Şimâl* (Kuzey Denizinin Balkonları, 2001), *Fâci'atu'l-Leyleti's-Sâbi'a Ba'de'l-Elf* (Bin Yedinci Günün Faciası, 2002), *Tavku'l-Yâsemîn* (Yasemin Gerdanlığı, 2004), *Kitâbu'l-Emîr: Mesâliku Ebvâbi'l-Hadîd* (Emir'in Yazısı: Demirin Kapılarının Varacağı Yerler, 2005), *Sûnâtâ li Eşbâhi'l-Kuds* (Kudüs'ün Karartılarına Sonat, 2008) ⁴⁵⁸.

Özellikle 1990 sonrasında Cezayir'de basılmış olan başlıca diğer romanlar aşağıdaki gibidir:

İbrâhîm Sa'dî, en-Nahr (Kurtçuk, Cezayir, 1990), *el-Hâşimî Saî'dânî, en-Nazzâretu'l-Meksûra* (Kırık Gözlük, Cezayir, 1990), *Hafnâvî Zâğîr, ez-Zâir* (Ziyaretçi, Cezayir, 1992), *Ahlâm el-Mustegânemî, Zâkiratu'l-Cesed* (Bedenin Hatıraları, Beyrut, 1993), *Emîn ez-Zâvî, es-Semâu's-Sâmine* (Sekizinci Kat, Cezayir, 1993), *Abdulhamîd b. Haddûka, Ğaden Yevm Cedîd* (Yarın Yeni Bir Gün, Köln, 1993), *el-Habîb es-Sâiyih, Zâke'l-Hanîn* (İşte Özlem Bu, Cezayir, 1997), *Hamîd Abdulkâdir, el-İnzilâk* (Kayak, Cezayir, 1998), *Cîlâlî Hallâs, el-Hubb fi'l-Menâtiki'l-Muharreme* (Yasak Bölgelerde Aşk, Cezayir, 1998) ve *Avâsîfu Cezîretu't-Tuyûr* (Kuş Adalarının Fırtınaları, Cezayir, 1998), *Fâtîma Akkûn, Azîze* (Azîze, Cezayir, 1999), *Fadîle Fârûk, Mizâcu Murâhika* (Buluğ Çağındaki Bir Kız Çocuğunun Mizacı, Beyrut, 1999), *Beşîr Muftî, Erhabîlu'z-Zubâb* (Sinek Takımadaları, Cezayir, 2000), *Sa'id Mukaddem, el-Bârânûyâ* (Paranoya, Cezayir, 2000), *Mahmûd b. Hammûde, el-'Azâb* (İşkence, Cezayir, 2000), *Zehra*

⁴⁵⁸ Can, a.g.e., s. 56-57.

Dik, Beyne Fekkey Vatan (Bir Vatanın İki Dudağının Arasında, Cezayir, 2000), Kemâl Birkânî, İmrae' Bilâ Melâmih (Çehresiz Kadın, Cezayir, 2001), Yâsmîn Sâlih, Bahru's-Samt, (Susunluk Denizi, Cezayir, 2001), Hafnâvî Zâğiz, eş-Şahsu'l-Âhar (Diğer Kişi, Cezayir, 2001), el-Ezher 'Atiyye, İ'tirâfât Hâmid el-Mensî (Unutulmuş Hâmid'in İtirafı, Cezayir, 2002), İbrâhîm Sa'dî, Bevhu'r-Raculi'l-Kâdim Mine'z-Zelâm (Karanlıktan Gelen Adamın Bekleme Salonu, Cezayir, 2002), el-Habîb es-Sâyih, Tilke'l- Mehabbe (Aşk Dediğin Bu, Cezayir, 2002), Muhammed Sârî, el-Verem (Verem, Cezayir, 2002), Faysal el-Ahmar, Raculu'l-A'mâl (İş Adamı, Cezayir, 2003), Abdulkâdire Amîş, ez-Zemenu's-Sa'b (Zor Zaman, Cezayir, 2003), 'Abdulhamîd Mağîş, Vâdi'z-Zeheb ve Yelîhâ Ataşu'r-Remel (Altın Vadisi ve Devamında Çöl Susuzluğu, Cezayir 2003), İbrâhîm Sa'dî, Bahsen An Âmâli'l-Ğabrîni (El-Ğabrîni'nin Emellerini Araştırmak, Cezayir, 2004), Muhammed Şatûtî, et-Talâku'l-Mahtûm (Kaçınılmaz Boşanma, Cezayir, 2004), Beşîr Muftî, Buhûru's-Serâb (Serap Denizleri, Dimaşk, 2005), 'Abdulazîz Ğarmûl, Âme 11 Sebtember (11 Eylül Yılı, Cezayir, 2005)"⁴⁵⁹.

XXI. yüzyıl Cezayir romanının geçmişe nazaran daha da geliştiği ve oldukça yol kat ettiği bu sayede de öne çıkarak Arap dünyasında da ciddi bir şekilde revaçta olduğu görülmektedir.

3.5.3. Modern Cezayir Romanın Önde Gelen Temsilcileri

3.5.3.1. Şukrî Hûca (1891-1967)

Asıl adı Kâmil Hasen Hûca Hamdân'dır. 1891 yılında başkent Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Ticaretle meşgul olan bir ailede yetişmiştir. Dedesi başkent Cezayir'de İstinaf Mahkemesi reisiydi. İslami Fransız okulunda eğitim aldı. İlahiyat diplomasının yanı sıra 1910 yılında Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden de diploma almıştır. İki romanı vardır:

- *Mamoun l'ébauche d'un ideal* ((Bir İdeolojinin Taslağı, Me'mûn, 1928)
- *EL-Euldj, Captif des Barbaresques* (Barbarların Esiri EL-Euldj, 1929)⁴⁶⁰.

⁴⁵⁹ A.e., s. 57-58.

⁴⁶⁰ Mennûr, *Melâmihu Edebiyye*, s. 63.

EL-Euldj, Captif des Barbaresques adlı romanı 1929 yılında başkent Cezayir’de basılmıştır. 1985 yılına değin Cezayir roman tarihinde ortaya çıkan hem Arapça hem de Fransızca olarak basılmış tek tarihi romandır. XVI. yüzyılın ikinci çeyreğindeki yani Barbaros Hayreddin Paşa’nın yaşadığı dönemde Cezayir’de vuku bulan olaylar anlatılmaktadır. Söz konusu dönem içerisinde Avrupalı esirlerin Cezayir hapisanelerindeki varlığına yer verilmiştir. Bu esirlerin büyük çoğunluğu, 1492 yılında Endülüs’ün düşüşünün ardından çıkan deniz savaşlarında tutsak edilenlerdir. Nitekim bu savaşlar Fransızların 1830 yılında Cezayir’i işgaline değin üç asır boyunca süregelmiştir⁴⁶¹.

3.5.3.2. Mâlik b. Nebî (1905-1973)

Yazar ve İslami bir düşünür olan Mâlik b. Nebî, 1905 yılında Kostantîne’de dünyaya gelmiştir. Mütedeyyin bir ailede yetişmiştir. Kur’an okulunda eğitim almıştır. Paris’te elektrik mühendisliği okumuştur. Cezayir, Fransa ve Doğu Arap ülkeleri arasında daima yolculuk yapmıştır. Yedi yıl Mısır’da yaşamış ve burada pek çok çalışmasını Fransızca olarak bastırmıştır. Daha sonra bu eserler Arapça’ya tercüme edilmiştir. Kültür Bakanlığı Yüksek Eğitim İdaresi’nde görev yapmıştır. Kahire İslami Araştırmalar Topluluğu’na üyedir. Modern dönemde Müslümanlar ve İslam hakkında çalışmalarda bulunmuş ve İslam aleminin bugünkü durumunu bir alan olarak benimsemiştir. *Muzekkerâtu Şâhidu’l-Karn* (Yüzyılın Şahidinin Hatıraları) adlı romanda kendi hayat hikayesine yer vermiştir. Bir romancı olarak kendi edebi doğuşunu 1948 tarihinde yayımlanan *Lebbeyk* (Baş Üstüne) adlı eserine bağlamaktadır. Bu roman 1930’lu yıllarda geçmektedir. Müellifin pek çok eseri daha bulunmaktadır:

- *ez-Zâhiratu’l-Kur’aniyye* (Kur’an’ın Fenomeni, 1947)
- *Şurûtu’n-Nahda* (Uyanış Şartları, 1949)
- *Âfâkun Cezâiriyye fi’l-Hadâra ve’s-Sekâfe ve’l-Mefhûmiyye* (Kültür’de Medeniyette ve Anlayışta Cezayir Ufukları, 1965)
- *Muşkiletu’s-Sekâfe* (Kültür Sorunu)

⁴⁶¹ Mennûr, a.g.e., s. 63-64.

- *Cihetu'l- 'Aleml-İslâmî* (İslam Dünyasının Yönü)
- *Milâd Muctema'* (Bir Toplumun Doğuşu)
- *Devru'l-Muslim ve Risâletuhu* (Müslümanın Rolü ve Mesajı)
- *Beyne'r-Reşâd ve 't-Teyh* (Bilmekle Bilmemek Arasında)
- *Muzekkerâtu Şâhidu'l- Karn* (Yüzyılın Şahidinin Hatıraları, 1965)
- *Lebbeyk* (Baş Üstüne, Dâru'n-Nahda tarafından Cezayir'de 1948 tarihinde basılmıştır.)⁴⁶².

3.5.3.3 Mevlûd Fir'avn (1913-1962)

Romancı ve eğitimci olan Mevlûd Fir'avn, 8 Mart 1913 tarihinde Grand Kabiliye'de sekiz çocuklu bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. Gerçek adı Tizi Hibel'dir. Tizî Vizû Koleji'nde burslu okumaya hak kazanmıştır. 1932 yılında on dokuz yaşındayken l'école normale d'instituteurs in Bouzaréa'da öğretmenlik eğitimi almıştır. Berberi olan Mevlûd Fir'avn'ın Arapça bilgisi bulunmamaktadır.

Aralarında Muhammed Dîb ve Mevlûd Ma'merî gibi isimlerin de bulunduğu 1954 kuşağındandır. Koyu milliyetçi bir kişiliğe sahiptir. Cezayir'in bağımsızlığı gibi konularda Albert Camus gibi isimlerle ittifak etmemesine rağmen onlarla güçlü bir dostluğu bulunmaktadır. Fir'avn'ın eserlerinin kurgusu büyük ölçüde Kâbiliye'de bulunan evlerine dayanmaktadır. 1957 yılında Cezayir'de Clos-Salembier okulunda müdür olmadan önce Ecole Normale in Bouzaréa'da öğretmenlik yapmıştır⁴⁶³.

Memurluğunun yanı sıra on iki yıl süreyle geceleri *Le Fils du pauvre* (Yoksul Adamın Oğlu) romanının taslağıyla uğraşmıştır. Bu romanda hem kurgu hem de gerçek bir durum söz konusu olmuştur. Cezayir Şehri Büyük Ödülü'nü almıştır. Bu ödül ilk kez Avrupalı olmayan bir Cezayirli'ye verilmiştir. İlk romanı olan *Le Fils du pauvre* eleştirmenleri heyecanlandıran en önemli çalışmalardan biri olarak görülmektedir. Burada kendi yaşam öyküsünü özellikle de çocukluk ve yetişkinlik dönemini anlatmaktadır. Bu kitap Cezayir okullarında ders olarak

⁴⁶² Mennûr, *Melâmihi Edebiyye*, s. 83-85; Nuveyhiz, *a.g.e.*, s. 282.

⁴⁶³ Philip C. Naylor, *Historical Dictionary of Algeria*, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006, s. 230; Neil Doshi *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 269.

okutulmaktadır. Çalışmalarında genel olarak sömürge döneminde Cezayir halkının çekmiş olduğu sıkıntıları ele almaktadır. Aynı zamanda Berberi dünyasının adetleri ile gelenek ve göreneklerine de yer vermektedir.

Lucy McNair onun için “*Yazı tarzında edebi estetikten ziyade içten gelen bireysel ve kolektif bir gözlem söz konusudur*” demektedir. Fir‘avn’ın romanları kendisi tarafından tarihi bir tanıklık olarak yazılmış ve sunulmuştur. Sömürü altındaki Cezayir’i abartılı ancak ihmal edilen iç sefaletine tanıklık edecek şekilde anlatmaktadır⁴⁶⁴.

Le Fils du pauvre otobiyografik bir romandır ve Ecole Normale okuluna giren bir çocuğun hikayesini anlatmaktadır. *La Terra et la sang* (Toprak ve Kan, 1953) göç kavramı ile melez çiftlerin Kabiliye dağlarına geri dönüşüne yer vermektedir⁴⁶⁵.

3.5.3.4. Mevlûd Ma‘merî (1917-1989)

Romancı ve oyun yazarı, antropolojist ve dilbilimci olan Mevlûd Ma‘merî, 28 Aralık 1917 tarihinde Tîzî Vizû’da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini burada aldıktan sonra on iki yaşında eğitimini devam ettirmek için Rabat’a intikal etmiştir. Dört yıl sonra Cezayir’e geri dönmüştür. Daha sonra ise yükseköğrenim için Paris’e geçmiştir. Rabat’taki Gouranud Gramer Okulu’nda görev yapmıştır. Sonrasında Cezayir’deki Eugend Okulu’na geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir’de edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Başlangıçta alt seviye okullarda daha sonra ise Cezayir Üniversitesi’nde görev almıştır.

1980’e kadar Antropoloji Araştırma Merkezi’nde yöneticilik yapmıştır. 1982 yılında Paris’te Berberi Araştırmaları ve Çalışmaları Merkezini ve *Oval* adlı Berberi kültürünün sorunlarıyla ilgilenen bir dergiyi kurmuştur. Muhanned Ev Muhenned adlı Berberi bir şairin şiirlerini bir araya getirip yayımlamıştır. 1982 yılında Tîzî Vizû Üniversitesi’nde vermiş olduğu konferanslardan birisi “Berberi

⁴⁶⁴ Brooke Durham, McNair Scholar, **An Analysis of the Self- Identification of Algerian Novelist Mouloud Feraoun and Yasmina Khadra and their French Education**, The Pennsylvania State University, Pensilvanya, 2013, s. 223; İmân el-‘Amirî, **a.g.e.**, Sayı:10, 2005, s. 182-183.

⁴⁶⁵ J. Déjeux, “Feraoun, Mouloud”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998, s. 228.

Baharı” olarak adlandırılmıştır. Berberilerin sorunlarını konu edinen ve antropolojik açıdan ele alan pek çok makalesi mevcuttur. 1974 yılında Berberi gramerini anlattığı kitabını tamamlamıştır. Eserlerini Fransızca kaleme almıştır. Akademik çalışmaları ve romanlarıyla Hanver Doktora Ödülü’nün de aralarında olduğu pek çok ödülü kazanmıştır. Yaşamını Berberi kültürüne adamakla geçirmiştir.

L’Opium et la baton (Afyon ve Sopa) adlı romanı 1955 yılında basılmıştır. Bu eser bağımsızlık döneminde Fransızca olarak kaleme alınmış Cezayir romanında önemli bir noktayı temsil etmektedir. Yazar burada direniş esnasında Cezayir’in bir köyünde geçen hadiseleri tüm yönleriyle ele almaktadır. Nitekim bu köyde olan direniş bizzat mücadeleci insanlara aittir. Bu roman sembolik bir boyut taşımaktadır. Cezayirli kültürlü bir doktor olan Beşîr’i anlatmaktadır. Batı’ya tıp eğitimi almak için giden Beşîr isyan patlak verince ülkesine dönmüş ve savaştan uzak olan başkent Cezayir’e yerleşmiştir. Ancak insanların yaşamış oldukları sıkıntılar onu etkilemiş ve buradaki düzenli yaşamını terk edip bir Berberi bölgesine gidip direnişe katılmıştır. Romanda mekan olarak şehir ve köy yer almaktadır.

Mevlûd Ma‘merî ayrıca Berberi kültürünün canlanması konusunda da aktif rol üstlenmiştir. Eski kabile şiirlerinin çevirisini yapıp Berberi grameri hakkında yayınlar yapmıştır. 26 Şubat 1989 tarihinde ‘Aynu’d-Defla’da geçirmiş olduğu bir kazada yaşamını yitirmiştir

Başlıca çalışmaları şöyledir:

- *La Colline oubliée* (Unutulmuş Tepe, 1952)
- *Le Sommeil du juste* (Doğruların Uykusu, 1955)
- *L’Opium et la baton* (Afyon ve Sopa, 1955)
- *La Traversee* (Geçit, 1982)
- *Le Banquet* (Ziyafet, 1973)
- *Le Foehn* (Fön, 1982)⁴⁶⁶.

⁴⁶⁶ Dejeux, a.g.e., C.II, s. 503; ‘Amirî, a.g.e., s. 182-183; (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/13/معمري-مولود> 28.12.2016.

3.5.3.5. Mustafa Leşraf (1917-?)

Şair, romancı ve politikacı olan Mustafa Leşraf, 1917 yılında Sîdî 'Aysâ'da dünyaya gelmiştir. Eserlerini Fransızca kaleme almaktadır. Müsteğanîm'de bir gramer okulunda dersler vermiştir. Sonrasında kendisini milliyetçi hareketin mücadelesine dahil etmiştir. Paris'teki Louis le Grand okulunda da dersler vermiştir.

1962 yılında önce Arjantin'e sonrasında Meksika'ya elçi olarak atanmıştır. Elçilik görevi esnasında 1977 yılında Cezayir Milli Eğitim Bakanı olmuştur. 1982 yılında UNESCO'da Cezayir'i temsil etmiştir.

Emekli olup Cezayir'de yaşamaktadır. Şiir yazmasına rağmen esas alanı eleştirel makalelerdir. Bunlardan bazıları ise, *L'Algerie, nation et societe* (Cezayir, Ulus ve Toplum, 1965) ve *La Culture algerienne contemporaine* (Modern Cezayir Kültürü, 1986). Çalışmalarından bazıları *Ecrits didactiques* (Didaktik Yazılar, 1988) adlı koleksiyonda bir araya getirilmiştir. Fikirleri her zaman kesin ve tutarlıdır. Günün önemli meselelerinde kendisini her zaman açıklıkla ve dürüstlikle ifade etmiştir⁴⁶⁷.

3.5.3.6. Muhammed Dîb (1920-2003)

Romancı, şair ve oyun yazarı olan Muhammed Dîb, 21 Temmuz 1920 tarihinde Tilimsân'da dünyaya gelmiştir. On yaşında iken babasını kaybetmiştir. Hayat kendisi ve annesi için daima bir mücadele halinde geçmiştir. İlk önce Tilimsân'da Kur'an okulunda eğitim aldıktan sonra Fas'ın Ucta şehrinde eğitim hayatına devam etmiştir. 1934 yılında şiir yazmaya ve resim yapmaya başlamıştır. 1938 yılında öğretmen olmuş fakat 1939 yılında II. Dünya Savaşı patlak verince bu işini yarım bırakmıştır. 1945 senesinde ise Tilimsân'a geri dönmüştür. 1950-1952 yılları arasında *Alger républicain* adlı bir gazetede Kâtip Yâsin ile beraber çalışmıştır. Bu esnada Cezayir Üniversitesi'nde de dersler vermiştir. 1952 yılında Colette Bellissant adlı Fransız bir kadınla evlenmiştir.

⁴⁶⁷ Dejeux, a.g.e., C. II, s. 461.

Muhammed Dîb, 1959 yılında ülkesinden sürülmeden evvelki gençlik yıllarında öğretmenlik, muhasebecilik, gazetecilik, tercümanlık, dokumacılık ve halı tasarımcılığı gibi pek çok meslekle uğraşmıştır. Sürgün yolculuğu Finlandiya ve ABD'ye kadar da uzanmaktadır.

İlk uzun şiirini 1947'de yayımlayan Muhammed Dîb, her daim kendisini öncelikle bir şair olarak gördü. Beş yayımlanmış koleksiyonu olan şairin şiiri Cezayir sözlü geleneğinin yanında klasik Arapça'nın ve modern Fransızca'nın etkilerini de taşımaktaydı.

1960'lı yıllarda roman türüne yönelmiştir. Sonraki çalışmaları asla geleneksel anlatı biçimine geri dönmemiştir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Cezayir'in bağımsızlığına ilişkin konuları işlemiştir. Daha sonraki yıllardaki çalışmalarında ise sürgün ve göç gibi unsurlar kapsamlı diyalog ve iç monologlar şeklinde kendisini göstermektedir.

Romanlarında, şiirlerinde ve kısa öykülerinde çok çeşitli temalar var olmuştur. Bağımsızlık sonrasında kaleme aldığı pek çok romanındaki karakterler Cezayir'in geleceğine ilişkin pek çok farklı bakış açısını tartışmıştır. Süren savaşın etkileri, Cezayir mücadelesinde kadınların öne çıkan rolü, ulusun geleceği ve sürgünün psikolojik etkileri ele alınmıştır. Hemen hemen bütün eserlerinde evrensel bir tema olan aşk ve ölümü de işlemiştir.

Dîb, asla geriye dönmemiştir. Son romanları ve şiirlerinde yurtdışında yaşadıklarını yansıtmıştır. 1977 yılında yayımladığı *Habel* (Habil) romanı belki de en az anlaşılan eseridir. Burada Dîb, Kurtuluş Savaşı'nı sürrealist bir açıdan tasvir etmektedir. Bugüne dek yayımladığı on altı romanı ve kısa öykü koleksiyonu mevcuttur.

Mağrip'in en iyi yazarlarından olup en önde gelen şairlerinden birisidir. Şiir koleksiyonlarından en eskisi 1984 yılında yayımlanan *Ombre Gardiennne* (Gardiyanın Gölgesi, 1961) anavatanı olan Cezayir'e ve sürgün edilmesine dairdir. Son koleksiyonları ise örneğin *O Vive* (Yaşasın, 1987) oldukça açık bir dille kaleme alınmıştır. Dîb'in koleksiyonlarında sürgün, cinsellik ve benlik içindeki psikolojik yolculuk temaları derin bir şekilde ele alınmaktadır.

La Grande Maison (Büyük Ev, 1952), *L'Incendie* (Yangın, 1954) ve *Le Métier à Tisser* (Dokumacılık, 1957) adlı eserleriyle de esaslı bir halk yazarı olduğunu kanıtlamıştır. En son çalışması olan Nordic üçlemesi - *Les Terrasses d'Orsol* (Orsol Terası, 1985), *Le Sommeil d'Eve* (Havva'nın Uykusu, 1989) ve *Neiges de Marbre* (Mermerin Karı, 1990) - karışık ilişkileri ve kimlik sorgulamasını ele almıştır. *Le Désert sans Détour* (Dolambaçsız Çöl, 1992) adlı kitabında yazmanın limitlerini radikal bir şekilde sorgulamaktadır. Bununla Dîb "Ben kimim?" ve "Neyi bekliyorum?" soruları üzerine düşünmektedir. *Mille Hournas pour une Gueuse* (Fahişe için 1000 Değirmen, 1980) adlı kıymetli bir oyunu da mevcuttur. Dîb'in son çalışmalarında gerçekçi bir yazımdan vizyoner bir yazıma doğru kaydığı görülmektedir. Metafizikle ilgilenmekte ayrıca insanın manevi temel sorularını incelemeye çalışmaktadır⁴⁶⁸.

La Grande Maison (Büyük Ev, 1952), *L'Incendie* (Ateş, 1954) ve *Le Métier à tisser* (Dokumacılık, 1957) gibi eserlerden oluşan Dîb'in Cezayir Üçlemesinde milliyetçi özlemler ile ortaya çıkmış bir delikanlı gözünden 1939 yılından 1942 yılına kadar olan Cezayir şehri ve kırsalının sorunları anlatılmaktadır. Cezayir'in bağımsızlığı hakkındaki bu üçleme, sömürü dönemindeki baskı ve kentsel yoksulluğun ortasındaki çocukluğunu ve gençliğini resmetmektedir. Dîb bu üçlemede komünist bir perspektiften sömürü yönetimi altındaki aşağılanmaları kınamaktadır. Eleştirmenler tarafından dikkatle ilgilenilen bu çalışmada kendilerine nazaran Dîb'in politik görüş olarak daha radikal olduğunu görmüşlerdir. Eleştirmen François Desplanques, Dîb'in işgal ve alın yazısı altında ezilmiş olan yaşayan bir ölüyü betimlemeye çalıştığını ifade etmiştir. Eleştirmenler Dîb'in son çalışmalarının daha komplike olduğunu şiirin şiirsel nesirle harmanlandığını ifade etmektedir⁴⁶⁹.

La Grande Maison romanında Tilimsân'da yaşayan genç ve dul olan bir annenin üç çocuğa ve hasta annesine bakmasıyla ilgilidir. Açlık egemendir. Dîb, zamanında büyükannesi ve diğer akrabalarının böyle bir evde yaşamış olduğunu belirtmiştir. Nitekim hikayede bir bölüm doğrudur. *La Grande Maison* üçlemenin

⁴⁶⁸ A.e., C.I, s. 192; Jarrod Hayes, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 202; Aguiar, a.g.e., C.I, s. 359; Hughes, Reader, a.g.e., s. 156-57.

⁴⁶⁹ Aguiar, a.g.e., C.I, s. 359.

ilk kitabıdır. Ayrıca kırsal yaşamdan ilham alarak o dönemki kırsal yaşamı tasvir etmeye çalışmıştır.

Üçlemenin ikinci kitabı ise *L'Incendie* (1952), son eser ise *Le Métier à Tisser* (1957) adlı çalışmadır. Son bölümde artık çocuklar büyümüş ve sefaleti yaşamaya başlamışlardır. Hayattan hiçbir beklentileri yoktur. Hikaye, 1942 yılının Ekim ayında Amerikalıların gelişiyle sona ermektedir.

Bu romanlardaki realizm - çok büyük ölçüde bu durum yayımlanmamış şiirleriyle çelişmektedir - ve onun Komünist Parti'deki üyeliği kendisini Fransız yerleşimciler arasında sevilen bir isim olmasını engellemiştir. Onlar ki 1959 yılında Dîb'i Cezayir'den uzaklaştırmak için sömürge idaresini ikna etmişlerdir. Dîb'i milliyetçilerinin merkezi olan Kahire'ye ya da yakınlarının bulunduğu Fas'a yerleşeceği düşünülüyordu. Fakat Fransa'ya gitmek istedi. Hatta André Malraux ile Albert Camus gibi Fransız yazarlar, hükümete onun kalmasına izin verilmesi için baskı yaptılar. Neticede bu vesileyle 1967'de La Celle-Saint-Cloud'a yerleşebildi.

Müellif, hikayelerinin üslubunu ve doğasını sık sık değiştirmiş, psikolojik romanlar üretmiş, bazen içselleştirmiş ya da daha gerçekçi değerlendirmeler yapmıştır. Zaman zaman Virginia Woolf romanlarına şaşırtıcı derecede bağlı olarak üretim yaptı. Özellikle Finlandiya'da pek çok yere seyahat etti. Paris ve Kaliforniya'da misafir öğretim görevlisi oldu. Her kitabı, şiiri ve yolculuğu kendisini keşfetmesi için bir vesileydi ve dile karşı olan göreviydi.⁴⁷⁰

1952 yılında ilk romanı olan *La Grande Maison* (Büyük Ev) adlı romanını yayımlamıştır. Bu eser onu 1952'li jenerasyonun bir üyesi yapmıştır. Bu kuşak, Cezayir devriminin (1954-1962) başlamasından kısa bir süre önce ortaya çıkan ve yayın hayatına başlayan bağımsız bir yazar topluluğu idi. Bu yazarlar Fransızca yazarak ve bir Avrupa türünü olan romanı kullanarak sömürgecinin dilsel ve kültürel araçlarını yalnızca aktif ve kritik konularda kullanmanın yanı sıra aynı zamanda sömürgeciliğin dilini de yeniden şekillendirmeyi başarmışlardır.

⁴⁷⁰ (Çevrimiçi)

<https://www.theguardian.com/news/2003/may/10/guardianobituaries.artsobituaries1> 01.01.2017.

Nitekim Cezayir ulusunun yeni kimliğini ifade etmek için bunu gerekli olan bir yol olarak görmüşlerdir⁴⁷¹.

Dîb, 1959 yılında ulusal eğilimi nedeniyle sınır dışı edilmiş ve Fransa'ya yerleşmiştir. Buna rağmen 1978 yılında Fransız Yazarlar Birliği Ödülü ile Fransız Grand Prix de la Francophonie de dahil olmak üzere çok sayıda ödül aldı. 1994 yılında ilk kez bir Mağrip yazarı Akademi Ödülü'nü aldı. 2003 senesinde Muhammed Dîb'in Nobel Edebiyat Ödülü'nü dahi alabileceği gündeme gelmişti. Muhammed Dîb 2 Mayıs 2003 tarihinde Paris yakınlarındaki La Celle-Saint Cloud'ta yaşamını yitirmiştir⁴⁷².

Romanları:

- *La grande maison* (Büyük Ev, 1952)
- *L'Incendie* (Yangın, 1954)
- *Le métier à tisser* (Dokumacılık, 1957)
- *Au café* (Kafede, 1957)
- *Baba Fekrane* (Fekrane Baba, 1959)
- *Un été africain* (Bir Afrika Yazı, 1959)
- *Qui se souvient de la mer* (Denizi Kim Hatırlar, 1962)
- *Cours sur la rive sauvage* (Yabani Kıyıda Kurs, 1964)
- *Le talisman* (Tılsım, 1966)
- *La danse du roi* (Kralın Dansı, 1968)
- *Dieu en barbarie* (Berberiler'in Tanrısı, 1970)
- *Le Maître de chasse* (Av Uzmanı, 1973)
- *L'histoire du chat qui boude* (Kaşlarını Çatan Kedinin Hikayesi, 1974)
- *Habel* (Habil, 1977)
- *Mille hourras pour une gueuse* (Fahişe için 1000 Değirmen, 1980)
- *Les terrasses d'Orsol* (Orsol'un Terası, 1985)
- *Le sommeil d'Eve* (Havva'nın Uykusu, 1989)
- *Neiges de Marbre* (Mermerin Karı, 1990)

⁴⁷¹ (Çevrimiçi) <https://vivalalgerie.wordpress.com/2010/06/08/mohammed-dib/> 01.01.2017.

⁴⁷² Hakkında Ayrıntılı Bilgi için bkz. 'Amirî, a.g.e., s. 186-188.

- *Le Désert sans détour* (Dolambaçsız Çöl, 1992)
- *L'infante Maure* (Berberi Çocuk, 1994)
- *L'arbre à dires* (Konuşan Ağaç, 1998)
- *L'Enfant-Jazz* (Çocuk-Caz, 1998)
- *Le Cœur insulaire* (Tecrit Edilmiş Kalp, 2000)
- *The Savage Night* (Vahşi Gece, 2001, Tercüme: C. Dickson)
- *Comme un bruit d'abeilles* (Arıların Gürültüsü Gibi, 2001)
- *L.A. Trip* (L.A. Seyahati, 2003)
- *Simorgh* (Anka Kuşu, 2003)
- *Laezza* (2006)

Şiirleri:

- *Ombre gardienne* (Gardiyanın Gölgesi, 1961)
- *Formulaire* (Formlar, 1970)
- *Omneros* (1975)
- *Feu beau feu* (Ateş Güzel Ateş, 1979)
- *Ô vive* (Yaşasın, 1987)⁴⁷³.

3.5.3.7. Mâlik Haddâd (1927-1978)

Romancı ve şair olan Mâlik Haddâd, 5 Temmuz 1927 tarihinde Kostantîne'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini ve liseyi burada tamamlamıştır. Fransa'da hukuk eğitimi almıştır. Ancak devrim hareketi başlayınca eğitimini yarıda bırakıp Kahire ve Şam'da Ulusal Özgürlük Cephesi adına kültürel yapabilmek için dönmüştür. 1940'lı yıllarda Fransızca dergilerde yazarak edebi yaşamına adım atmış ve Fransızca Radyo kurulunda görev yapmıştır. 1945'de Cezayir'e dönmüş devrim öncesinde *et-Tekaddum* Dergisi'ni yayımladığı görülmektedir. Bağımsızlıktan sonra ise Kültür ve Haberleşme Bakanlığı'na müdür olarak atanmıştır. *en-Nasr* Dergisi'nin Fransızca bölümünde de görev yapmıştır. Daha sonraki yıllarda Fransızca Yazılan Eserlere Dair Araştırma ve Çalışma Müsteşarlığı'na getirilmiştir. 1974-1978 yılları arasında Cezayir Yazarlar

⁴⁷³ (Çevrimiçi) <http://www.arabesques-editions.com/fr/biographies/mohamed-dib1974405.html> 01.01.2017.

Birliği'ne genel sekreter olarak seşilmiştir. Eserlerinde öne çıkan unsur felsefeye değinmesidir.

Hadd d'ın yazıları, bir nesil yazarın gerçekten tam anlamıyla Cezayir'e  zg n olan bir edebiyat yaratma mücadelelerini anlatmaktadır. 1948-1950 yılları arasında *el-Cez iru'l-Cumhuriyye* Dergisi'nde şiirlerini yayımlamıştır.

Hadd d'ın kuşkusuz en tanınmış şiir koleksiyonu *Le Malheur en Danger* (Tehlikede Bedbaht, 1956) adlı eserinde Cezayir tarihini yeniden canlandırmaktadır. Ayrıca insanın özgürlüğünün kutlanması konusundaki militanlığını ortaya koymaktadır. Koleksiyondaki şiirler Cezayir Savaşı sırasında yazarın içerisinde bulunduğu siyasi faaliyetleri ve Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (FLN) olan katılımını anlatmaktadır. Bununla birlikte Hadd d'ın metinleri, hem savaşın şiddetine karşı derin bir umutsuzluğa hem de kültürel yabancılaşmaya karşı olan duygularını ifşa etmektedir. alışmalarında halkın ve vatanın sorunlarına da işaret etmektedir.

 sme'n  ve Un dik (Beni Dinle ve Sana Sesleniyorum), adlı eseri en önemli divanıdır. Uzun ve kıymetli bir mukaddimeye sahiptir. Burada Cezayir'deki Arapça sorununu net bir şekilde işlemiştir.

Le quai du fleures ne se r pand plus (ieklerin Kaldırımı Artık Cevap vermiyor, 1961) adlı romanında yazar, doğmuş olduğu şehir olan Kostant ne'deki hatıralarını, acılarını ve sıkıntılarını dile getirmektedir. Romandaki karakter Halid b. Battal yazarı temsil etmektedir. Bu karakter aynı zamanda felsefe eğitimi de almıştır. Romanda 8 Mayıs 1945 olayları ele alınmaktadır. Aynı zamanda  zlem, vefa ve ihanet gibi hislere de yer verilmiştir.

Eserleri:

- *eş-şek ' f  Hatar* (Tehlikede Bedbaht, 1906)
- *el- hs su'l-Ah r* (Son Duygular, 1958)
- *el- ntib 'u'l-Ah r* (Son  zlenim, 1958)
- *Je't offrirai une gazelle* (Sana Ceylanı Veriyorum, 1959)
- *Ukaddimu leke üzülen* (Sana Ceylanı Veriyorum)
- *et-Tilm z ve 'd-Ders* ( ğrenci ve Ders, 1960)

- *Le quai du fleures ne se répand plus* (Çiçeklerin Kaldırımı Artık Cevap vermiyor, 1961)
- *el-Esfâru 'l-letî Tedûru fî Ferâğ* (Boşlukta Yuvarlağa Dönen Sıfırlar, 1961)

Bu çalışmaların hepsi de Paris'te yayımlanmış ve bazıları Arapça'ya çevrilmiştir. Araştırmaları ve pek çok kasidesi, bağımsızlıktan sonra başta *en-Nasr* olmak üzere ulusal gazetelerde yayımlanmıştır. Ayrıca Bedevilerin mücadelesiyle ilgili senaryoları da vardır. Mâlik Haddâd, 2 Haziran 1978 tarihinde Kostantîne'de yaşamını yitirmiştir⁴⁷⁴.

3.5.3.8. 'Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1996)

Romancı, kısa öykü yazarı ve şair olan 'Abdulhamîd b. Haddûka, 9 Ocak 1925 tarihinde Burc Bû 'Arîrîc şehrinin Mansûra ilçesine bağlı olan el-Hamrâ köyünde dünyaya geldi. 21 Ekim 1996 tarihinde Cezayir'de vefat etmiştir. Babası Arap annesi ise Berberi'dir. Mansura'daki Fransız ilkokulunda eğitim aldı. Kur'an'ı hıfzetti ve fıkıh ile ilgilendi. Şanslı bir çocukluk geçirdi. Zira kitapların arasında büyüdü. Ailesinin kapsamlı bir kütüphanesi mevcuttu. Bu kitaplar paha biçilemezdi ve kimisi XV. yüzyıla aitti. Bunlar arasında fıkıh, nahiv, sarf, astronomi, belagat, tarih, ziraat ve eczacılıkla ilgili olanları mevcuttu. Babası Fas Karaviyyin Üniversitesi'nde eğitim almış kültürlü bir öğretmendi. Kur'an, fıkıh ve dil dersleri vermekteydi.

Yazar, II. Dünya Savaşı esnasında Kostantîne'de Halk Partisi'ne bağlı olan el-Kettaya Üniversitesi'ne girdi. 8 Mayıs 1945 olaylarının patlak vermesinden bir ay sonra ise Marsiya'ya gitti. Plastik maddelerin dönüşümü ile ilgili bir bölümden diploma aldı. Üç yıl süresince orada kaldı ve Fransa'da ekmek parası için bulunan Cezayirlilerin çektiği sıkıntılara yakından şahit oldu. Bu gerçeği *el-Kâtib ve Kasas Uhrâ* (Yazar ve Diğer Öyküler) adlı eserinde dile getirdi.

1949 yılında Fransa'dan döndükten sonra Tunus'taki Zeytûne Üniversitesi'ne girdi. 'Usmân Ke'âk, Muhammed el-Fâdıl b. 'Âşûr, Muhammed es-Sâlih ve Lebîb b. Hûca ile İslami kültürün diğer seçkin hocalarından dersler

⁴⁷⁴ Nuveyhiz, **a.g.e.**, s. 281; Dâğir, **a.g.e.**, s. 214; Neil Doshi, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 298; Mennûr, **Melâmihi Edebiyye**, s. 47; 'Amirî, **a.g.e.**, s. 185-186.

aldı. Buradaki eğitiminin yanı sıra Arap Tiyatrosu Enstitüsü'ne kayıt yaptırdı. Dört yıl süresince burada eğitimini sürdürdü. Edebiyat ve Arap Tiyatrosu bölümlerinden diploma almaya hak kazandı.

Eğitimi süresince siyasi bakımdan da faal bir isim oldu. Zeytûne'deki öğrenci hareketine bağlı olarak buradaki Cezayirli Öğrenciler Topluluğu'nun başkanlığını yaptı. Demokratik Özgürlükler Hareketi üyesiydi. 18 Haziran 1952 tarihinde vuku bulan olaylar sonrasında Tunus'taki sömürgeci güçler tarafından hapse atıldı. Daha sonra firar edip Cezayir'e döndü. Kostantîne'deki eğitimini sürdürdü. 5 Kasım 1952 tarihinde tutuklanacağını haberi geldi. Fransa'ya ikinci kez gitmeden önce köyü olan el-Hamrâ'ya kaçtı. Fransa'da plastikle alakalı işlerde çalıştı. 1956-1958 yılları arasında radyo ve televizyonlarda çeşitli görevler yaptı. RTF, BBC ve RTT gibi kanallara radyo oyunları yazmaktaydı. 1958 yılında ilk denemesi olan *L'Algerie entre de passe et le present*'i (Geçmiş ve Günümüz Arasında Cezayir) yayımladı. 1958 yılında Tunus'a ikinci kez geri döndü. Tunus Radyosu'ndan emekli oldu. En meşhuru *el-Elvân* (Renkler) adlı kültürel bir yayın olan pek çok radyo programı yaptı. Burada Mağrip edebiyatının hem Arapça hem de Fransızca olarak bilinmesini sağlanmaya çalışıyordu. Buna ek olarak *Cennetu'l-Efâl* (Çocukların Cenneti) adlı bir çocuk programı da yaptı. Ayrıca hem sosyal hem de polisiye konulu haftalık radyo tiyatroları da yapmıştır. Bunlarla da geniş bir ün kazanmıştır. Sadece bu program silsilesinde Cezayir ve özgürlük hareketine ilişkin otuzu aşkın yayın yapmıştır.

Bağımsızlıktan üç ay sonra yani 1962 yılının Ekim ayında başkent Cezayir'e geldi⁴⁷⁵. Doğrudan televizyon ve radyo programlarıyla ilgilenmeye başladı. 19 Eylül 1990 tarihinde Cezayirli Yazarlar Birliği'nin beşinci kongresinde idari komisyon üyeliğine ve genel sekreter yardımcılığına seçildi. Yazarlar için oluşturulan ulusal bir kurumun genel müdürlüğüne getirildi. Başkan Muhammed Bûdyâf tarafından Ulusal Sosyalist Meclis'in başkan vekilliğine atanmadan önce kurumun Yüksek Kültür Konseyi başkanı oldu.

⁴⁷⁵ (Çevrimiçi) <http://www.benhedouga.com> 23.10.2016.

Müellif Cezayir devrimine dahil olan nesildendir. Pek çok farklı edebi türde yazılar kalem almıştır. Cezayir’de Arapça yazılmış ilk romanın sahibidir - *Rîhu’l-Cenûb* (Güney Rüzgarı, 1971) - ve bu türün öncülerindendir. Cezayir’in bağımsızlığından dokuz yıl sonra bu eserini kaleme almıştır. On’dan fazla yabancı dile çevrilip Cezayir ve yurt dışındaki okullarda ve üniversitelerde okutulmaktadır. ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın çalışmalarında tema olarak kadınlar, gelenek, dünya, modernizm, otantiklik, açıklık, nesil farklılığı, kasaba, ülke, kurtuluş savaşı, eğitim ve dil problemleri öne çıkmaktadır ve bunlar paternalizm ve özgürlük diye iki genel başlık altında toplanabilir. Ayrıca eserlerinde uzun süren bağımsızlık savaşının Cezayir toplumu üzerindeki etkileri, bağımsızlık sonrası ortaya çıkan sorunlar, Cezayir göçmenleri ve kent yaşamına bağladığı sosyal ve siyasal yozlaşma konularını da işlemiştir. Yazar, hem kırsal kesimden hem de kent yaşamından güçlü kadın karakterleri tasvir etmekte ve onların haklarını savunmaktadır.

Cezayir’in en büyük edebiyatçılarından birisi olarak bilinen müellifin ilk dört romanı bağımsızlık sonrasının Cezayir’inde geçmektedir. Sosyal ve politik paternalizm her seviyedeki yapıcı diyalogu ve ifade özgürlüğünü engellemektedir. Bütün bunlarla da insan resmen birer aptala dönüşmektedir. Örneğin *Rîhu’l-Cenûb*’daki Shepherd’in annesinde olduğu gibi. Bu şahıs aklen her daim çocuk olarak kalmaktadır. *Bâne’s-Subh* (Şafak Söktü)’taki Naime, *Nihâyetu’l-Ems* (Dünün Sonu)’deki Rukiye ve *Rîhu’l-Cenûb*’daki Nefise karakterlerinde de aynı durum söz konusudur.

‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın ilk üç romanında geleneksel bir üslubun hakim olduğu görülmektedir. Son çalışmalarında ise aynı olan bir duruma farklı açılardan bakma ya da yeni efsaneleri tarihi bir zemin üzerine yerleştirme gibi yeni teknikler denemiştir. Bu nedenle *Câziye ve Derâviş* (Câziye ve Dervişler)’de yazar, ülkenin simgesi olarak kadınların mücadelesini gelecekle ve devrimle birleştirmektedir⁴⁷⁶.

⁴⁷⁶ Şireybit Ahmed Şireybit, *Tatavvuru’l-Bunyeti’l-Fenniyyeti fi’l-Kıssati’l-Cezairiyyeti’l-Mu’âsıra*, Dârul-Kasbe, Cezayir, 2009, s. 110; M. Bois, “Benhedouga, Abdelhamid”, *Encyclopedia of Arabic literature*, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998, s. 149-150; A. Talahite - Moodley, *a.g.e.*, s. 75-76.

‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın edebi yaşamının başında şiir yazmayı da denemiştir. *el-Eşi‘atu’s-Sab‘a* (Yedi Işın) ve *el-Kâtibu ve Kasas’l-Uhrâ* (Yazar ve Diğer Öyküler) adlarında iki tane öykü koleksiyonu mevcuttur.

Romanları:

- *Rihu’l-Cenûb*
- *Nihâyetu’l-Emsi*
- *Bâne’l-Subh*
- *el-Câziye ve d-Derâvîş*
- *Ğaden Yevm Cedîd*

Hikayeleri:

- *Zılâl Cezâiriyye (Cezayir Gölgeleleri)*
- *el-Eşi‘atu’s-Sab‘a*
- *el-Ervâhu’ş-Şağıra (Boş Ruhlar)*
- *en-Nesru ve’l-Ukâb (Kartal ve Akbaba)*
- *Kasas mine’l-Edebi’l-‘Âlemî (Dünya Edebiyatında Öyküler)*⁴⁷⁷
- *Bir İnsan Eli*⁴⁷⁸.

***Rihu’l-Cenûb* (Güney Rüzgarı, 1971)**

Bağımsızlık sonrasında ülkede Arapça olarak yazılmış ilk roman olarak addedilmektedir. 1970’li yılların öncesinde Cezayir romanının pek de verimli olmadığı düşünülecek olunursa bu dönem içerisinde romancılığın gelişiminde müellifin bu eserinin önemli bir tesiri olduğu söylenebilir. Romanın içeriği zorla evlendirilmek istenen Nefise adlı genç bir kızın yaşadığı köyde başından geçen olaylardır. Nefise’nin çevresindeki insanlarla yaşamış olduğu ilişkiler ve mücadelesi anlatılmaktadır. Ayrıca geleneklerin ve yoksulluğun insanlar üzerindeki etkileri de gözler önüne serilmektedir.

⁴⁷⁷ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 86-88; Murtâd, **Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-‘İşrîne**, s. 119; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, s. 696.

⁴⁷⁸ Bir İnsanın Eli adlı öykü çevirisi için bkz. Şaban Özdemir, **Çağdaş Arap Öyküsü**, Edebiyat Dergisi Yay., Ankara, s. 14-24.

Nihâyetu'l-Ems (Dünün Sonu, 1975)

İlk romanı olan *Rihu'l-Cenûb*'a benzediği söylenebilir. Toprak ağası İbnu'l-Sahra ile köyün öğretmeni Beşîr arasındaki mücadele anlatılmaktadır. Romanın son bölümü iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmı ilk son, ikinci kısmı ise ikinci son olarak farklı farklı kurgulanmıştır. Birinci sonda Beşîr'in köyden ayrıldığı, ikinci sonda ise ikinci karısı Rukiye ile evlenerek köy halkıyla beraber büyük bir mücadeleye hazırlanması söz konusu edilmektedir⁴⁷⁹.

Ğaden Yevm Cedîd (Yarın Yeni Bir gün)

Yazar 'Abdulhamîd b. Haddûka, bu romanında Cezayir'in Burc Bû 'Arîrîc Vilayeti'ne bağlı olan Deşre köyünde yaşayan bir insanların sorunlarını işlemiştir. Romanda, Fransız sömürgesine maruz kalan Cezayir'in içinde bulunduğu durum ve insanların sömürgeci güçlere karşı olan mücadelesi anlatılmaktadır. Yazar burada kadın, köylü, şehirli, zengin ve fakir gibi pek çok muhtelif yan konuya da temas etmiştir. Yazar ana kahraman olan Mesude'nin kendinden büyük biriyle evlendirilmesini, bir hizmetçi olarak hayata tutunmaya çalışmasını ve yoksulluk içindeki yaşamını ifade etmektedir. Mesude zihninde her şeyi saklayabilen vicdan azabı çeken ve günahlarından sıyrılarak bu azabı durdurmak için başından geçenleri anlatan bir kitap yazmaya başlar ve sonunda da “*Artık her şeyi söyleyeceğim ve Mekke'ye gideceğim ve kemiklerimi yıkayacağım.*” diyerek geçmişi yüzünden günah çıkarması anlatılır.

Üvey babası Azûz'un zoruyla biriyle evlendirilen Mesude hiçbir zaman gerçek aşkla tanışmamasına rağmen mutlu birisidir. Zira onun rüyası tam olarak da şehirdir. Yazar burada aslında yarının yeni bir gün olmadığını ironik bir şekilde ifade etmektedir. Sonuç olarak romanda Cezayir'de kadının toplum içerisindeki mevkisi ve sömürge döneminde toplumda yaşanan sorunlar ortaya konulmaktadır⁴⁸⁰.

⁴⁷⁹ Ahmet Hamdi Can, “Modern Cezâyir Edebiyatı, et-Tahir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2013, s. 52.

⁴⁸⁰ Sevdâ Çetin, “‘Abdulhamîd b. Haddûka'nın Ğaden Yevm Cedîd” (Yarın Yeni Bir Gün) adlı Romanında Kadın”, **1. Uluslararası İletişim, Edebiyat, Müzik, ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi**, Kocaeli, 2016, s. 65.

3.5.3.9. Kâtip Yâsin (1929-1989)

Şair, romancı ve oyun yazarı olan Kâtip Yâsin, 2 Ağustos 1929 tarihinde Kostantîne'de dünyaya gelmiştir. İlk olarak Kur'an kursuna gitmiş sonrasında babasının isteğiyle ünlü Fransız şair Gérard de Nerval ve Rimbaud'a ilgi duymaya başladığı Fransız okulu ile Stîf'deki gramer okuluna gitmiştir. Eğitimli bir aileden gelmektedir. Annesi sayesinde tiyatro ve şiirle tanışmıştır. Henüz on beş yaşındayken 8 Mayıs 1945'de Cezayirli ulusalcıların yeni bayraklarla şehirleri doldurdukları ve Cezayir'in bağımsızlığına ilişkin söylemlerle olduğu bir gösteriye katılmıştır. Bu nedenle okulla ilişkisi kesilmiş ve binlerce Cezayirlinin ölümüne neden olan katliamın ortasında yakalanıp tutuklanarak hapse atılmıştır. Burada ulusal hareketin pek çok askeri kanatıyla karşılaşmıştır. Şiir yazmaya hapisanedeyken başlamıştır.

Serbest bırakıldıktan üç ay sonra Albert Béguin ve Albert Camus tarafından karşılandığı Fransa'ya gitmiştir. Buradan Bonn'a geçmiştir. İlk çalışması, *soliloquies* (Monologlar) 1946 senesinde sadece on yedi yaşındayken yayımlandı. 1948'de Cezayir'e geri döndü ve günlük bir gazete olan *Alger Républicain*'da gazeteci olarak üç yıl süreyle çalıştı. Buradaki işi sayesinde şair Mâlik Haddâd ile tanıştı. Bu arada *Forge*, *Simoun*, *Soleil* ve *Terrasses* gibi dergilerde şiirlerini yayımladı.

1950'de Haddâd ile birlikte ülkesini tekrar terk ederek Tunus, Belçika, Almanya, Suudi Arabistan, Sudan, Orta Asya ve Fransa'yı izleyerek İtalya'ya gitti. Bu esnada çalışmalarını oluşturan malzemeyi topladı. Ertesi yıl kendini tamamen yazmaya adanmış ve takma ad Sait Lamri'yi yaratmıştı⁴⁸¹.

1951 yılında Fransa'ya gidip Paris'e yerleşti. 1954 yılında *Le Cadavre encercle* (Kuşatılmış Kadavra) adlı çalışmasını *Esprit* Dergisi'nde yayımladı. Paris'teyken ünlü Alman oyun yazarı Bertold Brecht ile görüştü.

1956 yılında *Nedjma*'yı yayımlandığında sürekliliği olmayan kronolojisi ve birden fazla anlatıcının sesi bakımından Faulkner'ın *The Sound and the Fury*

⁴⁸¹ Fûğâli, **a.g.e.**, s.115; Hughes, Reader, **a.g.e.**, s. 569; (Çevrimiçi) <http://yacinekateb.blogspot.com.tr/p/vida-e-obra.html> 19.01.2017.

(Ses ve Öfke) adlı eseriyle ile kıyaslanmıştır. Ayrıca “Nedjma” Arapça’da “Yıldız” manasına gelmektedir ve yazarın delicesine sevdiği kuzeninin adıdır.

Nedjma’da Kâtip Yâsin eleştirmenlerin kendisinden beklediklerinin tam tersine Cezayir’in sert yüzünü göstermek istemiştir. Bu eserinde şiiri, nesri ve dramayı harmanladı. A’dan Z’ye bütün fikirlerini yazdı ve her zaman farklı bir bakış açısıyla bakarak onlara geri dönüp çeşitli eklemelerde bulundu.

Her seferinde evini taşıdı ve aynı hikayeye yeniden başladı. Neredeyse dört yüz sayfalık bir karalamanın ardından *Nedjma*’yı çıkardı. 1966 yılında ise *Le Polygone etoile* (Poligon Yıldızı) adlı eseri yayımladı ve klasik Cezayir tarihinin parçalarını kullanarak lirik bir şekilde mitolojik aleme daldı.

Trajedinin aynı hissi *Le Cercle des represailles* (Baskı Çemberi, 1959), *Le Cadavre encercle*, *Les Ancetres redoublent de ferocite* (Atalar Acımasızlığı Tekrarlıyor), *a farce* (Bir Şaka) ve *La Poudre d’intelligence* (Zekanın Pudrası) adlı çalışmalarında da vardır. *L’Oeuvre en fragment* (Çalışmanın Parçası, 1986) farklı bir koleksiyondur. Geçmişte yayımlanmamış yazılarını ihtiva etmektedir. 1971’den sonra ise yayımlanmamış oyunlarını sözlü kültüre kazandırmıştır.

Kâtip Yâsin, Kuzey Afrika’nın en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Kendi ününün sadece tek bir çalışması üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. Çalışmalarında esneklik ve canlılık dikkat çeken unsurlar arasındadır.

Kâtip Yâsin’in *Nedjma*’sı devrimsel ve şiirsel bir çalışmadır. Romanın otobiyografik yapısı ve mistik boyutları konularını toplumsal hikayelerden almakta ve gerçeği yansıtmaktadır. *Nedjma* Fransızca Mağrip edebiyatının başyapıtıdır ve başlangıç noktası olarak düşünülmektedir. Belki de 1952 kuşağından bir metnin tamamen siyasi bir muhtevaya sahip tek romanıdır.

Kâtip Yâsin, 1970 yılında Cezayir’e dönmüş ve vefat edene dek burada kalmıştır. Cezayir’e döndüğünde Fransızca yazmayı bırakmış oyunlarını Arapça ve Berberice kaleme almıştır. Ölümü sonrasında eserleri bir araya getirilmiş ve

yayımlanmıştır. Etkileri hem Cezayir edebiyatında hem de Mağrip edebiyatında devam etmektedir⁴⁸².

3.5.3.10. Albert b. Susan (1935-)

Romancı, akademisyen ve mütercim olan Albert b. Susan, 1935 senesinde Başkent Cezayir’de Yahudi bir ailede dünyaya gelmiştir. Sorbonne Üniversitesi’nde İspanyolca dersleri vermiştir. Renn Üniversitesi’nde akademisyen olarak görev almıştır. Eserlerindeki hareket noktası çocukluk dönemi, Yahudi kültürü ve anavatanı olmak üzere üç unsura dayanmaktadır. Üretken bir yazar olan Albert b. Susan, 1965-1998 yılları arasında on yedi kitap kaleme almıştır. Kurgusal metinleri, kısa öykülerden ve romanlardan oluşmaktadır. Eserlerinde güçlü bir otobiyografik materyal bulunmaktadır. Cezayir’de yaşamış olduğu döneme derin bağlılık göstermektedir. Romanlarında özellikle anavatanından ayrılmanın acısı, çocukluk yıllarına dair nostalji ve babasını, büyükannesini ve dedesini kaybetmenin üzüntüsü vardır. Yazarın anılarında Kuzey Afrika’da geçirdiği mutlu bir çocukluk söz konusudur. Çalışmalarının çoğunda yarı otobiyografik bir yöntem izlemekte olup Cezayir’deki Yahudi bir aileyi, Cezayir köylerini, çocukken oynadıkları oyunları ve Yahudi geleneklerini anlatmaktadır.

İlham aldığı şeylerden birisi de yazarın Fransa’daki hayatı ve bir Yahudi olarak içerisinde bulunduğu diasporadır. *Mirage à 3* (1989) adlı eserinde anlatıcı ana vatanındaki anılarını paylaşırken sürgün zamanında kendisiyle barışmaktadır.

Müellifin kurgu içermeyen metinlerini iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlar İspanyolca’dan yapılan çeviriler ve Frankofon Yahudi edebiyatına dair teorik yazılardır. Albert b. Susan çeviri yaparken kelime ve kalıplarla oynama fırsatı da bulabilmekteydi. Bu uğraşısı onun çok sevdiği bir şeydi. Kurgusal çalışmalarında ve nesri şiirlerinde çok açık ve net bir şekilde bundan yararlandığı görülmektedir. Albert b. Susan aynı zamanda İspanyolca eğitimi almış ve nitekim kırktan fazla İspanyol ve Güney Amerikalı yazarın çalışmasını da çevirmiştir.

⁴⁸² Amina Azze Bekkat, **Encyclopedia of Africa**, Editors: Kwame Anthony Appiah, Henry Louis Gates, Jr., C.I, Oxford University Press, New York, 2010, s. 635-636; Dejeux, **a.g.e.**, C.II, s. 427. Danielle Marx-Scouras, **a.g.e.**, s. 534-536.

Mario Vargas Llosa'ya özel bir ilgi duymuştur. Çevirisi sayesinde 1985 yılında Latin Kültürü Ödülü almıştır.

Yahudi kültürüne yakınlığıyla beraber kendisi Frankofon Sefarad edebiyatına da ilgi duymuştur. Bu konuda pek çok makale kaleme almıştır. *L'échelle séfaredé* (Sefarad Ölçüsü, 1933) adlı kıymetli bir eseri vardır. Burada yazar bu makalelerini bir araya getirmiştir. Ayrıca Albert Cohen, Elissa Rhais, Albert Memmi ve Edmont Jabés gibi isimlerin çalışmalarını da incelemiştir⁴⁸³.

3.5.3.11. et-Tâhir Vattâr (1936-2010)

Öykücü, tiyatrocu ve romancı olan et-Tâhir Vattâr, 15 Ağustos 1936 tarihinde 'Annâbe ve Tibisse arasında bulunan Sedarâtâ adlı köyde dünyaya gelmiştir. Arap-Berberi kökenli olup Harâkite kabilesindendir. Ailesi çiftçilikle meşgul olmaktadır. Babası Fransız sömürge yönetimine bağlı olan bir belediyede yazıcılık yapmakta olup çocuklarından ikisini Fransızca, ikisini ise Arapça eğitim veren bir okula gönderebilmiştir. Annesi Arapça bilmemektedir. Vattâr ise eğitimini Arapça olarak almıştır.

Müslüman Alimler Birliği'ne bağlı okullardan birinde Kur'an-ı Kerîm, sarf, nahiv ve hitabet eğitimi almıştır. Hukuk ve matematik gibi alanlarda da eğitim görmüştür. 1954 yılında Cezayir devrimiyle beraber Tunus'taki Zeytûne Medresesi'ne girmiş burada modern ve klasik Arap edebiyatı okumuştur. Sonrasında buradaki eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Vattâr, herhangi bir diploma almaksızın devrim, siyaset, edebiyat ve ideolojiyle iç içe olmuş ve şu cümleleri sarf etmiştir:

“Lise öğrenimimde dördüncü seneyi tamamlamış olmama rağmen nüfus cüzdanı ve sürücü belgesi dışında hayatımda hiç belge almadım. İlk gününden itibaren Cezayir devrimine katıldım. Bazı arkadaşlarım öğrenimine devam etti. Onlar şu an Cezayir Üniversitesi'nde doktorlar. Öğrenimimi yarıda bıraktığım için üzgün değilim. Tarih tekerrür etse yine böyle yapardım”.

⁴⁸³ Véronique Maisier, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 82-83.

1950'li yılların ortasında Tunus'ta Zeytûne Üniversitesi'ndeki eğitimi esnasında kısa öyküler yazmaya başlamıştır. İlk öyküsü *el-Hubbu'd-Dâ'i'* (Kayıp Aşk, 1955)'dir. Öyküsü Mahfuz, Tevfik el-Haki, Taha Hüseyin, Yûsuf İdris ve Suheyl İdris gibi isimlerin dikkatini çekmiştir. On dokuz yaşında ilk öykü koleksiyonu olan *Duhân min Kalbî* (Kalbimden Tüten Duman)'yi 1955-1961 yılları arasında yazmıştır. Bu koleksiyonda sekiz adet öykü bulunmaktadır. 1962 yılında da Cezayir'de basılmıştır. 1972 yılında *Nût* (Nota) adlı bir öyküsü sinemaya uyarlanarak gösterime girmiştir. Cezayir'e döndükten sonra gazetecilik ve iletişim sektörlerine adım atmıştır. Kostantîne'de *el-Ahrâr* ve Cezayir'de de *el-Cemâhîr* adlarında iki gazete kurmuştur. Ulusal Özgürlük Cephesi Partisi'ne siyasi gözlemci olarak atanmıştır. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kuruluşunda yer almıştır. 1985 yılında ise emekli olmuştur. Ulusal Radyo'da müdürlük yapmıştır. el-Câhiziyye Cemiyeti'nin kuruluşundan beri başkanlığını yürütmüştür. Bağımsızlık sonrasındaki Arapça yazılmış Cezayir romanının babası olarak bilinir. Çalışmaları pek çok yabancı dile çevrilmiştir.

İkinci öykü koleksiyonu *et-Ta'anât* (Yaralamalar) adını taşımaktadır. 1960-1969 yılları arasında yazılmıştır. Vattâr, bu çalışma için kaleme almış olduğu en uzun öykü koleksiyonu olduğunu ifade etmiştir.

İlk zamanlarında basit şiirler yazmaya başlayan müellif, daha sonraki yıllarda roman, tiyatro ve öykü gibi türlere yönelmiştir. 1956 yılında Tunus'a gitmiş ve burada *el-Fikr* Dergisi'nde ve *es-Siyâh*, *el-Belâğ*, *el-Cedîd* ve *el-Ahbâr* adlı gazetelerde yazılarını yayımlamıştır.

et-Tâhir Vattâr, 12 Ağustos 2010 tarihinde kolon kanseri nedeniyle vefat etmiştir⁴⁸⁴.

Edebi Kişiliği

Vattâr, edebi hayatına Tunus'ta Zeytûne Medresesi'nde öğrenim gördüğü esnada yazdığı öykülerle başlamıştır. Yazmaya nasıl başladığını şu kelimelerle anlatmaktadır:

⁴⁸⁴ Can, **a.g.e.**, s. 108-110; M. Bois, "Wattar, al-Tahir", **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.II, Routledge, London, 1998, s. 808; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 79.

“Bende diğerkleri gibi öykü yazabileceğimi ve böyle bir yeteneğimin olduğunu fark ettim. İşte böyle oldu. Bunun üzerine el-Hubbu'd-Dâ'i adlı öyküye başladım. Öyküyü bitirir bitirmez Tunus'ta günlük bir gazete olan es-Sabâh'a gönderdim. Öykümü yayımladıklarını ve ismimi büyük harfle yazdıklarını gördüğümde şaşırmışım. O günden sonra yazmayı hiç bırakmadım.”

Yirmi iki yaşında Marksist felsefeyle tanışarak daha sonraki hayatını bu felsefe üzerine inşa eden Vattâr, Mehcer edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâ'îl Nu'ayme, Emin er-Reyhânî, Zeki Mubârek, er-Rafî'î ve Bişâra el-Hûrî gibi ünlü isimleri okuyup bu kişilerinden istifade etmiştir.

Yazar kimliğinin yanı sıra iyi bir gazeteci de olan Vattâr, Cezayir edebiyatında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Yazarın söylemiş olduğu şu ifadelerden siyaseten sol görüşlü olduğu düşünülebilir:

“Bugüne dek ben bir Marksist ya da bir sosyalistim demedim ve bunu da romanlarımda yazmadım. Ben direnişçi bir işçi olduğumu söylüyor ve bununla yetiniyorum. Halen de aslında tarafsız olan direnişçi bir işçiyim”. Yine kendisi için şu ifadeleri kullanmaktadır: “Ben aklı kullanan, sabit ve değişkeni ayırt edebilen bir solcuyum. Sabit olan işçi sınıfıdır, işçi sınıfının kazancı, hakları ve bunun dışındakiler ise değişkendir. İşçi sınıfı Rusya'da ve her yerde var ama partiler, topluluklar kayboldu. Önce büyüdü, sonra yok olup gitti”.

Vattâr'ın Arapça eğitim alması ailesinin Fransız güçlerine karşı olan bir tepkisidir. Vattâr tam bağımsızlık amacıyla devam etmekte olan devrimin ilk basamağında sosyalist bakış açısının uygulanmasını gerekli görmüştür.

Vattâr, hayatı boyunca on bir roman kaleme almıştır. Roman yazmaya başlamadan önceki durumunu da şöyle ifade etmektedir:

“el-Laz (As-Birli)'ı yazımı sırasında kendim ve yaratıcı yeteneğim arasında bir imtihan içerisindeydim. Tanınmış Arap hikayeci ve romanlarının çoğunu, Mahfuz, Tefik el-Hakîm, Taha Hüseyin, Yûsuf İdrîs ve Suheyl İdrîs gibi isimleri okudum. Bunun yanında Tunus edebiyatını

ayrıca Fransız ve Rus edebiyatından ulaşabildiklerimi de okudum. Bu yoğun okumalardan sonra roman ve öykü yazmaya başladım.”

Cezayir’de geçici hükümetin ilanından sonra 1958 yılının Eylül ayında *el-Lâz*’ı yazmayı düşünmüş ve 1965 yılının Mart ayında yazmaya başlamıştır. Ulusal Özgürlük Cephesi’ndeki sorunlardan ötürü *el-Lâz*’ı 1965-1972 yılları arasındaki uzun dönemde ancak yazabilmiştir. Devrimin yirminci yılında yani 1974’te eş-Şeriketu’l-Vataniyye tarafından, 1977 yılında ise Dâru’s-Salâh ed-Dîn tarafından Filistin’de basılmıştır. Bu yapıtında devrim içerisindeki çelişkileri ve mücahidlerin çıkarları doğrultusunda birbirlerini tasfiye etmelerini ele alır.

1978-1988 yılları arasında yazmaya ara verdiği bir dönem olmuştur. Devlet başkanı olan Bûmedyen’in ölümünden sonra ülkede yaşanan değişimler buna sebep olarak gösterilmektedir. İlk makalelerini ise eş-Şâ‘b gazetesinde yayımlamıştır. İlk öykülerini ise 1970 başlarında *Âmâl*, *el-Cezâiriyye* ve *en-Nâdi’l-Edebî li’Cerîde el-Cumhûriyye* adlı ulusal gazete ve dergilerde yayımlamış ve 1983 yılında ise basılmıştır. Vattâr, 1971 yılından beri eğitim sektörü ile de ilgilenmiştir⁴⁸⁵.

Eserleri:

- ‘*Alâ’d-Diffati’l-Uhrâ* (Diğer Kıyıda)
- *el-Hârib* (Kaçak)
- *Duhân min Kalbî* (Kalbimden Tüten Duman)
- *et-Ta’anât* (Yaralamalar)
- *eş-Şuhedâ’ Ye’ûdüne Hâze’l-Usbû’* (Şehitler Bu Hafta Dönüyorlar)
- *Tecrîbe fî’l-‘Aşk* (Aşkta Tecrübe)
- *es-Sem’a ve’d-Dehâlîz* (Mum ve Dehlizler)
- *el-Veliyyu’t-Tâhir Ye’ûdu ilâ Makâmihi’z-Zekî* (el-Veliyyu’t- Tâhir Aziz Türbesine Geri Dönüyor)
- *el-Veliyyu’t-Tâhir Yerfa’u Yedeyhi bi’d-Du’â’* (el-Veliyyu’t-Tâhir Duaya Ellerini Açıyor)
- *Kasîd fî’t-Tezellul*

⁴⁸⁵ Can, a.g.e., s. 110-116.

- *Rummâne* (Rummâne)
- *el-Lâz* (As-Birli)
- *ez-Zilzâl* (Deprem)
- *el-Huvvât ve 'l-Kasr* (Balıkçı ve Saray)
- *'Ursu Bağl* (Bir Katırım Düğünü)
- *el- 'İşk ve 'l-Mevt fi 'z-Zemani 'l-Harâsî* (Zor Zamanda Aşk ve Ölüm)
- *Yevm Meşeytu fi Cenâzetî* (Cenazemde Yürüdüğüm Gün)⁴⁸⁶.

3.5.3.12. Âsiye Cebbâr (1936-2014)

Romancı dramatisit ve film yapımcısı olan Âsiye Cebbâr, 30 Haziran 1936 tarihinde Şerşel şehrinde dünyaya gelmiştir. Gerçek adı Fatma Zehra Emaleyen'dir. Paris'teki Fenelon Okulu'na girmeden önce Cezayir'de ve Buleyde'de lise eğitimi almıştır. 1955 yılında Sevre'de bulunan Ecole normale supérieur de sévres okulunu kazanan ilk Cezayirli olmuştur. 1962 yılında Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne hoca olarak atanmıştır. Tunus savaşında raportör olarak görev yapmıştır. Cezayir'de 1962 senesinde kısa bir müddet kaldıktan sonra Paris'e taşınmıştır. Cezayir'in uluslararası arenada tanınan en önemli kadın romancılarından birisidir. Romanlarını ve hikayelerini Fransızca olarak kaleme almıştır. Pek çok ulusal ödül kazanmıştır⁴⁸⁷.

Âsiye Cebbâr ismi tam anlamıyla *La Soif* (Susuzluk) kitabıyla bilinir olmuştur. 1957 yılında yayımlanan *La Soif*, müellifin ilk romanı olup ikinci romanı olan *Les Impatients* (Sabırsızlar)'i ise hemen ertesi yıl yayımlanmıştır. 1959-1962 yılları arasında Rabat Edebiyat Fakültesi'nde Mağrip Modern ve Çağdaş Tarihi profesörü olarak dersler vermiştir. 1962 yılında üçüncü romanı *Les Enfants du nouveau monde* (Yeni Dünyanın Çocukları) Paris'te yayımlanmıştır. Cezayir Üniversitesi'nde 1962-1965 yılları arasında tarih, 1974-1980 yılları arasında ise Fransız edebiyatı ve sinema dersleri vermiştir.

1974'te Cezayir'e döndüğünde müziği Béla Bartok'a ait olan ve kadınların savaş hikayelerini inceleyen Arapça ve Fransızca olarak Cezayir

⁴⁸⁶ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁸⁷ **A.e.**, s. 22-23.

televizyonunda yayınlanan iki saatlik uzun metrajlı *La Nouba des Femmes du Mont Chenoua* (Chenoua'nın Dağındaki Kadınların Türküsü) adlı filmin yapımcılığını üstlendi. Bu film, Cezayir'in entelektüel çevrelerinde tartışmalara neden olmuştur. 1978'de Kartaca, 1979'da Venedik Bienali'nde Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'ne layık görüldü. Kendisi 1982'de Cezayir Televizyonu'na verdiği uzun metrajlı belgeseli *La Zerda* (Ziyafet) ve *Chants de l'oubli* (Unutkanlığın Şarkısı) ile film çalışmalarına devam etti. Bu eserleri ile Berlin Film Festivali'nde 1983 yılının Ocak ayında En İyi Tarihsel Film Ödülü'nü aldı. Yazar, eserlerinin isimlerinden de anlaşıldığı üzere temel olarak kadınları işlemektedir.

Yazar, 1980'den 2005'e kadar Paris banliyölerinde ve daha sonra Paris'te yaşamıştır. Bu esnada roman, deneme, tiyatro ve eleştiri gibi pek çok türde Fransızca eserler kaleme almıştır.

1983-1989 yılları arasında Cezayir göçünü temsilen Sosyal İşler Bakanı Pierre Bérégovoy tarafından Sosyal Eylem Fonu (FAS) Yönetim Kurulu'na seçildi. 1995'te Louisiana'da yer alan Louisiana Devlet Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başladı. Louisiana'daki Fransız ve Frankofon Araştırmaları Merkezi'ne başkanlık etmeyi kabul etti. 2001 yılında New York Üniversitesi'ne geçti.

Bugüne değin sekiz roman ve kısa öykü koleksiyonları kaleme almıştır. En önemlisi ise Cezayir zaferini anlatan *L'amour, la fantasia* (Aşk ve Fantazya, 1985) adlı çalışmadır. *Loin de Médine* (Medine'den Uzakta, 1991) adlı çalışması Taberi tarihine dair okumalarından oluşmaktadır. *Ombre Sultane* (Gölge Sultan, 1987) ve *Vast est la prison* (Genişlik Zindandır, 1995) isimli kıymetli eserleri mevcuttur. Yetenekli bir yazar olan Âsiye Cebbâr geleneksel ve klasik tarzda yazmaktadır⁴⁸⁸.

Yazarın *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* (Fransız Dilinin Yok Oluşu, 2003) adlı romanları sömürgecilik dönemi esnasında ülkesinde yaşanan kültür, dil ve kimlik çatışmalarından bahsetmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

⁴⁸⁸ Déjeux, a.g.e., C.I, s. 197.

Yazarın kendi kültürünü ve Fransız kültürünü iyi bir şekilde tanınması ile çift dilli bir eğitim alması olaylara farklı açılardan bakabilmesini sağlamıştır. *L'Amour, la fantasia* yazarın yaşam öyküsünden yola çıkarak kaleme almış olduğu bir kitaptır. Burada Avrupa hayranlığı duyan bir baba ile Müslüman kızı arasında yaşanan ve kitabın geneline yansıyan bir çatışma vardır. Sömürgeciliğin getirmiş olduğu kimlik bunalımı, dil seçimi ve kültürel çatışmalar gibi unsurlar sosyal, siyasal ve psikolojik açılardan ele alınmıştır. Ayrıca bu eserde Cezayir'in işgali ve sömürgecilik dönemi de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Diğer bir çalışması olan *La Disparition de la langue française* adlı eseri ise yazarın kendi yaşamına dayanmamaktadır. Burada başkahraman Berkane üzerinden Cebbâr, Cezayir'de bağımsızlık savaşı esnasında yaşananları ve halkın kendi arasındaki sorunlarını anlatır. Kitapta 1962 yılı ile 1990 yılı arasında bir kıyaslama da yapılmaktadır⁴⁸⁹.

Oran, langue morte (Oran, Ölü Dil) adlı romanı da halihazırda 1992'den bu yana Cezayir'de gerçekleşen bazı trajik olayları inceleyen bir çalışmasıdır. Ülkedeki kadınlara yönelik olan şiddet - Cezayir bağımsızlık savaşından günümüze - kadının bedeni ve dişil arzularının iç içe geçtiği kısa öyküler bu eserde yer almaktadır. Cebbâr, bu eserin bitiminde, koleksiyonunu yazarken ki amacının ideal okuyucuya ulaşmayı arzulamak olduğunu ifade etmektedir. 1995'te yayımladığı *Le blanc de l'Algérie* (Cezayir'in Beyazlığı) tefekkür dolu yoğun bir metindir. Burada arkadaşlarının, yazarların ve meslektaşlarının kaybedilmesine yönelik tartışmalar içerisine girmiştir⁴⁹⁰.

Âsiye Cebbâr'ın *Baba Evinde Bana Yer Yok* ismiyle Türkçe'ye çevrilen romanına bakıldığında otobiyografik bir romandır. Bu kitapta sömürge döneminde kadın olmanın zorlukları ifade edilmektedir. Burada yazar kadının ne zor şartlar altında yaşamını idame etmeye çalıştığını vurgular. Yazar hikayesini okuyucuya aktarırken özellikle bu sömürülme esnasında maruz kalınan hayat değişiklikleri gibi unsurlardan bahsetmektedir. Ergenlikten yetişkinliğe değin küçük bir kız

⁴⁸⁹ Işıl Pehlivanoglu, Assia Djebar'ın "L'Amour, la fantasia ve La Disparition de la langue française Başlıklı Romanlarında Sömürgecilik Ekseninde Dil ve Kimlik", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010, s. 1-2.

⁴⁹⁰ (Çevrimiçi) <https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view/7658/8715> 12.01.2016.

çocuğunun yaşadığı ruh halleri, bunalımları, beklentileri, ilk karşı çıkışları ve verdiği iç çatışmalar öne çıkmaktadır. Cezayir'deki özgürlük mücadelesi sırasında kadının geleceğiyle ilgili gerçekçi olmayan bir özgürlükten bahsedilir. İşte bağımsızlıktan sonra yaşanan bu hayal kırıklığını ve umutsuzluğu ifade eden kadın ise Âsiye Cebbâr olmuştur. Ayrıca bu kitap Arap kültürüne dahil olan bir kadının maruz kaldığı kimi toplumsal görüşlere de yer vermiştir⁴⁹¹.

Pek çok muhtelif mevzuya yer veren yazar, *femmes d'Alger dans leurs appartements* (Dairelerinde Cezayirli Kadınlar) adlı romanında da Cezayir kadınıni özellikle sorunları ile çekmiş olduğu acıları işlemiş ve onların haklarını savunmuştur. *Les Alouettes Naïves* (Saf Tuzak) adlı romanındaki karakterlerinden birisi Kur'an dili olan Arapça konuşmanın ehemmiyetini sorgulamaktadır.⁴⁹²

Bazı kitapları, *Medine'den Uzakta* (1992, Cep kitaplar), *Aşk ve Fantazy* (Can yayınları, 2003), *Baba Evinde Bana Yer Yok* (Kırmızı Kedi yayınları, 2013) ve *Mezarı Olmayan Kadın* (Evrensel Basım yayınları, 2013) isimleriyle Türkçe'ye çevrilmiştir⁴⁹³.

Kendisiyle yapılan bir ropörtajda şunları dile getirmiştir:

“Medine'den uzakta bir üçlemenin ilk kitabıydı. Ben romanlarımı yazarken önce olayların tarihine bakarım. Çünkü ben özümde bir tarihçiyim. Bunu yaparken de esasında akademik bir çalışma yapmaya çalışmıyorum. Sadece tarihi gerçeklere bağlı kalmaya çalışıyorum. Bu kitaba başladığımda da Cezayir'de dinî konulardan dolayı ceza alan ve şiddet gören kadınlar üzerine yazmaya karar verdim. Kadın-erkek Cezayir'de iki yüz bin kişiyi kaybettik. Paris'te oturuyordum ve bu dönem üzerine yazmak istedim ama konuya öncelikle İslâm'ın kökenlerine inerek bakmanın gerekli olduğunu düşündüm. Çünkü yaşanan bu şiddetin

⁴⁹¹ Halil Aytekin, ‘Âsiye Cebbâr’ın Baba Evinde Bana Yer Yok’ Adlı Eserinde Sömürge Kültürü ve Müslüman Kadının Yaşadığı Zorluklar, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD) / Selçuk University Journal of Faculty of Letters, 36,12/2016, s. 171; Philip C. Naylor, *Historical Dictionary of Algeria*, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006, s. 197; Hayes, a.g.e., s. 263.

⁴⁹² Habîb Fatma Zehrâ, “Tercemetu'l-‘Anâsiri's-Sekâfeti fi'r-Rivâyeti'l-Cezairiyyeti'l-Mektûbeti bi'l-Luğati'l-Feransiyyeti Rivâyetu bi'Mâzâ Tahlumu'z-Ziâbu li'Yasemin Hadrâ,” **Vahrân Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vahrân, 2016, s. 54.

⁴⁹³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Clarisse Zimri, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, C.I, Routledge, New York, 2003, s. 208-211; Aguiar, a.g.e., s. 366-367.

*yalnızca İslam'ın özünden kaynaklı değil politik olarak kullanılmasıyla alakalı olduğunu düşünüyordum. Bu nedenle Hz. Muhammed'in öldüğü yıldan başladım anlatmaya. Arkasından bütün sonraki halifeler dönemini, Hz. Ali'nin değil de Hz. Ebu Bekir'in halife olmasını, ardından bu dönem içerisinde gördüm ki öne çıkan otuz üç tane önemli Müslüman kadın var. Ben bütün bunları yaparken her şeyi kadınların gözünden anlatıyorum. Bir tarihçi olduğum için gerçek olayları öğreniyorum ve bunları öğrendikten sonra da romancı hayal gücüm işin içine giriyor ve sanki o dönemde yaşayan kadınların gözünden anlatmaya çalışıyorum. Osmanlıların boyunduruğunda yaşadı ülkem, yaklaşık üç yüz yıl Fransızlar gelene kadar. Sömürmesine girdiğimiz zaman, Fransızlar, kişiliğimizi bile değiştirmek istediler. O zaman Osmanlı hükümlerinde geçen sömürge dönemi özlemle hatırlandı. O nedenle ne zaman Cezayir'de Osmanlı'dan bahsedilse bir nostaljiyle hatırlanır*⁴⁹⁴.

3.5.3.13. Mâlik 'Allûle (1937-2015)

Mâlik 'Allûle, 1937 yılında Oran'da dünyaya gelmiştir. Ecole Normale Supérieure'den mezun olmuş ve Cezayir Üniversitesi ile Sorbon Üniversitesi'nde edebiyat okumuştur. Sonrasında da doktor ünvanı almıştır. 'Allûle, 1967'den beri Paris'teki bir yayınevinde editörlük yapmaktadır. Bunun yanı sıra şiir, masal ve felsefe yazıları kaleme almaktadır. İlk şiir koleksiyonlarında başından beri varoluşsal temalarla ilgilenmiştir.

Sömürü düzenini eleştiren pek çok şiir koleksiyonu yayımlamıştır. Bir şair olarak bağımsızlıktan sonra gelen kuşağın kilit isimlerindendir. Tema olarak daha çok ülkesinin geçmişini ve yeni bir ulus kurulurken karşılaşılan zorluklara dair sorunları ele almaktadır.

Villes et autres lieux (Şehirler ve Diğer Yerler, 1979) adlı eserinde şehir sadece tarihi kökleriyle değil aynı zamanda da yabancılaşmanın ve dağılmanın kaynağı olarak temsil edilmiştir. 'Allûle'nin çalışmalarındaki bir diğer önemli bir

⁴⁹⁴ (Çevrimiçi) <http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/AskVeFantazya.htm> 14.02.2017; Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hafid Gafaiti "Tâhir Cāvūt", **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008, s. 254-259.

bakış açısı ise sömürü düzenindeki kadının rolüdür. En önemli kitaplarından biri olan *The Colonial Harem* (1986) sömürge düzeni içerisinde kadının imajını çok güzel bir şekilde ele almıştır. Yazar, ötekilik kavramını kullanarak politik ve cinsel ayrımcılığa bir bakış atmaya çalışmıştır. 1975 yılına kadar *Algérie - Actualité* adlı Cezayir gazetesine olan katkılarıyla ve gazeteci kimliğiyle bilinmektedir. Kardeşi ‘Abdulkâdir ‘Allûle, Cezayir tiyatrosunun çok önemli isimlerinden birisi olup 1994 yılında suikaste uğrayıp yaşamını yitirmiştir.

‘Allûle, *Les Festins de l’Exil* (Sürgünde Bayram) adlı şiirsel eserinde Paris’teki sürgünü anlatmaktadır. Bu esnada tanıdık yiyeceklere ulaşmayı istemekte, Cezayir’deki çocukluk, aile ve arkadaşlık hatıralarını anmaktadır. Yazar bize Cezayir-Berberi kültürünün önemli bir yönü olan misafirperverliği sunmaktadır.

‘Allûle’nin en çok tanınan kitabı hiç kuşkusuz, sonradan İngilizceye de çevrilen *Le Harem Colonial* (*Images d’un sous-erotisme*, Paris: Slatkine 1980; tekrar basım Paris: Séguier 2004) adlı eseridir. Allûle, kültürel bir eleştiri niteliği taşıyan bu eserde, kültürel araştırmalara ait soyutlamaların ötesine geçerek Cezayir’in 1920’lerdeki sömürge günlerinden kalma kartpostallarını kendine has, çağrışımlarla dolu şiirsel üslubuyla incelemektedir. Genellikle Fransız askerlerce gönderilen bu kartpostallar, basmakalıp harem pozları vermiş yarı çıplak kadın betimlemeleri taşımaktaydı⁴⁹⁵.

3.5.3.14. Muhammed Nâsır (1938-)

Araştırmacı, edip ve şair olan Muhammed Nâsır, 1 Aralık 1938 tarihinde Cezayir’in kuzeyindeki Ğardâye Vilayeti’ne bağlı olan Karâra köyünde dünyaya geldi. 1954 yılında Kur’an eğitimi almış ve 1956 yılında hafız olmuştur. İlkokulu ve liseyi burada doğduğu yerde tamamlamıştır. Islah hareketinin hocalarından dil, fıkıh ve din gibi alanlarında eğitim almıştır. Sonrasında Kahire’ye taşınmıştır. 1966 yılında Kahire Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı’ndan lisans diploması almıştır. 1972 yılında Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden master derecesini almıştır. 1983 yılında *Modern Cezayir Şiirinin Yönleri ve*

⁴⁹⁵ A. Talahite-Moodley, *a.g.e.*, s. 25; (Çevrimiçi)
<http://www.literaturfestival.com/archive/participants/authors/2009/malek-alloula> 20.01.2017.

Sanatsal Özellikleri (1925-1975) isimli doktora tezini savunmuş ve Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Cezayir edebiyatı hocası olarak çalışmıştır. Şu anda Arap üniversitelerinin birisinde misafir öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Temel eğitimini ıslah hareketinin önde gelen hocalarından İbrâhim Atfeş, Ebu'l-Yakzân, İmâm İbrâhîm Buyûd, Muhammed 'Ali Debûz, Abdurrahman Billey, Şükrî Faysal, Şeyh Lûkmân Humû İbrâhîm Karâdî ve Humû b. 'Umer Fahhâr'dan almıştır. Eğitim alanında el-Hayât okulunda ders vermeye başlayarak Cezayir üniversitelerine kadar yükselmiştir.

Aşağıda sıralanan pek çok görevde bulunmuştur

- Umman Krallığı İslami İlimler Enstitüsü Eğitim İşleri Komisyonu Üyeliği
- Yüksek Öğretim Program ve Yöntem Bölümü Üyeliği
- el-Hayât Cemiyeti Başkan Vekilliği
- İslami Çalışmalar Fakültesi Dekanı (el-Hamîz)
- Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü İlmi Konsey Başkanı
- Cezayirli Yazarlar Birliği Üyesi
- Din İşleri Bakanlığı'na bağlı olan *er-Risâle* Dergisi yayım kurulu üyesi
- Kültür Dergisi Yayım Kurulu Üyesi
- Cezâyir Yazma Eserler Değerlendirme Kurulu (1975-1985 ile 1998-1990)
- Karâra Mescidi Din Meclisi Üyesi

Düşünce ve medenileşme ile ilgili pek çok çalışması mevcuttur. Başta Cezayir olmak üzere pek çok ülkede konferanslar düzenlemiş ve bu konuşmalar önemli dergilerde yayımlanmıştır. Pek çok kitap kaleme almanın yanı sıra çok sayıda kitaba mukaddime yazmıştır. Başta olmak Cezayir üzere pek çok ülkedeki kongre, sempozyum ve şiir festivallerine iştirak etmiştir. Kendisi hakkında da pek çok çalışma yapılmıştır.

el-Makaletu's-Sahafiyyetu'l-Cezâiriyye (1903-1931) adlı eseri 1978 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye tarafından basılmış olup iki cilttir. *Ramadân Hammûd Hayatı ve Eserleri* adlı çalışması 1984 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye ve *Uğniyyetun-Nahîl Muvecceh li'l-Etfâl, Mufdî Zekeriyâ Şâ'n-Nidâl ve's-Sevra*

(inceleme) adlı eserleri ise et-Matba'atu'l-'Arabiyye tarafından basılmıştır. Muhammed Nâsır'ın 1963-1983 yıllarında yazmış olduğu birkaç şiir koleksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları gazetelerde ve dergilerde yayımlanmıştır. Ayrıca bir araya getirilip tertip edilip basılmıştır. *Fî Rehâbi'l-lah* (Rabbin Huzurunda) adlı kıymetli bir kasidesi vardır:

اللَّهُ أَكْبَرُ فِي رَحَابِ اللَّهِ كَمْ يَسْمُو الشُّعُورُ وَ تَصْغُرُ الْأَشْيَاءُ
كَمْ فِي رَحَابِ اللَّهِ تَلْتَحِمُ الْهُدَاةُ قُلُوبُهُمْ كَثِيَابُهُمْ بَيَضَاءُ

*Allah en büyüktür, Allah nezdinde nice şeyler yükselir, nice şeyler alçalır
Allah'ın huzurunda nice yol gösterenler bir arada olurlar, onların kalpleri
elbiseleri gibi bembeyazdır*

1975 yılının Nisan ayında Cezayir'de düzenlenen Onuncu Edebiyatçılar Kongresi'nde *Hamse Bitâkât İleyhâ fî 'İdihâ'l-'İşrine* (Yirminci Doğumgününe Beş Kartpostal) adlı şiiri şu şekildedir:

حَبِيبَتِي
فِي عِيدِكَ الْعِشْرِينَ
هَلْ تَحْرِمِينَ مِنْ هَوَاكِ عَاشِقَا
حُبِّي إِلَيْكَ حَبِيبَتِي
لَا لَنْ نُطِيقَهُ بُحُورُ الشَّعْرِ، لَنْ تَقُلَّ أَوْزَانُهُ إِلَيْكَ
حَبِيبَتِي
فِي عِيدِكَ الْعِشْرِينَ

Sevgilim

Yirminci doğum gününde

Bir aşığı sevginden mahrum mu bırakacaksın

Sevgim sadece sanadır ey sevgilim

Şiirin bahirleri ve vezinleri sana olan sevgimi taşıyamaz

Sevgilim

Yirminci doğum gününde

Eserleri:

- *el-Makaletu's-Sahafetiyyetu'l-Cezâiriyye* 1903,1931. (2 Cilt-1978)
- *es-Suhufu'l-'Arabîyyetu'l-Cezâiriyye* 1847,1939. (1980)
- *Dırâse fi'ş-Şi'ri'l-Cezâiri'l-Hadîs* 1925,1954
- *Vahdetu Edebi'l-Cezâiri'l-Hadîs* (1925)
- *eş-Şi'ri'l-Cezâiri'l-Hadîs İtticâhâtuhu ve Hasâ'isuhu'l-Fenniye* 1952,1975. (1985)
- *Mâ Ahvecnâ ilâ 'l-Edebi'l-İslâmî* (Umman Krallığı, 1992)
- *eş-Şi'ri'l-Cezâiri mine'r-Rûmânsiyyeti ilâ's-Sevriyye*
- *Hasâ'isu'l-Edebi'l-İslâmî* (Umman Krallığı, 1993)
- *Haddâsetu Ummi Redde?* (Umman Krallığı, 1999)
- *Silsiletu'l-Kıyasi'l-Murebbî li'l-Etfâl* (Umman Krallığı, 1992)
- *Silsiletu'l-Kıyasi'l-Murebbî* (2002)
- *Silsiletu'l-Enîs* (el-Mektebetu'r-Riyâm, Cezâyir 2004)
- *Silsiletu'l-Kıyasi'l-Hakki li'n-Neş'i'l-İslâmî* (Umman Krallığı, 2004)
- *Mevsû'atu A'lâmi'l-'Ulemâ ve'l-Udebâ'i'l-'Arab ve'l-Muslimîn*
- *Ramadân Hammûd eş-Şâiru's-Sâ'ir* (2005)
- *Ebû İshâk Atfeyş Savtu'l-Cezâiri fî'l-Menfâ* (2006)
- *el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî*
- *eş-Şeyh Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî*
- *Favâkihu'l-'Ulûm* (Ustâz Mehnî et-Tevâcînî, Umman,1995)
- *Zekerâtî ve Muzekkerâtî* (2014)
- *Vahyu'd-Damîr fî Vahâti Zakrir*
- *Uğniyyatu'n-Nahîl*
- *el-Berâ'imu'n-Nediyye*
- *Muhtarât min Şi'ri'l-Emîr 'Abdulkâdir* (1994)
- *Rihâbullah* (1991)
- *Elhân ve Eşcân* (1995)
- *el-Hâfiku's-Sâdik*

- *Cebelu'n-Nûr*
- *Mulahhemetu'l-Cezâir*
- *Kitâbu'l-Meşâyihî Kemâ 'Areftum*
- *A'mâlî fî's-Sevra li's-Şeyh İbrahim Buyûd* (1989)
- *Telhîsu'kasemeti ve Usûlu'l-Aradîne* (Şeyh Bekir bi'l-Hâc ile, Suriye, 1993)

Müellif; Ebu'l-Yakzân, 'Umer Râsim el-Muslih es-Sâ'ir, Ramadân Hammûd, Mufdî Zekeriyâ, Muhammed b. el-Hasan b. Dureyd, el-Îmâm 'Abdulhamîd b. Bâdîs, Ebû Musli Ravihî Hassân 'Ummân, Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî ve Şeyh Muhammed el-Beşîr el-İbrâhimî gibi âlimlerin yaşamlarına dair eserler de kaleme almıştır⁴⁹⁶.

3.5.3.15. Murad Bûrbûn (1938-)

23 Ocak 1938 tarihinde Jijel'de dünyaya geldi. İlköğrenimini buradaki Fransız okullarında tamamladı. Sonrasında Kostantîne, Tunus ve Fransa'da okudu. Büyük devrim savaşı sonunda bağımsızlığın elde edilmesinin ardından yazmaya başladı. 19 Haziran 1965 tarihinde vatanından ayrılarak Fransa'ya gitti. Şiirlerini, öykülerini ve romanlarını Fransızca olarak kaleme almaktadır. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin kurucuları arasındadır.

Eserleri:

- *le mont Des Genêts* (1962)
- *Le Muezzin* (Müezzin, 1968)⁴⁹⁷.

3.5.3.16. 'Abdulkâdir 'Allûle (1939-1994)

Oyun yazarı ve tiyatro yönetmeni olan 'Abdulkâdir 'Allûle, 1939 yılında Vahrân'da dünyaya gelmiştir. Cezayir'deki en tartışmalı aktörlerden ve tiyatro yönetmenlerden olmasının yanı sıra en önemli kişilerden birisidir. Cezayirli ünlü şair Mâlik 'Allûle'nin de kardeşidir.

⁴⁹⁶ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 657-659; Selâme ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 643-644; Muhammed Vahhâb, "Bunyetu'l-Kissati'l-Muvecccehe li't-Tıflî fi'l-Cezâir", **Muhammed Haydar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2014, s. 26.

⁴⁹⁷ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 141.

1970’li ve 1980’li yıllardaki verimli işleri ile toplumsal adaletsizlikleri ve mağduriyetleri kınamıştır. *Tanrı’nın Hamamı* en popüler oyunlarından birisiydi. Burada genel olarak toplumun çektiği zorlukların yanında siyasilerin ayrıcalıklı konumu sorgulandı ve eleştirildi. Onun anısına Vahrân şehir merkezinde yer alan tiyatroya adı verildi ve şu an önemli kültür merkezlerinden birisi haline gelmiştir.

Kariyeri Cezayir’in bağımsızlık yıllarını kapsamaktadır. Bu arada yeni bir popüler tiyatro furyası gelişmeye başlamıştır. Bir avuç iş adamı bölgesel olarak amatör ve profesyonel tiyatro toplulukları kurmuşlardır. Bu toplulukların üyeleri Gölge oyunları ve Batı tiyatrosu gibi ulusal tiyatro mirasını çizen çağdaş Cezayir tiyatrosunun kurucuları oldular ve yeni eserler yazmanın yanı sıra uluslararası ustaların oyunlarını da çevirdiler.

‘Allûle’nin tiyatroya katılımı öncelikle bir aktör ve yönetmen olarak olmuştur. 1970’li yıllarda kendi oyunlarını yazmaya başladı ve bunlarda yeni toplumsal reformları özellikle de tarımsal devrimi destekledi. ‘Allûle keskin mesajlarını mizahi bir çerçeve içerisinde aktararak didaktizmden kaçınmıştır.

el-Hubz (Ekmek) adlı oyunu modern Cezayir dramasının başyapıtlarından birisi olarak düşünülür. Başkalarının eserlerini de uyarlamıştır. Gogol’un *Bir Delinin Günlüğü* eserinin uyarlamasıyla bu eser, 1970’li yıllardaki Cezayir tiyatrosunun en önemli oyunlarından birisi haline geldi. Kuşkusuz Cezayir tiyatrosunun en önemli isimlerinden birisi olan ‘Abdulkâdir ‘Allûle, 14 Mart 1994 tarihinde Paris’te suikaste uğrayıp yaşamını yitirmiştir⁴⁹⁸.

3.5.3.17. Nebîl Fâris (1940-2016)

Nebîl Fâris, 25 Eylül 1940 tarihinde Cezayir’in kuzeyinde ağırlıklı olarak Berberilerin yaşadığı Kabile yarımadasındaki küçük bir köy olan Collo’da dünyaya gelmiştir. Burada uzun süre kalmamıştır. Babası avukat olduğu için ailesiyle birlikte güneye taşınmışlardır. İlk ve orta eğitimini Fransız okullarında aldıktan sonra Lycee Ben Aknoun’u bitirmiştir. Fransız kültürüyle yetişmiştir. Felsefe alanında master, etnoloji alanında ise doktora derecesini almıştır. 1959

⁴⁹⁸ (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/people/obituary-abdelkader-alloula-1370130.html> 20.01.2017; (Çevrimiçi) <http://www.iberia.com/fi/destination-guide/oran/the-abdelkader-alloula-theatre/> 20.01.2017.

yılında da yazmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında Cezayir’de yaşamıştır. Yazılarında sıklıkla bağımsızlık sonrası Cezayir’de oluşan hayal kırıklıklarını anlatmaktadır. Dini geleneklerin toplumsal etkisini eleştirmiştir. Şiirsel yönü ve sürreal yazı tarzıyla ülkede çok iyi bilinmektedir.

Cezayir edebiyatında 1970’li yıllara damgasını vuran Reşîd Bûcedra’nın kuşağındandır. Eleştirmenler tarafından zor biri olduğuna kanaat getirilerek tenkit edilmiştir. Eserlerinde coşku vardır. *Yahia, pas de chance* (Yahia Şansın Yok, 1970) ilk romanıdır. Kısmen kurgu kısmen de otobiyografik olan bu romanda ana karakterinin FLN ile buluşması, Fransa’daki öğrencilik günleri ve ilk ciddi duygusal tecrübesi ele alınmaktadır.

Un Passanger de L’Occident (Batıdan Bir Yolcu, 1971) adlı romanında sürgün temasını işlemekte ve bunu *La Découverte du nouveau monde* (Yeni Dünyanın Keşfi, 1972, 1974, 1976) adlı üçlemesinde daha da derinleştirmektedir. Burada Berberi mirasına ait olan masallar ve şiirlere yer vermektedir. Milliyetçi bir kimse olan Fâris, bağımsızlığa geçişte Berberi kültürü için çok az şey yapılması ve Arap odaklı bir Cezayir’in hayalinin kurulması nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştır.

Et le désarroi (ve Karışıklık, 1976), *Le miroir de Cordeu* (Cordeu’nun Aynası, 1994) ve *La Mort de Salah Baye* (Salah Baye’nin Ölümü, 1980) adlı eserlerinde bir nevi umutsuzluğu tasvir etmiştir. Diğer romanları ise *L’Exil au féminin* (Kadına Sürgün, 1986), *Et le désarroi* (ve Karışıklık, 1976) ve *Le miroir de Cordeu* (Cordeu’nun Aynası, 1994) isimlerini taşımaktadır.

Nebîl Fâris romancılığı ve akademik çalışmalarının yanında bir şairdir ve Berberi sözlü kültürüne yoğunlaşmıştır. Başlıca şiir çalışmaları:

- *Chants d’histoire et de vie ou des roses de sable* (Kum Gölünün Hayatı ve Tarihin Şarkıları, 1978)
- *L’Eau perdue précédé du Discours pratique de l’immigre* (Kayıp Devletin Göçmen Pratiğine bir Giriş, 1982)
- *L’Exil au féminin* (1986)

- *L'Ogresse dans la littérature orale berbère* (Berberi Sözlü Edebiyatında Ogresse, 1994)

1994 yılında edebi çalışmalarından dolayı Kâtip Yâsin Ödülü'nü almıştır⁴⁹⁹. Kendisiyle yapılan bir mülakatta şunları ifade etmektedir:

“1968-1970 yılları arasında sözlü geleneğin bir parçası olan Kuzey Afrika halk hikayeleri üzerine çalışıyordum. Diğer araştırmacılar, sadece bu literatürün bilgisayarlara girdikleri çeşitli bileşenlerini listeleme eğilimindeydi. Ancak ben iç anlamını bir bütün olarak kavramaya çalışıyordum. Doktora tezi olarak Ogress'i merkeze alan bir konu olarak seçtim. Çünkü masallara nüfuz etmenin ve iç ilişkilerinin tam karmaşıklığını keşfetmenin en basit ve en doğrudan yolu gibi görünüyordu. Doktora tezim bittikten sonra Fransa'yı terk etmek istedim. Ancak Cezayir'e de geri dönmek istemedim. Bu yüzden bir araştırma organizasyonu ile beraber saha çalışması yapmak için Mali'ye gittim. Burada Timaşi adı verilen bir kabile vardı. Bunlar Güney Sahra'da yaşayan ve mevsimlere göre göç eden göçebelere. Onlar harika insanlardı. Yaklaşık üç ay boyunca onlarla birlikte yaşıyordum. O zaman tanıştığım birçok insan 1973/1974 tarihli korkunç kuraklıklar sırasında öldüler”.

Kendisine *“Passager de l'Occident* adlı eserin Batı'nın Efsanesi adlı bir bölümle biter, bu da çok liriktir ancak kitabın geri kalanından ayrı durmaktadır. O efsanenin kökenleri neydi? sorusu sorulduğunda şu cevabı vermektedir:

Bu, arkadaşlarım Cezayir'e geri döndüğümde ve neredeyse tamamen tecrit halinde yaşadığım 1968'li yıllara dayanıyordu. Yazmak tek dayanak noktamdı, parçalanmaya ve dağılmaya hakim olmaya çalışmanın tek yoluydu. Bu pasaj, şairlik arzusunun ve ölüm arzusunun alacakaranlık anında buluştuğu bir saf şiir halini alıyor. Alacakaranlık gece ile gündüz ve gündüz ile gece birleşmesinin dönüşümüdür. Alacakaranlık, yarım ışık

⁴⁹⁹ Philip C. Naylor, **Historical Dictionary of Algeria**, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006, s. 228-229; F. Abu-Haidar, “Fares, Nabile”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998, s. 220.

anı, her şeyin olabileceği bir an. Hassas bir zaman, kahraman olmadığı belki de büyük şairlerin ortaya çıktığı bir zaman”⁵⁰⁰.

3.5.3.18. Reşîd Bûcedra (1941-)

Romancı, şair ve oyun yazarı Reşîd Bûcedra, 5 Eylül 1941 tarihinde ‘Aynu’l-Beyza’da orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Tunus ve Cezayir’de eğitim görmüştür. 1965 yılında Fransa’da yazar Louis-Ferdinant hakkında kaleme almış olduğu teziyle Sorbon Üniversitesi’nden felsefe lisansını almıştır. Cezayir’de yönetim değişince 1969-1972 yılları arasında Fransa’da yaşamış sonrasında Fas’ta birkaç yıl kalarak ders vermiştir. 1975 yılında ise Cezayir’e dönmüştür. Siyaset Bilimleri Enstitüsü’nde hoca olarak görev yaparken 1975 yılında Haberleşme ve Enformasyon Bakanlığı’nda danışmanlık yapmıştır. Aynı zamanda çeşitli Fransızca çalışmalar yapmaya başlamıştır. Birkaç sene felsefe hocalığı yapmıştır. Hem roman hem de öykülerini Fransızca olarak kaleme aldıktan sonra 1982 yılında Arapça metinler yazmaya başlamıştır. Bu durum için şöyle demektedir: “*Evime döndüm*”.

Öykü, roman, şiir, tiyatro ve eleştiri gibi farklı edebi türlerden oluşan yaklaşık otuz çalışması mevcuttur. Çalışmaları kırk iki yabancı dile çevrilmiştir. Yazar, aralarında klasik Latince ve Berberice’nin de olduğu sekiz yabancı dil bilmektedir. Modern Cezayir edebiyatının en önemli figürlerindendir. Bûcedra’nın çalışmaları yeni nesil Cezayirli yazarlara da yol açmıştır.

Hassas bir kişiliğe sahip olan yazar, romanlarında Arapların güncel sorunlarını işlemektedir. Gelenekleri alt üst etmiş ve tabu olarak addedilen konuları işlemiştir. Bu nedenle Mağrip edebiyatıyla ilgilenenler için Bûcedra’nın ayrı bir yeri vardır. 1960’lı yılların siyasi ve sosyal sansüründen dolayı Arapça okumak ve yazmak çok sınırlı olduğundan çalışmalarını o dönemde Fransızca olarak kaleme almış fakat Arapça’yı da unutmamıştır.

⁵⁰⁰ (Çevrimiçi)

http://www.massey.ac.nz/massey/fms/Colleges/College%20of%20Humanities%20and%20Social%20Sciences/PEP/PDF_documents/Sociology/Beatson/Nabile%20Fares%20Interview.pdf
02.01.2017.

1969-1972 yılları arasında ise Fransa'da yaşamıştır. Ardından Rabat şehrinde 1975 yılına kadar ders vermiştir. 1977 yılında Bilgi ve Kültür Bakanlığı'na danışman olmuştur. Ayrıca İnsan Hakları Birliği'nin bir üyesidir. On sekiz kitabının çevirisini kendisi üstlenmiştir⁵⁰¹.

Reşîd Bûcedra'nın çalışmalarında belki de geleneksel anlatı formlarını reddetme konusunda ve modern bir Cezayir'i temsil etmeye yönelik açık girişimlerinden doğan olağanüstü bir çeşitlilik hakimdir.

Tartışmalı ve kışkırtıcı bir eser olan Bûcedra'nın ilk romanı *La Répudiation* (İnkâr, 1969) sözde geleneksel Cezayir toplumuna dairdir. Bir anlatıcı tarafından aktarılan bir dizi hatıradan oluşan olumsuzlukları tasvir etmektedir. Özgürlük konusunda iddialı ve şaşırtıcı ifadeleri olmuştur. Dil kodlarındaki bu değişimi, bir taraftan yazarın sömürgecinin dilini reddetmesini diğer taraftan da hem Arapça hem de Fransızca unsurlardan oluşan bir Cezayir kimliğinin oluşabilmesi üzerine olan fikirlerini yansıtmaktadır⁵⁰².

1975 yılında yazmış olduğu *Topographie ideale pour une agression caractérisée* (Karakterize Saldırganlık İçin İdeal Topografya) adlı romanında ilk kez Cezayirli bir yazar, Fransa'ya giden göçmenlerin ızdıraplarını ve sürgün edilmelerini tasvir etmektedir. Eser, okuma yazma bilmeyen Berberi bir gencin daha iyi bir gelecek umuduyla Paris'e gidişi ve burada ırkçılar tarafından öldürülmesine dairdir.

1981 yılına kadar eserlerini Fransızca olarak kaleme alan yazarın sonraki metinlerini Arapça olarak kaleme almasının nedeni Arap romanını modernize etme amacı taşımasıdır. 1981 yılında Arapça yazmaya başlayan yazar, ilk Arapça romanını Beyrut'ta yayımlamıştır. Bu eser 1982 yılında *Le démantèlement* (Dağılma) adıyla Fransızca'ya çevrilmiştir. Bu konuya ilişkin olarak yazar, romanın çevirisinin yapılmasıyla aslında romanının yeniden yazıldığını ifade etmiştir. Tekrar Fransızca'ya dönerek *FIS de la haine* (İslam Kurtuluş Cephesinde

⁵⁰¹ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 57; (Çevrimiçi) <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=19&issueno=12730&article=745666#.WGfZnsfAoV> 31.10.2016; (Çevrimiçi) http://calounet.pagesperso-orange.fr/biographies/boudjedra_biographie.htm 31.10.2016.

⁵⁰² Doshi, **a.g.e.**, s. 105.

Nefret) adlı eserini kaleme almıştır. Fransızca romanları Lübnanlı danışmanı ve arkadaşı Antoine Musalı'nın işbirliğiyle Arapça'ya da tercüme edilmiştir.

1992 yılında yapılan seçimleri FIS'in kazanmasının ardından Cezayir adeta cehennem ateşine dönmüş nitekim gazeteciler, yazarlar ve öğretmenler öldürülmüş ve sanatçılar ile entellektüeller ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bûcedra tehdit edilmiş ve Fransa'ya kaçmak zorunda kalmıştır. *La vie à l'endroit* (Bir Yerde Yaşamak, 1997) adlı kitabında bu üzücü tecrübesini aktarmaktadır. Hikayede kahramanın suikastçiler tarafından takip edilmesi işlenmektedir. Bu çalışmada korku ve endişe hakim olduğu için roman “Korkunun retoriği” olarak nitelenmiştir. Sonraki çalışmaları olan *La fascination* (Çekicilik, 2000) ve *Funerailles* (Cenaze, 2003) daha iyimserdir ve *Funerailles*'in sonu eserin kahramanlarının evlilik kararı almasıyla noktalanmıştır⁵⁰³.

Leyliyâtu İmra'ati Ârik (1985) ve *et-Tefekkuk* (1992) gibi romanları yazar tarafından bir arkadaşı yardımıyla hızlı bir şekilde Fransızca'ya çevrilmiştir. Bûcedra'nın çalışmaları modern roman tarzında olup sürükleyicidir. Kasıtlı bir şekilde Faulkner, Joyce, Claude Simon, Proust, Dos Passos ve diğer Batılı yazarlara referanslarda bulunmaktadır. Yazmayı bir katartik deneyim olarak görmektedir. Yetişkinler tarafından ihanet edilen ve bir baba tarafından alay konusu yapılan bir çocukluğa sahip olması onun çalışmalarında rahatlıkla görülmektedir. Anlatı çılgınlığı onun tekniğinin bir parçasıdır. O adeta korkularıyla ve fantezileriyle metinler kaleme almaktadır. Hangi temayı ele alırsa alsın sorgulama, inkar ve demistifikasyon gibi yöntemlerle onu geliştirir. Yüksek düzeyde bir edebiyat yaparak inançların devrimini ve tabuların yıkılmasını sağlar. Bütün Cezayirli yazarlar arasında en açık sözlü ve ikonoklastik olanı o'dur. Bu durum, onun 1992 yılında kaleme aldığı '*FIS de la haine*' adlı denemesinde açıkça görülmektedir.

Yazar politik, sosyal ve etnik bir metin yaratımından ziyade saf bir edebi eser kaleme alma peşindedir. Fransızca'dan Arapça'ya yazım sürecine geçişine

⁵⁰³ Amina Azza Bekkat, **Encyclopedia of Africa**, editors: Kwame Anthony Appiah, Henry Louis Gates, Jr., C.I, Oxford University Press, New York, 2010, s. 202; Vanesa Casanova-Fernandez, “Reşîd Bûcedra” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008, s. 204-208.

dair “Esas olarak kişinin annesi ve babası üzerine odaklanmış bir edebiyat yaratmak için anadilini kullanmaya çalışmaktan daha normal ne olabilir... Bu siyasi eylem: kişilerin kendi aralarındaki farkları belirtir, iddia eder ve alır ” demektedir⁵⁰⁴.

İlk kez aşağıdaki romanlarıyla ün kazanmıştır.

- *La répudiation* (İnkâr, 1969)
- *L'insolation* (Güneşin Çarpması, 1970)
- *Topographie idéale pour une agression caractérisée* (Karakterize Saldırganlık için İdeal Topografya, 1975)
- *L'escargot entête* (İnatçı Salyangoz, 1977)
- *Les 1001 années de la nostalgie* (1001 Yıllık Nostalji, 1979)

Fransızca diğer romanları ise şu şekildedir:

- *Le vainquer de coupe* (Kupayı Kazanan)
- *Le Démantèlement* (Dağılma)
- *La Macération* (Yumuşatmak)
- *La Pluie* (Yağmur)
- *La Prise de Gibraltar* (Gibraltar'den Kaçırılması)
- *Le Désordre des choses* (Şeylerin Dağınıklığı)
- *Philippe Djian* (Philippe Djian)
- *Barbès*
- *Timimoun* (Timimoun)
- *Lettres algériennes* (Cezayir Mektupları)
- *Le Directeur des promenades* (Gezinti Müdürü)
- *Cinq Fragments du desert* (Çölün Beş Parçası)
- *Les Funérailles* (Cenaze)
- *Peindre l'Orient* (Doğunun Boyası)⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ M. Bois, “Boujedra, Rachid”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998, s. 160.

⁵⁰⁵ Fûğâli, **a.g.e.**, s. 58; (Çevrimiçi)

http://calounet.pagespersoorange.fr/biographies/boudjedra_biographie.htm 31.10.2016.

1982 yılından beri Arapça olarak şu romanları kaleme almıştır:

- *et-Tefekuk* (Dağılma, 1992)
- *Leyliyâtu İmra'ati Ârik* (Uykusuz Kadının Geceleri, 1985)
- *Fevda'l-Eşyâ* (Eşyaların Dağınıklığı, 1991)
- *Şeceru's-Sabbâr* (Sabbar Ağacı, 2010)
- *er-Rebî'* (İlkbahar, 2015)
- *el-Cenâze* (Cenaze, 2003)⁵⁰⁶.

Reşîd Bûcedra'da Dil Unsuru

Reşîd Bûcedra, yazarlık kariyerine Fransızca yazarak başlamıştır. Yazar, eserlerinin Arap romanını modernleştirme amacı taşımasından dolayı birçok eserini zamanla Arapça'ya çevirmiştir. Kuzey Afrikalı yazarlar dilin sömürge sonrası çağa hâkim olan farklı ideolojiler için siyasi bir araç haline geldiği bir mirasa karşı koymak zorunda idiler. Fransızca, Fransız egemenliğin simgesi olarak görülmekte ve ulusal kurtuluş yolunda bu durum bir engeldi. Bu bağlamda, hangi dilde yazılacağı sorusu nadiren tarafsız bir soru olmuştur. Fransa'nın eski sömürgelerinde çeşitli kültürel politikalarına devam etmesi Fransızca'yı ifade aracı olarak seçen Kuzey Afrikalı yazarlara kuşkuyla bakılmasına sebep olmuştur. Frankofon Mağripli eleştirmenler, Fransızca'nın eski sömürgeci dönem ile sonrasında sömürgeleştirilmiş olanlar arasındaki eşitsizliğin sürmesine katkıda bulunduğunu sık sık vurgulamaktadırlar. Böylece dil sorunu yalnızca dilsel değil, kültürel kimlikle alakalı bölgesel ve iktidar konularını kapsayan bir sorun haline gelmiştir. Fransızca'nın kullanımı, yazar ile okuyucu arasında maalesef ki bir boşluk yaratmaktadır. Fakat Mağrip edebiyatının Arap dünyasında yazılması imkansız olan metinlerle dünya edebi sahnesine girmesine izin vermektedir. Bûcedra ve diğer Kuzey Afrikalı yazarlar için Fransızca, Mağrip kültürünün yayılmasına katkıda bulunabilecek ve Cezayirlilerin endişelerini çekinmeden ve aykırı bir hale getirmeden uluslararası sahneye yansıtmasına yardımcı olabilecek yararlı bir araçtır.

⁵⁰⁶ M. Bois, "Boujedra, Rachid", **a.g.e.**, C.I, s. 160.

Bûcedra'nın yörüngesi, Cezayir'in Fransız yerleşim birimlerinde yaşayan Fransızca ile yaşadıkları sorunlu ilişkiyi açıkça göstermektedir. Fransa'nın Cezayir'deki saldırgan sömürgeleştirme politikaları, klasik Arapça ve Berberi lehçelerine kıyasla, Fransızca'nın tercih edildiği eğitim programlarının dayatılmasına yol açmıştır. Bağımsızlık sonrasında faal olan pek çok genç yazar her ne kadar klasik Arapça'yı yeteri kadar tanıma fırsatı bulmuşsa da Berberi lehçelerinde yazma konusu onlar için tatsız birer tercih olmaya devam etmiştir. Bûcedra, bağımsız bir yazar olarak Cezayir'in durumunu ve Frankofon yerli seçkinlerinin uyguladığı bu Araplaştırma siyasetini "sosyal disleksi" şeklinde nitelendirmiştir.

Arapça ve Fransızca'nın eş zamanlı olarak kullanımı çatışma halindeki iki dünya arasındaki bölünmeyi yani Avrupa ile Arap-Müslüman karşıtlığını yansıtmaktadır. Bûcedra'nın Arapça stili, yeni kelimelerin oluşturulması ve mevcut sözcüklerin bükülmesi yoluyla klasik gramer yapılarına son derece yenilikçi bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Eleştirmenler, Bûcedra'nın eserlerinin çevirilerinin çoğunlukla orijinallerinden farklı oldukları gerçeğine işaret etmekteydiler. Aynı zamanda Fransızca romanlardan bazılarının Arap-Müslüman kültürel mirasını tekrar ortaya koyabilecek İslam tarihinden ve klasik Arap edebiyatından dikkat çeken karakterlere açık referanslar içermektedir. Bûcedra'nın çalışmaları, metinlerarasılığı yapısıyla - yani edebi bir metnin anlamlarını tahsis etme ve birleştirmenin bir yolu olarak diğer metinlere gönderme yapan - eleştirmenlerin oldukça dikkatini çekmiştir. Eleştirmenler, bu durum vasıtasıyla Bûcedra'nın edebi ve tarihi otoritenin her biçimi ile ulusal mitolojileri sorgulayan kişisel bir evrenin yaratılmasına izin verdiğini savunmaktadır.

Kâtip Yâsin, 'Abdulkebir Khatibi ve Driss Chraïbi kuşağından olan diğer Kuzey Afrikalı yazarların eserleri ile birlikte Bûcedra'nın romanları, sömürge sonrasındaki kimlik arayışının ikilemini yansıtmaktadırlar. Yeni bir ulusun kurulması sürecinde kültürlerin bir araya gelebileceği, eski sömürgelerde kültürel ve siyasi olarak çoğulcu ve heterojen toplumların yaratılabileceği gibi fikirler işlenmektedir. Bûcedra'nın romanları, tarih ve bellek arasındaki çatışmaları hem bireysel hem de kolektif seviyelerde yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır.

Ayrıca, Bûcedra kariyeri boyunca, kadın haklarının açık bir savunucusu olarak da kalmıştır. Ataerkillik düzenin gösterdiği aşırılıklar, özellikle de *La Repudiation* gibi romanlarında göze çarpan bir özelliktir⁵⁰⁷.

3.5.3.19. Leylâ Sebbâr (1941-)

1941 yılında Cezayir'in Âflû şehrinde dünyaya gelen Leylâ Sebbâr, yayıncı ve öğretmendir. İlköğrenimini burada almıştır. Ardından 1959-1960 yılları arasında Buheaud Lisesi'nde okumuştur. Üniversite eğitimini Paris'te edebiyat okuyarak tamamlamıştır. Babası Cezayirli, annesi Fransız olan Leylâ Sebbâr, eserlerini Fransızca olarak kaleme almakta ve Fransa'da yaşamaktadır. Çeşitli dergilerde görev almıştır. Pek çok makale kaleme almış ve düzenli olarak dergilerde yazılar yazmaktadır. *France Culture* adlı radyo programı yapmaktadır. Bugüne değin yedi romanı Fransızca'dan İngilizce'ye çevrilmiştir.

Yazılarında sömürge sonrasında oluşan ortamda her zaman iki dünya görüşü ve çoğunlukla da rekabet ile çatışma içinde olan iki kültürlü yapı arasında kaldığını işlemektedir. Pek çok karakteri sürgündedir ve Cezayir'e dönme arzusu taşımaktadırlar. Kurgusal metinlere dönmeden evvel eserlerinde XVIII. yüzyıl Fransız sömürge edebiyatında bulunan iyi Afrikalı portresini işlemiştir. Kurgularında ise sürgün, yabancılaşma ve Doğu-Batı ilişkilerini ele almıştır. Sebbâr, *Fatima ou les Algeriennes au square* (Fatma ve meydandaki Cezayirliler, 1981), "*Sheazade, 17 ans, brunei friseei les yeux verts* (Şehrazat 17 Yaşında, Gözleri Yeşil, Burnu Çelik Gibi, 1982) ve son romanı olan *Le Silence des rives* (Kıyıların Sessizliği, 1993) adlı eserleriyle Fransa'daki ilk nesil kadın göçmenlerin yalnızlığına dikkat çeken ilk kadın romancı olmuştur⁵⁰⁸. Bazı çalışmaları *Le Chinois vert d'Afrique* (Çinliler Afrika'ya Doğru, 1984), *Les Carnets de Shérazade* (Şehrezat'ın Defterleri, 1985) ve *Le Fou de Shérazade* (Şehrezat'ın Deliliği, 1991)'dir.

Etkili romanlarında, kısa hikayelerinde, gazete yazılarında ve mektuplarında sömürgecilik sonrasında Fransa'daki sürgün ve kimlikle ilgili

⁵⁰⁷ Fernandez, a.g.e., s. 204-208.

⁵⁰⁸ Haidar, a.g.e., C.II, s. 698; Fûğâli, a.g.e., s. 76-77; Alex Hughes, Keith Reader, **Encyclopedia of Contemporary French Culture**, Routledge, Londra, 1998, s. 487.

sorunlara yer vermiştir. Çalışmalarında farklı öyküler ve anılar arasındaki ilişkiler farklı sanatsal yaratımlar şeklinde anlatılmaktadır. Sömürgecinin acı verici tarihine rağmen onun çalışmaları Fransa ile Cezayir'i bir araya getirmek çabası içerisinde olmuştur. Romanlarında Fransız ve Cezayir kültürü ile birbiriyle karşılaşmış ve yeni sosyal ilişkiler kurmak adına iki ülke arasında oluşan dairesel göçler görülmüştür. *Shérazade* üçlemesi bu duruma örnek verilebilir. Çünkü eserde acı dolu Cezayir tarihiyle oluşan bir insanın karakterine karşı baskın Fransız kültürünün manzarası işlenmektedir. Sebbâr'ın amaçlarından birisi de sadece Fransa ile olan kompleks ilişkiyi anlatmak değil aynı zamanda burada doğan Cezayirlielerin yeni kültür ortamına nasıl mecbur bırakıldıkları göstererek yeni bir Cezayir tarihi yazmaktır.

Esas olarak *Shérazade* üçlemesi kaybolan anılarla, tarihle ve eğitimle ilgilenmiştir. Sebbâr, *Shérazade* üçlemesinde ve diğer çalışmalarında hatırlatma sürecini tetikleyen sübliminal giriş noktaları yaratmaya çalışmaktadır⁵⁰⁹.

Leylâ Sebbâr, *Shérazade* üçlemesinin ilki olan *Shérazade* adlı romanını 1982 yılının sonbaharında yayımladı. Burada Paris'teki bir banliyöde yaşayan ve evden kaçmaya karar veren Cezayir kökenli genç bir kız olan Şehrezad'ın hikayesi anlatılmaktadır. Şehrezad romanda Kuzey Afrika kadınlarına takıntılı olan ve onlara Delacroix ile Matisse'in oryantalist resimlerini tanıtan Julien isimli bir gençle tanışır. Bu hikayede güçlü, kendine güvenen bir figür olan Şehrezad kabul edilebilir bir rol modelidir. Başkalarının arzusunun tasarladığı mitolojik ve güzel bir nesnesi olarak sunulmamıştır. Şehrezad, kendi kaderini denetim altında tutabilmektedir. Kimsenin kurallarına uymamakta ancak kendi haklarını sonuna kadar savunabilmektedir. Hiçbir zaman uzun süre tek bir yerde kalmamaktadır.

Leylâ Sebbâr'ın bu dönemdeki yazılarını edebi tür açısından sınıflandırmak zordur. Zira önceden tanımlanmış herhangi bir kategoriye uymamaktadırlar. Beur⁵¹⁰ edebiyatının yazarlarını ilk araştıranlardan olan iki bilim insanı Hargreaves ve Laronde, Sebbâr'ın çalışmalarının Beur kapsamında

⁵⁰⁹ Frieda Ekotto, "Sebbâr Leïla", **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 675-676.

⁵¹⁰ Fransa'da Doğan Kuzey Afrika Asıllılar.; Daha fazla bilgi için bkz. Turgay Gökgöz, "Fransa'da Beur Edebiyatı", **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı:30, İstanbul, 2017, s. 17-33.

ele alınıp alınamayacağı konusunda çelişkiye düşmüşlerdir. Zira Sebbâr'ın kendisi Beur nüfus yapısına dahil olmamasına rağmen romanları tartışmasız bir şekilde Beur edebiyatıyla aynı konulara temas etmektedir.

Sebbâr'ın yaşı ve sosyal geçmişinin yanı sıra feminist odak noktasında olması Beur yazarı kategorisinden dışlanmasının muhtemelen en önemli nedenleri arasındadır denilebilir. Gene de kendisi Beur nüfusu hakkında yazmış ve Beur aktivistleri tarafından geleneksel olarak ele alınan endişelerin çoğunu da metinlerinde konu edinmiştir⁵¹¹.

Les Carnets de Shérazade (1985) adı eserde Şehrezad XIX. yüzyıl Fransız ressamlarının adlarını küçük bir not defterine kaydetmektedir. Bu isimleri de Albert Memmi, Âsiye Cebbâr ve Ben Jelloun gibi ilgisini çeken Çağdaş Kuzey Afrika yazarlarıyla birlikte sıralamaktadır.

Şehrazad, Fransız ve Batı Afrika'nın iç içe geçmiş kültürlerindeki konumunu öğrenmek ve anlamak isteyen entelektüel merakı ve isteğiyle ele alınır⁵¹².

3.5.3.20. Melîke Mukaddem (1943-)

Kuzey Afrika Frankofon yazınının en önde gelen kadın yazarlarından birisi de Melike Mukaddem'dir. Mukaddem, 5 Ekim 1949 tarihinde Beşşâr Vilayeti'ne bağlı olan Kénadsa'da dünyaya gelmiştir. Anne ve babası yakın zamanda yerleşik düzene geçmiş göçebe büyük bir ailenin parçasıdır. Ailesinde ilkokuldan sonra eğitimini devam ettiren tek kadındır. Mukaddem, sömürge döneminde Fransız okullarına gitti. Oran'da ve sonrasında da Paris'te tıp okudu. Bir böbrek uzmanı olarak eğitim gördü. Ancak edebi kariyerine odaklanmak için 1985 yılında tıp fakültesinden ayrıldı. Onun yazılarında kendisinin tıbbî bir bir altyapısı olduğu rahatlıkla görülmektedir. 1977'de Paris'e taşındığından beri Fransa'da Montpellier'de yaşamaktadır.

⁵¹¹ Kathryn Kleppinger, "Why the *Beur* Novel? Writers and Journalists Interact to Construct a New French Voice", **Newyork Üniversitesi, Fransızca Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi**, New York, 2011, s. 65-66.

⁵¹² Frieda Ekotto, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 675-676; *Annemin Dilini Konuşuyorsam* adlı öykü çevirisi için bkz. Şaban Özdemir, **Çağdaş Arap Öyküsü**, Edebiyat Dergisi Yay., Ankara, 1982, s. 25-38.

Le Siècle des Sauterelles kitabı sayesinde çeşitli edebi ödüller kazandı. Romanları sıklıkla Cezayir'in çöllerinde geçmektedir. Sömürgecilik ve kimlik sorunu konusunda doğrusal olmayan, akışkan anlatılar sergilemektedir. Bu akışkan alan içerisinde hareket eden göçebelerin imgelerinden etkilenmektedir. Romanlarındaki çöl, göçebe ve sürgün edilmiş figürlerin önemi nedeniyle Mukaddem'in yazıları yakın zamanda Christa Jones ve Yolanda Helm gibi akademisyenler tarafından göç edebiyatı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1992'de kaleme aldığı *Le Siècle des Sauterelles* (Çekirge Yüzyılı) adlı eserinde Cezayir'in çöllerinde yaşayan ve seyahat eden, değişik ve marjinalize edilmiş göçebe bir baba olan Mahmut ve onun ergen kızı Yasmine'nin hikayesi anlatılmaktadır. Kitap Yasmine'nin annesinin kaçak bir Afrikalı kölenin tecavüzüne ve cinayetine maruz kalması ve Yasmine'nin de buna tanık olmasıyla başlamaktadır. Mahmut polisin gözetiminden kaçınmaktadır ve cinayetle suçlanmaktadır. Sürgündeki kaçaklar durumuna düşen baba ve Yasmine, Cezayir çölünü dolaşarak geçmektedirler. Burada Mukaddem, gerçek hayattaki sürgün ile göçebeliği araştırmakta ve Fransız sömürge döneminin Cezayir'in ve ülkedeki göçebe kültürünün üzerindeki etkileri hakkında bir mesaj göndermektedir.

Mukaddem, romanda var olan intikam, nefret, şiddet, travma, baskı ve sömürgecilik alt türlerini ortaya çıkarmak için çok ciddi bir ses tonunu benimsemektedir. Bir yandan Cezayir çöllerinde karakterler dolaşırken diğer yandan geçmişten günümüze şiirsel ve kronolojik olmayan bir yazı stili kullanmaktadır. Romanın karakterleri her olayla birlikte şiddete, kayba ve çeşitli zorluklara katlanmaktadır⁵¹³.

Yazar, romanlarını Fransızca kaleme almaktadır. *Ricâli* (Erkeklerim) en ünlü romanları arasında olup Arapça'ya çevrilen diğer eserleri şu şekildedir:

- *Edînu bi'Kulli Şeyin li'n-Nisyân* (Her Şeyimi Unutkanlığa Borçluyum)
- *Karnu'l-Cerâd* (Çekirge Yüzyılı, 1992)
- *el-Memnû'a* (Yasak, 1993)

⁵¹³ Christen M. Allen, "Generational Differences Between North African Francophone Literatures: The New Stories of Immigrant in France", **Utah State University, Yayınlanmamış Lisans Tezi**, Utah, 2009, s. 6-7.

- *Ahlâm ve Katle* (Rüyalar ve Ölümler, 1995)
- *Ricâlî* (Erkeklerim)
- *er-Ricâlu'l-lezîne Yemşûne* (Yürüyen Adamlar, 1991)

Edînu bi'Kulli Şey li'n-Nisyân (Her Şeyi Unutkanlığa Borçluyum)⁵¹⁴

Roman, bağımsızlık sonrasında Cezayir'de var olan siyasi ve sosyal değişkenleri anlatmaktadır. Bu değişkenlerin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz sosyolojik olguları ve bunların insanların yaşamlarındaki etkileri ifade edilmektedir. Kahraman kendi hatıralarından Kara On Yıl⁵¹⁵'a kadar gerçekleşen siyasi dönüşümlerin bıraktığı tehlikeli izleri ortaya çıkarmaktadır. Romanın örgüsünde bu dönüşümlerin etkileri ve ortaya çıkarmış olduğu şiddetin etkileri anlatılmaktadır. Bu şiddet kadınlara ve çocuklara yapılanları aşarak toplumun büyük kesimine ulaşır hale gelmiştir. Öylesine genişlemiştir ki çok tehlikeli bir boyuta varmıştır. Parçalanma getirebilecek bu genişleme hala Cezayir'in bazı bölgelerinde etkisini sürdürmektedir.

Melike Mukaddem bu eserinde kahramanı vesilesiyle kapalı toplumlardaki kadınların durumlarını ve çektikleri sıkıntılardan dolayı kahroluşlarını tasvir etmektedir. Kahraman Selma Mufit, Paris'te Batı ve Doğu ikileminde çalışan modern bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda onun hatırası Doğu ve Batı arasında bir köprüdür. Kendisi o köprüden kaçmaya çalışmakta ve Batı onu kendi vatanına dönmeye zorlamaktadır. Nihayetinde vatanına dönmektedir ancak geçen yıllar sanki hiçbir şeyi değiştirmemiştir.

Neticede kurtulmaya çalıştığı geçmişine geri dönmektedir. Paris'teki hastanelerden birinde Dr. Selma Mufit'in gözleri önünde birisi hayatını kaybediyor. Bu manzara onun hatıralarını her daim canlı tutan bir anı oluyor. O esnada hatırasında Kamata'da bir çocuğun boğulması, kefene koyulması ve defnedilmesini görüyor. Bu sahne doktorun yaşamını değiştiriyor ve adeta nereye gideceğini bilemiyor.

⁵¹⁴ İlgili roman, Sa'îd Butâcîn tarafından Fransızca aslından Arapça'ya çevrilmiştir. Sa'îd Butâcîn hakkında detaylı bilgi için bkz. s. 286.

⁵¹⁵ Cezayir'in 1992-2002 yılları arasında yaşamış olduğu iç savaş dönemidir.

Romanda mekan olarak çöl, Vahrân, başkent Cezayir ve çeşitli köyler geçmektedir. Zaman olarak ise 1960-1970’li yıllar söz konusudur. Romanda zaman kavramı iç içe geçmiş durumdadır. Kimi vakit zamanda gitgeller yaşanmaktadır. Eserde geçmişin tekrarlanmasındaki tehlike ifade edilmektedir⁵¹⁶.

3.5.3.21. Rıdâ b. Smaya (1944-)

Cezayirli yazar Rıdâ b. Smaya, romancı ve eleştirmen olarak bilinmektedir. ABD’de bulunan Brown Üniversitesi’nde Fransızca ve Karşılaştırmalı Edebiyat hocalığı yapmaktadır. Eleştiri teorisi ve edebi kurgu üzerine olan çalışmalarını da sürdürmektedir.

XX. yüzyıl Frankofon edebiyatının yanı sıra film teorisi ve çağdaş felsefeyle ilgili kapsamlı çalışmalar yayımlamıştır. 1978 senesinde felsefe alanındaki yüksek lisansını Aix-Marsilya Université des Sciences Humaines’de yapmıştır. Doktor payesini ise 1980 senesinde Paris’te bulunan École Pratique des Hautes Études’ten almıştır. Minnesota Üniversitesi’nde Fransızca ve İtalyanca ile Karşılaştırmalı Edebiyat Departmanı’nda sekiz yıl boyunca edebiyat ve felsefe dersleri vermiştir. 1988-2000 yılları arasında iki yıl Uva’da dersler vermiştir. *Barthes Efekti* adlı çalışmanın müellifidir.

Year of Passages (Metinlerin Yılı, 1995) adlı romanı, tıpkı yazarın kendisi gibi anlatıcının Amerika’ya sürgün edilmesinin ardından yıllar sonra daha farklı ve değişmiş bir vizyonla Cezayir şehrine dönüşüyle başlamaktadır. Daha önemlisi bu romanın esas amacı modern Cezayir’in toplumsal bir eleştirisini yapmak ve Fransızca, İngilizce ve Arapça diyaloglar ile alıntıların karşılaştırılması yoluyla değişik bir edebi üslubun denendiği bir girişimdir. Bu özellikler post-modern ve bağımsızlık sonrası yazı geleneği olarak tanımlanmıştır. Eleştirmenlerce takdir edilen bu romanın öneminin anlaşılabilinmesi için müellifin eleştirel yazıları ile post-yapısalcı teorilere olan katkısına bakılması gerekmektedir. Ayrıca yazarın Fransız eleştirmen ve felsefeci Gilles Deleuze ile Roland Barthes hakkında yapmış olduğu çalışmaya da göz atmak faydalı olacaktır.

⁵¹⁶ (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2013/5/25/مقدمة-ملكية-الجزائرية> الموشومة-الذاكرة 11.12.2016.

Çalışmaları:

- *The Barthes Effect* (Barthes Efekti)
- *Introduction to the reflective Text* (Yansıtıcı Metne Giriş, 1987)
- *The Years of Passages* (Metinlerin Yılları, 1995)
- *Alger ou la Maladie de la Mémoire* (Cezayir ve Hafıza Hastalığı, 1997)
- *Experimental Nations or The Invention of the Maghreb* (Princeton Üniversitesi Yayınları, Bahar, 2003)
- *Gilles Deleuze* (Lendemains, Berlin, 1989)⁵¹⁷.

3.5.3.22. Fatma Gallaire (1944-)

Oyun yazarı olan Fatma Gallaire, 1944 yılında Cezayir’de dünyaya gelmiştir. Başkent Cezayir’de edebiyat, Vincennes Üniversitesi’nde de sinema eğitimi almıştır. Kariyeri kurgusal yazım, drama ve sinema olarak üç kısma ayrılmaktadır. Kısa hikayelerini çeşitli dergilerde yayımlamasına rağmen yazmış olduğu romanların çoğu henüz yayımlanmamıştır. Oyun yazarı olarak tanınmasının ardından haber spikeri ve belgesel yapımcısı olarak da ün kazanmıştır. Fransa’da ve Frankofon edebiyatta daha çok oyunları ile tanınmaktadır. Pek çok oyunu da İngilizce’ye çevrilmiştir.

Müellif modern bir hayat için çaba harcamış ve hoşgörüsüzlüğe karşı çıkmıştır. Sürgün, çok eşlilik, kadın-erkek ilişkileri ve istismar gibi pek çok konuyu ele almaktadır. Önemli gördüğü mevzular karşısında da tavır almaktadır.

En popüler oyunu belki de *Princesses, ou Ah! Vous êtes venus* (Prenses Geldiniz mi?)’dür. New York’ta 1988 yılında sahnelenmiştir. Oyunları daha çok ataerkil ve cinsiyetçi konulara ilişkindir. Çok evliliği, kadının buradaki rolünü, cinsiyet ayrımcılığını, kadının ataerkil toplumdaki yerini, genellikle erkek mülkiyetinin bir parçası olarak düşünülmesi ve bu şekilde temsil edilmesini ele almaktadır. Oyunlarında genellikle kadına boyun eğdirilme durumu ve onun nesneleştirilmeye çalışılması sorgulanmaktadır. Cinsiyet ilişkileriyle ilgili sorular

⁵¹⁷ A. Talahite-Moodley, **a.g.e.**, s. 82; (Çevrimiçi) <https://researchconnection.com/research/brown-university/comparative-literature/reda-bensmaia's-research> 06.01.2017; (Çevrimiçi) <https://vivo.brown.edu/docs/drrb/10108.pdf> 04.08.2017; Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://brown.academia.edu/RedaBensmaia> 04.08.2017.

sorarak anavatanı olarak benimsediği Fransa ile doğduğu yer olan Cezayir arasında sıkı bir bağ kurmaya çalışmaktadır.

Kronolojik olarak oyunlarını şöyle sıralayabiliriz:

- *Témoignage contre un homme stérile* (Kısır Bir Erkeğe Yapılan Tanıklık, 1986)
- *Chinguetti, ou la Cité des vents* (Chinguetti veya Rüzgarlar Şehri, 1987)
- *Le Complexe du sorcier* (Büyücü Kompleksi, 1987)
- *Position de travail* (Çalışma Pozisyonu, 1987)
- *Haroun Ar-Rachid, Prince de Bagdad* (Harun Reşid Bağdat'ın Prensi)
- *L'Insoumis de Villeurbanne* (Villeurbanne'nun Uykusuzluğu, 1989)
- *La Fête virile , ou Les Circoncis* (Erkeklerin Partisi ve Sünnet Düğünü, 1990)
- *Les Richesses de l'Hiver* (Kış Zenginliği, 1990)
- *Poussière d'ange* (Melek Tozu, 1990)
- *Au coeur la brûlure* (Kalpte Yanık, 1991)
- *Rimm, la gazelle* (Rimm, Ceylan, 1991)
- *Firinga, le cyclone* (1991)
- *Au loin, les caroubiers* (Uzakta Keçiboynuzu Ağaçları, 1992)
- *Les Derniers seigneurs* (Son Lordlar, 1993)
- *Molly des sables* (Molly'nin Kumları, 1994)
- *Le Temps du témoins* (Şahitlerin Zamanı, 1994)
- *La Sublime éléphant* (Yüce Fil, 1994)
- *Le Secret des vieilles* (Yaşlıların Sırrı, 1996)
- *Des ris et des fusils* (Gülüşler ve Tüfekler)
- *La Beauté de l'icône, tragédie contemporaine* (Simgenin Güzelliği, Çağdaş Trajedi, 2003)
- *Camaïeu, intermède* (Tek Renk, Perde, 2006)⁵¹⁸.

⁵¹⁸ Zahia Smail Salhi, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 276-277; Elizabeth Sleeman, **The International Who's Who of Women 2002**, 3. Baskı, Europa Publications, London, 2001, s.196; (Çevrimiçi) <http://gallaire.com/fatima/accueilsite> 07.01.2017.

3.5.3.23. Bektâş Mirzâk (1945-)

Yazar, edip, romancı, hikayeci ve gazeteci olan Bektâş Mirzâk, 13 Haziran 1945 tarihinde başkent Cezayir’de dünyaya gelmiştir. Cezayir Üniversitesi Çeviri Bilimi Bölümü’nden mezun olmuştur. Tezîb okulunda eğitim almıştır. Okul müdürü Seyyid Muhammed el-Hasen onun başarısına tanık olmuştur⁵¹⁹.

1963 yılında ilk kısa öyküsünü yayımlamıştır. Sonrasında ise üç kısa öykü ve üç roman çıkarmıştır. Yetenekli ve iki dilde de yazabilen bir müelliftir. Pek çok çalışması tercüme edilmiş olup bunların arasında *Boujedra’s Les 1001 annees de la nostalgie* (Bûcedra’nın 1001 Yıllık Nostaljisi) adlı eseri de vardır. O dönemde kısa öykü yazarlarının çoğu kasaba kültürünü öne çıkarmaya çalışmakta idi. Fakat Mirzâk bunu Cezayir edebiyatıyla tanıştıran ilk yazarlardandır. Son romanının kahramanı olan Aziz el-Kabran, kendi kurallarını tüm köye dayatan bir şahıstır⁵²⁰.

Müellif, 1978-1982 yılları arasında Kültür ve İletişim Bakanlığı’nda müsteşar olarak görev yapmıştır. Ulusal Özgürlük Cephesi Partisi’ne bağlı haftalık bir dergi olan el-Mucâhid’in başkanlığını yapmıştır. İletişim Yüksek Konseyi, Ulusal Müsteşarlık Konseyi ve Ulusal Haber Ajansı’nda görevler almıştır. Milli Kültür Yüksek Konseyine üye olarak seçilmiştir. Cezayirli Yazarlar Birliği’nin de üyesidir.

‘*Usbû’u’l-Muhakkak, Savtu’l-Ahrâr ve’l-Vatan ve Fî Mecelleti’l-‘Arabî* gibi Cezayir ve diğer Arap ülkelerindeki pek çok dergi ile gazetede çalışmaları yayımlanmıştır. 1969 yılında öykü alanında Rıdâ Hûhû Ödülü ile 2007 yılında da en iyi senaryo dalında Altın Funk Ödülü’nü almıştır.

Roman türündeki çalışmaları:

- *Tuyûr fî’z-Zahîra* (Öğlende Kuşlar, 1976)
- *Demmu’l-Ğazâl* (Ceylan’ın Kanı, 2002)
- *Havyâ Dahmân* (2000)
- *Dâru’z-Zelîc* (Kaygan Konak, 2003)
- *Kelâmûs* (Fransızca, 1989, 1997)

⁵¹⁹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 326-327.

⁵²⁰ Bois, **a.g.e.**, C.I, s. 126-127.

- *Raksa fil'l-Havâi't-Talk* (Açık Havada Dans)
- *Yehdus Mâ Lâ Yehdus* (Olmayacak Şey Oldu, 2004)

Hikaye türündeki çalışmaları:

- *el-Mûmis ve'l-Bahar* (Fahişe ve Deniz, 1986)
- *Cerâdu'l-Bahar* (Denizin Çekirgeleri, 1981)
- *el-Buzât* (Dondurmalar, 1983)
- *et-Tuffahu'l-Hamrâ* (Kırmızı Elma, 1986)
- *Kûze* (Kûze, 1984)

Edebi eleştiri türünde:

- *Huyûlu'n-Nehâr ve'l-Leyl* (Gündüzün ve Gecenin Atları, 1990)
- *el-Kitâbe bi'Zeyt* (Yağda Yazmak)
- *el-Kitabe Kafze fî'z-Zalâm* (Yazı Karanlıktaki Bir Sıçrayıştır, 1986)

Tercüme:

- *Rivâye li'George Lûkâş* (George Lûkâş'ın Romanı)
- *Elf 'Âm ve 'Âm mine'l-Hanîn li'Reşîd Bûcedra* (Reşîd Bûcedra'nın 1001 Yıllık Nostaljisi)
- *Darebehu Cezâen li'Reşîd Bûcedra* (Ona Ceza Olsun Diye Vurdu, 1985)⁵²¹.

3.5.3.24. Reşîd el-Mîmûnî (1945-1995)

Çiftçi bir aileden olan Reşîd el-Mîmûnî, 1945 yılında Bûdâvud'ta dünyaya geldi. 1995 yılında Fas'ın Tanca şehrinde ise yaşamını yitirdi. İlk, orta ve lise eğitimini Rûiba'da aldı. 1967 yılında Cezayir Üniversitesi'nden mezun oldu. Daha ileri araştırmalarda bulunmak için Montreal'a gitmeden önce Ulusal Gelişim Enstitüsü'nde çalıştı. İki yıl sonra Cezayir'e döndü ve öğretmenliğe yöneldi. 1992 yılında Ulusal Meclis üyeliği yaptı. 1995 yılında tutuklanmak istendi ve bundan dolayı bir süre Tanca'da kaldı ve orada Mağrip Radyosu'nda çalıştı.

⁵²¹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 326-327.

Edebi alanda ün kazanınca öğretmenliği bırakıp yazmaya yöneldi. Şu anda Kuzey Afrika’da en çok okunan yazarlar arasında yer almaktadır. Eserlerini Fransızca kaleme almıştır. İlk iki romanı Cezayir’de basılmış ve son eserleri tarafından gölgede bırakılmıştır. Pek çok eseri edebi ödüller almış ve İngilizce dahil pek çok yabancı dile çevrilmiştir. Nitekim ilk çalışmalarına aşina olan birisi onun bir gün edebi bir marka olacağını sezmiş olmalıdır.

İkinci romanı ise *Une Paix vivre* (Yaşamak için Barış, 1983) savaştan zarar görmüş bir ülkede büyüdüktan sonra barış zamanında hayatla baş etmeye çalışan bir grup Cezayirlileri anlatmaktadır. Fransa’da yayımlanan daha sonraki romanlarında ise ulusların zenginliğini boşa harcayan iktidardaki kişileri ve başkalarının özgürlüklerini kısıtlayan baskıcı kimseleri kınamaktadır.

Mîmûnî, yaşamı boyunca yazarın kendisi için konuşamayanların sözcüsü olarak önemli bir görevi olduğunu vurgulamıştır. Herkes için özgürlük, adalet ve sevgiye inandığını sık sık belirtmiştir. Köktendinciliğe karşı ciddi uyarılarda bulunmuştur. Özellikle *De la barbaré en general de l'intégrisme* (Barbarlık ve Köktendincilik, 1992) ile *La Malediction* (Şanssızlık, 1993) adlarını taşıyan kurgusal olmayan eserlerinde köktendinciliğin yükseliş sebeplerini vermiştir.

Mîmûnî, toplam yedi roman ve *La Ceinture de l'ogresse* (l'ogresse Kemer, 1990) adlı kısa öykülerden oluşan bir koleksiyon yayımladı. Bu koleksiyonu *Ogre's Embrace* olarak İngilizce’ye tercüme edildi. *L'Honneur de la tribu* (Kabilenin Şeref, 1989) adlı çalışması da İngilizce’ye çevrilmiştir. Neredeyse tüm roman ve öykülerinin konusu Cezayir’de geçse de özellikle son dönemdeki yapıtları evrensel bir cazibe ve ilgiye sahip olmuştur. En başarılı romanlarından biri olan *Une Peine* (Bir Elem, 1991) adlı eserde bir zamanlar Batılı bir süper güç tarafından yönetilen, kimliği belirsiz ve petrol üreten bir ülkedeki acımasız bir diktatörün iktidara gelmesi ve sonuçta öldürülmesinin rahatsız edici ve canlı bir anlatımı yapılmaktadır. Roman, diktatörün açısından olayları tasvir etmekte ve görevden alınmasının ardından yaşadığı idam sürecini anlatmaktadır. Yazar, diktatörün yaşattığı zulmün arkasındaki motive edici nedenleri anlamaya çalışmaktadır.

Tombeza (Tombeza, 1984) adlı eserinde Mîmûnî, çok nefret edilen bir karakter olan Tombeza'nın düşüncelerini ve eylemlerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bu romandaki olaylar, La Malediction adlı bir yerleşim yerinde bulunan bir hastanede gerçekleşmektedir. İnsanın dünyaya geldiği ve gene buradan ayrıldığı son yer olan hastaneye özel bir önem vermektedir⁵²².

Yazar romanlarında esas olarak Cezayir toplumundaki içi boş ideolojileri ve ikiye bölünmüş toplumsal ilişkileri ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu romanlar tek taraflı bir devlette edebi ürünler yaratmanın tek yolunun vahşi bir mizah duygusu olduğuna inanan yazar tarafından, ironik bir sanatsal ifade aracı olarak kullanılmaktaydı⁵²³.

3.5.3.25. Rabâh Bil'amri (1946-1995)

Şair, romancı ve öykücü olan Rabâh Bil'amri, 1946 yılında Bûğa'da dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde ve öykülerinde fantezi dünyasını ve gerçekliği harmanlamaktadır. Eserlerinin kurgularını büyük oranda kendi yaşamı şekillendirmektedir. Hevesli bir şekilde sözlü edebiyata da ilgi duymuştur. Doğduğu yere ait olan fabl ve masalları toplayıp *Contes de l'Est algeriaen* (Doğu Cezayir Masalları, 1982) ve *L'Oisesu du grenadier* (Askerin Kuşu, 1986) adlarıyla yayımlamıştır. *Proverbes et dictons algeriens*, (Atasözleri ve Cezayir Deyimleri, 1986) adıyla hem Arapça hem de Fransızca olarak ülkesindeki atasözleri ve deyimleri toplamıştır. Çalışmalarında ışığın ve gölgenin dünyasını portreler. Onun şiirinde ve kurgularında her zaman otobiyografik unsurlar yer almaktadır. *Le Soleil sous le tamis* (Elek Altındaki Güneş, 1982), *Le Galet et l'hirondelle* (Çakıl ve Kırlangıç, 1985) ve *Me'moire en archipel* (Takımadadaki Bellek, 1990) oldukça kıymetli çalışmaları arasında yer almaktadır⁵²⁴.

Bütün bunları dışında sıradışı lirik tarzı ona pek çok ödülü beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında Regard blesse (Yaralıya Bakış, 1987) ve Femmes

⁵²² Haidar, a.g.e., C.II, s. 525-526; Fûğâli, a.g.e., s. 60 (Çevrimiçi)

<http://www.independent.co.uk/news/people/obituaryrachid-mimouni-1573136.html> 27.12.2016.

⁵²³ Seth Graebner, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 460-461.

⁵²⁴ Haidar, a.g.e., C.I, s. 148-149.

sans visage (Yüzsüz Kadınlar, 1992) adlı eserleriyle Fransız Kültürü Ödülü ve Kâtip Yâsin Ödülü'nü kazanmıştır.

Bil'amri'nin eserlerinde Hammam ve Bûğa gibi coğrafi bakımdan odaklandığı yerler mevcuttur. Çocukluğunun büyüdüğü dünyası ile savaş süreci ve bağımsızlık sonrasındaki Cezayir onun eserleri için belirleyici konular olmuştur.

Bir hikayeci olarak sembollere, metaforlara, cümle çevirilerine, dildeki ritme ve çok çeşitli anlatım şekillerine başvurmuştur. Bir öykücüden çok daha fazlası olmuştur. Cezayir'in mevcut sorunlarıyla ilgilenmiş ve kadınların statüleriyle ilgili sorunlarına eğilmiştir. Cezayir toplumundaki kadınların ciddi bir şekilde düşünölmeye başlandığı zamana değin ülkenin kınanmaya mahkum olacağını dile getirmektedir. Zira kadınlar onun için özgürlüğün ve yaşamın sembolüdür⁵²⁵.

3.5.3.26. Fâtiha Berezak (1947-)

1947 yılında Benî Sâf'ta dünyaya gelmiştir. Hem yazar hem de oyuncu olan Fâtiha Berezak'ın ilk koleksiyonu *Le Regard aquarel I* (Suluboya I, 1985)'dir. Bu çalışmasını *Le Regard aquarel II* (Suluboya II, 1990) ve *Le Regard aquarel III* (Suluboya III, 1992) takip etmiştir. 1990 yılında ise *Homsiq* isimli ilk şiirini yayımlamıştır.

Fâtiha Berezak'ın hem nesir türünde hem de şiir türünde çalışmaları bulunmaktadır. Durmak bilmez bir çalışma güdüsüyle nesirle şiir ve kurguyla gerçek arasındaki tüm duvarları yıkmaya çalışmaktadır. O şiirinde Fransızca'ya yeni kelimelerle, İngilizce'ye ise sözcük ve kalıplara eklemelerle adeta meydan okumaktadır. Aynı zamanda kadınların ve göçmenlerin sosyal ve politik şartlarını da ele almaktadır⁵²⁶.

⁵²⁵ (Çevrimiçi) <http://www.algerie-focus.com/2010/09/rabah-belamri-ou-la-serenite-de-la-memoire/> 21.12.2016.

⁵²⁶ Nasrin Qader, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 84.

3.5.3.27. Ahmed Zîtûnî (1949-)

Romancı Ahmed Zîtûnî, 1949 yılında Cezayir'in Sa'îde şehrinde dünyaya gelmiştir. 1973 yılından beri Fransa'da yaşamaktadır ve 1983 yılında kaleme almış olduğu *Avec du sang dîshonorî d'encre ét leurs* (Onursuz Kanlı Mürekkep ve Onlar) adlı romanıyla yazım kariyerine başlamıştır. Fransız şair Paul Verlaine'in bir şiirinden bu başlığı ödünç almıştır. Zîtûnî'nin metinleri gazetelerin polisiye hikaye bölümlerinde kendisine yer bulmaktadır. 1998'de *Amour, sîvices et morg* (Aşk, Hizmetler ve Morg) adlı eseri yayımlanmıştır. Üçüncü romanı *Attilah Fakir* (Fakir Attilah, 1987) ile Jeudi Prix de l'Événement Ödülü'ne layık görülmüştür.

Ahmed Zîtûnî, genel hatlarıyla Fransa'da Mağrip göçmenleri tarafından kaleme alınan bir edebi tür olarak tanımlanan Beur edebiyatının en yaratıcı yazarlarından. Zîtûnî Cezayir'de doğmuş olmasına rağmen eserleri göçmen deneyimi üzerinedir. Göçmen olmanın sağladığı güvencesiz durum romanlarının konusunu oluşturmuştur. Geleneksel ve hikaye anlatım türlerine meydan okuyan Zîtûnî'nin yazma biçimi içerisinde bu mevzular kendilerini göstermektedir.

3.5.3.28. İsmâîl Ğamûkât (1951-)

Yazar ve romancı olan İsmâîl Ğamûkât, 11 Mart 1951 tarihinde Kâlema'da dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini ve liseyi burada tamamlamıştır. Sonrasında Kostantîne Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almıştır. Akabinde Cezayir şehrine gelip burada Kültür ve Haberleşme Bakanlığı'nda görev yapmıştır. 1995 yılından önce Kâlema Vilayeti'ndeki bir kurumda müdürlük görevinde bulunmuştur. 1998 senesinde Cezâyirli Yazarlar Birliği Ulusal Meclis üyesi olmuştur. Edebi hayatına *eş-Şems Teşruku'alâ'l-Cemî'* (Güneş, Herkes için Doğar) adlı romanıyla adım atmıştır. Tiyatro ve öykü gibi pek çok türde çalışmalar da yapmıştır. Yazılarında belirli bir tarz söz konusudur. Makalelerini ulusal ve Arap dünyasındaki muhtelif gazetede ve dergilerde yayımlamıştır. Konu olarak ise daha çok aşkı ve Cezayir gençliğinin karşılaştığı sorunları iyimser bir şekilde ele almaktadır.

Romanları:

- *eş-Şems Teşruku 'alâ'l-Cemî'* (Güneş, Herkes için Doğar, Cezayir, 1978)
- *et-Tehevvur* (Pervasızlık, Cezayir, 1984)
- *Benâtu'l-Medîne* (Şehrin Kızları)
- *el-Musâ'id* (Yardımcı)
- *el-Cusse* (Beden)
- *eş-Şeyâtîne* (Şeytanlar, Cezayir, 1986)
- *'Arşu'l-Leyl* (Gecenin Tahtı, Şiir Koleksiyonu)
- *el-'A'iletu'l-Kebîra* (Büyük Aile, Tiyatro oyunu)
- *el-Ecsâdu'l-Mahmûme* (Hasta Bedenler, Öykü Koleksiyonu, Cezayir, 1979)⁵²⁷.

3.5.3.29. 'Abdurrahman Lûnes (1952-)

Romancı ve şair olan 'Abdurrahman Lûnes, 1952 yılında başkent Cezayir yakınlarında dünyaya geldi. Şiirlerinde ve romanlarında iğneleyici ve alaycı bir üslup kullanır. Çalışmalarındaki karakterlerinin söz ve eylemlerinde bu şiddet görülebilmekte ve başlıklar arasından da kolaylıkla saptanabilmektedir. Lûnes, hem ulusal hem de uluslararası arenada hakim olan siyasal konulardaki acımasız eleştirileri ile de bilinmektedir.

İlk şiir koleksiyonu *Poemes à coups de poings et à coups de pieds* (Yumruk ve Tekmeler ile Şiirler, 1981) adlı çalışmadır. İkinci şiir koleksiyonu ise *Poéms du fier-monde ou la marrevie* (Gurur Verici Dünyanın ya da Marvinanın Şiirleri) adlı çalışma, sömürge sonrasında toplumların karşılaştıkları problemlerle ilgilidir. Bu yüzden sosyal yaşamın geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konularıyla uğraşmaktadır. Romanlarında özellikle de 1970'lerin sonu 1980'lerin başı Cezayir gençliğinin karşılaşmış olduğu toplumsal ikilemleri ele almaktadır. Kurgusal olmayan bazı çalışmalarını *Histoires extra et ordinaires du cimetiers-mond* (Dünya Mezarlığının Ekstra ve Olağan Hikayeleri) adlı eserinde toplamıştır⁵²⁸.

⁵²⁷ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 362-363; Bois, **a.g.e.**, C.I, s. 247-248; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 21.

⁵²⁸ Salhi, **a.g.e.**, s. 418.

3.5.3.30. Ahlâm Mustegânimî (1953-)

Aslen Cezayir'in doğusunda yer alan Kostantîne şehrinden olan Ahlâm Mustegânimî, 13 Nisan 1953 tarihinde Tunus'ta dünyaya gelmiştir. İlköğrenimine Tunus'ta başlamıştır. Başkent Cezayir'de es-Se'âlibiyye daha sonra ise 'Â'îşe Ummu'l- Mu'minîn Okulu'nda okumuştur. Babası Muhammed eş-Şerîf yeni yönetim tarafından eski cumhurbaşkanının adamlarından sayıldığı için düşman olarak görülmüş ve kendisine suikast girişimi yapılmıştır. Bunun üzerine askeri bir hastahane de psikolojik tedavi görmeye başlamıştır. Bütün bunlar liseyi bitirip üniversiteye hazırlanan Ahlâm Mustegânimî'yi çok etkilemiş ve ailesinin sorumluluğunu üstlenmeye zorlamıştır. 1971 yılında *Hemesât* (Fısıltılar) adıyla bir şiir programı yapmaya başlamış ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Üç yıl sürmüş olan bu program Fas ve Tunus gibi ülkelerde de takip edilmiş ve bu program sayesinde ciddi derecede ün kazanmaya başlamıştır.

İlk şiir divanını 1971 yılında liseyi bitirdiğinde daha on sekiz yaşındayken radyodaki programında yayımlamaya başlamıştır. Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiş ve buradan 1975 yılında mezun olmuştur. Bu esnada Maruni bir gazeteci olan George er-Rasi ile evlenmiş ve Paris'e taşınmıştır. 1982 yılında Sorbonne Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden ünlü doğubilimci Jacques Augustin Berque yönetimindeki teziyle doktor ünvanını almıştır. Paris'te eşinin çıkarmış olduğu *Diyalog* Dergisi'nin edebiyat sayfasına katkıda bulunan Ahlâm, bu esnada Londra'da yayımlanmakta olan *et-Tedâmun* Dergisi'nde de çeşitli yazılarını yayımlamakta idi. 1994 yılından itibaren hayatını Beyrut'ta idame ettiren yazar evlendikten sonra babasıyla görüşememiştir. Babası vefat edinceye değin hep mektuplaşarak iletişim kurmuşlardır. Babası kızı için “*Sadece Ahlâm'ı dünyaya getirmek için doğmuş olsam bile, bu gurur bana yeter. Ahlâm benim en büyük başarılarımdandır biridir. Yeter ki bana Ahlâm'ın babası desinler yeter ki beni onun adıyla, onu da benim adımla ansınlar*” demektedir.

Ahlâm Mustegânimî Arapça bir roman yazıp yayımlayan ilk kadın yazar ve şairdir. Romanları sadece Cezayir'in gerçekleşmemiş hayallerine değil aynı zamanda politik ve sosyal sıkıntılarına da dairdir. Ancak yazarın en önemli katkısı Cezayir kimliğini, Arapça'yı kullanarak canlandırmayı denemesidir. Edebî

metinlerinde Arapça kullanımını eski haline getiren Cezayirli yazarlardan birisidir. Musteğânimî'ye göre bağımsızlık basit bir askeri amaç değil, gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra Cezayir'in de henüz başaramadığı kültürel, sosyal ve duygusal bir özlemdir.

Yazara yayımlamış olduğu romanlar sayesinde Cezayir Kültür Bakanlığı tarafından *Sâhibetu'l-Celâle* (Yücelik Sahibi Kadın) ünvanı verilmiştir. 1998 yılında *Zakiretu'l-Cesed* adlı romanıyla Necip Mahfuz Ödülü'nü almıştır. 2007 yılında Trablusgarp'ta Dır'u Muessesetu'l-Cevâr Ödülü'nü almıştır. 2009 yılında *Kulubuhum Ma'anâ ve Kanâbiluhum 'Aleynâ* (Kalpleri Bizimle Bombaları Üzerimize) ve *Nisyân.com* (Unutmak.com) adlı çalışmalarından ötürü Lübnan Kültür Bakanlığı tarafından verilen Dır'u Beyrut (Beyrut'un Zırhı) Ödülü'ne layık görülmüştür.

Kendisi gibi şairlerle beraber modern şiirin estetiğine dayanan ve gerçekçi kasideler yazan gözde bir şiir nesli oluşturmıştır. Müellif bu şiir türünü serbest ölçü olarak adlandırmıştır. Iraklı şair Nâzik el-Melâ'ike'nin eserlerinde olduğu gibi romantizm eğilimine sahip olan müellif, şiirlerinde aşk, saadet ve huzur konularının peşinden koşmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Musteğânimî, bireysel eğilimli bir şair olmasına rağmen evrenin, hayatın ve toplumun sorunlarının da eserlerinde işlemekten kaçınmamıştır. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatı ile de yakından ilgilenmiştir.

Eserleri:

- *'Alâ Merfe'i'l-Eyyâm* (Günlerin Limanında)
- *el-Kitabe fî lahzati 'Uri* (Çıplak Anında Yazmak)
- *Ekâzibu Semeke* (Bir Balığın Yalanları)
- *Fevdâ'l-Havâs* (Duyular Kaosu)
- *'Abir Serîr* (Yataklar Arası)
- *Nisyân. com* (Unutmak. com)
- *Kulubuhum Ma'anâ ve Kanâbiluhum 'Aleynâ* (Kalpleri Bizimle Bombaları Üzerimize)
- *el-Esved Yeliku Bik* (Siyah Sana Yakışıyor)

- *Zâkiretu'l-Cesed* (Bedenin Hatırası)⁵²⁹.

'Alâ Merfe'i'l-Eyyâm (Günlerin Limanında):

On altı yaşındayken ailesine bakmak için gece geç saatlere kadar yaptığı *Hemesât* adlı radyo programlarında kullandığı şiirleri bu divanda toplamıştır. Yüz on bir sayfadan ibaret olan bu divan, 1972 yılında Cezayir'de basılmıştır⁵³⁰.

***el-Kitâbe fî lahzati 'Uri* (Çıplak Anında Yazmak) :**

Yirmi üç, yirmi dört yaşlarında yazmış olduğu şiirlerden ibaret olan bu divan, 1976 yılında Paris'te basılmıştır⁵³¹.

***Fevda'l-Havâs* (Duyular Kaosu)⁵³²:**

Zâkiretu'l-Cesed adlı romanın devamıdır. Seviyesi oldukça yüksek şiirsel bir dille kaleme alınmıştır. Cezayir'in tarihi yanı sıra eserin merkezinde 1990'lı yıllarda yaşanmış olan bir aşk hikaye edilmektedir. Romanın kadın kahramanı bir subayla evlidir, kardeşi ise muhafazakar birisidir. Eserin kahramanı bu ikisinden de kaçarak kendi hayal dünyasında bir aşk kurgulamaktadır. Eser, 1997 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Âdâb tarafından yayımlanmış olup bugüne değin on beş baskısı yapılmış ve pek çok yabancı dile de çevrilmiştir⁵³³.

'Abir Serîr (Yataklar Arası):

Bir önceki roman olan *Fevda'l-Havâs*'ın devamı niteliğindeki bu eser yazarın üçlemesinin son kitabıdır. Romanda aşk, felsefe ve siyaset gibi unsurlar bir arada işlenmektedir. Kahramanın ölmesi ve Kostantîne'ye gömülmesi ile sona ermektedir. Olaylar bir savaş fotoğrafçısının diliyle anlatılmaktadır⁵³⁴.

⁵²⁹ Mariam Dali, "Ahlâm Mustegânimî'nin Zâkiretu'l-Cesed Adlı Romanı", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, s. 15-20, (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

⁵³⁰ (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

⁵³¹ (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

⁵³² Hakkında detaylı bilgi için bkz. Turgay Gökgöz, "Ahlâm Mustegânimî'nin *Fevdâ'l-Havâs* Adlı Romanında Kara On Yıl", **Current Debates in Linguistic and Literature**, Editör: Şenel Gerçek, Umut Balcı, C. VIII, IJOPEC Yayınları, Londra, 2017, s. 231-239

⁵³³ (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

⁵³⁴ (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

el-Esved Yelîku Bik (Siyah Sana Yakışıyor):

Yazar uzun bir bekleyişten sonra 9 Aralık 2012 tarihinde yayımlanmış olan bu romanı ile kısa sürede çok büyük bir ilgi toplamıştır. Üçlemesinden sonra yazmış olduğu ilk romandır. Konusu ise Cezayir tarihi hakkında olup aynı zamanda Cezayir'in "Kara On Yılı" anlatmaktadır. Roman hayattan vazgeçmiş bir kadınla hayata tutunmaya çalışan bir adam arasındaki aşk hikayesine de dayanmaktadır. Eserde aynı zamanda Cezayir devriminin kalesi olan Avras bölgesinde yaşayan insanların mücadelesi övülmüştür⁵³⁵.

Zâkiretu'l-Cesed (Bedenin Hatırası):

Yazarın ilk roman çalışmasıdır. 1984-1988 yılları arasında Paris'te bulunduğu esnada kaleme alınmıştır. Bu eserde vatanına ne kadar özlem duyduğunu ifade etmektedir. Bu roman yazarın Kostantîne şehrini merkeze aldığı üçlemesinin ilkidir. Bir taraftan Kostantîne diğer taraftan ise Cezayir'de devrim sonrası yaşam hakkında bilgiler sunmaktadır. 8 Mayıs 1945 olayları ile başlayan 5 Kasım 1988 olaylarına kadar devam eden süreci ele almaktadır. Ayrıca Filistin sorunu ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali gibi pek çok soruna da yer vermektedir.

Bu çalışma 1993 yılında yayımlandığında edebi bir olay olmuştur. Pek çok eleştirmen tarafından son on yılda Arap dünyasındaki en önemli roman olarak görülmüştür. Dünyaca ünlü pek çok üniversitede ders olarak okutulmuştur. Ayrıca Lübnan'daki genel liselerde de müfredattaki yerini almıştır. Bu romana dair pek çok ilmi çalışma yapılmış olup eleştirmenlerce son dönemin en iyi romanı olarak görülmektedir. 1993 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Âdâb tarafından yayımlanmıştır. Bugüne değin on sekiz baskısı yapılmış olan bu eser, pek çok de ödül almıştır. En önemlisi ise 1997 yılında en iyi Arapça roman dalında kazandığı Kahire Amerikan Üniversitesi tarafından verilen Necib Mahfuz Ödülü'dür⁵³⁶.

⁵³⁵ Riham Sheble, *Encyclopedia of African Literature*, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003, s. 487; (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

⁵³⁶ Zehra Dîk, *min Revâi' el-Edebu'l-Cezâirî*, Dâru'l-Huma, 'Ayn Melîle, 2014, s.19-20; Dali, a.g.e., s. 24, (Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

Özeti:

Romanın anlatıcı yazarı Hâlid, on altı yaşındayken Fransızlara karşı olan protestolara katıldığı için göz altına alınır ve hapse atılır. Burada Sî-Tâhir ile tanışır. Kendisi altı ay, Sî-Tâhir ise üç yıl kaldıktan sonra hapisten çıkarlar. Hâlid, annesini kaybeder. Sonrasında babası genç bir kızla evlenir ve bütün bu olanlar onu savaşa katılmaya sürükler. Sî-Tahir ile yolları kesişir. Katılmış olduğu operasyonların birinde kolundan yaralanır, bu nedenle cepheyi terk edip Tunus'a gitmek zorunda kalır. Burada bir hastahane kolu kesilir. Sî-Tahir kendisine bir zarf verir ve bunu oradaki ailesine teslim etmesini söyler. Aradan beş yıl geçer ve Sî-Tahir cephede şehit düşer. Bu esnada Hâlid Cezayir'e taşınır artık savaş bitmiş ve Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır. Bir süre bir yayımevi sorumlusu olarak yaşamını idame ettirir. Sonrasında Paris'e gider ve aradan yirmi beş yıl geçtikten sonra orada bir sergide Cezayirli simalı iki kız dikkatini çekmektedir. Bu kızlardan biri yirmi beş yıl önce nüfusa kayıt ettirmiş olduğu Sî-Tahir'in kızıdır. Adı Hayât olan bu kızla aralarında bir ilişki olur ve bu durum kızın yaz tatilini Cezayir'de geçirmek üzere Paris'ten ayrılışına kadar devam eder. Hayât, Paris'e döndüğünde Hâlid onu kendisini ziyaret eden Ziyâd ile tanıştır ve belirli bir süre sonra ikisini de kıskanmaya başlayacaktır. Ancak bir süre sonra bu durumda yanıldığını anlar. Nitekim Ziyâd ülkesine cepheye gitmiş ve Gazze'de şehit düşmüştür. Sonrasında bir şekilde Hayât'ın Kostantîne'de yapılacak düğününe davet alır ve düğüne gider. Paris'e geri döndükten altı ay sonrasında kardeşi vefat etmiştir ve teşhis için çağrılmaktadır. Kostantîne'ye gider kardeşi Hasan'ın altı çocuğu ve eşiyle beraber yaşamına devamına eder⁵³⁷.

3.5.3.31. Muhammed Miflâh (1953-)

Romancı, öykücü ve tarih araştırmacısı olan Muhammed Miflâh, 28 Aralık 1953 tarihinde Ğlîzân Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimine değin burada okumuştur. Vahrân Üniversitesi Hukuk Bölümü mezunudur. Ğlîzân bölgesinin tarihi mirasına dair pek çok araştırma ve çalışmaya imza atmıştır. 2007

⁵³⁷ Dali, a.g.e., s. 24-27.

yılında emekli olunca Ğlîzân bölgesi tarihiyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.

İlk makalelerini 1973 yılında eş-Şa‘b gazetesinde yayımlamaya başlamıştır. Öykü, roman ve radyo tiyatrosu da kaleme almaya başlamıştır. İlk öykülerini ise 1970’lerin başlarında *Âmâl*, *el-Cezâiriyye* ve *en-Nadi’l-Edebî li’Cerîde el-Cumhûriyye* adlı ulusal gazeteler ve dergilerde yayımlamıştır. 1983 yılında *Sâ’ik* (Şoför) ve *Esrâru’l-Medîne* (Şehrin Sırları) adlı iki koleksiyonu basılmıştır. Ayrıca 1984 yılında *İnficâr* (Patlama) ve 1986 yılında da *Humûm’z-Zemeni’l-Fellâkî* (Yolkesici Dönemin Sıkıntıları) adlı öyküleri basılmıştır⁵³⁸. 1971 yılından beri eğitim sektörüyle ve işçi sendikacılığıyla meşgul olmuştur. Cezayirli Yazarlar Birliği üyesidir. İki dönem boyunca Ğlîzân Halk Meclisi üyeliğinde bulunmuştur.

Çalışmaları:

- *İnficâr* (Cezayir’in bağımsızlığının 20. Yıl anısına ikincilik ödülü)
- *Beytu’l-Hamrâ’* (Kırmızı Ev, 1986)
- *Zamanu’l- ‘İşk ve Ahtâr* (Aşk Zamanı ve Tehlikeler, 1986)
- *Humûm’z-Zemeni’l-Fellâkî* (Cezayir devriminin 30.yıl anısına birincilik ödülü)
- *el-İnhiyâr* (Çöküş, 1988)
- *el-Kâfiye ve’l-Vişâm* (Kafiye ve Dövme, 2002, 2009)
- *el-Vesâvisu’l-Ğarbiyye* (Batının Vesveseleri, 2005)
- *‘Â’ile mine’l-Fahâr* (Çömlekten Bir Aile, 2008)
- *Şu’letu’l-Mâ’ide* (Sofranın Mumu, 2010)
- *İnkisâr* (Kırılma, 2010)
- *Havâmişu’r-Rihleti’l-Ahîrâ* (Son Yolculuğun Notları, 2012)
- *Mecmû’atu’s-Sâ’ik* (Saik’in Koleksiyonu, 1983, 2009)
- *Mecmû’atu Esrâri’l-Medîne* (Şehrin Sırları Koleksiyonu, 1991)
- *el-Kerâsî’s-Şerise* (Yırtıcı Sandalyeler, 2009)

⁵³⁸ H.Hilmy, ” Miflâh, Muhammed”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, c.II, Routledge, London, 1998, s. 524-525.

Çocuk Hikayeleri:

- *Mi 'tafu 'l-Kitta Minûş* (Kedi Minûş'un Montu, 1990, 2009)
- *Muğâmerâtu 'n-Nemle Kelîha* (Karınca Kelîha'nın Maceraları, 1990, 2009)
- *Vasiyyetu Şeyh Mes 'ûd* (Şeyh Mes'ûd 'un Vasiyeti, 1992, 2009)
- *el-Lu 'lu* (İnci, 2013, Fabl)

Tarih ve Tercüme Alanında:

- *Seyyidu 'l-Ezrak bi 'l-Hâc Râidu Sevra 1864 el-Mendele 'a bi 'Ğlîzân* (2005)
- *A 'lâm min Mintaka Ğlîzân* (Glizan Bölgesinin Meşhurları, 2006)
- *Ğlîzân: Mukavemât ve Sevrât min 1500 ilâ 1914* (Ğlîzân:1500'den 1914'e Kadar İsyân ve Direniş, 2010)
- *Cem 'iyyetu 'l-'Ulemâi 'l-Muslimîne 'l-Cezâiriyyîn* (Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti, 2011)
- *Merâkizu 't-Ta 'lîmi 'l-'Arabî 'l-Hurr fî Medîneti Ğlîzân* (Glizan Şehrinde Arapça Serbest Öğrenme Merkezleri, 2011)⁵³⁹.

3.5.3.32. Vâsînî el-A'rac (1954-)

Roman yazarı Vâsînî el-A'rac, 8 Ağustos 1954 tarihinde Tilimsân'a bağlı olan Seyyidî Bûcnân köyünde dünyaya gelmiştir. Yükseköğrenimini 1977-1985 yılları arasında Şam'da almıştır. Cezayir Üniversitesi ve Sorbon Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. Şam Üniversitesi'nde Cezayir romanına dair kaleme aldığı tez ile doktora derecesini almıştır. Tezini bitirdikten sonra Cezayir Üniversitesi'ne bağlı olan Institut des Lettres adlı kurumda ders vermiştir. Romancı ve akademisyen olan Vâsînî el-A'rac, bağımsızlık sonrasındaki ikinci kuşağın en üretken Cezayirli yazarlarından birisidir. Hem Fransa'da hem de Cezayir'de önemli bir kültürel aktivist ve entelektüel konumundadır. Arapça yazarak hem Doğu Arap ülkelerinde hem de Mağrip'te ün kazanan birkaç Cezayirli yazar arasındadır.

Müellif, 1994 yılında Cezayir'deki iç savaş sırasında ölüm tehditleri aldığı için ailesiyle birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Tunus'ta kaldığı kısa

⁵³⁹ Haddûsî ve diğ., **a.g.e.**, C.II, s. 604-605; Fûğâli, **a.g.e.**, s. 139-140.

süre zarfında iş bulma çabaları boşa çıkınca Fransa'ya gitmiştir. Burada Sorbonne Nouvelle Paris III Üniversitesi'nde Arap edebiyatı dersleri vermeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda birkaç yıl boyunca, bir Cezayir televizyonu için *Bir Yazar ve Bir Kitap* adlı televizyon programı hazırlamıştır. Bu esnada *el-Vatan* gazetesinin edebiyat bölümünde yazılar kaleme almıştır. Bu faaliyetler yazarın roman ve kısa öykü çalışmalarını da aksatmamıştır⁵⁴⁰.

Roman ve kısa öyküler yayımlamaya devam eden Vâsinî el-A'rac'ın *La Gardienne des ombres* (Gölgelerin Muhafızı), *Don Quichotte à Alger* (Don Kişot Cezayir'de) ve *Les Miroirs de l'aveugle* (Körün Aynaları) adlı kıymetli eserleri piyasaya çıkmıştır. Bunlar Arapça'dan önce Fransızca olarak yayımlandı. el-A'rac 2001 yılında roman alanında Cezayir'in en değerli ödülünü aldı. Kendisi hem akademi hem de Arap edebiyatı çevrelerinde bir marka haline geldi. Büyük Arap yazarları arasında da inkar edilemez bir yer edindi. Edebiyat eleştirmenleri özellikle Cezayir romanının gelişimine olan katkısını kabul etmektedirler. Romanları, Cezayir ve Tunus'ta çok sayıda akademik tez ve dolaylı olarak da tez konusu olmuştur.

Vâsinî el-A'rac, bir yandan Cezayir'in ulusal kimliğini vurgulamaya çalışırken diğer yandan da savaş sonrasında duyulan hayal kırıklıklarını işlemiştir. Oldukça uzun süren bağımsızlık savaşının yankılarına kurgusal bağlamda odaklandığı noktalar olmuştur. Onun bu kurgu tarzı klasik Arap edebiyatının ciddi bir etkisini de yansıtmaktadır. Yazdıkları Arap edebiyatındaki makame türüne, Kur'an'a ve Binbir Gece Masalları'na dayanmaktadır⁵⁴¹.

1981-1993 yılları arasında tam yedi roman yayımlamıştır. Ayrıca iki çalışması da Cezayirli Yazarlar Birliği'ne bağlı olan el-Musa'ala tarafından basılmıştır. el-A'rac, edebiyatın yaşamın ciddi bir boyutunun sanatsal ifadesi olduğuna inanmaktadır. Arapça'yı sınırlı dini alanından çıkararak onu modern dünyanın iletişim kalıplarının parlak bir aracı olarak görmektedir⁵⁴². Çalışmalarını Arapça ve Fransızca olarak kaleme almaktadır. Günümüzde hala *Ehlu'l-Kuttâb*

⁵⁴⁰ Bamia, **a.g.e.**, s. 112-115.

⁵⁴¹ A. Talahite-Moodley, **a.g.e.**, s. 38.

⁵⁴² Bois, **a.g.e.**, C.II, s. 807-808.

(Yazarlar Topluluğu) adındaki televizyon programını hazırlayıp sunmaktadır. Eserleri pek çok yabancı dile çevrilmiştir. 1990'ların başında Cezayirli Yazarlar Birliği'nin yönetim kurulu üyeliğini yapmıştır. 2001 yılında bütün eserleri adına kıymetli bir ödül kazanmıştır. 2006 yılında ise *Kitabu'l-Emîr* (Emir'in Kitabı) adlı romanı oldukça ilgi görerek ödül kazanmıştır. Müellif aynı zamanda 2007 yılında Şeyh Zâyd Ödülü'nü almıştır. Genellikle edebi mahfillerde bulunmaktadır. 2005 yılında Oran'daki Cezayir Toplumsal ve Kültürel Antropoloji Araştırma Merkezi'nde (Anthropologie Sociale et Culturelle) çalışmalarının ele alındığı bir günlük kolokyum düzenlenmiştir. Eserleri önde gelen üniversite profesörleri tarafından analiz edilmiştir.

1962 yılında bağımsızlığın ilanından sonra neredeyse yirmi yıl boyunca Cezayir'de üretilen Arapça romanların hemen hemen tamamı yalnızca 'Abdulhamîd b. Haddûka (1925-1996) ve et-Tâhir Vattâr (1936-2010) tarafından yazılmıştır. Çoğu romanı Cezayir'in dışında yayımlanan ve geniş yayın ile tanıtımdan faydalanan el-A'rac, anlatı biçimlerinin üsluplarındaki değişikliklerle alakalı olarak Haddûka'nın ve diğer öncülerin romanlarındaki bazı eski anlatımların dilini serbest bir ifade üslubuna dönüştürmüştür. el-A'rac, kuşağının diğer üyeleri gibi Cezayir hükümetlerinin benimsediği Araplaşma politikası uyarınca bağımsızlıktan sonra Cezayir'deki okullarda ve üniversitelerde ders veren öğretmenler aracılığıyla Doğu Arap toplumlarıyla temasa girmiştir.

Bütün bu faktörler el-A'rac'ın Arapça ve edebiyat konusunda sağlam bir eğitim temel almasında önemli bir rol oynamıştır. Cezayir edebiyatında yapılan edebi kurgunun biçim ve içerik yeniliği yoluyla ilerlemesinde büyük bir etken olmuştur. Onun eserlerinde olmayan şey, evvelki dönemlerde üretilen kurgusal eserlerde var olan uzun, ağır ve didaktik yöndür. Bunun yerine el-A'rac, okuyucuya ortaya çıkarması ve yorumlaması oldukça karmaşık karakterler ve metaforlar ile sunmuştur.

1981'de Şam'da yayımlanan ilk romanı *Vakâ'i min Evcâ'i Raculi Ğamara Savbi'l-Bahri* (Denize Doğru Macera Yaşayan Adamın Açılarında) bu eğilimi yansıtmaktadır. Müellif, metinlerinde çeşitli yenilikler yapmaya çabalamakta ve

modern temaları aktarmak için uğraşmaktadır. Bunun yanı sıra hem Cezayir sözlü mirasını hem de klasik Arapça metinleri kullanarak üretimine devam etmiştir.

el-A'rac zamanla kurtuluş mücadelesinin ve savaş yıllarının konu olarak sağladığı ana temalardan uzaklaşmıştır. Bu mevzuların aksine kişisel tecrübelerini tema olarak kullanmaya başlamış ve daha önceki nesilden yazarların yaptığı gibi devrimin alevini canlı tutmak için öznel bir yaklaşımı tercih etmiştir.

Edebi eserlerini üç ana tematik aşamaya bölmek mümkündür. Hepsinde yeni teknikler denemeye devam etmiştir. Arap edebiyatını ve halk mirasını sıklıkla kullanmıştır. Cezayir siyasi hayatına da eleştirel bir tavır takınmayı sürdürmüştür.

el-A'rac'ın ilk romanları kırsal toplumların sert doğal koşullarına karşı hayatta kalma mücadelesi etrafında dönmektedir. Yoksullukla ilgili betimlemeleri ve Cezayir'deki siyasi vaziyetin açmazına atıfta bulunmasına rağmen bu dönemde kaleme aldığı romanları esasında bağımsızlık savaşı sırasında babasının ölümüne ve yazarın çocukluk yıllarına dayanan duygulara dairdir.

1998 yılında *Marayâ'd-Darîr* (Kör Adamın Aynaları) ile 2001 yılında ise *Şûrfetu Bahri's-Şimâl* (Kuzey Denizi'nden Balkonlar, 2001)'i yayımladı. *Hârisetu'z-Zilâl* (Gölgelerin Bekçisi) adlı eserinde ise geleceğe yönelik iyimserliklerinden oluşan hikayesini yavaş yavaş ortaya çıkartmaktadır. Romanda Kuzey Avrupa'daki bir konferansa giderken ülkesinde yaşanan trajedileri unutmaya hevesli ama bir o kadar da umutsuz bir adama rastlamaktayız. Geride bıraktığı trajik olayları unutmak için gazete gibi yayın organlarını okumayı reddetmektedir. Planlı ve düzenli bir Avrupa şehri olan Amsterdam, kendi ülkesindeki kaosun acı bir hatırlatıcısıdır. Kahramanın aklı Cezayir'deki yeraltı hayatıyla daha da koşullanmıştır. Burada güvenliği için saklanmaya çalışmaktadır. Anlatıda bu durumun kendisi ve onun gibi yaşayan diğer insanlar üzerindeki tahrip edici etkisi ortaya koyulmaktadır. Kitap, Cezayir trajedisinin olumsuz psikolojik yansımalarına derinlemesine bakmaktadır.

Tavku'l-Yasemîn (Yasemin Gerdanlığı) adlı eserde yazar bir kadının sevgisinde teselli bulabilmektedir. Ayrıca ülkesine olan sevgisi İbn Arabî'nin

maneviyatıyla harmanlanarak sunulmaktadır. Kitap, Hristiyan olan Sylvia ve Müslüman olan 'Îd eş-Şâ'b gibi farklı dinden olan bir çiftin evlilik meselesini gündeme getirmektedir⁵⁴³.

Çalışmaları:

- *el-Bevvâbetu 'l-Zerkâ* (Mavi Kapı, 1980)
- *Cesedu 'l-Harâ 'ik* (Yanıci Beden, 1978, Mecelletu 'l-Âmâl)
- *Tavku 'l-Yâsemîn* (Yasemin Gerdanlığı, 1982)
- *Damîru 'l-Ğâib* (Kayıp Zamir, 1990)
- *Vakâ 'i 'u min Evcâ 'i Raculi Ğamiri Savbi 'l-Bahri* (1980)
- *Vâk 'i 'u 'l-Ahziyeti 'l-Haşene* (Çirkin Ayakkabıların Vakası, 1981)
- *Mâ Tebekkâ min Sîreti Lahdar Hamrûş* (Lahdar Hamrûş'un Hayatından Kalanlar, 1982)
- *Nevvâru 'l-levz* (Badem Çiçeğı, 1983)
- *Masra 'u Ahlâm Meryem el-Vedî 'a* (Nazik Meryem'in Rüyalarının Ölümü, 1984)
- *Zâkiretu 'l-Mâ* (Suyun Hatırası, 1997)
- *Marâyâ 'd-Darîr* (Kör Adamın Aynaları, 1998)
- *Şurfâtu Bahri 'ş-Şimâl* (Kuzey Denizi'nden Balkonlar, 2001)
- *el-Leyletu 's-Sâb 'a ba 'de 'l-Elf* (Binden Sonraki Yedinci Gece, 1993)
- *Seyyidetu 'l-Makâm* (Makamın Hanımı, 1995)
- *Hârisetu 'z-Zilâl* (Gölgelerin Bekçisi)
- *Kitâbu 'l-Emîr* (Emir'in Kitabı, 2005)⁵⁴⁴.

3.5.3.33. Yasmina Khadra (1955-)⁵⁴⁵

Asıl adı Muhammed Mûlsehûl olan Cezayirli romancı ve eski ordu subayı, Yasmina Khadra 10 Ocak 1955 tarihinde Cezayir'in güneybatısında yer alan Beşşâr iline bağlı olan Kenadsa'da dünyaya gelmiştir. Müellifin annesi göçebe bir

⁵⁴³ (Çevrimiçi) <http://encyclopedia.jrank.org/articles/pages/5533/A-raj-Wasini-al--1954.html> 21.01.2017; Bamia, a.g.e., 112-115.

⁵⁴⁴ (Çevrimiçi) <http://www.adab.com/literature/modules.php?name=Sh3er&doWhat=ssd&shid=1186> 18.01.2017.

⁵⁴⁵ Hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Gökgöz, "Frankofon Cezayir Edebiyatı'nda Yasmina Khadra ve Edebi Kişiliğı", C.II, **Uluslararası Ortadoğı Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat) Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2017, s. 173-180.

aileden gelmektedir. Hemşire olan babası ise Cezayir bağımsızlık savaşında yer almış ve sonrasında da Cezayir ordusuna katılmıştır. Neticede ailesi Vahrân şehrine taşınmıştır. Babası, Muhammed'in askeri okula gitmesi hususunda önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle Muhammed dokuz yaşındayken askeri okula başlamış ve edebiyata olan sevgisini burada keşfetmiştir. Cezayirli yetkililerinin sansürü ve Fransızca öğretmeninin cesaretlendirmesi ile sonucunda çalışmalarını Fransızca olarak kaleme almıştır. 1975 yılında ise Şerşel'deki askerî akademiye girmiş ve Cezayir ordusunda yirmi beş yıl görev almıştır. 1980'li yıllarda ilk metinlerini yayımlamaya başlamıştır. 1978-2000 yılları arasında yazdıkları askeri sansüre uğradığından 1988 yılında takma adı olan Yasmina Khadra'yı kullanmaya başlamıştır. Geçmişteki askeri kariyeri ve köktendinci muhalefete karşı olan eleştirel yaklaşımı aslında bu ismi kullanmasında önemli bir etken olmuştur. *Le Monde* gazetesine verdiği röportajda eşinin kendi adını kullanmasını teklif ettiğini dile getirmiştir. Müellif bu teklifi kabul ederek 1987 yılından itibaren bu ismi kullanmaya başlamıştır. Bu ismi kullanmasını ise Cezayir kadınına duyduğu saygının ve Fransızca'ya olan sevgisinin de aralarında olduğu bir çok nedene bağlamaktadır. 25 Nisan 2010 tarihinde *New York Times*'a vermiş olduğu röportajda Cezayir hakkında yazan herhangi bir Arap'ın olmadığını dile getiren Albert Camus'a cevap vermek istediğini söylemiştir. Müellif, “Onun diliyle yazarak işte ben burdayım, varım demek istedim” demiştir⁵⁴⁶.

Khadra'nın gerçek adı altında yayımladığı ilk iki eseri *Houria* (Huriye, 1984) ve *Amin* (Emin, 1984)'dir. Daha sonraki yıllarda gerçek ismi ile *De l'autre coté de la ville* (Şehrin Diğer Ucunda, 1988) adlı romanını Fransa'da, de *La fille du pont* (Köprü'nün Kızı, 1985) ve *Le privilège du phénix* (Anka'nın Ayrıcalığı, 1989) isimlerinde romanlarını da Cezayir'de yayımladı⁵⁴⁷.

Gerçek adını ve hikayesini otobiyografisi olan *L'Ecrivain* (Yazar) adlı romanında 2001 yılında gözler önüne sermiştir. Müellif genel olarak kadınların ve

⁵⁴⁶ Aida A.Bamia, “Yasmina Khadra” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008, s. 417-419; Lila Luce, **Dictionary of African Biography**, Editors: Emmanuel K. Akyeampong, Henry Louis Gates, Oxford University Press, New York, 1977, s. 347-348.

⁵⁴⁷ Bamia, **a.g.e.**, s. 417-419.

özellikle de eşinin cesaretine hayran durumda idi. *Les Sirenes de Bagdad* (Bağdat'ın Sirenleri, 2006) adlı kitabı ise Irak'taki çatışmalarla ilgilidir⁵⁴⁸.

Ce que le jour doit à la nuit (Günün Geceye Borcu) adlı kıymetli romanı, 2008 yılının en iyi kitabı seçilmiştir. Bu eser aynı zamanda 2012 yılında Alexandre Arcady tarafından sinemaya uyarlanmıştır. *L'Attentat* (Saldırı) kitabı kırk iki dile çevrilmiş olup 2006 yılında pek çok ödül kazandırmıştır. 2011'de Yasmina Khadra, tüm çalışmaları için Académie française'den Henri Gal Edebiyat Büyük Ödülü'nü almıştır⁵⁴⁹.

3.5.3.34. 'İzzeddîn Celâvecî (1962-)

Yazar ve akademisyen olan 'İzzeddîn Celâvecî, 1962 yılında Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Hukuk ve edebiyat eğitimi almıştır. Burc Bû 'Arîrîc şehrinde yer alan Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî Üniversitesi'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Doktorasını Kostantine Üniversitesi'nden almış, modern ve çağdaş edebiyat çalışmıştır. Şiirsel tiyatro alanında uzmanlaşmıştır. Erken yaşta 1980'li yıllarda hem Arap ülkelerinde hem de ulusal gazeteler aracılığıyla Cezayir'de ilk çalışmalarını yayımlayabilmiştir. Ayrıca kültürel çalışmalara da katkıda bulunmuştur. Cezayirli Yazarlar Birliği'nin bir üyesidir. Kendi çalışmalarına ilişkin olarak yüzlerce akademik araştırma ve makale ile yirmi beş adet doktora tezi yapılmıştır. Eserleri Cezayir'deki eğitim programlarında da tercih edilmektedir. İlk öykü koleksiyonu *Limen Tehteffu'l-Hanâcir*'i 1994 yılında yayımlamıştır. Özellikle roman, öykü, eleştiri, tiyatro, çocuk edebiyatı gibi türlerde kendi dünyasını yaratmıştır.

'İzzeddîn Celâvecî'nin *el-Feraşât ve'l-Ğilân* (Kelebekler ve Canavarlar) adlı romanına baktığımızda Sırlar ile Boşnaklar arasında yaşanan savaştan bahsedilmektedir. Roman, küçük bir çocuğun ailesiyle birlikte yaşadıkları köyün Sırların tarafından basılması ve akabinde kendisinin, ailesinin ve köy halkının başından geçen olayları ele almaktadır ve küçük bir çocuğun diliyle şu ifadelerle başlamaktadır:

⁵⁴⁸ (Çevrimiçi) <http://www.africansuccess.org/visuFiche.php?id=515&lang=en>

⁵⁴⁹ (Çevrimiçi) <https://www.pocket.fr/tous-nos-auteurs/yasmina-khadra/> 17.01.2017; (Çevrimiçi) <http://www.dipnotkitap.net/KKCENTER2.htm> 14.02.2017.

Koşuyorum... tökezliyorum... kalkıyorum... yeniden koşuyorum ... ve tekrar tökezliyorum... taşlar dizlerimi parçalayıp geçiyor... Askerlerin bağırışları küçük kalbimi korkuyla acıtıyor. Gözlerimi kapattım, kapatacak gibi oluyorum. Gözbebeklerim yaşlarımın nehrinde boğuluyor.

Koşuyorum... Tökezliyorum... İnce dirseklerimle küçük oyuncağımı sarıyorum... Onu göğsüme koyuyorum.

Koşuyorum... Tökezliyorum ... Dizlerimden kanlar damlıyor. Askerlerin bağırışları beni sarıyor ... Bu bağırışlar adeta havayı yok ediyor ... Boğulduğumu hissediyorum ... Nabzım yükseliyor ... Kalbim yerinden çıkacakmış, patlayacakmış gibi oluyor.

Birkaç adım sonra eve gireceğim... Mesafeler uzuyor... Ayın uzaklığı gibi kapı da uzaklaşıyor... Yalvarırım yaklaş biraz... Ne olur açıl... Neredeyse onlara av olacağım... Köpeklerin beni ısırıldığını hissetmeye başlıyorum.

Askerlerin yükselen kahkahaları, titreyen kalbimi zalim feodalin kırbacı gibi yerinden çıkarıyor... Bacaklarım hareket etmiyor artık... Tökezliyorum... Kalkıyorum... Oyuncagımı kalbime koyuyorum... ve bağrıma basıyorum

Direniyorum... Meydan okuyorum... Daha da hızlı koşuyorum... Köpeklerin kahkahaları... devam ediyorken ben avazım çıktığı kadar bağırıyorum:

An...ne... An...ne... An...ne... An...ne

Köpekler kahkaha atıyor... Arkamdan koşmaya devam ediyorlar... Elleri boynuma uzanıp beni yakalıyor... “Kendi kendime hayır, henüz uzaktalar, beni yakalayamayacaklar” diyorum ... Onlardan önce kapıdan gireceğim... Onların ardına kapıyı kilitleyeceğim... Evimizde ağır olan ne varsa kapının önüne yığacağım... Dolaplar... masalar... yataklar... Babam onlara karşı çıkacak... Onları öldürecek... Hem de hepsini...

Koşuyorum... Nefes nefese kalıyorum... Tıkaniyorum... Ağzım kuruyor... Sağ dirseğimi uzatabileceğim kadar uzatıyorum... Kapıya varmama ramak kaldı... Kahkahaları... çığlıkları... ve ürkütücü ayak sesleri beni korkutuyor.

Arkama dönüp bakamıyorum bile... Hızlı bir şekilde kapıdan girip hemen kilitleyeceğim ve beni yakalayamayacaklar... Kapı açık mı yoksa kapalı mı? Ailem evde mi yoksa gitmişler mi? Ve nereye? Benden önce gelip onlara saldırmış olabilirler mi?...

En önemli çalışmaları şu şekildedir:

Roman:

- *el-Feraşât ve 'l-Ğilân* (Kelebekler ve Canavarlar)
- *Serâdiku 'l-Hulm ve 'l-Fecî'a* (Facia ve Rüya Çadırları)
- *er-Remâdu 'l-lezî Ğasale 'l-Mâ'* (Suyu Yıkayan Kül)
- *el- 'İşku 'l-Makdunis*
- *Hâ 'itu 'l-Mebkâ* (Ağlama Duvarı)

Öykü:

- *Limen Tehteffu 'l-Hanâcir?* (Gırtlaklar Kimi Çağırıyor?)
- *Huyûtu 'z-Zâkira* (Hatıranın İpleri)
- *Sahîlu 'l-Hîra* (Tereddütün Kişnemesi)
- *Rihletu 'l-Benât ilâ 'n-Nâr* (Kızların Ateşe Yolculuğu)

Tiyatro:

- *el-Bahs ani 'ş-Şems* (Güneşi Arayış)
- *el-Ficâcu 'ş-Şâ 'ike* (Keskin Virajlar)
- *en-Nahle ve Sultânu 'l-Medîne* (Hurma ve Şehrin Sultanı)
- *Ahlâmu 'l-Ğuli 'l-Kebîr* (Büyük Canavarın Rüyaları)
- *Ğinâ 'iyyetu 'l-Hubb ve 'd-Demm* (Aşkın ve Kanın Şarkısı)
- *Hubb Beyne 's-Suhûr* (İki Kaya Arasında Bir Aşk)
- *et-Tâ 'is ve 'n-Nâ 'is* (Talihsiz ve Uykusuz)
- *el-Ekni 'atu 'l-Meskûbe* (Delik Maskeler)
- *Rihle Fidâ'* (Kurban Yolculuğu)
- *Milh ve Furât* (Tuz ve Saf Su)
- *Ummu 'ş-Şuhedâ'* (Şehitlerin Anası)

Eleştiri:

- *en-Nissu 'l-Mesrahî fî 'l-Edebi 'l-Cezâirî*
- *el-Emsâlu 'ş-Şa 'biyyettu 'l-Cezâiriyye*
- *el-Mesrahiyyetu 'ş-Şi 'riyye fî 'l-Edebi 'l-Meğâribî 'l-Mu 'âsır*
- *Tecelliyâtu 'l- 'Unfi fî 'l-Mesrahiyyeti 'ş-Şi 'riyyeti 'l-Meğaribiyye*
- *Vakafât fî 'l-Edebi 'l-Cezâirî*

Çocuk Edebiyatı:

- *Zilâl ve Hubb* (Gölgeler ve Aşk, Tiyatro)
- *el-Hamâmetu 'z-Zehebiyye* (Altın Güvercin, Öykü)
- *el- 'Uşûru 'l-Cemîl* (Güzel Serçe, Öykü)
- *İbn Reşîk* (İbn Reşîk, Öykü)
- *Hamse Kısas li 'l-Etfâl* (Çocuklar İçin Beş Öykü)
- *el-Erbâ 'üne* (Kırk, Tiyatro)⁵⁵⁰.

3.5.3.35. Fatma Ğûlî

Akademisyen ve öykücü olan Fatma Ğûlî, Tissemsilt Vilayeti'nde dünyaya gelmiştir. 2001 yılında Cezayir'de eğitim müfettişliği yapmıştır. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden *Filistinli Romancı Seher Halîfe'nin Romancı Söylemi* adlı çalışmasıyla mezun olmuştur. Bûzerî'da bulunan Beşeri Bilimler Fakültesi Yüksek Okulu'nda Arap Dili Kürsüsü'ne kayıtlı bir araştırmacıdır. Ders kitaplarının yazımı komisyonunda görev yapmıştır. Aynı zamanda editördür ve Medînetu'l-'Arab adlı internet sitesinin danışmanlığını yapmaktadır.

Öyküleri:

- *Kemâ lev Enne* (Sanki, Öykü Koleksiyonu)
- *Endulus fî Kalbî* (Endülüs Kalbimde, Öykü Koleksiyonu)
- *Sevsene bi 'Cufûni 'l-Leyl* (Sevsen Gecenin Gözbebeğinde, Öykü)
- *Sevsene ve 's-Sağîra Nedâ* (Sevsene ve Küçük Nida, Öykü)
- *Rîm ve 'l-Hisânu 's-Seherî* (Rîm ve Sihirli At, Öykü)

⁵⁵⁰ 'İzzeddîn Celâvecî, *el-Ferâşât ve 'l-Ğîlân*, Dâru'l-Muntehâ, el-Cezair, 2016, s. 9-10,113-115; (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=26291 15.04.2017.

- *el-Kittatu Lîzât* (Kedi Lîzât, Öykü)
- *Muğâmerât Nemûr* (Panter'in Maceraları, Öykü, 2 cilt)

Şiirleri:

- *Mâ Emkenenî en Erâhu* (Görebildiklerim, Şiir)
- *Behcetü'l-Elvân* (Renklerin Mutluluğu, Öykü)
- *Fâteke en Tuhibbenî* (Beni Sevme Şansını Kaybettin, Şiir)
- *Kâbe Kavseyni min Lehfetin* (Şevke Az Kaldı, Şiir)
- *Hadîsu'l-Matar* (Yağmur'ın Konuşmaları)
- *Beyne Zi'b ve Sa'leb* (Tilki ve Kurt Arasında)⁵⁵¹.

3.6. CEZAYİR'DE TİYATRO

Modern Arap tiyatrosunun doğuşu 1848 yılında Suriye'de yani Osmanlı topraklarında meydana gelmiştir. Ancak en iyi yazarların ve aktörlerin daha iyi koşullar ve daha hoşgörülü bir siyasi iklim arayışında olmaları nedeniyle tiyatro Mısır'da yoğunlaşmıştır. Tiyatrolarda müzik unsuru baskın olduğu için en değerli müzisyenler buralarda çalışmakta idiler. Amatör aktörler bir topluluktan diğerine özgürce geçebilmişlerdir. Aktristler, sahneye çıkabilmeye başlamışlardır. Ancak genellikle Yahudi ve Hristiyan kadınlardan oluşmaktaydılar. Bazı iyi ailelerden gelen Müslüman kadınların I. Dünya Savaşı yıllarına kadar kadınların özgürleşmesini teşvik etmek için sahneye çıktıkları da görülmektedir⁵⁵².

Mısır'ın tiyatro toplulukları, XIX. yüzyılda diğer Arapça konuşulan ülkelerde gezilere başladılar. Bu geziler ilgili ülkelerdeki Arap tiyatrosunu cesaretlendirdi ve oldukça etkiledi. Bölgedeki Avrupa etkisinin sınırlılığı ve güçlü İslami duygular nedeniyle Arap Yarımadasında tiyatro neredeyse hiç var olmadı. Arap tiyatrosunun büyümeye ve gelişmeye devam edebileceğine dair iyimser bir ortam olsa da merkezi hükümetlerin varlığı ve İslami tepkiler

⁵⁵¹ Haddûsî ve diğ., a.g.e C.II, s.366.

⁵⁵² Beth Osnes, *Acting An International Encyclopedia*, ABC-CLIO, California, t.y., s. 16

yüzünden bu sanat hareketinin bir düşüş içerisine girebileceği korkusu da her daim yaşanmakta idi⁵⁵³.

Arap bilim adamları arasında Batı tarzında sahnelenen ilk modern Arapça eserin Beyrut'ta 1947 yılında Mârûn en-Nakkâş'ın *el-Bahîl* (Cimri) adlı oyunu olduğu konusunda genel bir fikir birliğine varılmıştır. Arapça yayımlanmış ilk modern oyunun ise Abraham Daninos'a ait olan *Nuzehatu'l-Muštâk ve Ğussati'l-Uşşak fî Medineti Tiryaki'l-'Irâk* adlı oyunun 1847'de Cezayir'de anonim olarak yayımlandığı hususu 1990'lı yılların başında Manchester Üniversitesi'nden Dr. Philip Sadgrove tarafından keşfedilmiş ve 1996'da Dr. Shmuel Moreh ile birlikte açıklamalarla sunulmuştur. Bu yüzden günümüzde hala sahnelenen ilk oyunun hangisi olduğu sorusuna yanıt aranmakta ve ilgili konu tartışılmaya devam etmektedir⁵⁵⁴.

Mağrip tiyatrosuna bakıldığı zaman Tunus'ta bağımsızlığını kazanılmasından önce daha çok Avrupa eserlerinden çeviriler ve uyarlamaların sahnelendiği görülmektedir. Gazetelerde tiyatroya nadiren yer verilmiştir. Üstelik Tunus Tiyatrosu'nda Mısırlı sanatçılar kendilerine yer bulabilirken Tunuslu oyuncuların sahneye çıkabilme sorunu olabiliyordu. Mısırlı tiyatro eleştirmeni Zeki Tulaymat'ın Tunus'ta bir tiyatro kurduğu ancak ülke tiyatrosuna hareket getiremediği görülmektedir.

Bağımsızlıktan sonra Tunus'ta yüksek bütçeli bir Ulusal Tiyatro kurulmuştur. Bu kurum kısa sürede gelişme kaydetmiştir. Bu tiyatronun başında Avrupa tiyatro ve sinemasının tanınmış bir kişiliği olan Ali b. Ayd bulunmaktadır. Söz konusu sanatçı Tunus'un en küçük yerleşim birimlerine kadar bu sanatı götürmektedir.

Fas'ta tiyatro sanatı ise Fransız ve İspanyol tiyatrosunun tesirindeydi. Faslı yazarlar, komedi ustası olan Molière'i severlerdi. Çoğu zaman da eserlerini

⁵⁵³ Osnes a.g.e., s. 16-17.

⁵⁵⁴ Khalid Amine, Marvin Carlson, **The Theatres of Morocco, Algeria, Tunisia (Performance Traditions of the Maghreb)**, Palgrave Macmillan, London, 2012, s. 71; Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.al-fadjr.com/ar/culture/265389.html> 14.04.2017.

İspanyolca ve Fransızca olarak kaleme alırlardı. Ancak tiyatro sanatının Tunus'ta olduğu gibi Fas'ta gelişme imkanı bulamadığı görülmektedir⁵⁵⁵.

Cezayir'de resmi olarak tiyatro sanatının başlangıç tarihi ise 1920'li yıllara dayanmaktadır. Nitekim I. Dünya Savaşı'ndan önce Cezayir'de iki tür tiyatro mevcuttu. Bunlardan birincisi sık sık Fransız yetkilileriyle dalga geçen ve 1943'te yasaklanmış olan *Karagöz* gölge oyunu iken diğeri *Fasl Mudhik* adlı Mısır komedisidir⁵⁵⁶.

Fransız işgali döneminde Cezayir tiyatrosu, 1830-1888 yılları arası sanatsallıktan uzak bir dönemdir. Bu tarihlerde sadece askeri kışlalarda tiyatrolar oynanmakla yetinilmektedir. Tiyatro binalarının bazıları başkent Cezayir, Kostantîne, Vahrân, Sidi bi'l-'Abbâs, Bicâye, Sûku'l-Ahrâs ve Skîkda gibi şehirlerde bulunmakta idi. Bunlar İtalyan mimarisi ile inşa edilmişlerdi. 1888 yılından sonra inşa edilmiş olan bu tiyatrolara sadece Fransızlar ve onların çocukları gidebiliyordu. Cezayirliler ise engellerle karşılaşmaktaydı. Kuzey Afrika'daki Fransız işgaline rağmen tiyatronun bu dönemdeki gelişimini inkar etmek mümkün değildir. 1888 yılından sonra Cezayir'de Fransızların oluşturdukları pek çok tiyatro topluluğu bulunmaktaydı. Bu tiyatro toplulukları Cezayirlileri de tiyatro toplulukları kurmaya itmiştir⁵⁵⁷.

Ülkedeki tiyatro hareketinin başlangıcı Kardâki, George Ebyad ve Fatima Reşîdi'nin şans eseri ziyaretlerinin etkisiyle birlikte XX .yüzyıl başlarıdır. Süleyman Kardahî topluluğu 1907 yılının sonlarında Tunus ile birlikte Cezayir'e ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu tiyatro topluluğuyla ilgili elde çok az bilgi bulunmaktadır. Mısır'a da ziyarette bulunmasına karşın Kuzey Afrika ülkelerinde özellikle Tunus'ta daha çok ilgi görmüştür⁵⁵⁸.

1921 yılında ise George Ebyad Tiyatro Topluluğu'nun Kuzey Afrika'da Libya'dan başlayarak Fas'a kadar uzanan bir gezi yaptıkları görülmektedir. Bu

⁵⁵⁵ Özdemir Nutlu, **Dünya Tiyatrosu Tarihi**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1972, s. 450-451.

⁵⁵⁶ **A.e.**, s. 9.

⁵⁵⁷ Ahmed 'Allâve Vehbî, **Melâmihu'l-Mesrahi'l-Cezâirî**, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Cezâiriyyîn, Cezayir, 2004, s. 38.

⁵⁵⁸ Mîrâs el-'îd, **el-Mesrahu'l-Cezâirî Neş'etuhu ve Tetavvuru**, Mektebetu'l-İrşâd li't-Tibâ'ati ve't-Tevzî', Sidi Bi'l-'Abbâs, 2012, s. 79.

gezi kapsamında Cezayir'e de gelmişlerdir. Bu hadise dönem içerisindeki tiyatro bazında yaşanan en önemli kültürel olaydır. Bu hadise nitekim kültürlü gençleri etkilemiş ve Arap tiyatrosunu tanımaları hususunda onlara önemli fırsatlar tanımıştır. Bazı araştırmacılara göre bu ziyaretin hedefi İslam dünyası üzerinden tiyatro sanatını yaymak ve Kuzey Afrika'da Arap tiyatrosunu tanıtmaktır. George Ebyad Tiyatro Topluluğu, Arap tarihine dayanan üç kişiden ibaret olan iki tiyatro oyunu oynamışlardır. Necîb Haddâd'a ait bu oyunlar, fusha sunulmuş olan *Salâh ed-Dîn Eyyûbî el-Eyyubi* ile *Sa'ratu'l-'Arab* (Arapların İntikamı)'tır. Ancak bu oyunlar, beklenildiği ilgiyi görmemiş ve büyük kitlelere ulaşamamıştır. Sadece küçük bir elit kitle tarafından izlenilmiştir⁵⁵⁹.

1921 yılında ilk resmi tiyatro topluluğu tesis edilmiştir. *el-Muhezzebe*, adını taşıyan bu topluluk George Ebyad Tiyatro Topluluğu'nun ziyaretinden güç aldıklarını ifade etmektedirler. Dört yıl içerisinde toplam üç fusha tiyatro oyunu sahnelemişlerdir. Bu oyunların müellifi Alî eş-Şerîf et-Tahir'dir. Bu topluluk 1921 yılının Kasım ayında *eş-Şifâ' ba'del-'l-'Înâ'* (Cefadan Sonra Şifa) adlı tek bölümlük tiyatro oyununu ve 1922'de ise başkentte Korsal Tiyatrosu'nda dört bölümden oluşan *Hadîkatu'l-Ğarâm* (Aşk Bahçesi) adlı oyunu sundular. *Bedî* adlı üç fasıldan oluşan üçüncü bir tiyatro oyununun ise 1926 yılında sahnelendiği görülmektedir. Bu oyunlar sarhoşluğu ve bu durumun verdiği sosyal zararları ele almıştır. *el-Muhezzebe* tiyatro hayatına daha fazla devam edememiş ve maddi sebepler yüzünden faaliyetlerine son vermiştir⁵⁶⁰.

1922 yılında Doğu Arap ülkelerinde eğitim gören Muhammed el-Minsâlî'nin başkanlığında bir tiyatro topluluğu daha kurulmuştur. 1922 yılının Aralık ayında *Sebîlu'l-Vatan* (Vatan Uğruna) ve 1923 yılının Haziran ayında *Fethu'l-Endulus* (Endülüs'ün Fethi) adlarında iki drama sunmuşlardır. Mısırlı 'İzzeddîn Topluluğu'nun Cezayir'e yaptığı ziyaret bu topluluğun oluşmasında büyük etkendi⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ Alî er-Râ'î, *el-Mesrahu fî'l-Vatani'l-'Arabî*, 'Âlemu'l-Ma'rifeti, el-Kuveyt, s. 459; el-'Îd, **a.g.e.**, s. 8.

⁵⁶⁰ el-'Îd, **a.g.e.**, s. 85.

⁵⁶¹ **A.e.**, s. 86.

Cezayir tiyatrosunun başlangıçtan beri altı merhale geçirdiğini bilinmektedir. Bu merhalelerin her birinde sanat ve siyasi bilinç derecesi değişmekte ve sunulan tiyatro oyunları da çeşitlenmektedir. 1926-1962 yılları arasında Cezayir tiyatrosu birbirinden beş farklı merhale geçirmiştir. Bağımsızlıktan sonra ise 1962-1973 yılları arasında tek bir merhale geçilmiştir⁵⁶².

3.6.1. I. Merhale (1926-1936)

Cezayir tiyatro tarihindeki birinci merhale 1926 senesinde başlar ve bu tarih Cezayir'deki Arap Tiyatrosu'nun resmi başlangıcı olarak addedilmektedir. Bu merhale 1936 yılına dek uzanmaktadır. Bu dönemin yapıtları halkın gündelik sorunlarına önem vermesi ve gerçekçiliğiyle öne çıkmaktadır. Bu dönemde Komedi özelliği olan skeç tarzındaki ve doğaçlama türü oyunlar gösterime girmiştir. *el-Kûmîdya lartî* oyunu belirli kişiler ve şahsiyetler tarafından izlenmektedir. Bu merhalenin sonraki yıllarında ise tiyatroların konusu değişmiş olup daha çok yobazlığın ve din adamlarının ön plana çıktığı konular ile köyden gelen birinin ilk kez şehri keşfetmesi, başına gelen acayip şeyler gelmesi ve dolandırıcılık konularının yer aldığı tiyatro oyunları gündeme gelmiştir. Bu dönem tiyatrosuna halk tiyatrosu adı da verilmiştir.

Cezayir'deki Arap Tiyatrosu'nun en önemli figürlerinden birisi Reşîd Kostantînîdir⁵⁶³. Ülkedeki tiyatronun öncüsü ve fiili olarak kurucuları arasında yer almaktadır. Reşîd Kostantînî'nin tartışmasız Cezayir'deki Arap tiyatrosunun lideri olduğu söylenebilir. Yazmış olduğu oyunlarla, çalıştığı topluluğa sahnelenecek pek çok malzeme sağlamıştır⁵⁶⁴.

Reşîd Kostantînî (1887-1944) 1930'lu yıllarda Cezayir tiyatrosuna altın bir dönem yaşatmıştır. Ruth Arlete *el-Mesrahu'l-Cezâirî* (Cezayir Tiyatrosu) adlı

⁵⁶² Vehbî, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁶³ Ruveysîd (Reşîd Kostantînî es-Sâgîr), gerçek adı Ahmed 'İyyâd, 28 Nisan 1921 tarihinde başkent Cezayir'deki el-Kasbetu'l-'Atîk'de dünyaya geldi. Oyuncu ve komedyendir. 1940'lı yıllarda tiyatroya başladı ve ilk oyunu Muhammed Le'avâsî yönetmenliğindeki *Ridâ Bâv* adlı oyundur. 1942 yılında Muhiddin Başterzi bu yükselen yeteneği başkent Cezayir'de Opera salonunda oyunlarını sergileyen *el-Mesrahu'l-'Arabî* adlı tiyatro topluluğuna tereddüt etmeden eklemiştir. Başterzi ile geçen yedi yıl sonrasında Muhammed Râzi topluluğuna intikal etmiştir. Aynı zamanda radyo tiyatrosunda da çalışmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=33> 31.07.2017.

⁵⁶⁴ el-Vehbî, **a.g.e.**, s. 39-42.

kitabında Kostantînî'nin yüzden fazla skeç ve binden fazla da şarkı kaleme aldığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Cezayir tiyatrosuna doğaçlama tarzını getiren isimdir⁵⁶⁵. Oyunlarında halkın sorunlarına da değinmiştir. Karakterler genel bağlamda hakimler, zalimler, polisler, sahte ve iki yüzlü insanlardan oluşmaktaydı. Oyunlarda komedi unsuru hakim olmuştur. İtalyan komedilerini andıran oyunları halk diliyle müzikal eşliğinde sunulmakta idi⁵⁶⁶.

Reşîd Kostantînî'nin birinci merhalede sadece oyunculukla yetintdiği fakat ikinci merhale artık oyun yazarlığına başladığı görülmektedir. Özellikle *Cûhâ* (Cûhâ), *Fâkû* (Uyandılar), *es-Sekbu* (Delik), *Benî Vî Vî* (Her Şeye Evet Diyenler) gibi oyunları eşi benzeri olmayan bir ses getirmiştir⁵⁶⁷.

1926 yılının Nisan ayında Arapça olarak halk dilinde ilk kez tiyatro denemesi yapılmıştır. 'Allâlû⁵⁶⁸ ve Dahîmun'a ait olan *Cuhâ* adlı üç bölümden oluşan bir oyun gösterime girmiştir. Başkentte bulunan Korsal Tiyatrosu'nda pek çok defa oynanmıştır. Halk dilinde ilk tiyatro olduğu için ciddi bir başarı sağlamıştır⁵⁶⁹.

1926-1934 yılları arasında halk diliyle tiyatrolar oynanmış olup ve çeşitli başarılar yakalanmıştır. Şüphe yoktur ki 'Allâlû, Başterzi⁵⁷⁰ ve el-Kostantînî bu

⁵⁶⁵ er-Râ'î, **a.g.e.**, s. 461.

⁵⁶⁶ Can, **a.g.e.**, s. 101; er-Râ'î, **a.g.e.**, s. 461.

⁵⁶⁷ Vehbî, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁶⁸ 'Allâlû, 3 Mart 1902 tarihinde el-Kasbah şehrinde olarak dünyaya geldi. Gerçek adı Ali Sellali'dir. Cezayirli oyun yazarı, tiyatro yönetmeni ve Cezayir tiyatrosunun babası olarak bilinir. Babasını erken kaybeden Allâlû on üç yaşında ailesini desteklemek için çalışmaya başladı. Ardından eczacılık katibi, kitapçı ve tramvay işçisi olarak işleri gerçekleştirdi. Tiyatroya olan ilgisi kendisini erken yaşta ön plana çıkardı. XX. yüzyılın başında Georges Abyad ve 'İzzeddîn tiyatro topluluklarının performanslarına katıldı. Tiyatroyla olan bu karşılaşma ona oyun üretme fikrini verdi. Böylece öncelikle evlilik, boşanma, alkolizm gibi günlük hayatın konularını ele alan skeçler üretmeye başladı: Bu temalar 1926'dan sonra sahnelenen oyunlara da dâhil edildi. Avrupa'yla ve özellikle hayatının bu sanatın gelişimine adanmış Cezayir klasik müziğinin büyük bir uzmanı olan Edmond Yafil ile olan görüşmeler onu müzik alanında takdir edilecek bir boyuta taşımıştır. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://en.wikipedia.org/wiki/Allalou> 31.07.2017.

⁵⁶⁹ er-Râ'î, **a.g.e.**, s. 460-461; el-'Îd, **a.g.e.**, s. 103.

⁵⁷⁰ Muhiddin Başterzi, 15 Aralık 1897 tarihinde el-Kasbe'de dünyaya gelmiştir. Muhafazakar ve varlıklı bir ailede yetişmiştir. Küçük yaşta Kur'an hıfz etmiştir. *el-Matrabîyye* topluluğunun başkanı olan Antuan Edmont Yafil (1877-1928) kendisini müzik dünyasına kazandırmıştır ve 1918 yılında resmi olarak bu topluluğa girmiştir. Yafil sayesinde Endülüs müziğinde çok iyi bir seviyeye gelmiştir. Yafil'in vefatından bir yıl önce Başterzi, *el-Matrabîyye* Topluluğu'nun başkanı olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=31> 31.07.2017.

başarının mümessillerindendir⁵⁷¹. Söz konusu bu tiyatrolar sosyal yönü olmasına rağmen skece yakın olduğu ifade edilebilir.

Çok uzun zaman geçmeden Cezayir halkı Mısırlı başka bir topluluğun ziyaretine daha şahit olmuştur. Bu topluluğun başkanı ise Fatma Reşîdî'dir. Ahmed Şevkî'ye ait olan *Masra'u'l-Kilûbâtrâ (Kleopatra'nın Ölümü)* ile *Leyla ve Mecnûn* (Leyla ve Mecnun) adlarında iki tiyatro oyunu sahnelemiştir ki bu topluluk daha önce hiçbir topluluğun görmediği ilgiyi görmüştür. 'Allâlû hatıralarında şöyle demektedir: “Eğer Fatma Reşîdî on yıl öncesinde gelmiş olsaydı bu başarı tam anlamıyla gerçekleşmezdi. George Ebyad ve İzzeddin toplulukları gibi başarısız olunabilirdi”⁵⁷².

Fusha olan Cezayir Tiyatrosu başarısını Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'nin yaratmış olduğu kültür havasına borçludur. Bu dönemde fusha yazılmış oyunların çoğunluğu bu cemiyetin elinden çıkmıştır. Kaldı ki bu cemiyet tiyatronun gelişimi hususunda da ciddi bir çaba sarf etmiştir⁵⁷³.

3.6.2. II. Merhale (1934-1939)

1934 yılından başlayıp II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği ana kadar sürmüş olan dönemdir. I. Dönem, Cezayir'deki Arap tiyatrosuna miladına zemin hazırlamıştır. Öncüleri ise 'Allâlû, Dahmûn ve tiyatro hareketine canlılık ve ironi katan Reşîd Kostantînî'dir⁵⁷⁴.

Ruth Arlete, bu dönemde Muhiddîn Bâsterzi isminin de ön planda olduğunu ifade etmiştir. Müzik öğretmenliği yaptıktan sonra bir gösteri sanatı olan tiyatroya yönelmiştir. En önemli oyunları şu arasında *en-Nisâ'* (Kadınlar), *Fâkû* (Uyandılar), *Min ecli's-Şeref* (Şeref İçin) ve *Dâru'l-Mehâbîl* (Delilerin Evi) bulunmaktadır. Ayrıca Molier'in oyunlarını da halk dilinde sunmuştur⁵⁷⁵.

İkinci merhale içerisinde tiyatro, Fransız sömürgecileri tenkit etmesi nedeniyle bir dizi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Sömürgeci kuvvetler

⁵⁷¹ el-‘Îd, a.g.e., s. 105.

⁵⁷² A.e., s. 106-107.

⁵⁷³ A.e., 111.

⁵⁷⁴ Can, a.g.e., s. 101; er-Râ‘î, a.g.e., s. 461.

⁵⁷⁵ er-Râ‘î, a.g.e., s. 461.

tarafından ciddi bir baskı uygulanmıştır. Fransızlar tehlike yaratabilecek herhangi bir durum gördüklerinde tiyatroculara göz dağı vermekteydiler. Oyunlar başlamadan önce denetim yapılmadan oyunun oynanmasına izin verilmemekteydi ve sansür uygulanmaktaydı. Hatta bu durum oyunların durdurulmasına değin gitmiştir. Ancak tüm bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü tiyatro toplulukları Fransız gözlemcilere oynayacakları metinler yerine daha farklısını göstermekteydiler. Bu gibi hilelerle baş edemeyen Fransız güçleri tiyatro oyunlarının tamamının Fransız oyunlarından seçilmesini istedi.

Ancak bu teklif de tiyatro toplulukları tarafından reddedildi. Bu durum da pek tabi tiyatro faaliyetlerinin ikinci kez durmasına sebep oldu. Ancak süre bu sefer kısa sürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte bu tiyatro toplulukları yeniden şekil almaya başlamışlardır⁵⁷⁶.

Şair Muhammed el-‘Îd Al Halife’ye ait olan ve iki bölümden oluşan ilk şiirsel tiyatro oyunu olan *Bilâl*, 1938 yılında ortaya çıkmıştır. Bu oyun İslam tarihinden ilham alan tarihi şiirsel tiyatronun ilk örneğidir. Burada sahabe Bilal’in kahraman duruşu canlandırılmıştır. Ancak tarihi olaylara değinilmemiştir⁵⁷⁷. Hadiseler kitaplarda olduğu gibi ilmi bir şekilde anlatılmamıştır. Kurgu söz konusu olup tarihi olmayan karakterler de oyuna eklenmiştir⁵⁷⁸.

3.6.3. III. Merhale (1939-1945)

III. Merhale, II. Dünya Savaşı (1939-1945) dönemini kapsamaktadır. Bu merhale de sömürgeciler ile tiyatrocular arasındaki mevcut sıkıntılar devam etmiştir. Bu sebepten birinci ve ikinci merhaledeki kadar faaliyet yapılamadığından Cezayir tiyatrosu için bu dönemin daha az öneme sahip olduğu söylenebilir. III. Merhale’de sunulan oyunların siyasi bakımdan halkı bilinçlendirme gibi bir işlevi bulunmamaktadır. I. Merhale’deki *Benî vî vî* ve *Fâkû* gibi siyasi içeriğe sahip oyunların sahnelenemediği görülmektedir. Nitekim bu dönemdeki oyunlar içerik bakımından zayıf kalmıştır. *el-‘Avde* (Dönüş), *Li’l-Ard*

⁵⁷⁶ Vehbî, **a.g.e.**, s. 43-44.

⁵⁷⁷ el-‘Îd, **a.g.e.**, s. 114.

⁵⁷⁸ **A.e.**, s. 11.

(Toprak İçin), *es-Se'âde* (Mutluluk) ve *el-Â'iletu* (Aile) gibi oyunlar bu dönemin önemli eserleri arasında gösterilebilir.

Bu merhale içerisinde daha önce Cezayir'deki Arap tiyatrosunda görülmemiş yeni bir hareket ortaya çıkmıştır ki artık tercüme ve uyarlama faaliyetleri yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bazı topluluklar Fransız oyunlarını tercüme etmeye yönelmişler ve bunları halka sunmuşlardır. Ancak bu oyunların halkın sorunlarıyla uzaktan yakından bir alakası bulunmamaktadır. Bu süreç içerisinde tiyatro yazarlarından Mustafa Bedî', Mustafa Kazdarî ve Mustafa Kâtip⁵⁷⁹ gibi isimlerden oluşan yeni bir nesil ortaya çıkmıştır.

Önceki dönemdeki Fransız tiyatrolar idaresiyle Arap tiyatro toplulukları arasındaki çekişmenin bu dönemde de sürdüğü görülmektedir. Ayrıca dozu da gittikçe artmıştır. Fransız idaresi sadece kendi hükümetinin çıkarlarını gözetken oyunların sahnelenmesi emrini vermiştir. Amaç pek tabii tiyatrolar üzerinden Fransız hükümetinin propagandasını yaptırmaktır. Fakat bu durum karşısında tiyatro toplulukları ayağa kalkmış olup bu durumu kesinlikle reddetmişlerdir. Doğal olarak sömürge idaresi de tiyatroları kapatmıştır. Bundan sonra sömürgeci Fransızlar bir takım Cezayirli ve ayak takımından kimseler ile bir tiyatro topluluğu kurmuştur. Buna da *Belediyyetu'l-Âsime* adı verilmiştir. Fransızların emirleri çerçevesinde çalışan bu topluluk çok uzun süre faaliyet gösterememiştir. Özellikle 1950'li yılların başlarında gerçekleşen 8 Mayıs olayları yeni bir dönemin kapısını aralamıştır⁵⁸⁰.

3.6.4. IV. Merhale (1945-1954)

Bu merhale II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan kısa bir süreçtir. Büyük özgürlük devriminin patlak vermesiyle sona ermiştir. Söz konusu bu merhalenin tiyatro hareketine güçlü bir etkisi bulunmaktaydı. Tiyatro grupları, kitleleri siyasi

⁵⁷⁹ Mustafa Kâtip, 8 Temmuz 1920 tarihinde Suku'l-Ahrâs'da dünyaya geldi. Pastour okulunda okulunda okuduktan sonra ailesiyle beraber 'Annâbey'e intikal etti. Oradan da Kostantîne'ye geçti. Son olarak da başkent Cezayir'e yerleşti 1939 yılında lise eğitimini yarım bırakıp sanatla ilgilendi. Muhiddin Başterzi'nin tesis ettiği *el-Matrabîyye* topluluğuna katıldı. Bu dönemde oyuncu olarak tiyatro oyunlarına katıldı ve kendisine ait olan topluluğun da tohumlarını attı. 'Allâl el-Muhib 'Abdullah Nakli, Seydi Ali Fernândil ile beraber *Elif Ba* adlı topluluğu kurdu. Daha fazla bilgi için bkz.; (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=24> 03.08.2017.

⁵⁸⁰ Vehbî, a.g.e., s. 44-46.

açından bilinçlenmesi hususunda büyük bir rol oynamışlardır. Özellikle de ülkedeki geniş halk tabakaları arasında siyasi bilinçlendirme üzerindeki etkisinin diğer merhalelere nazaran daha net bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. 1945 yılında, devrim esnasında Cezayir’de kırk beş bin şehit verildiği bilinmektedir. Bu nedenle de sunulan tiyatro oyunlarının çoğunluğu devrim içerikli olmuştur.

IV. Merhale’de Kostantîne’de faaliyet gösteren amatör tiyatro topluluklarının sayısı yaklaşık on iki adettir. Ayrıca okullara da bağlı durumdaydılar. Başka şehirlerde de kurulan topluluklar vardır. Ancak bunların kuruluş ve faaliyet gösterdikleri tarihler tespit edilememiştir. Nitekim bu dönem en verimli ve en kritik dönemdir denilebilir.

Bu dönemdeki tiyatro oyunları şu şekildedir: Cezayirli büyük şair Muhammed el-‘Îd Al Halîfe’ye ait olan *Bilâl* ve Ahmed Tefvik el-Medenî’nin *Hannibal* ve Şerîf Şu‘ayib’in Grekçe’den alıntı olan *Batalu’ş-Şa‘b* (Halk Kahramanı) yer almaktadır. IV. Merhale’de de yeni bir kuşak tiyatro yazarı silsilesi ortaya çıkmıştır. Şu rahatlıkla söylenebilir ki 1945 yılı Cezayir’deki Arap tiyatrosunun fiili başlangıcı olmuştur. Önceki merhaleleri bir hazırlık ve zemin hazırlığı olarak görmek gerekmektedir. Bu seneden sonra artık büyük özgürlük devrimi için bilinçlendirme çalışmalarının başladığı görülmektedir⁵⁸¹.

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonraki ilk tiyatro metni Ahmed Tefvik el-Medenî’ye ait olan *Hannibal* (Hannibal, 1948)’dir. Bu tiyatronun konusu, Afrikalı komutan olan Hannibal’ın Romalıların baskılarına karşı olan mücadelesidir. *Hannibal*’ı *Yugarta* adlı oyun izledi. ‘Abdurrahman Mehdâvî, Cezayir halkının Roma kolonizasyonuna karşı verdiği eski mücadeleye bir göz attı. Her iki oyun da fasih Arapça ile yazılmıştı. Yine bu dönem içerisinde ‘Abdurrahman el-Cîlali’ye ait olan *Mevlid*, Muhammed es-Sâlih Ramadân’a ait olan *el-Hansâ*’ adlı tiyatro oyunları ciddi önem arz etmektedir. Fransızların baskılarına rağmen bu tiyatro oyunları oldukça başarılı olmuşlardır⁵⁸².

⁵⁸¹ A.e., s.48.

⁵⁸² el-‘Îd, a.g.e., s. 117-118; Don Rublin, *The World Encyclopedia of Contemporary Theatre*, Taylor - Francis e- Library, 2005, s. 50-51.

Bu yılların Cezayir tiyatrosu için bir parlama dönemi olduğu söylenebilir. Pek çok yeni tiyatro yazarı ortaya çıkmıştır. Bunların başında ise on yedi oyun kaleme alan Ahmed Rıdâ Hûhû gelmektedir. Hûhû ile beraber oyun yazarlığı ciddi gelişme kaydetmiştir⁵⁸³.

1949 yılında Ahmed Rıdâ Hûhû (1911-1956)'nın kurmuş olduğu *el-Muzhir el-Kostantînî* adlı tiyatro topluluğu bulunmaktadır. Hûhû'nın çoğu oyunu burada sahnelenmiştir.

Huvâtu'l-Mesrahi li't-Temsili'l-'Arabî adlı topluluğun ise Muhammed et-Tahir Fudâlâ' tarafından 1950 yılında tesis edildiği görülmektedir. Bağımsızlık savaşı çıkana değin oyunlarını burada sahnelemiştir. Özellikle de Cezayir'in pek çok şehrinde bunları oynayabilmişlerdir. Bunun yanı sıra Libya, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde de oyunlarını sunmuşlardır⁵⁸⁴.

Ülkedeki tiyatro türü doğuşundan gelişimine değin sadece ahlaki ve İslami konularla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda ulusal olayları, fikir akımlarını ve halkın sorunlarını da ele almıştır. Konular ve içerikler doğal olarak her yazarın siyasi görüşüne göre değişmiş ve çeşitlenmiştir. Nitekim Cezayir Arap Tiyatrosu'nda tarihi ve sosyal tiyatro olarak iki eğilim ortaya çıkmıştır⁵⁸⁵.

Bir diğer kıymetli oyun yazarı da yukarıda adı geçen Ahmed Rıdâ Hûhû'dur. Hûhû, yazmaya 1934 yılında Suudi Arabistan'da başladı. Burada *Hicâz* Dergisi'nde çeşitli deneme ve oyunlarını yayımladı. 1940'lı yıllarda Cezayir'e döndü ve Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'nin üyesi oldu. İlk sahnelenen oyunları arasında *Meliketu Ğırnada* (Granada Kraliçesi) vardır. Bu oyun, tarihin çağdaş gerçekliğinin yansıması olarak kullanıldığı toplumsal reformlar ve ahlaki değerlerle ilgileniyordu⁵⁸⁶.

Aynı zamanda, dini konulara yoğunlaşan bir dizi oyunun da yayımlandığı görülmektedir. 'Abdurrahman el-Cilâli'nin *el-Mevlid* ve *el-Hicretu*, Muhammed es-Sâlih Ramadân'ın *en-Nâşi'etu'l-Muhâcera*, Şair Muhammed el-'Îd Al

⁵⁸³ el-'Îd, **a.g.e.**, s.118.

⁵⁸⁴ **A.e.**, s. 119.

⁵⁸⁵ **A.e.**, s. 123-124.

⁵⁸⁶ Rublin, **a.g.e.**, s. 50-51.

Halîfe'nin *Bilâl b. Rabâh*, 'Abdullah en-Nâkili'nin *el-Kahine* (Kahin) ve Muhammed et-Tâhir Fudâlâ'nın '*Abdulhamîd b. Bâdis* adlı oyunlarının hepsi sömürgecileri dini bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu eserlerde Müslümanların abartılı bir şekilde kafirlere karşı verdiği mücadeleler anlatılmaktaydı. Bu oyun yazarları sorunun esas köklerine inememekle birlikte dile getirilmesi gereken pek çok gerçek etkenleri ve nedenleri de göz ardı etmişlerdir⁵⁸⁷.

Bu merhaledeki pek çok tiyatro oyununda maalesef ki içeriğinin oldukça boş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yazarların gerçekçilik ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Kaleme aldıkları konular ise yaşadıkları dönemin içtimai ve siyasi durumuyla ilgili değildir. Yazarların tek amacı drama unsurlarına yer vermeksizin tarihi bir konuyu takdim etmektir. Ülkenin yaşadığı sorunlara bir gönderme yapmak ve yeni bir bakış açısı sağlamaktan yoksunlardır. *es-Sahrâ'* (Çöl), *Leylâ fî Evraşilîm*, *el-Bâbu'l-Meftûh* (Açık Kapı), *Ebû Mihcen* ve *Mâssînîssâ Meliken* (Kral Mâssînîssâ) gibi oyunlar da tarihi olaylar abartılı bir şekilde işlenmiş ve ayrıntılara boşu boşuna yer verilmiştir⁵⁸⁸.

Fransızların Cezayir'i işgali öncesinde Araplar ile Berberiler arasında bir çekişme bulunmamaktaydı. Fakat sonrasında sömürgecilerin kışkırtmalarının da etkisi ile birtakım bölünmeler oldu. Ulusal bütünlüğe darbe vurmak isteyenler Berberileri bir ulus olarak tanınma talebi hususunda kışkırttılar. 'Abdullah en-Nâkili'nin *el-Kâhinetu* adlı oyununda bu çekişmeye detaylıca yer verilmektedir⁵⁸⁹.

Bağımsızlık öncesinde *Yûğarta* adlı oyunun tarihsel tiyatro türüne bir örnek olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu oyunun ülkedeki drama türünün başlangıç noktası olduğu söylenebilir. Tarihsel tiyatrolar kahramanlıklarıyla meşhur karakterlere dayandırılmaktadır. Yazar bu eserde kahraman ile kahramanın yaşamış olduğu dönemi karşılıklı olarak olumlu ve olumsuz etkileriyle birlikte mantıksal bir çerçevede ele almaktadır. Oyunda önemli olan konu değil yazarın aktarmak istediği mesajdır. Karakterleri ve olayları somutlaştırmaya çalıştığı rahatlıkla görülebilir. *Yûğarta* adlı kahramanın ülkesini

⁵⁸⁷ el-'Îd, a.g.e., s. 140.

⁵⁸⁸ A.e., s. 140-141.

⁵⁸⁹ A.e., s. 141.

Romalılar işgal etmekte ve bu kahraman da onlarla mücadele etmeye başlamaktadır⁵⁹⁰.

Bağımsızlık sonrasında üretilen kıymetli tarihi tiyatrolara örnek olarak *Leyle fî Burci Babil* (Babil Kalesinde Bir Gece) adlı tiyatro oyun gösterilebilir. Bu eser bize tarihi tiyatroya dair genel bir izlenim vermektedir. Oyundaki ana karakterler ise bir melik, bir kahin, bir komutan ve soylulardan oluşmaktadır. Oyunun mekanı kralın sarayı, zamanı ise tam olarak da belli olmasa da kadim Irak tarihine dayanmaktadır. Oyun tek bölümden ve üç perdeden oluşmaktadır. Konusu ise büyük Babil kralının kendisini ilah olarak ilan etmesi hakkındadır. Kahin ise kendisine güçlülüğüne delalet etmesi bakımından bir Babil burcu inşa etmesini söylemiştir. Bunun üzerine de halk kendisinin ilah olduğuna inanmaya başlamıştır⁵⁹¹.

Tarihi tiyatroya aşağıdaki oyunlar örnek verilebilir.:

Oyun	Yazar	Yayın Yılı
<i>Bilâl b. Rabah</i>	Muhammed el-‘İd Al Halîfe	1950
<i>Hannabe’il</i>	Ahmed Tevfik el-Medenî	1950
<i>el-Mevlid</i>	Abdurrahman el-Cîlâlî	1949
<i>en-Nâşî’etu’l-Muhâceratu</i>	Muhammed es-Sâlih Ramadân	1949
<i>Anîsetu</i>	Ahmed Rîdâ Huhu	1982
<i>Bûğratu</i>	‘Abdurrahman Mâdivî	1984
<i>el-Kâhine</i>	‘Abdullah en-Nâkilî	1953
<i>es-Sahrâ’</i>	Muhammed et-Tâhir Fudalâ’	1952
<i>Leyletun fî Ūşîlîm</i>	el-Hâşimî’l-Arabî	1954
<i>Bi’ru’l-Kâhineti</i>	Muhammed el-Vâdîh	1967
<i>el-Bâbu’l-Meftûh</i>	Muhammed el-Vâdîh	1972
<i>Ebû Mihcen</i>	Mûsâ el-Ahmedî Nevîvât	1980
<i>Leyletun fî Burc Bâbil</i>	‘Abdulhamîd el-Makrânî	1983
<i>Mâlînî</i>	Ahmed Safata	1983

⁵⁹⁰ A.e., s. 157-158.

⁵⁹¹ A.e., s. 193-194.

<i>el-Hicretu</i>	‘Abdurrahman el-Cîlâlî	1987
<i>el-Hansâ’</i>	Muhammed es-Sâlih Ramadân	1978
<i>‘Abdulhamîd b. Bâdîs</i>	Muhammed et-Tâhir Fudalâ’	-
<i>Salâh ed-Dîn Eyyûbî</i>	Muhammed et-Tâhir Fudalâ’	1950?

Cezayir Arap Tiyatrosu’nda hem sosyal hem de siyasi içerikli oyunların bir kısmı şu şekildedir⁵⁹².

Oyun	Yazar	Yayın Yılı
<i>İmra’et’l-Ebî</i>	Ahmed b. Ziyâb	1952
<i>el-Hizâ’u’l-Mel’ûne</i>	Cellûl el-Bedevî	1953
<i>Udebâ’u’l-Muzhir</i>	Muhammed Rıdâ Hûhû	1954
<i>el-Ustâz</i>	Muhammed Rıdâ Hûhû	1955
<i>Hanîn ilâ’l-Cîl</i>	Sâlih Harfî	1959
<i>İntizâr Nûvember Cedîd</i>	el-Cuneyd Halîfe	1966
<i>eş-Şerâb</i>	Ebu’l-‘Îd Dûdû	1968
<i>Zevâc bilâ Talâk</i>	‘Abdûlmelik Murtâd	1969
<i>el-Beşîr</i>	Ebu’l-‘Îd Dûdû	1971
<i>el-İntihâziyye</i>	Muhammed Murtâd	1972
<i>el-Mağrura</i>	Muhammed Murtâd	1972
<i>es-Semenu</i>	Muhammed Havîzek	1972
<i>Seyyidî Ferc</i>	Sâlih Harfî	1975
<i>el-Lu’betu’l-Maklûbe</i>	Ahmed Bûdşîşe	1977
<i>Tarîku’n-Nasr</i>	Muhammed Sâlih es-Sıddîk	1984
<i>Vefâtu’l-Hayyi’l-Meyyit</i>	Ahmed Bûdşîşe	1984
<i>es-Sırr</i>	Ahmed Bûdşîşe	1984
<i>es-Su’ûd ilâ’s-Sekîfe</i>	Ahmed Bûdşîşe	1984
<i>el-‘Ahetu</i>	Ahmed Bûdşîşe	1984
<i>el-Bevvâb</i>	Ahmed Bûdşîşe	1986

⁵⁹² A.e., s. 226-227.

<i>Masra 'u't-Tuğât</i>	'Abdullah Rakîbî	-
<i>el-Hârib</i>	et-Tahir Vattar	-

Bu merhalede yazılmış Ahmed b. Diyâb'ın *İmra'etu'l-Eb* (Babanın Eşi), Muhammed Murtâd'ın *el-Mağrura* (Gururlu), Muhammed Rıdâ Hûhû'nun *Udebâ'u'l-Mazhar* (Görünüşte Edipler) ve *el-Ustâz* (Hoca) adlı oyunları doğrudan doğruya toplumla ilgili olup var olan sorunları ele almışlardır. Aynı zamanda söz konusu dönemi detaylı bir şekilde yansıtmaktadırlar⁵⁹³.

el-Hârib (Kaçan), *el-Akreb* (Daha Yakın), *el-Vakfu* (Duruş), *el-Lu'betu'l-Maklûbe* (Ters Oyun) ve *İntizâr Nûvember Cedîd* (Yeni Kasım Bekleyiş) adlı oyunlarda ise sınıfsal çatışmalar işlenmiştir⁵⁹⁴.

Radyo Tiyatrosu

1947-1956 yılları arasında radyo tiyatrosunun oldukça gelişme kaydettiği bir dönemdir. Bu süreç içerisinde her hafta radyo tiyatrosunda tiyatro sunumu yapılmaktaydı. 1947 ile 1948 yılları arasında dört aylık bir ara verme süreci de meydana gelmiştir. Aynı zamanda Cezayir Radyosu'nun başkent Cezayir'deki opera salonunda sahnelenecek oyunların tanıtımını yaptığı ve daha büyük bir kitleye ulaşmayı çalıştığı bilinmektedir. Başterzi, radyo yayını ile ilgili olarak şunu ifade etmektedir:

"Cezayir Radyosu'nun yetkilileri bizleri oyun yazımı konusunda cesaretlendirmektedir. Ayrıca radyoda oyunlarımız sunulmadan önce kendileri tarafından kontrol edilmekteydi. Tabiki güzel oyunlar gibi zayıf oyunlarda vardı. Ancak tecrübe, yazarlarımıza oyun yazma konusunda yardımcı olmuştur"

Radyoda görev yapan önemli tiyatrocular arasında Başterzi, Cellûl Başcerrah, Muhammed et-Tûrî ve Seyyid Ali Fîrnûdi bulunmaktadır⁵⁹⁵.

1951 yılı Cezayir Radyo Tiyatrosu için altın bir çağdı. Elli dört tane tiyatro oyunu sunulmuştur. Bu da her hafta bir oyuna tekabül etmektedir. Nitekim 1948-1951 yılları arasında tiyatronun yükselişe geçtiği bir dönem olduğunu ifade

⁵⁹³ A.e., s. 234.

⁵⁹⁴ A.e., s. 234.

⁵⁹⁵ Ahmed Beyûd, *el-Mesrahu'l-Cezâirî Neş'etuhu ve Tetavvuruhu*, Ğirnâta li'n-Neşr ve't-Tevzî', Cezayir, 2013, s. 135-36.

edilebilir. Bu vaziyeti Başterzi de onaylamaktadır. ‘Annâbe ve Kostantîne’de amatör toplulukların faaliyet göstermeye başladığı görülmektedir. Radyo üzerinden sadece oyunlar değil aynı zamanda tiyatro ile ilgili programlarda yapılmıştır. ‘Usmân Bukattaya’ya ait olan ‘*Ulbetu’l-Efkâr* (Düşünceler Kutusu) adlı programda tiyatroya ilişkin olarak yazarların ve halkın tiyatro hakkındaki düşünce ve eleştirilerine yer verilmekteydi. Cezayir Tiyatrosu hakkında bilgilerin edinildiği ‘*Ayn ‘alâ’l-Kevâlîs* (Arka Plana Bir Bakış) adlı program ise Habîb Rıdâ ve Muhammed et-Tûri tarafından sunulmaktaydı. Bu programda Cezayir tiyatrosuyla ilişkin bilgiler öğrenilmekteydi⁵⁹⁶.

3.6.5. V. Merhale (1956-1962)

Bu dönem Cezayir tiyatro tarihinin bağımsızlık öncesindeki son aşamasıdır. Diğer merhalelere benzemeyen bu dönem içerisinde günlük hayatla ilgili olan sorunların sıklıkla işlendiği görülmektedir. Ayrıca sömürgecilik, sömürgeciye nasıl kurtulunabileceği ve Cezayir halkının istismar edilmesi gibi konular ele alınmıştır. Cezayir Devrimi’nin patlak vermesiyle birlikte sömürgeciler de sanatçılara baskı uygulamaya başlamışlar ve tiyatroların varlığını tehdit olarak görür olmuşlardır. Ayrıca bu hadiseyi Cezayir’deki hükümlerinin sonuna geldiğine dair bir emare olarak düşünmeye başlamışlardır⁵⁹⁷.

Mustafa Kâtip’e göre Modern Cezayir Tiyatrosu’nda Kâtip Yâsin’in önemli bir yeri bulunmaktadır. Kâtip Yâsin, 1956 yılında ilk oyununu sergilemiştir. Özellikle *Necma* (Necma) ve *el-Cussetu’l-Mutavvaka* (Kuşatılmış Kadavra) adlı oyunlarından sonra halk diliyle sosyal, iktisadi ve siyasi konularla ilgili oyunlarda kaleme almıştır. 1959 yılında kaleme almış olduğu *Dâ’iru’l-Kasas* (Öyküler Çemberi) adlı tiyatro koleksiyonu bulunmaktadır⁵⁹⁸. Devrimle ilgili olan *el-Mer’etu’l-Mutevahhaş* (Yabancı Kadın), *Meshûku’z-Zekâ’i* (Zeka İksiri) ve *el-Eslâfu Yudâ’fûne Daravâtihim* (Geçmiştekiler Hiddetlerini Artırıyorlar) gibi pek çok oyunu da mevcuttur. Bağımsızlık sonrasında ise *Huz Muhammed Hakîbetek*

⁵⁹⁶ Beyûd, a.g.e., s. 135-136.

⁵⁹⁷ Vehbî, a.g.e., s. 52-53.

⁵⁹⁸ er-Râ’î, a.g.e., s. 462; Can, a.g.e., s.102; (Çevrimiçi)
<http://www.kataranovels.com/novelist/ياسين-كاتب/> 08.04.2017.

(Muhammed! Çantanı Al), *Savtu'n-Nisâ'* (Kadınların Sesi), *Efkâru Mûhi'z-Zeytûni* ve *Meliku'l-Ğarb* (Batının Kralı) adlarındaki oyunları ortaya çıkarmıştır.

Huz Muhammed Hakîbetek adlı oyunu gerçekten büyük bir başarı kaydetmiş ve Cezayir tiyatrosuna belgesel tiyatro üslubunu getirmiştir. Aynı zamanda Cezayir tiyatrosunda var olan halk mizahı ve doğaçlama unsurlarını da muhafaza etmiştir⁵⁹⁹.

3.6.6. VI. Merhale (1962-1973)

Cezayir Devrimi'nin gerçekleşmesinde sanatçıların oynadığı rolün ve taşıdığı önemin büyük olduğunu itiraf etmek gerekmektedir. Bunun bilincinde olan devlet, bütün sanatçıların kullanabileceği ve onlar için bir ödül niteliğinde olacak devlet tiyatrosunun oluşturulması için karar almıştır. Hemen arkasından da ilk olarak da Kostantîne, 'Annâbe, Başkent Cezayir, Sidi Bi'l-Abbâs ve Vahrân gibi şehirlerde tiyatronun yaygınlaştırılması sağlandı. Bütün oyuncular ise 1963 yılında Devlet Tiyatrosu çatısı altında toplanmaya davet edildi⁶⁰⁰.

Devlet Tiyatrosu'nun ilk gösterime koyduğu oyunları Batı eserlerinden çeviriler olmuştur. Ancak bu durumun kurumu etkileyen en tehlikeli etken olduğunu ifade edebiliriz. Zira kültürel alanda var olan özellikler ve karakterler yok olmaya yüz tutmuştu⁶⁰¹.

Zamanın geçmesiyle birlikte tiyatroların alıntılarla ve tercüme oyunlarla dolması bir kusur olarak görülmüştür. Ancak kimi eleştirmenler bu durumu geliştirmekte olan bir tiyatro için zaruri olduğunu düşünmekteydirler. Bu dönemde halk nazarında tiyatro henüz istenilen sanatsal seviyeye ulaşamamıştı. Gene de Devlet Tiyatrolarının yerel oyunlar oynamadığı anlamına gelmemelidir. 'Abdulhamîd Rays'a ait olan *Evlâdu'l-Kasaba* (Kasabanın Çocukları) adlı oyun Cezayir özgürlük devrimini yansıtmakta olup aynı zamanda Fransız zulmünü de anlatmaktadır.

⁵⁹⁹ er-Râ'î, **a.g.e.**, s. 462.

⁶⁰⁰ **A.e.**, s. 62.

⁶⁰¹ **A.e.**, s. 63.

Dünyaca ünlü eserlerden alıntılarının yapılması Cezayir'deki meşhur kalemleri de oyun yazmaya iten faktörler arasındadır. 'Abdulhamîd Rays'ın *el-Hâlidûn* (Ölümsüzler), Ahmed Rıdâ Hûhû'nun *el-Ğûle* (İblis), Reşîd Kostantîni⁶⁰², nin *Hasan et-Tayrû ve'l-Bevvâbûn* (Hasan et-Tayrû ve Kapıcılar) ve Velid Abdurrahmân Kâkî'nin *el-Karrâbu ve's-Sâlihîn* ve *Kullu Vahidin ve Hukmuhu* (Herkesin Kararı Kendine) adlı eserleri dönemin en önemli oyunları arasındadır⁶⁰³.

Ayrıca bazı Cezayirlilerin Fransızca yazıp sonra halk diline çevrilmiş olan oyunları da mevcuttur. Kâtip Yâsin'in *el-Cussetu'l-Mutavvaka*, er-Raculu zu'n-Na'li'l-Mattatî (Kauçuk Ayakkabılı Adam), Mevlûd Fir'avn'ın *Rîhu's-Sibâ* (Meltem) ve Âsiye Cebbâr'ın *İhmirârû'l-Fecr* (Fecrin Kızılığı) çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Bu dönemde tercüme ve uyarlamaya yönelen Devlet Tiyatroları'nın aralarında Nazım Hikmet ve Berthold Bretch gibi dünyaca ünlü yazarların oyunlarını sahnelemek için hazırlandığı görülmektedir. Gösterimi tercih edilen klasik oyunlar arasında ise Shakespeare'in *Şamtâ'* (Çirkin Yaşlı Kadın) ve *Tervîdu'l-Mer'eti's-Şeriseti* (Vahşi Bir kadının Evcilleştirilmesi) ile Moliere'in *Dun Cûan* (Don Juan) ve *Bahîl* adlı oyunu *Sî Kaddûr Mişhâh* (Cimri Sî Kaddûr Mişhâh) adıyla sunulmuştur. Ayrıca Arap dünyasından ise Tevfîk el-Hekîm'in *es-Sultânû'l-Hâ'ir* (Kararsız Sultan) ve Ali Selim'in *Ente ellî Katalte'l-Vahşe* (Canavarı Öldüren Sensin) adlı oyunları oynanmıştır. Ayrıca Ruveysîd, 'Abdulhalîm Rays ve Velid 'Abdurrahman Kâkî, Ahmed Rıdâ Hûhû ve Muhiddîn Başterzi gibi önemli isimlerin oyunları da sahnelenmiştir. Ayrıca Kâtip Yâsin, Âsiye Cebbâr ve Mevlûd Fir'avn gibi yazarların Fransızca olan oyunları Arapça olarak da oynanmıştır⁶⁰⁴.

⁶⁰² 'Abdurrahman Kâkî olarak bilinen 'Abdulkâdir Velid 'Abdurrahman 18 Şubat 1934 tarihinde Musteğânîm'de dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu Tekâlîdu's-Şâ'biyye'de zengin sosyal bir çevrede geçirmiştir. Çeşitli münasebetlerle güldürücü skeçler sunmuştur. İçinde bulunduğu bu ortam kendisini yazmaya itmiş ve henüz on yedi yaşındayken *Demmu'l-Hubb* adlı tek fasıllık bir oyun kaleme almıştır. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=32> 31.07.2017.

⁶⁰² el-'Îd, **a.g.e.**, s. 105.

⁶⁰³ **A.e.**, s. 63.

⁶⁰⁴ **A.e.**, s. 64-65; Rubin, **a.g.e.**, s. 53.

Cezayir Devlet Tiyatrosu'nun 1963 yılından 1972 yılına değin klasizm, realizm ve romantizm gibi belli başlı akımları özümsemiği görölmektedir. Tiyatronun farklı türlere odaklanması tiyatronun gelişimi açısından zaruri bir durum olmuştur⁶⁰⁵.

3.6.7. Bağımsızlık Sonrası Cezayir Tiyatrosu

Bağımsızlıktan sonra 1963-1965 yılları arasında toplam yirmi oyun oynanmıştır. Sadece 1963 yılının Nisan ve Aralık ayları arasında bu oyunların yüz on dokuz kez tekrarı yapılmıştır. İzleyici sayısı ise otuz dokuz bin yüz üç kişi olmuştur. Nitekim bu dönemde Cezayir Tiyatrosu'nun devrimin yanı sıra başka konuları da işlediği görölmektedir. 'Abdulkâdir es-Sâfiri'nin kaleme almış olduğu *Ğurfeteyn ve Matbah* (İki Oda ve Bir Mutfak) adlı oyunda barınma sorunu ele alınmıştır. Müellifin başka bir oyunu olan *Mumessil Rağme Enfehu* (İster İstemez O Bir Oyuncudur) adlı eseri ise sanatçıların sorunlarına değinmiştir. Velid 'Abdurrahman'ın ise *İfrîkyâ Kable Vâhid* (Birden Önce Afrika) adlı oyununda Afrika'daki yayıncılığın sorunlarına değindiği görölmektedir⁶⁰⁶.

Ruvejšid olarak bilinen Ahmed 'İyyâd'in 1966 yılına ait olan *el-Ğûle* adlı oyunu başkent Cezayir'deki Cezayir Ulusal Tiyatrosu'nda sunulmuş ve ölkede meydana gelen bürokratik sorunlara yer verilmiştir⁶⁰⁷.

1967-1972 yılları arasında içlerinde uyarlama oyunların da bulunduğu toplam on sekiz tiyatro oyunu sergilendiği görölmektedir. Bu dönemde Mustafa Kâtip, Kâtip Yâsin, 'Allâl el-Muhib'⁶⁰⁸, el-Hâc 'Umer'⁶⁰⁹ ve 'Abdulkâdir 'Allûle

⁶⁰⁵ el-Vehbî, a.g.e., s. 66.

⁶⁰⁶ A.e., s. 178-179.

⁶⁰⁷ A.e., s. 180.

⁶⁰⁸ 'Allâl el-Muhib, 1 Mart 1920 tarihinde başkent Cezayir'de dünyaya gelmiştir. 1939 yılında tiyatroya başlamıştır. Muhiddin Baştzerzi topluluğuna kabul edilmiştir. Burada ise Ruvejšid, et-Tûri gibi isimlerle bir araya gelmiştir. 1955 yılında ise tiyatro eğitimi için Fransa'ya gitmiştir. Başkent Cezayir'de konservatuar'da hocalık yapmıştır. İlk çalışmaları Sofokles'in Antigone ve Emmanuel Roblas'ın Monster adlı oyunlarıdır. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=39> 31.07.2017.

⁶⁰⁹ Tiyatrocu ve şarkıcı olan el-Hâc 'Umer (1930-1982) 17 Kasım 1930 tarihinde başkent Cezayir'de dünyaya geldi. İlk şarkı söyleme tecrübesini 13 yaşındayken edinmiştir. 1952 yılında Fransa'ya gitmiştir. Aralarında John Viannay gibi tiyatrocuların bulunduğu kişilerden dersler almıştır. Katip Yasin'in *el-Cussetu'l-Mutavvaka* adlı oyunun sahnelediği ilk oyundur. 1963 yılında Cezayir Milli Tiyatrosuna katılmıştır. 'Abdulkâdir es-Seferî'ye ait olan *Mumessil Rağme Enfehu*

gibi isimler öne çıkmışlardır. Ruveysid, 1968 yılında *el-Bevvâbûne* (Kapıcılar) adlı kıymetli bir oyun kaleme almıştır⁶¹⁰.

Devrimin kendisi 1 Kasım 1954'te başlamış ve açıkçası Cezayir tiyatrosu hareketini doğrudan doğruya etkilemiştir. Devrimin ilk günlerinde tam bir kaos ortamı oluşmuştur. Birçok kişi silah taşımakta ve Ulusal Kurtuluş Ordusu'na katılmak istemekteydi. Bu ortamda tiyatro topluluklarının dağıldığı görülmektedir. Bazı tiyatrocular ise savaş alanında ülkenin kurtuluşu için benimsenen davada şehit olmuşlardır. Diğer bir çoğu ise tutuklanmış ve uzun süre hapis hanelerinde kalmışlardır. Hapishanelerde, tiyatro sanatçıları skeçler oluşturup küçük tiyatrolar kurmuştur. Bunlar arasında oldukça olan Hasan Hüsnü ve el-Tayyib Ebû Hasan gibi isimlerde yer almaktaydı.

Mustafa Kâtib, 1958 yılında Tunus'ta *Ulusal Kurtuluş Cephesi Sanatları* adı altında bir tiyatro topluluğu kurmuştur. Bu topluluk, Arap dünyasındaki çeşitli şehirlerde ve ardından da Çin, Sovyetler Birliği ve diğer dost ülkelerde oyunlar sergileyerek devrimle ilgili bilgi yaymaya başlamıştır. Bu topluluğun amacı, sömürgecilik hakkındaki Fransız iddialarını çürütmek ve Cezayir'in haklılığını bütün dünyaya duyurmaktır. Daha sonra Burcu'l-Kifân Drama Enstitüsü'nde öğretmenlik yapan ve 1970'lerde Yüksek Öğrenim Bakanlığı'nın Kültürel Tanıtım Bölümü'ne başkanlık yapan Mustafa Kâtib, bu önemli topluluğunun rolüyle ilgili “*Dost ülkeleri ziyaret ettiğimizde, yabancıların Cezayir'in savaşmak için yaratıldığına ve elinde bir tüfekte doğduğuna inandıklarını ve sömürgecilerin yalanlarını fark ettik. Savaşa karşı, faaliyetlerimizle Cezayir'in barışçı, özgür ve onurlu bir hayata olan susuzluğunu gösterdik*” demektedir⁶¹¹:

‘Abdullah er-Rakîbî'nin *Masra'u't-Tuğât* (Zalimlerin Ölümü) ve Ebu'l-‘İd Dûdû'nun *et-Turâb* (Toprak) adlı oyunları edebi açıdan yüksek seviyede oyunlardır. Bu iki oyunda klasik Arapça yazılmıştır. Bu eserler Arap dünyasında okunabildi, oynanabildi ve gerçekten de dikkatleri çekebilmişti.

adlı oyunu sahnelemiştir. Daha fazla bilgi için bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=40> 31.07.2017.

⁶¹⁰ Beyûd a.g.e., s. 182.

⁶¹¹ Rubin, a.g.e., s. 51-52.

Ruvejšid olarak bilinen Ahmed ‘İyyâd’ın oyunları, Che Guevara’nın ve yoldaşlarının 1960’larda gerçekleştirdiği faaliyetlerin anlatıldığı türden oyunların tipik bir örneğiydi. Bu eserlerde devrimci bir bakış açısıyla toplumsal sorunlara değinilmiştir. Oyunlar devam eden statükoya bir meydan okuma çağrısında bulundu⁶¹².

1970’lerin başına kadar Cezayir, derin bir şekilde siyasi ve ekonomik değişiklikler yaşamaya başladı. Bu dönem boyunca amaç Cezayir’i tüketici ekonomisine sahip bir ülkeden sosyalist ekonomiye sahip bir ülkeye ve tarım toplumundan endüstriyel bir ekonomiye dönüştürmektir. Buna eşlik eden tiyatro topluluklarının da sosyalist gerçekçiliğe yakınlaşmaya başladıkları görülmektedir. Bunlardan biri ise bir oyun yazarı, yönetmen ve daha sonra da Ulusal Tiyatro’nın yöneticisi olan ‘Abdulkâdir ‘Allûla idi. ‘Allûla, Avrupalı yazarlardan özellikle de Brecht, Mayakowsky ve Piscator’dan istifade etmeye çalıştı. Oyunu *el-Hubz* (Ekmek Parçası) adlı oyunu işçi sınıfı ile patronlar arasındaki mücadeleyi ve işçilerin nihai zaferini tasvir etmektedir. *el-Ma’ide* (Sofra, 1972), *Hamâ’imu Rabbî* (Tanrı’nın Güvercinleri, 1974), *el-Ecvâd* (Cömertler) ve *el-Kavvâl* (Geveze) olmak üzere başka oyunlar da kaleme aldı⁶¹³.

Bununla birlikte, sosyal olarak kritik oyunlar 1980’lere hakim olmaya devam etmiştir. Nebîl Bedrân’a ait olan ve 1983 yılında Mustafa Kâtib tarafından yönetilen *Cuha Bâ’a Himârahu* (Cuha Eşegini Sattı) oyunu oldukça tipik bir oyundur. Daha sonra Cezayir’i Şam Tiyatro Sanatları Festivali’nde (1984) temsil eden oyun yetkilerin kötüye kullanımını işlemiştir. Bu sorun aynı zamanda ‘Allûla’nın *el-‘Alak* (Kan Pıhtısı, 1985) adlı oyununda da ele alınmıştır.

1985 yılında her yıl düzenlenecek olan Profesyonel Tiyatro Festivali’nin hem oyunlara hem de seminerlere başladığı görülmektedir. İkinci festivalde on dört oyun gösterilmiştir. Bunlardan en önemlisi Avrupa’daki Cezayirli göçmenlerin durumunu ele alan *Ğıyâbu’l-Efkâr* (Fikirlerin Yokluğu) adlı oyun olmuştur. Aynı zamanda çocuklar için ilk resmi tiyatro topluluğu olan *eş-Şatirîne* kurulmuştur.

⁶¹² A.e., s. 51-53.

⁶¹³ A.e., s. 54-55.

1985 ile 1995 yılları arasında çağdaş oyun yazarlığında iki eğilim görülebilir. İlki Cezayir'deki birtakım topluluklar tarafından kullanılan yeni bir tiyatro deneyimi olan kolektif üretimdir. Diğeri ise yabancı oyunların Cezayir ve Arap gerçeğine tamamen uyarlanmasıdır. Bu son yaklaşımda bazen özet dışındaki hiçbir şeyin orijinal oyundan alınmadığı bir yaklaşım sergilenmiştir. Arap ülkelerinden gelen oyunlar bile böyle bir muameleye tabi tutulmuştur. Tevfik el-Hekîm'e ait olan *et-Tâ'am li-Kulli Femm* (Her Ağız İçin Bir Yiyecek) adlı oyunun bunlara iyi bir örnektir⁶¹⁴.

1992-2012 yılları arasında ülkedeki iç savaş yüzünden yüz elli ila iki yüz bin arasında insanın yaşamını yitirdiği düşünülmektedir. Tiyatro da dahil olmak üzere tüm sivil hayat acı verici bir aksama yaşamıştır. 1992 yılında Cezayir'de terörizmin toplumsal ve siyasal yaşama hâkim hale geldiği ve her ay pek çok cinayet, suikast ve bombalamaların yaşandığı bu dönemde Cezayir tiyatrosunun da neredeyse tamamen yok olacağı düşünülmüştür. Drama yazarı 'Abdurrahman Kâkî, o dönemde cesur bir manifesto yayınlamış, "*Tiyatro asla ölmez. Ancak entelektüellerin tüm halkın acılarını ve korkularını ortaya koyması gereken anlar vardır. Bu noktada, söyleyeceklerini herkesten daha iyi bilen yazarlar doğar*" demiştir.

Kâkî'nin cesur beyanın Cezayir'de 1990'ların başındaki fiili durumla pek ilgisi de görünmemektedir. Suikastler ile terör saldırılarının sayısı ve şiddeti gittikçe artmaktadır. Ayrıca Benaïssa gibi entelektüel ve sanatçılar ülkeyi terk etmektedir. Kurbanlar arasında, ülkenin en ünlü iki tiyatro sanatçısı da bulunmaktadır. İlk önce 1994 yılında 'Allûla suikaste uğramış ve daha sonra bir yıl geçmeden yönetmen 'İzzeddîn Mecûbî öldürülmüştür. 'Allûla, 1990'lı yılların başlarında öldürülen birçok tiyatro sanatçısından sadece bir tanesiydi. Ancak uluslararası toplumda en iyi bilineniydi. 1999 yılında eşi Raja 'Allûla, bu meşhur sanatçının eserlerini ve anısını yaşatmak için 'Abdulkâdir 'Allûla Vakfı'nı kurmuştur. Vakıf bir tiyatro araştırma merkezi haline gelmiş ve hem akademisyenlerin hem de genç sanatçıların çalışmalarını teşvik etmiştir⁶¹⁵.

⁶¹⁴ A.e., s. 55.

⁶¹⁵ Khalid Amine, Marvin Carlson, **The Theatres of Morocco, Algeria, Tunisia (Performance**

Uluslararası alanda ‘Allûla’dan daha az bilinmesine rağmen 1980’lerde Mecûbî, Cezayir Tiyatrosu’nun liderleri arasındaydı. 1960’lı ve 1970’li yıllarda bir aktör olarak öne çıktığı ve özellikle de yönetmen Ziani Şerîf ‘İyyâd ile iletişim halinde olduğu bilinmektedir.

Mecûbî, 1993 senesinde Bâtine’deki küçük bölgesel tiyatronun yönetmenliğini de üstlenmiştir. Ertesi sene Cezayir Ulusal Tiyatrosu’nun yönetmenliği teklifi alınca bu teklifi reddetmeyi tercih etti. Bu süreç içerisinde katledilmesi, önde gelen tiyatrocularının da ortalıktan çekilmesine neden oldu.

Sivil huzursuzluk içerisinde binlerce kişi öldü, binlercesi de kayboldu. Düzinelerce şehir ve köyde toplu katliamlar yaşandı. Sanatçılar ve entelektüeller çoğunlukla bu esnada ölmüştür. Bu ölüm ve yıkım dalgasında Kâkî’nin yenilenen bir Cezayir tiyatrosu vizyonu hayali neredeyse umutsuz ütöpik bir girişim olarak kaldı.

Modern Cezayir Tiyatrosu’nun tarihi boyunca en çok düşüşe geçtiği dönemin 1995 yılı olduğu ifade edilebilir. Aslında, 1995 yılının Mart ayında Kostantîne’deki bölgesel sahne Kâkî gibi pek çok kişinin de dört gözle beklediği bir tiyatro baharı düzenledi. Bu sefer hayal kırıklığına uğranılmamıştı. Şiddet, ülkenin birçok yerinde devam etmesine rağmen bu hadise gerçekleştirilebildi. 1995 yılından sonra gerginlikler yavaş yavaş azaldı ve 1999 yılında barış konusunda önemli adımlar atıldı. Nitekim Ziani Şerîf ‘İyyâd gibi 1990’lı yılların ortalarında Fransa’ya kaçan önde gelen tiyatro sanatçılarının birçoğu Ulusal Tiyatro’ya geri döndüler.

Her ne kadar Kâkî, Yâsin, Allûla ve Benaïssa ile çağdaşları öncelikle Cezayir oyun yazarlığına ve oyunculuğuna katkılarından dolayı tanınmış olsa da aslında Avrupa tarzında bir sahne yönetiminin önemini ortaya koyan nesildir. Bu durum 1990’ların başından sonra Cezayir tiyatrosunda daha belirginleşecektir.

Burcu’l-Kifân Drama Enstitü başta aktörlerin eğitimi görevini üstlenmiş olmasına rağmen XX. yüzyılın sonlarında ülkenin önde gelen yönetmenlerinden

birisi olan Ziani Şerîf ‘İyyâd gibilerini de yetiştirebilmiştir. ‘İyyâd, birkaç yıl boyunca Ulusal Tiyatro’da görev almış ve yirmi oyun oynamıştır. Ünü gittikçe artan sanatçı 1983’te Kartaca Festivali’nde Suriyeli dramatisit Muhammed el-Mâgût’un *Kâlû el-‘Arab Kâlû* (Araplar Şöyle Derler) adlı oyunuyla birincilik ödülü almıştır.

‘İzzeddîn Mecûbi ile işbirliği içerisinde olan ‘İyyâd, Cezayir toplumunda demokratikleşmeye doğru büyük bir yolun izlendiği 1989 yılında kendi tiyatro topluluğu olan *el-Kal’a* (Kale)’yi kurmuştur. Yedi yapımı yönetmiş ve artık ülkede istikrarın sağlanmasıyla birlikte kendisinden 2000 yılında Ulusal Tiyatro’ya başkanlık etmesi istenmiştir. Daha önceki deneyimlerinden dolayı tereddüt etmiş olsa da sonunda bu teklifi kabul etmiştir.

Tam anlamıyla kapalı olan kurumu gerçekten hayata döndürmüştür. Tarihinde ilk kez tiyatro oyunları ile tamamen dolu bir sezon ilan edilebilmiştir. Düzinelerce yönetmen, aktör, sanatçı ve oyun yazarı işe alındı. Yeni girişimi destekleyen hevesli izleyiciler de ortaya çıktı.

Cezayir makamları ‘İyyâd’ın aslında çok fazla inisiyatif aldığını ve bağımsız davrandığını düşünmüştür. Bunun üzerine Ulusal Tiyatro direktörlüğünden uzaklaştırılmıştır. Sonrasında ise bağımsız yönetmenliğe geri döndü ve 2005 yılında Marsilya’da Akdeniz’in her iki yakasında da oyun sunmaya adanmış yeni bir şirket olan *el-Gusto* adlı bir topluluğu kurmuştur⁶¹⁶.

Son dönemin bazı oyunlarını şu şekilde sıralayabiliriz⁶¹⁷:

Oyun	Yazar	Yıl
<i>Hesnâ’ ve Hassân</i>	Toplu Telif	1975
<i>Haza Yucîbu Haza</i>	Toplu Telif	1976
<i>Rîhu’s-Simsâr</i>	Toplu Telif	1977
<i>er-Rafd</i>	Toplu Telif	1981
<i>Ğassâletu’n-Nevâdir</i>	‘Ammâr Muhsin	1984
<i>el-Kelime</i>	Cemâl- Dekkâr ve ‘Ammâr	1984

⁶¹⁶ Amine, Carlson, **a.g.e.**, s. 177-181.

⁶¹⁷ Beyûd, **a.g.e.**, s. 216-217,226-227.

	Muhsin	
<i>Deffu 'l-Kavl ve 'l-Bendîr</i>	Muhammed Tayyib Dahîmî	1986
<i>' Uyûnu 'l-Kelâm</i>	Toplu Telif	1987
<i>ed-Derâvîş</i>	Mustafâ el-Hilâc	1989
<i>Nevâh li 'Cerrâh</i>	Muhammed Tayyib Dahîmî	1994
<i>İsme ' Yâ 'Abdu 's-Semî'</i>	el-Kâtib el-Mağribi ve 'Abdulkerîm bi'r-Reşîd	1995
<i>es-Sûse</i>	Ahmed Rezzâk	1998
<i>Mebrûke</i>	Ahmed Rezzâk	1998
<i>et-Tâiru 'l- 'Acîb</i>	-	1999
<i>Sûk 2000</i>	'Annâbe Tiyatrosu ve Tevfik Mîmîş	1999
<i>Muhâkemetu Cuhâ</i>	Şerîf el-Edra'	2007
<i>ez-Za 'îm</i>	Ahmed Rezzâk	200

Günümüz Cezayir tiyatrosunu aşağıdaki türlere ayırmak da mümkündür:

3.6.7.1. Halk Tiyatroları

En muteber temsilcisi Reşîd Kostantînî tiyatrosunun sahibi olan Ruveyşid'ti. Ruveyşid, döneminin gerekliliklerini idrak etmişti. Geleneksel yazarlardan olmasına rağmen tiyatro dünyasındaki gelişmelerden de geri kalmak istemiyordu. Muhtelif tiyatro festivallerinde ödüller de kazanan *el-Bevvâbûn* (Kapıcılar, 1964), *el-Ğûle* (İblis, 1972) ve *Hasan et-Tîrû* (Hasan et-Tîrû) adlı oyunları bulunmaktaydı⁶¹⁸.

3.6.7.2. Klasik Tiyatro

Velid Abdurrahman el-Kâkî, bu akımın en iyi temsilcisi olarak kabul edilmektedir. el-Kâkî'nin esin kaynakları arasında Tunus'tan 'İzzeddin el-Medenî ve Fas'tan ise et-Tayyib es-Sadîkî gibi halk mirasını kullanan sanatçılar bulunmakta idi. Kâkî'nin oyunlarının çoğu halkın hafızalarında saklı olan klasik

⁶¹⁸ Vehbi, a.g.e., s. 53-54.

halk öykülerinden ilham alınmıştır. *el-Kirâbu ve's-Sâlihîne* adlı oyunu Alman yazar Bretch'in oyunundan serbest bir şekilde alınmıştır. Aynı zamanda Bretch'in *Muhâkemetu'l-Lukîlîs* ve İtalyan yazar Luici Brandlu'nun *Kullu Şeyh lehu Tarikuhu* (Her Şeyhin Bir Metodu Vardır) adlı oyunlarından uyarlanmış oyunu bulunmaktadır⁶¹⁹.

3.6.7.3. Devrimci Realist Tiyatro

Üçüncü ve en son aşamanın en iyi temsilcisi bir yazar ve genç bir yönetmen olan 'Abdulkâdir 'Allûla⁶²⁰ 'dır. Toplumsal gerçekçi tiyatro yazarlarından biri olarak addedilir. Bretch, Mayakouski ve Piscator'un tiyatrolarından yararlanarak kaleme aldığı bazı metinler *el-Hubz* (Ekmek Parçası, 1970), *el-Ecvâd* (Cömertler), *el-Mâ'ide* (Sofra, 1972), *Hamâ'imu Rabbî* (Tanrımın Güvercinleri, 1974), *el-Kavvâl* (Geveze) ve *'Alak* (Kan Pıhtısı, 1985)'dir⁶²¹. *Hamku Selîm* (Selim'in Ahmaklığı) adlı oyunu ise Rus yazar Gogol'un *Bir Delinin Hatıraları* adlı eserinden alıntıdır⁶²².

Bu merhalede ulusal bir tiyatronun yanı sıra genç tiyatro toplulukları da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu toplulukların en meşhuru ise *Krâk*'tır. 1965 yılındaki kuruluşundan beri pek çok oyun takdim etmiştir. Önemli oyunlardan birisi Cerve 'Alâve Vehbî ve 'Abdulhamîd Habbâtî'den telif olunan *el-Hayât ve's-Şebâb* (Hayat ve Gençler) adlı eserdir. Topluluk bu oyunla 1965 yılının Gençlik Festivali'nde birincilik ödülü kazanmıştır. *Medresetu'l-Kezzâbîn* (Yalancılar Okulu) ise gene Cerve 'Alâve Vehbî ve 'Abdulhamîd Habbâtî'ye aittir. Burada bu iki yazar Nasreddin Hocaya ve onun enteresan hikayelerine vurgu yapmışlardır. Nitekim bu oyun Kâtip Yâsin'in *Meshûku'z-Zekâ* (Zeka İksiri) adlı oyununu akla getirmektedir.

Ayrıca *Krâk* topluluğu Çince bir eserden alıntı olan *Şerârat fi'l-Kasabi* (Samandaki Kırılçım) adlı bir oyun sunmuştur. Aynı zamanda Kâtip Yâsin'in üçlemesi olan *el-Cussetu'l-Mutavvaka* (Kuşatılmış Kadavra), *el-Eslâf Yudâ'fûne*

⁶¹⁹ A.e., s. 53-54.

⁶²⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 346.

⁶²¹ Can, a.g.e., s.106; el-Vehbî, a.g.e., s. 54.

⁶²² el-Vehbî, a.g.e., s. 54.

Daravâtihim (Geçmiştekiler Hiddetlerini Artırıyorlar) ve *Meshûku'z-Zekâ'i* (Zeka İksiri) adlı oyunları başarıyla sahneye koyabilmiştir. Sofokles'in *Ûdîb Melik* (Kral Odib) ve Daniel Buckman'a ait olan *Örfî en-Nerancî* (Narencinin Tütsüsü) adlı oyunları da takdim edilmiştir. Ayrıca her yıl Ağustos ayında Mustegânîm şehrinde düzenlenmekte olan Mustegânîm Festivali'nde üç yıl üst üste birincilik ödülünü kazanmışlardır. Vahrân şehrinde bu topluluğun yanı sıra *Seb'une* adlı bir topluluk da bulunmaktadır. *Semenu'l-Hurriye fî's-Sûki's-Sevdâ'* (Karaborsada Özgürlüğün Ederi) adlı oyunu büyük bir sükse yapmıştır. Rumen asıllı Fransız vatandaşı olan Eugene Lonesco (ö.1994)'ya ait olan *el-'Acîbe* (Tuhaf) adlı oyunu da sahnelemişlerdir.

Başkente göz atıldığı zaman şüphesiz ki genç tiyatro topluluklarının en meşhuru ise *el-Mesrahiyyetu ve 's-Sekâfetu* (Tiyatro ve Kültür) adlı tiyatro grubudur. Bu grup *eş-Şa'b eş-Şa'b* (Halk Halk) ve *Hurriyyetu'l-Mer'eti* (Kadının Özgürlüğü) adlı oyunları sergilemiştir. *el-Bahr* (Deniz) tiyatro topluluğunun ise Bertolt Brecht'e ait olan *Cesedî Savtuhi ve Fikruhi* (Bedenim Sesi ve Fikri) ve Kâtip Yâsin'in *Huz Muhammed Hakîbetek* (Muhammed! Çantanı Al) adlı oyunlarını sundukları görülmektedir⁶²³.

3.7. CEZAYİR'DE ÇOCUK EDEBİYATI

Cezayir çocuk edebiyatının doğuşu 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Bu gecikmenin nedeni ise Cezayir'in yaşamış olduğu tarihi şartlardır. İşgal dönemi olan bu yıllarda çocuk tiyatrosuyla beraber edebiyatı da gelişmeye başlamıştır.

Cezayir çocuk edebiyatını bağımsızlıktan önce ve bağımsızlıktan sonra olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. Ayrıca bu türdeki eserlerin üretimini iki farklı nesilden kimselerin yaptığını belirtmek gerekmektedir.

3.7.1. Bağımsızlık Öncesi Nesil

Cezayir'de çocuk edebiyatına bağımsızlık öncesinde önem verilmeye başlanmıştır. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği'nin önderlerinin çocuk edebiyatına göstermiş oldukları ihtimam, birliğin kültür ve eğitim stratejisi haline

⁶²³ A.e., s. 54-55.

gelmiştir. Çocuk edebiyatı türünde eserler veren değerli yazarlar arasında Muhammed el-‘Îd Al Halîfe, ‘Abdurrahman el-Cîlâlî, Ahmed Rîdâ Hûhû, Muhammed el-Ahdar es-Sâ’ihî, eş-Şeyh Ahmed Sahnûn, Muhammed ‘Abdulkâdir es-Sâ’ihî, Muhammed Nâsir, Yahyâ Mes‘ûdî, Cemâl et-Tâhirî, Muhammed el-Hâdî es-Senûsî, Mufdî Zekeriyâ, eş-Şeyh Mevlûd b. el-Mevhûb, Muhammed b. el-‘Âbid el-Cîlâlî es-Semâtî ve Muhammed es-Sâlih Ramadân gibi isimler sayılabilir⁶²⁴.

Bu dönem içerisinde çocuk şiiri bağımsız bir edebi tür olarak ortaya çıkmamıştır Nitekim eğitimsel, psikolojik ve sanatsal özelliklerden yoksundu. Ancak okullarda dini ve eğitimle ilgili amaçları gerçekleştirmek üzere çocuklar için yazılmış olan manzumeler ve şiirlerden istifade edilirdi. Bu hususta Muhammed el-‘Âbid el-Celâlî’nin *el-Enâşidu’l-Medresiyye li’Ebnâi ve Benâtî’l-Medârisi’l-İbtidâ’iyye* ve Muhammed et-Tâhir et-Telîlî’nin *Manzûmât Terbeviyye li’l-Medârisi’l-İbtidâ’iyye* adlı divanları örnek olarak verilebilir. Bu şairlere ilave olarak Muhammed el-‘Îd Al Halîfe’nin zikredilmesi gerekmektedir. Hem okullardaki çocuklara hem de izcilere yönelik olarak bir şiir koleksiyonu nazmetmiştir. Muhammed el-‘Îd Al Halîfe’nin *Bilâl b. Rabâh* tiyatro oyunu ve *Unşûdetu’l-Velîd* (Çocuk Marşı) adlı çalışması çocuklar için müstakil bir kitap halinde yayımlandığı görülmektedir⁶²⁵.

Özgür eğitimin yayılması ve Fransızlara bağlı olmayan okulların sayısının artmasıyla beraber Muhammed es-Sâlih Ramadân, *el-Hânu’l-Futuvveti* (Gençlik Şarkıları) adlı bir divan nazmetmiştir. Bu divan eğitsel ve milli bir ruh taşıyan izci marşlarından ibarettir. İlk kez Tilimsân’da İbn Haldun Matbaası’nda 1953 yılında daha sonra da 1985 yılında basımı yapılmıştır⁶²⁶.

Çocuk şiiri türünde Ahmed Sahnûn, Muhammed el-Lekâ’î b. es-Sâ’ih, Ebû Bekr b. Rahmûn⁶²⁷, ‘Abdurrahman el-‘Akkûn, Muhammed el-Hâdî es-Senûsî ez-

⁶²⁴ eş-Şârif Latrûş, “Edebu’l-Etfâi’l- fi’l-Cezâir Vaki’ ve’ktirâhât” **Mecelletu Havliyyâti’t-Turâs**, Musteğânim, 2013, Sayı:13, s.79-85

⁶²⁵ Muhammed et-Tâhir Bûşimâl, Edebu’l-Etfâl fi’l-Cezâir Mustafa Muhammed el-Ğûmârî Nemuzecen, **el-Hac Lahdar Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batine, 2010, s.13.

⁶²⁶ Bûşimâl, **a.g.e.**, s. 14.

⁶²⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 152.

Zahirî, Cellûl el-Bedevî, Muhammed eş-Şebûkî⁶²⁸, er-Rabî‘ Buşâme, ‘Abdulkerîm el-‘Akkûn, Ebu’l-Kâsım Hammâr, ‘Umer el-Bernâvî, Mufdî Zekeriyâ ve Musâ el-Ahmedî Nevîvât gibi isimler önem arz etmektedir⁶²⁹.

Cezayir çocuk edebiyatında öykü türüne gelindiğinde ise, çocuklar ile yetişkinler için yazılan öyküler arasında farklılık olduğunu görürüz. Çocuk öykülerinin daha açık ve daha basit, gizem ve çetrefilden uzak olduğunu söylenilebilir. Çocuklar için yazılan öykü, Mısır gibi diğer Arap ülkelerinde ortaya çıkmış iken Cezayir’de ihtilal döneminde tam bir edebi tür halinde değildi. Bunun nedeni ise doğal olarak bu merhale içerisinde edebiyatçıların, yetişkinler için ülkenin sorunlarını ele alan öyküler kaleme almaları idi⁶³⁰.

Bağımsızlık öncesi Cezayir çocuk tiyatrosu oyunlarının tarihine bakıldığında, musiki ve tiyatroyu bir araya getiren sanatsal ve kültürel cemiyetlerin öne çıktığı görülmektedir. Cezayirli Müslüman Alimler Birliği’nin ve İslami izci topluluklarının bu türdeki ilk çalışmaları başlattıkları görülmektedir. Söz konusu cemiyetler ve okullar, çocuk edebiyatının edebi bir tür olması adına ciddi çaba sarf etmişler ve bu da Fransızların baskılarıyla karşılaşmıştır. Fransız yönetimi bu sayede çocukları sadece eğitim alma hakkından değil aynı zamanda en temel ihtiyacı olan eğlenceden de mahrum bırakmıştır⁶³¹.

Müellifler erken bir zaman diliminde tiyatro türüne dair çalışmalar yapmışlardır. Zikredildiği üzere 1938 yılında Muhammed el-‘Îd Al Halîfe tarafından kaleme alınmış olan *Bilâl* adlı oyununun yanı sıra Muhammed es-Sâlih Ramadân’ın yazmış olduğu çocuk oyunları şu şekildedir: *Nâşi’etu-Muhâcira*, *el-Hansâ*’ ve *Muğâmerât Kuleyb* (Kuleyb’in Maceraları)⁶³².

1940’lı ve 1950’li dönemde oyunların sayısı artmış Ahmed Rîdâ Hûhû ve Ahmed b. Ziyâb, et-Tâhir Fudâlâ’, Ahmed Tevfik el-Medenî ve ‘Abdurrahman el-

⁶²⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 142.

⁶²⁹ Bûşimâl, **a.g.e.**, s.14.

⁶³⁰ **A.e.**, s.16-17.

⁶³¹ ‘Alîme Nu‘man, “Mesrahu’t-Tıfli fî’l-Cezâir ‘İzzeddîn Cilâvecî Enmûzecen” **el-Hac Lahdar Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batine, 2012, s. 26, 29.

⁶³² Yusuf Köşeli, “Arap Çocuk Edebiyatı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2011, s. 423-426; Latrûş, **a.g.e.**, s. 79-85

Cîlâlî gibi isimler çocuk tiyatrosunda öne çıkmışlardır. 1950'li yıllarda ve sonrasındaki dönemlerde Cezayir çocuk şiiri türünde Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî, Muhammed el-'Îd Âl Halife, Ahmed Cellûl el-Bedevî, Ahmed el-Bâtînî, Bûzîd Harzullah, Cemâl et-Tâhirî, Muhammed Mustafâ el-Ğûmârî ve et-Tâhir Yahyâvî gibi önemli yazarların katkıları büyüktür⁶³³.

3.7.2. Bağımsızlık Sonrası Nesil

Bağımsızlıktan sonra Cezayir'de çok ciddi değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Çocuk edebiyatının oluşturulmasında ve yayınların gerçekleştirilmesine özen gösterilmeye başlanmıştır. Bağımsızlıkla birlikte Cezayir'e Doğu Arap ülkelerinden gelenlerin olması, ücretsiz eğitimin yaygınlaşması ve doğum oranının artması gibi unsurlar genelde edebiyatın özelde ise çocuk edebiyatının itici gücü olmuştur. Kitap basımı için yayın evlerinin kurulmasının da edebiyata katkısı kaçınılmazdır⁶³⁴.

Bağımsızlık sonrasında da Cezayir çocuk edebiyatı önem arz etmeye devam etmiş ve makul adımlar atılmıştır. Ülkedeki radyo ve televizyonlar, çocuklara yönelik programlar yapılması hususunda teşvik edilmiştir. 1996 yılında Haberleşme ve Kültür Bakanlığı çocuk edebiyatına dair her iki yılda bir kez yapılmak üzere bir müsabaka tertip etmiştir. Bu sayede de toplumda çocuk edebiyatı dikkat çekmeye başlamıştır⁶³⁵.

Cezayir çocuk öyküsüne geldiğimizde ise müellifleri bakımından beş kısma ayırmak mümkündür:

- a.) Edebi ve fikri seviyeleri farklı olan Cezayirli öykü yazarları
- b.) Cezayirli olmayan ama uzun süredir Cezayir'de ikamet eden ve burada yazıp ve yayım yapan öykü yazarları. Muhammed Alî er-Redînî ve Hâlid Ebû Cundî gibi.
- c.) Aslen Cezayirli olmayıp Cezayir vatandaşlığına sahip olan yazarlar. Hıdır Bedûr ve Abdulvahhab Hakkı gibi.
- d.) Cezayirli olmayıp öykülerini Cezayir'de yayımlayan yazarlar. Mısırlı

⁶³³ Köşeli, **a.g.e.**, 423-426; Nu'man, **a.g.e.**, 26,29.

⁶³⁴ Bûşimâl, **a.g.e.**, s.15, 17.

⁶³⁵ Köşeli, **a.g.e.**, s. 423-426; Latrûş, **a.g.e.**, s. 79-85.

Ahmed Behçet ve gene Mısırlı bir öykücü olan Ahmed Muhtâr el-Bizrâ gibi.

e.) Müellifi, yayımcısı veya her ikisi birden bilinmeyen öykülerin yazarları gibi.

Çocuklara yönelik metinler kaleme alan pek çok öykücü bulunmaktadır. Bunlardan bazıları halk, dini ve tarihi öyküler kaleme alırken bazıları ise fıkra tarzı öyküler kaleme almaktadır. Aynı zamanda bilim kurguya ilişkin kitaplar da bulunmaktadır.

1970’li yıllarla beraber öyküler ortaya çıkmaya başlamış eş-Şeriketu’l-Vataniyye tarafından 1972 yılında *Silsiletu Ab Kâstro* adlı öykü dizisi yayımlanmıştır. 1980’li yılların ortasında *Silsiletu Riyâdu’l-Etfâl* (Çocukların Bahçesi) adıyla tekrar basımı yapılmıştır. Aynı zamanda 1980’li yıllarda çocuk öykülerinde telif hareketinin de başladığı görülmektedir. Nitekim bu harekete el-‘Îd Celûlî gibi Cezayirli olmayan yazarlarda katkı sağlamıştır⁶³⁶.

Genellikle halk hikayelerine odaklanarak çocuk edebiyatına bilimsel bir boyut kazandırmayı amaçlayan öykücüler arasında Rabâh Haddûsî, Cemîle Zenîr, Cilâli Hallâs, Muhammed es-Sâlih Harzullah, ‘Abdul‘azîz Buşfirat, ‘Abdulhamîd Sakâye ve bu alanda yüzlerce metin kaleme alan ‘Abdulvehhâb Hakkî gibi isimler yer almaktadır. Bu yazarlar, efsanevi halk mirasından istifade etmişlerdir. Özellikle de ilginç dini ve tarihi konulara eğilen sembolik fabllara yer verilmiştir⁶³⁷.

Cezayir çocuk edebiyatı çerçevesinde özellikle roman ve hikaye türlerinde Arap dünyasında da oldukça tanınan önemli isimler vardır. Bazıları şu şekildedir:

“et-Tıflu’z-Zekî (Zeki Çocuk), el-Yetîme (Yetim), Cebelu’l-Kurûd (Maymunlar Dağı) gibi hikayelerin yazarı Râbah Haddûsî, ed-Dîku’l-Mağrûr (Gururlu Horoz) adlı hikaye ile Râ’ihatu’l-Kelb (Köpeğin Kokusu) adlı romanın yazarı Hallâs Celâlî, en-Nemr Fe‘ale’l-Emr, el-İsm Sımsım (İsim Sımsım), es-Seyyidu’l-Mef‘ûlu’l-Mağrûr adlı hikayelerin yazarı ‘Abdulvahhâb Hakkî, el-

⁶³⁶ Bûşimâl, a.g.e., s. 17-19.

⁶³⁷ Latrûş, a.g.e., s. 79-85.

Hamâmetu 'z-Zehebiyye, el- 'Uşfûru 'l-Cemîl (Güzel Serçe) adlı hikayelerin yazarı 'İzzeddîn Celâvecî, Necme ve 'l-Hilâl (Yıldız ve Ay) adlı roman ve Sâlih fî 'l-Ğâbe (Sâlih Ormanda), Sâmi fî 'l-Fedâ' (Sami Uzayda) adlı hikayelerin yazarı 'Umer Vifâk, Fâtîma ez-Zehrâ, Muhammed Dahv, Muhammed es-Sâlih Harzullah, Muhammed el- 'Âbid el-Cilâlî, Muhammed Erzakî Furâd, Huseyin 'Abrûs, Ramadân Hammûd''⁶³⁸.

Bu dönemde çocuk şiiri konusunda en önemli yazarlardan biri ise Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî'dir. Çocuklara yönelik kasideler içeren *Hemesât ve Sarâhât* (Fısıltılar ve Çılgınlıklar) adlı meşhur bir divanı mevcuttur. Anılması gereken bazı kasideleri *İslemî Yâ Cezâir* (Barışa Kavuş Ey Cezayir) ve *Uğniyyetu't-Teşcîr ve Ğayriha* (Ormanın Şarkısı ve Diğerleri)'dir. Bu sahada Ebu'l-Kâsım Sa'dullah ve 'Umer el-Bernâvî gibi önemli isimler de üretim yapmıştır⁶³⁹.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan *Hemzetu Vaslin* (Vasıl Hemzesi) adlı derginin bir köşesi çocuk edebiyatı için ayrılmıştır. Burada diğer Araplar ile Cezayirli şairlere ait olan pek çok şiir yayımlanmıştır. 1973-1974 yılları arasında 'Abdulkâdir b. Muhammed'in *el- 'Alimu 'l-Cezâirî* (Cezayirli Alim), Ali 'Abdulvâhid'in *Neşîdu's-Sabâh* (Sabah Şarkısı), Ahmed es-Sa'îdî'nin *Adâbu 'l-Murûr* (Trafik Kuralları) ile 1974-1975 yılları arasında ise 'Abdulkâdir b. Muhammed'in *Tahiyyetun li 'l-Mu'temeri 'l- 'Âşir li 'l-Udebâ 'i 'l- 'Arab* (Onuncu Sempozyumda Arap Edebiyatçılarını Selamlama), Musâ el-Ahmedî Nevîvât'ın *De 'av'un-Nâs* (İnsanları Bırakın), *Hebbû* (Haydi), *Va'zu'n-Nefs* (Ruhun Vazı) ve *Mevâkıfu Ricâl* (Adamların Tutumları) adlı şiirler yayımlanmıştır⁶⁴⁰.

Bağımsızlık sonrasında 1970'li ve 1980'li yıllarda çocuk edebiyatı büyük bir sıçrama yaşamış ve çocuk edebiyatıyla özellikle çocuk tiyatrosuyla ilgilenen bazı cemiyetler ortaya çıkmıştır. el-Muessesetu'l-Vataniyye li'l-Kitâb, tarafından *Silsiletu's-Şumû*' adlı bir silsile yayımlanmıştır. Bu silsile çerçevesinde Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ih'in *Enâşîdu 'Nasr* (Zafer Marşları, 1983), Mustafa

⁶³⁸ Köşeli **a.g.e.**, s. 423-426.

⁶³⁹ Bûşimâl, **a.g.e.**, s. 15.

⁶⁴⁰ **A.e.**, s. 15.

el-Ğûmâri'nin *el-Ferhatu'l-Hadrâ'* (Yeşil Mutluluk, 1983), Süleymân Cevvadî'nin *Ye'tî'r-Rebî'u* (Bahar Geliyor, 1984), Muhammed en-Nâsır'ın *el-Berâ'imu'n-Nediyye* (Taze Tomurcuklar, 1985), Bûzîd Harzullah'ın *Hadîsu'l-Fusûl* (Mevsimlerin Konuşması, 1986), Yahî Mes'ûdî'nin *Nesemât* (Delikler, 1986) ve Muhammed el-Ahdar 'Abdulkâdir es-Sâ'ihî'nin *Nahnu'l-Etfâl* (Biz Çocuklar, 1989) adlı eserleri yayımlanmıştır. 1996 yılında romancı 'Abdul'azîz Ğarmûl çocuklar için birtakım oyunlar kaleme almıştır. 2008 yılında yazar 'İzzeddîn Celâvecî kırk tane oyun bulunan bir kitap yayımlamıştır. 2010 yılında Arap Dili Yüksek Konseyi, *Nusûs Mesrahiyye li'l-Etfâl* (Çocuk Tiyatrosu Metinleri) adlı eseri basmıştır⁶⁴¹. Bağımsızlık sonrası Cezayir çocuk tiyatrosu 1960'lı yılların sonuna dek okullarda ve festivallerde kendisine yer bulduğu görülmektedir. Bu süreçte 'Abdulhalîm Râys, Mustafa Kâtib, Velid 'Abdurrahman, Kâkî, Ruveyşid, 'Abdulcelîl Murtâd ve Ahmed Bûdşîşe gibi önemli isimlerin yayınları sergilenmiştir⁶⁴².

Bağımsızlık sonrasında eğitim alanında gerçekleştirilen millileştirme ve Arap diline dönüş gayretleri sayesinde çocuk tiyatrosu özellikle 1970'li ve 1980'li yıllardan itibaren bir tür olarak tam anlamıyla gelişmeye başladığı söylenebilir⁶⁴³.

1980'li yıllarda Kostantîne şehrinde çocuk edebiyatı alanında ulusal festivaller düzenlenmiş ayrıca Eğitim Bakanlığı'nca Mustegânim'de yıllık düzenlenmek üzere bir okul tiyatrosu festivali hayata geçirilmiştir. Siyasi şartlar nedeniyle 1992 yılına dek durdurulan bu festival, 1995'den sonra yeniden devam edebilmiştir⁶⁴⁴.

Cezayir'de çocuklar için bazı dergi ve gazeteler de yayınlar yapmaktadır. Bunlar arasında ilk kez 1962 yılında günlük olan *eş-Şa'b* gazetesinin bir çocuk sayfası bulundurmaya başladığı görülmektedir. *el-Mucâhid* Dergisi'nin yayımlamış olduğu çocuk eki de oldukça önemli bir yayın olmuştur. 1969 yılında yayımlanan *Umkîdeş* gazetesi bu türde önemli bir gazetedir. Daha sonraki yıllarda *İbtesim* (1977), *Târik* (1979), *Cerîdetî*, *Riyâd* ve *eş-Şebel* adlı gazetelerin de bu

⁶⁴¹ A.e., s. 16; Latrûş, a.g.e., s. 79-85.

⁶⁴² Nu'man, a.g.e., s. 26, 29.

⁶⁴³ Köşeli, a.g.e., s. 423-426.

⁶⁴⁴ Nu'man, a.g.e., s. 26-29.

içeriğe haiz olarak yayın yaptığı görülmektedir⁶⁴⁵.

1990'lı yılların doğuşuyla birlikte yayın sayısı artmış nitekim yayın evleri yazarlara kapılarını açmıştır. Dâru'l-Kutubi'l-Cezâirî tarafından Muhammed el-Ahdar es-Sâ'ihî'e ait olan *Divânu'l-Etfâl* (Çocuklar'ın Divanı, 1983), Dâru'ş-Şihâb tarafından Mustafa el-Ğûmâri'ye ait olan *Hadîkatu'l-Eş'âr* (Şiirler Bahçesi), Dâru'l-Hadâra tarafından Mustafa Cemâl et-Tâhir'e ait olan ve beş ciltten oluşan *ez-Zuhûr* (Çiçekler, 1991, 1993) ve son olarak da Dâru'l-Hudâ ('Ayn Melîle) tarafından Hıdır Budûr'a ait olan *Enğâmu't-Tufûleti* (Çocukluğumun Nameleri) adlı divanlar yayımlanmıştır⁶⁴⁶.

1990'lı yıllarda yayımlanan bazı eserler ve yazarları şöyledir:

'Abbâs Kebîr'in *Râys Hamîdû* (1990), Cezzâb Muhammed es-Sâlih'in *Amîrûş ve Kısas Sevriyye* (Amîrûş ve Devrim Öyküleri) adlı koleksiyonu (1989), Vâsinî el-A'rac'ın *es-Semeketu's-Sağîratu* (Küçük Balık, 1992) adlı öyküsü, Hıdır Bedûr'un *el-Kenzu'l-Mefkûde* (Kayıp Hazine, 1991) ile *el-Kuretu'l'Acîbetu* (Garip Küre, 1997) ve 'İzzet 'Accân'ın *Meliku'l-Hayevanât* (Hayvanlar Kralı) adlı öyküleri gibi⁶⁴⁷.

Maalesef ki bu alanda yapılmış olan tahliller ile eleştirel teorik çalışmaların sayısı gerçekten de azdır: Bunlara örnek olarak *min Edebi'l-Etfâl fî'l-Cezâir ve'l-'Alemi'l-'Arabî* (er-Rab'î b. Selâme), *el-Mevdû'yye fî Şi'ri't-Tufûleti'l-Cezâirî min Kadâyâ ve Edebi'l-Etfâl* (Muhammed Murtâd), *Tarihu Edebi't-Tıfli fî'l-Cezâir* ('Abdulkâdir el-Ahdar es-Sâ'ihî), *Kıssatu't-Tıfli fî'l-Cezâir* ('Abdulkâdir 'Amiyuş), *en-Nıssu'l-Edebi li'l-Etfâl fî'l-Cezâir ve Şi'ru'l-Etfâl fî'l-Cezâir* ('Âide Bû Mencil) adlı eserler gösterilebilir⁶⁴⁸.

"Sonuç olarak denilebilir ki; Cezayir çocuk edebiyatı özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda "Altın Çağ"ını yaşamıştır. Ancak ne yazık ki, o dönemdeki verimliliğe rağmen bu ülkede çocuk edebiyatı daha da ileri seviyelere ulaşması gerekirken yerinde saymış, hatta geriye gitmiştir. Maddi imkanların

⁶⁴⁵ Bûşimâl, a.g.e., s. 15-16.

⁶⁴⁶ A.e., s. 16.

⁶⁴⁷ A.e., s. 18-19.

⁶⁴⁸ Latrûş, a.g.e., s. 79-85.

yetersizliğinden dolayı çocuk yayınlarına özel basım ve yayınevlerinin olmayışı, buna bağlı olarak yazar ve şairlerin kitaplarını diğer Arap ülkelerinde hatta Fransa’da yayımlaması, bu alana gösterilen ilgi eksikliği, edebiyatçıları maddi ve manevi açıdan teşvik edici ödüllerin verilmeyişi, teknoloji çağına geçişin kaçınılmaz sonucu olarak bilgisayar ve dijital sistemlerin yaygınlaşmasından dolayı kitap ve kütüphanelere verilen önemin azalması gibi uzayıp gidebilecek bir sürü sebepten dolayı Cezayir’de çocuk edebiyatının, önceden daha iyi durumda olmasına rağmen günümüzde çok iyi seviyede olduğunu söylemek çok güçtür. Ancak yine de, Cezayir çocuk edebiyatı, diğer bazı Arap ülkelerine göre daha iyi seviyededir ve çocuk edebiyatına ilgi duyan ve bu alanda eser veren genç edebiyatçıların sayısı günden güne artmaktadır”⁶⁴⁹.

3.7.3. Cezayir Çocuk Edebiyatı’nın Başlıca Temsilcileri

3.7.3.1. Muhammed el-‘Îd Al Halîfe (1904-1979)⁶⁵⁰.

Çocuk edebiyatı alanında en önemli eserleri:

- *Unşûdetu’l-Velîd* (Çocuk Şarkısı, Şiir)
- *Rivâye Bilâl b. Rabâh* (Manzum Drama, 1938)
- *Neşîd Keşşâfetu’r-Recâ`* (Reca İzcinin Marşı, 1936)
- *Neşîdu’ş-Şebâb* (Gençlerin Marşları, 1937)
- *Neşîdu’l-İkbâl* (Geleceğin Marşı, 1937)
- *Neşîd Medresetî* (Okul Marşı, 1950)⁶⁵¹

3.7.3.2. Ahmet Cellûl el-Bedevî (1906-1999)

Yazar ve şair olan Ahmet Cellûl el-Bedevî, 1906 tarihinde Buleyde’de dünyaya gelmiştir. Buradaki şeyhlerden Kur’anı Kerim eğitimi almıştır. Yirmi yaşına geldiğinde ilk şiirini kaleme almış ve bu çalışma 1927 yılında *eş-Şihâb* Dergisi’nde yayımlanmıştır. Diğer eserlerini de zaman içerisinde başta Alimler Birliği’ne bağlı olan dergiler olmak üzere pek çok dergide yayımlamayı sürdürmüştür. Öğretmenlik mesleğinden istifa ettikten sonra Buleyde’ye dönüp

⁶⁴⁹ Köşeli, **a.g.e.**, s. 423-426.

⁶⁵⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 124.

⁶⁵¹ Köşeli, **a.g.e.**, s. 431.

burada kendi okulunu tesis etmiş ve 1956 yılı sonuna değin burada çalışmıştır. 1957 yılında Fas'a yolculuk yapmış ve Dâru'l-Beyzâ'da kalıp Emîr 'Abdulkâdir Enstitüsü bünyesinde öğretmenlik yapmıştır. Bazı eserleri:

- *Vâbil Vatale* (Çisilemek, Divan)
- *el-Hizâ'u'l-Mel'ûn* (Lanetli Ayakkabı, Tiyatro)⁶⁵².

3.7.3.3. Muhammed el-Ahdar 'Abdulkâdir es-Sâ'ihî es-Sağîr (1933-)⁶⁵³.

Çocuk edebiyatına dair çalışmaları şu şekildedir:

- *Nahnu el-Etfâl* (Biz Çocuklar, 1989)
- *Elvân bi lâ Televvun* (Renksiz Renkler, 1985)⁶⁵⁴.

3.7.3.4. 'Abdolvahhâb Hakkî (1933-2005)

'Abdolvahhâb Hakkî 1933 yılında Deyru'z-Zûr'da dünyaya gelmiştir. Kültürlü bir ailede yetişmiştir. Babası şair İsmail Hakkı'dır. Yazma serüvenine erken yaşta başlamıştır. 1967 yılında Cezayir'e yerleşmiştir. Ulusal Radyo'da çalışmıştır. Roman, çocuk hikayesi, tiyatro oyunları ve gazete makalesi türlerinde yaklaşık yetmiş eser vermiştir. Cezayirli Yazarlar Birliği üyeliği yapmaktadır.

En önemli eserleri:

- *Vazîfetu's-Şâğira* (Boş görev, 1989)
- *el-İmtihânu'l-'Aşîr* (Zor İmtihan, Drama)
- *'Îdu't-Tıfl* (Çocuk Bayramı, Drama)
- *es-Seyyidu'l-Mef'ûlu'l-Mağrûr* (1990)
- *en-Nemr Fe'ale'l-Emr*
- *el-İsm Sımsım* (İsmi Sımsım, 1992)⁶⁵⁵.

⁶⁵² (Çevrimiçi) <http://www.shamela-dz.com/index.php/tarjama/tarjama/623-2014-07-31-10-32-35.html> 15.04.2017.

⁶⁵³ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz.: aş. s. 143.

⁶⁵⁴ Köşeli, **a.g.e.**, s. 430.

⁶⁵⁵ (Çevrimiçi) <http://www.elkhabar.com/press/article/90719/حقى-الوهاب-عبد-السورى-الأديب-وفاة> <http://www.southalgeria.com/الجزائر/#sthash.1BYAbzOX.dpbs> 15.04.2017; Köşeli, **a.g.e.**, s. 426.

3.7.3.5. Cemâl et-Tâhirî (1947-1999)⁶⁵⁶.

Çocuk Edebiyatına Dair Çalışmaları :

- *Eğani li-İbnetî* (Kızımın Şarkıları)
- *Du 'â' Fellâh* (Çiftçinin Duası)
- *Uğniyetu 'l-Cili 'l-Cedîd* (Yeni Neslin Şarkısı)
- *Âşet el-Hurriyye* (Özgürlük Yaşasın)⁶⁵⁷.

3.7.3.6. Mustafa Muhammed el-Ğûmârî (1948 -)⁶⁵⁸.

Çocuk Edebiyatı Alanında En Önemli Eserleri:

- *Hadîkatu 'l-Eş 'âr* (Şiirler Bahçesi, Çocuk Şiiri, 1986)
- *el-Ferhatu 'l-Hadrâ* (Yeşil Sevinç, Çocuk Şiiri, 1983)⁶⁵⁹.

3.7.3.7. 'Abdulâlî Rezzâkî (1949-)

'Abdulâlî Rezzâkî, 1949 yılında Skikda'da dünyaya gelmiştir. 1974 yılında gazetecilik bölümünden mezun olmuştur. 1992 yılında ise Haberleşme ve Medya alanında yüksek lisans tezini tamamlamıştır. Haberleşme ve Medya Bölümü'nde hala akademisyen olarak görev yapmaktadır. 1974 yılında dek Cezayirli Yazarlar Birliği'nin üyeliğini yapmıştır. 1992 yılında birliğin dış işleriyle ilgilenmiştir. Aynı zamanda Cezayir Çocuk Edebiyatı Birliği'nin de başkanıdır. Cezayir'i pek çok festivalde temsil etmiştir. 1987 yılında Cezayir'in bağımsızlığının yirmi beşinci yılı anısına Cezayir devlet başkanından takdir belgesi almıştır. Fransa'nın meşhur Laros sözlüğünde de ismi geçmektedir.

Başlıca Eserleri:

- *Muhtârât mine 'ş-Şi 'ri 'l-Cezâirî 'l-Mu'âsır* (Modern Cezayir Şiirinden Seçmeler)
- *el-Ahzâbu 's-Siyâsiyye fî 'l-Cezâir* (Cezayir'de Siyasi Partiler)
- *Siyâsiyyetu 'l-Cezâir fî Meydâni 'l-Kuttâb* (Yazarlara Göre Cezayir Siyaseti, Master Tezi)

⁶⁵⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz.: aş. s. 178.

⁶⁵⁷ Köşeli, **a.g.e.**, s. 428.

⁶⁵⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 183.

⁶⁵⁹ Bûşimâl, **a.g.e.**, s. 20-22.

Şiir Divanları:

- *el-Hubb fî Dereceti 's-Sıfır* (Sıfır Noktasında Aşk, 1977)
- *Etfâlu Bûrsa 'îd Yuhâcirûn ilâ Evveli Mây* (Bûrsa'îd Çocukları 1 Mayıs'a Koşuyor, 1980)
- *Humûmu'l-Muvatin Yud'a 'Abdulâlî* ('Abdulâlî Adlı Vatandaşın Dertleri, 1983)
- *el-Hasen b. Sabbâh* (el-Hasen b. Sabbâh, 1985)⁶⁶⁰.

3.7.3.8. Muhammed es-Sâlih Harzullah (1950-)

Yazar ve gazeteci olan Muhammed es-Sâlih Harzullah, 1950 yılında Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Öğretmen okulunu bitirdikten sonra öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Sonrasında medya alanına yönelip pek çok gazete ve dergide çeşitli mevkilerde görev almıştır. Pek çok roman ve hikaye kaleme almıştır. Çocuk edebiyatına dair kaleme almış olduğu çalışmalar şu şekildedir:

- *el-Ahlâmu'l-Verdiyye* (Pembe Rüyalar, Hikaye)
- *'Usfûru Hişâm* (Serçe Hişam, Hikaye)
- *el-Emîru't-Tâ'ih* (Kaybolan Emir, Hikaye)
- *el-'Asâfiru't-Talîka* (Özgür Serçeler, Hikaye, 1993)⁶⁶¹

3.7.3.9. Cîlâlî Hallâs (1952 -)⁶⁶²

Çocuk edebiyatına dair çalışmaları:

- *ed-Dîku'l-Mağrûr* (Gururlu Horoz, Hikaye, 1984)
- *Râ'ihatu'l-Kelb* (Köpek Kokusu, Roman, 1985)⁶⁶³

3.7.3.10. Muhammed Dahv (1953-)

Yazar ve gazeteci olan Muhammed Dahv, 1953 yılında Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitiminden sonra medya sektöründe çalışmıştır. Radyo ve televizyonlarında programlar gerçekleştirmiştir. Hem yetişkinler hem de çocuklar için çeşitli gazete ve dergilerde hikaye ile roman çalışmalarını

⁶⁶⁰ (Çevrimiçi, <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0910.htm> 20.07.2017.

⁶⁶¹ Köşeli, **a.g.e.**, s. 431.

⁶⁶² Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 279.

⁶⁶³ Köşeli, **a.g.e.**, s. 428.

yayımlamıştır.

Çocuk edebiyatı alanında en önemli eserleri:

- *Fî Beytinâ Verde* (Evimizde Gül Var, Hikaye)
- *eş-Şehîd* (Şehit, Hikaye)⁶⁶⁴.

3.7.3.11. Muhammed Erzakî Furâd (1953-)

Yazar ve araştırmacı olan Muhammed Erzakî Furâd, 1953 yılında Cezayir’de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. 1977 yılında milletvekili olmuştur. Pek çok araştırma eseri bulunmakla birlikte çocuklar için kaleme almış olduğu hikayeleri de mevcuttur.

Çocuk edebiyatına dair kaleme almış olduğu çalışmalar şu şekildedir:

- *Şuhedâ’u’s-Sevra* (Devrim Şehitleri, Hikaye)
- *Hekîmu’z-Zeman* (Zamanın Hekimi, Hikaye)
- *el-Kâhine ve Ehavâtuhâ* (Kahin ve Kardeşleri, Hikaye)

3.7.3.12. es-Sa’îd el-Meşrevî (1954-)

Yazar ve şair olan es-Sa’îd el-Meşrevî, Tunus’ta dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğreniminden sonra 1968 yılında ülkesine gelmiştir. Burada üniversite eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapmıştır. Pek çok çalışmasının yanı sıra çocuk edebiyatına dair kaleme almış olduğu çalışmalar şu şekildedir:

- *Bûhu’l-Kusbân* (Kumların İtirafı)
- *Cemîl Ent Yâ Vatanî* (Güzelsin Sen Ey Vatanım)⁶⁶⁵.

3.7.3.13. Râbah Haddûsî (1955-)⁶⁶⁶

Çocuk edebiyatı alanında en önemli eserleri:

- *Silsiletu A’lâmi’l-Cezâir*
- *eş-Şeyh bû’Ammâme* (1997)

⁶⁶⁴ Köşeli, **a.g.e.**, s. 430.

⁶⁶⁵ **A.e.**, s. 433

⁶⁶⁶ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. aş. s. 282.

- *el-Emîr ‘Abdulkâdir*
- *el-Hıdır el-Huseyin*
- *Mâlik b. Nebî*
- *Fatıma Ensumer*
- *Silsiletu ‘Aleml-l-Fakâsa*
- *Silsiletu Hikâyât Cezâiriyye* (7 cüz, 1994, Fransızca’ya çevrilmiştir)
- *ed-Dahiyye* (Kurban, Roman, 1994)
- *et-Tıflu’z-Zekî* (Zeki Çocuk, 1977)
- *İhtirâku’l-‘Asâfir* (Serçelerin Yanması, Şiir Koleksiyonu, 1988)
- *Sibâku’l-Hayevânât* (Hayvanlar Yarışması, Ulusal Ödüllü, 1998)
- *Kâmûsu’l-‘Âlem fî’l-Emsâl ve’l-Hikem* (Emsâl ve’l-Hikem’de Özel İsimler Sözlüğü, 1994)
- *el-Hediyyetu’l-‘Acîbe* (Garip Hediye, Kültür Bakanlığı Ödüllü, 1996)
- *el-Ğurebâ’* (Garipler, Roman, 1994)⁶⁶⁷.

3.7.3.14. ‘Umer Vifâk (1960 -)

Şair ve yazar olan ‘Umer Vifâk, 1960 yılında Cezayir’de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenliğe adım atmıştır. Cezayir çocuk edebiyatı alanında şiir, roman ve hikaye türlerinde eserler vermiştir. Bu sahadaki en önemli isimlerden biri olarak addedilmektedir.

Başlıca Eserleri:

- *el-Hadîkatu’l-Ğana’* (Zenginlik Bahçe, Şiir)
- *Necme ve’l-Hilâl* (Yıldız ve Ay, Roman)
- *Sâlih fî’l-Ğâbe* (Salih Ormanda)
- *Sâmî fî’l-Fedâ’* (Sami Uzayda)
- *Sîmu’l-Mahlûkatu’l-‘Acîbe* (Garip Yaratık Simu)⁶⁶⁸.

3.7.3.15. Huseyin ‘Abrûs (1960-)

Huseyin ‘Abrûs, 1960 yılında Şilif’te dünyaya gelmiştir. Buradaki ilk

⁶⁶⁷ Fûğâli, a.g.e., s.55-56; (Çevrimiçi)

http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=4024 23.02.2017.

⁶⁶⁸ A.e., s. 432.

eğitiminden sonra Kur'an eğitimi almıştır. Dil ve edebiyat alanında üniversite eğitimi aldıktan sonra öğretmenlik yapmıştır. Aynı zamanda da *eş-Şa'b*, *el-Mesâ'* ve *el-'Akîde* gibi gazetelerde çalışmıştır. *eş-Şarku'l-Evsât* ve *el-Yevmu's-Sâbi'* gibi gazete ve dergilerde yazılar kaleme almıştır⁶⁶⁹.

Şiirleri:

- *Elf Nâfize ve Cidâr* (Bin Pencere ve Duvar, Şiir Divânı, 1992)
- *Zuhûru'r-Ravâbî* (Meraların Çiçekleri)
- *Ğarrade'l-Bulbul* (Bülbülün Ötüşü)

Hikayeleri:

- *eş-Şuceyrâtu'l-Hams* (Beş Küçük Ağaç)
- *ez-Zehra ve'l-Ferâşe* (Çiçek ve Kelebek)⁶⁷⁰.

3.7.3.16. et-Tâhir Yahyâvî (1958-)

Şair et-Tâhir Yahyâvî, 1958 yılında Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimi sonrasında öğretmen olarak görev yapmıştır. Sonrasında medya alanında çalışıp aynı zamanda çeşitli gazete ve dergilerde şiirler kaleme almıştır. *Hamâmetâni Tehrusâni'l-Vatan* adlı çalışması mevcuttur⁶⁷¹.

3.8. CEZAYİR'İN ÖNDE GELEN DİLBİLİMCİLERİ

Batı'da dilbilimin bir bilim dalı haline gelişi XX. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Her ne kadar dilbilim yeni bir bilim dalı olsa da dilbilim öncesi dönemlerde de dille ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Dünyada ise dil çalışmaları ilk çağda M.Ö. VII. yüzyıla Eski Hint'e kadar dayanır. Bu dönemde yapılan ilk çalışmalara bakıldığında dini faktörler sonucunda başlamıştır. Yine ilk çağda Yunan filozofları dilin doğal olarak mı yani doğuştan mı yoksa uzlaşmaya dayanan ve insanlar tarafından konulan bir sistem mi sorusuna yanıt aramışlar ve sözcüklerin kökenini araştırmışlardır. Romalılar ise Yunanlıların etkisinde kalarak onların yaptıklarını tamamlayıcı nitelikte çalışmalar yapmışlardır.

⁶⁶⁹ (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0463.htm> 15.04.2017.

⁶⁷⁰ Köşeli, **a.g.e.**, s. 428-429.

⁶⁷¹ Köşeli, **a.g.e.**, s. 433.

Araplarda Kur'an'ın nazil oluşu ve sonrasında İslam'ın yayılmasıyla birlikte Arapların yabancı milletlerle karşılaşması üzerine Arap dilinin bozulabileceği ve Kur'an ile hadislerin yanlış anlaşılabilmesi endişesiyle birtakım kaideler oluşturma ihtiyacı hasıl olmuştur. Böylece önceleri Araplar, ardından başta İranlılar ve Türkler olmak üzere Müslüman milletler, Arap dilinin bütün kaidelerini ve kullanım şekillerini yazıya dökmeye başlamışlardır. İlk dönemlerde dille ilgili araştırmaların hepsine “nahiv” denilirken daha sonra “nahiv” terimi, sadece grameri ifade etmek için kullanılır hale gelmiş ve dili konu edinen farklı isimlerde bilim dalları ortaya çıkmıştır.

Kuşkusuz ki XX. yüzyılda Batı'da dilbilim alanında yaşanan gelişmeler ve ilerlemeler Arap dünyasındaki çalışmaları da etkilemiştir. Modern dilbilim düşüncesinin Arap dünyasına tam olarak ne zaman girmeye başladığını belirlemek zor olsa da Arap dünyasının modern dilbilimle tanışmasının XX. yüzyılın 40'lı yıllarında Batı'daki üniversitelerde dilbilim çalışan Mısırlı araştırmacılarla başladığı tahmin edilir.

Arap dil çalışmalarının modern dönemde Batı ile ilk olarak temasa geçişi birkaç çalışmada dil üzerine özellikle de Fransızca üzerine çalışan Rıfaa et-Tahtavî ile olmuştur.

Arap dünyasında modern Arap dilbilim dönemine geçişi hızlandıran ve kendinden sonra da dilbilim alanında çalışma yapacaklara ufuk açan en önemli isim Corcî Zeydân olduğunu görmekteyiz. Kendisinin karşılaştırmalı dilbilim kaidelerini Arap diline uyarladığı *el-Felsefetü'l-Luğaviyye ve'l-Elfâzu'l-'Arabiyye* adlı kitabı Batı tarzında dilbilim ile alakalı ilk eserdir. Zeydân eserinde Batılı dilbilimcilerin dilin yapısı, fonksiyonu ve dili analiz etme yollarına dair görüşlerine ve bu görüşlerden Arap dil çalışmalarının istifade edişine yer vermiştir.

Zeydân'ın bu alanda kaleme aldığı diğer bir önemli eseri ise; *el-Luğatu'l-'Arabiyye Kâ'in Hayy'dır*. Zeydân eserinin adında modern dilbilimin en önemli öğretilerinden olan dilin yaşayan bir varlık oluşuna işaret etmiştir. Eser dilin tarihi dönemleri, muhtelif alanlarda kullanılan sözcükler, Hristiyan ve Yahudilere ait

kelimeler, “dahîl” ve “muvelled” olan kelimeler, son dönemdeki bilimsel ilerleme ve Mısır hükümetinin kullandığı dil gibi konuları kapsamaktadır.

Modern Arap dili çalışmalarına katkıda bulunan bir diğer önemli isim ise Ahmed Fâris eş-Şidyâk’tır. *Sirru’l-Leyâl fi’l-Kalb ve’l-İbdâl* adlı yayımlanmamış 2 ciltlik eserinde Arapça kelimelerin etimolojisi ve dil ile dilcilik konularını işlemiştir.

Yine Iraklı Hristiyan dilci, edip, tarihçi ve gazeteci yazar olan Ânistâs Mârî el- Kermelî’nin *Nuşû’u’l-Luğati’l-‘Arabiyye* ve el-Eb Mermercî ed-Dûmenikî’nin *el- Mu‘cemiyyetu’l-‘Arabiyye ‘alâ Dav’i’s-Sunâ’iyye ve’l-Elsuniyye’s-Sâmiyye* adlı eserleri karşılaştırmalı dilbilim ile ilgili modern dilbilime geçiş dönemi çalışmaları arasındadır.

Modern Arap dilbilimine geçiş dönemi çalışmalarının sonrasında XX. yüzyılda Ali ‘Abdolvâhid Vâfi, İbrahim Enîs, Temmâm Hassân, ‘Abdurrahman Eyyûb, Kemâl Bîşr ve Mahmud es-Sa’ran gibi isimler, dilbilim ve dilbilimin alt dalları ile ilgili eserler üretmişlerdir⁶⁷².

Biz ise çalışmamızın bu bölümünde Cezayir’de önde gelen dilbilimcilerin yaşamlarına ve bu alandaki çalışmalarına yer vermeye çalışacağız

3.8.1. ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih (1917-2017)

‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih, 8 Temmuz 1917 tarihinde Vahrân’da dünyaya gelmiştir. XIX. yüzyıl başlarında Kostantîne’den Vahrân’a gelen bir ailedendir. Vahrân’da medrese eğitimi almış ve burada Kur’an’ı hıfz etmiştir. Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti’nin okullarında okumuştur. Mısır, Paris ve Bordo gibi şehirlerde eğitim görmüştür. On beş yaşındayken Halk Partisi üyesi olmuştur. 1947 yılında Fransız polisinin uygulamış olduğu baskı nedeniyle Mısır’a gitmiştir. Tıp eğitimi almaya karar vermişken dil alanını keşfetmiş ve el-Ezher Üniversitesi Arap Dili Bölümü’ne kayıt yaptırmıştır. Burada Hâlîl b. Ahmed’in çalışmalarıyla tanışma fırsatı olmuştur. Bir müddet Hâlîl b. Ahmed üzerine yoğunlaşmış ve kendisinden oldukça etkilenmiştir. Batı ülkelerine yolculuklar yapmış ve yeni

⁶⁷² Bahar Arıkan, “Arap Dünyasında Modern Dilbilim Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2018, s. 1-3.

diller öğrenmiştir. Hâlîl b. Ahmed'in ilmini ve düşüncesini daha iyi kavramak adına matematik öğrenmek istemiştir. Bunun için Rabat Üniversitesi'nde dilbilim ve matematik eğitimi almıştır. 1979 yılında ise bu eğitimin devamı olarak Sorbon Üniversitesi'nde başladığı dilbilim sahasındaki doktorasını tamamlamıştır. Cezayir bağımsızlığını elde ettikten sonra Cezayir Üniversitesi'nin kalkınması için burada görev yapmaya başlamıştır. Dilbilim ve İletişim Enstitüsü'nün müdürü olmuştur. Sonrasında Arap Dili Geliştirme Bilimsel Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nü yapmıştır.

2000 yılında Cumhurbaşkanı Bûteflika, kendisini Cezayir Arap Dil Kurumu'na başkan olarak atamıştır. Aynı zamanda Şam, Bağdat, Amman ve Kahire gibi şehirlerde bulunmakta olan başlıca Arap dili kurumlarında da üyelikleri bulunmaktadır. el-Hâc Sâlih, son zamanlarda tüm alanlarda kullanılabilen Arap birikim projesine yönelmekteydi. Bu projenin amacı Arap dili için teknolojik bir banka oluşturulmasıydı.

el-Hâc Sâlih, modern dilbilim alanındaki yenilikçi araştırmacılardan birisidir. Bu alanla çok ilgilenmiş olup klasik Arapça çalışmalarıyla modern dilbilim çalışmalarını karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda modern dilbilimin gramerden daha geniş ve etkili olduğu sonucuna varmıştır. Dil hakkındaki görüşlerinden bazıları şöyledir:

- Dil her şeyden önce bir iletişim aracıdır
- Dil toplumsal bir olgudur
- Her dilin madde ve şekil bakımından farklı özellikleri vardır
- Dilin kendine has bir mantık örgüsü vardır.

Ülkedeki dil eğitimine ciddi katkılarda bulunmuştur. Hem çocuklar için hem de yetişkinler için dil öğrenme, öğretme ve eser telifi hakkındaki metotlara ve yöntemlere değinmiştir. Tercüme eserleri de mevcuttur. *Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye* Dergisi'nde çeşitli yazıları çıkmıştır. Avrupa'da yayımlanan bazı dergilerde de yazıları bulunmaktadır⁶⁷³.

⁶⁷³ Su'âd Şarfâvî, "et-Tefkîru'n-Nahvî 'inde 'Abdurrahman el-Hac Sâlih", **Vurkla Kâsîdî Mirbâh**

‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih, modern Arap dilbiliminin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Batı dilbiliminin temellerini Arap okuyucuya tanıtan ilk hocalardandır. Arap dilbilimi ve eğitimsel dilbilim hakkında birçok araştırması mevcuttur. Bu bağlamda ortaya koyduğu “Modern Halili” adlı bir teorisi de bulunmaktadır. Burada Arap nahiv dalının geleceğini ön görmektedir. Aynı zamanda kendisi “Arap interneti” adı verilen bir projenin de sahibidir.

‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih, klasik nahivciler ve dilbilimcilerin eserlerine de yakın ilgisiyle tanınmaktadır. Bunun yanı sıra Batılı dilbilimcilerin çalışmaları ve teorileri hakkında geniş bir ufka sahiptir.

Sibeveyhi, Hâlîl b. Ahmed el-Ferâhidî ve Ahfeş el-Evsad gibi alimlerin eserlerini inceleyerek dilbilim alanında gittikçe yetkin bir hale gelmiştir. ‘Abdurrahman el-Hac Sâlih, bu alimlerin eserlerini büyük bir incelik ve tarafsızlıkla ele almıştır. Ne eski eserleri kültür adına kayırmış ne de Batılıların tarafını tutmuştur. Objektif ve gerçekçi davranmıştır. Bu durum da Sâlih’in bilgiden başka herhangi bir dayanağı temel almadığı görülmektedir.

‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih, tüm çalışmalarını tenkite ve denetlemeye tabi tutmuştur. Sâlih, Sibeveyhi ve Halîl zamanında dilde Batılı öğeler ile Arap nahvi arasında objektif bir şekilde kıyaslama yaptığı görülmektedir. Bu iki husus arasındaki temel farklar üzerinde durmuştur⁶⁷⁴.

Arapça dilbilgisinin orijinalliğini savunması ve Arapça dil mirası ile bu konudaki çeşitli teoriler arasındaki bilimsel karşılaştırmaları ile tanınmaktadır⁶⁷⁵.

‘Abdurrahman el-Hâc Salih, teknolojiyi 1970’li yıllardan beri tüm uygulamalarıyla birlikte Arap dilbilim dünyasına sokan ilk insandır. Batıda gelişmiş olan bu husus Arap ülkelerine neredeyse bilinmemekte idi. Çünkü Arap dili araştırmacıları klasik yöntemler üzerinde durmuşlardır.

Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Vurkla, 2010, s. 7,9-10.

⁶⁷⁴ Şerîf Bûşahdân, “el-Ustâz ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih Vucûduhu’l-‘İlmiyyeti fî Tarkıyyeti’s-tî’mâlî’l-Luğati’l-‘Arabiyye”, **Muhammed Haydar Üniversitesi, Toplum, İnsan Bilimleri ve Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Biskra, 2010, Sayı: 7, s. 2-3,20.

⁶⁷⁵ (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2017/3/6/أبو-وفاء-مجمع-رئيس-اللسانيات> -الجزائري-العربية-اللغة 03.07.2017.

‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih’in ilmi temeller üzerine kurmuş olduğu ve özellikle üzerinde durduğu hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Arap dilinin içinde bulunduğu gerçeklerin ve dilsel boyutun tenkit edilmesi
- Arap dili öğrencilerinde dilsel melekenin geliştirilmesi ve düzeltilmesi
- Modern Arapça Birikimi Projesi’nin tesisi ve bunun Arap dünyasında uygulanmaya çalışılması

‘Abdurrahman el-Hâc Salih’in birçok bilimsel araştırması 1964 yılında yapılmış olan konferanslarda tebliğ etmiştir. Bunlar derlenip “*Arapça Dilbilimi Alanında Araştırmalar*”, “*Dilbilim’de Araştırmalar*” ve *Araplarda Bilimsel Dil Dinletisi ve Fesahati Kavramı*” başlıklarıyla Cezayir Arap Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Özet olarak şunu ifade edebiliriz ki; ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih araştırmalarında fiili uygulamayı esas almakta hatta bunu bir ilke olarak uygulamaktadır⁶⁷⁶.

Başlıca Eserleri:

- *Buhûs ve Dirâsât fî ‘Ulûmi’l-Lisân*
- *es-Semâ’u’l-Luġavî ‘Înde’l-‘Arab ve Mefhûmu’l-Fesâhati*
- *‘Îlmu’l-Lisâni’l-‘Arabî ve ‘Îlmu’l-Lisâni’l-‘Ammi* (Fransızca 2 cilt)
- *en-Nazariyyetu’l-Haliliyyetu’l-Hadîs-Mefâhîmuha’l-Esâsiyyetu*
- *Mantiku’l-‘Arab fî ‘Ulûmi’l-Lisâniyyât*
- *Fransızca-Arapça Basın Terimleri Sözlüğü*
- *Dilbilim Sözlüğü* (Arapça-Fransızca)
- *Fî’l-Kitâbeti fî’l-Mevsû’ati li’l-Mecelleti* Ansiklopedisinde “Me‘arif” Maddesi
- *Fî’l-Kitâbeti fî’l-Mevsû’ati li’l-Mecelleti* Ansiklopedisinde “Dil” Maddesi⁶⁷⁷.

⁶⁷⁶ Bûşahdân, **a.g.e.**, s. 5,20.

⁶⁷⁷ Sarfâvî, **a.g.e.**, 12-17;(Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2017/3/6/أبو-وفاء-الجزائري-العربية-اللغة-مجمع-رئيس-اللسانيات> 03.07.2017.

3.8.2. ‘Abdulcelîl Murtâd

‘Abdulcelîl Murtâd, Tilimsân’da dünyaya gelmiştir. “Dil Çalışmaları” konusuyla doktora derecesini almıştır. Liselerde ve üniversitelerde hoca olarak görev yapmıştır. Arap diline dair master ve doktora seviyesinde onlarca teze danışmanlıkta bulunmuştur. Dil ve edebiyat alanında yaklaşık yirmi altı adet eser telif etmiştir. Arap ülkelerindeki pek çok dergide yazıları mevcuttur.

Görev aldığı kurum ve mevkileri:

- Tilimsân Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı (1978-1981)
- Tilimsân Üniversitesi Dil ve Arap Edebiyatı Enstitüsü Müdürlüğü (1981-1984)
- Yüksek Ulusal Dil Enstitüsü Müdürlüğü
- Cezayirli Yazarlar Birliği üyesi
- Evrensel İslami Edebiyat Dergisi üyeliği (Riyad)
- Arap Dili Yüksek Konseyi üyesi (1998’den beri)

Başlıca Eserleri:

- *Bevâdiru’l-Hareketi’l-Lisâniyyeti’l-Ûlâ ‘inde’l-‘Arab*: Müellif bu eserde, Arap gramerini meydana getiren faktörleri ele almıştır. Özellikle Basra ve diğer Arap bölgelerinde Hicri 50 ile 150 yılları arasında Arap gramerinin doğuşuna ve gelişimine değinmiştir.
- *el-Muvazenetu beyne’l-l-lehcâti’l-‘Arab*: Bu eserde müellif, dilbilimin temelleri, nahiv terkipleri, sarf ve Kur’an-ı Kerim ışığında ses ve fasih Arap lehçeleri gibi unsurlara yer vermiştir.
- *el-lisâniyyetu’l-Cuğrafiyyetu fi’t-Turâsi’l-Luğavî*: Bölgeler açısından eski Arapların nezdinde dilbilim faaliyetlerini işlemiştir. Konuşma hataları, dilin rivayeti, dilin toplanması ve tedvini gibi unsurlara yer verilmiştir. İletişimsel yaklaşımlarla beraber metin tahliline dayanan yazılı iletişime dair yaklaşımlar da mevcuttur.

- *et-Tehiyyetu'l-Luġaviyye li'n-Naht fi'l-'Arabiyyeti*: Bu çalışmada müellif Arapların nezdinde tarihi olarak dilin türemesinin doğuşuna, gramere ve önemine, klasik tutumlara, dil ekollerine ve Sibeveyhi gibi alimlerin tutumlarına yer vermiştir. Klasik ve modern alimlerin türetme olgusuna dair görüşlerini de sıralamıştır⁶⁷⁸.

3.8.3. Muhammed Bâý bi'l-Âlim (1930-2009)

Muhammed Bâý bi'l-Âlim, 1930 yılında Cezayir'in güneyinde bulunan Adrâr Vilayeti'ne bağlı olan es-Sahil köyünde dünyaya gelmiştir. Künyesi Ebû 'Abdullah Muhammed 'Abdulkâdir b. el-Muhtâr b. Ahmed el-'Âlim şeklindedir. Kendisi Şeyh Bâý olarak bilinmektedir. Nisbesi ünlü Hamîr kabilesine uzanmaktadır. Beş kardeşin en küçüğüdür. Babasından fıkıh ve nahiv ilminin temellerini öğrenmiştir. Babası Muhammed 'Abdulkâdir, imam, öğretmen, müellif ve fakih bir adamdı. Babasının *Tuhfetu'l-Vildâni Fîmâ Yecibu 'alâ'l-'Ayân* adlı kıymetli bir çalışması da mevcuttur. Manzum bir eserdir. Hz. Peygamber (SAV)'i öven dört tane kasidesi bulunmaktadır. Annesi Muhammed el-Hasen'in kızı Hatice Hanım kadılık yapmaktadır. Müellif, oldukça mütebedeyyin bir ailede yetişmiştir.

Muhammed Bâý, eğitim hayatına Şeyh Muhammed b. 'Abdurrahman b. el-Mekkî b. el-Âlim'in yanında Kur'an okuyarak başlamıştır. Babasından nahiv ve fıkıh ilimlerinin temellerini öğrenmiştir. Sonrasında fıkıh, Kur'an, fıkıh usulü, feraiz, nahiv ve tefsir gibi ilimleri almış olduğu Şeyh Ahmed b. 'Abdulmu'tî's-Sibâ'î zaviyesinde yedi yıl kalmıştır. 1964 yılında ise Enes b. Mâlik Mescidi'nde imam olarak çalışmaya başlamıştır. 1971 yılında Vakıflar Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu bir müsabakaya katılmış ve İslami ilimler alanında lisans derecesi sayılan bir diploma almaya hak kazanmıştır. Fıkıh, Kur'an ilimleri, fıkıh usulü, feraiz, genel kültür, şiir ve muhadarat gibi birbirinden farklı pek çok konuda çalışmaları mevcuttur. Çeşitli ödüller de kazanmıştır.

Nahve dair çalışmaları şu şekildedir:

⁶⁷⁸ Muhammed Mahmûd b. es-Sâsî "el-Cuhûdu'n-Nahviyye 'inde 'Abducelîl Murtâd", **Vurkla Kâsidi Mirbâh Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2010, s. 24-27.

- *er-Râhîku'l-Mahtûm li'Nezheti'l-Hulûm*
- *el-Lu'lu'l-Manzûm Nazmu Mukaddemeti İbn Acurûm*
- *'Avnu'l-Kayyûm Şerhu 'ala Keşfi'l-Ğumûm Nazmu 'ala Mukaddemeti İbn Acurûm*
- *Kifâyetu'l-Menhûm Şerhu 'alâ'-Lu'lu'l-Manzûm*
- *et-Tuhfetu'l-Vesîmetu 'alâ'Durreti'l-Yetîme*
- *Menhatu'l-Etrâb Şerhu 'alâ Mullehati'l-İ'râb*
- *Vakfiyyâtuhu 'alâ Mektebeti'l-Harami'n-Nebevî⁶⁷⁹.*

3.8.4. Havletu Tâlib el-İbrâhîmî (1954-)

Havletu Tâlib el-İbrâhîmî, 22.02.1954 tarihinde Cezayir'de dünyaya gelmiştir. Dilbilim alanında doktora derecesini almıştır. *el-Mebâdi'u'l-Lisâniyyât* adlı çalışmasının girişinde Havletu Talib el-İbrâhîmî kendisini okuyucuya şu şekilde anlatmıştır:

“1974 yılında Lisaniyyat alanında çalışmaya başladım. Cezayir Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nde Arap dilbiliminin oluşmasını sağlayan, büyük bir hoca olan 'Abdurrahman el-Hâc Sâlih'in asistanlığını yaptım. 1978 yılına gelindiğinde ise 'Abdurrahman el-Hac Sâlih danışman hocam olmuş ve bana lisans öğrencilerine ders verme fırsatı tanımıştır. Seneler geçmiş ve ben onlarca öğrenciye ders vererek tecrübemi arttırmıştım. Öğrencilere gereken konularda yapmış olduğum dersleri ve verdiğim konferansları derleyip neşretmeyi düşünmeye başladım. Amaçlarıma ulaştıktan sonra bu kitabı telif ettim”.

el-Mebâdi'u'l-Lisâniyyât adlı eseri Ferdinand de Saussure'den günümüze değin dilbilimin gelişiminin özetidir. Okuyucuya dilbilimin en önemli sorunlarını gösterme amacıyla bu eseri kaleme almıştır.

Bu kitapta yazar, Batı dilbiliminin en önemli ekolleri ile modern Halili ekolünün görüşlerini tanıtmaya çalışmıştır. Bu ekol ki geçmiş ile şu anı birbirine

⁶⁷⁹ Munîr Bedevî, *el-Cuhûdu'n-Nahviyyetu 'inde Muhammed Bâi Bil'alem, Vurkla Kâsîdî Mirbâh Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Vurkla, 2010, s. 31-32,41; (Çevrimiçi) <http://shamela.ws/index.php/author/2522> 03.07.2017.*

bağlayan modern dilbilim teknikleri ve teorileri ışığında Arap dil mirasını yenilikçi bir bakış açısıyla sunmaktadır⁶⁸⁰.

Çalışmaları:

- *el-Cezâirriyyûne ve Luğatuhum*
- *el-Mebâdi'u li 'Mukârabeti İctimâ'iyye Luğaviyye li'l-Muctema 'i'l-Cezâiri*
- *el-Cezâirriyyûn ve 'l-Mes'eletu 'l-Luğaviyye*⁶⁸¹
- *'Ani 't-Tedâvulliyeti*⁶⁸²
- *Tarîkatu Ta 'lîmi 't-Terâkibi 'l-'Arabiyye fî 'l-Medârisi 'l-Mutevassati 'l-Cezâirriyye*⁶⁸³.

3.8.5. Sâlih bi'l-Îd

Akademisyen ve bir araştırmacı olan Sâlih bi'l-Îd, Tîzî Vizû Üniversitesi'nde Arapça ve dilbilim hocalığı yapmaktadır. Bağımsızlık sonrası nesli için Cezayir kütüphanelerini zenginleştiren eserler kaleme almıştır. Araştırma alanı daha çok dilbilim ve kimlik sorunu ile ilgilidir. Sâlih bi'l-Îd, iliklerine kadar sevmiş olduğu Arapça'nın geleceğine dair fikir yürütmektedir. Aynı zamanda düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmekten çekinmeyen bir eleştirmendir. Arap Dili Yüksek Konseyi'nin başkanlık görevinde de bulunmuştur. Cezayir, Şam ve Libya'daki Arap Dili konseylerinde de üyelikleri bulunmaktadır.

Karmaşık dil meseleleri Sâlih bi'l-Îd'i *el-Huviyyetu 'l-Vataniyye* adlı eseri telif etmeye yöneltmiştir. Cezayir'in kimlik unsurlarını ve sorunlarını ele almıştır. Berberi olmasına rağmen Cezayir'de Arapçayı savunan bir aydındır. Cezayir'i yüz otuz yıl boyunca asıl kültürüne yabancılaştıran Fransız kimliğine yeniden ilhak

⁶⁸⁰ Hûle Tâlib el-İbrâhîmî, *Mebâdi' fî 'l-Lisâniyyât*, Dâru'l-Kasbe, Cezayir, 2006, s. 4-5, 200.

⁶⁸¹ (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الإبراهيمي_طالب_خولة 03.07.2017.

⁶⁸² (Çevrimiçi)

<http://archive.sakhril.co/newPreview.aspx?PID=1993150&ISSUEID=678&AID=76443>

03.07.2017.

⁶⁸³ (Çevrimiçi)

<http://archive.sakhril.co/newPreview.aspx?PID=1805606&ISSUEID=14866&AID=334688>

03.07.2017.

etmeye çalışanları ağır bir şekilde tenkit etmektedir. Ulaşmış olduğu antropolojik çalışmalar ışığında Berberi kültürüne dair araştırmalar da yapmaktadır.

Cezayir’de Arap dilini herkesin ortak paydada buluşabileceği bir dil olarak görmüştür. “*Arapça bizden bir parçadır. Biz Berberiler olarak Arapça’yı seviyoruz ve onu düşman olarak görmüyoruz. Arapça Berberice’den pek çok açıdan daha üstün bir dildir*” demiştir. Berberice’nin Latin harfleri ile yazılmasına karşı çıkmıştır. Tîfînâğ⁶⁸⁴ Alfabeti ile bu olmasa bile Arap alfabesi ile yazılmasını istemektedir.

Başlıca Eserleri:

- *el-Lisâniyyât-Tatbikiyyât* (1996)
- *fî’l-Huviyyeti’l-Luğaviyye*
- *el-Umemu’l-Hayyetu Umemun Kaviyyetun bi’l-Luğatihâ* (2010)
- *el-Huviyyeti’l-Vataniyye*
- *fî’l-Umemi’l-Luğaviyye*⁶⁸⁵.

Makaleleri:

- *Dirâse Mukârene fî Kitâbey el-Kırâ’eti’l-Cezâiri ve’l-Mağribî*
- *el-Luğatu’l-‘Arabiyye beyne’l-Vâkı ‘i ve’l-‘Avlemeti*
- *et-Teşrî‘u ve ‘n-Nahvu fî’l-Luğati’l-‘Arabiyye*
- *Keyfe Nekra’u’t-Turâse ve bi’eyyi Menhec*
- *Efkâr fî’l-İstilâhâti’t-Terbeviyye*
- *el-İnternet ve Muctema‘u’l-Ma‘rifeti*
- *Hikmetu’l-Ecdâd*
- *Hikmetu’l-Ecdâd: min Turâsi Mıntakati’l-Kabâ’il*⁶⁸⁶.

⁶⁸⁴ Kuzey Afrika’da çeşitli Berberi dillerinin tedvini için kullanılan eski bir alfabedir. Kökeni ise Fenikelilere dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) <https://ar.wikipedia.org/wiki/تيفيناغ> 03.07.2017.

⁶⁸⁵ (Çevrimiçi) <http://www.alarab.co.uk/?id=194> 03.07.2017.

⁶⁸⁶ (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=6652> 03.07.2017.

SONUÇ

Bağımsızlık sonrası Cezayir’de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016)” adlı tezde bağımsızlıktan günümüze değin Cezayir’de yaşanan edebi ve kültürel gelişmeleri tarihsel bağlamda aşağıdaki gibi değerlendirebiliriz:

Kültürel Gelişmeler

- Bağımsızlık sonrasında Bilgi Yasası yürürlüğe girmiş ve hükümetlerin basılı medya üzerindeki tekelleri sona ermiştir. Bunun sonucu olarak ilk kez birkaç özel gazete çıkmış ve basın büyük bir özgürlük kazanmıştır.
- Kültür Bakanlığı’na bağlı olan Cezayir Ulusal Kütüphanesi 1982’den beri halka açık bir kütüphanedir. İlk olarak 1835 yılında kurulmuştur. Ülkedeki en eski kültürel kurumdur.
- Eğitim ücretsiz ve on altı yaşına kadar zorunludur. 8-14 yaş grubu arasında okullaşma oranı %85’in üzerindedir. 2002 yılı verilerine göre okur - yazar oranı %70 seviyesinde iken 2014 yılı itibariyle %14’dür.
- Fransızca sekiz yaşından itibaren tüm okullarda yabancı dil olarak okutulmaktadır.
- Özellikle toplum içerisinde Fransızca eğitim veren özel okullar sayesinde toplumun varlıklı kesimi ve Berberiler arasında Fransızca’nın Arapça’dan öncelikli olarak kullanıldığı görülmektedir.
- Resmi dil Arapça olmasına rağmen Fransızca’nın ciddi bir tesiri bulunmaktadır. Bazı anketlere göre Cezayirlilerin %70’i Fransızca’yı okuyup anlayabilmekte ve konuşabilmektedir.
- Berberice kullanılan diller arasındadır. Cezayir’de 2002 yılında Berberice konuşulan diller arasında sayılmış ancak resmi dil olarak addedilmemiştir. Bu dilin Kabil, Şavi, Tasalit ve Mozabit gibi birçok lehçesi mevcuttur.
- On beş yaşın üzerindeki kişilerde 2014 yılında belirlenen okuma-yazma bilmeyen oranı ise % 15,15 idi.

- 2008 yılı Milli Eğitim Yasası'nın 27. maddesi uyarınca ulusal eğitim sistemi şu seviyelere ayrılmıştır: Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve alt ortaöğretimden oluşan temel eğitim; ve genel ve teknik ortaöğretim.
- Cezayir Okuryazarlık Derneği, Cezayir'deki okur yazarlık faaliyetlerini geliştiren aynı zamanda yüz otuz binden fazla gönüllüsü olan bir sivil toplum kuruluşudur. Birlik, 1997'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Uluslararası Okur Yazarlık Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır.
- Bağımsızlık sonrasında Ulusal Özgürlük Cephesi, haftalık olarak basılan *el-Mucâhid* adlı gazeteyi kurmuştur.
- İlki 1963 yılında Vahrân'da, ikincisi ise 1964 yılında Kostantine'de Fransızca olan *el-Cezâiru Mesâ'* adlı ilk günlük akşam gazetesi kuruldu. Ayrıca *es-Sevratu'l-İfrîkiyyetu* adlı Fransızca olan haftalık bir gazete ve *el-Ceyş* adlı bir dergi hükümet tarafından basılmıştır. 1964 yılında ise *eş-Şihâb* ve *el-Ma'rife* adlı dergiler Arapça yayımlanmıştır.
- 1965-1988 arası dönemde Fransızca olarak yayımlanan *el-Mucâhid*, *eş-Şâ'b* ve haftalık olan *Algérie Actulalité* adlı üç ana devlet gazetesi de Fransızca olarak yayımlandı.
- 1992-2000 yılları arasındaki dönemde Cezayir hükümeti ve çeşitli İslâmî isyancı gruplar arasındaki iç savaş nedeniyle bir dizi gazete kapatıldı. Bazı gazeteciler hapse atıldı, bazıları ise kayboldu ve katledildi. Bu süre zarfında gazetelerin okur kitlesi azaldı.
- Cezayir'de meydana gelen 1988 Ekim olaylarından sonra yazılı gazeteciliğin devamı pek de kolay olmamıştır ki bu olaylar hayatın pek çok alanına tesir etmiştir.
- 2000-2009 yılları arasında Cezayir gazeteciliği için altın bir dönem olduğunu söylenilebilir.

Edebi Gelişmeler

- Şiir türü özellikle dini şiir XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl ilk çeyreğine değin kendisini göstermektedir. 1925 yılından itibaren Cezayir şiirinde yeni bir safha başlarken 1931 yılında Cezayirli

Müslüman Alimler Birliği'nin tesis edilişiyile birlikte, şiir içinde bulunduğu karamsarlıktan sıyrılmış ve iyileşme hareketi başlamış nitekim bu vaziyet II. Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. Savaş sonrasında 1954 yılında başlayan devrim yıllarına dek şiir tekrardan karamsar bir havaya bürünüp daha çok kişiselleşme yaşanmış ve duygusallaşma öne çıkmıştır. 1954 yılıyla beraber şiir canlanmış ve devrimin ayak sesleri gelir olmuştur. Bağımsızlık sonrasındaki yıllar durgunluk içerisinde geçerken 1970'li yıllarda sosyalizmin etkisi vardı. Bu dönemde şiir insani konulara daha da açılmış özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda modernizmin etkisiyle dile yoğunlaşmış ve gene bu dönemde felsefi akımlara bağlanılmıştır. Ancak 1992-2002 yılları arasında "Kara On Yıl" olarak adlandırılan bu dönemde yaşanan terör olaylarıyla, edebiyatçılara ve aydınlara yönelik suikast girişimleriyle şiir daha da bireyselleşmiş ve toplumdan tecrit olmuştur.

- Roman türünde ise Fransızca yazılmış Cezayir romanına bakılırsa, ilk örneğini 1891 yılında vermiş olup gerçek başlangıcının ise 1920 yılına dayandığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Ancak tarihçi ve araştırmacı John Dejeux, 1830-1920 yılları arasında Fransız diliyle yazılmış bir ürünün bulunmamasını nedenlerini ise şöyle ifade etmiştir: "*Fransa'nın Cezayir'de yapmış olduğu katliam, Cezayir'de uygulamış olduğu düşmanca siyaset politikası ve Fransa'nın Cezayir eğitim sisteminde uyguladığı olumsuz politika*".
- 1920-1948 yılları arasında yayımlanmış on iki eser bulunmaktadır. 1952 yılından önce çıkan romanların çoğunda genel olarak eşitlik, kimlik sorunu ve fikirsel olarak İslâmiyet'i savunan ve Arap-İslam medeniyeti, manevi ve ahlaki değerler, siyer ve müsteşriklerin İslâmiyet'e yönelik olan iftiralarına karşı olan konular gibi pek çok husus işlenmiştir.
- 1952 sonrası romanlarda, romancılar Fransızların ve Cezayirlilerin karşılıklı evliliğini işlemiş, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli sorunlar ele alınmıştır. Nitekim 1950'li yıllarda ise roman büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

- 1960'lı yılların ortasından sonra da konular çeşitlenmiş olup idari bozgunculuk, sosyal eleştiri ve siyasi muhalefet sınırlarında kalmakla yetinmemiş, kadının iş hayatına ve sosyal yaşama adım atması gibi yeni konularda eklenmiştir. 1970'li yıllarla birlikte ulusal kimlik sorunu özellikle Berberi kimliği işlenmeye başlanmıştır.
- 1960'lı yıllarda edebiyat tam anlamıyla sekteye uğramış ve özellikle roman türü oldukça etkilenmiştir. Bu durumun nedeni ise dönem içerisinde olan olaylar ve partiler arası çatışmaların edebiyata olumsuz bir şekilde yansımalarıdır. Bu döneme bakacak olursak diğer Arap ülkelerinde edebi bir verim hususunda yükseliş söz konusuysa Cezayir'de aksi bir durum kendisini göstermektedir. Vâsînî el-A'rac romanın geç kalınmasının nedenlerini "*Tarihi dönem bakımından kültürel, sosyal ve ekonomik açılardan dönemin şartları ile edebiyatın şartları birbirine elverişli değildi*" diyerek açıklamaktadır. Fakat romanın oluşması için bir zemin hazırlanmıştı. Daha sonra demokratik gelişmelerle beraber bu zemin üzerinde 1970'li yılların başlarında edebi çalışmalar yapılmaya başlanmış ve nitekim 1970'li yıllarda roman türü olarak hiç olmadığı kadar büyük bir gelişme kaydetmiş ve en önemli roman çalışmaları bu dönemde kaleme alınmıştır. Romancıların ortaya çıkışıyla beraber romanlarında sayısı artış göstermiştir.
- Nitekim roman sanatının Mağrip ülkelerinde ortaya çıkışı geç bir zamanda meydana gelmiştir. Roman, öykü, tiyatro türlerinin Cezayir'de diğer Arap ülkelerine nazaran geç ortaya çıkmasının araştırmacılara göre farklı nedenleri bulunsa da bütün araştırmacılar Cezayir'in işgal edilmesinin ve bu işgal nedeniyle oluşan zor şartların hem fikirsel hem de edebi çalışmalara engel olduğuna konusunda hem fikirlerdir.
- Roman sayısının artmasının nedenleri arasında eğitimin yayılmasıyla beraber okuma-yazma oranının artması, matbaa ve edebi yarışmaların yapılması diyebiliriz. Böylelikle günümüz Cezayir romanı Arap dünyasında çok önemli bir mevkiye gelmiştir.

- Doksanlı yıllar hem Cezayir hem de Cezayir Edebiyatı için çok zor bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim 1980’li yıllarda başlayan İslami ideoloji yükselişe geçmiş olup Ulusal Kurtuluş Cephesi’ne meydan okumaya başlamıştır. 1992-2002 yılları arasında siyasal iktidar ile silahlı İslami gruplar arasında çatışmalar başlamış ve ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Literatürde “Kara On Yıl” olarak da isimlendirilen bu dönemde edebi üretim azalmıştır.
- Cezayir’de kısa öykünün diğer Arap ülkelerine nazaran, kültürü ve fikri hareketi felç eden Fransız sömürge siyaseti ve Arap dilini yok edip yerine Fransız dilini getirme çabaları nedeniyle geciktiğini söylememiz gerekir.
- II. Dünya Savaşı bitiminden sonra Cezayir’de gazetecilik yeniden canlanmış ve yeni bir yazar nesli yetişmiştir. Nitekim sanatsal öyküyü de ele almışlardır. Cezayirli öykücüler II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok muhtelif konuyu işlemişlerdir.
- Bağımsızlık sonrasında 1970’li yıllarda Cezayir, siyaseten sosyalist eğilime kaymış bu durum edebi çalışmalara da yansımış ve sosyal ağırlıklı edebi ürünler meydana gelmiştir. Bu dönem içerisinde kültürel birikime sahip, siyasi ve sosyal rol oynayan bilinçli yazarlardan yeni koleksiyonlar çıkmıştır.
- Bağımsızlık sonrasında öykü toplumsal ve siyasi istikrar sayesinde gelişti. Yazarlar Birliği ve Kültür Bakanlığı gibi kurumlar oluştu. Tüm bunlar genelde edebiyatı özelde öyküyü geliştirmiştir.
- Bağımsızlık sonrasında göç olgusu, toplumsal sorunlar ve Cezayir toplumundaki yenilikler işlenmeye başlandı ve bu hususlar öykücülüğe gerçekçilik kattı. 1970’li yıllarda gelen yeni nesiller konuları çeşitlendirip aşk ve ülkeyi ilgilendiren sorunları işlediler. Bazı öykülerde ise Arapların sorunlarını da ele aldılar. 1980’li yıllar öykü klasik şeklinden çıkıp anlatımsal sanatlara yöneldi.
- Ekim 1988 olayları Cezayir’deki edebi gidişatı özellikle öyküyü etkilemiştir. Bu dönemdeki yeni nesil yazarlar önceki neslin

çizgisinden çıkmışlardır. Edebi yönden sosyalist eğilime kaymışlar ve yeni üsluplar denemişlerdir.

- 1990'lı yıllarda Cezayir kanlı olaylara sahne olmuştur. Doğal olarak öykü de bu olaylarla karşı karşıya kalmıştır.
- Cezayir çocuk edebiyatının doğuşu 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Bu gecikmenin nedeni ise Cezayir'in yaşamış olduğu tarihsel şartlardır.
- Bağımsızlık döneminde geldiğimizde ise çocuk edebiyatının oluşturulmasında ve yayım yapılmasında özen gösterilmeye başlanmıştır. Bağımsızlıkla birlikte Cezayir'e Doğu Arap ülkelerinden gelenlerin olması, ücretsiz eğitimin yaygınlaşması ve doğum oranının artmasıyla gibi unsurlar genelde edebiyatın özelde ise çocuk edebiyatının itici gücü olmuştur.
- Bağımsızlık sonrasında da Cezayir çocuk edebiyatı önem arz etmeye devam etmiş ve makul adımlar atılmıştır. Cezayir radyo ve televizyonları çocuklara yönelik programların yapılması hususunda teşvikte bulunmuştur.

Sonuç olarak modern Cezayir edebiyatını başından sonuna dek çok ciddi siyasi hadiselerin etkilediğini söylemek mümkündür. Bunlar 1830 senesinden 1962 yılına kadar süren Fransız sömürge idaresi ve bunun yozlaştırıcı faaliyetleri, 1954 yılında patlak veren “Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi”, 1962 yılında elde edilen bağımsızlık, 1970'li yıllardan itibaren ülkenin sosyalizm etkisine girişi ve son olarak da 1992-2002 yılları arasında süren ve “Kara On Yıl” adını alan iç savaştır. Özellikle de son yarım yüzyılda yaşanan hadiselerin Cezayir'in edebi ürünlerinin oluşmasındaki temel malzemeyi sağladığı görülmektedir. Cezayir yüz otuz yıl gibi çok uzun bir süre müddetince Fransız işgaline maruz kalmış ve özellikle Doğu Arap ülkelerinden edebi bakımdan geri kalıp yeterince gelişme kaydedememiştir. Lakin bağımsızlıktan sonra modern Cezayir edebiyatının kısa bir zaman diliminde çok ciddi ilerleme kaydederek diğer Arap ülkeleri ile arasındaki edebi açıklığı kapattığı görülmektedir. Neticede Cezayir edebiyatının günümüz modern Arap edebiyatı içerisinde özellikle de roman türünde çok iyi bir mevkiye ulaşabildiğini ifade etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ‘Advân, Hannan: “eş-Şeyh et-Tayyib el’Ukbî ve Devruhu’l-İslâhî”, **Muhammed Haydar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Master Tezi**, Biskra, 2012.
- Anabritannica: “Basım”, Ana Yayıncılık, C.III, İstanbul, 2004.
- A.Talahite **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Moodley: Routledge, New York, 2003.
- Afyoncu, Erhan: “İbrahim Müteferrika”, **DİA**, C. XXI, 2000.
- Aguiar, Marian: **Encyclopedia of Africa**, editors: Kwame Anthony Appiah, Henry Louis Gates, Jr., C.I, Oxford University Press, New York, 2010.
- Acrûd, Ahlâm: “Hudûru Filistîn fî’ş-Şi’ri’l-Evrâsî “Kasa’idu mine’l-Evrâs ilâ’l-Kudus li: Huseyn Zeydân Enmûzecen”, **Muhammed Haydar Üniversitesi, Edebiyat ve Diller Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2016.
- Allen, Christen M.: “Generation Differences Between North Africa Francophone Literatures : The New Stories of Immigrant in France”, **Utah State Üniversitesi, Lisans Tezi**. Utah, 2009.
- Allen, Rogen: **Essay in Arabic Literary Biography 1850-1950**,

Harrassowitz Verlag - Wiesbaden, 2010.

Amine, Khalid: Carlson, Marvin, **The Theatres of Morocco, Algeria, Tunisia (Performance Traditions of the Maghreb)**, Palgrave Macmillan, London, 2012.

‘Amirî, Îmân: “Sûretu’s-Sevrati’t-Tahrîriyyeti fî’l-Rivâyeti’l-Cezâiriyye bi’l-Luğati’l-Feransiyye”, **Mecelletu’l - Buhûs ve’d-Dirâsâti’l- İnsâniyye**, Sayı: 10, 2005, s. 171- 190.

A‘rac, Vâsinî: **İtticâhâtü’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye fî’l-Cezâir**, el-Muessesetu’l-Vataniyyetu li’l- Kitâb, Cezayir, 1986.

Arıkan, Bahar: “Arap Dünyasında Modern Dilbilim Çalışmaları”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018.

Asfour, John Mihhail: **An Anthology of Modern Arabic Poetry 1945-1984 with Critical Introduction**, The Department of English McGill University, Montreal, November, 1984.

Ataöv, Türkkaya: **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Aytekin, Halil: “Asiye Cebbar’ın Baba Evinde Bana Yer Yok‘ Adlı Eserinde Sömürge Kültürü ve Müslüman Kadının Yaşadığı Zorluklar” **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD) / Selçuk University Journal of Faculty of Letters**, 36, 12 / 2016, s. 171-188.

Ayyıldız, Erol: “Matbuat”, **DİA**, C. XXVIII., 1991.

- Ayyıldız, Erol: “Ma‘rûf er-Rusâfi“, **DİA**, C. XXVIII., 1991.
- Bamia, Aida A.: “Yasmina Khadra”, **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008.
- Baştürk, Levent: “1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu”, **Ortadoğu Dergisi**, C.VIII, Sayı: 76, Eylül-Ekim 2016, s. 58-60.
- Bedevî, Munîr: “el-Cuhûdu’n-Nahviyye ‘inde Muhammed Bâi Bil‘alem”, **Vurkla Kâsidî Mirbâh Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2010.
- Bekkat, Amina Azze: **Encyclopedia of Africa**, Editors : Kwame Anthony Appiah, Henry Louis Gates, Jr.: C.I, Oxford University Press, New York, 2010.
- Beyûd, Ahmed: **el-Mesrahu’l-Cezâirî Neş’etuhu ve Tetavvuruhu**, Ğırnâta li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, Cezayir, 2013.
- Bil‘ayn, Nesîme ve Bilehn, Kerîme: “Şi‘riyyetu’l-Luġati fî Rivâyeti *Fevdâ Havâs* li’Ahlâm Musteġânemî“, **Mentûri Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2011.
- Bois, M: “Benhedouga, Abdelhamid”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998.

- Bois, M: “Wattar, el-Tahir”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998.
- Bois, M: “Boujedra Rachid”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998.
- Boullata, Issa J.: “Contemporary Arab Writers and Literary Heritage”, Çev. Eyyüp Tanrıverdi, **International Journal of Middle East Studies**, C.XV, no: 1 (Şubat 19B3), s. 95-107.
- Bûşahdân, Şerîf: “el-Ustâz ‘Abdurrahman el-Hâc Sâlih Vucûduhu’l-‘İlmiyye fî Tarkıyyeti’si‘mâli’l-Luğati’l-‘Arabıyye”, **Muhammed Haydar Üniversitesi, Toplum, İnsan Bilimleri ve Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Biskra, 2010.
- Bûşimâl, Muhammed Tâhir: Edebu’l-Etfal fî’l-Cezâir Mustafa el-Ğûmârî Numuzecen, **el-Hâc Lahdar Üniversitesi, Beşeri Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Master Tezi**, Bâtine, 2009.
- Can, Ahmet Hamdi: “Frankofonin Modern Cezayir Edebiyatındaki Rolü”, **İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 22, İstanbul, 2013, s. 77-91.
- Can, Ahmet Hamdi: “Modern Cezâyir Edebiyatı, et-Tahir Vattar’ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2013.
- Carım, Fuad: **Cezayir'de Türkler : Oruç Reis, Barbaros Hayreddin**

Paşa, Hasan Ağa, Veli Dede, Barbaros Hasan Paşa, Aydın Reis, Salih Paşa, Uluc Ali Paşa, Sanat Basımevi, 1962.

Celâvecî,
‘İzzeddîn: **el-Ferâşât ve’l-Ğîlân, Dâru’l-Muntehî, el-Cezâir, 2016.**

Cevherî, Ebû
Nasr İsmail b.
Hammad: **es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhi’l-‘Arabiyye, C. II, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1998.**

Ceylan, Zafer: “Modern Arap Edebiyatında İlk “Serbest Şiir” Deneyimleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 55,1, s. 185-206.**

Ceylan, Zafer: “Romantizmden Öznelliğe Bedr Şâkir es-Seyyâb”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.**

Cîlâlî,
‘Abdurrahman b.
Muhammed: **Târîhu’l - Cezâiri’l - ‘Âmmi, C.I, Mektebetu’ş - Şeriketi’l-Cezâiriyye, Cezayir.**

Cubûrî, Kâmil
Selmân: **Mu‘cemu’l-Udebâ’ mine’l-‘Asri’l-Cahili Hatta Sene 2002, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2013.**

Çetin, Nihat M.: “Arap (Yeni Arap Edebiyat)”, **DİA, C.III, İstanbul, 2000.**

Çetin, Sevda: “ ‘Abdulhamîd b. Haddûka’nın Ğaden Yevm Cedîd” (Yarın Yeni Bir Gün) adlı Romanında Kadın”, **1. Uluslararası İletişim, Edebiyat, Müzik, ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi, Kocaeli, 2016.**

- Dâğir, Yûsuf Es ‘ad: **Mesâdiru’d-Dirâseti’l-Edebiyyeti**, C.IV el-Mektebetu’ş-Şarkiyye, Beyrut, 1983.
- Dali, Mariam: “Ahlâm Musteğânimî’nin Zâkiretu’l-Cesed Adlı Romanı”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2015.
- Damis, John: “The Free-School Phenomenon: The Cases of Tunisia and Algeria”, **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge University Press Vol. 5, No. 4 (Sep., 1974).
- Damle, Amaleena, Rye Gill: **Women's Writing in Twenty-First-Century France: Life as Literature**, University of Wales Press, Cardiff, 2013.
- Dejeux, J.: “Aba Nouredine”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, C.I, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998.
- Dejeux, J.: “Amrani Djamal”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, C.I, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998.
- Dejeux, J.: “Feraoun, Mouloud”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.I, Routledge, London, 1998.
- Devvâs, Hasan: **Antûlûciyâ’l-Kıssati’l-Kasîra fi’l-Cezâir**, el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l- ‘Amme li’l-Kitâb, Kâhire, 2013.

- Di Tarrazi, Filib: **Tarihu's-Sihafeti'l-'Arabiyye**, C.I, **Matba'atu'l-Edebiyye**, Beyrut, 1913.
- Dîk Zehra: **Min Revâi' el-Edebu'l-Cezâirî**, Dâru'l-Huma, 'Ayn Melîle, 2014.
- Dîn, Melfûf Sâlih: **Bîblîyûğrafya el-Kıssati'l-Cezâiriyyeti'l-Kasîra**, Mecelletu 'l-Âdâb ve'l-Luğât Kâsidî Miryâh-Vurkla, Cezayir, Sayı:7, Mayıs, 2008.
- Doshi Neil: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Durham, Brooke, Scholar, McNair: **An Analysis of the Self- Identification of Algerian Novelist Mouloud Feraoun and Yasmina Khadra and their French Education**, The Pennsylvania State University, Pensilvanya, 2013.
- Ekhtiar Ousama, Sevinç Eyüp, "Modern Arap Şiirinde Medresetu'd-Divân'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 22.1 (2017), s. 87.
- Ekotto Frieda: "Sebbar Leila", **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Emekli, İlknur: "Modern Filistin Şiirinde Fedvâ Tûkân ve Şiirinde Seçmeler", **Şarkiyat Mecmuası**, İstanbul, 2012, s. 23-41.
- Erinç, Sırrı: "Fiziki ve Beşeri Coğrafya", **DİA**, C. VII, 2000.

- Eyriç, Elem: “Cezayir’in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi” **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2008.
- Fâsî, Mustafâ: **Dirâsât fî’r-Rivayeti’l-Cezâiriyye**, Dâru’l-Kasbe, Cezayir, 1999.
- Fernandes, Vanesa Casanova: “Reşîd Bûcedra” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008.
- Fığlalı, Ethem Ruhi: “İbâziyye” **DİA**, C. XIX, 2000.
- Fischbach, Michael R.: “Tahar Ben Jelloun”, **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Thomson-Gale, New York, 2008.
- Fûğâli, Bâdîs: **Mu‘cemu’l - Kassasi’l - Cezâiriyyîn fî’l - Karni’l - ‘İşrîne**, Menşûratu Mahberi’l-Bahs fî’d-Dirâsâtî’l-Edebiyye ve’l-İnsâniyye, Kostantîne, 2015.
- Gafaiti, Hafid: “Tâhir Câvût” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008.
- Galanti, Avram: **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 1995.

- Gedik, Ahmet: “XIX. Yüzyılın Başlarında Cezayir Şehrinde Sosyal ve Ticari Hayat”, **Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İzmir, 2013.
- Gökgöz, Turgay: “Fransa’da Beur Edebiyatı“, **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı:30, İstanbul, 2017, s. 17-33.
- Gökgöz, Turgay: “Cezayir Kültürel Yaşamında Önemli Bir Âlim: ‘Abdulhamîd b. Bâdîs”, **al-Farabi International Journal on Social Sciences**, y.y. Sayı: 4, 2017-2, s. 178-191.
- Gökgöz, Turgay: “Ahlâm Mustegânimî’nin *Fevdâ’l-Havâs* Adlı Romanında Kara On Yıl” **Current Debates in Linguistic and Literature**, Editör: Şenel Gerçek, Umut Balcı, C.VIII, IJOPEC Yayınları, Londra, 2017.
- Gökgöz, Turgay: “Frankofon Cezayir Edebiyatında Yasmina Khadra ve Edebi Kişiliği”, **Uluslararası Ortadoğu Kongresi (Dil, Tarih ve Edebiyat) Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2017, C.II, s. 173-180.
- Graebner, Seth: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Granara, William: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Güner, İbrahim: **Türk - Coğrafya Dergisi**, Sayı XXXVII, İstanbul, 2002.
- Güzel, M., Şehmus: **Cezayir ve Berberiler**, Yayına. Hazırlayan: İlhan Akalın, Doruk Yayınları, Ankara, 1997.

- Hilmy. H.: “Miflah Muhammad”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, C.II, Routledge, London, 1998.
- Haddûsî Râbah,
Bennûr ‘A’îşe,
Huseynî et-Tâhir,
Sehâde Fadîle b.,
Sehâde Âmâl b.: **Mevsû‘atu’l - ‘Ulemâ’ ve’l - Udebâ’i’l - Cezâiriyyîn**, C.I-II, el-Hadâra, Cezayir, 2006.
- Harâmisiyye,
Melîke: “Kadâyâ Şi’ri’s-Semânîniyyât”, **Muhammed Bûdyaf Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, el-Mesîle, 2005.
- Haidar F. Abu: “Djaout, Tahar”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, C.II, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998.
- Haidar F. Abu: “Fares, Nabile”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, C.II, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998.
- Hayes, Jarrod: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Hizmetli, Sabri: **Bin Badis: (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.
- Hizmetli, Sabri: “Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. XXXII, Ankara, 1991.

- Hughes,Alex,
Reader Keith: **Encyclopedia of Contemporary French Culture**, Routledge,
Londra, 1998.
- Hûle Tâlib el-
İbrâhîmî: **Mebâdi' fî'l-Lisâniyyât**, Dâru'l-Kasbe, Cezayir, 2006.
- Hukuvatî
Mâcid,Câbir
‘Adnân: **Muhtârât mine’ş-Şi’ri’l-‘Arabî fî’l-Karni’l-Îşrîne**, C.II,
Muessesetu Caize Abdulazîz Suud el-Babtin li’l-İbdai’ş-Şi’ri,
Kuveyt, 2001.
- İbn Manzur,
Ebu’l-Fazl
Muhammed b.
Mukerrem b. Ali
el-Ensârî: **Lisânu’l-‘Arab**, C. IV, Dâru’l-Sadr, Beyrut.
- ‘Îd, Mîrâs: **el-Mesrahu’l - Cezâirî Neş’etuhu ve Tetavvuruhu**,
Mektebetu’l-İrşâd li’t-Tibâ‘ati ve’t-Tevzî‘, Sidi Bi’l-‘Abbâs,
2012.
- İshakoğlu, Ömer: “Osmanlı Suriyesi’inde Edebi ve Kültürel Faaliyetler (1800-
1918)”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,**
Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Luce, Lila: **Dictionary of African Biography**, Editors: Emmanuel K.
Akyeampong, Henry Louis Gates, Oxford University Press,
New York, 1977.
- Kerbâsî,
Muhammed: **Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’i’n-Nazimîne fî’l-Huseyn**, C.III,
Dâ’iretu’l-Me‘ârif el-Huseyniyye, y.y., t.y.

- Khelifa, Samiha: **Cezayir'in İşgal Döneminde Edebiyat, Estetik ve Tarih**, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Sakarya, 2014.
- Kleppinger Kathryn: "Why the *Beur* Novel? Writers and Journalists Interact to Construct a New French Voice", **New York Üniversitesi, Fransızca Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, New York, 2011.
- Köşeli, Yusuf: "Arap Çocuk Edebiyatı", **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erzurum, 2011.
- Kurul: **el-Mu'cemu'l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Kûse Allâve: "Edebiyyetu'l - Kıssati'l - Cezâiriyyeti'l - Kasîra 2000 - 2012", **Muhammed el-Emîn Dibâgîn Üniversitesi, Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Stîf , 2015.
- Kut, Turgut: "Bulak" **DİA**, C.VI, 2000.
- Latrûş, eş-Şârif: "Edebu'l-Etfâl fi'l-Cezâir Vâki' ve'ktirâhât" **Mecelletu Havliyyâti't-Turâs**, Sayı:13, Mustegânim, 2013.
- Logan,Peter Melville: **The Encyclopedia of The Novel**, John Wiley and Sons, Oxford,2011.
- Ma'merî Ahlâm: "Neş'etu'r - Rivâyeti'l - Cezâiriyyeti'l - Mektûbe bi'Luğati'l - 'Arabiyye", **Mecelletu'l-Eser**, Sayı:20, Haziran 2014, s. 57-62.

- Mahlûf, Amîr: **Mezâhiru't - Tecdîd fî'l - Kıssati'l - Kasîra bi'l - Cezâir**, İttihâdu'l - Kuttâbi'l - Arab, y.y., 1998.
- Maisier, Véronique: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Marx-Scouras, Danielle: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Mawlid, Masrah: **The Encyclopedia of Islam**, C.VI, E.J. BRIL, Leiden, 1989.
- Medenî, Ahmet Tevfik: **Hazihi Hiye el-Cezâir**, 'Âlemu'l-Ma'rife, Cezayir, 2010.
- Mefkûde, Salih: **Ebhâs fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye**, Menşûrâ Mihberi Ebhâs fî'l-Luğati ve'l-Edebi'l-Cezâirî, Biskra, t.y.
- Mefkûde, Sâlih: **el-Mer'etu fî'r-Rivâyeti'l-Cezâiriyye**, Muhammed Haydar Üniversitesi, Biskra, 2009.
- Mefkûde, Sâlih: "Neş'etu'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye fî'l-Cezâir", **Mecelletu'l-Mahber**, Biskra, t.y. s. 5-26.
- Mehdî, Ferhat: "Devru's - Sihâfeti'l - Mektûbeti fî Tekvîni'r - Ra'yi'l - 'Ammi fî'l-Cezâir - Ceridetu's - Şurûki'l - Yevmî Nemûzen", **Vahrân Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vahrân, 2010.
- Menâ', Meryem: "eş-Şâ'iru'l-Cezâirî Mustafa b. Rahmûn, Hayâtuhu ve Asâruhu", **Mecelletu'z-Zâkireti**, y.y., t.y..

- Moreh S. : **Modern Arabic Poetry 1800- 1970**, E.J. BRILL, Leiden 1976.
- Muhammed el- ‘Îd Al Halîfe: **Divânu Muhammed el-‘Îd Al Halîfe**, Dâru’l-Hudâ, ‘Ayn Melîle, Cezayir, 2010.
- Mennûr, Ahmed: **el-Edebu’l-Cezairi bi’Lisani’l-Feransî**, Dîvânu’l-Matbû‘ati’l-Cami‘iyye, Cezayir, 2007.
- Mennûr, Ahmed: **Melâmihu Edebiyye**, Dâru’s-Sâhil, Cezayir, 2008.
- Murtâd, ‘Abdumelik: **Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’i’l-Cezâiriyyîn fi’l-Karni’l-İşrîne**, Dâru’l-Hûmâ, Cezayir, 2006.
- Murtâd, ‘Abdumelik: **el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Mu‘âsıra**, el-Muessesetu’l-Vataniyye li’l-Kitâb, Cezayir, 1990.
- Murtâd, ‘Abdumelik: **Elif - Yâ**, Daru’l-Ğarb, Vahrân, 2004.
- Mutabbakânî, Mâzin Salâh: **”Cem‘iyyetu’l-Ulemâ’i’l-Muslimîn”**, **DİA**, C. VII, 1991.
- Naylor, Philip C.: **Historical Dictionary of Algeria**, The Scarecrow Press Inc. Maryland, 2006.
- Necîb, Buzhayra: **el-Edîb Mûsâ el-Ahmedî Nevîvât Hayâtuhu ve Âsâruhu**, Dâru’l-Basâ’ir, Cezayir, 2009.
- Nu‘man, Er‘Alîme: **“Mesrahu’t-Tıfli fi’l-Cezâir ‘İzzeddîn Cilâvecî Enmûzecen”**
el-Hac Lahdar Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batine, 2012.

Nuhoğlu,
Hidayet: “Osmanlı Matbaacılığı”, C.XIV, **Türkler Ansiklopedisi**,
Ankara 2002,

Nutlu, Özdemir: **Dünya Tiyatrosu Tarihi**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-
Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara, 1972.

Nuveyhiz, Âdil: **Mu‘cemu A‘lâmi’l-Cezâir min Sadri’l-İslâm Hatta’l-
‘Asri’l-Hâdir**, Muessesetu Nuveyhiz-Sekafiyye, Beyrut,
1980.

Orlando, Valérie K.: **The Algerian New Novel: The Poetics of a Modern Nation,
1950-1979**, University of Virginia Press, Virginia, 2017.

Osnes, Beth: **Acting An International Encyclopedia**, ABC-CLIO,
California, t.y.

Öz, Necdet: “Tab’hane-i Amire ile Takvimhane’nin Birleşmesi ve Basılan
Eserler (1824-1840)”, **Marmara Üniversitesi, Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans
Tezi**, İstanbul, 2012.

Özdemir, Şaban: **Çağdaş Arap Öyküsü**, Edebiyat Dergisi Yay., Ankara, 1982.

Özey, Ramadân: **Dünya ve Ülkeler Coğrafyası**, Öz Eğitim Yayınları,
İstanbul, 2001.

Parıldı, Metin: “Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika’da Arap
Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **Bilimname**, s. XVIII,
2010/1.

Pehlivanoglu, Işıl: “Assia Djebar’ın *L’Amour, la fantasia* ve La Disparition de la langue française Başlıklı Romanlarında Sömürgecilik Ekseninde Dil ve Kimlik”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010.

Qader, Nasrin: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.

Râ’î, ‘Alî: **el-Mesrah fi’l-Vatani’l-‘Arabî**, ‘Âlemu’l-Ma‘rife, Kuveyt, 1979.

Rakîbî, ‘Abdullah: **el-Kıssatu’l-Cezâiriyyetu’l-Kasîra**, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Cezayir, 2009.

Robert Wedgeworth: **World Encyclopedia of Library and Information Services**, American Library Association, Chicago, 1993.

Rublin, Don: **The World Encyclopedia of Contemporary Theatre**, Taylor - Francis e-Library, 2005.

Sa‘dullah, Ebu’l-Kâsım: **Dirâsât fi’l-Edebi’l-Cezâiri’l-Hadîs**, Dâru’r-Râ’id li’l-Kitâb, 5. Baskı, Cezayir, 2007.

Sadgrove, P.C.: “The Press”, **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London, 1998.

Saîdûnî, Nasıruddîn: “Cezayir Kültür ve Medeniyet”, **DİA**, C.VII, 1991.

- Sakkut, Hamdi: **The Arabic Novel (Bibliography and Critical Introduction 1865-1995)**, The American University in Cairo Press, New York, 2000.
- Salhi, Zahia
Smail: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Sâsî, Muhammed
Mahmûd b.: “el-Cuhûdu’n-Nahviyye ‘inde ‘Abducelîl Murtâd,” **Vurkla Kâsidî Mirbâh Üniversitesi Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2010.
- Selâme, er-Râbî’î
,el-‘Îd Tâverte
Muhammed,
Veys Âmmâr,
‘Li’kâşî Azîz: **el-Mevsû‘atu’s-Şi’ri’l-Cezâirî**, C.II, Mentûrî Üniversitesi, Edebiyat ve Diller Fakültesi, Dâru’l-Hudâ, Kostantîne, 2009.
- Senûsî,
Muhammed, el-
Hâdî: **Şu‘arâ’u’l - Cezâir fi’l - ‘Asri’l - Hâdir**, C.I, el - Matba‘atu’t-Tunûsiyye, Tunus, 1926.
- Sheble, Riham: **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Shonk, Kenneth: “Tâhir Câvût” **Biographical Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa**, Editor: Michael R. Fischbach, C.II, Thomson-Gale, New York, 2008.
- Singh, Kishore: “Report of the Special rapporteur on the right to education” **United Nations General Assembly, Human Rights Council**, 29 June 2015.

- Sleeman,
Elizabeth: **The International Who's Who of Women 2002**, 3. Baskı,
Europa Publications, London, 2001.
- Somuncuoğlu,
Ecehan: “On Dokuzuncu Yüzyılda *Nahda* Hareketi: Modern Arap
Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları” **Marmara
Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C.III, Sayı 1, Mart
2015, s. 105.
- Sönmez, Şinasi: “Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları
(1954-1962)”, C.VI, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**,
Zonguldak, Sayı:12, 2010, s. 289-318.
- Sönmez, Şinasi: “Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamoyu (1954-1962),
**Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2007.
- Stokes, Jamie: **Encyclopedia of the Peoples of Africa and The Middle
East**, Facts On File, New York, 2009.
- Subaşı, Derya
Adalar: “Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü”, **Ankara
Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**,
Ankara, 2007, s. 61-81.
- Şaban, İbrahim: “XIX. yüzyıl Osmanlı Irak’ında Edebi ve Kültürel Çevre”,
**İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2011.
- Şarfâvî, Su‘âd: “et-Tefkîru’n-Nahvî ‘inde ‘Abdurrahman el-Hâc Salih”,
**Vurkla Kâsidî Mirbâh Üniversitesi Diller ve Edebiyat
Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla,

2010.

Şâviş, Muhammed **İrşadu'l-Hâ'ir ilâ Âsâri Udebâ'i'l-Cezâir**, Kùltür ve
b. Ramadân, Haberleşme Bakanlığı, Cezayir, 1999.
Hamdan, el-Ğûsî:

Şeref, **el-Cûğrâfya's-Sahîfiyye ve Tarihu's-Sihâfeti'l-'Arabiyye**,
'Abdulazîz: 'Âlemu'l-Kutub, Kahire, 2014.

Şerîf, "Mevkîfu Cem'iyyeti'l - Ulemâi'l - Muslimîne'l -
'Abdulğafûr: Cezâiriyyine mine's-Sevrati't-Tahrîriyyeti min Hilâl
Cerideti'l-Basâ'ir (1954-1956)", **Cezayir III. Üniversitesi**
İletişim ve Siyaset Bilimleri Fakùltesi, Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, Cezayir, 2011.

Şireybî, Ahmed **Tatavvuru'l - Bunyeti'l - Fenniye fi'l - Kıssati'l-**
Şireybî : **Cezairiyyeti'l-Mu'âsıra**, Dâru'l-Kasbe, Cezayir, 2009.

Şeybûb, Halîl: "eş-Şirâ", **Apollo Dergisi**, Sayı 3, 1 Kasım 1932.

Tâlibî, 'Ammâr: **Âsâru İbn Bâdîs**, C.I, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1983.

Tammâr, **Ma'a Şu'arâ'i'l-Medreseti'l-Hurrati bi'l-Cezâir**, Divânu'l-
Muhammed: Matbû'ati'l-Câmi'iyye, Cezayir, 2005.

Tanman, M. Baha "Tekke", **DİA**, C.XXXX., 1991.
– Parlak, Sevgi:

Taşgın, Cihan: **Cezayir Tarihi ve Dış Politika**, İstanbul Fikir Enstitüsü Yay.
Ocak, 2015.

Teccânî, Affâf: "el-Kıssatu'l-Cezâiriyye 'inde Ahmed Dûğan min Hilâl

Kitâbihi fî'l-Edebi'l-Cezâirî'l-Hadîs", **Kâsidî Miryâh Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vurkla, 2015.

Temelat,
Neslihan: **Cezayir: İkinci Baharını Yaşayamayan Ülke**, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Ürün, Ahmet
Kazım: "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **SEFAD**, 2016 (35), s. 131-144.

Vahhâb,
Muhammed: "Bunyetu'l-Kıssati'l-Muveccehe li't-Tıfli fî'l-Cezâir", **Muhammed Haydar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Biskra, 2014.

Vehbî, Ahmed
'Allâve: **Melâmihu'l-Mesrahi'l-Cezâirî**, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Cezâiriyyîn, Cezayir, 2004.

Yalar, Mehmet: **Modern Arap Şiiri Kavram Kaynak Yapı**, Arasta Yay. Bursa, 2003.

Yalar, Mehmet: "Zehâvî ve Realist Arap Şiirindeki Yeri", c.XIV, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, Bursa, 2005, s. 47-73.

Yazıcı, Hüseyin: **The Short Story in Modern Arabic Literature**, General Egyptian Book Organization, Kahire, 2004.

Yazıcı, Hüseyin: **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

- Yıldız, Musa: “Selâme Mûsâ”, **DÎA**, C.XXVII, 1991.
- Yıldız,
Şerafeddin: “Yusuf İdris’in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği”, **SEFAD**, 2009, s. 279-310.
- Yusuf,
Muhammed Hayr
Ramadân: **Tetimetu el-A‘lâm li’z-Ziriklî**, C.II, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.
- Zehrâ, Habîb
Fatma: “Tercemetu’l-‘Anâsiri’s-Sekâfe fi’r-Rivâyeti’l-Cezairiyyeti’l-Mektûbe bi’l-Luğati’l-Feransiyye Rivâye bi’Mâzâ Tahlumu’z-Zi’âbu li’Yasemîn Hadrâ,” **Vahran Üniversitesi 1, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Vahran, 2016
- Zerûk,
Nusreddîn: **el-Binâ’l-Uslûbiyye fî Şi‘ri Muhammed el-‘Îd Al Halîfe**, Dâru’l-Va’î, Rûîba, Cezayir, t.y.
- Zimri, Clarisse, **Encyclopedia of African Literature**, Editor: Simon Gikandi, Routledge, New York, 2003.
- Kayseri Ticaret Odası: Dış Ticaret Birimi, Cezayir Ülke Raporu.
- T.C. Cezayir Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Cezayir ülke Raporu 2014.

LİNKLER

- (Çevrimiçi) <http://archive.islamonline.net/?p=8893> 22.03.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5939 25.09.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www1.albassair.org/modules.php?name=News&file=article&sid=729> 17.10.2016.

- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=416 18.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/15/زكرياء-مفدي> 10.12.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=199 05.10.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=2690 07.10.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=594 15.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Default.aspx?PageId=95&ptId=50> 04.03.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=731 29.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/1560.htm> 20.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0738.htm> 14.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0204.htm> 04.03.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0204.htm> 04.03.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/0357.htm> 01.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1015.htm> 11.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0910.htm> 20.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1190.htm> 02.10.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=39210 22.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.goodreads.com/book/show/15781485> 05.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://azzedinemihoubi.com/intro> 30.09.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1193.htm> 13.10.2016.

- (Çevrimiçi) http://arabicpoems.com/home/poet_page/12447.html?ptid=1 13.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://yahiaoui-raouia.com/dz/index.php/3-2/> 10.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/Encyclopedia/poet/1945.htm> 28.01.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.arabworldbooks.com/authors/youssef_ouaghlissi.htm 28.01.2017.
- (Çevrimiçi) <http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/YusuIdrisElHaramAdliRomani.pdf> 25.07.2017.
- (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Mohammed-Khair-Eddine> 26.07.2017.
- (Çevrimiçi) <https://www.worldliteraturetoday.org/blog-author/abdellatif-laabi> 26.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://encyclopedia.jrank.org/articles/pages/5591/B-ji-H-l-1948.html> 26.07.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=775 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=1021 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.shamela-dz.com/index.php/tarjama/tarjama/623-2014-07-31-10-32-35.html> 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/العقون_الكريم_عبد 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0869.htm> 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0111.htm> 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/1015.htm> 27.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/1364.htm> 10.10.2016.
- (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الشيخ_ولد_محمد 28.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://emmanuelroblesonline.fr> 19.02.2017.
- (Çevrimiçi) <https://upclosed.com/people/yamina-mechakra/> 29.07.2017.

- (Çevrimiçi) http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/Bagdatin_Sirenleri.htm;
<https://www.pocket.fr/tous-nos-auteurs/yasmina-khadra/> 18.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/13/معمر-ي-مولود>
28.12.2016.
- (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/news/2003/may/10/guardianobituaries.artsobituarie_s1 01.01.2017.
- (Çevrimiçi) <https://vivalalgerie.wordpress.com/2010/06/08/mohammed-dib/>
01.01.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.arabesques-editions.com/fr/biographies/mohamed-dib1974405.html> 01.01.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.benhedouga.com> 23.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://yacineKateb.blogspot.com.tr/p/vida-e-obra.html> 19.01.2017.
- (Çevrimiçi) <https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view/7658/8715>
12.01.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.dipnotkitap.net/ROMAN/AskVeFantazya.htm>
14.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.independent.co.uk/news/people/obituary-abdelkader-alloula-1370130.html> 20.01.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.iberia.com/fi/destination-guide/oran/the-abdelkader-alloula-theatre/> 20.01.2017.
- (Çevrimiçi) http://archive.aawsat.com/details.asp?section=19&issueno=12730&article=745666#.WGfZnsfAo_V 31.10.2016.
- (Çevrimiçi) http://calounet.pagesperso-orange.fr/biographies/boudjedra_biographie.htm
31.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2013/5/25/ملیكة-الجزائرية-الموشومة-الذاکر-ة-ورواية-مقدم> 11.12.2016.
- (Çevrimiçi) <https://researchconnection.com/research/brown-university/comparative-literature/reda-bensmaia's-research> 06.01.2017.
- (Çevrimiçi) <https://vivo.brown.edu/docs/drrb/10108.pdf> 04.08.2017.
- (Çevrimiçi) <https://brown.academia.edu/RedaBensmaia> 04.08.2017.
- (Çevrimiçi) <http://gallaire.com/fatima/accueilsite> 07.01.2017.

(Çevrimiçi)

<http://www.independent.co.uk/news/people/obituaryrachid-mimouni-1573136.html> 27. 12. 2016.

(Çevrimiçi) <http://www.algerie-focus.com/2010/09/rabah-belamri-ou-la-serenite-de-la-memoire/> 21.12.2016.

(Çevrimiçi)

<http://www.poetryinternationalweb.net/pi/site/poet/item/24142/24624/Habib-Tengour> 13.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.ahlammosteghanemi.com/books> 28.10.2016.

(Çevrimiçi) <http://encyclopedia.jrank.org/articles/pages/5533/A-raj-Wasini-al--1954.html> 21.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.adab.com/literature/modules.php?name=Sh3er&doWhat=sd&shid=1186> 18.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.africultures.com/php/?nav=personne&no=3535> 17.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2017/3/6/اللسانيات-أبو-وفاء-الجزائري-العربية-اللغة-مجمع-رئيس> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2017/3/6/اللسانيات-أبو-وفاء-الجزائري-العربية-اللغة-مجمع-رئيس> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <http://shamela.ws/index.php/author/2522> 03.07.2017.

(Çevrimiçi)

<http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1805606&ISSUEID=14866&AID=334688> 03.07.2017.

(Çevrimiçi)

<http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1993150&ISSUEID=678&AID=76443> 03.07.2017.

(Çevrimiçi)

<http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1805606&ISSUEID=14866&AID=334688> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <https://ar.wikipedia.org/wiki/تيفيناغ> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.alarab.co.uk/?id=194> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=6652> 03.07.2017.

(Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsarticles.aspx?aid=1352> 20.02.2017.

- (Çevrimiçi) <http://www.arabicstory.net/forum/index.php?showtopic=10465>
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0093.htm>
20.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1800810&ISSUEID=14830&AID=334193> 20.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1801048&ISSUEID=14831&AID=334207> 20.02.2017.
- (Çevrimiçi) <https://www.nafhamag.com/2016/04/21/المدينة-رجل-خريف-خلاص-جبال-1/> 27.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.kataranovels.com/novelist/وطار-رياض/> 27.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.arabicstory.net/?p=author&aid=1974> 23.02.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=4024
23.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.kataranovels.com/novelist/اونيسى-زهور/> 23.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.goodreads.com/book/show/18664447> 25.02.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=6116 26.09.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.goodreads.com/author/show/1437597.Amin_Zaoui
26.09.2016.
- (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=1992> 21.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://archive.sakhrit.co/authorsArticles.aspx?AID=26106>
25.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.al-fadjr.com/ar/culture/265389.html> 14.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=33> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <https://en.wikipedia.org/wiki/Allalou> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=31> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=24> 03.08.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.kataranovels.com/novelist/ياسين-كاتب/> 08.04.2017.

- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=32> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=39> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.tna.dz/ar/?p=biographiesD&ref=40> 31.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.shamela-dz.com/index.php/tarjama/tarjama/623-2014-07-31-10-32-35.html> 15.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.elkhabar.com/press/article/90719/عبد-السوري-الأديب-وفاته/90719/#sthash.1BYAbzOX.dpbs> 15.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0910.htm> 20.07.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=4024 23.02.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.albahrainprize.org/encyclopedia/poet/0463.htm> 15.04.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.diwanalarab.com/spip.php?page=article&id_article=26291 15.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://nufus.mobi/dunya/nufus/cezayir> 03.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://education.stateuniversity.com/pages/19/Algeria-HISTORY-BACKGROUND.html> 21.06.2017
- (Çevrimiçi) <http://www.kamudannethaber.com/yazarlar/suayip-ozcan/cezayir-turkleri/530/> (21.06.2017)
- (Çevrimiçi) <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0836.htm> 03.07.2017.
- (Çevrimiçi) <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/13572-ANTIK-CAGLARDAN-GUNUMUZE-Afrika-Yahudileri-1.aspx> 11.06.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0836.htm> 03.07.2017.
- (Çevrimiçi) https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2010_5/168258.htm 11.06.2017.
- (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Chadli-Bendjedid> 02.08.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.metiskitap.com/catalog/author/2370> 11.08.2018.
- (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2016/5/15/الجزائريين-المسلمين-العلماء-جمعية> 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الكتاب_اتحاد 03.08.2017.

- (Çevrimiçi) <http://www.aljahidhiya.asso.dz/pdf/01.pdf> 03.08.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=5041, 02.08.2017.
- (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) http://ejc.net/media_landscapes/algeria 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Echorouk_El_Yawmi 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://north-africa.com/about/> 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/El_Watan 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/1991/07/26/world/algeria-ferment-special-report-algeria-hope-for-democracy-but-not-economy.html> 26.04.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Yahia_Belaskri 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Omar_Belhouchet 11.08.2017.
- (Çevrimiçi) <https://newint.org/features/1998/10/05/interview/> 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Nassira_Belloula 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/قنة_بن_خديجة 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Khadija_Benguenna 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Kamel-Daoud> 29.06.2017.
- (Çevrimiçi) http://www.massey.ac.nz/massey/fms/Colleges/College%20of%20Humanities%20and%20Social%20Sciences/PEP/PDF_documents/Sociology/Beatson/Nabile%20Fares%20Interview.pdf 02.01.2017.
- (Çevrimiçi) https://ar.wikipedia.org/wiki/الإبراهيمي_طالب_خولة 03.07.2017.
- (Çevrimiçi) https://www.turkcebilgi.com/afro-asyatik_diller 22.10.2017.
- (Çevrimiçi) <http://asrar7days.com/art/amp/277827> 04.12.2018

EKLER

Resim 1: Ebu'l-Kâsım Sa'dullah

Resim 2: Muhammed el-Îd Al Halîfe

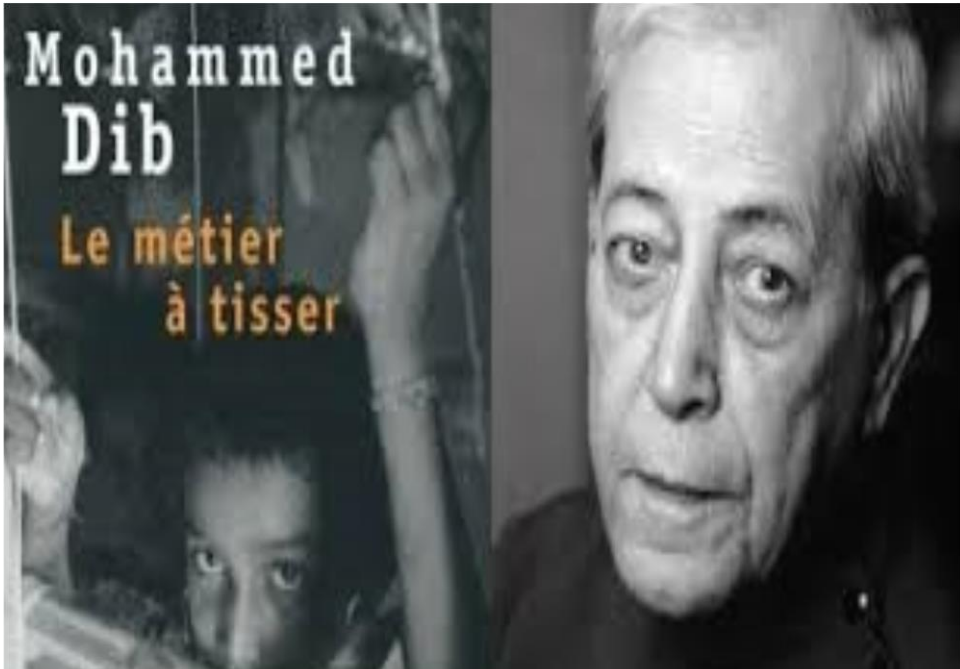
Resim 3: Muhammed el-Hâc Salih

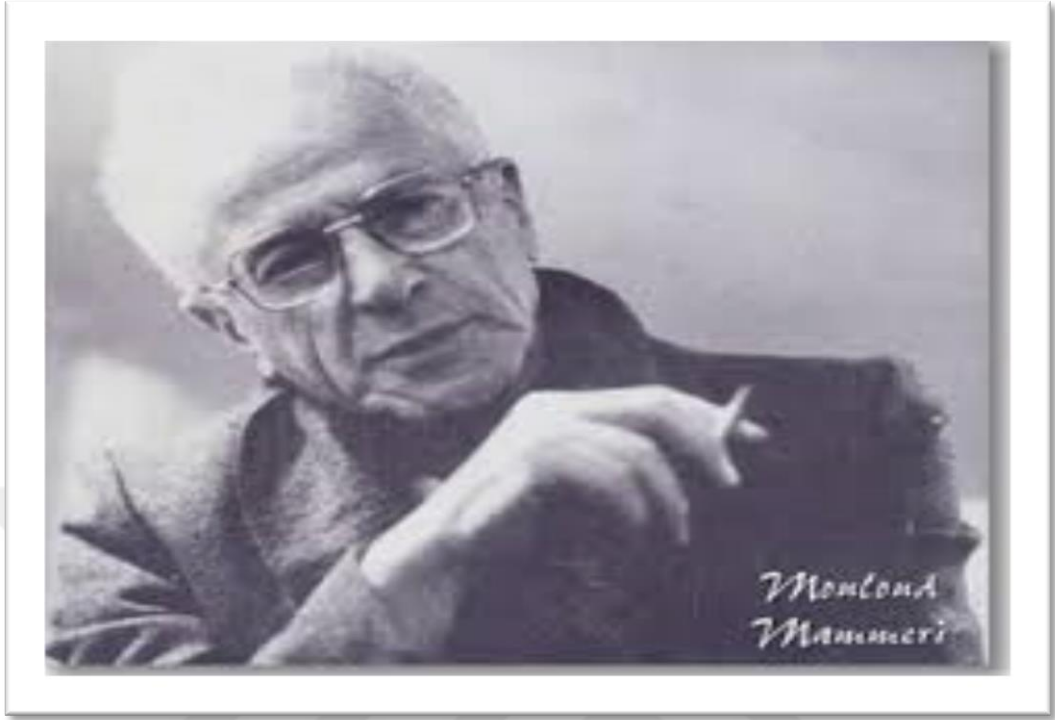
Resim 4: 'Abdulhamîd b. Haddûka

Resim 5: et-Tâhir Vattâr

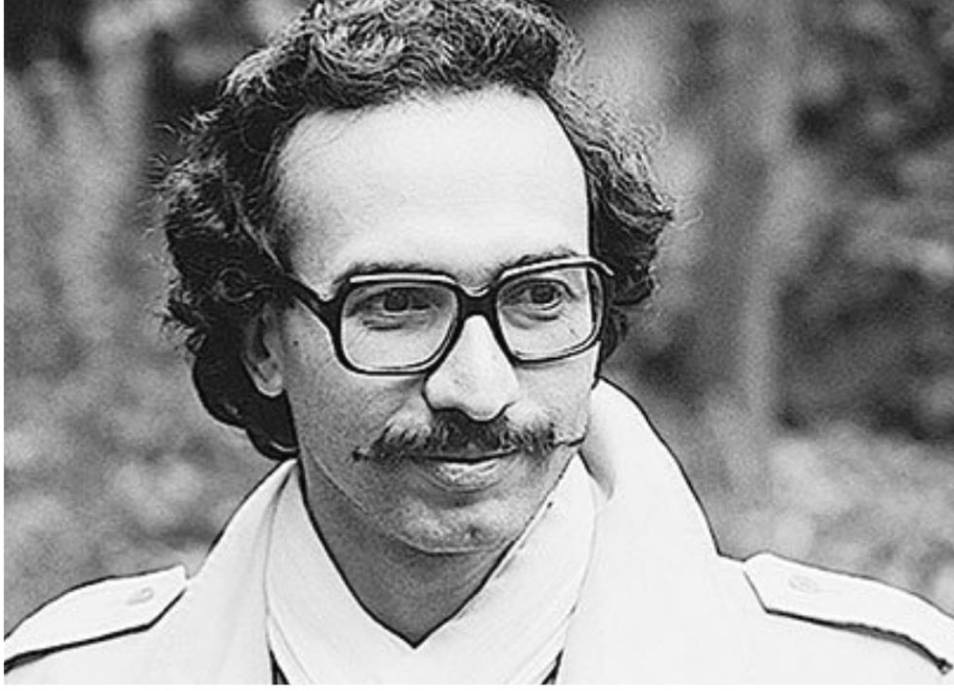
Resim 6: Muhammed Dîb

Resim 7: Mevlûd Ma'merî

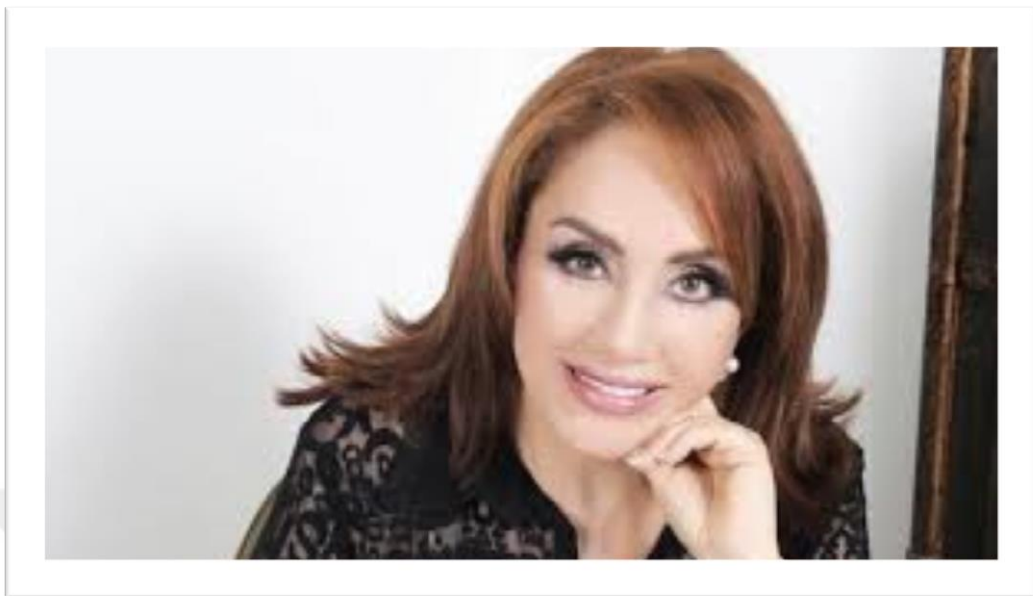
Resim 8: Kâtip Yâsin

Resim 9: Tâhir Cāvût

Resim 10: Mevlûd Fir'avn

Resim 11: Ahlâm Mustegânimî

Resim 12: Vâsinî A'râc

Resim 13: Asiye Cebbâr

Resim 14: Melike Mukaddem

Resim 15: Leyla Sebbâr

Resim 16: Muhammed Mûlsehûl

Resim 17: Reşid Bûcedra

Resim 18: Yazar ‘İzzeddin Celâvecî ile Birlikte İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü’nde (27.12.2017)

ÖZGEÇMİŞ

16.06.1987 tarihinde Şişli’de dünyaya geldim. İlk, orta ve lise öğrenimimi Ataşehir’de tamamladıktan sonra 2007 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek eğitime başladım. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı programına yatay geçiş yaptım ve 2011 yılında buradan mezun oldum. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı’nda yüksek lisansa başladım ve 2014 yılında *Gelibolulu Mustafa b. İbrahim ve Zubdetu’l-Emsal Adlı Eseri (Metin-İnceleme)* adlı tezle yüksek lisans derecesi aldım. Bu esnada 2013 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak göreve başladım ve lisansüstü eğitimim nedeniyle İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’na görevlendirildim. 2014 yılında ise İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı doktora programına kayıt oldum. Şu anda Kilis 7 Aralık Üniversitesi’ndeki görevime devam etmekteyim.